

OD.T.Ü.
M.E.T.Ü.

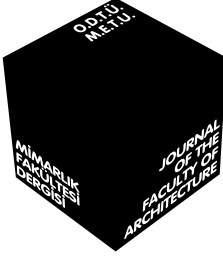
MİMARLIK
FAKÜLTESİ
DERGİSİ

JOURNAL
OF THE
FACULTY OF
ARCHITECTURE

2021

CİLT
VOLUME 38

SAYI
NUMBER 2

2021 CİLT 38 SAYI 2
VOLUME 38 NUMBER 2

Owned by

Sahibi

Neriman ŞAHİN GÜÇHAN

Dean, Faculty of Architecture / Mimarlık Fakültesi Dekanı

Editor

Derleyen

Osman BALABAN

Editorial Board

Yazı Kurulu

Pınar AYKAÇ LEIDHOLM

Ela BABALIK

Osman BALABAN

Olgu ÇALIŞKAN

Çağla DOĞAN

İpek GÜRSEL DİNO

Esin KÖMEZ DAĞLIOĞLU

Mehmet Koray PEKERİÇLİ

Gülşen TÖRE YARGIN

Graphic Design

Grafik Tasarım

Güliz KORKMAZ

Information Technologies

Bilişim Teknolojileri

Ozan BİLGE

Editorial Assistant

Yayın Asistanı

Selen TUĞRUL

All Correspondence

Yazışmalar

METU Journal of the Faculty of Architecture

Middle East Technical University

Dumlupınar Bulvarı, 06800, Ankara, TURKEY

ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Dumlupınar Bulvarı, 06800, Ankara, TÜRKİYE

Tel: (90.312) 210 7038

e-mail: jfa@arch.metu.edu.tr

<http://jfa.arch.metu.edu.tr>

<http://metujfa.arch.metu.edu.tr/>

Online only /Sadece elektronik baskı

METU JOURNAL OF THE FACULTY OF ARCHITECTURE ODTÜ MİMARLIK FAKÜLTESİ DERGİSİ

METU JOURNAL OF THE FACULTY OF ARCHITECTURE

is a biannual refereed publication of the Middle East Technical University published every June and December. The Journal publishes articles contributing to the development of knowledge in man-environment relations, design and planning, which have theoretical or practical significance. Manuscripts, in English or Turkish, have to be approved by the Editorial Board, which are then forwarded to Referees before acceptance for publication. The Board claims no responsibility for the opinions expressed in the published manuscripts. It is assumed that the manuscripts received by the Journal are not sent to other journals for publication purposes and have not been previously published elsewhere. Translation of other authors' works is not accepted. Manuscripts sent for publication should conform to the format outlined in the Writing Manual that is published in the first (June) issue of each volume or that can be found on the Journal website. Starting from 2013 the 'online submission website' <http://metujfa.arch.metu.edu.tr> is available. Authors should submit manuscripts using the online submission system. Manuscripts that are not submitted through the online system, will not be considered for publication.

The METU JFA is indexed / abstracted by the following databases :

ABZU (A guide to information related to the study of the Ancient Near East on the Web); Arthistoricum.net; Arts and Humanities Citation Index (AHCI); Avery Index (AIAP); The British Architectural Library (The RIBA Index, API); DAAI (Design and Applied Arts Index); DOAJ (Directory of Open Access Journals); EBSCOHost Academic Search Complete; Elsevier Scopus; Gale Publishers Group; Intute: Arts and Humanities; Ulrich's Periodical Directory, EBSCOhost Art Source.

ODTÜ MİMARLIK FAKÜLTESİ DERGİSİ

Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin, yılda iki kez, Haziran ve Aralık aylarında yayınlanan hakemli bir yayın organıdır. Dergi, insan-çevre ilişkileri, tasarım ve planlama konularında kurama ve uygulamaya dönük tüm katkılara açıktır. Yazılar, Yazı Kurulu'nun incelemesi ve onayı ile ilgili Hakemler'e gönderilir. Olumlu görüş alınması durumunda yazılar Türkçe ya da İngilizce yayınlanır. Yazı Kurulu, yayınlanan yazılarda yer alan görüş ve düşüncelerden sorumlu değildir. Dergi'ye iletilen yazıların, başka yayın organına gönderilmediği ve yayınlanmamış olduğu varsayılır; çeviri yayınlanmaz. Gönderilen yazıların, her cildin ilk (Haziran) sayısında ve Dergi internet sayfasında yayınlanan Yazı Kılavuzu'na uygunluğu aranır. 2013 yılı itibariyle, Dergimiz yazı başvurularını, internet üzerinden kabul etmeye başlamıştır. Başvurusu internet üzerinden yapılmayan yazılar, MFD Yazı Kurulu tarafından değerlendirmeye alınmamaktadır. Çevrimiçi başvuru sistemine; <http://metujfa.arch.metu.edu.tr> adresinden ulaşabilirsiniz.

ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, aşağıdaki yayın dizinlerinde taranmakta / özetlenmektedir:

ABZU (A guide to information related to the study of the Ancient Near East on the Web); Arthistoricum.net; Arts and Humanities Citation Index (AHCI); Avery Index (AIAP); The British Architectural Library (The RIBA Index, API); DAAI (Design and Applied Arts Index); DOAJ (Directory of Open Access Journals); EBSCOHost Academic Search Complete; Elsevier Scopus; Gale Publishers Group; Intute: Arts and Humanities; Ulrich's Periodical Directory, EBSCOhost Art Source.

© Copyright 2021
ISSN 0258-5316

Middle East Technical University
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Copyright covers the entire content of the Journal. No illustrations may be reproduced without the authority of the owner, holder or photographer.

Telif hakkı derginin tümünü içerir. Dergideki hiçbir görsel belge, gerçek sahibinin, telif hakkı sahibinin ya da fotoğrafı çekenin izni olmadan kullanılamaz.

Cover: Guichard Carvin&Co. Marseille St. Andre-France stamped tiles with a bee logo that were used in the building (Photograph: Mert Nezhif Rifaioglu, 2020); p.85.

Ankara, December 2021
Ankara, Aralık 2021

ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 2021, 38/2

Yayın Sahibi: (Fakülte adına Dekan) Neriman Şahin Güçhan;

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Osman Balaban;

Yayın İdare Merkezi Adresi ve Telefonu: Dergi Sekreterliği, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 15E, Çankaya / Ankara, 210 7038; Yayının Türü: Yaygın Süreli; Yayın Aralığı: Yılda İki Sayı; Yayımcı ve Basımcı Kurum: ODTÜ Mimarlık Fakültesi; 31.12.2021

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

<i>Editorial / Yazı Kurulu'ndan</i>	iv
<i>Obituary / Anma</i>	
Önder Şenyapılı	v-xiv
Arda Düzgüneş	xv-xxviii
<i>Articles / Makaleler</i>	
Barışcan DEMİR	
Kapalı Yapıları İmdat Çıkışlarıyla Buluşturmak: Daedalos'un Labirentinden Vitruvius'un Yapıtına Uzanan Ontolojik İlişkiler	1-20
Ezgi YAVUZ	
Kıbrıs'ta Bir Modern: Abdullah Onar, Konut ve Modern Bir Yaşamın Tasarımı	21-46
Meltem UÇAR	
Tarsus Şer'iyye Sicillerinde Yer Alan Konut Tanımları Üzerinden Değerlendirmeler	47-66
Mert Nezih RİFAİOĞLU	
New or Transformed: Design Approaches of Antakya Houses in the French Mandate Period	67-90
Ahmet Suvar ASLAN	
Financialization of Housing and Mortgage Debt Repayment Strategies of Households in Turkey	91-114
Deniz ALTAY KAYA	
Zorunlu Göç ve Dayanıklılık Planlaması: Türkiye'nin Suriye Zorunlu Göçü Deneyimi	115-144
Ayşe ÖZYETGİN ALTUN, Hürriyet Gülsün ÖĞDÜL	
Afet Riski Yönetimi Kapsamında Kent Planlama; İstanbul Planları ve Uygulamalar	145-172
Tuba BÜLBÜL BAHTİYAR, Esra YALDIZ	
Tarihi Dokuda Yarışma Yoluyla Üretilmiş Modern Mimarlık Ürünleri: Hükümet Konakları Örneği (1965-1985)	173-206
Emriye KAZAZ, Ömer İskender TULUK	
Trabzon Bölgesi Kırsal Camileri: Yer-Yapı İlişkisi Üzerine Morfolojik Bir Değerlendirme	207-240
Bilgen TUNCER MANZAKOĞLU, Özlem ER	
Design Management Capability Assessment From the Perspective of Companies Pursuing Different Business Strategies in Global Value Chains	241-262
<i>Publications of METU Faculty of Architecture / ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları</i>	263-266

YAZI KURULU'NDAN

ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisinin Aralık 2021 38(2) Sayısını sizlerle paylaşmaktan ötürü mutluyuz. COVID-19 Salgını devam ediyor ve bu sayı, salgın devam ederken çıkan dördüncü sayımız. En kısa süre içinde hayatın normal akışına dönmesini umuyor ve içinde bulunduğumuz zorlu koşullar altında dergimizin bu sayısına katkı veren herkese teşekkür ediyoruz.

ODTÜ MFD'nin bu sayısında; 14 yazar tarafından 10 yazı sunulmaktadır. Bu yazıların 3 tanesi İngilizce, kalan 7 tanesi ise Türkçe olarak hazırlanmıştır.

ODTÜ Mimarlık Fakültesi olarak 2021 yılında önemli kayıplar yaşadık. Fakültemiz Endüstriyel Tasarım Bölümü öğretim üyelerinden değerli Hocamız Önder Şenyapılı ve Mimarlık Bölümü eski öğretim üyelerinden değerli Hocamız Arda Düzgüneş aramızdan ayrıldılar. Her iki hocamızın da Fakültemize çok önemli katkı ve hizmetleri olmuştur. Kendilerini sevgi, saygı ve minnetle anıyoruz. Bu sayıda, Önder Şenyapılı ve Arda Düzgüneş Hocalarımızın değerli anısına ithafen hazırladığımız Anma Bölümlerini de sizlerle paylaşıyoruz.

Bütün yazarlara akademik üretime yapmış oldukları katkıları nedeniyle teşekkür ederiz. ODTÜ MFD'ni takip eden tüm dostlarımızla sağlıklı günlerde tekrar bir araya gelmeyi umuyoruz.

EDITORIAL

We are happy to present the second issue of METU JFA in 2021. COVID-19 Pandemic is still continuing and this is our fourth issue published during the pandemic. We hope to go back to our normal lives as soon as possible. Our colleagues who contributed to the preparation of this issue in these hard times are gratefully acknowledged.

In the December 2021 38(2) Issue of the METU Journal of the Faculty of Architecture, there are 10 articles authored by 14 people. Three of the articles are in English and the remaining 7 articles are in Turkish.

METU Faculty of Architecture suffered great losses in 2021 with the passing of Önder Şenyapılı, faculty member of Industrial Design and Arda Düzgüneş former member of the Department of Architecture. We will always remember Professors Şenyapılı and Düzgüneş with their excellent service and great contributions to the METU Faculty of Architecture. In this issue, we are sharing with you the Obituaries we prepared in memory of Önder Şenyapılı and Arda Düzgüneş.

We are grateful to all the authors for their contributions to the body of academic knowledge and hope to see all our colleagues, who are following the METU JFA, in better days ahead.

ÖNDER ŞENYAPILI
1940, 29 Mart 2021, Ankara

ARKADAŞIM ÖNDER ŞENYAPILI'NIN SAKİN YAŞAM ÖYKÜSÜNDEN AKLIMDA KALANLAR

İlhan Tekeli*

Önder Şenyapılı da benim gibi İzmirli. 1948 yılında Ödemiş'te doğmuş. Bahattin Tatsu'nun İzmir Türk Kolejinden mezun olduktan sonra ODTÜ Mimarlık Bölümüne kaydolmuş. Ben 27 Mayıs askeri müdahalesi sonrasındaki günlerde İTÜ İnşaat Fakültesinden mezun olduktan sonra, askere gitmiş ve şanslı bir kura çekerek yedek subaylığımı Milli Savunma Bakanlığının (MSB) İnşaat ve Emlak biriminde yapmaya başlamıştım. Bir asker arkadaşım 1961 yılının sonbahar döneminde ODTÜ'de ilk kez şehir ve bölge planlama yüksek lisans eğitimi başlayacağını, istersem beni oraya götürüp tanışabileceğini söyledi. Birlikte gittik. Bölüm başkanlığını yapan Esat Turak ile konuştum. Yeni bir üniversite olan ODTÜ'nün ilk mezunlarından İrem Altan ve Tansı Çalkılıç bölüme kaydolmuşlardı. Bölüm beni de üçüncü öğrenci olarak kabul etti. Ama yedek subaylık yaparken bu nasıl olacaktı? Olmayacak bir şey olmuş ve MSB İnşaat Emlak biriminin başındaki paşa izin verince ben de öğrenci olmuşum. Biz üç öğrenci birbirimize çok yakındık. Önder, Tansı'nın erkek arkadaşıydı. Bizim grubun içinde bulunuyordu. Biz iki İzmirli Ankara'da ODTÜ'nün eğitimini sürdürdüğü TBMM bahçesindeki barakalarda tanışmış olduk. Önder mimarlık okuyordu ama gazeteciliğe olan merakıyla da dikkati çekiyordu. Her gün gazeteleri kesiyor, o günlerde çok etkili olan Abdülcambaz ve benzeri çizgi romanları izliyor, mimarlık stüdyosundaki panellerde bunları sergiliyor ve bir tür duvar gazetesi çıkarıyordu. Öz Türkçe kullanıyor, iyi yazı yazmaya özen gösteriyordu.

Askerlik görevim sona ererken, İmar ve İskân Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi beni çağırarak bana Zonguldak Bölge Planını yapacak grubun başına geçmemi önerdi. Ben de severek kabul ettim. Bölge Planlama Dairesinde göreve başladığımda, plan yapmak için gençlerden oluşan bir ekip kurarak çalışmaya başladık. Bu ekibin içinde Tansı ve Önder de bulunuyordu. Bu daire formel ilişkilerin olduğu klasik bir devlet dairesi gibi çalışmıyordu. Biz gece yarınlarına kadar Bakanlıkta çalışıyorduk. Bizim ekip, bölge planını altı ay içinde bitirerek çok iyi basılmış bir yayın haline getirdi. Ayrıca Tansı, Önder ve ben yüksek lisans tezlerimizi bu ortamda hazırladık. Çalışma ortamı bizi doyuruyordu. Önder, Dairenin teksir makinesini kullanarak "Bölge Planlama" diye bir dergi yayınlamaya başladı. Biz bu dergiyi Devlet Planlama Teşkilatının (DPT) bölge planlama anlayışına karşı mücadele etmekte kullanıyorduk. Benim ilk yazılarım burada yayınlandı. Bu dergilerin bir yerde kopyası kalmış mıdır bilmiyorum. Ama birer kopyası benim kütüphanemde bulunuyor.

OECD o yıllarda Türkiye'de bölge planlamanın geliştirilmesine çalışıyordu. Bölge planlama alanında çalışan başarılı olmuş kişileri yurt dışına bilgi ve görgüsünü artırmak için gönderiyordu. 1965 yılı bahar döneminde beni ABD'ye gönderdiler. 1966 yılı baharında da Tansı ve Önder'i Pennsylvania Üniversitesinde Walter Isard'ın kurduğu Bölge Bilimi Bölümüne gönderdiler. Tansı, uçakla seyahatten korktuğu için gemiyle geldiler. Orada da birlikte olduk. Her üçümüz de Bölge Bilimi Yüksek Lisans Derecesi aldık.

* ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Emekli Öğretim Üyesi, Prof. Dr.

ABD'den döndükten sonra Bölge Planlama Dairesinde çalışmaya devam ederken Ankara'da İzmir Caddesindeki bir apartmanın farklı dairelerinde kalıyorduk. Evlerimiz Bakanlığa yürüyüş mesafesindeydi. Akşam yemeklerimizi sık sık Piknikte ya da Mehmet Kemal'in Kalem Restoranında yiyorduk. Bu dönemde 1961 Anayasası Türkiye'de sol düşüncenin gelişmesine kapıyı açmıştı. Türkiye İşçi Partisi Mecliste temsil ediliyordu. Sol yayıncılar artmıştı. Türkiye solun ne olduğunu öğreniyorduk. Biz de bu açılıma duyarlı kalıyor, bu konuda yaşanan gelişmeleri izlemeye çalışıyorduk. Bu konuda şanslıydık. Her cuma günü Mübaccel Kıray'ın bir açık ev olarak işlev gören evine gidiyor, orada İbrahim ve Mübaccel Kıray'ın yaptıkları yemekleri yiyor, o hafta dünyada ve Türkiye'de yaşananları konuşuyor, yorumluyorduk. Sanat olaylarını ele alıyorduk. Tabii Mübaccel Kıray'ın bakış açıları yönlendirici oluyordu. Biz de plancı olarak farklılıklarımızın farkına varıyorduk. Ankara'da buldukları zamanlarda Behice Boran, Yaşar Kemal, Ruhi Su ve İbrahim Balaban'ın da bu toplantılara katılması, cuma gecelerimizi renklendiriyordu. Behice Boran'ın geldiği gecelerde, bir hoca ile öğrencisi Mübaccel Kıray arasındaki ilişkiyi görerek hoca-öğrenci ilişkisinin nasıl kurulması gerektiğini öğreniyorduk. Bu geceler bizim için bir tür uygulamalı sosyoloji gecesi haline gelerek bizim formasyonumuzu şekillendiriyordu. Biz bu gecelere rahle-i tedris demeye başlamıştık. Bu verimli geceler, Mübaccel Kıray'ın 12 Mart 1971 sonrasında emekli olup İstanbul'a yerleşmesine kadar sürdü.

Bu yıllarda Bölge Planlama Dairesinde çalışanlar ve Devlet Planlama Teşkilatından olan arkadaşlar bir araya gelerek, SSK'nin verdiği kredilerden yararlanarak Ayrancı'da Hoşdere Caddesi 18 numaradaki 16 daireli apartmanı yaptırdılar. Bu apartmana Plan Oba adını verdiler. Bu girişimin başını Yılmaz İnkaya çekiyordu. Bu, iddialı bir projeydi. Türkiye Birinci Kalkınma Planında, konut yatırımlarında tasarruf yapılması önerilmişti. SSK da çıkardığı konut yönetmeliğinde, kredi vermek için yapılacak konutların büyüklüğüne 63,5 m² den büyük olmama koşulu getirmişti. Türkiye'de büyük konut yapma

alışkanlığı olduğu için bu büyüklük sınırına toplumda yoğun bir itiraz bulunuyordu. Biz de plancılar olarak iyi planlanmış bir binada iki çocuklu bir ailenin rahatça yaşayabileceğine inanıyorduk. Bunu Plan Oba örneğinde gösterecektik. Yanlış hatırlamıyorsam 1968 yılında bu apartmana taşındık. Hoşdere 18'de Tansı ve Önder ile benim birer katımız vardı. Ben bekardım ama kat sahiplerinin önemli bir kısmının iki çocuğu bulunuyordu. Çocuklarını bu katlarda rahatça büyüttüler. Bu apartmanda aileler katlarına kapalı yaşamıyorlardı. Adeta iç içe yaşıyorlardı. Apartmanın çocukları beni ziyaret ediyor. Bende resim yapıyor, Coca Cola içiyorlardı. Yılbaşlar birlikte kutlanıyor, hafta sonlarında birlikte yemekler yeniliyordu. Bu arada Tansı ve Önder'in kızları Burcu doğdu. Burcu da beni ziyaret eden çocuklar arasında bulunuyordu. Plan Oba, 63,5 m² büyüklüğündeki bir konutta insanların mutlu bir yaşam kurabileceğini göstermişti.

Ecevit'in Başbakan olduğu hem 1973 hem de 1977 yılı sonrasında CHP iktidarı yeni bir kadrolaşmaya giderken, Hoşdere 18'de oturanlar ilk akla gelenler arasında yer almaya başlamıştı. Apartman üst kademe bürokratların mekânı haline gelmişti. Önder'in de bu dönemde Mesken Genel Müdürlüğünde ve Toprak Reformu Müsteşarlığında üst düzey görevlere geldiğini hatırlıyorum. Ben artık ODTÜ'de tam zamanlı öğretim üyesi olarak çalışıyordum. 1980'li yıllarda Hoşdere 18'den iki kişinin de içinde bulunduğu bir başka plancı ve ODTÜ'lü hocalar grubu Oran'da Onbir Evler'i yapınca, ben de Hoşdere 18'deki dairemi satarak Oran'a taşındım. Ama 1971 yılında Tansı Şenyapılı, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başlamıştı. Bu nedenle benim Orana taşınmam ilişkilerimizde önemli bir kesinti yaratmadı. Hep ilişki içinde kaldık.

Önder Şenyapılı, Toprak Reformu Müsteşarlığından ayrılınca Vedat Dalokay'a danışman olmuştu. Dalokay'ın renkli bir danışmanlar grubu oluşmuştu. Genellikle üniversiteden ayrılmak durumunda kalan öğretim üyelerinden oluşuyordu. Tarık Somer'in Rektör, Atilla Bilgütay'ın da Mimarlık Fakültesi Dekanı olduğu 1975 yılında ODTÜ'den uzaklaştırılan

25 öğretim üyesi arasında ben de bulunuyordum. Dalokay bana da danışmanlık önermişti. Önder'le yaşam çizgimiz bir kez daha Ankara Belediye Başkanının odasının arkasındaki odada kesişmiş oldu. Önder sürekli olarak Dalokay'ın başkanlık odasının arkasında oturuyordu. Dalokay'ın bir çeşit sürekli danışmanıydı. Diğer danışmanlar Adil Özkol, Esat Turak, İrem Acaroğlu, Yalçın Küçük, Ahmet N. Özkök, Erhan Acar ile benden oluşuyordu. Her hafta bir toplantı yapıyorduk. Bu çalışmalar benim için öğretici oluyordu. Ben bu dönemde belediyeçilik alanına girdim. Benim uzmanlık alanlarımdan biri haline geldi. O yıllarda Belediye Başkanlığı binası Ulus'taydı. Danışmanlık bizim Ulus'taki yaşamı yakından tanımamızı sağladı. Önder burada da yayıncılık tutkusunu harekete geçirdi. Başkanlık uzmanlarının çalışma

raporlarını, danışmanların hazırladığı Batıkent Raporunu ve danışmanların hazırladığı toplumcu belediyeçilik çalışmasını yayına çevirdi. Bu dönemde de amatör bir ruhla Devrimci Belediyeçilik Dergisini çıkardı

Önder Şenyapılı, Dalokay'ın 1977 belediye seçimlerinde başkan adayı olması engellenince esas tutkusu olan gazeteciliğe geçerek Vatan, Politika, Güneş ve Milliyet Gazetelerinin Ankara bürolarında çalıştı. Ankara bürolarının siyasal haber işlevini yerine getirirken, ayrıca bu gazetelere Ankara'daki sanat etkinlikleri konusunda yazılar yazıyordu. Özellikle resim galerindeki etkinlikleri yakından izliyordu. Bu etkinlikleri izlerken geniş bir resim koleksiyonları oluştu. Önderin koleksiyoncu olma yönü vardı. Zengin bir film kaseti koleksiyonu yapıyordu. Tansı ve Önder hem birlikte film izliyorlar hem de koleksiyonlarını geliştiriyorlardı. Zaten onlar ev dışında gezmek yerine evde birlikte geçen bir yaşamı tercih ediyorlardı.

1970'li yıllardan sonra Önder Şenyapılı'nın yaşamında yarışmalar dönemi başlamıştır denilebilir. TRT'nin 1970 yılı Kültür Sanat Ödüllerinde "Korkmayın Hain Kurttan" adlı denemesiyle başarı ödülü kazanmıştır. "Cumhuriyetin Ellinci Yılında Türk Basını" çalışmasıyla 1973-1974 yılında Yunus Nadi Yarışmasında birincilik ödülü kazanmıştır. "TV'nin Türk Toplumuna Etkileri" isimli kitabıyla 14. Karacan Armağanını, ayrıca "Kentleşen Köylüler" isimli kitabıyla da 1977 yılı Karacan Armağanını kazanmıştır.

Bir süre sonra Önder gazetecilikten ayrıldı. ODTÜ Endüstri Üretimi Tasarımı Bölümünde öğretim görevlisi olarak ders vermeye başladı. Okulda da Tansı ile odaları yan yanaydı. Her sabah arabalarıyla fakülteye geliyorlar ve bilgisayarlarının başına oturuyorlardı. Öğle yemeklerini okulda yiyorlar, öğleden sonra da yine bilgisayarlarının başına geçiyorlardı. Fakülte binasında en uzun süre kalan hocalar arasındaydılar. Önder Şenyapılı bu bölümde Görsel Sanatlar ve İletişim, Sinema ve Tasarım, 20. Yüzyılda Otomobil Tasarım ve Tasarımcıları, Medya ve Tasarım derslerini veriyordu. Önder'in yayıncılık tutkusu burada da kendisini gösterdi. Bu derslerin içerikleri paralelinde kitaplar yayınlamaya başladı. Bunlar; "Görsel Sanatlar ve

26 EYLÜL 2003

Cumhuriyet

PARASİZ EK

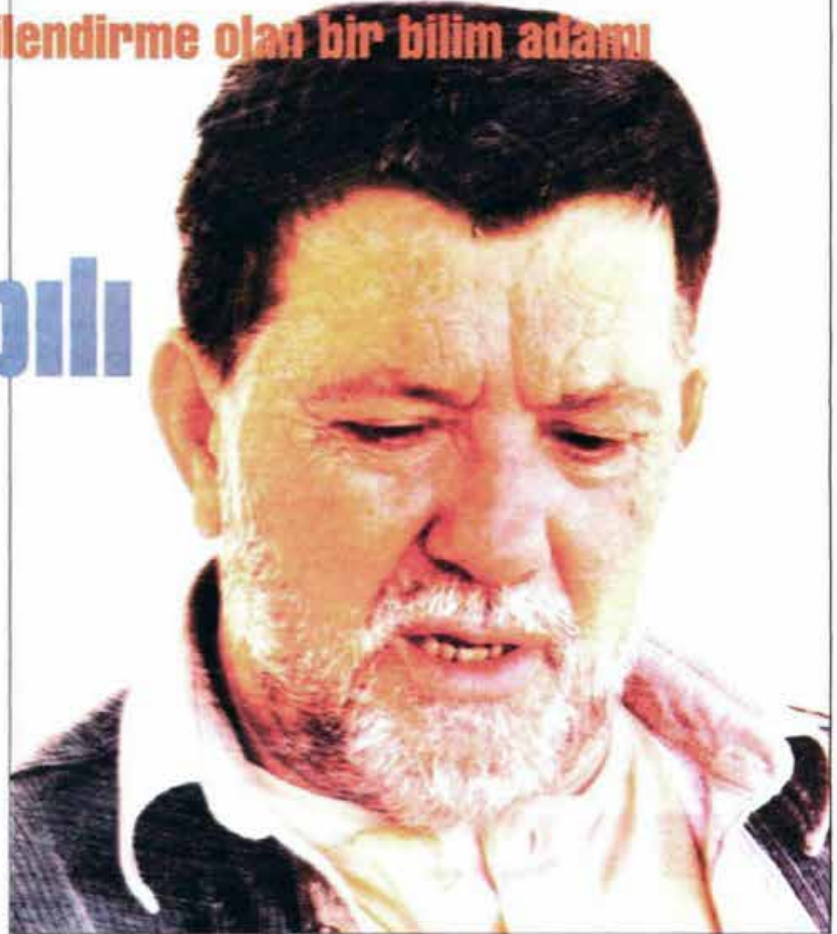
- Asuman Kafaoglu Buke bu hafta Joyce Carol Oates'in 'Kalp Koleksiyoncusu'nu yazdı 3. sayfa
- Hikmet Temel Akarsu 'Kopernik'in Laneti'ni değerlendirdi 8. sayfa
- Beatrice Lenoir'in 'Sanat Yapılı'ni Kaya Özsezgin tanıtıyor 10. sayfa
- S.Aslankara yazarlar ve kızları'ni yazmaya devam ediyor 16. sayfa

KİTAP

Temel sorunu bilgilendirme olan bir bilim adamı

Önder Şenyapılı

Halen ODTÜ Mimarlık Fakültesi Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü'nde öğretim görevlisi olan Önder Şenyapılı, aynı üniversiteden 1964 yılında Yüksek Mimar diploması, daha sonra ABD Pennsylvania Üniversitesi Bölgesel Bilimler Bölümü'nden yüksek lisans diploması almıştır. Bir süre bürokrat olarak çalışmıştır. Sonra, uzun yıllar profesyonel gazetecilik yapmıştır. Çeşitli gazete ve dergilerde yöneticilik görevi üstlenmiş, köşe yazarlığı yapmış; farklı konularda makaleleri, dizi yazıları yayımlanmıştır. Ayrıca, çeşitli radyo ve TV programlarının metin yazarlığını ve/ya da sunuculuğunu üstlenmiştir. İlk yazısı Demokrat İzmir gazetesinde 1957 yılında yayımlanmıştır. O gün bugündür yazmayı sürdürmektedir. Şimdiye kadar eğlendiren ve bilgilendiren on kitaba imza atan Şenyapılı'yla kitaplarını ve kendisini konuştuk.

TAYLAN TEGİN

Gençmiş yıllarda genellikle kentler ve kentleşme hakkında yazıyordun. Oysa yinede farklı alanlarda değişik konular işliyorsun.

- İlk kitabımı Türk basını hakkında yazdım. Şimdi ki ayrımla söylesek 'yarılı basın' hakkında. Cumhuriyet gazetesinin 1975 yılında Yumus Nadi Birincilik Ödülü'ne değerli bulundu ama, kitap olarak yayımlanmadı. İkinci kitap "TV'nin Türk Toplumuna Etkileri" hakkında ve Karacan Yarışması Birincilik Ödülü'nü aldı. Kitap olarak da yayımlandı. Bir yıl sonra, gene Karacan Yarışması Birincilik Ödülü'nü bu kez "Kentleşen Köyler" adlı çalışmamla aldım. O da kitap olarak yayımlandı. Daha sonra, bu çalışmayı genişlettim ve Kentleşen Köyler/Kentleşmeyen Ülke başlığıyla basıldı. Gerçi dergi ve gazetelerde kentler, kentleşme, mimarlık konularında yazılarım yayımlandı ama, kent ve kentleşme konusundaki tek kitabım iki kez basılmış olan andığım çalışmadır.

- Sonra 'İletişim ve...' dizisi mi geliyor?

- Oyle de diyebiliriz. Gerçi açık araıyla yayımlanmışlardır ama, önce "Toplum ve İletişim" (1980), 1996 yılında "Görsel Sanatlar ve İletişim", 2000 yılında ise "Karikatür ve İletişim" yayımlandı.

- Sinema hakkındaki kitap da aynı dizinin bir üyesi.

si değil mi?

- Hayır. Gerçi başında "Bir Yağın İletişim Aracı Olarak Sinema" başlıklı kısa bir bölüm bulunuyor ama, kökünde sinemada tasarım konusunu işliyor. Adı da, biliyorsunuz, "Sinema ve Tasarım". Hem bir filmin genel tasarımı hakkında, hem de genel tasarımı oluşturan alt-tasarım kısımları ve hepsine ilişkin tasarım araçları hakkında bilgiler içeriyor.

- Örnekler misin?

- Perdeye yazılan somut (nühat) görüntünün görsel (ve de işsel) bir genel tasarımı var. Ama, bu görüntü eldellenmesinde çeşitli alt-tasarımlar devrede. Süreç, senaryo ile başlıyor. İşki tasarımı, zaman ve mekân tasarımı, çekim planı tasarımı, çerçeveleme tasarımı, çevre tasarımı, dekor, ses ve ses efektleri tasarımı, müzik tasarımı, kostüm tasarımı, makyaj tasarımı ve elbette özellikle güncel sinemada yoğun olarak kullanılmakta olan çeşitli efekt (görsel hile) tasarımları, vb... Söylediklerim genel başlıklar. Her biri için çeşitli ve ayrımlı uygulamalar söz konusu. Hangi uygulamanın seçileceği, hangi tasarım aracının kullanılacağı perdeye nasıl bir somut (nühat) görüntü yansıtılmak istendiğine bağlı. Kökünde, her sanat ürünü için geçerli bu dediğim. Nasıl bir ürün ortaya konulmak isteniyorsa ona uygun tasarım araçları seçmek gerekir. Resimde de böyledir, yomru (heykeli) sanatında da, karikatürde de...

- İlk gördü sen Sinema ve Tasarım?

- İlk basımı ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları'ndan çıkmıştı. Genişletilmiş 2. ve (6 ay sonra) 3. basımını ise Boyut Yayınları yaptı.

- Yemiden basılan başka kitapların var mı?

- ODTÜ Yayınları "Her Sözcüğün Bir Oykusu Var"ı 1998 yılında yayımlanmıştı. Bu yılın şubat ayında genişletilmiş 2. basımını yaptı. Gene ODTÜ Yayınları "Ne Demek İstanbul, Bebek Niye Bebek" kitabını Aralık 2002'de yayımladı, çok satan kitaplar listesine girdi, 2003 Şubatı'nda genişletilmiş 2. basımını yaptı. Bir bakıma, yayımlanan son kitabım olan "Neyi, Neden, Nasıl Anlatıyor Karikatür- Kim, Niye Çiziyor" da, "Karikatür ve İletişim" in 2. basımını saydılabilir. Ne var ki, metni çok genişlettim, hem yeni konular ekledim, hem de yeni karikatürler. Kimi bölümleri ise yeniden yazdım.

- Yalnızca ODTÜ Yayınları mı basıyor kitaplarını?

- Hayır. Son bir yıl içinde yayımlanan 10 kitabımdan 7'ini ODTÜ Yayınları, 5'ini Boyut Yayınları basıyor. Boyut Yayınları "Sinema ve Tasarım" dışında, biri antik dönemde, biri Rönesans ve sonrasında, biri 20. yüzyılda sanat ve cinellik konusunu inceleyen, biri de sanat cinellik ve sanat hakkında olan 4 kitabımı daha yayımladı.

- 10 kitabın 7'si resim, heykel ve karikatür, biri ise sinema hakkında... Yani, genellikle görsel sanatlar ağır-

* ODTÜ Endüstriyel Tasarım Bölümü
Öğretim Üyesi ve Bölüm Başkanı, Prof. Dr.

ÖNDER ŞENYAPILI 1940-2021 (1)

Gülay Hasdoğan*

1. Bu yazı, Serbest Mimar Dergisinin Haziran 2021'de yayınlanan Sayı 40-41'de, 12. sayfada yayınlanmıştır.

Mimar, eğitimci, yazar ve sanat eleştirmeni Önder Şenyapılı'yı sonsuzluğa uğurladık. Önder Hocamız, tek bir mesleğin uygulamacısı, tek bir disiplinin eğitmeni veya tek bir sanat dalının eleştirmeni değil, birçok disiplinin bilgisini ve birçok mesleğin uygulama ilkelerini derslerinde ve kitaplarında yansıtan, çok yönlü bir düşünür, yazar, eleştirmen ve eğitmeni.

Önder Şenyapılı, 1940 yılında İzmir Ödemiş'te doğdu. İzmir Özel Türk Kolejinin ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümünden mezun olduktan sonra ABD'de Pensilvanya Üniversitesinde Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde yüksek lisans eğitimini tamamladı. İmar ve İskân Bakanlığı (1963) ve Ankara Belediyesinde danışman olarak çalıştıktan sonra Dünya, Güneş, Milliyet,

Vatan, Politika ve Günaydın gibi gazetelerde profesyonel gazeteci olarak çalıştı.

Önder Şenyapılı, 1992-2005 yılları arasında ODTÜ Endüstri Ürünleri Tasarım Bölümünde tam zamanlı Öğretim Görevlisi olarak görev yaptı; 2005 yılından 2020 yılına kadar yarı zamanlı olarak ders vermeyi sürdürdü. Tasarımın kültür, sanat ve sinema ile ilişkisine yönelik, görsel ve işitsel zenginlik içeren seçmeli dersleri, üniversitemizin birçok bölümünden öğrencinin ilgisini çekiyordu. Sinema ve Tasarım, Medya ve Tasarım ve 20. Yüzyılda Otomobil Tasarımı ve Tasarımcıları ilgiyle tercih edilen dersleriydi. Fakültemizde görev aldığı sürece kitap yazmaya devam eden Önder Hocamızın Mimarlık Fakültesindeki odasında sürekli

Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü üyeleri,
ODTÜ Mimarlık Fakültesi binası girişi, 1999.
(Endüstriyel Tasarım Bölümü Arşivi)

bilgisayarı başında çalışıyor oluşu öğrencilerimiz ve hocalarımız için motivasyon kaynağıydı.

Kırka yakın kitabı ve çeşitli günlük, haftalık ve aylık yayın organlarında yayımlanan makaleleri, köşe yazıları, araştırmaları, incelemeleri ve dizi yazıları ile mimarlara, endüstriyel tasarımcılara ve yaratıcı sanatlarla ilişkili diğer disiplinlere ilham veren Önder Şenyapılı ayrıca televizyon ve radyo programları da yaptı. TRT’de “Gündemde Sanat Var” ve “Sanattan Kesitler” programlarını sundu, özel kanallarda sanat programları hazırlayıp sundu. 1970’de TRT’nin düzenlediği Kültür ve Bilim Ödülleri Yarışması’nda “Korkmayın Hain Kurttan” adlı denemesiyle deneme dalında başarı ödülünü, “Cumhuriyet’in 50. Yılında Türk Basını” adlı eseriyle 1973-74 Yunus Nadi Ödülünü, “Televizyonun Türk Toplumuna Etkileri” adlı incelemesiyle de 14. Karacan Armağanında birincilik

ödülünü, Milliyet Sanat Dergisinin deneme yarışmasında üçüncülük ödülünü ve 2000’de Serbest Mimarlar Derneği Ödülünü kazandı. Kitaplarında, sinemada anlatım teknikleri, sanatın gelişim öyküsü, otomobil tasarımcıları, sözcüklerin anlamları, kentlerin isimlerinin kökenleri ve insanlığın cinselliğe bakış açılarının antik dönemlerden, dijital dönemlere kadar nasıl değiştiği gibi geniş yelpazede konulara yer verdi.

2020 yılına kadar aktif olarak ders vermeye devam eden Önder Şenyapılı, 29 Mart 2021 Pazartesi günü vefat etti ve 30 Mart 2021 Salı günü toprağa verildi. Önder Hocamızın, derin bilgisini ve eleştiri yeteneğini, ince mizah anlayışı ile her zaman dengeli bir şekilde ustalıkla kullanan sohbetleri hiç unutulmayacak. Eşi Prof. Dr. Tansı Şenyapılı’ya, kızı Doç. Dr. Burcu Şenyapılı Özcan’a ve tüm yakınlarına sabır ve başsağlığı dilerim.

ÖNDER ŞENYAPILI’NIN ARDINDAN (1)

Fatma Korkut*

Önder Hocayı, genç bir araştırmacı olarak sahaflarda dergi karıştırırken 90’lı yıllarda keşfettim. Şevki Vanlı’nın kurduğu OR-AN (Orta Anadolu) Yapı-Endüstri Merkezi’nin yayını olan Yapı Endüstrisi Dergisinin Mart 1972 tarihli “endüstri tasarımı” özel sayısını incelerken “Pazarlama ve İşleyim Tasarımı Açısından Renk Kullanımı” başlıklı bir yazıya rastladım. Yazı, derginin yayım danışmanı Önder Şenyapılı tarafından kaleme alınmıştı. Birçok açıdan cesur ve öncü bir yazıydı bu: O dönemde kullanılan “endüstri dizaynı” ve “endüstri tasarımı” yerine “işleyim tasarımı” ve “ürün tasarımı” ifadelerini öneriyordu; pazarlama ile endüstriyel tasarım arasındaki güçlü bağa dikkat çekiyordu; bilimsel verilere dayanarak ambalaj tasarımında rengin nasıl etkili bir şekilde kullanılabileceğine örnekler veriyordu. Derginin bu sayısı, ODTÜ Mimarlık Fakültesine konuk profesör olarak gelen Amerikalı endüstriyel tasarımcı David K. Munro ile Mimarlık Bölümü Öğretim Görevlisi Serim Denel’in hazırladığı kapsamlı bir “endüstri tasarımı” dosyasıdır. Şenyapılı, bu dosyaya farklı bir bakış açısıyla önemli bir katkı yapar; o dönemde Türkiye’de

yeni gelişen bu alanın Türkçede nasıl adlandırılacağından farklı disiplinlerle ilişkisine kadar birçok önemli konuya değinir. Önder Hocanın yolu endüstriyel tasarım ile yıllar sonra daha farklı bir biçimde tekrar kesişecektir.

Önder Şenyapılı’nın sanayileşmekte olan ülkelerde tasarımın rolü konusuna yakın durması rastlantı değildi; ODTÜ’lü bir yüksek mimar olarak 60’lı yılların başında Amerika’ya gitmiş, Pensilvanya Üniversitesinde bölge bilimi alanında yüksek lisans yapmıştı. Dönüşünde kısa bir süre kamu kurumlarında çalıştıktan sonra gazetecilik ve yayıncılık alanına yöneldi; çeşitli gazetelerde profesyonel olarak çalıştı. Şenyapılı, 70’li yıllarda kentleşme, Türk toplumu ve kitle iletişim araçları üzerine inceleme kitapları yayımladı. 80’li ve 90’lı yıllarla birlikte resim, karikatür, afiş, sinema ve fotoğraf alanlarında çok sayıda inceleme ve yazı kaleme aldı. Uzun bir gazetecilik ve yayıncılık kariyerinin ardından 1992 yılında ODTÜ Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümünde tam zamanlı öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı; sinema, medya, sanat ve tasarım alanlarını kesiştiren seçmeli dersler açtı. Şenyapılı, 2000’li yıllarla birlikte sözcüklerin anlamlarına ve

* ODTÜ Endüstriyel Tasarım Bölümü Öğretim Üyesi, Doç. Dr.

1. Bu yazı, Mimarlık Dergisinin Mayıs-Haziran 2021, Sayı 419’da 12. sayfada yayımlanmıştır.

Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü üyeleri, ODTÜ Mimarlık Fakültesi dekanlık merdivenleri, 1998. (Soldan sağa, yukarıdan aşağıya: Canan Ünlü, Özlem Er, Önder Şenyapılı, Aren Kurtgözü, Fatma Korkut, Mehmet Asatekin, Gülay Hasdoğan, Ali Günöven, Oya Demirbilek. Fotoğraf: Necdet Teymur. Burcu Şenyapılı Arşivi)

2. Kuş, Selmin. "Önder Şenyapılı." Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim tarihi: 29 Nisan 2021. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/senyapili-onder>

SÜREKLİ ÜRETEK, PAYLAŞAN VE SOYADI GİBİ ŞENYAPILI BİR ÖRNEK İNSAN İDİ; ÖNDER HOCAMIZ

Hakan Gürsu*

İnsanlar yaş aldıkça süreç içinde geliştirdikleri çok özel dostlukları giderek belirginleşirken bu dostlukların değeri de çok özeldir. Nerede ve nasıl başladığı çok da önemsenmeyen, bir şekilde bir parçası olduğunuz ve keyif aldığımız özel ilişkilerdir aslında bunlar. Önder Hoca ile kurduğum sıra dışı ilişkiyi böyle yorumladığımda benim için anlamı da çok daha netleşirken ifade etmek de kolaylaşıyor. Öğrenci iken bir dersini alma şansım olmadığı halde, zaman içinde dostluğumuzun kendi kendine geliştiği ve doğal olarak "hocam" diyebildiğim bir özel insan idi benim için. Fakültenin en devamlı hocalarının başında geliyordu desem, kimse alınmaz sanırım. Önder Hoca'nın hiç kapanmayan kapısının önünden geçerken, şartlar ne olursa olsun bir

tarihsel kökenlerine yöneldi; kentlerin, semtlerin, yiyecek ve içeceklerin, nesnelere adlarının hikâyelerini derledi. Belki de tam burada, Önder Hocayı en çok sabırlı ve titiz bir sınıflandırmacı, tutkulu bir ansiklopedist olarak gördüğümü paylaşmalıyım. Birbirine ilgisiz görünen bir dizi tabloyu merak uyandırıcı bir izlek altında birleştirme ve serimleme becerisine sahipti; gazetecilik sezgilerini de kullanarak çağdaş okuyucunun ilgisini çekecek bir konuyu yakalar, geliştirir, komşu temalara atlayarak araştırmasını yeni ve beklenmedik coğrafyalara taşırdı. ODTÜ Mimarlık Fakültesindeki kurtasiyeye bakan odasında, yazma disiplini hiç kaybetmeden, pandemi dönemine kadar çalışmayı sürdürdü. Bu dönemde zorunlu olarak evlerimize çekilince, mekânsal bağlarla birlikte gerek hocalarla gerekse öğrencilerle kurmaya alışkın olduğumuz yoğun iletişim de zedelendi. Önder Hocanın aramızdan sessizce ayrılışını belki de bu nedenle kabullenmekte zorlanıyorum. Fakülteye döndüğümde odasına uğrayacağımı, sohbet edeceğimizi, yine gülmeyi başaracağımızı, yeni çıkan kitabının imzalı bir kopyasını karıştırarak odasından çıkacağımı umut etmek istiyorum; çünkü yıllarca biriktirdiği gazeteleri tek tek tarayarak öykü madenciliği yapan olağanüstü insanlar yok artık (2).

selam vermek için duraksamak ve istisnasız her seferinde sevgi ile dolu bir güler yüzle karşılanmak benim için çok özel fakülte ritüellerindendi. Uğramaktan keyif aldığım ve her başarıyı benimle sevinerek paylaşan sevgi dolu 2-3 güler yüzden birisi idi. Şimdi o kapı maalesef artık kapalı. Kapalı bir kapının bu kadar hüznün dolu olacağını ve her seferinde bir şekilde açılmasını dileğiyle ümitsizce yüzleşeceğini öngöremiyorum insanoğlu.

Pek kimsenin bilmediği bir başka gerçekse, Önder Hoca'nın pek çok kapının açılmasına vesile olduğu ve özellikle resim alanındaki çabalarını desteklemek anlamında benim için bir kez daha unutulmayacak bir yere sahip olduğu anısdır. Resim yaptığım

* ODTÜ Endüstriyel Tasarım Bölümü Öğretim Üyesi, Doç. Dr.

da pek kimsenin bilmediği bir başka kişisel ayrıntıdır. Her ne kadar pek ressam olmanın hevesinde değilse de resim yapmanın keyfinde olan bir kişi olarak, ilk ciddi çalışma kritiklerimi, sevgili Önder Hocadan aldığım da bir başka değerli anıdır benim için. Resim yaptığının bahsi geçtiğinde gösterdiği heyecanlı tepki, eğer uygun görürse resimlere yorum almanın bana çok yararlı olacağını ve çok sevineceğimi söylemem üzerine, ders verdiğim stüdyoda ve bir kez daha bir öğrenci olarak kendisinden uzun

ARKADAŞIM ÖNDER ŞENYAPILI

Hasan Saltık*

Önder Şenyapılı'yı ODTÜ'de Endüstriyel Tasarım Bölümüne katıldığım yıllarda, Ankara'nın o zamanki sanat galerilerinin sergi açılışlarında tanıştım. Zamanla müşterek arkadaşlarımızın da olması dostluğumuzu pekiştirmişti. Mimar olmasına rağmen diğer görsel sanatlarda da oldukça sağlam bir bilgeliği vardı. Resim, fotoğraf ve sinema konularında söz sahibiydi. Bu konularda oldukça paylaşımlarımız olmuştu. Bu söyleşilerden etkilendiğimi ve yararlandığımı da söyleyebilirim.

uzun kritik aldığım uzun bir öğleden sonrasını da hiç unutmam. Gerçekten resim çalışmalarına ışık tutan ve moral motivasyon anlamında beni çok heyecanlandıran sözcüklerini sıklıkla hatırlarım. Çalışmalarımı dikkatle takip ettiğini ve bu beğenisini de 2015 yılı Nisan Ayındaki Leonardo da Vinci anısına düzenlenen bir aktivite haftasında Galeri Sanat Yapımda eskizlerimle sergi açmam fikri babası ve organizatörünün de Önder Hoca olduğunu pek kimse bilmez sanıyorum. Çıkan pek çok kitabının imzalı kopyaları kütüphanemde artarak yerini alırken, bu üretkenliği beni her zaman şaşırtmış ve hayran bırakmıştır. Sürekli çalışan ve yazan bir insan olarak o imajı hala gözümün önünde yaşıyor. Üreten insanın üreten insanlara duyduğu o hoşgörüsünü bizden esirgemediğini ve imkanlarını sonuna kadar açması ile de bizlere örnek olduğu, hocamız olmadan hocamız olduğunu anlatmayı da görev kabul ediyorum.

Sevgili üstat fotoğrafçı İbrahim Demirel olmak üzere ve pek çok değerli sanatçı ile tanışmama bizzat vesile olanın da bir kez daha Sevgili Önder Hoca olduğunu da hiç unutmam. Üretmeyi, paylaşmayı, sevdiği insanları bir araya getirmeyi hiçbir zaman bırakmayan, hiç unutamadığım Önder Şenyapılı Hocanın o sürekli gülümseyen yüzü de, kitapları üzerine sıcak sohbetleri de Fakültede artık yeri doldurulamayacak değerler arasına karıştı.

Bizim için hep yaşayan ve yaşam dolu olan Mimarlık Fakültesinin gerçekten önemli yapı taşları sessizce göçüp giderken, kapalı kapılar ve yükselen bu garip sessizlik pandemi döneminde insanın içini gerçekten çok daha fazla açtıyor.

Önder Şenyapılı'nın öğretim görevlisi olarak Endüstriyel Tasarım Bölümüne katılmasının Bölümümüz öğrencileri için bir şans olduğu gerçektir. Görsel sanat içerikli verdiği seçmeli derslerinden, aynı zamanda ODTÜ'nün diğer bölüm öğrencileri de yararlanmış, onların sanatsal bakışlarına önemli katkıları olmuştur. Boş kalan bu renkli sanatsal derslerin yerinin doldurulması kolay olmayacaktır.

* ODTÜ Endüstriyel Tasarım Bölümü Emekli Öğretim Görevlisi

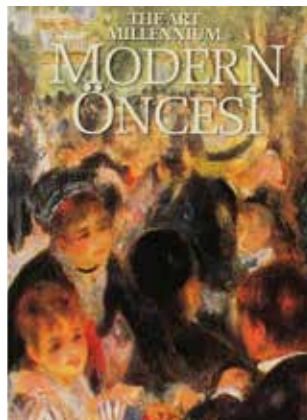
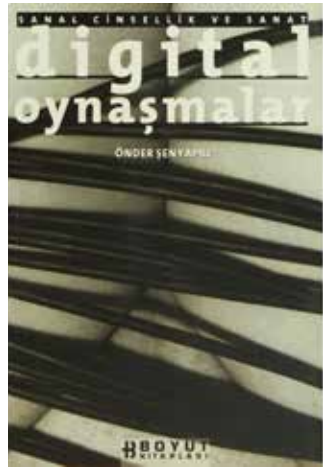
Şenyapılı, sanatsal yazıları yanında, değişik türden kitaplar da yazmıştı. Kalem ve yazım kültürü kuvvetli olacak ki bir ara Güneş Gazetesi Genel Yayın Sorumluluğunu yüklediğini biliyoruz. Zaman içinde sanat dergilerinde, gazetelerin sanat sayfalarında yayımlanmış güncel sanatçılarla ilgili birçok yazı ve röportajları olmuştu. Sanatçılarla radyo ve televizyon programlarında sayısız tanıtım röportajları yapmıştı. Analiz ettiği sanatçıların kişiliklerini ortaya çıkarıp,

onların geniş kitlelerce tanınmasına yardımcı olmuştu. Eğitime verdiği katkı kadar Türkiye'nin sanat ve kültürüne de değerli katkıları olmuştur.

Önder Şenyapılı hakkında bir yazı yazacağım aklımdan ucundan geçmezdi. Eğer bir fotoğraf albümü bastıracağ olsaydım, sunuş yazısını yazacağımı hep söylemişti. Kısmet olmadı!

Eserleri, öğrencileri ve arkadaşları üzerinde bıraktığı izler hep kalacaktır. Anısına saygıyla.

Önder Şenyapılı tarafından yazılan bazı kitapların kapak görselleri.

ARDA DÜZGÜNEŞ
1941, 6 Temmuz 2021, Ankara

* ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Emekli Öğretim Üyesi, Prof. Dr.

ARKADAŞIM ARDA

Murat Balamir*

Arda ile 1950'li yılların sonlarında TED Ankara Koleji lise yıllarında başlayan dostluğumuz, mimarlık fakültesinde devam etti. Öğrencilik aşamasında ve daha sonra iki öğretim elemanı olarak görev yaptığımız dönemler boyunca sürdü. Bu uzun arkadaşlık döneminde fakültede aynı odada çalıştık, ailece evlerde buluştuk, ortak değerler ve anılar paylaştık, eğitime birlikte emek verdik.

Arda, derinlemesine öğrenme meraklısı olan, özverili ve cömert bir öğreticidir. Bana otomobil kullanmayı 1960 yılında öğretti. Kasislerde ve dönemeçlerde fren kullanmamaya dikkat etmekte yarar olduğu önerisindeki bilgeliği neden sonra kavradığımı anımsıyorum. Konu ne olursa olsun bildiklerini aktarma gönüllülüğü, Arda'nın bilgi ve tecrübeyi paylaşmaktan büyük mutluluk duyduğunu açıklar.

Özgün bir tasarım yaklaşımına sahip olan Arda aynı zamanda hünerli üretkenliği ile ünlüdür. Her ölçekte tasarım çabası onun için kutsal bir etkinliktir. Tasarım sevdası, konut mobilyalarından tekne yapımına kadar uzanır. Tekne yapımının ayrı bir yeri olmalı ki, ilkinden sonra ikinci bir tekne daha yapmıştır. Bu girişimlerine nasıl zaman ayırabildiğine, nasıl bir özveri ve tutarlılıkla ayrıntılar üzerinde çalışabildiğine hep hayran kalmışım. Somut konular ve nesnelere dünyasında çalışma tutkusunu, onun malzeme ve detay dersleri vermeye yönelmesi ile bağdaşır. Ürettiklerinin derlenerek yayına dönüştürülmesi ve sergilenmesi meslek ve akademik ortamlar için önemli katkı olacaktır. Fakülte yönetimimizin bu konuda girişimde bulunması beklenmeli.

Briç masasında Arda ile buluşmaktan daha keyifli ne olabilir?

1965 yılı mezuniyet töreni (Mimarlık Lisans, Y. Lisans ve Şehir Planlama Y. Lisans mezunları): (1. sıra): Emine Komut, Mete Göktuğ, Argun Evyapan, Arda Düzgüneş; (2. sıra): Cem Akdamar, Hayri Eriş-CP, Aysel Tükel (Yavuz), Mutlu Aktay (Yolal). (3. sıra): Günhan Danışman, (?), Murat Balamir, Süreyya Aytaç, Osman Aybers, Cemşit Lodi, Sinan Kalafat, Berrak Gürsel (Seren); (Murat Balamir arşivi).

Aralık 2011 Ankara Cer Modern, ortak ellinci yıl buluşması (Okan Üstünkök arşivi).

ARDA DÜZGÜNEŞ

Okan Üstünkök*

Bizim sınıf (1961 girişliler) ilk yıl Meclis şantiyesinin temel tasarım barakasındayken 1960 girişli sınıf özel üst geçişli çamaşırhanenin bodrumundaki ikinci sınıf stüdyosundaydı. Arda'yla yollarımız ancak ertesi yıl biz de oraya "terfi" edip komşu stüdyoya geçince kesişmeye başladı, daha çok görüşür olduk. Görüşür olduk ama doğrusu pek konuşur olmadık çünkü Arda o zamanlar yalnız stüdyoda değil, başka ortamlarda da (örneğin garajdan bozma kafeteryada) "sessiz sohbet" dalında kara kuşak sahibiydi, olimpiyatlara hazırlanıyordu. İddialıydı. Ne yazık

ki akademik kariyere geçince sessiz sohbet çalışmaları sekteye uğradı. Yine de yeni kampüsteki fakülte binasının marangozhanesi yakınında tek başına sürdürdüğü ciddi tekne yapım çalışmalarıyla sessiz sohbet temrinlerine tümden son vermemiş olması bir kazanç sayılmalıdır. Daha sonra yurtdışında yollarımız tekrar kesiştiğinde ise (1991) kendisinin "sesli sohbet" dalında da "peştemal kuşanacak" düzeyde başarılı olduğunu görme şansım oldu. Asıl şansım ise sevgili Arda'yı 60 yıl öncesinden tanımış olmamdır.

Güzel insandı. Üstüne yıldızlar yağsın.

ARDA

Selahattin Önür**

ODTÜ Mimarlıkta öğrenci olarak eğitime başladığım yıl (1963), Arda'yı son sınıf müze projesi jürisine F. L. Wright'ın Solomon Guggenheim binasını sunan sınıfın "sıra dışı efsane" öğrencisi olarak duymuştum. Bir yıl sonra bir gün boş olan stüdyomuzda Fritz Janeba'dan lisansüstü tezi olan bir üretim (fabrika) tesisi projesi üzerinde kritik alırken rastlamış, bir önceki Arda imajıma bir yenisi eklenmişti. Aynı yıl, yine bir acı kaybımız olan Ziya Tanalı'ya, son sınıf dönem sonu projesine birinci yıl öğrencisi olarak "yamaklık" ederken,

bir taraftan Ziya'nın projesinden, bir taraftan da aynı mekânda tez projesine çalışmakta olan Arda'nın zeki ve esprili havasından etkilenmişim.

Yıllar sonra değişen rollerimizle, uzun süreler aynı mekânlardaki eğitim ortamlarında bulduk. Arda'nın, "yere basan sıra dışılığı" ile, özellikle olmazsa olmazların kazanılması gereken mimarlık lisans eğitimi için bir şanstı; yapım bilgi ve "bilgeliği" yanında mimari tasarım yeteneği ve sorgulayıcılığı ile, kuramsal ders ve

* ODTÜ Mimarlık Bölümü Eski Öğretim Üyesi, Prof. Dr.

** Atılım Üniversitesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi, Prof. Dr.

stüdyo dersi bütünleşikliğini kişiliğinde gerçekleştirmesi ile, bu eğitimde önemli bir rolü vardı. Aynı rolü, yürüttüğü çok sayıda lisansüstü tezi ile de sürdüren Arda, bölüm yönetiminde de

görüşlerine sıkça başvurduğum, sıra dışı, bazen de aykırı görülebilen görüş ve eleştirilerinden yararlandığım değerli bir insandı. Bıraktığı izler ve anlarıyla yaşayacak.

HOCAM ARDA DÜZGÜNEŞ

Aydan Balamir*

*ODTÜ Mimarlık Bölümü Emekli Öğretim Üyesi, Prof. Dr.

1970'li yılların ilk yarısında Arda Bey'in tedrisinden geçmeyen az kişi olmuştur. O yıllarda yapı grubu derslerinin ilki olan Yapı Malzemesi dersini hemen herkes ondan almış olmalı. Ayrıca, stüdyo dersi için 1972 yılında ikinci sınıflara, ertesi yıl üçüncü sınıflara gittiği için de en az bir dönem daha yollar kesişmiştir.

Yapı dersini mükemmel bir İngilizce ve geniş bir sözcük dağarcığı ile verirdi. Öyle ki, bazen sözcük seçimine ve telaffuzuna dikkat etmekten içeriği kaçırdığımız olmuştur. Ne söylendiği kadar nasıl söylendiğinin de önemli olduğunu o sırada hissedememişsek, ne yapılacağı ile nasıl yapılacağı arasındaki ilişkiyi daha sonra stüdyoda anlamış

olmalıyız. Yapı dersinin malzeme bilimlerine dayalı yönünün ağırlıklı oluşu, öğrenciye sağlam bir altyapı sunardı. Stüdyo derslerinde de aynı bilimsel çizgiyi sürdürmek isterdi Arda Bey. Malzemenin kimyası ve davranışı kadar ölçüye gelmese de tasarımı ölçülemeyenler dünyasına bırakmak istemezdi. Gözlenebilir, ölçülebilir terimlerle konuşmaya çalışır, yapma bilgisine dayalı bir yaklaşımı örneklemeye çalışırdı. Hedeflenen kuşkusuz nitelik idi; niteliğe giden yol ise niceliklerle döşeliydi.

Yıllar sonra stüdyo dersine birlikte gittiğimiz dönemler oldu. Öğrencisi olduğum yıllardan tam 22 yıl sonra, 1990'lı yılların ortasında, niceliklerden

Arda Düzgüneş'in Mimarlık 3. sınıf stüdyosu için yaptığı ara kat; görünüş ve detaylar (Mehmet Koray Pekerliçi arşivi).

ulaşılan nitelikler meselesini daha da keskinleştirdiğini gördüm; ne yazık ki hiç yazıya dökmediği bilgeliğini de. Stüdyo temrinlerini bu yönde yoğunlaştırarak, alternatif bir tasarım stüdyosu geliştirdiğini hatırlıyorum. Az sayıda öğrenciyle tek başına yürüttüğü, tamamen strüktür ve konstrüksiyona dayalı o deneysel stüdyonun, etraflıca belgelenmiş olmasını dilerdim.

Mimarlık üçüncü sınıf stüdyosundaki asma katın yapımı da o yıllardı

sanıyorum. Arda Bey o strüktüre çok emek verdi. Strüktürün asıldığı üçgen elemanların üretimi ve monte edilmesi sırasında gereken presizyonu göstermeyen teknik ekibe tahammül edemedi, hepsini stüdyodan uzaklaştırdı. Yalnız kaldığında, muhtemelen teknesini yaparken duyduğu keyifle baş başa kaldı. Çoğu şeyi elleriyle tek başına kotardığına şahidim. Sıkça sigara molası vererek, yüzünde muzip gülümsemesiyle...

MİMARİYİ BİLİMSSEL BAKIŞ AÇISIYLA GÖRMEK, İRDELEMEK, GELİŞTİRMEK

Emine N. Caner-Saltık*

Arda Bey, Mimarlık Fakültesine katıldığımdan beri, yeniliklere açık, prensip sahibi ve güvenilir bir insan olarak, giderek yakınlık duyduğum bir akademisyen oldu. Onu tanıdıkça, hiç kimseye ve hiçbir fikre ön yargıyla yaklaşmayan, haksızlıklara karşı durup doğru bildiği yönde hareket eden, mimarlığın çok disiplinli yapısını önemseyen ve bunu fakülte içinde hayata geçirmeye çalışan çok yönlü bir insan olarak üniversitemiz için ne kadar değerli bir birey olduğunu kavradım.

Arda Bey, mimaride ve yapı endüstrisinde olan gelişmeleri yakından takip edip irdelemenin, katkıda bulunmanın akademik dünyanın önemli görevi olduğunu düşünmüş, bu konularda laboratuvar imkanlarını geliştirmek istemiştir. Yapı Bilgisi Anabilim Dalında, yapı malzemeleri ve yapıların işlevsel sistemleri ile ilgili çalışmaları, gelişmekte olan arazi ve laboratuvar analitik yöntemleri ile zenginleştirmek istemesi onu bizimle daha yakınlaştırmıştır. Özellikle tarihi mimari varlıklarımızın yapı malzemesi ve işlevsel sistemleri ile ilgili araştırmaları desteklemiş, bunların ufuk açıcı olduğunu düşünmüştür. Ayşe Tavukçuoğlu'nun; Aksaray'daki Ağzıkarahan'ın özgün yağmur suyu akaçlama sisteminin yeterliliğinin incelendiği, "A study on the maintenance of stone monuments in relation to dampness problems" başlıklı doktora tezi çalışması sırasında da Malzeme Koruma Laboratuvarı ile olan bilimsel yakınlığımız daha çok ilerlemiştir.

Arda Bey, Malzeme Koruma Laboratuvarının BAP projeleriyle başlayarak, Avrupa Topluluğu projeleri

ve ulusal ve uluslararası araştırma projeleri ile adım adım gelişmesine ivme vermiştir. Malzeme Koruma Laboratuvarını desteklemenin Yapı Bilgisi Anabilim Dalı için de önemli bir açılım olduğunu benimsemiş, yapılan çalışmaları takip edip desteklemiştir. Ayşe Tavukçuoğlu ile birlikte üniversitemize kazandırdığımız Avrupa Topluluğu projesi ile (Monuments Lab 206710-EU, FP7 REGPOT: "Improvement of METU Research Laboratory for the Care and Conservation of Historic Monuments") tarihi yapıların tahribatsız analizleri ve malzemelerin mikroyapı analizlerinde ilerleme olanakları sağlanmıştır. Malzeme Koruma Laboratuvarının gelişmesi Arda Bey'e fakültedeki yapı bilgisi araştırmalarının geliştirilmesi konusunda ümit vermiş ve yapı bilgisi öğrencilerinin ve yapı bilgisine ilgi duyan diğer bilim dallarından gelen yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin de bu laboratuvarın gelişmesinden yararlanacağını varsaymış, proje ile sağladığımız teçhizatla Malzeme Koruma Laboratuvarının genişleyen mekanlarının fakültemiz içinde yer almasında Arda Düzgüneş'in desteği değerli olmuştur.

Arda Bey, yapının tasarımından başlayarak, nasıl yapıldığının, işlevini nasıl devam ettirdiğinin kendisini oluşturan malzeme ve sistemlerin bilimsel, ölçülebilir verilerle irdelenmesinin önemli olduğunu, bunun mimarlık birikiminin ilerlemesi bakımından eğitim ve araştırma faaliyetleri içinde önemli bir yeri olması gerektiğini düşünmüştür. Kendisi üniversitemizdeki araştırma faaliyetlerinin niteliğine, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Müdür Yardımcılığı,

* ODTÜ Mimarlık Bölümü Emekli Öğretim Üyesi, Prof. Dr.

Yapı Bilgisi Anabilim Dalı Başkanlığı ve sonra da Yapı Bilgisi Lisansüstü Programları Yöneticisi olarak yaptığı idari görevler ile ve dokuz doktora tezi, on bir yüksek lisans tezi danışmanlığı ile değerli katkılar yapmıştır.

Arda Bey, oluşturduğu yeni derslerle de bu konulara önemli katkılar yapmıştır. Bu derslerin öğrencilerin ufkunu genişlettiğini ve yüksek lisans çalışmaları sırasında analitik araştırmalara yönelttiğini düşünüyorum. Dolayısıyla Yapı Bilgisi Anabilim Dalından önemli sayıda yüksek lisans ve doktora öğrencisi tarihi yapıların malzeme ve işlevsel sistemlerini irdeleyen araştırmalarla koruma bilimine de önemli katkılar yapmışlardır. Örneğin, bu tezlerin bazılarında hazır sıvalar, tuğlalar, gaz beton gibi piyasada yaygın kullanılan bazı malzeme gruplarının performans ve bileşim özellikleri, laboratuvar analizlerine dayanan ölçülebilir verilerle irdelenmiş, bu malzemelerin tarihi yapı onarımlarında kullanılıp kullanılmayacakları ve nedenleri tartışılarak koruma bilimine de önemli

katkılar sağlanmış. Ayrıca yine Yapı Bilimleri Programı yüksek lisans öğrencileri tarafından yapılan tez araştırmalarında bazı tarihi yapılarda mekanların ısı yalıtım ve akustik özelliklerini, mimari elemanları oluşturan malzemeler üzerinde yapılan analizlerle ortaya koyan tez çalışmaları hem koruma bilimine hem de yapı bilimine iyi örnekler oluşturmuştur. Bütün bu çalışmaların kalbinde Arda Bey vardır. Onun verdiği görüş ve yaptığı tartışmalar, açtığı ufuklar çok önemlidir.

Arda Düzgüneş fakülteadaki akademik ortama, kendinden başkasının fikirleri, yaptıkları ve yapmak istediklerine ilgi ve heyecanla yaklaşan davranışlarıyla araştırmalara ivme vermiş, tutucu ve cesaret kırın bulutları dağıtan değerli farkındalıklar ekmiştir. Arda Düzgüneş'in katkıları ve çabaları boşa gitmemiştir. Bu farkındalıkların fakültemiz ve üniversitemiz için giderek daha önem kazanacağı düşüncesindeyim. Ona sonsuz sevgi, saygı ve teşekkürlerimizle...

MİMARLIK MESLEĞİNİN DİSİPLİNLER ARASI VE ÇOK DİSİPLİNLİ YÖNLERİNİ İYİ BİLEN MİMAR, AKADEMİSYEN, BİLİM İNSANI... YAPI BİLİMLERİ LİSANSÜSTÜ PROGRAMINI KALKINDIRAN DEĞERLİ İNSAN...

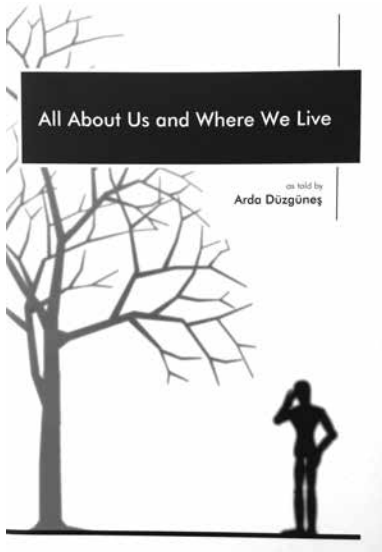
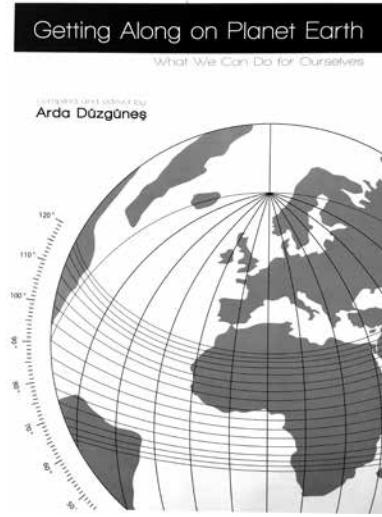
Ayşe Tavukçuoğlu*

Hayatımda çok özel bir yeri olan, hayata dair –akademik yaşama dair– bilim insanı olmaya dair –düşünen insan olmaya dair– çok yönlü bir insan olmaya dair bende izler bırakmış olan, her zaman iyi ki tanımışım, iyi ki yakından tanımışım dediğim, çok değerli Hocam, Prof. Dr. Arda Düzgüneş hakkında, anma yazısı hazırlamak çok kolay değil. İster istemez duygusal bir giriş yaptım. Kendisini ilk tanımaya başladığım 1994 yılından itibaren her bir araya geldiğimizde beni derinden etkileyen anlarımız benim için çok değerlidir.

Doktora yeterlilik sınavımı verdikten sonra altı senelik profesyonel iş hayatımdan ayrılıp 1996 yılında akademik ortama geçiş yaptım. Mezun olduğum okuluma, Yapı Bilimleri Lisansüstü Programına araştırma görevlisi olarak alındığım dönemde Prof. Dr. Arda Düzgüneş, Yapı Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı idi. 1996 yazında verdiği "ARCH 190-Internship in Construction" dersi kapsamındaki yapı stajında, kendisi ile birlikte 3.

sınıf stüdyosunun asma katını birlikte inşa ettik. Proje detaylarını 1/1 ölçeğe kadar tek tek tasarladığı projesinin uygulamasında, kendisinden çelik ve ahşap yapımına dair çok şey öğrendim; sade detaylar ve sorunlara dâhiyane ama basit çözümler geliştirmesini hayranlıkla izledim. Herkesin biraz çekindiği sert görüntüsünün altında yatan babacan, birikimini sakınmadan dobra dobra paylaşılan, ekip ruhuyla birlikte çalıştığı kişiye ne kadar güven duyduğunu ve değer verdiğini hissettiren bir kişi ile omuz omuza bir arada çalışmak ne kadar güzel bir duyguydu. Heyecanımın farkında idi. Sonrasında malzeme ve yapım teknolojileri, mimari detay tasarımı ile ilgili derslerinde kendisi ile birlikte derslere girdim. El yordamı ile akademiye öğrenen ve keşfeden bana, örnek olmuştur. Tanıştığı kişilere ön yargısız yaklaşımı, somut bilimlere yakınlığı, derin bilimsel ve teknolojik kültürü, sorunları dert eden değil çözüm üretmeye odaklanan bakış açısı ve bir o kadar da çalışkan bir öğretim üyesi ile

* ODTÜ Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi, Doç. Dr.

ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınlarından çıkan, Arda Düzgüneş'e ait üç kitabın kapakları.

birlikte akademik ortamda çalışmak ne büyük şanstır.

Akademik ortamdaki eğitim etkinliklerinin yanı sıra araştırma etkinliklerinde de beraberdik. Üniversiteye adım attığım andan itibaren doktora tez danışmanım Prof. Dr. Emine N. Caner-Saltık ile birlikte Malzeme Koruma Laboratuvarında çalışmaktaydım. Tez çalışmaları yanı sıra Malzeme Koruma Laboratuvarında araştırmalar yapmakta olan diğer araştırmacılar ile birlikte olmak, usta çırak ilişkisini andıran, herkesin birbirine tecrübelerini aktardığı ve bir şeyler öğrettiği bu ortamın bir parçası olmak akademik birikimime inanılmaz katkılar sağlamıştır. Yapı Bilimlerinde derslere girmekle birlikte Prof. Dr. Emine N. Caner-Saltık ile birlikte girdiğim laboratuvar dersleri, akademik ortamın bana verdiği diğer bir hediyeydi. Yapı Bilimleri ve Malzeme Koruma Laboratuvarının ortak çalışma alanlarında yetişirken ve çalışırken ben, Arda Hocam bu karşılıklı iletişim ortamından etkilenmekte, laboratuvarında yapılan her çalışmaya ilgi göstermekte ve destek vermektedir. Prof. Dr. Arda Düzgüneş, ODTÜ Mimarlık Bölümümde benim tanık olduğum, 1994 ve 2011 yılları arasındaki akademik ve eğitim çalışmalarının her ortamında, disiplinler arası ve çok disiplinli araştırmaların ve ortak çalışmaların önemini vurgulamıştır; bu doğrultuda da Yapı Bilimleri Lisansüstü Programının kalkınması için çok uğraşmıştır.

ODTÜ'deki akademik kariyeri boyunca, Prof. Dr. Arda Düzgüneş, Mimarlık Bölümü lisans programında ve Yapı Bilimleri lisansüstü programında çok sayıda zorunlu ve seçmeli ders vermiş, geliştirmiş ve yeni dersler açmıştır. Mimarlık Bölümümüzün lisans eğitiminin önemli teknik derslerinden olan "ARCH 251-What Buildings are Made of", "ARCH 252-Building Materials and Finishes", "ARCH 351-What Gets Buildings Made", "ARCH 352-Detailing and Professional Practice", "ARCH 344-Environment and Man: Cause and Effect", sadece benim hatırlayabildiklerim. Bunlar arasında yapı malzemeleri teknolojilerinin anlatıldığı ARCH 251 dersinin, tıp bilimindeki anatomi dersine denk olduğunu, yani bu dersin mimarlığın anatomisi olduğunu söylerdi. Prof. Dr. Arda Düzgüneş, Yapı Bilimleri

Lisansüstü Programında da çok sayıda ders vermektedir. Örneğin, "BS 501-Prothesis Seminar in Building Science", "BS 503-Building Science Workshop", "BS 504-Research Methods in Building Science", "BS 552-Performance Assessment of Buildings", "BS 584-Living in Environment" dersleri iyi bilinirdi. Bu dersler yine sadece hatırlayabildiklerim. Bu dersler, bilimsel araştırmaya yaklaşım dâhil, yapı ve çevre bilimleri ile ilişkili sürdürülebilirlik, verimlilik, konfor koşulları ve benzeri temel konuları inceleyen ve tartışan derslerdi. Kendisinin, mutlaka ki bölümümüzde birçok derse daha katkısı olmuştur. Bu dersleri oluştururken, geliştirirken ve yenilerken, Yapı Bilimlerinin devamlılığını sağlamak için genç kuşak akademisyenlerin de yetişmesi için elinden geleni yapmış; farklı disiplinlerden öğretim üyelerini de alarak, her birimize sorumluluklar vererek tecrübeli öğretim üyeleri olmamız için emek vermişti. Bizlerden beklentileri ve umudu her zaman yüksekti. Bana güvendiği, inandığı ve teşvik ettiği her an için kendisine minnet borçluyum.

Prof. Dr. Arda Düzgüneş, 1999-2002 yılları arasında Fen Bilimleri Enstitüsünde Müdür Yardımcısı olarak çalışmıştır. Yapı Bilimlerinde bilimsel niteliği yüksek olan yüksek lisans ve doktora araştırmalarının yapılması için çaba sarf etmiş, lisansüstü zorunlu derslerinde genç araştırmacılarımıza istatistik biliminin esaslarını anlatmış, tezlerin bilimsel bir dil ile yazılması için kılavuzlar hazırlamıştır. Benzer bir çalışmayı Fen Bilimleri Enstitüsünde de yapmış, Üniversitemizin o dönemine ait tez yazım kılavuzunu hazırlamıştır; tüm Fen Bilimlerine bağlı lisansüstü disiplinlerde araştırma yapmakta olan öğrencilerimiz bu kılavuzdan faydalanmıştır. Birikimini aktardığı birden fazla teknik içerikli ders kitabı yazmış, bu kitapları ODTÜ Mimarlık Fakültesi tarafından basılmıştır. Kitaplarından bazılarının başlıklarını, "Getting along on planet earth: What we can do for ourselves (2007)", "All about us and where we live (2005)", "Basic ingredients for brewing buildings: A concise digest (2005)", "Case-study report form; A handbook for architects (2003)" olarak sayabilirim.

ODTÜ'deki akademik yaşamı boyunca hep üreten, her el attığı işi layıkıyla

yapmaya çalışan, bilimsellikten şaşmayan ve inanılmaz bir dirayeti ve yılmazlığı olan kişiliği, kendisini her daim saygıyla anmamın nedenlerindenidir.

İngilizce ve Türkçe ana dilleriydi ve dil bilimine yakınlık duyuyordu. İngilizce yayınlarımızda, karşılığını oturtamadığımız her bir teknik terim için sözlüklerde kelime köklerini araştırarak kelime türetmesi bana miras bıraktığı sorumluluklardan biridir. Türkiye’de bilimsel bilginin yayılması ve Türkçe bilimsel terminolojilerin gelişmesi için biz akademisyenlere çok görev düştüğünü vurgulardı. ODTÜ’de İngilizce teknik yayınların yanı sıra Türkçe teknik yayınlar da yazmamız gerektiğini çokça dile getirmiştir. Ben de Prof. Dr. Arda Düzgüneş’in bu görüşüne halen ve tüm içtenliğimle katılıyorum, bu

yolda üstüme düşeni yerine getirmeye çalışıyorum.

Tez danışmanım Prof. Dr. Emine N. Caner-Saltık ile Prof. Dr. Arda Düzgüneş’in koruma bilimi ve yapı bilimleri araştırma konularına yakınlıkları, ortak yaklaşımları ve bilimsel çabaları, Mimarlık Bölümümüzde iki bilim sahasının da birbirlerini besleyerek ilerlemesine vesile olmuştur. Prof. Dr. Arda Düzgüneş’in disiplinler arası çalışan araştırmacıları ve araştırmaları destekleyerek gösterdiği ileri görüşlülük sayesinde, Yapı Bilimleri Lisansüstü Programı’nda, ben dahil, yapı fiziği ile ilgilenen çok sayıda tez öğrencisi, Koruma Bilimine katkı sağlayacak araştırmalar yapmıştır. Bu araştırmaları, Prof. Dr. Arda Düzgüneş’in de bazılarında yer aldığı çok sayıda ODTÜ Bilimsel Araştırma Projesi ve Avrupa Topluluğu projesi ile destekledik. Kendisinin, ortak çalışmalar yaptığımız Malzeme Koruma Laboratuvarının araştırma donanımı ve

kapasitesinin artırılmasındaki desteği tartışılmaz. Disiplinler arası ve çok disiplinli çalışmalara her zaman ilgi göstermiş, sorunlara yapıcı çözümler üreterek yolları açmış Prof. Dr. Arda Düzgüneş’in çabaları meyvesini vermiş, Bölümümüzde yenilikçi yapı malzemeleri teknolojileri, performans geliştirmeye odaklı onarım malzemeleri, malzeme koruma teknolojileri, mikro yapı analizleri, tahribatsız yöntemlerle yapıların yerinde muayene, izleme ve performans analizleri ile ilgili sahalarda araştırmalar ilerlemiştir.

Yeri geldi odasında ağladığım, yeri geldi sevincimi paylaştığım, babacan yanını ve ilgisini benden esirgememiş olan Prof. Dr. Arda Düzgüneş ile tam 15 yıl süresince türlü ortamlar ve eğitim-araştırma etkinliklerinde bir arada olmak bana çok şey kattı. Arda Hocam değerlidir. Her zaman kendisini sonsuz sevgi, saygı ve minnetle anacağız.

TEK SEFERLİK DENEYSSEL BİR STÜDYO

Mehmet Koray Pekerikli*

“1998 Sonbahar dönemi ARCH 301 dersi, küçük, deneysel bir çalışmaya yer verdi. sekiz kişilik bir grupta gerçekleşen bu çalışmanın bir üyesi de ben oldum. Sayın Arda Düzgüneş’in yaklaşımı ve metodu bende geleceğin mimarlık eğitimi hakkında yeni fikirler doğurdu.

Bu çalışmada önümüze konan tasarım sorunları, küçük ölçekliydi ve çok iyi sınırlanmıştı. Gerçek hayati simüle edercesine her görevde, işverenin dayatmalarına ve kullanıcı özelliklerine önem verildi. Bütün tasarımlar; malzeme bilgisi, detay, statik ve çevre denetimi konularından geri besleme yöntemiyle, işverenin ihtiyacının karşılanmasını amaçladı. Geçen yıllarda stok edilen ve unuttuğumuz bilgileri tasarım ihtiyaçları çerçevesinde yeniden keşfettik ve kullanarak özümstedik.

Dersin işleniş biçimi de alıştığımızdan farklıydı. Bir masa etrafında kişisel tasarım fikirleri üzerine toplu kritikler ve tartışmalar yaptık. Bu çalışmalarda lider konumundaki Arda Bey bazen geri çekilip bizim kendi kendimize bir doğruya ulaşmamızı sağladı. Onun bizden istediği, benim anladığım kadarıyla, sorunları gerçek anlamda anlamamız ve tartışarak çözüme ulaşmamızdı. Bu çalışmanın geleneksel stüdyo yaklaşımından temel farkı, bence, çeşitli disiplinlerde çözmemiz gereken sorunları gerçek hayatla birebir ilişkilendirerek, önümüze sunmasıydı.

O, bu çalışmada bir liderdi. Deneysel kısıtlı çapta olduğundan problemi sunan da, çözüm kaynaklarını (değişik disiplinlere ait) veren de o oldu. Bir liderde olması gereken, vizyon oluşturma, vizyonu paylaşma, ve vizyonu eyleme dönüştürme vasıflarını bu çalışma sonunda öğrenmiş oldum. Hayallediğim yeni eğitim sisteminin temel unsuru olan liderliğin önemini kavradım.”

Buraya hiç değiştirmeden eklediğim bu alıntının kaynağı arşivimde son düzenleme tarihi 16 Aralık 1998, 08:54 olarak kaydedilmiş bir doküman. 1998 yılı sonunda, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dekanı sevgili Prof. Dr. Necdet Teymur’un büyük bir hevesle düzenlediği “Çağdaş Mimarlık Eğitimi Üzerine” isimli fikir yarışması için “Çeşitlilik, Özgünlük” başlığı ile teslim ettiğim ve ödül alan bir yazıdan alıntı. Stüdyolar ile kavramsal derslerin dönem projeleri ve modüller üzerinden bütünleştiğini hayal ettiğim bu öneriyi yeniden değerlendirip geçtiğimiz yıllarda Bölümümüze müfredat değişikliği söz konusu olduğunda sunmuştum. Belki bir gün deneme fırsatımız olur.

İşte o yazıda hayal ettiğim mimarlık eğitimi için bana ilham veren, Arda Hocamızın o yıl kurduğu, bu

* ODTÜ Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi, Yrd. Doç. Dr.

Arda Düzgünes ile evinde bir keyifli sohbet anısı (Mehmet Koray Pekerçli arşivi)

“deneysel” stüdyo grubuna düşmemiş, ama katılmayı çok istemiştim. Bunu arkadaşlarım kendisine önden ilettikten sonra onu odasında ziyaret ettiğimde gözlerinin içi gülerek bana seslendi “...demek o deli sendin?”. Haksız sayılmazdı. Beni daha önceki derslerinde çıkıntılık yaptığım için tanyordu. Üstelik tek seferliğine yapılacak sonu belli olmayan deneysel bir stüdyo grubuna katılmak gerçekten delilikti. Ama ben yine de beni kabul ettiği için çok mutluydum. İkinci sınıfta malzeme ve yapı derslerinde tanıdığım ve hayranlık duyduğum Arda Hoca ile baş başa iki dönem geçirecektim!

O stüdyo grubunda ilk dönem birbirini takip eden birçok temrini tamamlayarak dönem sonu projelerine yaklaştık. Bu temrinler çok net kısıtlar içeriyordu ve başlangıçta bu hepimizin sinirini bozuyordu. Halbuki bu kısıtlar çoğu zaman gerçek hayatta karşımıza çıkabilecek türdendi, örneğin: işverenin elinde kalmış tek tip çelik kutu profiller ile inşa edilecek bir otopark örtüsü. Bu temrinde hepimiz verilen malzemenin sınırları içinde kendimizi doğrusal formlar ile kısıtlamışken, işin sonunda Arda Hoca geniş bir açıklıkta aynı malzemenin hafif bir kavis verilerek bir kemer gibi kullanılabileceğini

gösterdiğinde çok şaşırmıştık. Önümüzde ne kadar kısıt olursa olsun, yalnızca elimizdekiler ile çok farklı çözümlere ulaşabileceğimizi görmüştük. O dönemi halihazırda var olan çok katlı bir binaya çevre duyarlılığı yüksek bir kabuk tasarlayarak tamamlamıştık.

Arda Hoca stüdyonun ikinci döneminde ise bizi (neredeyse) tamamen serbest bırakmayı tercih etmişti, artık bir kısıt yoktu. Ancak bir küçük detay vardı. Bize verdiği ilk temrin o dönem projesi için müşteri olan kendisine bir taahhüt mektubuydu. Bu belgede projede neler yapacağımızı anlatacak ve taahhüt edecektik. Bol keseden vaatler sunduğumuz bu mektup bizi dönem boyunca en çok zorlayacak kısıtları daha en baştan belirlemişti. Dönem sonunda Arda Hoca dosyasından çıkarıp o mektubu önüme geri koyduğunda gördüm ki vardığım nokta başlangıçta taahhüt ettiğime yaklaşmamıştı bile. Jüri günü bizi değerlendirmeye gelen sevgili hocamızı Prof. Dr. Ayşen Savaş bana bu durumu işaret ettiğinde, projesi önünde gözleri dolan ben “...bu dönem mimarlığın çok zor bir şey olduğunu anladım” demiştim.

O dönem sonunda mimarlığın neredeyse sonsuz boyutları olan bir

uğraş olduğunu, iyi mimarının ancak bu büyük karmaşanın bir uyum ve düzen ile yönetilmesi olduğunu anlamıştım. ODTÜ Mimarlık Fakültesinde bir kariyer seçmemde, bunu gerçekleştirebilmemde ve gelecek için kurduğum hayallerde Arda Hoca'nın beni yüreklendirmesi ve bu ülküyü bize açılmış olması var.

Arda Hoca ile neredeyse bir çeyrek asır süren tanışıklığımda iletişimimiz hep devam etti. Onu yaptıklarım, hayallerim, sorunlarım hakkında hep bilgilendirdim, fikrini aldım. Onunla birlikteyken uzun uzun keyifli sohbetler yapar, zamanın nasıl geçtiğini anlayamazdım. Kendisini çok özleyeceğim.

HOCAM ARDA DÜZGÜNEŞ'İN ANISINA

H. Sinan Sülüner*

Lisans eğitimimi tamamladıktan uzunca bir süre sonra akademik olarak kariyerimi sürdürmek konusunda karar verip İstanbul'dan Ankara'ya taşındığımda, büyük bir heyecan ve yeni bir başlangıç hedefiyle Orta Doğu Teknik Üniversitesinin sınavlarına girerek kaydımı yaptırmıştım. Mimarlık Tarihi Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimimi tamamlamamın ardından o tarihte ilgili anabilim dalında doktora programı olmaması neticesinde Arda Düzgüneş ile ilk tanışmam 1999 yılında gerçekleşmiştir. Aynı zamanda Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi doktora sınavlarını da kazanmama rağmen kendi üniversitemde eğitimimi sürdürme isteğim, sanırım kendisini de etkilemiş olacak ki, Yapı Bilimleri Bölümünde doktora yapabilmeme imkân yaratarak bana büyük bir destek vermiştir. Arda Bey'in hafızamdaki ilk anısı o süreçte göstermiş olduğu yakınlık ve doktora programına devam etmem konusundaki teşvikidir.

Vermiş olduğu desteğin farkında olmama rağmen bu teşvikinin ne kadar önemli olduğunu fazlasıyla anlamam ise sonraki yıllara dayanmaktadır. Bugün geriye baktığımda, Arda Bey'in desteği olmasaydı doktora programına girememiş ve belki de idealimden vazgeçmiş olabileceğimi şimdi daha iyi anlamaktayım. Doktora sürecim, başta Arda Bey'in beni bölüme kabul etmesi ve sonrasında tez hocam Prof. Dr. Ömür Bakırer'in destek ve katkıları ile gerçekleşebilmiştir. Bir kez daha kendilerine en içten teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Arda Bey ile ilgili hafızamda yer eden bir diğer anım ise, kendisinin doktora sürecinde aldığım araştırma bursu ile ilgili olan yaklaşımıdır. Amerikan İlmî Araştırmalar Enstitüsü tarafından verilen Yunanistan Atina'daki American School of Classical Studies araştırma bursunu kazandığımı kendisi ile paylaştığımda Arda Bey'in içten sevinci ve desteği, bana da gelecek çalışmalarım için büyük güven vermişti. Bu güven ve destek doktora programımı tamamladıktan sonra da devam etmiştir, kendi üniversitemde kariyerime devam edebilmem ile ilgili olarak sadece kendisinin konuyu gündeme getirmesi benim için çok kıymetlidir. Her ne kadar bu istek mümkün olamadıysa da her zaman öğrencilerinin başarısından memnun olup onları teşvik eden hocam olarak hatırlayacağım kendilerini.

Bilimsel danışmanlık yanında eğitimci olarak kariyerine yeni başlayan kişilerle verilecek destek ve teşvikin önemini bilen bu iki insanın katkısı hayatımda çok büyük bir rol oynamıştır. Bugün gerek akademik kariyerime devam edebilmem gerekse onlardan gördüğüm yaklaşımı örnek alarak öğrencilerimle kurduğum iletişimin temelinde, gördüğüm destek ve hoşgörü gibi kavramların beni ne kadar etkilediğini anlayabiliyorum.

Benim gibi birçok kişinin hatıralarında aynı şekilde anımsanan, bilimsel eğitim yanında topluma faydalı bireyler kazandırmayı da mesleki yaşamında ilke edinmiş bu değerli Hocamızı sevgiyle anıyor ve kendisine bir kez daha müteşekkir olduğumu ifade etmeyi bir borç biliyorum.

* Çankaya Üniversitesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi, Prof. Dr.

** Preservation Services Şirketi Genel Müdürü, Dr.

***ODTÜ Mimarlık Bölümü Yapı Bilimleri Programı, Doktora Öğrencisi

SEVGİLİ HOCAM, JÜRİLERDEN ARKADAŞIM ARDA DÜZGÜNEŞ

Gülser Çelebi*

Arda Hoca ile tanışmamız ODTÜ'deki yüksek lisans ve doktora jürilerinde oldu. Beni öğrencilerinin jürilerine davet ederdi. Ben de onu Gazi Üniversitesindeki jüriye davet ettiğimde hiç kırmadan kabul ederdi ve tezleri mutlaka ayrıntılı biçimde okuyup gelirdi. Jürilerin dışında da mesleki amaçla pek çok ortamda bir arada olmak fırsatını buldum. Gazi Mimarlıkta Türkçe olarak yaptığımız jürileri de büyük bir dikkatle takip ederdi. Türkçe konuşma ve yazım gramerini düzelterek jüride konuşmaya başlaması anadiline duyduğu saygının açık bir ifadesiydi. Çok akıcı ve muhteşem İngilizcesinin yanı sıra Türkçe terminolojiye olan hâkimiyeti beni her zaman şaşırtmıştır. Jürilerde teknik ve konstrüksiyon konusundaki haklı kritikleri gerek Türkçe ve gerekse İngilizce aksanıyla konuşması şiir gibi dinlenirdi. Araştırmanın özlü yazılması gerektiğini, anlamsız uzatmanın gereksiz olduğunu şöyle eleştirirdi: "Niçin dünya ateşten bir yumaktı diyerek konuya giriyorsunuz?".

Kritik ederken ciddi yüzüyle, kahvesiyle güldürür ve düşündürürdü.

Ben bir süre Ankara dışındaki bir üniversitede idari görev aldım ve Ankara'dan ayrıldım. Bu arada bir atama nedeniyle jüride görevlendirildiğim haberi geldi. Arda Hoca ODTÜ'den ayrılmış ve Çankaya Üniversitesinin kadrosuna profesör olarak atanmış. Ben de bu atamada jüri üyesi olarak görevlendirilmiştim. Çankaya Üniversitesi iyi bir akademisyen kazanmıştı. Yani bizim dostluğumuzun içinde mutlaka bir jüri hikayesi olmuştur. Çankaya'da konstrüksiyon derslerini yürütürken; kızım da onun asistanı olmuştu. Bu durum, kızım Mine için büyük bir şanstı. Nitekim onların da dostlukları sonuna kadar sürdü.

Arda Hoca ezber bozan kişilikte bir insandı. Analitik düşünme yeteneğine hayranlık duymamak mümkün değildi. Jürilerde çok güzel anılar paylaştık. Onu her zaman anyorum ve anacağım.

TEZ DANIŞMANIM ARDA HOCA

Evin Erder**

Doç. Dr. Arda Düzgüneş doktora tezi danışmanımdı. Tez ilerledikçe odasına hem tezi görüşmek hem de sohbet için giderdim. Tezin başlığı: Ahi Elvan Mosque, Örtmeli Mesjid, Sabuni Mesjid and Poyraji Mesjid- Four 14th and 15th Century Mosques in Ankara- A Re-evaluation for their Sustainable Conservation (2008). Bir caminin planında sıcaklık ve bağlı nem ölçülerini işledikten sonra belki

bir camide bu çalışmayı yapmanın yeterli olabileceğini söyler söylemez, Arda Hoca hemen itiraz etti ve diğer camilerde aynı çalışmaya devam etmemi söyledi. Sonuçta, dört yapının o zamanki durumunu ve hızla ilerlemekte olan restorasyon çalışmalarının etkilerini belgelemiş ve karşılaştırmış oldum. Zor bir tezdin. İstatistiksel bilgiler içeriyordu. Tez tamamlandığında, Arda Hoca, "Bu teze, artık sırtın yere gelmez," dedi.

ÇOK DEĞERLİ ARDA HOCAM

Başak Yüncü Karanfil***

Sizi 2007 yılında mimarlık bölümü ikinci sınıftaki malzeme dersimizin pek de sert gözükten hocası olarak tanıdım. Fakat, 2013 yılında yüksek lisanstaki seminer dersimin raporunu teslim etmek için Bestekar Sokak'taki evinize uğradığımda gerçek anlamda sizinle tanışmış oldum. Seminer final sunumunda jüri üyelerinden biri olduğunuz için size raporumu

elden teslim etmek istemiştim. Daha doğrusu raporu kapıdan bırakıp kaçmak istemiştim, ama beni içeri buyur ettiniz. Çok çekinerek girdim. Ya raporu beğenmezseniz, ya senden olmaz dersiniz? Mimarlık eğitimim boyunca düzenli aralıklarla beğenilmeye ve benden mimar olmayacağına ikna edilmeye o kadar alışmışım ki, sizden de tam olarak bunu beklemiştim.

“Anlat,” dediniz, “raporunu dikkatlice okuyacağım ama bir de senden dinlemek istiyorum.” Başladım anlatmaya: Nefes alan duvarların iç hava kalitesine etkisinin incelenmesi. Bir sigara yaktınız. Gözlerim dumandan yanarken iç hava kalitesinin önemini anlatıyorum evinizin salonunda, bir duman bulutunun içinde. “İç hava kalitesi iyi olsa ne olacak?” dediniz. Hah, dedim içimden, işte, boşuna geldim. Neden bu konuyu çalışmak istediğimi sordunuz. Çaylarımızı tazeledik. Ben yüksek lisans yapmak için değil bu konuyu merak ettiğim için bu çalışmayı yapmak istediğimi, akademisyen olmayı düşünmediğimi, doktora da yapmayacağımı anlattım. “Hayır,” dedi, “sen akademisyen olmalısın. Merak ettiğinin peşinde bu heyecanla koşup, insanlara çalışmalarını bu heyecanla anlatmalısın. Bak Başak, ben hava kalitesini bilmem ama bu çalışma değerli olacak. Çalışmalarının

değerini bilmeyecek çok insan olacak, ama sen onlara bakma, inandığın gibi devam et. İyi bir yapı bilimcisi olacaksın.” O kadar şaşırılmışım ki bu sözlere. Sonrasında sohbetimiz daha keyifli bir hal aldı. Oradan çıktığımda artık farklı bir insandım. Sanki daha değerliydim. Seminerim boyunca kurduğunuz cümleler ve sonrasında seminer hocalarımla birlikte yediğimiz yemekte ettiğimiz sohbetler ufuk açıcı olmanın ötesindeydi. Sizinle tanışmak benim hayatımda bir dönüm noktasıdır. Hayattaki gayemin, insanların arkasına rüzgâr olmak, onları potansiyellerine ulaşmak için cesaretlendirmek olmasında büyük bir rolünüz var. Bunun için size ne kadar teşekkür etsem azdır. Sizi kaybetmedik ya da siz aramızdan ayrılmadınız. Sizin bizlere aşıladığınız vizyon ve umudu yeni nesillere aktarabildiğimiz sürece siz hep bizimlesiniz. Canım Arda hocam, sizinle tanışmak bir şans, bir onurdu.

YOLUMU AYDINLATAN KOCAMAN YÜREKLİ ARDA HOCAM

Mine Çelebi Yazıcıoğlu*

Nereden, nasıl başlamalı kocaman yürekli, müthiş adamı anlatmaya. Canım hocam, akademisyenliğe ilk adım attığım, hayranlıkla konulara olan hakimiyetini seyrettiğim hem akademisyenlikle hem de hayatla ilgili çok şey öğrendiğim.

Öğrencilerden çok ben öğrendim, ben not tuttum, belki de en çok ben merak edip ben soru sordum. Öyle engin bir bilgiye sahipti ki hayran olmamak imkansızdı. İyi ya da kötü her yaşadığından, her yaptığı işten müthiş keyif alan dersler çıkaran ve bu dersleri insanın sadece aklına değil ruhuna işleyen insan. Bir dost, bir hoca, bir sırdaş, hangi sıfat daha doğru bilemedim, sanırım hepsiydiniz hocam. O kadar kıymetli anılar paylaştık ki, dört sene asistanlığınızı keyifle, gururla yaptım.

Oğlumun görünce “çok büyük öğretmen” dediği, öğrencilerin “Noel

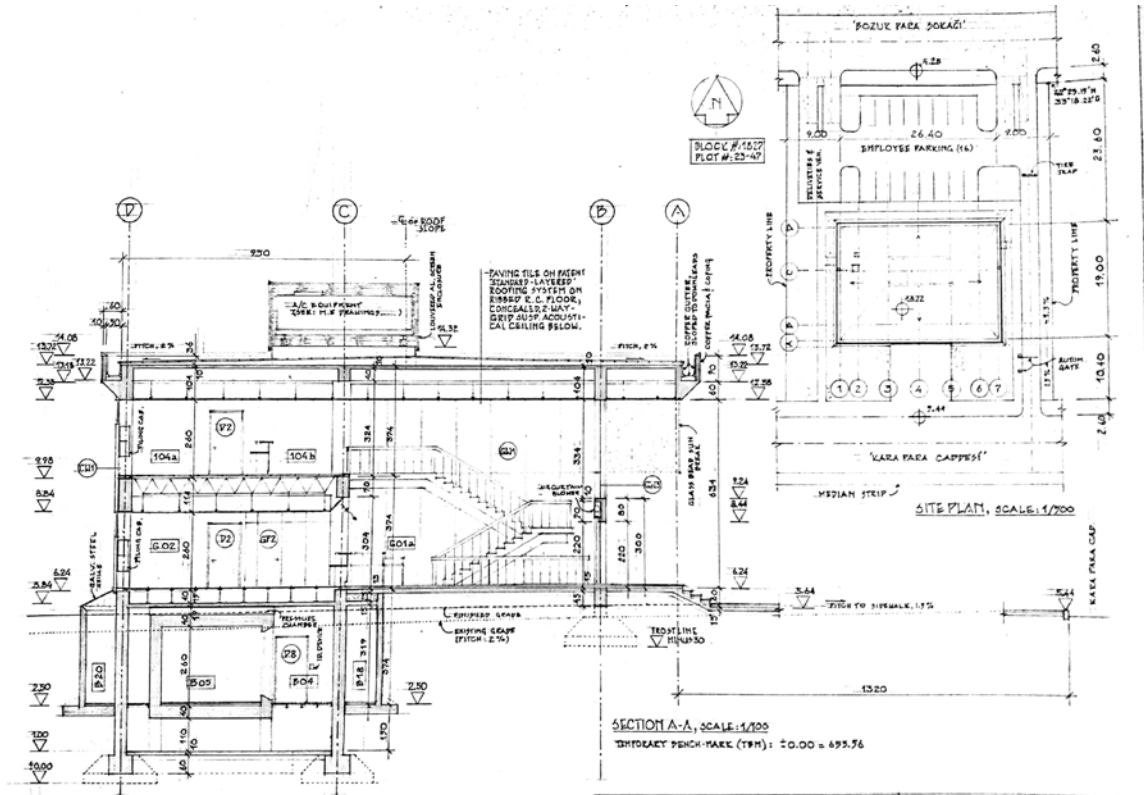
Baba” diye bahsettiği güler yüzlü, disiplinli, esprili, her kelimesi hazine hocam.

Bin bir emek ile inci gibi çizdiğiniz, her baktığımda içindeki ruhu okuyabildiğim el çizimlerinizi bana emanet ettiğiniz, “artık bu çizimler sizin” dediğiniz gün, bana yapı derslerinin bayrağını devrettiğiniz gün, onları ellerim titreyerek büyük bir gururla sizden devralmışım. Emanetiniz yapı derslerindeki en önemli kaynağım.

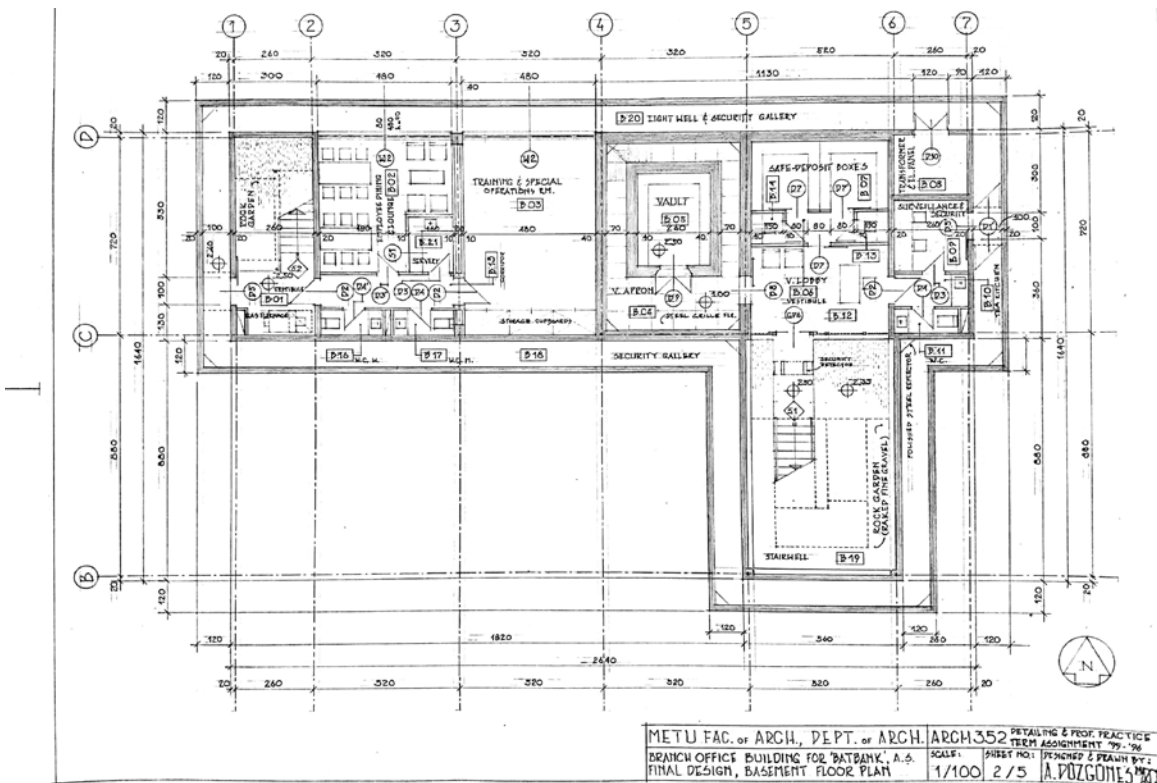
Öğretmeyi, deneyimlerini paylaşmayı, hatalarından ders çıkarıp bu hataları ve dersleri paylaşarak herkesin hayatına dokunmayı kendine amaç edinmiş, daima hayata gülümseyerek bakan güzel insan.

Bana kattığınız değerlerle, kalbimin, aklımın bir köşesinde daima benimlesiniz.

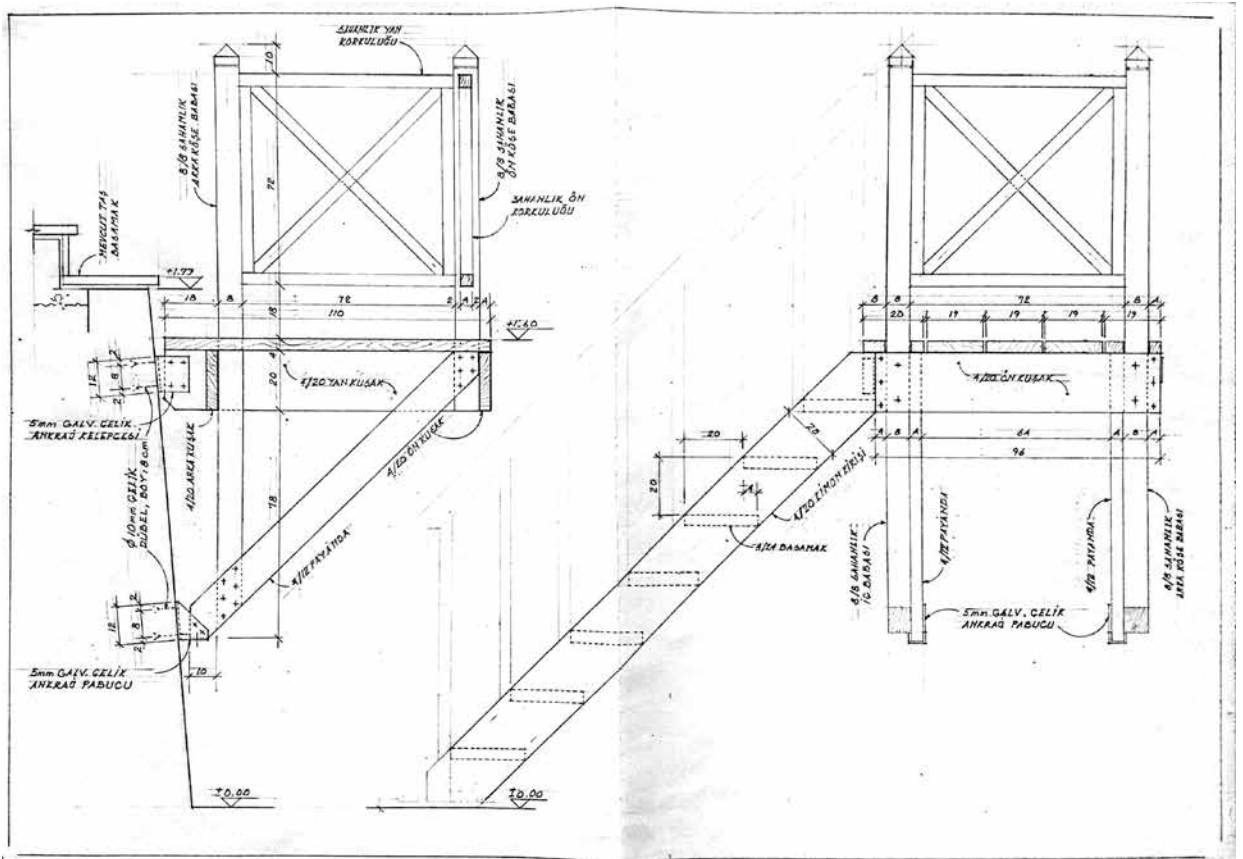
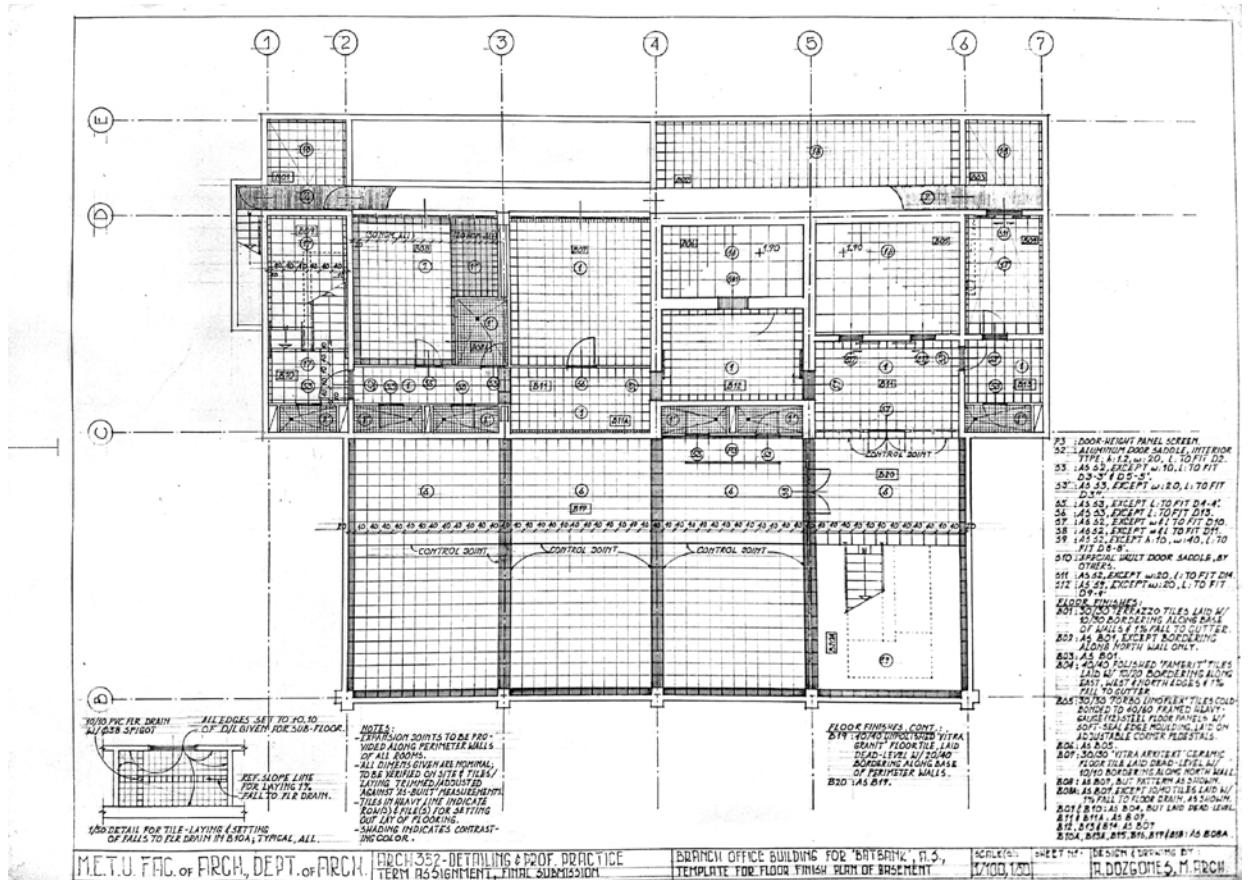
* Çankaya Üniversitesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi, Öğr. Gör. Dr.

METU FAC. OF ARCH., DEPT. OF ARCH. ARCH 352 DETAILING & PROF. PRACTICE
 BRANCH OFFICE BUILDING FOR FATBANK, A.S. SCALE: SHEET NO.: TERM ASSIGNMENT '99-'00
 FINAL DESIGN, SITE PLAN & SECTION A-A 1/200 1/200 4/5 A. POZGÖNE, ARCH

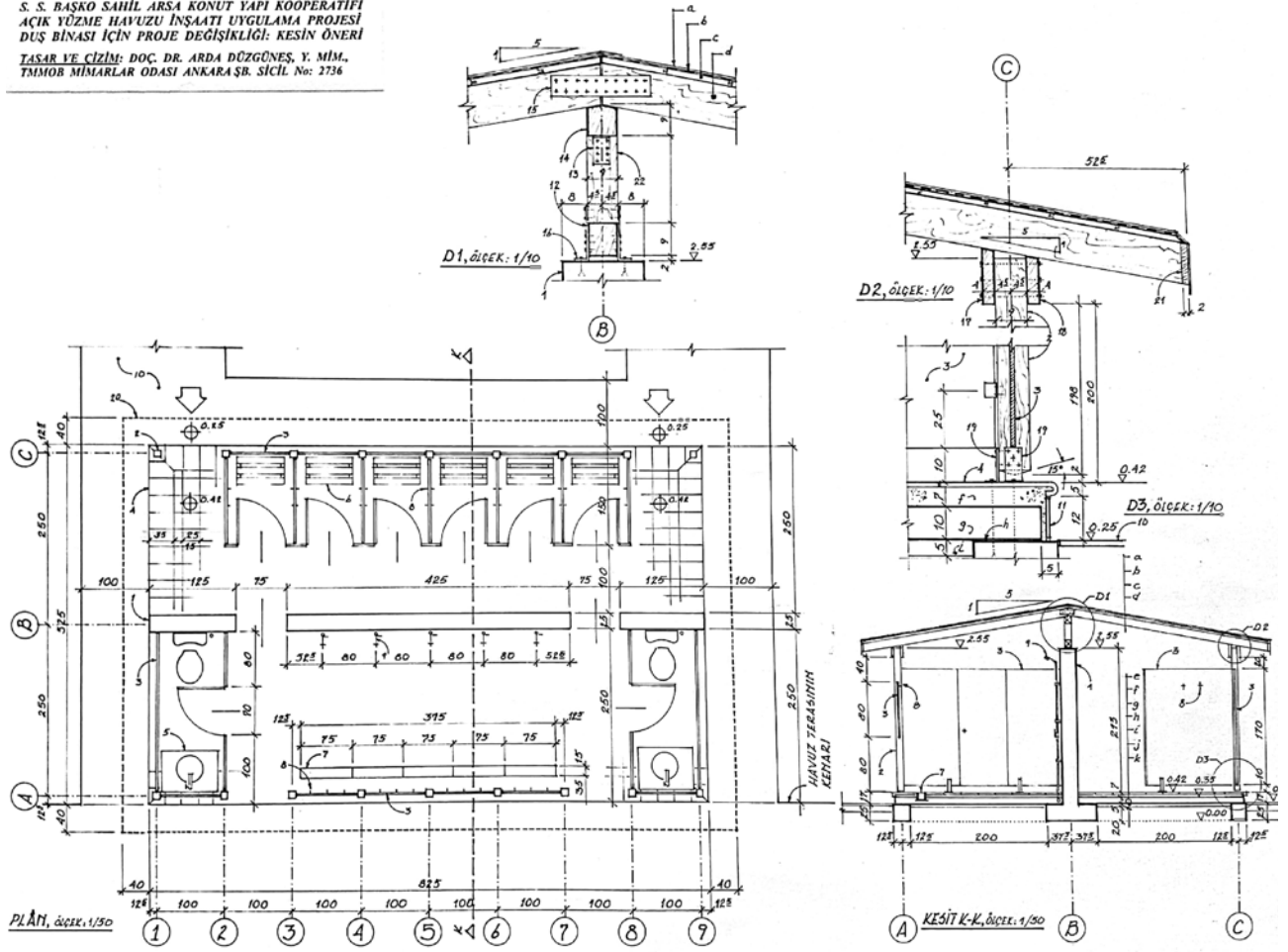

Arda Düzgünes'in yapı dersleri için düzenlediği dosyalardan örnek sayfalar (Mine Çelebi Yazıcıoğlu arşivi)

S. S. BAŞKO SAHİL ARSA KONUT YAPI KOOPERATİFİ
 AÇIK YÜZME HAVUZU İNŞAATI UYGULAMA PROJESİ
 DUŞ BİNASI İÇİN PROJE DEĞİŞİKLİĞİ: KESİN ÖNERİ

TASAR VE ÇİZİM: DOÇ. DR. ARDA DÜZGÜNEŞ, Y. MİM.
 TMMOB MİMARLAR ODASI ANKARA ŞB. SİCİL No: 2736

KAPALI YAPILARI İMDAT ÇIKIŞLARIYLA BULUŞTURMAK: DAEDALOS'UN LABİRENTİNDEN VİTRUVİUS'UN YAPITINA UZANAN ONTOLOJİK İLİŞKİLER

Barişcan DEMİR*

Alındı: 29.11.2020; Son Metin: 11.11.2021

Anahtar Sözcükler: Daedalos; Vitruvius; labirent; kapalı yapılar; imdat çıkışları.

1. Eski Yunancada *aporia*, çıkmaz, güçlük ve çıkış yolu olmayan gibi anlamlara gelmektedir (Liddell ve Scott, 1996, 215).
2. Eski Yunancada *euporia*, güçlüğün ortadan kalkışı, çıkış ve refah gibi anlamlara gelmektedir (Liddell ve Scott, 1996, 727).
3. Eski Yunancada *khaos*, uçurum, sonsuz karanlık ve kaos gibi anlamlara gelmektedir (Liddell ve Scott, 1996, 1976).
4. Eski Yunancada *kosmos*, düzen, evren ve ahenkli bir muntazamlık gibi anlamlara gelmektedir (Liddell ve Scott, 1996, 985).

GİRİŞ

Yola bir soruyla koyulalım: Düşüncenin mimarisini, diğer bir deyişle düşüncenin çoklu kuruluş modellerini, mimarının düşüncesiyle birlikte ele alabilir miyiz? Mimarlıkla felsefeyi buluşturmayı arzulayan böylesi bir birliktelik biçimini düşleyebilmek için, belki de mimarlığı yeniden düşünürken, düşüncenin de yeni bir mimarisinden bahsetmemiz gerekir. İki alanda da yeni olanı dile getirebilmek için, sırf düşüncenin onun mimarisine değil, aynı zamanda mimarlığı da onun düşüncesine doğru kıvrırmayı; hatta bu kıvrımın kendisini de, söz konusu iki alanı buluşturacak olan o yeni biçim olarak belirlemeyi denemeliyiz. Deleuze'ün (1988), labirentin aynı zamanda sonu gelmez bir kıvrımlar çokluğu olduğuna da işaret ettiğini hatırlayıp, yapıtı "canlı bir labirent" olarak gören Borges'in düşlerini de sahiplenerek, yeni olanı ortaya koyma iddiasıyla dile gelen her düşüncenin, bir yönüyle de bir labirent inşa etmekte olduğunu söyleyebiliriz (Boges ve Burgin, 1994, 36). Eski yapıda barınan *aporia*'ları *euporia*'ya ulaştırma amacı taşıyan böylesi bir düşünce mimarlığı, bir yandan geçmişin yolundan yeni adımlarla ilerleyerek eski problemleri çözmeli, bir yandan da henüz orada olmayana doğru ilerleyebileceği yeni patikalar açmalıdır (1)(2). Açılmış olan her yeni patika da, geleceğe el verircesine, düşüncüyü yine ve yeni *aporia*'larla buluşturacaktır. Bu durum, Ergül'ün (2010, 118) "gönüllüce içine girilen bir döngü" olarak ifade etmiş olduğu, felsefenin sonu gelmez gibi görünen döngüsel seyrine, art arda yıkılıp kurulan labirentlerin ilişkilerine işaret etmektedir. Hesiodos (2006, T, 116-136), düşüncüyü *khaos*'la, yani mutlak yutuluşa işaret eden bir uçurumla başlatmış; ardından da bu zeminsiz uçurumun yuttuğu doğa unsurlarını karanlıktan kurtarmak adına, onları sırayla açıklayarak, düşüncüyü *kosmos*'a ulaştıracağını umduğu bir anlatıyı inşa etmiştir (3)(4). Bu şekilde Hesiodos, hem bir düzenleme denemesi olarak geliştirilen ilk labirentin mimarı hem de ürettiği yeni *aporia*'larla birlikte, gelecekte el alırcasına, düşüncenin mimarlığının sonu gelmez gibi görünen döngüsünün ateşleyicisi olarak belirmektedir. Hesiodos'un

* Department of Philosophy, Faculty of Letters, Hacettepe University, Ankara, TURKEY

khaos'u *kosmos*'a ulaştırmak amacıyla inşa ettiği mitolojik labirentin ardından, sözü, geçmişin *aporia*'larına işaret eden felsefe devralmış ve düşüncenin mimarisini yine ve yeni bir *kosmos*'la buluşturmak amacıyla yeni labirentler ve yeni *aporia*'lar bina ederek günümüze dek ilerlemiştir.

Günümüzde düşüncenin mimarisinin içine sürüklendiği temel *aporia*, felsefenin, sonu daima nihilizme varan iki uçlu ilerleyişinden doğmaktadır. Bir yanda Hegel'le doruk noktasına varmış olan kapatan-oluş sistemleriyle birlikte düşünceyi mutlak *kosmos*'a ulaştırmayı deneyen hat; diğer yandaysa Derrida'yla birlikte yükselişe geçen ve katı olan her şeyi buharlaştırmak amacıyla tüm sabit anlamları sökerek düşünceyi mutlak *khaos*'a ulaştırmayı deneyen hat söz konusudur. Düşüncenin mimarisinde açığa çıkan bu iki eğilimin bir benzeri, mimarinin düşüncesinde de gözlemlenmektedir. Modern mimarinin öncüleri Le Corbusier ve Mies van der Rohe'nin üretim ve mekânda standardizasyonu hedefleyerek geliştirdikleri kesinlik kategorileriyle mimarinin düşüncesini mutlak *kosmos*'a; bunun karşısında Venturi'nin ateşlediği tutarsızlık ve daimi karmaşıklık ilkelerine sırtını yaslayan postmodern mimarlık teorileri ise, düşünceyi mutlak *khaos*'a doğru çekmeye çalışmaktadır. Farklı patikalardan ilerliyor gibi görünen bu dört hat, son kertede aynı *aporia*'yı üreten bir mimari etkinliği gerçekleştirilmekte, çünkü tüm bu yolların sonu, asli anlamda yeni olanın hayata geçmesinin olanaksızlığına çıkmaktadır. Farklı ellerle açılan aynı nihilizmin uçurumu, bu şekilde yeninin olanağını yutmaktadır. Böylesi bir olanak, ne mutlak *khaos*'un yarattığı zeminsizliğin üzerinde ayakta durabilir ne de mutlak *kosmos*'un geride bıraktığı hatıralar mezarlığında düşlenebilir. Asli anlamda yeni olana dair böylesi bir düş, düşünceyi *khaos* ve *kosmos* uçlarına doğru sürüklemeyi deneyen bu bipolar eğilimlerde değil, onların simbiyotik ilişkisinde, deyim yerindeyse bir tür *khaosmos*'ta düşlenebilir. İlk Joyce'un (2012, 118) *Finnegans Wake*'te "herkes, her yer ve her şeyin birbirine her şekilde bağlı olduğu Alle'nin *khaosmos*"u sözleriyle andığı; ardından Deleuze'ün (2004, 48), Joyce'a da atıf yaparak "iki dizinin görelilik olarak yer değiştirmesini ve fazlaşmasını sağlayan paradoksal bir unsur" olarak kavramsallaştırdığı *khaosmos*'tur burada söz konusu olan. İkili dizilerin fazlaşmasının ve görelilik olarak yer değiştirmesinin sebebi olan bu rastlantısal *khaosmos*, artık ne Tanrı'ya ne de mutlak yutuluşa, diğer bir deyişle ne sabit bir *kosmos*'a ne de sonsuz bir *khaos*'a indirgenemez. Deleuze'ün sözleriyle ifade edecek olursam, ne *aion*'dan doğan amansız düz çizgiye ne de *khronos*'tan doğan tek merkezli ya da çembersel dönüşe indirgenemeyen *khaosmos*'un hareketi, Borges'in labirentlerin en korkuncu olarak andığı ebedi dönüşe benzer bir harekettir (Deleuze, 2004, 201) (5). Böylesi bir labirentte, hem *khaos* hem de *kosmos* kendi mutlaklık iddiasını daha en baştan kaybetmekte, tıpkı *uroboros*'un hareketindeki gibi birbirine geçmekte, deyim yerindeyse ortaklaşmaktadır (6).

Eski Yunan ontolojisiyle ilişkisinde Daedalus ve Vitruvius'un yeniden değerlendirileceği bu yazıda da, hem yeni olanı dile getirmek hem de günümüz mimarisini ve mimarinin düşüncesini kuşatmış olan *aporia* ablukasına sıkışmamak adına bina edilecek olan labirent, Borges'in korkulu rüyası olan *khaosmos*'un ikili hareketiyle oluşturulacaktır. Deleuze'ün öğrencisi olan Cache onunla yapılan söyleşilerden birinde, klasik mimari metinlerine dair sabit ve hatalı hatıralar oluşturulduğunu, entelektüelin görevininse bu hatıraları bozmak, sanat tarihinin tutucu yayılımıyla savaşmak olduğunu ifade etmiştir (Cache ve Girard, 2013, 99). Cache (Cache ve Girard, 2013, 98), her ne kadar felsefedeki bu tavrı yaratanın Deleuze olduğunu düşünse de, aslında Heidegger'in destrüksiyon etkinliğinin mirası olan bu kavrayış, daha sonra Deleuze'ün (2009a,

5. Metnin devamından da anlaşılacağı gibi, Deleuze'ün *khaosmos* kavramını, filozofun henüz Guattari'yle birlikte yazmaya başlayarak yapısalcılıktan görece uzaklaşmamış olduğu *Anlamın Mantığı* isimli kitabını da kapsayan düşünce döneminin temel olarak kullanıyorum. Guattari (1995, 78-81), *khaosmos*'i, kendinde hiçbir meta ya da hiçbir genellik barındırmayan bir karmaşıklığın ontolojik örüntüsü olarak gördüğü *khaos*'la besleyerek, onu bir tür silah olarak yapısalci psikanalizin karşısına çıkarmayı denemiştir. Deleuze ise, *Anti-Oidipus* öncesinde geliştirdiği düşüncelerinde, yüzeyi derinlik ve yükseklikle birlikte yakalamayı deneyen, ancak bu şekilde ortadan başlanabileceğine işaret eden, diğer bir deyişle *khaos*'a olduğu kadar *kosmos*'a da sırtını yaslamaktan asla geri durmayan bir topoloji geliştirmiştir. Bu topoloji, Deleuze'ün "Yapısalcılığı Nasıl Ayırt Ederiz?" isimli harikulade metnin de gösterdiği gibi, yapısalcılığı karşısına almak şöyle dursun, tam da ondan beslenerek doğan bir düşünce olarak belirlemektedir.

6. Eski Yunancada *uroboros*, kuyruğunu yiyen yılan anlamına gelmektedir (Liddell ve Scott, 1996, 1274).

7. Heidegger'in destrüksiyon etkinliğini Derridacı mutlak yıkım etkinliği olan dekonstrüksiyondan ayıran temel unsur, Heidegger'in (2003, 71-3) sırf geçmişin *aporia*'larını bularak onu soyutlamamın, diğer bir deyişle felsefe tarihini yok etmenin değil; geçmişin işaret ettiği ufka sahip çıkarak, geleneğin oluşturduğu bütünü sökerek yeniden dizmenin peşinde olmasıdır. Inwood (1999, 183) tam da bu nedenle, düşünce tarihi ile kurduğu ilişkiyi destrüksiyon olarak adlandırmış olan Heidegger'in, Almancada yıkım anlamına gelen *Zerstörung* yerine Latince "inşa edilmiş olanın yeniden düzenlenmesi" anlamına gelen *De-struktion* ifadesini seçmiş olduğunu belirtmiştir. Deleuze (2009a, 23) "İssiz Adalar" isimli yazısında, ne yazık ki Heidegger'in adını anmadan, fakat onun destrüksiyon etkinliğinde açığa çıkan yeniden-düzenleme kavrayışına sırtını yaslayarak, "ıssız adadan hareketle oluşan şeyin, yaratma değil yeniden-yaratma, başlangıç değil yeniden-başlangıç olduğu"nu ifade etmiştir.

23) mutlak kökeni sembolize eden "başlangıç"la "yeniden-başlangıç" arasında yapacağı kurucu ayrıma işaret etmektedir (7). Nuh mitosunu anan ve yeniden-başlangıç temasının çoğunlukla kendisini mitolojide gösterdiğini ifade etmiş olan Deleuze'un (2009a, 24) yolundan giderek, son kertede Vitruvius'a dair oluşturulmuş olan hatalı hatıraları bozup yeniden kurmayı amaçladığım bu çalışmaya, öncelikle mimarlık alanında böylesi bir *khaosmos* hareketinin yolunu açacak olan bir mitosu yeniden değerlendirerek başlayacağım.

Mimarlık ve mimar kavramlarının kendileri, yalnızca iştihim imgeleri belli bir durağanlığa sahip olup anlamları düşünce tarihi boyunca dönüşerek ilerlemiş olan unsurlardır ve elbette sanat tarihi geleneği de bu dönüşümlerin farkındadır. Örneğin Tanyeli (2004, 13, 15), Ficher von Erlach'ın farklı yer ve zamanlara ait mimarlık nesnelere aynı kitapta buluşturulmasıyla birlikte, bir tür yerötesi ve zamanötesi mimarlık kavramının doğduğunu ve mimarlığı bir kez yerötesi kıldıktan sonra onu sabitlemenin hiçbir yolunun olmadığını ifade etmiştir. Bu nedenle mimarlık kavramı daima dönüşüm içerisinde olan, hatta kısa süre önce mimarlık olmadığı söylenenlerin bugün mimarlığa dâhil bile edilebildiği bir unsur olarak belirlemektedir (Tanyeli, 2014, 19). Tıpkı mimarlık gibi mimar kavramı da yalnızca fonetik bir durağanlığa sahip olup anlamı durmaksızın dönüşen bir diğer unsurdur. Örneğin Romalı mimarlardan, inşaatta, mühendislikte, arazi ölçümünde ve planlamada da uzman olmaları beklenirken, Ortaçağ'da mimar yalnızca bir taş ustası olarak değerlendirilmektedir (Kostof, 1986, 28, 97). Rönesans'la birlikteyse, artık mimarın etkinliğiyle zanaatkârın etkinliği arasında hiçbir ortak yan kalmamış (Kostof, 1986, 125-126), on altıncı yüzyıla gelindiğindeyse nihayet mimarlık ayrı bir meslek olarak şekillenmeye başlamıştır (Ackerman, 1954, 3). Rönesans'ta mimar, artık tasarladığı anıtları önceden tamamlanmış bir planın sabitleyici fikrine değil, sürekli bir değişime açık ve esnek izlenimlere dayandıran bir meslek erbabı olarak açığa çıkmıştır (Ackerman, 1954, 9). Bu örneklerin gösterdiği gibi, sanat tarihçileri elbette mimar ve mimarlık kavramlarının daima dönüşmekte olduğunu farkındadır. Tam da bu nedenle, Cache'nin vurgusunu sahiplenerek sanat tarihçilerinin oluşturduğunu söyleyeceğim hatalı hatıralar, mimar ve mimarlık kavramlarının kendileriyle ilgili değil, mimarlığın başlangıcı olarak nitelendirilebilecek olan iki figürle; biri ilk mitolojik mimarlardan biri, diğeri ise ilk mimarlık kuramcılarında olan Vitruvius'la ilgili olacaktır. Mimar ve mimarlık kavramlarının dönüşmekte olduğunu açıkça ifade etmiş olan sanat tarihçileri, bu iki arkaik karakteri mutlak düzenin peşindeki figürler olarak değerlendirerek, tüm mimarlık tarihine bir hayalet gibi musallat olan hatıralar yaratmış, mimarlık kuramını bu hatıraların sabitliğine hapsedmiştir. Eğer bu iki figürün yalnızca *kosmos*'un değil, *khaosmos*'un diliyle konuştuğu gösterilebilirse, söz konusu hatıraları neden hatalı olarak andığımı da açığa çıkarmış olacaktır.

Artık tüketildiği, belli bir sabitliğe yerleştirildiği için ondan uzak durulduğu ya da ötesine geçmenin kaçınılmaz olduğu varsayılan arkaik figürleri bu sabitlik varsayımlarını bozacak şekilde yeniden değerlendirmek, hem düşüncenin mimarisi hem de mimarinin düşüncesi için yeni bir başlangıca işaret etmek anlamına gelmektedir. Bunun için ilkin, klasik mimari metinleriyle günümüz düşüncesi arasında aşılmaz bir uçurum olduğunu ve bu nedenle de onları yeniden yorumlamak yerine tümüyle yeni tohumlar atmamız gerektiğini öne süren savların (Leatherbarrow, 2001, 92-93) yarattığı hatalı hatıraların üstesinden gelmek gerekir. Böylesi bir üstesinden gelme etkinliğini hayata geçirebilmek içinse,

üstte de belirtmiş olduğum gibi, Deleuze'ün adımlarını takip etmeyi ve bahsi geçen yeniden-başlangıç, sanat tarihinin tükettiğini varsaydığı mitolojik mimarlardan birini yeniden yorumlayarak temellendirmeyi uygun buluyorum. Söz konusu mimarı, Herodotos'un bahsettiği suyollarını açan Eupalinos'un ya da ilk mimar olarak andığı Rhoikos'un (Herodotos, 1962, III, 60) veya Vitruvius'un mimarlığın ilkelerinin ilk kez onunla belirginlik kazanmış olduğunu söylediği Hermogenes'in çok öncesinde, Daedalos mitinde bulacağız. Daedalos'a yönelik genel kanı, onu mimarlığın en eski düzen paradigmasının kurucusu olarak değerlendirme eğilimindedir (Vitruvius, 1989, 82-84; Pérez-Gómez, 1985, 51; Hendrix, 2003, 43-44). Bir yönüyle elbette doğru bir noktaya işaret eden bu değerlendirmenin, yalnızca bir yönüyle doğru olduğunu; Daedalos'un sırf düzenin değil, kapalı yapılara eklenen imdat çıkışlarının da mucidi olduğunu göstererek, Eskiçağ'ın mimari anlayışını mutlak *kosmos* arayışıyla eşleştirmekte olan geleneğin karşısında, *khaosmos* için bir zemin oluşturmayı deneyeceğim. Daedalos'un labirentinden hareketle böylesi bir yeniden-başlangıç zeminini kurduktan sonra, düşüncenin mimarisinin yardımıyla, mimarlığın düşüncesinde Vitruvius'a dair oluşturulmuş olan hatalı hatıraları aşındıracak bir *khaosmos* labirentini bina etmeye girişeceğim. Böylesi bir yapıyı oluşturmak için ilkin, Vitruvius'un dizgesinin bir yönüyle neden mutlak *kosmos*'a ulaşma amacı taşıyor gibi görüldüğünü açıklayacağım. Ardından, Vitruvius'un yapınının da tıpkı Daedalos'un labirenti gibi canlılık taşıyan bir yapı olarak değerlendirilebileceğini gösterebilmek adına, *Mimarlık Üzerine*'nin kapalılığını, onda barınan ve yine ondan düşüncenin mimarisine salınan imdat çıkışlarıyla birlikte değerlendireceğim. Son olarak, Daedalos'un labirentiyle Vitruvius'un yapınının *kosmos* ve *khaos*'un birbiriyle buluşturulduğu birer yapı olarak değerlendirilişinden nasıl ontolojik ilişkiler doğabileceğini ve bu ilişkilerin de, yeni olanı ortaya koymak isteyen bir düşüncüyü nasıl etkileyebileceğini tartışacağım.

8. Eski Yunancada *topos*, yer, alan, bölge, konum ve çevre gibi anlamlara gelmektedir (Liddell ve Scott, 1996, 1806).

9. Eski Yunancada *tekhne*, zanaat, el becerisi, metal işçiliği, düzenbazlık ve belli bir sanat gibi anlamlara gelmektedir (Liddell ve Scott, 1996, 1785).

10. Deleuze'e (2009, 269) göre yapısalcılığın büyük keşfi, düşünceyi gerçek ve imgesel ikiliğinden kopartan bir Üçüncü olarak sembolik olanı belirlemiş olmasında yatmaktadır. Gerçekdışı olmasına rağmen imgesi kurulamayan, yani ne gerçek ne de olanaklı olan topolojik ya da virtüel öge olarak sembolik olan, gerçek ve imgesel dizilerin kuruluşunun bir ilkesi, onlar arasındaki dolaşımı sağlayan olanak koşulu olarak belirlemektedir (Deleuze, 2009b, 271, 280). Yapının farklı dizilerini harekete geçirip bu dizilerin öğelerinin yer düzenini belirleyen, diğer bir deyişle onların birbirine eklenmesini ve buna rağmen dizilerdeki farklı kavramların birbiriyle özdeşleşmesini sağlayan sembolik öge ise, Deleuze'e (2009b, 290, 297) göre her yapıda kaçınılmaz olarak bulunması gereken nesne=x'tir. "Arandığı yerde olmamak, ama aynı zamanda olmadığı yerde bulunmak özelliğine sahip" olan nesne=x'in paradoksal bir unsur oluşunun nedeni, onun kurucu ve harekete geçirici olmasına rağmen, kendi "yerinde eksik olmasında" yatmaktadır (Lacan'dan aktaran Deleuze, 2009b, 292).

DAEDALOS: DUVARLARLA KANATLARIN ORTAKLAŞTIĞI BİR LABİRENTİN MİMARİ

Homeros, Daedalos adının ondan geldiği *daidala* kavramını, hem yapmak, üretmek ve oluşturmak gibi anlamlarda hem de yapılan, üretilen ve oluşturulan objeler anlamında kullanmıştır (Pérez-Gómez, 1985, 50). Yapmanın ve yapılanın onda ortaklaştığı *daidala*, daha en baştan ürünün ve üretimin durmaksızın birbirine bağlandığı, üretilende üretimin devam ettiği tuhaf bir *topos*'a işaret etmektedir (8). Hera'nın Aphrodite'den Zeus'un aklını çelmek için ödünç aldığı kuşaktaki gibi, belli objelerin baştan çıkarma gibi mistik özellikler taşıdığını ifade etmiş olan Homeros, normal şartlarda kendi başlarına etkisiz, deyim yerindeyse ölü ve sabit olması gereken objelerin bu gizemli canlılığını, yalnızca *daidala*'nın aralayabildiği bu *topos*'a yerleştirebilmiştir (Homer, XIV, 195-220). Bu *topos*'un, *daidala*'yı *tekhne*'den ve genel olarak mimarlığı diğer sanatlardan ayıran alanı imlemekte olduğunu söyleyebiliriz (9). *Tekhne*'nin üretimi canlılığın yalnızca cansız bir temsiline sunabilirken, Eski Yunan'ın *daidala*'ya yüklediği önem, onun cansız maddeyi büyümlü bir şekilde canlandırması, "yaşamı temsil etmekten ziyade onu üretmesinde" yatmaktadır (Pérez-Gómez, 1985, 50). *Daidala*'yla birlikte açığa çıkan bu *topos*'a işaret etmekteki amacım, elbette mistisizme göz kırpmak değil, Deleuze'ün yapının kurucu ve paradoksal boş hanesi olarak ele aldığı nesne=x'e benzer bir unsuru mimarlığın düşüncesi için de belirleyebilmektir (10). Tıpkı "yerinde eksik oluşu" ile yapının gerçek ve imgesel dizilerini harekete geçiren nesne=x

gibi *daidala* da, ne gerçekliğin donukluğunda ne de imgelemin uçucu üretimlerinde tam olarak yakalanabilmekte, aksine mimarlık için bu iki diziye birbirine eklemleyerek harekete geçirmektedir (Deleuze, 2009b, 292).

Ne katı gerçekliklerinde ne de hareket eden imgelerinde bütün olarak yakalanabilecek olan Daedalos'un canlı heykelleri (Plato, 1973a, 97d-e), *daidala*'nın tetiklediği bu ikili harekete verilebilecek en açık örnektir. Gerçeğin katılığının mutlak *kosmos*'a, imgeselin uçuculuğunun ise sonsuz *khaos*'a gönderme yaptığını düşünürsek, *daidala*'dan doğan *khaosmos* hareketinin yalnızca Daedalos'un heykellerinde değil, onun üretimi olan labirent gibi birçok unsurda da kendini gösterdiğini yakalayabiliriz. Daedalos'un adı, Homeros bize onu Ariadne için dans pisti yapmış olan biri olarak tanıttığından beri, *daidala*'nın açtığı bu *topos*'a gönderme yaparak anılmıştır (Homer, 1985, XVIII, 590-595). Dans pisti örneğinde Daedalos bir zeminin mimarı olarak belirmektedir. Ontolojik açıdan zemin arayışı, düşünceyi *khaos*'un karanlığına düşmekten alıkoyacak bir düzlemin inşasını imlemekte, dolayısıyla da *khaos*'un karşısında geliştirilen bir *kosmos* denemesi olarak belirmektedir. Eğer Homeros'un metni bizi yalnızca bu noktada durduruyor olsaydı, o zaman bu örnek üzerinden, Daedalos'un mutlak bir düzenin, nefes alınmaz bir *kosmos*'un peşinde olduğu yorumunu yapabiliriz. Öte yandan metin, Daedalos'un ürettiği bu *topos*'ta kız ve erkek çocukların oyunlar oynadığı, birbirinin koluna girip dans ettiği ve coşkuyla koşuşturduğu bir anlatıyla, sembolik bir fokurdamaya atıf yaparak devam ettirilmiştir (Homer, 1985, XVIII, 593-605). Dolayısıyla da, Daedalos'un yarattığı bu zeminde bile, hareketin ona mihlanarak son bulduğu bir *kosmos*'a değil, tıpkı canlanan heykellerde olduğu gibi, *daidala*'nın ikili hareketiyle oluşturulmuş olan paradoksal bir *khaosmos*'a gönderme yapıldığının ipuçlarını bulabiliriz.

Labirent örneğinde ise, söz konusu *daidala*'dan doğan *khaosmos*'un ikili hareketi daha iyi gizlenmiş, sanki mutlak bir *kosmos* imgesiyle üzeri örtülmüş gibidir. Apollodoros (1921, III, XV, 8) Daedalos'un inşa ettiği labirenti "içine girenin çıkış yolu bulamayacağı, birçok dolambaçlı dönüşün dışı açılan gizli çıkışı kapattığı bir yapı" olarak betimlemiştir. Daedalos'un Crete'nin zalimliğiyle bilinen kralı Minos'un emriyle bir zindan olarak tasarladığı labirent (Plutarch, 1959, Theseus, XVI-XVIII), Ovidius'un (1971, VIII, 150-160) "ailenin yüzkarası" olarak andığı yarı boğa-yarı insan Minotauros oradan asla çıkamasın diye inşa edilmiştir. Labirent olgusundaki bu kapalılık ve çıkışsızlık vurgusu, onun merkezine hapsedilen yaratığın ucubeliği ve istenmeyişiyle eşleştiğinde, labirentin neden mimarlığın ilk düzen paradigması olarak anlaşılakta olduğu açığa çıkmaktadır. Minotauros'un hapsedilişi, ondaki ucubelik vurgusu üzerinden *khaos*'un hapsedilişine işaret etmektedir. Bu şekilde labirent, tüm dolambaçları ve sürprizleriyle birlikte, merkezinde barındırdığı belirsiz ve kaotik varlık için belirli patikalar açan, ama son kertede onu çıkışsız duvarlarıyla sararak, düşünceyi ondan doğabilecek olası bir yutuluştan koruyan bir unsur olarak belirmektedir. Bu bağlamda Pérez-Gómez'in (1985, 51), labirent fikriyle birlikte düzensizliğin düzen halinde açığa çıktığını ifade eden sözlerinde bir yönüyle haklı olduğu elbette söylenebilir.

Öte yandan, Borges'in (1995, 84) "Önemli olan hem inin hem de inde yaşayan canavarın korkunç olmaları. Minotauros labirente yakışır, onu haklı kılar." sözlerini hatırlayarak diyebiliriz ki, mutlak *khaos*'a işaret eden bir ucubelik kendi başına ne kadar korkutucuysa, rastlantısal olanı ve yalnızca onun aracılığıyla doğabilecek yeniyi tümüyle kapatan bir mutlak *kosmos*'u simgeleyen labirent de, bir o kadar korkutucudur. Mutlak

düzensizliği mutlak düzenle ya da ikincisini ilkiyle tedavi etmek isteyen bipolar eğilimler daima birbirini çağırıp birbirini haklı kılmaktadır. Kendileriyle birlikte yeniyi olanaksız hale getiren bu eğilimlerin karşısında *khaosmos*'un ikili hareketiyle oluşturulacak bir yeniden-başlangıca şans verebilmek için, Daedalos ve labirent mitosuna daha yakından bakmamız gerekir. Daima mucit lakabının yakıştırıldığı, hatta Apollodoros'un "görüntülerin mucidi" olarak andığı Daedalos, kendi varlığını bu lakabıyla birlikte devam ettirebilmek adına, yerleştirilmiş diziler arasında yeni görüntüler için yer açmalı ya da bu boş yerlerin olanağını daha en baştan icatlarının içine yerleştirmelidir (Apollodoros, 1921, III, XV, 8). Bu, geliştirilen bir *kosmos*'un içine *khaos*'u da katmak, kapalı yapıları imdat çıkışlarıyla buluşturmak ve Ergül'den alıntılarla söyleyecek olursam düşüncede "bağlayan ve ayıran bir bu(a)rada" için yer açmak anlamına gelir (Ergül ve Çalıcı, 2020, 70).

Minotauros için bütünüyle çıkışsız olan labirent, asli özgünlüğü henüz orada olmayanın görüntülerini yaratmakta, bize inşa etmeyi isteyeceğimiz yeni şeyler göstermekte bulan mimar için aynı ölçüde çıkışsız olan bir unsur olarak beliremez (Leatherbarrow, 2001, 89). Bu nedenle Ovidius (1971, VIII, 165-168), Daedalos'un kendi yaptığı labirentin girişini tekrar bulmakta oldukça zorlandığını, ama yine de bulduğunu ifade etmiştir. Ovidius'un bu belirlemesi, labirentten çıkmanın ilk yoluna, labirenti mutlak bir *kosmos* imgesi olmaktan çıkarmayan bir kaçış noktasına işaret etmektedir. Bu kaçış noktası, bir çıkış olmaktan ziyade, yalnızca girişe geri dönüşü imleyen, dolayısıyla da yine labirentin doğum (giriş) ve ölüm (merkez) uçlarıyla sınırlı olan düzen imgesine boyun eğen uysal bir kaçış olarak belirmektedir (Pérez-Gómez, 1985, 51). Bu uysallıkta hayal gücünün yaratıcı hareketine, diğer bir deyişle mimarlığın düşüncesi için söz konusu olacak bir yeniden başlangıca yer yoktur; çünkü başlangıca dönüş, yeniden başlangıca ateşlemek şöyle dursun, onu yok edecek olan sabit kökene sarılmaktan başka bir anlama gelmemektedir (Deleuze, 2009a, 23). Bu nedenle Minotauros'u öldüren Theseus da, Daedalos gibi bir mucit olarak anılmamasına rağmen, mimarın ona verdiği kaçış tüyosundan yararlanarak, beline bağladığı ipi takip edip labirentin girişinden gerisin geri çıkmayı başarabilmiştir (Apollodoros, 1921, III, X, 7-9). Theseus'un bu numarası, kurduğu labirentin içine çeşitli kesişimler ve sapmalar yerleştirebilen bir mimarın yaratma etkinliği ile açığa çıkan gerçek bir kaçışı değil, verili düzenin köken olarak kabul ettiği başlangıca geri dönüşü imlemektedir. Yeniden-başlangıca gerçekleştirecek olan şeyse, tıpkı kıtadan kopan bir ada gibi başlangıca mesafe almalı, kısacası Deleuze'ün ünlü deyişimiyle kendi ilişkilerini yaratan bir rizom gibi "ortadan başlamalı"dır (Deleuze, 2009a, 18, 23; Deleuze ve Guattari, 2005, 25)

Daedalos'la birlikte açığa çıkacak olan yeni-başlangıç, Theseus ve aşığı Ariadne Crete'den kaçtıktan hemen sonra, Minos'un aşıklara kaçış tüyosunu veren Daedalos ve oğlu Ikaros'u labirente hapsetmesinin ardından kendini gösterecektir (Apollodoros, 1921, III, X, 12). Labirentin sözde çıkışı olan girişini tutmakta olan Minos, mutlak *kosmos* olarak beliren bir yapının, yeniyi talep edenin karşısında doğurduğu şiddetin korkunçluğunu açığa çıkarmaktadır. İktidar, tek bir çıkış olduğunu ve onu da kendinin işgal ettiğini gösterdiğinde, hayal gücünün bu boğulmadan kurtulmak adına yapabileceği tek şey *daidala*'nın ikili hareketine geri dönerek labirenti bir imdat çıkışıyla buluşturmak olacaktır. Daedalos'un normalde ölü ve sabit bir unsur olarak kalması gereken labirentte bulunduğu imdat çıkışı, kendini gökyüzünde gösterecektir. Hem *kosmos*'u simgeleyen karayı hem de *khaos*'u simgeleyen denizi yasaklamış olan

Minos'un karşısında Daedalos, çıkışı Minos'un düzenine tâbi olmayan gökyüzünde bulmuş ve yaptığı kanatlar dolayısıyla bu ablukadan kurtulmuştur (Ovidius, 1971, VIII, 185-195). Burada işaret edilen, Daedalos'un kanatlarının imgesel ya da gerçek karşılıkları değil, kapalı bir yapıyı imdat çıkışıyla buluşturan sembolik unsur olarak *daidala*'nın yarattığı ikili harekettir. Düşünce, Daedalos'un labirentini incelerken, duvarlara ve onlar arasındaki çıkışsız patikalara o kadar odaklanmıştır ki, baştan beri labirentin tasarımına dâhil olan çatı eksikliğinin yarattığı devasa çıkışı gözden kaçırmış ve labirenti tümüyle çıkışsız olan bir *kosmos*'la eşleştirmiştir; oysa Daedalos'un labirentini Herodotos'un (1962, II, 148) bahsettiği Mısır'ın üstü örtülü yeraltı labirentlerinden ayıran temel unsur, söz konusu çatı eksikliğidir. Daedalos'un labirenti, baştan beri çatsız olarak tasarlanmış oluşuyla birlikte, *kosmos*'la *khaos*'un bu(a) radalığına, diğer bir deyişle *khaosmos*'un ikili hareketine işaret etmektedir. *Daidala*'nın açtığı *topos* bu şekilde labirentte de kendisini göstermekte, ilkin kapalı ve ölü bir unsur olarak görünen labirent, baştan beri sahip olduğu devasa ve deyim yerindeyse görünmez çıkışının hatırlatılışıyla birlikte, üretilendeki bir üretimi devam ettirmektedir. Daedalos'un kanatlarıyla yeniden görünür olan bu üretim, labirentin kökensel girişinden farklı olan başka bir başlangıcı ne *khaos* ne de *kosmos*'un mutlaklığında yakalanabilen, yalnızca *khaosmos*'un ikili doğasıyla hareket kazanabilecek olan düşünce mimarisinin bir yeniden-başlangıcını imlemektedir. Bu şekilde Daedalos, yalnızca düzenin değil, kapalı yapılara eklenen imdat çıkışlarının da mucidi olarak belirmekte ve *daidala* da, daima yerinde eksik oluşuyla, mimarlığın düşüncesi için söz konusu olabilecek bir yeniden-başlangıç zeminini yaratan sembolik öge olarak açığa çıkmaktadır.

VITRUVIUS'UN İNŞA ETTİĞİ LABİRENTİN KOSMOS GÖRÜNÜMÜ

Daedalos ve Vitruvius arasındaki paralelliklere işaret etmek, *daidala* ile açığa çıkan *topos*'ta iş gören tek mimarın Daedalos olmadığını, Vitruvius'un da kendi labirentini *khaosmos*'un ikili hareketiyle oluşturduğunun belli başlı ipuçlarını verecektir. Peki, böylesi paralellikleri belirlemeye nereden başlayabiliriz? Daedalos bahsini onun canlı heykellerinden açmıştık. Vitruvius'un da, mimari elemanları, biçim ve oran bakımından insan bedeni ile paralel unsurlar olarak ele almaya çalıştığını biliyoruz. Bu nedenle, ilk bakışta Vitruvius ile Daedalos arasındaki paralellikler bahsini, ikili arasındaki bu benzerlikten yola çıkarak başlatmak oldukça uygunmuş gibi görünebilir. Öte yandan, aslında bahsi geçen bu benzerlik, Vitruvius'tan çok onun Rönesans'taki takipçilerine, örneğin mimarın sütun tasvirlerini insan bedeni olarak resmeden Francesco di Giorgia'ya uymakta gibidir (Hersey, 1988, 86, 88) (11). Vitruvius'ta değil de ondan etkilenen isimlerde yakalanabilecek olan böylesi paralelliklerin ötesine adım atabilmek için, doğrudan Daedalos ve Vitruvius metinlerinde açığa çıkan biçimsel benzerlik dizilerini kaydedip bu diziler üzerinde ilerleyen bir yapısal analizi gerçekleştireceğim.

Bahsi geçen benzerlik dizilerini takip edebileceğimiz unsurlardan ilki, kendisini bir tür savaş motifinde göstermektedir. İki mimarın da, sınırları açıkça çizilmemiş olan bir düşmana karşı savaş veren savaşçılar olarak belirlediği rahatlıkla söylenebilir. Örneğin *Mimarlık Üzerine*'nin başında Vitruvius (1970a, 3, 5), "askeri önder" anlamına gelen *Imperator*'u (Dürüşken, 2017, 13) "cesaretiyle tüm düşmanları ezip geçen" bir figür olarak selamlamış olmasına rağmen, bu kumandanın kendi başına alt edemeyeceği bir düşmanı öngörmüş olacak ki, Caesar'ın şanı yaptıracağı

11. Bu özgün yoruma rağmen Giorgio'nun tıpkı Daedalos gibi cansızlıkla canlılığı birleştirdiğini, diğer bir deyişle cansız olan taşlarla canlılığı sembolize eden insanı yeterince ortaklaştırdığını iddia etmek oldukça güçtür, çünkü onun Vitruvius'un sütunlarının arkasına yerleştiği insan çizimleri de neredeyse sütunlar kadar taşlaşmış ve devinimsizdir. Eğer hareketli heykeller temasında kalacaksak, Rönesans'ta söz almış olan Vitruvius takipçileri arasında yalnızca Michelangelo'nun Daedalos'la eşleştirdiğini söyleyebiliriz, çünkü onun taşa sıkışmış mahpus heykelleri, bedeninin taşa ve taşın da bedene geçmekte olduğu bir sürekliliğe işaret ederek, devinim-devinimsizlik ikiliğini ortada buluşturmaya denemekte gibidir (Hersey, 1988, 90, 96).

12. Eski Yunancada *logos*, oran, akıl, ifade, söz ve ölçü gibi anlamlara gelmektedir (Liddell ve Scott, 1996, 1964).

13. Homeros (1978, III, 200; IV, 300; 1985, I, 65; III, 120) hemen hemen her fırsatta diğer komutanlardan Odysseus'un ayıran şeyin akıl ve kurnazlık olduğunu ifade etmiştir. Odysseus'u ayrıcalıklı kılan bu kurnazca çalışan aklın neyi simgelediğini gösteren en güzel örneklerden biri, *İlyada*'da Diomedes ve Odysseus'un ajanlık yaptığı bölümde yer almaktadır. Troyalılar ve Akhalar arasında gerçekleşen savaşa bir süre ara verildiği bir gecede, Dolon Akhaların çadırına, Diomedes ve Odysseus ise Troyalıların çadırına gidecek ajanlar olarak görevlendirilmiştir. Diomedes, ajanlık için yanında birinin daha gelmesini istediğinde, birçok gönüllünün arasından Odysseus'u seçmesinin nedeninin, onun her şeyi kavrayan bilgeliği olduğunu belirtmiştir (Homer, 1978, X, 245). Hem Dolon hem de Diomedes ve Odysseus düşmandan bilgi avlayacak bir avcı ve düşmanın onlardan bilgi avlamak istediği bir av konumundadır. Diğer bir deyişle Homeros'un bu bölüme yerleştiği üç figür de hem av hem de avcıdır. Odysseus'un bahsi geçen ayrık kurnazlığının kendisini nasıl gösterdiği ise, bu iki grup karşılaştığında belirginlik kazanmıştır. Dolon ve Diomedes bu av ve avcı olan ikili kimliklerini korurken, Odysseus onlardan bilgi avlamaya gelen Dolon'u yakalayışıyla birlikte, avcısını avlayan bir av olan bir avcı şeklinde kavramlaştırabileceğimiz tuhaf bir Üçüncü türü, av ve avcıyı bu(a)rada ortaklaştıran bir ara-formu hayata geçirmiştir (Homer, 1978, X, 340-400). Odysseus'la birlikte açığa çıkan *logos*'un savaşı, kendisini tam da bur(a)da gösterişiyle, diğer komutanların kılıçla giriştiği savaşıktan ayırmaktadır.

binalarla geleceğe de taşınabilsin diye, onun adına mimarlığı bütünlüklü bir dizge olarak geliştirmeye giriştiğini ifade etmiştir. Ne denli yıkıcı bir gücü olursa olsun *Imperator* Caesar'ın kendi başına asla kazanamayacağı bu teori ve pratiği birleştiren savaşın savaşı, aslı uzmanlık alanının savaş makinelerinin yapımı ve onarımı olduğunu ifade etmiş olan Vitruvius'tan (1970a, 5) başkası değildir. Bu şekilde değerlendirildiğinde, Vitruvius'un kitabının da bir savaş makinesi; Vitruvius'un kendisinin ise, bu savaş makinesini kullanan farklı türden bir savaşçı olarak belirlediği söylenebilir. Burada işaret edilen savaşı, elbette Homeros'un (1978, V, 855-860) savaşın kendisini simgeleyen Ares'i bile yaraladığını söylediği Diomedes'inki gibi kılıç ve kas dizileri üzerinden açığa çıkan bir savaşı değil, Diomedes'in bile kendi eksikliğini açık edercesine yanında istediği Odysseus'un gibi, kendini *logos* dizilerindeki kurnazlık öbekleşmelerinde gösteren bir savaşı imlemektedir (12)(13). Hem Daedalos hem de Vitruvius örneklerinde görülebileceği gibi, böylesi bir savaşçı, *logos*'un kılıç haline geldiği bir düzlemde, *logos*'u *khaos*'un uçurumuna itmeye çalışan bir düşmanın karşısında savaş vermektedir.

Platon'un (1973b, 488, 494) *Devlet*'te filozofu felsefe gemisinin kaptanına, sofistleri ise bu kaptanın yokluğunda gemiyi *khaos*'a sürükleyen sarhoşlara benzetmiş olduğunu hatırlayarak söyleyebiliriz ki, Daedalos ve Vitruvius'un verdiği savaş da mimarlığın düşüncesini sonsuz yutuluşun uçurumuna sürüklemeye çalışan sözde mimarlar karşısındadır. Agamedes ve Trophonios isimli mimarlara dair mit, Daedalos'un mimarlık alanında nasıl bir düşmanla yüzleşmiş olduğunu özetlemektedir. Bu iki mimar, Hyria kralı Hyrieus'un hazinesini korumak için onlara yaptırdığı özel odanın dış duvarına hareket ettirilebilen bir taş blok yerleştirmiş ve kralın gündüzleri odaya yerleştirdiği hazineleri geceleri taş bloğu hareket ettirerek parça parça yürütmüştür (Grimal, 1990, 25). İlk bu mimarların ediminde de ortaya ikili bir hareketin çıktığı, sanki kapalı bir yapının onda açılan bir delikle özgürleştiği düşünülebilir. Öte yandan, buradaki hareket aslında *khaosmos*'un yeniyi doğuran ikili hareketi değil, *khaosmos*'tan rol çalmasına rağmen düşüncüyü gerisin geri mevcut düzenin içine döndürerek böylesi bir yeniyi baştan olanaksız hale getiren, yeninin ve radikalizmin kopyalarını üreten bir harekettir. Bu nedenle kral Hyrieus, radikalizmi taklit ederken aslında eski düzenin yeniden üretilişini sembolize eden Agamedes ve Trophonios'u iş üstünde yakalaması için Daedalos'u görevlendirmiş ve Daedalos da onları tuzağa düşürmeyi başarabilmiştir (Grimal, 1990, 25). Daedalos *khaosmos*'un ikili hareketiyle iş gördüğü için, yalnızca kendi çıkarları adına mimari bir edimi gerçekleştiren Agamedes ve Trophonios'u değil, onların simgelediği *kosmos*'un yeniden üretilişini de tuzağa düşürmeyi başarabilmiş bir savaşçı-mimar olarak belirlemektedir. Vitruvius'un (1970b, 7) "iyi bir şöhretle edinilmiş küçük bir serveti, utancın eşlik ettiği büyük bir servetin peşinden koşmaya yeğlerim" sözü, tıpkı Daedalos gibi, Vitruvius'un da karşısında savaş verdiği düşmanın bu sözde mimarlar olduğuna işaret etmektedir. Bu paralellik, düşüncüyü bir *euporia*'ya -ve elbette ondan doğacak yeni çıkmazlara- ulaştırmayı amaçlayan Vitruvius'un geçmişte baktığında gördüğü ilk *aporia*'yı gözler önüne sermektedir: Sözde mimarlar, kendi çıkarları adına kendilerini bir tür yeniyi oluşturan kimseler gibi göstererek, mevcut *kosmos*'u tekrar üretmekte, mimarının düşüncesini sarhoşça ilerletmektedir.

Kendinden önce mimarlık üzerine yapılmış olan değerlendirmeleri "düzenden yoksun kırıntılar" olarak adlandıran Vitruvius (1989, 101; 1970a, 201), büyük mimarlık sanatının kusursuz bir şekilde düzenlenmiş bir bütünde sunulması gerektiğini de ifade ederek, geçmişte gördüğü bir

diğer *aporia*'yı ve bunu nasıl bir *euporia*'ya ulaştırmayı tasarladığını da ortaya koymuş olur. Vitruvius'a göre, mimarlığı çıkışsızlığa sürükleyen şey yalnızca pratikte kendi çıkarları için iş gören sözde mimarlar değil, bir yandan da mimarlığa dair geliştirilmiş anlatıların düzenden yoksun bir şekilde uçuşuyor olmasında yatmaktadır. Geçmişin ustalarına karşı eleştirel yaklaşmak, Vitruvius'un ayırt edici bir özelliği olmasının yanında (Acar, 2015, 71), bu durum aynı zamanda Daedalos ile Vitruvius arasındaki bir diğer yapısal paralelliği de ortaya koymaktadır. Tıpkı *khaos*'u simgeleyen Minotavros'u hapsedecek olan labirenti inşa ederek *khaos*'u *kosmos*'la kuşatmayı denemiş olan Daedalos gibi, Vitruvius da bir yönüyle mimarlığa dair kaotik belirlemelere düzen getirecek bir labirenti inşa etmek istemiştir. Vitruvius'un bu *aporia*'ları *euporia*'ya ulaştırmak için seçtiği yol, mimarlık için ilkeler belirlemek olmuştur. Mimarlığın onlardan oluştuğunu söylediği ve *ordinatio*, *dispositio*, *eurythmia*, *symmetria*, *decor* ve *distributio* olarak adlandırdığı altı ilke (Vitruvius, 1970a, 24) ile her türden mimari etkinliğin ufkunu oluşturduğunu söyleyip *firmitas*, *utilitas* ve *venustas* olarak adlandırdığı üç ilkeyi (Vitruvius, 1970a, 34), Vitruvius'un inşa ettiği labirentin duvarları, koridorları ve görünmez imdat çıkışları olarak değerlendirebiliriz.

McEwen'ın (2002, 61, 73, 138) da belirtmiş olduğu gibi, insan bedeni ve onun majör temsili olan evrenin düzeniyle mimarlık arasındaki ahengi göstermeye kararlı olan Vitruvius, evren, beden ve mimari tasarım arasındaki bağlantının, yalnızca belirlediği bu dokuz ilkeyle sağlanabileceğine inanmaktadır. Burada sayılıp dökülenler bir arada ele alındığında, Vitruvius'un bina ettiği labirentin neden genel olarak mutlak *kosmos*'u hedefleyen bir dizge olarak değerlendirildiği (Dürüşken, 2017, 13; Hendrix, 2003, 115); hatta onun mimarının ufkunu belirlediği ilkelerin, neden yalnızca mimarının düşüncesinin değil de bir bütün olarak modernitenin rastlantısal olan karşısında geliştirmeyi denediği bir düzen talebi olarak anlaşıldığı belirginlik kazanmaktadır (Kousoulas, 2017, 66). Öte yandan, bu çalışmanın giriş kısmında da belirtmiş olduğum gibi, tarihte yeni olanı ortaya koyma iddiasıyla yola çıkmış olan hemen hemen her düşünce, belli *aporia*'ları *euporia*'ya ulaştırmayı amaçlayarak *khaos*'tan *kosmos*'a doğru ilerlemiş ve yeni *aporia*'ları doğurarak da felsefenin kaçınılmaz döngüsünü devam ettirmiştir. Dolayısıyla da Vitruvius'un inşa ettiği labirentin bir yönüyle kendisini *kosmos* olarak gösteriyor olması, düşünce tarihine yabancı olmayan bir göz için tuhaf ya da beklenmedik bir unsur değildir. Bunun günümüz için bir *aporia* olarak görünmesinin asli koşulu ise, Vitruvius'un geliştirdiği dizgede beliren *kosmos* görünümünün mutlak sıfatına sahip olup olmadığıdır. Düşünceyi uçurumdan kurtarmak isteyen her düşünür gibi Vitruvius da elbette bir yönüyle *kosmos* olarak görünen bir labirent inşa etmiştir, fakat tıpkı Daedalos örneğinde olduğu gibi, onun inşa ettiği labirenti de sırf bu görünüme indirgeyerek okumak, hatalı hatıralar yaratmanın en açık örneği olarak belirmektedir. Vitruvius'un dizgesini mutlak anlamda kapalı bir yapı olarak değil, *khaosmos*'un ikili hareketiyle şekillenen, diğer bir deyişle kapalı bir yapıyı imdat çıkışlarıyla buluşturan bir labirent olarak değerlendirebilmek için, söz konusu dizgeyi daha yakından incelemek, deyim yerindeyse labirentin içine girmek gerekmektedir.

14. Eski Yunancada *taksis*, düzen, düzenleme ve savaş düzeni gibi anlamlara gelmektedir (Liddell ve Scott, 1996, 1756).

VITRUVIUS'UN KAPALI YAPILARI İMDAT ÇIKIŞLARIYLA BULUŞTURAN YAPITI

Vitruvius'un labirentinde ilerlemeye başladığımızda, bize bu inşayı çıkışsız bir yapıymış gibi gösteren ilk unsur *ordinatio* ilkesidir. Mimarın ilkeler sıralamasında, hem kronolojik hem de ontolojik açıdan diğer ilkelere göre birincil olan *ordinatio* (Lefas, 2000, 194), Vitruvius'un (1970a, 25; 1989, 13) böylesi bir vurgusu olmamasına rağmen, İngilizceye ilk harfi büyük olan *Order* şeklinde aktarılmıştır. Bu büyük düzen vurgusunu, Vitruvius'un (1970a, 25) *ordinatio*'yla Yunancadaki *taksis* kavramını karşıladığını belirtişyle bir arada değerlendiren sanat tarihi geleneği, Vitruvius'u da Platon'un (1973c, 30) *Timaios*'taki düzensizliği (*ataksia*) düzene (*taksis*) dönüştüren tanrısı gibi değerlendirmeye yönelik bir eğilim göstermiştir (Acar, 2015, 74-75) (14). Platon için bile böylesi sabit bir belirlemede bulunmak oldukça güçken (Ergül ve Çalçı, 2020, 73), Vitruvius için durum hiç de görüldüğü gibi değildir. *Ordinatio*'nun, farklı elemanlar olarak tekil detayları, simetrik (*symmetria*) bir tasarım (*dispositio*) oluşturacak şekilde karşılaştırarak ayarlamak anlamına geldiğini belirtmiş olan Vitruvius'un (1970a, 25), *taksis*'i Platon'daki gibi sabit bir düzen anlamında değil, düzenleme anlamında kullanmakta olduğunu söyleyebiliriz. Lefas (2000, 183) tam da bu nedenle, Vitruvius'un *ordinatio*'nun tanımına yerleştirmiş olduğu *comparatio* (karşılaştırma) ifadesini hazırlama, bir araya getirme ve ayarlama gibi birçok farklı anlama temas edecek şekilde kullandığını belirtmiştir. Tüm bu anlamlara dokunan *taksis*'in, *Timaios*'taki gibi sabit bir düzenden ziyade, Aristoteles'in (1998, 1330b32, 1331a37) *Politika*'da surların gerekliliğinden bahsettikten hemen sonra, bir tür yer düzenlemesi olarak kullandığı *taksis*'le eşleşmekte olduğunu söylemek çok daha yerinde olacaktır. Topolojik bir düzenleme olarak *ordinatio*, elbette düzenden (*kosmos*) tümüyle ayrılmamakta, fakat mutlak düzenden de farklı bir unsur olarak belirlemektedir.

Vitruvius'un açıkça işaret etmemiş olduğu bu düzen ile düzenleme arasındaki farkın izlerini, ancak yapıtın belli koridorlarındaki yoğunlaşmalarda yakalayabiliriz. Söz konusu yoğunlaşma noktaları, çoğunlukla mimarın kullandığı ortaklaştırma temalarında açığa çıkan sembolik bir Üçüncü'de kendini göstermektedir. Tıpkı kendi kuyruğunu ısırarak *uroboros*'un hareketinde olduğu gibi, Vitruvius da ilkin uzlaşmazmış gibi görünen uçların mimarının düşüncesinin hareketiyle birbirine düğümlenebileceğini göstererek, düşüncenin mimarlığını Daedalus'un açtığı o ikili hareketin *topos*'una tekrar yerleştirmeyi amaçladığına işaret etmektedir. Mimarlıkta ortaklaşan ilk iki unsur teori ve pratik olmuştur. Elbette Vitruvius'un Rönesans'taki büyük hayranlarından olan Raphael'in Castiglione'ye yazdığı mektupta geçen şu gibi ifadeler, üstatların bile Vitruvius'un kuramının pratiğe dökülüşü konusunda büyük şüpheler taşıdığını göstermektedir: "Antik yapıların güzel biçimlerini iyileştirmek isterdim, fakat bunun bir İkaros uçuşu olup olmayacağını bilemiyorum. Vitruvius'un sunduğu açıklamalar müthiş, ama yeterli değil." (Raphael'den aktaran Hersey, 1988, 111). Bu nedenle şimdiden söylemeliyim ki, burada üzerinde duracağım unsur Vitruvius'un kuramının hayata geçirilişiyle değil, mimarın mimarlığın düşüncesini teori ve pratiği birleştiren bir unsur olarak ortaya koyan arzusuyla ilgilidir. Vitruvius (1989, 5), pratiği "tasarıma uygun olan materyalden, el becerisinin de eşliğiyle devamlı ve düzenli bir ürün meydana getirme deneyimi", teoriyi ise "meydana getirilen ürünün orantının ilkelerine dayanarak gösterilip açıklanması yeteneği" olarak tanımlamıştır. Bu tanımların da gösterdiği gibi, Vitruvius'a (1989, 5) göre mimarın bilgisi ne yalnızca teoriyle ne de

yalnuzca pratikle şekillenir, çünkü “mimarlık ilmini öğrenmeden sırf el becerisine yönelmiş olanlar asla sağlam bir ölçüye sahip olamazken, sırf teoriye bel bağlayanlar da gerçekliği değil yalnızca gölgeleri avlayabilir”. Mimarın bilgisinin ise “teori ve pratiğin çocuğu olan bir bilgi” olduğunu ifade etmiş olan Vitruvius (1989, 5), bu çocuk bahsiyle birlikte, mimarlığın teori ve pratiği ortaklaştıran bir Üçüncü olarak doğduğuna işaret etmiştir. Mutlak teorinin saçıldığı gölgelerin *khaos*'u, mutlak pratiğin kendini içinde bulduğu ölçüsüz katılığınsa *kosmos*'u imlediğini düşünürsek, Vitruvius'un da mimarının düşüncesini tıpkı Daedalos gibi bu iki uçtan birinden değil, fakat onların ortaklığından başlattığını fark ederiz. Mimarlık, mutlak *khaos*'un uçurumuna düşmemek için *kosmos*'a, mutlak katılığın içinde devinimini kaybetmemek için de *khaos*'a ihtiyaç duyduğundan, Vitruvius'un *ordinatio*'su katıksız bir düzeni değil, gölgelerin belli bir orantıya göre yeniden düzenlenişini imlemektedir.

“Simetrinin orantıdan doğduğunu” söyleyen ve orantıyı da “yapının tüm parçalarıyla bütünü arasında, sabitlenmiş bir ölçüye göre söz konusu olan birbirine uygunluk” olarak tanımlamış olan Vitruvius (1970a, 159), orantının baştan her şey için belirlenmiş sabit bir unsuru değil, farklı yapıların kendi iç uyumuna göre şekillenen bir unsuru imlediğini ortaya koymuştur. Leonardo da Vinci'nin çizimiyle Vitruvius Adamı olarak anılmaya başlayan sembolik oran (McEwen, 2002, 156), mimarın *ordinatio* ile şekillendireceği yapıların parçaları ile bütünü arasında nasıl bir bağlantı sağlamayı arzuladığına dair verdiği en belirgin örneklerden biridir. Vitruvius'un (1970a, 161) söz konusu Adam tasviri, elleri ve ayaklarını iki yana açarak sırt üstü uzanmış bir insana işaret etmektedir. Bu pozisyonda uzanan bir insanın göbek deliği merkez olarak belirlenerek bir daire çizildiğinde, insan figürü dairenin tam çeperinde kalarak taşmayacak ve bir kare çizildiğinde ise, el ve ayakları karenin tam köşelerine denk gelecektir (Vitruvius, 1970a, 161). Figürü kuşatan karenin, tıpkı bir satranç tahtası gibi eşit büyüklükte karelere bölündüğü düşünülürse, ortada yer alan insanın, merkezinden dışa doğru açılan orantılı bir simetriye sahip olduğu fark edilir. Vitruvius (1970a, 161), tam da bu insan figüründe söz konusu olduğu gibi, *ordinatio* ile şekillenecek her yapının da parçaları ve bütünü arasında belli bir orantının yakalanması gerektiğini ifade etmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, her yapı için merkezin de yeniden belirleneceği ve bu nedenle de, yapının önceden belirlenmiş bir orana göre değil, oranın yapıya göre açığa çıkacak olmasıdır. İşte düzen ile düzenleme arasındaki fark kendisini tam da bu noktadaki yoğunlaşmada göstermektedir. Düzen, baştan verili bir orantıyı varsayarak şeyleri mutlak *kosmos*'a hapsedmeyi denerken; Vitruvius'un düzenlemesi ise, yapıların değişkenliğini gözetererek bir eliyle *khaos*'a dokunmakta, fakat her yapıya özgü yeni bir orantının belirlenebileceğine işaret ederek de *khaos*'u yeni bir *kosmos*'la buluşturmaktadır. Böylece Vitruvius'un *ordinatio*'su, bir tür *kosmos*'a gönderme yapıyor olsa da bir yandan da topolojik olarak verili olanın sabitliğini dağıtmayı, bu verili sabitliği rastlantısal olana doğru açabilecek olan yörüngeler yaratmayı (Ergül ve Çalıcı, 2020, 75), kısacası düşüncüyü yeniden-başlangıca ulaştıracak bir kuruluşu da imlemektedir. Tam da bu(a)rada, düzenle düzenlemeyi birbirinden ayıran bu kurucu farkta, Vitruvius'un Daedalos'tan miras aldığı *daidalas*'ı ve onunla birlikte açığa çıkan *khaosmos*'un ikili hareketini yakalarız. Düzenleme, *kosmos*'tan tümüyle kopmadan, fakat mutlak *kosmos*'un mutlaklığını ona *khaos*'u da katarak bozan, deyim yerindeyse bu ikisini birbirinden ayıran ve birbirine bağlayan bir sur gibi belirlemektedir.

Düzen ve düzenleme arasındaki bu kurucu farka değindikten sonra üstteki *taksis* bahsine geri dönecek olursak, Vitruvius için yalnızca Aristoteles'in *Politika*'nın ilgili bölümünde *taksis*'i kullanmış olması değil, sur bahsini açtıktan sonra bu kavramı işe koşmuş olmasının da önemli olduğu düşünülebilir. Bir yapı olarak sur, hem içeri ve dışarıyı birbirinden ayıran hem de bir şekilde bu ikisini birleştiren bir sınır, dolayısıyla da farklı türden bir yer belirleyici olarak belirmektedir. *Fizik* isimli kitabında "... bölünemez olan, sınırlı olan değil, sınırdır." (Aristotele, 1966b, 185b 19) diyerek, sınırın bölen bir unsur olmasına rağmen kendisinin bölünemeyen varlık karakterine işaret etmiş olan Aristoteles, *Ruh Üzerine*'de onu, hem tarafları ayırt eden hem de ayırt ettiği tarafların ikisine de temas eden tuhaf ve arada bir varolan olarak değerlendirmiştir (Aristotle, 1995, 427a 14). Böylece topolojik açıdan sınır, hem ayırdığı şeyleri farklı yerlere dağıtan hem de bu(a)rada oluşuyla bir yönüyle taraflardan ikisi de olabilen bir *topos*, deyim yerindeyse yerleştiren bir yer olarak belirmektedir. Vitruvius'un tam da bu *topos*'ta durduğunu, daha doğrusu mimarının düşüncesini, böylesi bir yer belirleyen yere yerleştirdiğini söyleyebiliriz. Bu *topos*, geleneğin Vitruvius'a dair oluşturduğu bir diğer hatalı hatırayı, onun yeni bir mimari anlayışı geliştirmediğini, felsefesinin yalnızca bilinen modellerin bulanık bir eklektizmi olduğunu öne süren savların (Clarke, 1963, 18; Dripps, 1987, 19) *aporia*'sını da açığa çıkarmaktadır. Vitruvius (1970a, 17-19), mimarın her bilim dalında uzmanlaşmama da, bunlara dair bir miktar bilgisi olması gerektiğini, çünkü onun işinin tüm bilim dallarındaki ortak ilişkiyi görmek olduğunu ifade ederek, mimarı yerleştirme düzenindeki sınırları, yani ara duvarlar olarak şeyler arasındaki bağlantıları belirleyen figür olarak ele aldığına işaret etmiştir. Bu şekilde Vitruvius'un *ordinatio* ile söz konusu ettiği yer düzenlemesi, yalnızca eski anlatılardaki dağınıklığı toparlamaya dair bir amacı değil; mimarlığın, kendisini bir sınır olarak da açığa çıkarabilecek yeni bir türüne ulaşmayı da imlemektedir. Örneğin, nabız atışının ölçülü ve ritmik hareketinin hem doktorları hem de müzisyenleri ilgilendirdiğini, bu iki alanın ritim ve ölçü konusunda ortak duvarlara sahip olduğunu görmenin mimarın asli işi olduğunu ifade etmiş olan Vitruvius (1989, 10, 12), düşünceyi, kendini çoğunlukla bir sınır olarak gösteren bu yeni alanda tutmaya çalışmıştır. Öyle ki Vitruvius (1970a, 253-255), yalnızca kent yapılarını değil, kendi yapıtını oluşturan bölümleri sıralayışını bile, yine bu ortak sınırları belirleyen yer düzenlemesi ile hayata geçirdiğini ifade etmiştir.

Ordinatio ilkesine sırtını yaslayan mimar, mutlak *kosmos*'un parçalarını ilkin yerinden ederek ona *khaos*'u dâhil etmiş, ardından da bu *khaos*'u yeniden dizerek onu *kosmos*'a ulaştırmış, fakat düşünceyi gelecekte doğabilecek olası bir yeniden dizmeye de kapatmamış olur. *Khaosmos*'un ikili hareketiyle iş gören mimar, tam da bu(r)adaki sınırda durmaktadır. Tıpkı kıtadan kopan bir ada gibi, mutlak *kosmos*'un mutlaklığını kopartan *ordinatio* da, artık üzerine yeni ilkelere sahip bir modelin inşa edilebileceği bir ada yaratır. Deleuze'ün (2009a, 24) sözleriyle ifade edecek olursam "Bu ada, ikinci bir köken oluşturduğu ölçüde, tanrılara değil, insanlara teslim edilmiştir". Vitruvius'un diğer ilkeleri, *ordinatio* ile kitasından kopartılmış olan bu adanın üzerine, adanın deniz ya da mutlak *khaos* tarafından yutulmaması amacıyla, kökensel olmayan yeni bir düzeni inşa etmek için yerleştirilmiş gibidir. Örneğin *dispositio*, *ordinatio* ile bütünden kopartılmış olan parçaların imgelemdeki bir yeniden dizilişiyle ulaşılacak olan bir tasarım olarak tanımlanmakta (Vitruvius, 1970a, 25) ve tanımda geçen yeniden diziliş vurgusuyla da, *ordinatio* ile *dispositio* arasındaki simbiyotik ilişki vurgulanmaktadır (Acar, 2015, 75). *Eurythmia*'yı söz

konusu tasarımın uyumlu biçimi; *symmetria*'yı ise, tasarımın uyumlu olmasını sağlayacak olan matematiksel orantıyı belirlemeye yarayan bir ilke olarak ele alan Vitruvius (1970a, 27 ve 159), ilkeler arasında *ordinatio* ile *dispositio*'nunkinden farklı bir ilişkinin de düşünülebileceğine işaret etmiş olur. Aslında *symmetria* ilkesiyle birlikte yalnızca yeni bir ilişki türünün değil, iki farklı jestin açığa çıktığına dikkat çekmek gerekir. Bu jestlerden ilki, Vitruvius'un yalnızca *symmetria*'nın soyutluğunda yakalanabilecek olan uyum fikriyle yetinmeyip *eurythmia* dolayısıyla, bu uyumun "yalnızca var olmasının yetmeyeceğini, onun görünür de olması gerektiğini" ikinci bir ilke olarak belirlemeye ihtiyaç duymuş olmasıdır (McEwen, 2002, 66). Bu şekilde Vitruvius, yine bir Üçüncü'ye işaret ederek, mimarlığın düşüncesinin soyut ve somut olanı birbirine bağladığı bir noktada yol aldığını göstermiş olur. İkinci jestse *symmetria*'nın matematiksellikleriyle ilgilidir. Vitruvius'un *symmetria*'nın matematiksel oranı ile sağlama almak istediği bütün fikri üzerinden, mimarın yine Platoncu bir matematiksel kesinlik ideasına, dolayısıyla da bu kesinlikte açığa çıkacak olan bir tür mutlak *kosmos*'a yaklaşmak istediğini iddia etmek elbette hatalı olmayacaktır, fakat unutulmamalıdır ki, *ordinatio symmetria*'ya değil, *symmetria ordinatio*'ya tâbidir (Lefas, 2000, 188). Diğer bir deyişle, matematiksel kesinlikle sağlama alınmış olan yeni bir model, ondan sonra gelecek olan yeni bir *ordinatio* ile yine parçalanıp yeniden dizilebilir. *Daidala* ile açılan *topos*'ta söz konusu olan *khaosmos*'un hareketinin ikili olduğu, yani mutlak *kosmos*'a sırt çevirdiği kadar mutlak *khaos*'u da alt etmek istediği, deyim yerindeyse kendisini bu ikili arasındaki bir sınır olarak gösterdiği unutulmamalıdır. Mutlak *kosmos*'u parçalarken, mutlak *khaos*'un uçurumuna düşmemek adına, *khaos* yeni bir tür *kosmos*'la buluşturulmalı, Vitruvius'un (1970a, 181) da işaret etmiş olduğu gibi, eğer zemin bataklıkta, temelleri atmadan önce ilkin bu bataklık olabildiğince kurutulmalıdır.

Distributio, yapının inşa edileceği alandaki kaynakların verimli kullanılmasına işaret eden ekonomik ilke; *decor* ise, yapının doğaya uygunluğunu şart koşan pratik ilke olarak belirlemektedir (Vitruvius, 1970a, 27-31; Lefas, 2000, 194-195). Böylece Vitruvius, hem bir yandan *decor* ilkesindeki "uygunluk" bahsiyle birlikte *eurythmia* ve *symmetria*'nın *dispositio* için sağlayacağı uygunluğu bir koşul olarak belirleyerek *decor*'u mimari değerlendirmenin merkezi kriteri kılmış hem de bu uygunluğun "yapının doğaya uygunluğu" olduğunu vurgulayarak, yine mimarlıkla birlikte açığa çıkacak olan bir Üçüncü'ye işaret etmiş olur (Patterson, 1997, 357, 362). Burada bahsi geçen doğa, sabit bir kökeni imleyen mutlak bir doğaya değil, tıpkı ada örneğinde olduğu gibi, kıtadan koparak oluşmuş bir yeniden-başlangıca, yani bir tür ortadan başlamaya gönderme yapmaktadır. Vitruvius'un (1970a, 29) doğaya uygunluk ile alışkanlığa uygunluğun birbirine denk olduğunu ifade eden sözleri, bahsi geçen doğanın yeni bir model olduğunu açığa çıkarmaktadır. Kültürün ya da en basit haliyle alışkanlığın ürettiği bir model, Vitruvius'un onu doğa olarak ele alışıyla birlikte, kökensel olmayan, ama tıpkı Deleuze'ün üstte geçen vurgusundaki gibi ortadan başlayan bir unsur olarak beliren, yeniden dizilebilir veya değiştirilebilir bir ilk örnek, dolayısıyla da birleştiren ve ayıran bir Üçüncü olarak açığa çıkmaktadır. Uygunluğun kökende değil, yalnızca ortadan başlayan bir modelde bulunabileceğine işaret eden bu unsur, bir yandan da onun söz konusu altı ilkesini, *firmitas*, *utilitas* ve *venustas*'a düğümleyen ilmek olarak da belirlemektedir. Bu ilmekle birlikte Vitruvius, hem bir yönüyle antik üçleme geleneğini devam ettirmenin hem de bir yönüyle düşüncüyü üçlemelerle sıkıştıran bu tavrın ötesine

geçmenin, daha doğrusu üçlemenin arasına sızarak ilkeleri çoğaltmanın bir yolunu bulmuş olur. Söz konusuilmek bir düğüme dönüştüğünde, artık Vitruvius'la birlikte yalnızca üçlü bir mutlaklıktan değil, mimarlığa dair diğer altı kavramın bu üçlüyü yeniden düzenleyerek yerinden edişinden de bahsedebiliyor oluruz.

Vitruvius, *kosmos*'la *khaos* arasındaki sembolik bir sınıra işaret eden bu zeminde yakalanacak olan uygunluğun ölçütünü, uç noktadaki maddeselliğin katılığıyla (*firmitas*) diğer ucu oluşturan güzelliğin maddesiz uçuculuğu (*venustas*) arasında köprü işlevi gören işlevsellik (*utilitas*) ilkesi olarak belirlemiştir (Kousoulas, 2017, 67). *Utilitas*, ilkin *ordinatio*'da izlerini bulduğumuz, ardından da *decor* ilkesinde tekrarlandığını fark ettiğimiz, Vitruvius'un *khaos* ve *kosmos*'u birbirine bağlayan ve ayıran bir Üçüncü olarak yoğunlaştırdığı son imdat çıkışlarından biri olarak belirlemektedir. *Firmitas*'ın, "yapının sağlam bir zemine oturtulması ve kaynakların doğru kullanılması ile elde edilecek bir uygunluğa" işaret ettiğini ifade etmiş olan Vitruvius (1970a, 35), *venustas*'ın uygunluğunun "yalnızca *symmetria* ile ulaşılabilir matematiksel bir oranda yakalanabileceğini" de belirterek, ilkin niceliksel olan ile niteliksel olan arasına kapanmaz bir uçurum yerleştirmiş gibi görünür. Öte yandan, *utilitas* ilkesini, *firmitas* ile *venustas* arasındaki bir anahtar, dizginsiz maddesellik güzelliğin maddesizliği arasındaki uçurumu birbirine bağlayan bir Üçüncü olarak devreye sokmuş olan Vitruvius (Kousoulas, 2017, 67), *khaos* ile *kosmos*'un keşiştiği sınırda duran mimarın yaratıcılığının sırtını yaslayacağı işlevsellik ilkesini ortaya koymuş olur. Hem *firmitas* hem de *venustas*'ta farklı şekillerde açığa çıkan bir uygunluktan, yani *eurythmia*'dan bahsedildiğini ve üstte de belirtmiş olduğum gibi, *eurythmia*'nın her durumda tasarımın, yani *dispositio*'nun uygunluğunu imlediğini hatırlamak gerekir. Vitruvius'un (1989, 174) işlevsellik ilkesi, yapının kullanılabilirliğini ön plana çıkarışıyla, mimarın ne yalnızca *venustas*'a ne de yalnızca *firmitas*'a göre hareket etmesini, fakat bu ikisinin bir ortasını bularak tasarımı bunlara yönelik belirli azaltmalar ve eklemelerle *symmetria*'ya uygun hale getirmesini sağlayan ilke olarak belirlemektedir. Bu ilke dolayısıyla mimar, kıtadan kopardığı ve yeniden düzenlediği adasının üzerinde, *khaosmos*'un ikili hareketiyle iş gören bir labirent yapıcısı olarak belirir.

Aristoteles'ten beri olanaklı olanın çoğunlukla gerçekliğin nihai kesinliğine göre belirleniyor oluşu, bu şekilde Vitruvius'un işlevsellik ilkesiyle birlikte hem tekrarlanmış hem de aşılmış olur (15). Bu ilkenin ardından, bir yönüyle tıpkı Aristoteles'teki gibi gerçeklik yine olanağı sınırlar, fakat bir başka yönden de mimarın tasarım halindeki *dispositio*'suyla birlikte düşünceyi henüz gerçekleşmemiş olan bir geleceğe çekişiyile, gerçekliğin kıtasını parçalayan bir olanağa işaret edilmiş olur. Bu nedenle Vitruvius (1970b, 59), mimarın tasarımı ile geleceğe bir kapı aralayışını, henüz gerçekleşmemiş, bir yapı olarak hayata geçmemiş olsa da bu tasarımın gelecekteki uygunluğunu şimdinin gerçekliğine sığdırışını, mimarı diğerlerinden ayıran temel unsurlardan biri olarak belirleyebilmiştir. Bu unsur, Aristotelesçi yaklaşımın tersyüz edilmişinin, mutlak *kosmos*'u sembolize eden gerçekliğin, mimarın tasarımında yakaladığı olanağa göre yeniden-belirlenmişinin en açık örneğidir. Öte yandan, ele aldığımız bağlamda Vitruvius'un *khaosmos*'un ikili hareketiyle iş gördüğünü, onun labirentindeki koridorların, yalnızca olanağın gerçekliği belirlediği uçuculuklara açılmayacağı, mimarın işlevsellik ve uygunluk ilkeleri üzerinden, bir yönüyle de gerçekliğin olanağı belirlediği üzerinde durduğunu da unutmamak gerekir. Bu durumun en açık örneklerinden biri, dünyanın hâkimi olarak anılan Aleksandros'un karşısına son derece

15. Aristoteles'e (1966a, 1049b 4-1050b 26) göre gerçeklik, hem *logos* hem *ousia* hem de zaman bakımında olanaktan önce gelmekte ve onun açtığı gelecek ihtimallerini kendi şimdisinin sabitliğinde eritmektedir.

yaratıcı fikirleriyle çıkmış olan Mimar Dinokrates'in tasarımlarının Vitruvius (1970a, 73-75) tarafından gerçekleştirilemeyecek olanaklar olarak belirlenmesinde açığa çıkmaktadır. Aleksandros'un karşısına çıkan Dinokrates, Athos Dağı'nı, sol eliyle şehrin surlarını, sağ eliyleyse dağın tüm nehirlerini akıtıyor gibi görünecek olan devasa bir testiye tutacak bir erkek heykeli şeklinde yontmayı tasarlamış olan bir mimardır (Vitruvius, 1970a, 73). Aleksandros ise, her ne kadar Dinokrates'in tasarımından etkilenmiş olsa da, doğrudan onun büyüleyiciliğine kapılmayıp, o bölgenin şehirleşmeye uygun olup olmadığını araştırmış ve sonunda da Dinokrates'e, söz konusu tasarımı gerçekleştirmenin şehrin gelişimine ket vuracağını ifade etmiştir (Vitruvius, 1970a, 75). Vitruvius'un övgüyle andığı Aleksandros'un bu yaklaşımı, Dinokrates özelinde mimarın salt tasarlayarak açığa çıkardığı *firmitas* ve *venustas* olanağının, *utilitas*'ın işaret ettiği gerçeklik tarafından bastırılışının en açık örneklerinden biri olarak belirmektedir. Yalnızca olanakların gerçeklik tarafından değil, gerçekliğin de tasarımda açığa çıkan olanaklar tarafından belirleniyor olduğuna işaret etmiş olan Vitruvius'un da tıpkı Daedalos'un inşa ettiği labirentte söz konusu olduğu gibi, üretilendeki bir üretimi arzuladığı, diğer bir deyişle *daidala* ile açılan *topos*'ta hareket ettiği ya da kapalı yapıları imdat çıkışlarıyla buluşturan bir labirent yarattığı söylenebilir.

SONUÇ

Vitruvius'u Daedalos'un labirenti üzerinden yeniden yorumlayarak, ona dair oluşturulmuş hatalı hatıraları bozmayı ve bu sayede düşüncenin mimarisi için olduğu kadar mimarinin düşüncesi için de bir tür yeniden-başlangıca işaret etmeyi amaçladığım bu çalışmada, günümüz düşüncesini kuşatmış olan *aporia*'ları tekrar üretmeyecek bir labirent inşa etmeyi denedim. Düşünceyi mutlak *khaos*'un uçurumuna itme ya da mutlak *kosmos*'un hatıralar mezarlığına gömme eğiliminde olan bipolar yaklaşımların farklı ellerle ördüğü aynı nihilizm duvarını yıkabilmek adına hem arkaik anlamda mimarlık için hem de günümüzde mimarlıkla birlikte söz konusu olacak bu yeniden-başlangıç labirentinin, *khaosmos*'un ikili hareketiyle oluşturulması gerekiyordu. Bu nedenle ilkin, yeniden-başlangıcın kendisini çoğunlukla mitolojide gösterdiğini ifade etmiş olan Deleuze'ün adımlarını takip ederek, en eski mimar mitoslarından biri olan Daedalos'u ve onun inşa ettiği labirenti yeniden yorumlayarak yola koyuldum. *Khaos*'u sembolize eden Minotaurus'u hapsedmek için inşa ettiği çıkışsız labirent dolayısıyla geleneğin mutlak *kosmos* paradigmasının kurucusu olarak değerlendirdiği Daedalos, labirentin tasarımına daha en baştan eklemiş olduğu çatı eksikliğinin bu çalışmadaki belirginleştirilişiyle birlikte, yalnızca kapalı yapıların değil, bu yapılara eklenen görünmez imdat çıkışlarının da mucidi olarak değerlendirilmeyi hak eden bir figür olarak belirebilmiştir. Minotaurus için çıkışsız olmasıyla bir yönüyle *kosmos*'u, mimarın yeni bir olanak olarak yarattığı kanatlar içinse *kosmos*'un katılığında açılmış *khaos* gediklerini imleyen bu labirenti, *daidala*'nın *topos*'una inşa edilmiş olarak bulduğum için, onu *khaosmos*'un ikili görünümüne sahip olan bir yapı olarak belirleyebildim. Böylece üretilendeki üretimi devam ettiren *daidala*'yı da, *kosmos* ve *khaos*'u bu(a)rada birleştiren, yerinde eksik oluşuyla gerçek ve imgesel dizileri hayata geçiren, bağlayan ve ayıran bir sembolik öge, genel anlamda düşüncenin mimarisi için bir yeniden-başlangıç zemini olarak ortaya koyabildim.

Daedalos'un *daidala*'sında beliren bu yeniden-başlangıç zemininde, yalnızca Daedalos'un labirentinin değil, Vitruvius'un düşünce labirenti

olan yapının da dikilmekte olduğunu gösterebilmek adına, öncelikle ikili arasındaki yapısal paralelliklere işaret edecek, onların ortak duvarlara sahip olduğunu gösterecek bir analizi gerçekleştirdim. İlk Daedalus ve Vitruvius'un, *logos*'u *khaos*'un uçurumuna sürüklemeye ya da radikalizmi taklit ederek verili düzeni tekrar üretmeye çalışan bir düşman olarak sözde mimarlar karşısında bir savaş vermekte olduğunu; ardından da ikisinin de geçmişin düşünceye kattığı dağınıklığı gidermek için bir tür labirent yaratmaya giriştiğini ve bu nedenle *Mimarlık Üzerine*'de ortaya konan labirentin, neden kendisini bir yönüyle *khaos*'un karşısında geliştirilen bir *kosmos* denemesi olarak gösterdiğini açığa çıkarmayı denedim. Başlangıcından beri *aporia*'ları *euporia*'ya ulaştırmak için savaş vermiş olan felsefe, asli anlamda yeni olana her ulaştığında bir tür barışı yakalamış, fakat bu barıştan doğan yeni *aporia*'lar tomurcuk vermeye başladığı her anda da, yeni bir savaş düşünceye çağırıştır. Roma'lı mimar da felsefenin bu çatallar yaratıp yeniden kesişen döngüsel seyrinden azade değildir. *Mimarlık Üzerine*'nin son paragrafında Vitruvius (1970b, 369), bu kitapta savaş ve barış zamanlarında kullanıma elverişli olacak makinaların donanımına dair ilkeleri açık bir şekilde ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Mimarın burada kastettiği, yalnızca onuncu kitapta geçen savaş makinaları olsa da, bir an için ifadedeki savaş ve barış kavramlarını düşünce tarihinin döngüsel seyrinin iki temel hareket ettiricisi olarak düşünürsek, ifadeyi bir miktar bükerek, *Mimarlık Üzerine*'nin tümünün, düşünce için yaratılmış bir savaş makinası olarak değerlendirilebileceğini fark ederiz. Hem savaş hem de barış zamanı için oluşturulmuş bir savaş makinasının, kendisini yalnızca barıştan doğan sözde dinginliğin mutlak *kosmos*'u olarak değil, dinginlik ve devinim arasında durmaksızın geçiş yapabilecek bir *khaosmos* olarak göstermesi gerektiğini söyleyebiliriz. Vitruvius'un labirentinin *khaosmos* görünümü, kendini ilkin mutlak *kosmos*'la arasına kurucu bir fark koyan *ordinatio* ilkesinde, topolojik olarak verili olanın sabitliğini dağıtan, onu rastlantısal yörüngeler oluşturacak şekilde yeniden düzen bir düzenleme yönteminde göstermiştir. Henüz orada olmayanın bir tasarımını imleyen *dispositio* ilkesiyleyse, gerçekliğin mimarın tasarımında açığa çıkan bir olanakla kırılıyor oluşu; ardından da *decor* ilkesinin imlediği uygunluk ve *utilitas* ilkesiyle aranan işlevsellik dolayısıyla da bu olanağın tekrar gerçeklikle kısıtlanıyor oluşu, Vitruvius'un söz konusu ettiği düzenlemenin, *kosmos* ile *khaos*'u birleştiren bir sınır olarak belirlediğinin bir diğer örneğini vermiştir.

Eğer asli anlamda yeni olanı düşlemek isteyen bir düşünce mimarisinden bahsedeceksek, böylesi bir olanağı düşlemek ne sonsuz *khaos*'tan doğan zeminsizlikte ne de mutlak *kosmos*'un yarattığı hatıralar mezarlığında mümkün olabileceğinden dolayı, tıpkı Daedalus gibi *daidala* ile yeni bir *topos* açmalı ve bu düzleme Vitruvius'un ki gibi düzenleyen bir savaş makinasını yerleştirmeliyiz. Belki bu sayede, gerçekliğin olanağı sınırladığı kadar, olanağın da gerçekliği belirlediği, *khaosmos*'un ikili hareketiyle oluşturulacak olan ontolojik kesişimler yaratabiliriz. Geçmişin *aporia*'larını oluşturan sütunları Nietzsche gibi parçalayacak olsak da çekicinin yalnızca yıkmak için değil kurmak için de kullanıldığını hatırlayarak, düşünceyi *euporia*'ya ulaştıracak olan yeni bir labirenti, Daedalus ve Vitruvius gibi düzenlemeli, kapalı yapıları imdat çıkışlarıyla buluşturmalıyız.

TEŞEKKÜR

Yazıyı gözden geçirip yorumlarıyla onu zenginleştiren Savaş Ergül, Selcan Çalıcı, Murat Özbek ve Ayşe Arslan'a teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- ACAR, A. (2015) *A Genuine Origin and Language for the Universal Principles of Architecture*, yayımlanmamış Doktora Tezi, Çankaya Üniversitesi, Ankara.
- ACKERMAN, J. S., (1954) Architectural Practice in the Italian Renaissance, *Journal of the Society of Architectural Historians* 13(3) 3-11.
- APOLLODORUS (MS 1. YY) Βιβλιοθήκη *The Library II*, çev. J. G. Frazer (1921), Harvard University Press, Cambridge
- ARISTOTLE (MÖ 4. YY) μετὰ τὰ φυσικὰ, *The Works of Aristotle - Volume VIII*, çev. W. D. Ross (1966a), Oxford University Press, London.
- ARISTOTLE (MÖ 4. YY) Φυσική, çev. R. P. Hardie ve R. K. Gaye (1966b), *The Works of Aristotle - Volume II*, der. W. D. Ross, Oxford University Press, London.
- ARISTOTLE (MÖ 4. YY) Περί Ψυχῆς, On The Soul, çev. J. A. Smith (1995), *The Complete Works of Aristotle - Volume I*, der. J. Barnes, Princeton University Press, New Jersey; 641-92.
- ARISTOTLE. (MÖ 4. YY) Πολιτικά, *Politics*, çev. C. D. C. Reeve (1998), Hackett Publishing, Cambridge.
- BORGES, J. L., BURGİN, R. (1994) *Borges ile Söyleşi*, çev. A. Sabanoğlu, Mitos Yayınları, İstanbul.
- BORGES, J. L. (1941) El jardín de senderos que se bifurcan, Labirentinde Ölen Kral, *Yolları Çatallanan Bahçe*, çev. F. Özgüven (1995), İletişim Yayınları, İstanbul; 76-86.
- CACHE, B., GIRARD, C. (2013) Objectile: The Pursuit of Philosophy by Other Means?, *Deleuze and Architecture*, der. H. Frichot, S. Loo, Edinburgh University Press, Edinburgh; 96-110.
- CLARKE, M. L. (1963) The Architects of Greece and Rome, *Architectural History* 6(1) 9-22.
- DELEUZE, G. (1988) *Le pli – Leibniz et le baroque*, *The Fold - Leibniz and the Baroque*, çev. T. Conley (1993), The Athlone Press, London.
- DELEUZE, G. (1969) *Logique du sens*, *The Logic of Sense*, çev. M. Lester ve C. Stivale, Continuum, London.
- DELEUZE, G., GUATTARI, F. (1980) *Capitalisme et Schizophrénie 2. Mille Plateaux*, *A Thousand Plateaus - Capitalism and Schizophrenia*, çev. B. Massumi (2005), University of Minnesota Press, London.
- DELEUZE, G. (2002) *L'île déserte et autres textes*, Issız Adalar, çev. F. Taylan ve H. Yücefer (2009a), *Issız Ada ve Diğer Metinler – Metinler ve Söyleşiler 1953-1974*, der. D. Lapoujade, Bağlam Yayınları, İstanbul; 17-24.
- DELEUZE, G. (2002) *L'île déserte et autres textes*, Yapısalcılığı Nasıl Ayırt Ederiz?, çev. F. Taylan (2009b), *Issız Ada ve Diğer Metinler – Metinler ve Söyleşiler 1953-1974*, der. D. Lapoujade, Bağlam Yayınları, İstanbul; 267-302.
- DRIPPS, R. D. (1987) Rethinking Vitruvius, *Journal of Architectural Education* (1984-) 40(2) 19-20.

- DÜRÜŞKEN, Ç. (2017) Sunuş, *De architectura* (MÖ 1. YY), *Mimarlık Üzerine*, çev. Ç. Dürüşken (2017), Alfa Yayınları: İstanbul; 11-8.
- ERGÜL, S. (2010) Suçlu Bir Kuramsal Girişim ve Althusser'in Yalnızlığı, *Felsefelogos* 39(1) 113-29.
- ERGÜL, S., ÇALCI, S. (2020) Diyalog: Jacques Rancière'in Tiyatrosunda Kartlar Yeniden Dağıtılırken, *Kampfplatz* 14(1) 67-88.
- GRIMAL, P. (1951) *Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine*, *The Concise Dictionary of Classical Mythology*, çev. A. R (1990). Maxwell-Hyslop, Blackwell Publishing: Oxford; 25.
- GUATTARI, F. (1992) *Chaosmose, Chaosis - An Ethico-Aesthetic Paradigm*, çev. P. Bains ve J. Pefanis (1995), Indiana University Press: Bloomington and Indianapolis.
- HEIDEGGER, M. (1955) *Was ist das - die Philosophie, What is Philosophy?*, çev. J. T. Wilde ve W. Klubak (2003), Rowman & Littlefield Publishing, New York; 71-3.
- HENDRIX, J. (2003) *Architectural Forms and Philosophical Structures*, Peter Lang Publishing, New York.
- HERODOTOS (1962) *The Histories of Herodotus of Halicarnasus*, çev. H. Carter, Oxford University Press, London.
- HERSEY, G. (1988) *The Lost Meaning of Classical Architecture - Speculations on Ornament from Vitruvius to Venturi*, The MIT Press, Massachusetts.
- HESIODOS (2006) *Theogony, Works and Days, Testimonia*, çev. G. W. Most, Harvard University Press, Cambridge; 116-36.
- HOMER (1978) *The Illiad I*, çev. A. T. Murray, Harvard University Press, Cambridge.
- HOMER (1985) *The Illiad II*, çev. A. T. Murray, Harvard University Press, Cambridge.
- INWOOD, M. (1999) *A Heidegger Dictionary*, Blackwell Publishing, Oxford; 183.
- JOYCE, J. (2012) *Finnegans Wake*, Oxford University Press, Oxford; 118.
- KOSTOF, S. (1986) *The Architect - Chapters of the History of the Profession*, Oxford University Press, Oxford.
- KOUSOULAS, S. (2017) Urban Correlationism: A Matter of Access, *Critical and Clinical Cartographies - Architecture, Robotics, Medicine, Philosophy*, der. A. Radman, H. Sohn, Edinburgh University Press, Edinburgh; 61-79.
- LEATHERBARROW, D. (2001) Architecture is its Own Discipline, *The Discipline of Architecture*, der. A. Piotrowski, J. W. Robinson, University of Minesota Press, Minneapolis; 83-102.
- LEFAS, P. (2000) On The Fundamental Terms of Vitruvius's Architectural Theory, *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 44(1) 179-197.
- LIDDELL, H. G., SCOTT, R. (1996) *A Greek-English Lexicon*, Oxford University Press, Oxford; 215, 727, 985, 1785, 1806, 1976.
- McEwen, I. K. (2002) *Vitruvius: Writing the Body of Architecture*, The MIT Press, Massachusetts.

- OVIDIUS (1971) *Metamorphoses - Books I-VIII*, çev. F. J. Miller, Harvard University Press, Cambridge; VIII, 185-195
- PATTERSON, R. (1997) What Vitruvius Said, *The Journal of Architecture* 2(1) 355-73.
- PÉREZ-GÓMEZ, A. (1985) The Myth of Daedalus, *AA Files* 10(1) 49-52.
- PLATO (1973a) Meno, çev. W. K. C. Guthrie, *The Collected Dialogues of Plato Including the Letters*, der. E. Hamilton, H. Cairns, Princeton University Press, New Jersey; 353-84.
- PLATO (1973b) Republic, çev. P. Shorey, *The Collected Dialogues of Plato Including the Letters*, der. E. Hamilton, H. Cairns, Princeton University Press, New Jersey; 575-844.
- PLATO (1973c) Timaeus, çev. B. Jowett, *The Collected Dialogues of Plato Including the Letters*, der. E. Hamilton, H. Cairns, Princeton University Press, New Jersey; 1151-211.
- PLUTARCH (MS 2. YY) Βίοι Παράλληλοι, *Lives - Volume I*, çev. B. Perrin (1959), Harvard University Press, Cambridge.
- TANYELİ, U. (2014) Yerötesilik Pratikleri ve Mimarlığın İcadı, *Dosya* 33(1) 8-20.
- VITRUVIUS (1970a) *On Architecture I*, çev. F. Granger, Harvard University Press, Cambridge; 3-5.
- VITRUVIUS (1970b) *On Architecture II*, çev. F. Granger, Harvard University Press, Cambridge; 7.
- VITRUVIUS (1989) *The Ten Books on Architecture*, çev. M. H. Morgan, Dover Publications, New York.

Received: 29.11.2020; Final Text: 11.11.2021

Keywords: Daedalus; Vitruvius; labyrinth; closed structures; escape hatches.

CONNECTING CLOSED STRUCTURES WITH ESCAPE HATCHES: ONTOLOGICAL RELATIONS EXTENDING DAEDALUS' LABYRINTH TO VITRUVIUS' WORK

A labyrinth appears as a topological model signifying the togetherness of architecture and philosophy. Every thought that believes that it has produced solutions to the difficulties of the past travels through a labyrinth and builds a new labyrinth. The main difficulty that blocks today's thinking arises from bipolar tendencies that try to incarcerate it to the land of absolute *chaos* (disorder) or absolute *cosmos* (order). Thought loses its potential to imagine the new at both extremes, for such a dream cannot be imagined neither in the abyss of absolute *chaos* or immobile graveyard of absolute *cosmos*. In order for the thought to express the new and not to get caught up in this difficulty, the labyrinth to be built must touch the chaos and the cosmos at the same time, or shortly, it must be organized by the dual movement of chaosmos. In this text, I will first try to lay the groundwork for the dual movement of *chaosmos*, with reference to labyrinth of Daedalus, which I will show that he is the inventor of not only closed structures but also escape hatches. On this re-beginning ground that I will establish, I will constitute a narrative in which I will reinterpret Vitruvius through the labyrinth of Daedalus. By pointing to the escape hatches in

Vitruvius' system and the closed structures that can only be created due to them, I will show that his *On Architecture* can also be considered as a labyrinth created by the dual movement of *chaosmos*. Finally, I will discuss how *chaosmos*, revealed with Daedalus and Vitruvius, creates ontological relations for a dream that wants to express the new.

KAPALI YAPILARI İMDAT ÇIKIŞLARIYLA BULUŞTURMAK: DAEDALOS'UN LABİRENTİNDEN VİTRUVİUS'UN YAPITINA UZANAN ONTOLOJİK İLİŞKİLER

Labirent, mimarlık ve felsefenin ortaklığına işaret eden topolojik bir model olarak belirmektedir. Geçmişin çıkmazları karşısında çözümler ürettiğine inanan her düşünce, hem bir labirentte yol almakta hem de yeni bir labirenti inşa etmektedir. Günümüz düşüncesini tıkayan temel çıkmaz, onu mutlak *khaos* (düzensizlik) ya da mutlak *kosmos*'un (düzen) alanına kapatmayı deneyen bipolar eğilimlerden kaynaklanmaktadır. Bu durumda düşünce, iki uçta da yeni olanı düşünme olanağını kaybetmektedir, çünkü böylesi bir düş, ne mutlak *khaos*'un uçurumunda ne de mutlak *kosmos*'un devinimsiz mezarlığında düşlenebilir. Düşüncenin hem yeni olanı dile getirip hem de söz konusu çıkmaza takılmaması için, inşa edilecek olan labirentin aynı anda *khaos* ve *kosmos*'a temas etmesi, kısacası *khaosmos*'un ikili hareketiyle düzenlenmesi gerekmektedir. Bu yazıda ilkin, yalnızca kapalı yapıların değil, imdat çıkışlarının da mucidi olduğunu göstereceğim Daedalos'un labirentinden hareketle, *khaosmos*'un ikili hareketi için bir zemin oluşturmayı deneyeceğim. Belirleyeceğim bu yeniden-başlangıç zemininin üzerineyse, Vitruvius'u Daedalos'un labirenti üzerinden yeniden yorumlayacağım bir anlatıyı bina edeceğim. Vitruvius'un dizgesindeki imdat çıkışlarına ve ancak onlar sayesinde oluşturulabilen kapalı yapılara işaret ederek, Vitruvius'un *Mimarlık Üzerine*'sinin de *khaosmos*'un ikili hareketiyle oluşturulmuş bir labirent olarak değerlendirilebileceğini göstereceğim. Son olarak da, Daedalos ve Vitruvius'ta kendini gösteren *khaosmos*'un, yeni olanı ortaya koymak isteyen bir düş için nasıl ontolojik ilişkiler yarattığını tartışacağım.

BARIŞCAN DEMİR; B.Sc, M.Phil

Received his bachelor's degree from Hacettepe University, Faculty of Sport Science in 2014. Earned his M.Phil degree in philosophy from Hacettepe University Institute of Social Sciences. Currently working for his Phd degree in philosophy at Hacettepe University. Major research interests include ontology, structuralism, architectural theories, history of science and myths. bariscandemir01@gmail.com

KIBRIS'TA BİR MODERN: ABDULLAH ONAR, KONUT VE MODERN BİR YAŞAMIN TASARIMI

Ezgi YAVUZ*

Alındı: 01.02.2021; **Son Metin:** 10.12.2021

Anahtar Sözcükler: Kıbrıs; modern mimarlık; Abdullah Onar; konumlandırılmış modernizm; yer kimliği.

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşından sonra postmodernizme kadar olan ara dönemde uluslararası mimarlık ortamında, modern mimarlığın temel ölçütlerine kısmi bir bağlılık halen var olsa da eleştirel bir tavrın ve dönemin güncel ihtiyaçlarına uygun bir çözüm arama amacının da olduğu görülmektedir. Bu sorgulamalar, mimarlık kültürünün “modern” olanı yeniden düşünmesi üzerine kurgulanmıştır. Mimarlık ve sanat alanında, yenilikten etkilenen ve gelenekle bağını koparan pek çok hareket “modern” kavramı ile eşleştirilmekte (Henket, 2002, 9); bu kavram, yaygın haliyle, şimdiye ve yeniye biçim vermek için geleneğin reddi olarak tarif edilmektedir (Heynen, 1999,9). Modern mimarlığın “yeniden kavramsallaştırıldığı” bu ortamda ise yeni kentsel yaklaşımların demokratik özgürlük, kimlik ve yer ile olan ilişkiler biçimindeki kavramlara yöneldiği ifade edilmektedir (Goldhagen, 2000, 318, 321).

Kıbrıs'ta ise mimarlıkta modern olana yönelimin adadaki sömürge deneyimi ile sıkı bir ilişki içinde olduğu belirtilir (Pyla ve Phokaides, 2009, 36). Kıbrıs, modernleşme olgusu ile sömürge döneminde karşılaşmıştır. 1960 yılında sona eren sömürge döneminin son yıllarında uluslararası arenada da göze çarpan İkinci Dünya Savaşı sonrası modernizmine özgü yaklaşımlar sömürge dönemi sonrası artarak devam etmiştir. Modern mimarlığın, sömürge sonrası dönemde hem modernizasyonun hem de sömürgelelerden çekilmenin (*decolonization*) ifade biçimi olduğu savunulmaktadır (Pyla ve Phokaides, 2009, 37). Yapılan çalışmalar da incelendiğinde, bu tutumun özellikle hükümet yapıları başta olmak üzere kamusal yapılarda daha çarpıcı biçimde vücut bulduğunu belirtmek önemlidir.

Bu noktada çalışma, 1950'lerle birlikte modern mimarlığın - genel anlamda - içine girdiği çıkmaza değinirken, Kıbrıslı Türk mimar Abdullah Onar'ın (1929-2019) mimarlık üretimine dair, projelerinin büyük bölümünü kapsayan konut tasarımları üzerinden bir kesit sunmayı amaçlamaktadır.

* Department of Architecture, Faculty of Architecture, Gebze Technical University, Kocaeli, TURKEY.

1. Anber Onar ile 07.07.2021 tarihli söyleşi.
2. Daha detaylı sömürge sonrası çalışmalar için bkz. Pyla, P., Phokaidis, P. (2011), Gürdallı, H., Koldaş, U. (2015), Papadakis, Y. (2006), Hatay, M., Papadakis, Y. (2012).
3. 1931 yılındaki Rum ayaklanması ile aslında bu durumun ilk sinyalleri verilmiştir. Rumların Yunanistan ile birleşme idealleri Enosis çerçevesinde şekillenmeye başlamış ve İngiliz egemenliğine karşı 1955'te EOKA kurulmuştur. Türk kesimi ise Taksim talep etmektedir ve 1958 yılında TMT'yi kurmuşlardır.

Özellikle Onar için tekil bir tasarım olan ve öyle kalmasını istediği Ertoğrul Güven Evi (1961-62) ve dolayısıyla 1960'lı yılların mimarlık ortamı yazının odak noktasıdır (1). Daha bütünsel bir yaklaşımla çalışmanın temel savı, sömürge sonrası dönemde değişen bağlama ve anlama rağmen modern mimarlığın Kıbrıs'ta sorgulanarak, yerel koşullara uyarlanarak ve yer kimliğini (*place identity*) görünür kılarak devam ettiği düşüncesi üzerine kurulmaktadır. Onar'ın kişisel arşivi, dönemin mimarları ve kızı Anber Onar ile yapılan söyleşiler ve dönemin mimarlarının yazdıkları hatıralar birincil kaynakları; döneme retrospektif açıdan bakan araştırma yazıları ve kitaplar da ikincil kaynakları oluşturmaktadır. Özellikle mimarlık bağlamında kuzey kesimdeki 1960-1974 aralığını inceleyen kaynakların azlığı ve aynı dönemlerde güneydeki örnekleri inceleyen yazıların da daha çok (ve doğal olarak) Rum kesiminin içinde bulunduğu bağlamın ölçüsünde konuyu ele almış olmaları, birincil kaynakların daha fazla ön plana çıkmasına neden olmuştur. Arşiv belgeleri eleştirel bir analizle değerlendirilirken, dönemin mimarlık atmosferi, tanıklarından edinilen bilgiler ile çerçevesizdir. Kıbrıslı Türk mimarların söylemlerini dile getirebilecekleri yayın araçlarının henüz o yıllarda mevcut olmaması da döneme dair izlerin bahsi geçen birincil kaynaklar üzerinden elde edilmesini gerekli kılmıştır.

Söz konusu bağlam, modern mimarlığın uluslararası ortamda yeniden değerlendirildiği, Avrupa'da eğitimleri sırasında dönemin mimarlık kültürünü alan Kıbrıslı mimarların adaya döndüğü, ülkenin sömürge yönetiminden çıkıp bağımsızlığını kazandığı ve tam bağımsızlığını kazandığı noktada mevcut iki farklı etnik grubun karşı karşıya geldiği bir dönemdir. Böyle bir ortam, bir yandan dinamik ama öte yandan da oldukça parçalı, heterojen ve okunması zor olan bir mimarlık tarihi yazımı sunmaktadır (2).

MODERN MİMARLIKLA KARŞILAŞMALAR

İngiliz sömürge döneminin son zamanlarında (1878-1960), özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasına denk gelen yıllarda, Lefkoşa hızla büyümeye başlamış ve şehir surlarının dışında konut alanları oluşmuştur (Oktay, 2007, 234). Given (2005, 211), 1925'te Taç Koloni olarak ilan edilen Kıbrıs'ta, 1920'lerden 1950'lere kadar mimarlık stillerinin politik ve ideolojik bir araç olarak kullanıldığını öne sürmektedir. Bu doğrultuda İngiliz sömürge yönetiminin, özellikle Kıbrıslı Rumların Yunanistan ile birleşme isteğini sembolize eden bir yanı olduğu için inşa ettikleri yapılarla Antik Yunan canlandırıcılığının izlerini barındırmamayı tercih ettiğini belirtir (Given, 2005, 211). Geçmişle bir bağ oluşturma potansiyeli taşımayan modern mimarlığın biçimleri ise tam bu noktada sömürge yönetiminin destekleyebileceği bir yaklaşım olmuştur (3). Buna koşut olarak Pyla ve Phokaides (2009, 36, 38) de adadaki modern mimarlık deneyiminin sömürge dönemi ile birlikte giden bir süreç olduğunun altına çizmekte ama bu serüvenin karmaşıklığına da dikkat çekmektedir. Bu durumu destekleyen başka bir etken ise 1930'lu yıllarda Avrupa'da eğitim görmüş mimarların adaya gelip mimarlık pratiklerine başlaması olmuştur. Uluslararası eğitim programlarından mezun bu genç mimarlar sayesinde modern mimarlık örneklerinin varlığı ivme kazanmıştır (Pyla ve Phokaides, 2009, 36).

Costas Georghiou (2013, 266), diğer İngiliz sömürgelerinde de olduğu gibi Kıbrıs'ta da tek bir stilin kullanılmadığını belirtir. Tabii bu farklılıkta İngiliz mimarların yanı sıra 1930'lardan itibaren Kıbrıslı Rum mimarların

4. 1937'ye kadar İngiliz mandası Filistin'de çalışan Londra merkezli ofisi olan Austen St. Barbe Harrison'ın da uyguladığı, İngiliz Kraliyetinin sembolik öğeleri veya temsiliyetlerini barındırmayan, yeni bağımsızlığını kazanmış veya neredeyse kazanacak olan yerlerde uygulanan bir stildir (Georghiou, 2013, 264).

5. Yine, sömürge yönetimi tarafından bilinçli bir tercih olarak Mimar A. St. B. Harrison'ın hükümet binasını yapmakla görevlendirilmesinin ardında da benzer şekilde yönetimin gücünü ve kimliğini görünür kılma endişesinin olduğuna dikkat çekilir (Gürdalı ve Koldaş, 2015, 140).

6. Sömürge dönemini yapılarını ve kentsel ölçekteki düzenlemeleri üç farklı dönemde inceleyen çalışma için bkz. Tozan, 2009.

da sömürge yönetimi altında görev almasının rolü olduğu düşünülebilir. Özellikle kamu yapılarında, prefabrik bungalov, melez Viktoryan (*Hybrid Victorian*), Neo-palladyen, temsili İngiliz-Kıbrıslı (*representational Anglo-Cypriot*), Modernist-Corbusian ve Yeni Commonwealth tarzı (*the New Commonwealth Style*) şeklinde çeşitli uygulamalar olmuştur (Georghiou, 2013, 266) (4).

Örneğin iki savaş arası dönemde, Kıbrıs halkının güvenini kazanmak ve sömürge yönetiminin otoritesini göstermek için Britanya Krallığı sembollerine yerli mimari öğelerin birleştirilerek kullanıldığı ifade edilir (Georghiou, 2013, 42) (5). Fen İşleri Müdürlüğü'nün (*Public Works Department*) kullandığı karakteristik özellikler şöyle özetlenebilir: strüktürün açıkça gösterimi, süslemesiz yüzeylerin kullanımı ve merdiven kovasının vurgulanması gibi modern yaklaşımın yanında, sarı kumtaşı ve kemerli arkatlar gibi yerel öğelerin kullanımı (Georghiou 2013, 264) (6). Konutlarda, sömürge döneminin sonlarında kırma çatılı, verandalı, yerel taşla yapılan ve güneşten koruma amacıyla panjurlu tasarlanan yapılara sıkça rastlanmaktadır. Georghiou (2013, 228) özellikle, sömürge yönetimi ile ilişkili olan Kıbrıslı üst düzey memurların "Cotswolds benzeri" (*Cotswolds-like*) konutları tercih ettiğini belirtmektedir (**Resim 1**).

Öte yandan Kıbrıs'taki konutların biçimsel cephe analizlerine yer verdikleri makalelerinde, Kiessel ve Tozan (2011) 1930-1950 aralığı için gemi çağrışımlı modernizm referanslarından söz etmektedirler. Yuvarlak köşeler, pencere veya çatı bitişleriyle vurgulanan ifade gücü yüksek yatay bantların varlığını "*Mendelsohnian*" olarak adlandırmışlardır. Sömürge döneminde bu biçimlenmelere malzeme olarak yerel kumtaşı eşlik ederken 1960'lardan sonra yerini betonarmeye, beyaz duvarlara bırakmakta; cesur çıkmalar, pilotiler, güneş kırıcıları, demir korkuluklar, lomboz pencereler, güneşlenme güvertesini andıran teras çatıları ile birlikte "*Cypriot Moderne*"nin bir parçası olmaktadır (Kiessel ve Tozan, 2011, 219).

1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin federatif bir ortaklık cumhuriyeti olarak kurulmasıyla ada bağımsızlığını kazanmış ve farklı bir sosyo-politik ve ekonomik süreç başlamıştır. 1950'lerden bu yana Kıbrıs halkının zihninde yeşermeye başlayan Kıbrıslılık düşüncesinin yeni süreç ile

Resim 1. Vasif Munir evi, 1947-48, Lefkoşa, W. Caruana. (Yazarın arşivi)

7. Adadaki Türk toplumu 1963'teki olaylarla birlikte 1964'te güvenli bölgelere göç ederek, 1967 yılına kadar belirlenen alanlarda kuşatılmış biçimde yaşarlar. 1967'de abluka kaldırılır fakat 1974 yılına kadar dışa kapalı olarak yaşarlar. Kıbrıs Türk toplumu "Genel Komite" adı ile kendi yönetimini kurar ve 1974'teki Barış Harekâtı'ndan sonra Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi Meclisi adını alır. 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulu ve 15 Kasım 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilan edilir (Güven, 2005).

8. Rum kesiminde 1968-1973 yılında gerçekleşen hükümet kompleksi için açılan uluslararası yarışma bu ikili yapının diğer tarafındaki ilerleyişine önemli bir örnektir. Pyla ve Phokaides (2011, 885), Rum kesiminin sömürge sonrası dönemde ulus inşasını ön plana aldığı belirtmekte ve bu yapının bağımsızlık sonrası temsil değerine dikkat çekmektedir. Bu noktada şunu vurgulamak önemlidir ki, söz konusu metinde geçen Kıbrıs Cumhuriyeti ifadesi dönemin Rum kesimindeki etkinliklere ve gelişmelere atıfla kullanılmaktadır. Kıbrıslı Türkler 1964'te hükümetten çekilir. 1962-1976 arası için öngörülen kalkınma planları da Rum toplumunun idaresine kalır (Pyla ve Phokaides, 2011, 886). Bu durum, bahsedilen yeni idari kompleksin programına da yansımış ve programda Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın ofisi yeni binaya taşınacak hizmetler listesinden çıkarılmıştır. Ayrıca yarışmaya Kıbrıslı Türk mimarlardan kimsenin katılmadığı da eklenir (Pyla ve Phokaides, 2011, 890, 898).

9. İkili yapı 1963'ten öncesine dayanmaktadır. Lefkoşa'nın ilk anlamda fiziksel olarak ikiye bölünmesi sömürge döneminde 1956 yılında olmuştur. Kıbrıslı Türkler 1958'de ayrı bir belediye meclisi oluşturmuş ve 1960 anayasasında bu belediyelerin ayrı mı tek mi olacağı konusu belirsiz bırakılmıştır (Papadakis, 2006, 2). Dönemin karmaşıklığına ve kopukluğuna dair Tozan (2009, 59), çalışmasında Kuzey Kıbrıs'taki Türk toplumu için 1974 sonrası "sömürge sonrası dönem" olarak ele almaktadır.

10. İTÜ mezunu Hakkı Atun, 1959-1961 yıllık bir süre serbest mimarlık yaptıktan sonra memur olmuş ve ilerleyen dönemde bakanlık yapmıştır. Atun, 1967'den sonra demir ve çimentonun serbest olması ile normal inşaatlara devam edebildiklerini ekler. Bu dönemde yeni köylere yerleştirilen Türk toplumunun barınması için kerpiç malzemeden göçmen konutları da yapmışlardır (Hakkı Atun ile 28.07.2016 tarihli söyleşi).

11. KKTC Mimarlar Odası kayıtlarına göre eğitimlerini tamamlayıp dönen ilk mimarların birkaçı şu şekilde sıralanabilir: Ahmet Vural Behaeddin (İTÜ), İzzet Ezel Reşat (Sheffield, 1957), Abdullah Onar (Durham, 1956), Ayer Kaşif (İTÜ, 1959), Ahmed Behzat Aziz-Beyli (İTÜ, 1960), Hakkı Atun (İTÜ, 1959). (KTMMOB, Mimarlar Odası, 2021).

12. Ayer Kaşif ile 13.07.2017 tarihli söyleşi, Lefkoşa.

birlikte mimarlıkta da karşılığını aradığı savunulur (Bryant, 2004; aktaran Gürdallı ve Koldaş, 2015, 140). Adanın İngiliz yönetiminden ayrılmasına rağmen mimarların modernist tutumu sürdürdükleri görülür. Farklı bir politik ve toplumsal aşamaya geçilse de benzer formlar yer almış ancak mimarlığın temsiliyeti değişmiştir. Sömürge döneminde tarafsız olduğu, belirli bir ulusa göndermeler içermediği gerekçesiyle tercih edilen modern mimarlık dili, değişen koşullarla birlikte yeni bir buluş şeklinde olmasa da, özellikle kamu yapılarında yeni anlamlar yüklenerek, yeni ulusal bilincin, ilerlemenin ve bağımsız Kıbrıs'ın sembolü olmaya başlamıştır.

Ancak bağımsızlığını kazanan adada 1963'te başlayan kaotik ortam ile sömürge dönemi sonrası için oldukça parçalı bir durum ortaya çıkar (7). Bağımsızlığın temsilini ifade edecek olan mimarlık hareketlerinin bu kargaşa ortamında sekteye uğradığı belirtilir (Gürdallı ve Koldaş, 2015, 141) (8). Sömürge sonrası bağlam bir noktada, iki toplumun çatışma sürecine dönüşür. Türk toplumunun içinde bulunduğu koşullar - özellikle ekonominin durma noktasına gelmiş olması - kamusal yapı inşası bağlamındaki mimarlık etkinliklerini de kısıtlı düzeye inmiştir. Türk kesiminde stil arayışından çok işlevselliğin ön plana alındığına vurgu yapılır (Gürdallı ve Koldaş, 2015,141). Bu durum, 1963-1974 aralığında (hatta 1960'dan başlayarak) Kuzey Kıbrıs için sömürge sonrası dönem mimarlığının okunmasını bir anlamda güçleştirmektedir (9).

Biçimsel yaklaşımın ötesinde malzeme konusuna ilişkin olarak adada 1950'li yıllarda modern yapı malzemelerinin görünür olduğu belirtilmektedir (Feridun ve Feridun, 2013, 25). Bununla birlikte 1963'ten sonra kuzey kesimde özellikle 1967'ye kadar yoğun ama 1974'e kadar da etkisini sürdüren ambargo nedeniyle malzeme problemi ile karşılaşıldığına, hatta nakliyenin, haberleşmenin bile oldukça zorlaştığına dikkat çekilmiştir (Feridun ve Feridun, 2013,7). Dönemin ilk mimarlarından Hakkı Atun, 1963'te tamamen kapalı bir döneme girdiklerini, mimarlıklarını besleyecek literatürleri takip etmenin zorlaştığını ve inşaat malzemesinin temininde kısır bir döngüye girildiğinin altını çizmektedir (10). Fakat Atun (2016a, 126) kuzey kesimi için malzeme ihtiyacını karşılayacak - birisi Yüksel Ahmet Raşit, diğeri Osman Mısırlıoğlu'nin olan - iki büyük firmanın varlığından da söz eder ve eksiklikler için farklı yollara başvurulduğunu da ekler. Atun (2016a, 127): "Ama bu toz duman içinde dahi her şey çare bulunabiliyor, Rum polisine rüşvet vererek çatı örtüsü oluklu sac, çimento, gibi en kritik malzeme kaçak olarak bölgemize sokulabiliyordu" şeklinde yaşadıkları sorunun üstesinden gelme biçimlerini tarif etmiştir. Atun (2016a, 107), 1960'lı yıllarda Kıbrıslı Türk mimarların da eğitim görüp adaya gelmeleriyle Rum mimarlara gereksinim duymadan mimarlık üretiminin yapılabildiği bir döneme giriş yaptıklarını belirtmiştir (11). İngiltere'de veya Türkiye'de eğitim alarak adaya dönen mimarlar Lefkoşa'da mimarlık ofislerini açmaya başlamışlardır. Özellikle 1957-58-59 yıllarında dönen kişilerin, iki toplum arasında o yıllardaki gergin atmosfer nedeniyle zor şartlarda pratiklerini yürütmeye çalıştıkları ya da devlet kurumlarında mesleklerine devam ettikleri belirtilir (Feridun ve Feridun, 2013, 18). Ayer Kaşif (2017) adaya geldiklerinde karşılaştıkları tabloyu şöyle anlatmıştır:

"Benim geldiğim devrede bizim işlerimizi yapan böyle lise mezunu hatta lise mezunu olmayan kişilerdi. ... Onun için biz Mimarlar Odasını kurduk yasa geçirdik. Yasanın geçirilmesinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin meclisine de gittik... Yani ilk şeyimiz mesleğimizi tanıtmak oldu" (12).

Resim 2. Suna Süleyman Onan Evi, Lefkoşa, Ahmet Vural Behaeddin. (Yazarın arşivi)

13. Ayer Kaşif ile 13.07.2017 tarihli söyleşi, Lefkoşa.

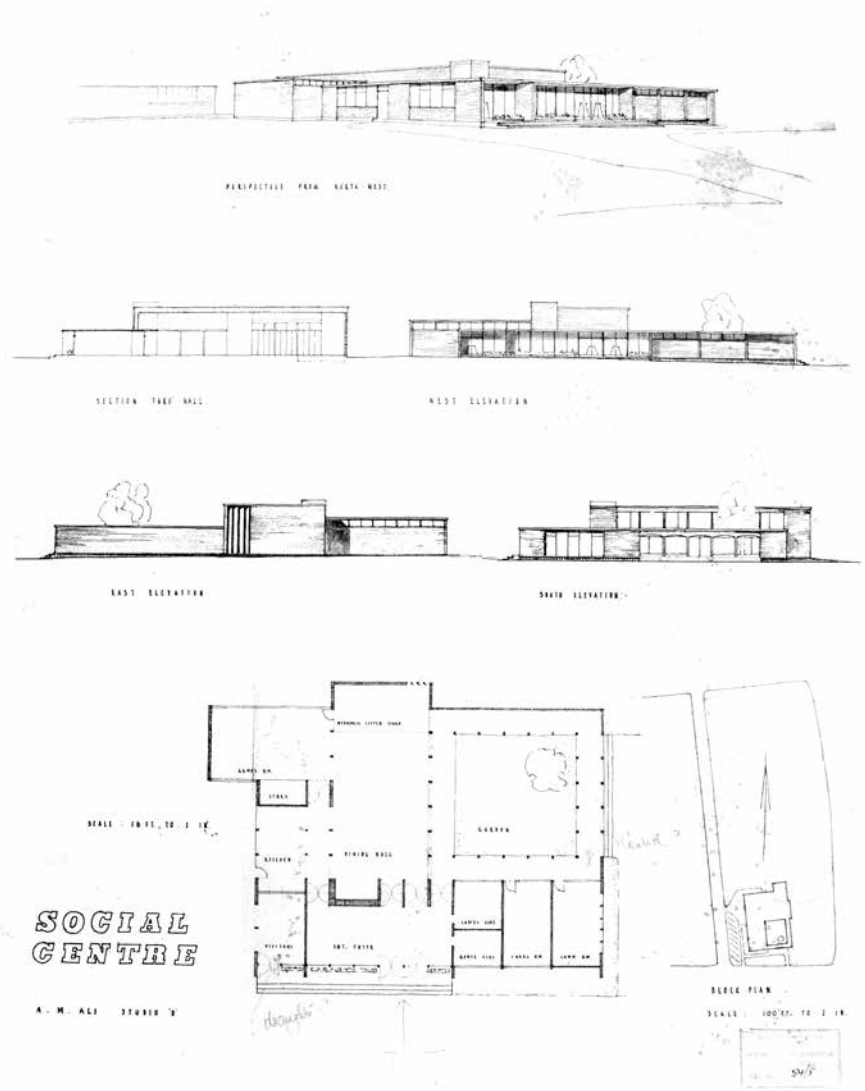
14. Hakkı Atun ile 28.07.2016 tarihli söyleşi, Lefkoşa.

15. Behaeddin üzerine yapılan çalışmalar için ayrıca bkz; (Çelik, D. 2005; Uraz vd., 2010; Uraz vd., 2006).

Kaşif (2017), o dönem üretimlerin modern mimarlık çizgisinde olmasını da temelde aldıkları eğitimle ilişkilendirmiş; modern mimarlığın yeni kurulan bir ülkenin kimliğinin, çağdaş bir ülke olma anlayışının, arzusunun bir parçası olduğunu dile getirmiştir (13). Sadece eğitimleri değil, adada buldukları süre içinde de çağdaş gelişmeleri takip ettikleri bilinmektedir. Atun (2016a), 1960'lerden söz ederken, sömürge döneminde inşa edilen yerel sarı taş yapıların, Kıbrıslı Türk mimarların ilgisini çekmediğini ve Bauhaus etkisi altında modern mimarlık örnekleri gerçekleştirme çabası içinde olduklarını belirtir. Söz konusu dönemde Kıbrıslı Rumlarla kendilerini karşılaştırdıklarını ve aynı seviyede olduklarını gösterme isteği de duyduklarını ifade eder (14). Dönemin mimarlığına dair yazılanlarda en çok araştırılan ve bilinen isim Ahmet Vural Behaeddin de genellikle sömürge dönemi sonrası adanın politik ve toplumsal hayatında önemli rollerde bulunan sınıf için müstakil konutlar tasarlamıştır. Bu modernist tutumunun ev yaşamına kozmopolit bir tını getirdiği ifade edilirken özellikle Suna Süleyman Onan evi (1961-62) vurgulanır (Pyla ve Phokaides, 2009,44) (Resim 2). Behaeddin'in konut tasarımlarında avlulu planlar anlamında geleneksel şemayı yorumladığı ifade edilir (Hürol, 2010). Tasarımı olan Sömek evinde vurgulanan nokta, ada kültüründe giriş holünün dışarı açılarak giriş kapısı önündeki gündelik kullanım ile bütünleşen yapısını bu konutta desteklemiş olmasıdır (Uraz vd., 2005, 45) (15). Literatürde henüz pek yer almayan Abdullah Onar da benzer bir tasarım dağarcığını kullanmıştır. Çalışmada Abdullah Onar'ın mimari yaklaşımına değinirken, özellikle 1960 ve 70'lerde daha yoğun olarak uyguladığı konut yapıları özelinde kullanıcılarına nasıl bir yaşam sunduğunun ve modern olanı nasıl yorumladığının yanıtları aranacaktır.

ABDULLAH ONAR'IN MİMARLIK PRATIĞİ: MERKEZDE VE KIRSALDA KONUT TASARIMLARI

Abdullah Onar, İngiltere'de Durham Üniversitesindeki mimarlık eğitimini 30 Haziran 1956'da tamamlayıp mezun olmuş; adaya da aynı yılın sonunda dönmüştür. Okuduğu yılların mimarlık atmosferinin izlerini Onar'ın öğrenciliğinde yaptığı projelerde de görmek mümkündür (Resim 3). Adaya

Resim 3. A. Onar, Durham Üniversitesi, 4. sınıftan bir projesi. (Abdullah Onar arşivi, Anber Onar izniyle)

dönüşünde kendi mimarlık ofisini açıp çalışmalarına başlamıştır. 1990'dan sonra yoğun olarak, sahibi olduğu Onar Village konaklama tesisindeki işlerini yapsa da ofisi 1996'ya kadar etkinliğini sürdürmüştür.

Onar, adaya döndüğünde kayıt olduğu Kıbrıs mimarlar odasındaki sicil numarası 26, daha sonra kuruluşunda da rol aldığı KKTC Mimarlar Odasındaki sicil numarası ise 3'tür. Kıbrıslı Rum mimarlar adaya daha önce dönerek uygulamalarına başlarken Onar, Avrupa'da eğitim görüp adaya dönen Kıbrıslı Türk mimarların başında gelmektedir. Projeleri konumlarına göre işaretlendiğinde sadece Lefkoşa'daki Köşklüçiftlik mahallesinde 20 yıl içerisinde 90'nun üzerinde projeden söz etmek mümkündür (16). Bu aslında Onar'ın günümüzde de önemli ve prestijli bir mahalle olan Köşklüçiftlik'i inşa eden ve ona mevcut görünümü kazandıran önemli mimarlardan biri olduğunu göstermektedir.

Onar'ın proje arşivi incelendiğinde tekil konut projeleri ağırlıklı olsa da apartman, karma yapı, (dükkân ve konut), garaj, fabrika, otel, sinema, motel, cami, banka, basımevi, gazino, pasaj, yemekhane ve gaz türbinleri, iş hani, lokanta, meclis ve tiyatro projesi gibi farklı tipte 640 proje

16. Anber Onar ile 07.07.2021 tarihli söyleşi. Ayrıca bkz. Onar, A. (2021a) Zamansal Kesitler, *Mimarca* (91) 28-39.

	proje numaralı olan/olmayan ama tarihi bilinen
1956	1
1957	2
1958	8
1959	5
1960	7
1961	16
1962	10
1963	14
1964	0
1965	0
1966	0
1967	3
1968	30
1969	49
1970	56
1971	28
1972	28
1973	35
1974	16
1975	2
1976	16
1977	23
1978	19
1979	19
1980	10
1981	13
1982	7
1983	5
1984	9
1985	7
1986	6
1987	5
1988	9
1989	6
1990	11
1991	4
1992	2
1993	4
1994	5
1995	1
1996	0
toplam	491

Tablo 1. Tarihi bilinen numaralı/numarasız proje sayılarının yıllara göre dağılımı

üretildiği görülür. Bugünkü sınırlara göre adanın hem kuzeyinde hem de güneyinde yer alan projeleri vardır ve 7 müşterisi dışında müşterilerinin tamamı Kıbrıslı Türklere oluşmaktadır. Onar'ın Lefkoşa'da yoğunlaşan projelerinin dışında kırsal alanlarda da üretim yaptığı görülmektedir. Yine bu kayıtlara göre Onar'ın ilk projesi 1956 yılına aittir. 1961'de hız kazanan projeler 1963 yılından sonra mevcut koşullar nedeniyle kesintiye uğrasa da 1967'de yeniden başlamıştır. Tarihi bilinen projeler üzerinden yapılan analize göre, ofisinde 1967-1969 arası 86 proje, 1970-1973 arası 153 proje üzerinde çalışmıştır. 1974 ve sonrasında 207 proje üretilir ve 1996'da proje üretimi sonlanır (**Tablo 1**) (**Tablo 2**) (**Tablo 3**). Bu noktada dikkati çeken ise özellikle 1968, 1969 ve 1970 yılları arasında proje üretiminin en üst seviyede oluşudur.

Projeler incelendiğinde Onar'ın kimi zaman konutları iki farklı tipte tasarlayıp müşteriye sunduğu anlaşılmaktadır. Lefkoşa'da 1962'de tasarladığı Jale Halit evi projesi teras çatı ve kırmalı çatılı versiyonları barındırırken, Mısırlıade evi de plan düzleminde farklı seçenekler içermektedir. Bu tutum, kullanıcının isteklerinin de önemsendiği ve mimarın öngördüğü şemada uzlaşmacı bir tavır sergilediği şeklinde yorumlanabilir. Kendisi de bu durumu "müşterilerimin bu konudaki düşünce ve potansiyelleri benim için önemliydi" diyerek açıklamaktadır (Terlik ve Kara, 2005, 28). Ev sahibi Osman Mısırlıade'nin, İngiliz sömürge dönemi ve Kıbrıs Cumhuriyeti dönemlerinde, Rumlar, Türkler ve İngilizler tarafından tanınan bir kereste tüccarı olduğu ve oldukça varlıklı bir kişi olarak adadaki etkili simalardan olduğu aktarılır (17). Bunun yanı sıra Türk Bankası kurucularından ve bankanın en büyük hissedarlarından. Mısırlıade evinde giriş holü, evin omurgası olacak şekilde ve karşılama alanına verilen önemi gösterir nitelikte ferah olarak tasarlanmıştır (18). Giriş kapısının da yer aldığı bölüm, ahşap dikmelerle tanımlanan geçirgen bir yüzeye sahiptir ve bu yaklaşım eşğin daha yumuşak bir geçiş alanı olmasını sağlar. Kamusal ve özelin çakıştığı bu noktanın ele alınış biçimi Onar'ın pek çok tasarımının karakteristik özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Hol, ona açılan yaşama alanı ve onunla ilişki kuran bir yemek odasına geçişi sağlar. Yemek odası ve yaşama alanı ilişkisi için esnek bir çözüm sunulmuştur. Garajın arka kapısı ise servis girişi mantığıyla mutfak bahçe kapısı ile ilişkilidir. Holden daha özel bir servis koridoruna açılım sağlanmakta, buradan ıslak hacimlere, mutfak ve günlük odaya erişilebilmektedir. Garajın olduğu bölümde pilotiler caddeye doğru uzanarak üstteki kütleli hafifletir ve bütündeki dinamizmi artırır. Benzer

Tablo 2. Tarihi bilinen/bilinmeyen proje sayılarının toplamı

	proje numaralı/numarasız, tarihi bilinen	proje numaralı ve tarihi bilinmeyen	proje numarasız ve tarihi bilinmeyen
proje sayısı	491	118	31
toplam üretilen proje sayısı	640		

Tablo 3. Tarihi bilinen ve tarih aralığı tahmin edilen proje sayılarının yıllara göre dağılımı

yıllara göre proje dağılımı	proje numaralı ve tarihli + proje numaralı ve tarihi bilinmeyenler **tarihi bilinmeyenler, proje numaraları baz alınarak belirlenen aralıkların içine yerleştirilmiştir	proje numarasız ama tarihi bilinen	toplam
1956-1963	151 proje	7 proje	158
1967-1969	80 proje	6 proje	86
1970-1973	145 proje	8 proje	153
1974 ve sonrası	172 proje	35 proje	207

17. Anber Onar ile 11.10.2020 tarihli yazışma.

18. Üst kattaki teras eğrisel olması ve eğik çatı ile birlikte kuyruklu piyanoyu andırması nedeniyle halk arasında Piyano ev olarak da bilinmektedir.

19. Onar Kaleburnu'nda doğmuş ve ilkokulu orada bitirmiştir. Daha sonra Lefkoşa'da dönemin sınavla girilen prestijli bir okul olan İngiliz Okulu'nda ortaokul ve lise öğrenimini almıştır. (Anber Onar ile 11.10.2020 tarihli yazışma.)

20. Anber Onar ile 11.10.2020 tarihli yazışma.

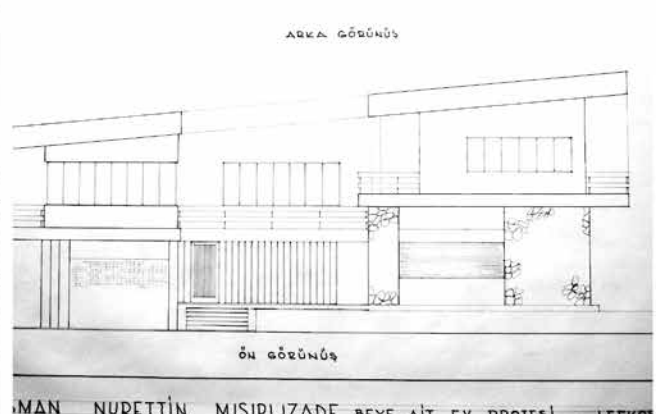
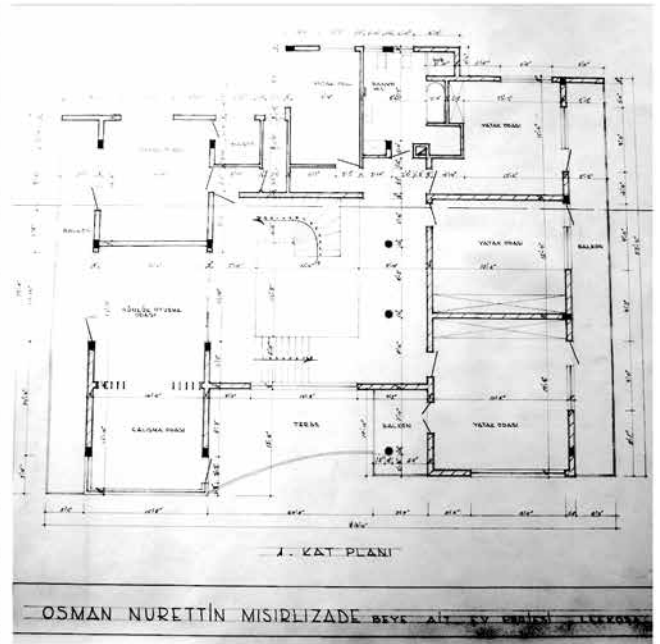
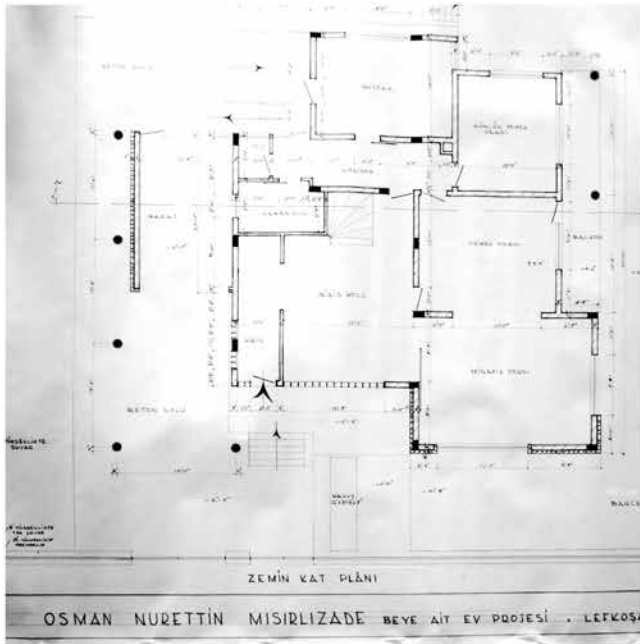
21. Anber Onar ile 11.10.2020 tarihli yazışma.

bir dinamizm üst kattaki kot farkı ile de cepheye yansımış, farklı kotlar arasındaki geçiş daha eğrisel bir çizgi ile vurgulanmıştır (**Resim 4**).

Onar bu şekilde sadece merkezde yaptığı projelerde modern bir yaşam kurgulamakla kalmaz, kırsal alandaki projelerinde de bu çizgisini nasıl koruduğunu gözler önüne serer. Memleketi olan Kaleburnu'nda (Karpaz yarımadasının güney tarafında bir köy) biri 1978 yılında olan ancak daha çok 1968-72 yılları arasında yaptığı 11 proje incelendiğinde (bu projelerden 4 tanesinin gerçekleştiği belirtilmiştir), tamamında ortak bir dilin ve rasyonel bir kurgunun varlığı dikkat çekmektedir (19) (20). Kaleburnu'nda özellikle vurgulanması gereken nokta, mimarın kendi köyünden (Kaleburnu'ndan) gelen taleplere kimi zaman ücret almadan yanıt vermiş olması ve her şeyin profesyonelce yapılabilmesi için ustalara işi detaylarıyla öğretmesinden de öte, aslında planlar incelendiğinde söz konusu bölgede Onar'ın kullanıcılar için yerel kültür pratikleriyle birleşmiş modern bir yaşam öngörmüş olmasıdır (21).

Genellikle giriş cephesinde yarı açık bir mekânla karşılama söz konusudur. İki katlı konutlarda zemin katta garaj da düşünülmüştür. Karşılama mekânı olan hol bölümü, Türk evindeki sofa mantığını anımsatsa da,

Resim 4. A.Onar, Mısırlızade evi projesi, Lefkoşa. (Abdullah Onar arşivi, Anber Onar izniyle)

22. Anber Onar ile 07.07.2021 tarihli söyleşi.

ilk etapta sadece merdivene ve günlük kullanıma dair alanlara erişimi sağlamaktadır. Bazen bir tarafta yaşama bir tarafta çalışma odasına geçiş sağladığı da görülür. Evin omurgası niteliğindeki bu alan, farklı bir kapıdan daha özel ve küçük bir koridor düzeni ile hem mutfak ve banyo hem de arka bahçeye ulaşmayı sağlamaktadır. Yaşama alanı kendi içinde tanımlı bir yemek alanı ile genellikle esnek bir ilişki içinde tasarlanırken, yemek alanı da mutfakla dolaysız bir ilişki içinde düşünülmüştür. İki katlı konutlarda yatak odaları ve banyo genellikle üst katta yer almakta, eğer konut tek katlı ise holün uzantısı olan daha özel bir koridordan yatak odalarına erişim sağlanmaktadır. Bu tutum, modern yaşam pratiklerinin dahil edilmeye çalışıldığının da bir göstergesidir. Mekânların mantıksal bir çerçeve içinde birbirleriyle işlevsel ilişkileri uyarınca düzenlendiği bu şema nasıl ki merkezde yaptığı konutlarda hissedilmekteyse, bu şema Kaleburnu'ndaki evlerinin tamamında da geçerli olmaktadır.

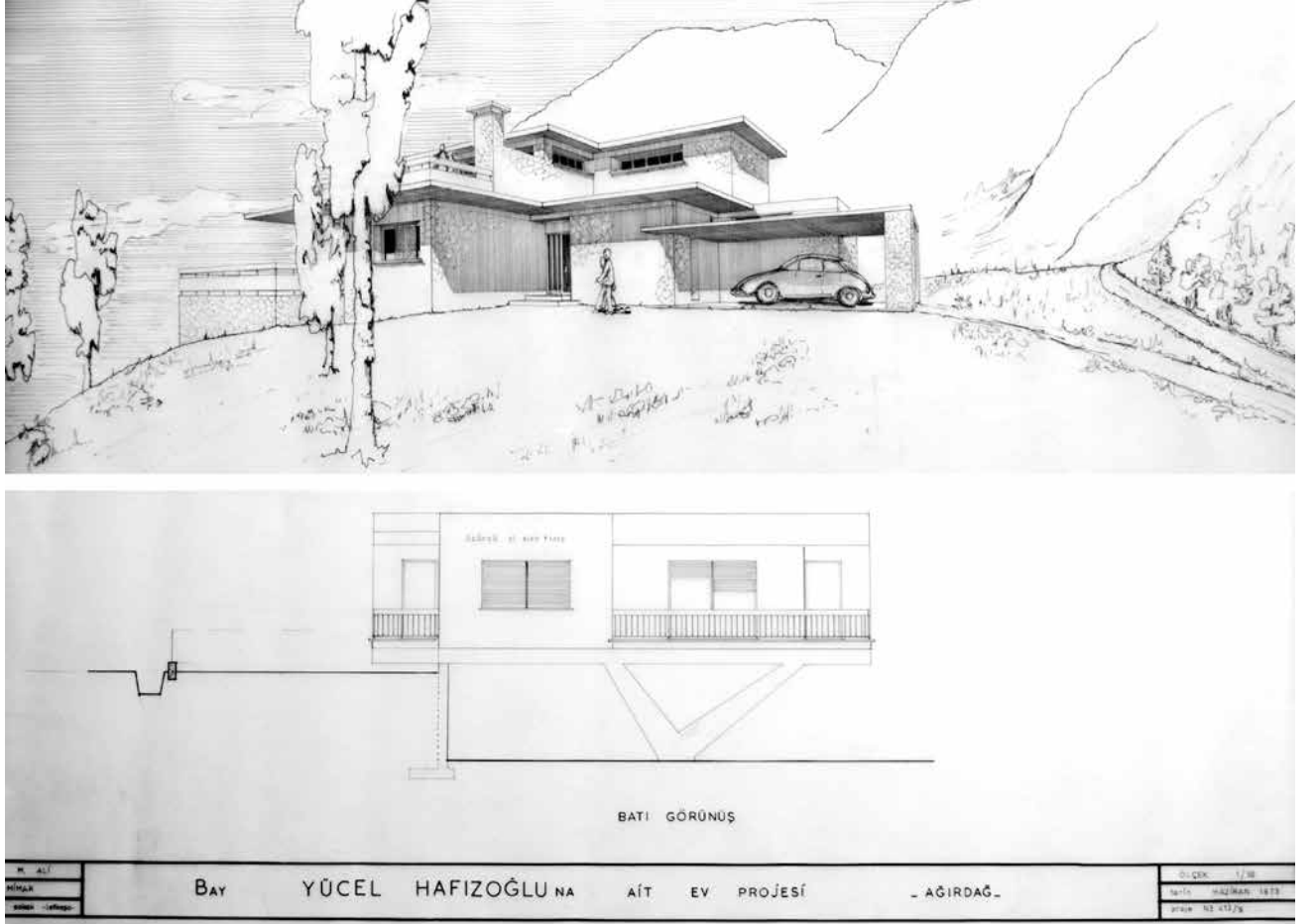
Yine kırsalda, Ağırdağ'da (Beşparmak Dağlarının güney sırtlarında yer alan bir köy) yaptığı birkaç proje de hem plan şeması hem de plastik açıdan değinilmesi gereken unsurları içermektedir. 1973 yılında tasarlanan Kenan Atakol evi projesi eğimli bir arazide topoğrafyaya uyumlu ve Frank Lloyd Wright'ın tutumunun bir benzeri olan yatayda ilerleyen hareketleri barındırırken, yine işlevselliğin ön planda tutulduğu bir anlayışla tasarlanmıştır. Ağırdağ'da 1970'de tasarlanan ve gerçekleşen Yücel Hafızoğlu evi projesi ise tek katlı bir yapı olmasına rağmen sert eğimli bir arazide bu kez plastik etkisi daha yüksek olan V şeklindeki betonarme taşıyıcılar üzerinde yükseltilmiştir. Onar'ın daha sonra Ağırdağ'da 1981 yılında tasarladığı Özey Mehmet evi projesinde de bu tutumu sergilediği görülür (Resim 5). Tasarım eğimli bir arazide benzer bir formül ile ele alınmıştır. Onar, bu projelerde arazinin özelliğinin değişmesi sonucu ona uygun bir yanıt niteliğinde plastik etkileri yüksek, modern bir dili barındıran ancak altında tanımladığı alanlar düşünüldüğünde bölgeye o denli yabancı olmayan yarı açık alanlar elde etmiş bulunmaktadır.

Mimari yaklaşımını sade olarak tanımlayan Onar, işlevselliğe ve ekonomiye büyük önem verdiğini de belirtmiştir (Terlik ve Kara, 2005, 28). Müşterilerini yeni yaşam biçimine geçirirken kaliteli biçimde ve uygun bir bütçe ile bunu sağlamak istediği belirtilir (22). Tasarımları, kullanıcılarına modern bir ev yaşamı kurgulama potansiyeli sunarken, yere ait öğeleri de tasarıma dahil ederek tekinsiz bir yer hissini veya yabancılaşma durumlarını en aza indirir. Tasarımlarında, yüzeylerde büyük boyutlu veya kimi zaman bant pencereler şeklinde açıklıklar, çağdaş malzeme olan betonarmenin potansiyelini vurgular şekilde ön plana çıkan plastik etkisi yüksek taşıyıcılar, adanın iklimsel özelliğinin bir parçası olan güneş kırıcılar (*brise-soleil*), güneşin etkisini aza indirmek için ileri geri kütle hareketleri, pilotiler ve teras çatı yoğun biçimde yer almıştır. Kariyerinin ilk yıllarında tasarladığı Ertoğrul Güven evi (1961-1962) de hem zamansal olarak önemli bir eşikte yer almakta hem de biçimsel dili ile Onar'ın işleri arasında ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle Güven evinin Kıbrıs mimarlık tarihi yazımında nasıl konumlandığı çalışmanın soruları arasında yer alır.

ERTOĞRUL GÜVEN EVİ: MODERN İLE YEREL ARASINDA?

Modern Olana Eleştirel Bir Bakış

Adada kentteki konutların hem yeni yaşam biçimlerinin hem de yerel unsurların etkisiyle şekillendiği ve evrildiği savunulurken, yarı açık geçiş mekânlarının da kurguya egemen olan temel mekânsal bileşen olarak

Resim 5. A. Onar, Ağırdağ proje örnekleri.
(Abdullah Onar arşivi, Anber Onar izniyle)

varlıklarını sürdürdükleri belirtilmektedir (Pulhan ve Numan, 2005,163). Bu anlamda, güneydeki örneklerle referansla bu tutum “eleştirel üretim” (*critical production*) olarak da tanımlanmaktadır (Fereos ve Phokaidis, 2006,17). King’e (2007, 67) göre modernizmin başka bir getirisi de modern olandan farklı olana, yerel olana karşı bir bilinçliliğinin oluşmasıdır. Modernizmin yeniden değerlendirilerek ele alınan biçimini “yerel modernizm” (*vernacular modernism*) şeklinde adlandırır (King, 2007, 67). Konuya dair, Liane Lefaivre’nin (2003, 34) yazısında derinlemesine ele

aldığı Lewis Mumford'un eleştirel bölgeselcilik tanımını da değinmek önemlidir. Lefavre'in belirttiği üzere, Mumford'un söylemi sadece küresel olana meydan okumayı tanımlama yerine onunla uzlaşmayı da içeren bir kavrama dönüşmektedir. Mumford'a (1956, 25) göre mimarın yapı ile bulunduğu konum, topoğrafya, peyzaj, şehrin içinde konumlandığı belirli bölge arasındaki bağlantıyı hesaba katması gerekmektedir. Lefavre (2003, 34), Mumford'un bakış açısını "bölgeselcilik, yerel ve küresel arasındaki devamlı bir uzlaşma süreci haline dönüşür" şeklinde özetlemektedir. Bu tanım, kopyalama veya tarihsel biçimleri ya da öğeleri geri getirme anlamına gelen tarihselcilikten keskin bir şekilde ayrılır. Daha ziyade, yerel ve evrensel nitelikler arasında konumlanan bir tanımlamanın sınırları içinde kalan daha karmaşık bir retorik sunar.

Stuart Hall (1993, 33) da bu yerel tavrı, modernitenin kaçınılmaz bir yanı olarak insanların küreselleşmeye maruz kaldıklarında verdikleri doğal bir tepki olarak betimlemiştir. Bunu, Kıbrıs ölçeğinde sömürge döneminde karşılaşılan modernizmin ötesinde, sömürge sonrası dönemde dünyaya farklı bir kimlikle açılırken verilebilecek bir yanıt olarak okumak olasıdır. Adadaki bağımsızlık sonrası dönem (1960 sonrası), genel mimarlık ortamında modern mimarlığın yeniden değerlendirildiği ve bu nedenle yeni sorgulamaların da ortaya çıktığı bir döneme denk gelmektedir. Bu sorgulamalar, yukarıda bahsedilen eleştirel bölgeselcilik, yerel modernizm, eleştirel üretim gibi farklı başlıklarla adlandırılmış olsa da tümünde bölgesel bir bakış açısının varlığı görülmektedir. Evrensel olana ve onun kaçınılmaz sürekliliğine doğal bir tepki olarak görülen yerel olana yönelme durumu, "modernizmin bir eleştirisi, modernizmin kendi öğretisel aşırılığına bir tepki" (Heynen, 2002, 385) veya "yerel koşullara yaratıcı yanıtlar dizisi" (Torre, 2002, 138) olarak tanımlanmıştır. Hatta, bu arada olma durumu, "ulusal veya yerel bir sınır tanımayan ve modernizmin söylemini bir bütün olarak etkileyen" bir kaygı olarak da ilan edilmiştir (Goldhagen ve Legault, 2000,14). Marjorie Pryse (2009, 190) de savında benzer şekilde modernizmin özünde geleneksel olana gereksinimini vurgulamaktadır. Buna göre: "Geleneksel olan ancak ona karşı çıkıldığında var olmaya başlar." Bu durum, diyalektik bir ilişki biçimi olarak da algılanabilir. İki farklı kutbun geriliminden veya arasındaki salınımın ortaya çıkan sentez, Onar'ın işlerinde de aslında "eleştirel bir üretimi" açığa çıkarır.

Dönemin CIAM tartışmalarında da modernizme yönelik eleştirel sesler, işleyiş biçimi, çıktıları ve zamanın ihtiyaçlarını nasıl karşıladığına odaklanmıştır. Modernizm üzerine tartışmalar, onun tekdüze ve anonim niteliği ile günlük yaşama yönelik mesafeli duruşuna yoğunlaşmıştır. Özellikle anonim özelliği, daha geniş bir izleyiciye hitap etmesi ve belirli bir ulus veya topluluğa ait olmamasından dolayı daha demokratik olması adına önceden savunulan bir yanıken, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde eleştirilen bir yanı haline gelmiştir. Bu nedenle, kullanıcıların aidiyet, duygusal ve estetik ihtiyaçlarına bir yanıt için çağrı yapan yeni bir tavır önerilmiştir.

Zamanın yeni toplumsal gereksinimleri nedeniyle evrensel biçimlere veya kavramlara yerel çözümler bulmak, Goldhagen'ın (2000, 306) deyişiyle, "konumlandırılmış modernizm" olarak adlandırılan toplumsal olarak biçimlenen bir modernizme yol açar. Goldhagen (2000, 306) bu terimi "binanın kullanıcılarını mekânda ve zamanda toplumsal ve tarihsel olarak konumlandırma" şeklinde tanımlar. Buna göre, açık planlar mekânsal dinamizm için; şeffaflık ise yapı ve çevresi arasında bütünleşik bir ilişki

yaratmak için kullanılır. Tasarım, programın yanı sıra bağlama, yerel malzemeye ve mekân boyunca beden izleyeceği yola yoğunlaşmaktadır; kişisel özgürlüğü besleyecek, yer duygusunu pekiştirecek ve toplumsal bağları güçlendirecek mimari bir dili şekillendirmeye odaklanmaktadır” (Goldhagen, 2000, 306, 312).

Sömürge sonrası dönemde adada değişen politik ve ekonomik şartlar yeni bir toplumun inşasını beraberinde getirirse de yere ait kimliğin korunması ve ona dair referanslara, tanıdık gelen biçimlere veya anlayışlara yer verilmesi de rastlanan bir tutumdur. Ancak, iki toplumun hemen akabinde (hatta daha örtük olarak sömürge yıllarının sonunda) çatışma sürecine girmesiyle, sömürge sonrası ideallerin kesintisiz geliştirildiği bir ortamın Türk kesimindeki varlığını net olarak okumak zordur. 1974 sonrası için kuzey kesimde daha yoğun bir şekilde karşımıza çıkan, mimarlık ve kentte yansımalarını bulan ulus inşası, çalışmada ele alınacak konunun özelinde daha belirsiz kalmaktadır. Yine de sömürge sonrası dönem bağlamını da yadsımadan Ertoğrul Güven Evi nasıl okunmalıdır?

Ertoğrul Güven Evi

Yapının müşterisi Kıbrıs Cumhuriyeti ilanından sonra Baş Sayman yardımcılığı yapan ve sömürge sonrası dönemde üst düzey görevlerde yer alan Ertoğrul Güven'dir (Güven, 2005, 16) (23). Güven, Sömürge Kalkınma ve Refah Fonu'ndan verilen *Chartered Accountant* bursu ile İngiltere'de eğitim görmüş ve 1953 yılında Kıbrıs'a dönmüştür (Güven, 2005, 10, 13). Yapının arazisi Rumlarla olan sınır bölgesinde yakın bir konumdadır (24). *Cyprus Civil Service Cooperative Building Society*'den 5000 K.L. (Kıbrıs Lirası) borçlanarak inşa edilen yapı 1961 yılında tasarlanır ve Şubat 1962'de tamamlanır (Güven, 2005, 33). Güven İnşaat Şirketi'nin müteahhit olarak yer aldığı sözleşmeye göre yapı 4700 liraya mal olmuştur (Resim 6). Konut, üç çocuklu beş kişilik bir ailenin ihtiyaçlarına göre tasarlanmıştır. Yapı, Lefkoşa kent merkezi olarak tanımlanan sur içinin dışında dönemin yeni yapılaşmaya başlayan Köşklüçiftlik mahallesinde yer alır. Zemin ve bir üst kattan oluşan konutta, ilk bakışta daha giriş cephesinden itibaren modern mimarlığın biçimsel dağarcığının kullanıldığı göze çarpmaktadır (Resim 7).

Adada dönemin farklı yapı tiplerinde İkinci Dünya Savaşı sonrası modernizmine ilişkin özellikler göze çarpmaktadır. Modernizmi yeniden değerlendirme sürecini içeren bu bilinç, güneş kırıcıların, brüt betonların, parçalanmış hacimlerin ve heykelsi çıkmaların kullanımıyla varlığını gösterir (Pyla ve Phokaidis, 2009, 37). Güven evinde de zemin katta öndeki bahçe ile arka tarafı ayıran kavisli duvar yer yer geçiş nitelikte beton güneş kırıcılar ile tasarlanmıştır. Batı cephesinde üst kütle plastik etkisi yüksek bir biçimde çıkma yapmakta ve aynı yerde terası çerçeveleyen eğimli çatının yan yüzeyleri, döşeme ile birleşerek sürekli bir çizgi halinde üstteki prizmatik kütlelerin sınırlarını da belirginleştirerek heykelsi etkiyi arttırmaktadır. (Resim 8).

Adada dönemin konutlarında işlevlerin düzenlenmesinde özel ve kamusal şeklinde belirgin bir gruplama olduğundan; mutfağın yaşam alanıyla ilişkili olması ve açık plan tipinin tercih edilmesi gibi işlevsel ilişkileri destekler nitelikte bir şemaya gidildiğinden söz edilir (Fereos ve Phokaidis, 2006, 18). Onar'ın tasarımı da söz edilen biçimlenmeye paraleldir. Evin içindeki işlevler - geleneksel konut şemasına zıt bir şekilde - belirgin gruplara ayrılmıştır. Zemin katın plan kurgusu mekân içinde oluşturulan işlev şemasına göre kot farklılıkları içermektedir. Oturma odası ve yemek

23. 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Anayasal bir makam olan Baş Muhasip yardımcılığı görevine getirilir ve 1960-1963 arası çeşitli üst düzey görevlerde bulunur. Washington ve New York'ta yapılan IMF ve Dünya Bankası toplantılarında Kıbrıs'ı temsil eden Güven, 1971'de, Maliye ve İktisadi İşler üyeliği Genel Sekreterliği'ne, 1973'te Kıbrıs Türk yönetimi Planlama Örgütü Genel Sekreterliği görevlerine getirilir. Devlet Planlama Örgütü'ndeki müsteşarlık görevini 1983 yılına kadar yürütmüştür. 1983'te KKTC Merkez Bankası Yönetim Kurulu Üyesi olmuştur (Güven, 2005, 16-17).

24. Hatta konumuna dair olarak Güven, çatışmalardan birinde evin ön cephesinde bulunan ve Kanlı Dere'ye yönelen camlık kısmının kurşunlanarak kırıldığını ve bir havan mermisinin de yatak odalarının birinin tavanını tahrip ettiğini ifade etmiştir (Güven, 2005, 34).

MUKAVELEİş Sahibi: Bay M. Ertoğrul GüvenMüteahhit: "Güven İnşaat Şirketi"İş Sahibinin yaptırmak istediği işin nev'i: Bir İkametgâhKaide ve Şerait:

1. Yukarıdaki işi gösteren ve tarif eden 88/1-38/10 numaralı harita ve "A" işaretli takrimname Yüksek Mimar Bay Abdulla Mulla Ali tarafından yapılar hazırlanmış olup her iki tarafeyin tarafından bitamam kabul edilip imzalanmıştır.
2. Müteahhit mezkûr işi ₺4700.000 (Dörtbin yedi yüz lirası)ya işbu kuntrete ilişik ahkâma göre yapıp bitirmeğe derunte eylemiştir. İlişik mezkûr ahkâmda bu meblağa "Uyuşulan fiat" diye hitap olunup işbu ilişik ahkâmda gösterildiği şekilde ödenecektir.
3. İşbu kuntrete ilişik ahkâmda "Yüksek Mimar" tabiri Lefkoşalı Bay A.M. Ali'ye mürat etmektedir.

İşbu kuntrete bütün tarafeyinler tarafından kabul edilmiş ve aşağıdaki şahitler huzurunda imza edilmiştir.

Tarih:

Tarafeyinin imzası.

Şahitler:(İmza ve adres): Şeyhan Onar
Ş. Loosda Sokak.(İmza ve adres): N. Oral Adız
42. Lâleli Camii Sok.

Ben aşağıda imza sahibi sakinlerinden
..... müştereken ve münferiden işbu sözleşmede müteahhit
..... tarafından derunte edilen taahhüdün yerine
getirilmesinde kefil olduğuma dair imza ve kabul eylerim.

Şahitler:

Kefil.

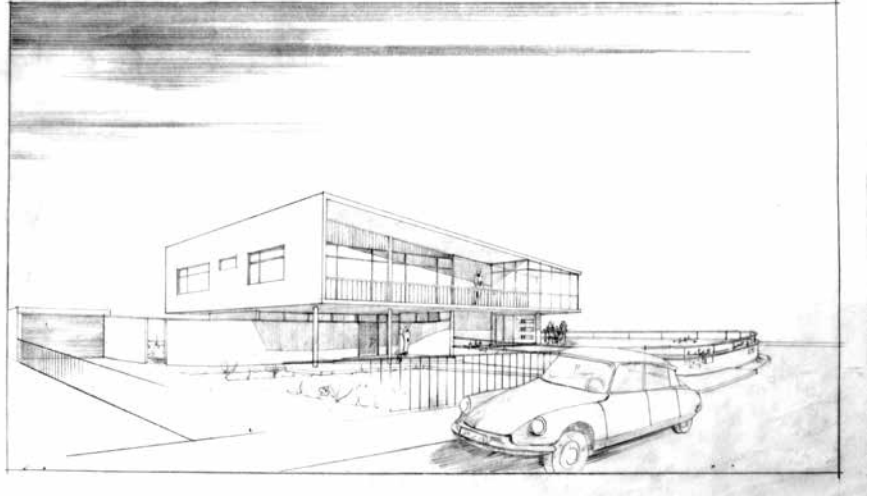
1.

2.

Resim 6. Ertoğrul Güven evi şartnamesi.
(Abdullah Onar arşivi, Anber Onar izniyle)

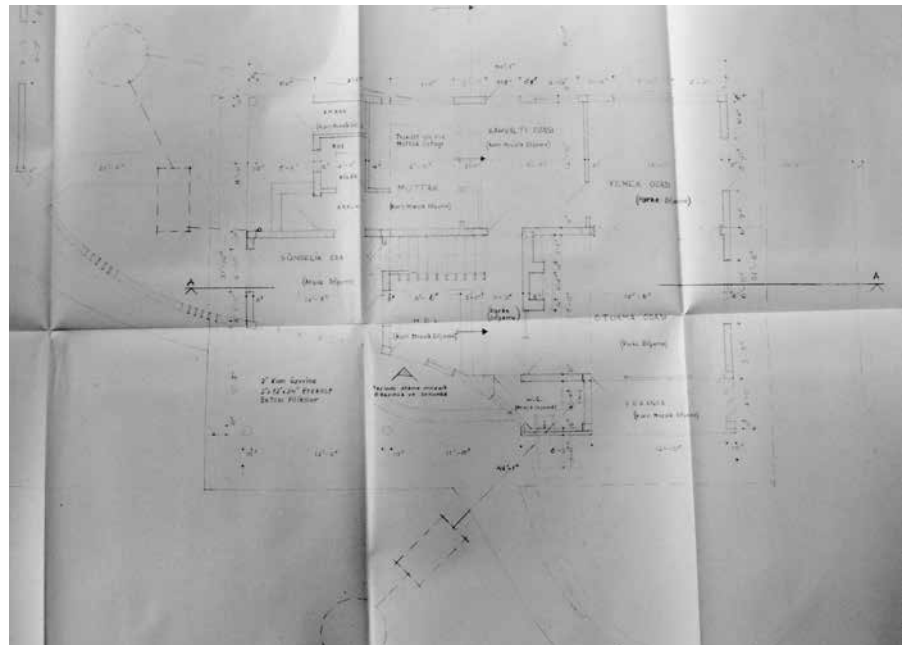
Resim 7. Ertoğrul Güven evi. (Abdullah
Onar arşivi, Anber Onar izniyle)

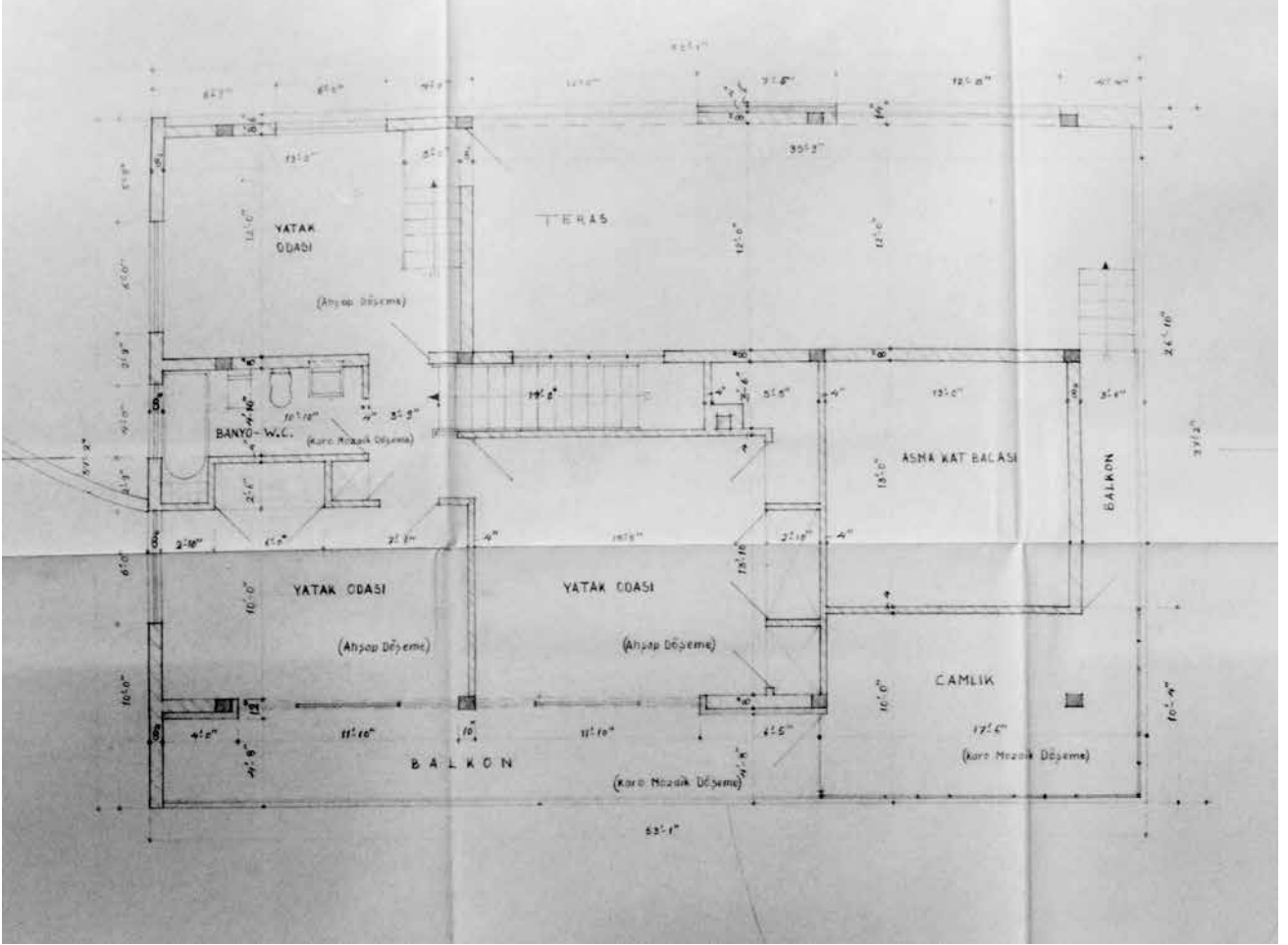
Resim 8. Abdullah Onar'ın üç boyutlu eskizi. (Abdullah Onar arşivi, Anber Onar izniyle)

odasının birbirleriyle ilişkisi katlanan bir ayırıcı eleman ile esnek olarak tasarlanmıştır. Yemek odası mutfakla ve kahvaltı alanı ile ilişkilidir ancak yemek odası Fin esintili olarak ahşabın mekânda yoğun hissedildiği yüksek bir tavana sahiptir. Mutfak, kahvaltı alanı ve kiler fonksiyonel olarak bir arada tutulmuş ve gündelik oda olarak adlandırılan oda ile de ilişkisi düşünülmüştür. Dolayısıyla mutfak, geleneksel konuttaki yaşam alanı ile uzak ve kopuk konumundan kurtulmuş, farklı işlevler ile ilişkisi hesaplanarak konumlandırılmıştır (**Resim 9, Resim 10**).

Üst katta ise üç yatak odası, banyo, iki teras ve camlık mekânı mevcuttur. Teraslardan biri çatı eğiminin içine gömülen çatı bahçesi biçiminde, Corbusian yaklaşımın bir uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Camlık adı verilen geçirgen mekânın da ona bitişik iki yönde farklı teraslarla kuşatılması, köşeyi masif olmayacak biçimde vurgulamasını sağlamaktadır (**Resim 11**). Metal ve cam elemanlarla oluşturulan bu mekân, iklimsel

Resim 9. Zemin kat planı. (Abdullah Onar arşivi, Anber Onar izniyle)

Resim 10. Üst kat planı. (Abdullah Onar arşivi, Anber Onar izniyle)

koşullar çerçevesinde kış mevsiminde de etkili olan güneş sayesinde doğal yolla ısıtılan, yaz mevsiminde ise açık alana dönüşebilen esnek bir mekândır. Camlık mekânının dışında yapıda kullanılan yüksek seviyedeki yatay cam panjurlar iklimsel koşullara atıf niteliğindedir. Bu açıklıklar pasif iklimlendirme araçları olarak yapı içinden havanın geçişini kolaylaştırmayı ve mekânın doğal yolla havalandırılmasını sağlamaktadır. Onar'ın

Resim 11. Ertoğrul Güven evi. (Abdullah Onar arşivi, Anber Onar izniyle)

25. Anber Onar ile 07.07.2021 tarihli söyleşi.

26. "Ufuk çizgisiyle birleşen golf sahası zemini gün batarken inanılmaz bir manzara oluşturuyordu. Annemin zevkleri elbette önemliydi. Misafir odası tavanı ve dış kavislerin şekillenmesi..." (Suna Güven ile 06.03.2020 tarihli yazışma).

Onar'ın müşterileri tek başına geldiğinde aileyi de görmek istediği ve onların da taleplerini aldığı bilinmektedir (Anber Onar ile 07.07.2021 tarihli söyleşi).

27. Suna Güven ile 06.03.2020 tarihli yazışma.

enerji tüketimi az olan, kendiliğinden ısıtılıp soğutulabilen mekânları oluşturmayı önemseydiği; coğrafya ile iklim şartlarının, tasarımını şekillendiren en önemli etkenler olduğunu ifade ettiği bilinmektedir (25). Yapı, modern mimarlığa gönderme yapan niteliğinin yanında bulunduğu yere ait, o koşullara özgü unsurları da içinde barındıran ikili bir yapıya sahiptir. Bağlamı da dikkate alarak yerel olan ile uluslararası olanı uzlaşmacı bir tavırla bir araya getirmeye çalışan mimari anlayışının yanı sıra, Güven evini şekillendirenler kullanıcıların yaşam biçimleri, mahremiyete yaklaşımları ve istekleridir (26).

Batı yönünde yer alan giriş kısmı, giriş mekânını tanımlamak ve büyük olasılıkla batı yönünden gelecek yoğun güneşi de bir miktar kesmek için kavisli bir hareketle içeri çekilmiştir (**Resim 12**). Üstteki kütle de daha belirgin hale gelerek zarif betonarme kolonlar üzerinde yükselir (**Resim 13**). Le Corbusier'nin pilotileri mantığına uyan bu tutum, özünde üst kütlelerin daha hafif olarak algılanmasını sağlarken bahçe ile ilişki kuran bir geçiş mekânını tanımlamakta ve bahçeyle ilişkiyi pekiştirmektedir. Konutun kamusal yüzünde, bahçe ve sokak cephesinde yer alan bu anlayışın Kıbrıslı kimliği ile bağlantılı olduğu belirtilmektedir (Pulhan ve Numan, 2006, 111). Bu noktada, Kıbrıs geleneksel konut yaklaşımında yer alan "bahçe cephesi" mantığını da içinde barındırdığı düşünülebilir (Pulhan ve Numan, 2006, 113). Batı cephesi, binanın giriş cephesi olmasının yanı sıra manzaraya yönelen ana cephe. Kanlı Dere'nin ötesinde o dönem yer alan geniş golf sahası konutun, temelde geniş bir peyzaja yönelim fikrini içerdiğini gösterir. Yapının sahiplerinin en büyük kızı Suna Güven, yapılması planlanan konutları için bu arsanın Finlandiyalı olan annesinin memleketinin peyzajını anımsatan bir araziye yönelmesi nedeniyle özellikle seçildiğini ifade etmiştir (27).

Onar'ın yapılarında yarı açık mekânların varlığını, Osmanlı döneminde de benimsenen ancak temelde Latin evlerinde cephedeki kemer dizileri şeklinde ortaya çıkmış olan yaklaşımın kültürel bir uzanımı şeklinde düşünmek olasıdır. Mimarın genellikle yapının cephesinden ayrılan

Resim 12. Ön cephede uzayan duvar. (Meray Taluğ'un arşivi)

Resim 13. Giriş cephesi (Meray Taluğ'un arşivi)

taşıyıcılar, pilotiler ve üst kütledeki çıkmalarla bu alanları oluşturduğu görülmektedir.

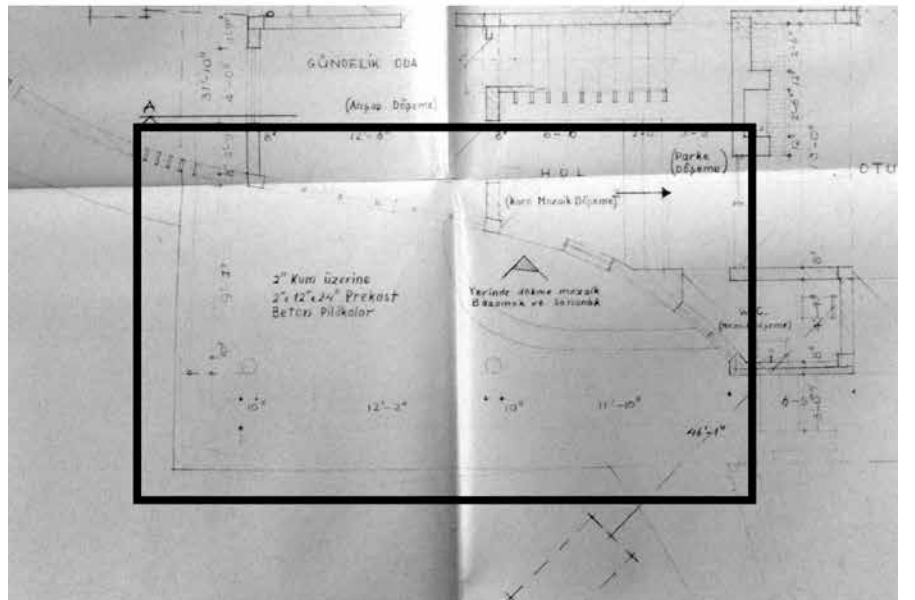
Kıbrıs'taki geleneksel konutlarda hem iklimsel koşulların hem de mekânsal deneyimlerin ve gündelik yaşamın bir dışavurumu şeklinde sündürme (Türk evinde Hayat olarak bilinen) olarak adlandırılan bir mekân yer almaktadır (Resim 14). Sündürme, kapalı mekân ve açık mekân arasında yer alan iç ile dış arasındaki akışa işaret eden alan olarak tanımlanır (Pulhan ve Numan, 2005, 170). Ancak sadece bir geçiş mekanı olarak değil, ev içi mekan kurgusunun temel bileşeni olarak ifade edilir (Uraz vd., 2005, 45). Kıbrıs'taki modern mimarlık pratiğinin "iklimsel koşulları kontrol etmek için aradaki mekânların (*in-between spaces*) yerel mimari çözümlerini yeniden yorumladığı" belirtilmiştir (Fereos ve Phokaides, 2006, 19). Buna uygun biçimde, dışarı taşan kütlelerin altında yer alan, ara bir mekân olarak tarif edilebilecek giriş mekânı, kültürel bütünün bir parçası olarak geleneksel biçimi ile karşımıza çıkmasa da iklimsel özelliklere bir yanıt

Resim 14. Geleneksel konutta sünderme örneği (Lefkoşa Türk Belediyesi, 2017).

niteliğindedir (**Resim 15**). Mahrem alanla, sokakla iletişime açık olan kamusal yüz arasındaki bu eşik, bir anlamda Kıbrıs konut kültüründe yer alan geçiş mekânının varlığının korunduğunu göstermektedir.

Konutun sokak ile bahçe cephesi aracılığıyla iletişimde olması, geçiş mekânının yarı açık mekân özelliği ile geleneksel konuttaki südürmenin bir uzantısı haline gelmesi gibi yaklaşımlar yere aitliğin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Genel anlamda Kıbrıs konutlarına ilişkin olarak bu ara mekânın, - Akdeniz konutlarının tipik bir yaklaşımı olduğu için - kültürel geçmişle bağı kuran, yer duygusu ve kimlik ile ilişkili mekânlar oluşturan kritik bir unsur olduğu öne sürülmektedir (Pulhan ve Numan, 2005, 174). Burada ve yazıda da geçen kimlikten kasıt, Akdenizli olma şeklinde yere referansla yer kimliğini (*place identity*) ifade etmektedir.

Resim 15. Yarı açık ara mekânın detaylı gösterimi, fotoğraf ve kısmi plan. (Meray Taluğ'un arşivi, Abdullah Onar arşivi, yazarın kolajı)

Yer kimliği, öz benliğin bir yorumlanma biçimidir ve kimliği konumlandırmada çevresel anlamlar kullanılmaktadır (Cuba ve Hummon, 1993, 112). Temelde, yer kimliği bireyin öz kimliğinin içinde yaşadığı çevreye ilişkin kavrayışlarıyla ilintilidir (Proshansky vd., 1983, 77). Yer üzerinden kurulan bu türden bir konumlandırmanın sadece duygusal bir bağı içermediği bunun yanında ortak değerleri de barındırdığı belirtilir. (Cuba ve Hummon, 1993, 113). Bununla ilişkili olarak, Onar'ın bu yapısında da yer kimliği vurgusu kaçınılmazdır. Yapıda paylaşılan değerlerin yok sayılmadığı ve güncel gerçekliklere uyarlanabilir şekilde ele alındığı savunulabilir. İç mekân ve dış mekân arasındaki eşliğin yeni yorumu ve bahçe cephesinin varlığı, adaya özgü gelenekselleşmiş özelliklerin atlanmadığını gösterirken, yapıyı mekânda ve zamanda konumlandırmaktadır. Colomina'nın (2009, 15) "mimarlığın kendisi bir iletişim aracıdır" savı düşünüldüğünde tanıdık öğelerin/formların kullanımı, özellikle bahçe cephesinin ele alınış biçimi, iletişimin kurulmasını ve yer kimliğinin ön plana çıkarılmasını sağlamaktadır.

Yer özdeşleştirmesinin, kullanıcıların o yere ekledikleri nitelikler ve o yere dair deneyimleri aracılığıyla da sağlandığı; dolayısıyla, yer kimliğinin söz konusu bireylerin yerle olan ilişkilerinin bir ürünü olduğu ifade edilmektedir (Cuba ve Hummon, 1993, 114, 115). Ancak yapıların tek tipleşmesi ve belirgin özellikteki yerel peyzajın da bozulmaya uğraması durumlarının kişinin yer ile olan özdeşleştirmesini zayıflattığı da eklenir (Cuba ve Hummon, 1993, 113).

Heynen (2011, 33), modernite ve konut ilişkisinin ikilemine değinirken Adorno'nun modernite deneyimi ile birlikte artık meskenin olanaksızlaştığı söylemini aktarır. Çünkü "mesken öncelikle gelenekle, güvenlikle ve uyumla, bağlılığı ve anlamlılığı garanti eden bir yaşam durumuyla ilişkilendirilir" (Heynen, 2011, 34). Bununla birlikte Heynen (2011, 36), Heideggerci bir bakışla şunu belirtir: "İnşa edilmiş uzam öyle bir şekilde yaratılmalıdır ki; somut yerler ortaya çıksın, ait olduğu bölgenin *genius loci*'sini (tipik özelliklerini) yansıtan yerler". Onar, özellikle Güven evinde bu somut yerleri ortaya çıkarır. Adadaki gündelik yaşamın içindeki yerel/yerleşmiş öğeleri barındırarak bu somut yerleri görmemizi sağlar. Bir anlamda modern bir ev yaşamı kurgularken yer kimliğine ait özellikleri atlamamasıyla da bölgenin *genius loci*'sini yansıtmaya devam eder.

Konumlandırılmış modernizm kavramı belirtildiği üzere, programa, araziye, bağlama ve kullanıcıların mekândaki ilerleyişine odaklanan toplumsal boyutu önemseyen bir çerçeve çizmektedir. Goldhagen (2000, 305), bu toplumsal ilerleme ideali nedeniyle konumlandırmış modernizm içinde reformcu olarak adlandırdığı Le Corbusier'nin işlerini de saymaktadır. Le Corbusier'nin Akdeniz mimarlığı ile olan deneyiminden ortaya çıkan öğeler ise pilotiler, teras bahçesi ve güneş kırıcılar şeklinde sıralanmaktadır (Lefavre, 2003, 47). Bu öğelerin yanında kültürel geçmişin uzantısı sayılabilecek öğelerin/mekanların Güven evinde de yer alması yapıyı konumlandırılmış modernizmin sınırları içinde düşünmeyi sağlamaktadır (28). Onar'ın tasarımlarında, Akdeniz ikliminin dikte ettiği çözümleri yadsımadığı, topoğrafyaya özgü hareketleri önemseyen ve yarı açık alanlara veya eşiklere özen gösteren bir tavır sergilediği dikkat çekmektedir. Konutlarında yeni bir yaşam sunarken, kendisinin de belirttiği gibi ekonomik ve işlevsel olma ve iklim koşullarını gözetme durumu onu, özellikle Güven evi özelinde, Akdeniz modernizmi örneği sunan bir "reformcu" (*situated modernist*) konumuna getirmektedir (29).

28. Onar'ın Le Corbusier gibi dönemin önemli mimarlarını takip ettiği bilinmektedir (Anber Onar ile 07.07.2021 tarihli söyleşi).

29. Modern mimarlığın yerel binalardan aldıkları referansları kullanarak bağlam ve kültürle bütünleşen mekânlar üretme biçimi literatürde Akdeniz modernizmi olarak da adlandırılmaktadır (Lejeune ve Sabatino, 2010, 6).

Ayrıca, Kıbrıs tropik bölgede yer almaya da benzer yaklaşımların "Tropik Bölgeselcilik (*Tropical Regionalism*)" adı ile tropikal coğrafyadaki modern yaklaşımları tanımlamak için kullanıldığı da görülmektedir. Makalesinde farklı ülkelere yer veren Lefavre'nin (2003), özellikle sömürge sonrası dönem deneyimlerine yer verdiği Sri Lankalı mimar Minette de Silva'nın mimarlık uygulamaları ve söylemleri dikkat çekicidir. Mimarlığını, sömürge sonrası dönem bağlamı nedeniyle bölgesel ve ulusal kimlik sorunlarıyla ilişkilendiren de Silva, pratiğini özetle "tropiklerde modern bölgesel mimarlık" şeklinde tanımlamaktadır (Lefavre, 2003, 46). Oradaki yaşam biçiminin gerektirdiği veranda gibi öğeleri barındırırken, Lefavre'ye (2003, 47) göre batının tropiklerdeki mimarlık düşüncesinden de çok uzaklaşmaz ve Le Corbusier'in de etkisiyle güneş kırıcıları, panjurlar, pilotiler ve çatı bahçeleri görülür.

SON SÖZ

Kıbrıs'taki sömürge döneminde modern mimarlık dağarcığı herhangi bir ulusa ait olmama mesajını iletmesi için bir araç olurken, aynı dil yere aitlik vurgusunu da içine alarak, yeni bağımsız bir kimliğin ve uluslararası alanda görünürlüğün ifadesi şekline bürünebilmektedir. Bununla birlikte, sömürge döneminde ithal edilen bir proje olarak moderniteyi deneyimledikten sonra modern yaşamın imgelerinin zihinlere çoktan yerleşmiş olması ve Kıbrıslı mimarların da eğitimlerini, uluslararası ve yerel ikileminin tartışıldığı bağlamlarda almış olmaları, eleştirel bir modernist tutumun varlığını bir anlamda kaçınılmaz kılmaktadır.

Clammer'in (2008, 158) sömürge deneyimi yaşayan toplumlar için belirttiği üzere sömürge sonrası deneyimler, "kendi kültürlerini, kimliklerini ve kendilik değeri anlayışlarını yeniden kurma; kendi tarihlerini, dillerini, ritüellerini, sanat ve dünya görüşlerini yeniden bulmak için harcanan çabalarla" tanımlanır. Çalışmada incelenen mimarlık pratiğinin izleği de aslında bu çabanın bir parçası olarak kabul edilebilir. Ancak öte yandan, adadaki sömürge sonrası dönemin karmaşıklığı, yapıları salt bu düşünce çerçevesinde okumayı da zorlaştırmaktadır.

Kıbrıs Türk kesiminde 1960'larda ve 70'lerde ekonominin ve malzemenin çok kısıtlı olduğu koşullarda bile ofisini kapatmayan Onar, proje üretiminde 1968-69-70'li yıllarda en üst seviyeye ulaşmıştır. Mevcut koşullara zıt biçimde göze çarpan bu ivme, alt metinde sömürge sonrası dönemin toplumsal ilerleme ve modernleşme temsiliyetleri olarak açıklanabileceği gibi Türk toplumunun mecburi göçleri nedeniyle de artan konut ihtiyacının bir uzantısı olabilir. Hatta belki de, yerel referanslarla birleştirilen modern mimarlık yaklaşımı, daha önce sözü edilen, insanların küreselleşmeye maruz kaldıklarında verdikleri doğal bir yanıt olarak da ifade edilebilir. Her koşulda, sömürge dönemi konutları ile ayrılan yanları (betonarmenin potansiyelinin cesur çıkmalar ile dışavurumu veya yerel taşın yerini beyaz yüzeylerin alması gibi modernist öğelerin daha fazla vurgulanmış hali) sömürge sonrası dönemin konutlarının farklı okunmasını sağlamaktadır.

Kullanıcıların zamanda ve mekânda, kültürel ve tarihsel açıdan konumlandırılması, modern olanın eleştirel bir tavır ile kurgulanması isteminin bir sonucudur. Abdullah Onar tasarımıyla, yeni ihtiyaçlar çerçevesinde, toplumsal gerçeklik ve gündelik yaşamın içine yerleştirilmiş haliyle modern bir yaşam kurgulanmıştır. Mesken konusuna uzlaşmacı bir tavırla kendine özgü bir modernizm eleştirisi sunar biçimde yaklaşmıştır. Konut projeleri, yerel ile uluslararası olan arasındaki diyalektik bir ilişki biçimine bürünür. Planlarındaki rasyonellik, eşiklerde gösterdiği hassasiyet, yarı açık alanların varlığı ve topoğrafyaya karşı takındığı tutum sadece merkezdeki projelerde değil kırsal alanda da varlığını gösterir.

Özellikle Güven evi, adaya özel gündelik yaşamın ve kültürün bir yansıması olan geleneksel ve iklimsel öğelerin varlığıyla, yer kimliğinin korunarak modern mimarlığın bağlama nasıl uyarlandığını göstermektedir. Öte yandan, müşteri profili açısından sömürge sonrası dönemde önemli görevler üstlenmiş üst düzey bir memurun evi olması da, bu konut özelinde, kurulan yeni devlete dair temsil çabasının varlığını da gündeme getirmektedir. Onar'ın işleri arasında biricikliğini koruyan bir yapı olması ve kendisinin de tekil kalmasını istediğini belirtmesi, belki de örtük biçimde de olsa böyle bir çabaya işaret ettiğini gösterebilir. Bu var olma çabası içinde küresel olana meydan okuma yerine onunla uzlaşmayı içeren bir tavır sergilemiştir. Bu tavır, iki toplumun açmazlarının başladığı

yıllarda kendi kültürlerini, kimliklerini ve kendilik değeri anlayışlarını yeniden kurdukları bir ortamda, bazen birbirinden kopuk bazense birbirine koşut olan deneyimlerinin bir parçasıdır. Bulunduğu bağlama önem veren ve yerel koşullara yaratıcı yanıtlar dizisi sunan Abdullah Onar da böyle bir ortamın içinde atlanılmaması gereken bir figür olmaktadır.

KAYNAKLAR

- ATUN, H. (2016a) *Bir Öz Yaşam Öyküsü*, Ateş Matbaacılık, Lefkoşa; 107, 126-7.
- ATUN, H. (2016b) *Söyleşi*, , 28 Temmuz 2016.
- BRYANT, R. (2004) *Imagining the Modern: The Cultures of Nationalism in Cyprus*. I. B. Tauris & Co., New York.
- CLAMMER, J. (2008) Decolonizing the Mind: Schwimmer, Habermas and the Anthropology of Postcolonialism, *Anthropologica* 50(1) 157-68.
- COLUMINA, B. (2009) *Mahremiyet ve Kamusalılık*, Metis, İstanbul; 15.
- CUBA, L., HUMMON, D. M. (1993) A Place to Call Home: Identification with Dwelling, Community, and Region, *The Sociological Quarterly* 34(1) 111-31.
- ÇELİK, D. (2005) Kıbrıs'taki Modern Mimarinin, İlk Kıbrıslı Türk Mimar Ahmet Vural Behaeddin Örneğinde Analiz Edilmesi, *Mimarca* (72) 62-5.
- FEREOS, S., PHOKAIDES, P. (2006) Architecture in Cyprus between the 1930s and 1970s, *Modern Architecture in the Middle East, Docomomo* (35) 15-9.
- FERİDUN, S., FERİDUN, A. (2013) *İki Mimarın Bir Öyküsü, 1960'lardan Günümüze*, Kitap Matbaacılık, Lefkoşa; 7, 18, 25.
- GEORGHIOU, C. (2013) *British Colonial Architecture in Cyprus, the architecture of the British Colonial Administration 1878-1960*, En tipis Publications, Nicosia; 42, 228, 264, 266.
- GIVEN, M. (2005) Architectural Styles and Ethnic Identity in Medieval to Modern Cyprus, *Archaeological Perspectives on the Transmission and Transformation of Culture in the Eastern Mediterranean*, der. J. Clarke, Oxbow Books, Oxford; 207-13.
- GOLDHAGEN, S. W., LEGAULT, R. (2000) Introduction, *Anxious Modernisms: Experimentation in Postwar Architectural Culture*, der. S.W. Goldhagen, R. Legault, Canadian Centre for Architecture, Montreal; MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- GOLDHAGEN, Sarah, W. (2000) Coda: Reconceptualizing the Modern, *Anxious Modernisms: Experimentation in Postwar Architectural Culture*, der. S.W. Goldhagen, R. Legault, Canadian Centre for Architecture, Montreal; MIT Press, Cambridge, Massachusetts; 14, 305-21.
- GÜRDALLI, H., KOLDAŞ, U. (2015) Architecture of Power and Urban Space in a Divided City: A History of Official Buildings in Nicosia/Lefkoşa, *The Design Journal* 18(1) 135-57.
- GÜVEN, E. (2005) *Sömürgeci Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne Anılar, Düşünceler*, Ekip Grafik, Ankara; 10, 15-7, 33-4.
- GÜVEN. S. (2020) *Söyleşi*, 6 Mart 2020.

- HALL, S. (1993) *The Local and The Global, Culture, Globalization and the World System*, der. A. King, Macmillan, Londra; 33.
- HATAY, M, PAPADAKİS, Y. (2012) A Critical Comparison Of Greek Cypriot And Turkish Cypriot Official Historiographies (1940s to The Present), *Cyprus and the Politics of Memory: History, Community and Conflict*, der. R.Bryant, Y. Papadakis, I.B. Tauris, London, NY.
- HENKET, H. J. (2002) Introduction, *Back from Utopia, the Challenge of the Modern Movement*, der. H. J. Henket, H. Heynen, OIO Publishers, Rotterdam; 8-19.
- HEYNEN, H. (1999) *Architecture and Modernity*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London.
- HEYNEN, H. (2002) Engaging Modernism, *Back from Utopia, the Challenge of the Modern Movement*, der. H. J. Henket, H. Heynen, OIO Publishers, Rotterdam; 378-400.
- HEYNEN, H. (2011) *Mimarlık ve Modernite*, çev. N. Bahçekapılı ve R. Ögdül, Versus, İstanbul, 33-6.
- HÜROL, Y. (2010) Mimarlıkta Tektoniğe Bir Bakış ve Ahmet Vural Behaeddin, *İz Bırakmış Kıbrıslı Türkler Sempozyumu -5*, (7 Kasım 2008) der. Ü. V. Osam, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Mağusa; 25-44.
- KAŞİF, A. (2017) Söyleşi, 13 Temmuz 2017.
- KIESSEL, M., TOZAN, A. (2011) The Passenger Steamer and Cypriot Modernism 1930-1970, *Prostor* 1(41) 214-27.
- KING, A. D. (2007) Internationalism, Imperialism, Postcolonialism, Globalization: Frameworks for Vernacular Architecture, *Perspectives in Vernacular Architecture. Special 25th Anniversary Issue* 13(2) 64-75.
- KTMMOB Mimarlar Odası (2021) *Mimarlar odası üyelerimiz*, <https://www.mimarlarodasi.org/tr/odamiz/mimarlar-odasi-uyelerimiz.html> Erişim tarihi (04.01.2021).
- LEFAIVRE, L. (2003) Critical Regionalism: A Facet of Modern Architecture since 1945, *Critical Regionalism: Architecture and Identity in a Globalised World*, der. L. Lefaivre, A.Tzonis, Prestel, Münih, London; 34, 46-7.
- LEFKOŞA TÜRK BEELEDİYESİ (2017) *Saçaklı Ev Kültür Sanat Merkezi*. [<https://www.lefkosabelediyesi.org/muzeler/sacakli-ev>] Erişim tarihi (21.11.2021).
- LEJEUNE, J.F., SABATİNO, M. (2010) *Modern Architecture and the Mediterranean, Vernacular Dialogues and Contested Identities*, Routledge, London, NY; 6.
- MUMFORD, L. (1956) A Backward Glance, *Roots Of Contemporary American Architecture*, der. L. Mumford, Reinhold, New York; 1-30.
- OKTAY, D. (2007) An Analysis and Review of the Divided City of Nicosia, Cyprus, and New Perspectives, *Geography* 92 (3) 231-47.
- ONAR, A. (2021) Söyleşi, 11 Ekim 2021.
- ONAR, A. (2021a) Zamansal Kesitler, *Mimarca* (91) 28-39.
- ONAR, A. (2021b) Söyleşi, 7 Temmuz 2021.

- PAPADAKIS, Y. (2006) Nicosia After 1960: A River, A Bridge and a Dead Zone, *GMJ: Mediterranean Edition* 1(1) 1-16.
- PRYSE, M. (2009) Afterword: Regional Modernism and Transnational Regionalism, *Modern Fiction Studies Regional Modernism Special Issue* 55(1) 189-92.
- PROSHANSKY, H. M., FABIAN, A. K., KAMINOFF, R. (1983) Place-Identity, Physical World Socialization of the Self, *Journal of Environmental Psychology* 3(1) 57-83.
- PULHAN, H., NUMAN, İ. (2005) The Transitional Space in the Traditional Urban Settlement of Cyprus, *Journal of Architectural and Planning Research. Theme Issue: Planning Methods* 22(2) 160-78.
- PULHAN, H., Numan, İ. (2006) The Traditional Urban House in Cyprus as Material Expression of Cultural Transformation, *Journal of Design History*, 19 (2) 105-19.
- PYLA, P., PHOKAIDES, P. (2009) Architecture and Modernity in Cyprus, *EAHN Newsletter* (2) 36-49.
- PYLA, P., PHOKAIDES, P. (2011) Ambivalent Politics and Modernist Debates in Postcolonial Cyprus, *The Journal of Architecture*, 16(6) 885-913.
- TERLİK, F., KARA, C. (2005) Sanatçı Mimarlar... Abdullah Onar -Y. Mimar, *Mimarca* (72) 27-33.
- TORRE, S. (2002) An Esthetics of Reconciliation: Cultural Identity and Modern Architecture in Latin America, *Back from Utopia, the Challenge of the Modern Movement*, der. H. J. Henket, H. Heynen, OIO Publishers, Rotterdam; 138-45.
- TOZAN, A. (2009) İngiliz Sömürge Dönemi ve Sömürge Sonrası Kuzey Kıbrıs'ta Kent ve Mimarlık, *İTÜ dergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 8(2) 57-68.
- URAZ, U. T., PULHAN, H., ULUÇAY, P. (2010) Ahmet Vural Behaeddin Mimarlığı: Bir Modernist'in Yerel Açılımları, *İz Birakmış Kıbrıslı Türkler Sempozyumu -5* (7 Kasım 2008) der. Ü. V. Osam, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Mağusa.
- URAZ T., ULUÇAY, P., PULHAN, H. (2005) Modernizmin Yerel Açılımları (2): Sömek Evi – Lefke, *Mimarca* (72) 43-6.
- URAZ, T. PULHAN, H, ULUÇAY, P. TOPRAKÇI, H, ÖZBEKOĞLU, Ö. (2006) Houses For the Others in North Cyprus by the Architect Ahmet Vural Behaeddin (1955-1990), 9. *International Docomomo Conference, Other Modernisms* (25-29 Eylül 2006) ODTÜ, Ankara.

Received: 01.02.2021; Final Text: 10.12.2021

Keywords: Cyprus; modern architecture; Abdullah Onar; situated modernism; place identity

A MODERN IN CYPRUS: ABDULLAH ONAR, DWELLING AND THE MAKING OF A MODERN LIFE

In the colonial period, Cyprus experienced the phenomenon of modernization and modern architecture for the first time. During the postcolonial period, the modernist attitude in architectural atmosphere

was maintained albeit any sort of ruptures. In this study, regarding the architectural milieu in the postcolonial period on the island, a partial view is presented through housing design and specifically Ertoğrul Güven house in Nicosia, designed by Turkish Cypriot architect Abdullah Onar. Onar is hardly discussed in the architectural historiography of the island. According to the archival research, Onar produced 640 projects throughout his professional life, which are now situated at both South and North sides. Therefore, this practice makes Onar an important figure to urge upon in the architectural context of the island. Within the scope of this article, after covering the colonial period briefly and depicting the beginnings of the post-independence period in general, Onar's design characteristics are unveiled throughout his housing projects in the capital city Nicosia and in the provinces like Ağırdağ and his own village, Kaleburnu. The projects, mentioned in the text, can be seen as remarkable specimens for the critical approaches towards modern architecture, where he is assumed to build a modern life for his clients. Abdullah Onar's own archive, interviews with his daughter, and some local architects of the period became the primary sources to trace Onar's design activity. On the other hand, the printed memoirs of the local architects, the books and the research articles on the colonial and postcolonial period including both regions of the island are utilized to comprehend the general atmosphere of the related periods.

After covering Onar's design characteristics, the next part focuses on a unique example, which is treated under two subtitles. First one allocates the criticisms about modern architecture in the years of 1950s, 1960s and 1970s in general. It also concerns with the critical perspectives on modern architecture in the island during those years. The study underlines the fact that how postwar modernism coincided with the island's postcolonial period. At this point, situated modernism is presented as a relevant concept to approach the case. In the next section, when scrutinizing one of the most striking example in Onar's career (Ertoğrul Güven house), the project is critically analyzed via the dichotomy between the modern and the local, and also the issue of place-identity, both of which are related to situated modernism. The postcolonial period engendered a heterogeneous, fragmented and complicated ground for architecture in the island, which especially makes it difficult to read in the works of Turkish Cypriot architects. So without underestimating this fact, the main argument of the study is constituted on the idea that despite the changed context and meaning in the postcolonial period, modern architecture was questioned and adapted to the local conditions in Cyprus by making the place identity visible. Abdullah Onar's architectural practice accommodated the elements that are particular to the daily life and the culture of the island through a reconciliation with the modernist approach. In the end, this makes him an indispensable figure, who shouldn't be disregarded in the architectural historiography of Cyprus.

KIBRIS'TA BİR MODERN: ABDULLAH ONAR, KONUT VE MODERN BİR YAŞAMIN TASARIMI

Kıbrıs'ta sömürge dönemi, modernleşme olgusunun ve modern mimarlığın ilk kez deneyimlendiği bir dönem olmuştur. Sömürge döneminin ardından da mimarlıkta modernist tutum kesintilere rağmen yer almaya devam etmiştir. Çalışmada Lefkoşa'da yer alan Kıbrıslı Türk mimar Abdullah Onar'ın konut tasarımları, özellikle Ertoğrul Güven Evi, üzerinden sömürge dönemi sonrasında adadaki mimarlık ortamına, genel anlamda

modern mimarlık ve mesken konusuna dair bir kesit sunulmaktadır. Abdullah Onar Kıbrıs mimarlık tarihi yazımında henüz gereken yeri almamıştır. Adanın şu an hem Kuzey hem de Güney kesiminde kalan bölgelerinde pek çok proje yapan ve arşivindeki inceleme sonucu ofisinde 640 adet proje üretildiği kaydedilen Onar, Kıbrıs'taki mimarlık ortamının okunmasında önemli bir figür olmaktadır. Yazı kapsamında, sömürge dönemi ve sömürge sonrası dönemin ilk yılları özetle aktarıldıktan sonra, başkent Lefkoşa'nın yanı sıra Ağırdağ ve Kaleburnu gibi kırsal alanlarda yaptığı konut projeleri üzerinden Onar'ın tasarım karakteristikleri açığa çıkarılmaktadır. Değinilen bu projeler, kullanıcılarına modern bir yaşamın kurgulandığı ve tartışmanın omurgasına oluşturan modern mimarlık eleştirisine uygun nitelikleri barındıran dikkat çekici örneklerdir. Abdullah Onar'ın kendi arşivi, kızıyla ve dönemin bazı yerel mimarları ile yapılan söyleşiler, Onar'ın tasarım etkinliğinin izini sürmek için birincil kaynaklar olmuştur. Öte yandan, yerel mimarların yayınlanmış hatıralarından ve adanın her iki bölgesini de kapsayan sömürge ve sömürge sonrası döneme ilişkin kitap ve araştırma makalelerinden ilgili dönemlerin genel atmosferini kavramak için yararlanılmıştır.

Onar'ın tasarım özelliklerinin anlatılmasından sonra, ilerleyen bölümde iki alt başlık altında ele alınan tekil bir örneğe odaklanılmaktadır. İlk kısım genel olarak 1950'ler, 1960'lar ve 1970'lerdeki modern mimariye yönelik eleştirilere yer vermektedir. Aynı zamanda o yıllarda adadaki modern mimariye yönelik geliştirilen eleştirel bakış açılarına da değinir. Çalışma, II. Dünya Savaşı sonrası modernizminin adanın sömürge sonrası dönemiyle nasıl örtüştüğünün altını çizer. Bu noktada konumlanmış modernizm, duruma yaklaşmak için uygun bir kavram olarak sunulmaktadır. Sonraki bölümde ise yine bu kavramla ilişkili olan modern ve yerel olanın ikilemi ve yer kimliği konuları, hakkında en fazla veri edinilen ve dikkat çekici bir örnek olan Ertoğrul Güven evi üzerinden irdelenmiştir. Sömürge sonrası dönem adada, özellikle Kıbrıslı Türk mimarların eserlerinde okumayı zorlaştıran, heterojen, parçalı ve karmaşık bir mimarlık zemini oluşturmuştur. Bu gerçeğin önemini azımsamadan, çalışmanın ana savı sömürge dönemi sonrası değişen bağlama ve anlama rağmen modern mimarlığın Kıbrıs'ta sorgulanarak, yerel koşullara uyarlanarak ve yer kimliğini görünür kılarak devam ettiği düşüncesi üzerine oluşturulmuştur. Abdullah Onar'ın mimarlık pratiği, adaya özel gündelik yaşamın ve kültürün yansımaları olan öğeleri modernist yaklaşımla uzlaşmacı bir biçimde barındırması nedeniyle Kıbrıs mimarlık tarihi yazımında atlanılmaması gereken bir yerde olduğunu göstermektedir.

EZGI YAVUZ; B.Arch, M.Arch., PhD

Received her B.Arch from Uludağ University in 2004 and M.Arch from Gazi University in 2007. Earned her PhD. degree on architectural history from Middle East Technical University in 2015. Major research fields are the 20th century art and architecture, postwar architecture, mid-century modernism, the relationship between arts and architecture. eyavuz@gtu.edu.tr

TARSUS ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE YER ALAN KONUT TANIMLARI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRMELER

Meltem UÇAR*

Alındı: 07.02.2021; **Son Metin:** 24.12.2021

Anahtar Sözcükler: Geleneksel konut; şer'iyeye sicilleri; mülkiyet hakları; yapı kuralları; Tarsus

GİRİŞ

Osmanlı Devleti hüküm sürdüğü topraklarda kendine özgü bir konut tipi geliştirmiştir. Osmanlı'nın kendine özgü geliştirdiği sofalı konut 15. ve 16. yüzyıldan itibaren uygulandığı bölgelerde diğer konut tiplerinin yerine geçmiştir; 17. ve 18. yüzyılda yaygınlık kazanmış ve klasik biçimlenmesine ulaşmıştır (Eldem, 1968, 11). Sofalı konut tipinin inşasının sonlanmasıyla ilgili kesin bir tarih verilememektedir. Osmanlı'da 19. yüzyıl ortalarından itibaren öncelikle İstanbul'da başlayan batılı tarzda konut arayışı (Bertram, 1998, 72) ve sonrasında Cumhuriyet Dönemi ile başlayan sosyal, kültürel ve ekonomik değişimler sonucunda geleneksel konut plan şeması zaman içinde terk edilmiştir (Alsaç, 1976, 99-100).

Osmanlı Dönemi sofalı konutunu yansıtan belirli fiziki özellikler bulunmaktadır. Genelde iki veya üç katlıdır. Yapıların zemin katı depolama ve/veya ahır olarak işlevlendirilirken üst katı yaşam katıdır. Yaşam katı sofa ve odalardan oluşur. Sofa olarak adlandırılan mekânın varlığı bu konut tipine özgü bir tasarımdır ve dünya üzerinde görülen diğer konutlardan farklılaşan en büyük özelliğidir. Hem dolaşım hem de yaşama mekânı olarak kullanılan sofa konutun ana toplanma ve dağılma mekânını oluşturmaktadır. Eldem (1968), Osmanlı Dönemi konut tipolojisini bu özgün mekâna göre oluşturmuş; sofanın varlığı ve konut içindeki konumuna göre 1. sofasız, 2. dış sofalı, 3. iç sofalı, 4. orta sofalı olarak konutları gruplandırmıştır. Kullanıcısının ve yapı ustasının birlikte karar vererek inşa ettiği sofalı plan şemaları, farklı bölgelerde ve zaman içinde küçük farklılıklar dışında değişmeden uygulanmıştır (Kuban, 2018, 2). Sofalı konut tipini diğer konutlardan ayıran kendine özgü bir diğer nitelik de odaların tasarım kriteridir. Bilgi edinebildiğimiz dönemler boyunca odanın niteliğinde büyük değişiklikler olmamıştır (Günay, 1998, 16). Odalar bir ailenin yaşayacağı biçimde, yani tek başına bir "ev" olarak tasarlanmıştır (Küçükerman ve Güner, 1995, 91). Bu nedenle konutlar genellikle aynı ihtiyaca yönelik olarak tasarlanmış, eşit boyutlarda

* Department of Architecture, Faculty of Architecture, Mersin University, Mersin, TURKEY.

odalardan oluşur. Sofalı plan şemasına sahip konutların günümüze ulaşan örneklerinin üst yapısı genellikle kiremit kaplı kırma çatıdır. Konut sadece kapalı mekânlardan değil, kapalı yarı açık ve açık mekânların bütününden oluşur. Açık mekânlar da konutun bir parçası olduğu için genellikle görsel ilişkiyi kesecek biçimde yüksek duvarlarda yoldan ve komşu parsellerden ayrılır. Osmanlı Dönemi konut yapılarının bir araya gelişinde organik doku hâkimdir. Yerleşimlerde doku tümel kentsel tasarımla değil, tek tek yapıların ilişkisi ile oluşmuştur (Kuban, 2007, 597). Bununla birlikte yapıların bir araya gelişinde toplumsal kuralların etkili olduğu da bilinmektedir.

Osmanlı Dönemi geleneksel konutlarını anlayabilmek ve sınıflandırabilmek için köken tarihi araştırmaları ve tipolojik çalışmalar yapılmış olmakla birlikte bu öneriler günümüze ulaşmış Osmanlı'nın son dönemine tarihlenen konut yapılarını temel almaktadır. Günümüze ulaşan geleneksel konut yapılarından daha eski tarihlerde inşa edilmiş konutların tespiti, Osmanlı Dönemi konutunun daha doğru tanımlanmasını ve Osmanlı'nın kendine özgü geliştirdiği sofalı plan şemasının yaygınlaşma sürecinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda, Bakırer'in (1984) birinci dereceden güvenilir kaynaklar olarak tanımladığı Osmanlı belgeleri günümüze ulaşmayan Osmanlı konut yapıları hakkında bilgi veren önemli dokümanlardır.

Belgeler üzerinden Osmanlı konutunu anlamak üzerine yapılmış araştırmalar bulunmaktadır. İstanbul evleri üzerine yapılan üç çalışma mevcuttur. Bu çalışmalarda; Özkaya (2018) istibdal kayıtlarındaki konut tarifleri içinden İstanbul'da dâhiliye ve hariciye olarak adlandırılan iki bölümlü evlerden beş tanesini detaylı olarak incelemiş ve geleneksel konutların bilinenden daha fazla çeşitlilik içerdiğini göstermeyi amaçlamıştır; Yeşilkaya (2018) yüksek lisans tezinde 16. ve 17. yüzyıl İstanbul kadı sicillerinde yer alan evlerle ilgili bilgileri yapı ve doku ölçeğinde değerlendirmiştir; Çevrimli (2014) 15. yüzyıl ve 19. yüzyıl arası süreçte 50'ye yakın vakfın vakfiyelerinde yer alan İstanbul ev tanımlarını incelemiştir. Ayrıca, Halaç'ın Konya ve Kütahya evleri üzerine çalışmaları bulunmaktadır. Halaç (2012), Konya evlerini 1714-1715 yıllarını kapsayan bir sicil defteri üzerinde değerlendirirken, Kütahya evleri üzerine yaptığı doktora çalışmasında 1695-1902 yılları arası şer'iyeye sicillerini, evlerle birlikte sosyal hayat ve mahallelere göre mülk dağılımını da içeren geniş bir kapsamda değerlendirmiştir. Günümüze ulaşan geleneksel konut yapılarının öncesini, sosyal yapıyla ilişkisini kurarak anlamaya katkı sağlayacak bu çalışmalar, dönemsel bütünlüğü ve yerel farklılıkları değerlendirmek için sayıca ve bölgece yetersizdir.

Bu çerçevede çalışmanın amacı, Tarsus şer'iyeye sicillerinde yer alan bilgilere dayanarak Tarsus geleneksel konut yapılarının ve konut alanlarının tarihi süreçteki biçimlenmesini değerlendirmektir. Bu çalışmanın, hakkında sınırlı bilgi bulunan günümüze ulaşmamış Osmanlı Dönemi konutlarının anlaşılmasına yönelik çalışmalara, Tarsus özelinde bilgi oluşturarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tarsus'a ait 140 adet şer'iyeye sicili bulunmaktadır. Günümüze ulaşan en eski tarihli defter 1698-1882 yıllarına ait 284 envanter numaralı kayıttır. Son defter ise 1902-1909 yıllarına ait 424 envanter numaralı şer'iyeye sicilidir (Yaman Şahin, 2006, 34-7). Bu çalışma kapsamında 285, 287, 293, 310, 330, 338, 348, 370, 389, 404 numaralı şer'iyeye sicilleri incelenmiştir (**Tablo 1**). İncelenen şer'iyeye sicillerindeki kayıtlar 1819-1908 yılları arasında yer almaktadır. Böylece 19. yüzyıl başından 20. yüzyıl başına kadar

Envanter No	Hicri Tarih	Miladi Tarih
285	1249-1250	1833-1834
287	1240-1244	1824-1828 (1818-1820 tarihli kayıtları da içermektedir)
293	1264-1266	1847-1849
310	1285-1295	1868-1878
330	1305-1308	1887-1891
338	1311-1312	1893-1895
348	1315-1316	1897-1899
370	1324-1325	1906-1908
389	1324-1325	1906-1908
404	1324-1325	1906-1908

Tablo 1. İncelenen Tarsus Şer'iyeye Sicilleri

yaklaşık 89 yıllık bir süreçteki konut biçimlenmeleri ve konut dokuları değerlendirilebilmiştir.

İncelenen şer'iyeye sicillerinde konutlar hakkında bilgi çoğunlukla vefat sonrası tereke kayıtlarında ve miras paylaşımlarıyla ilgili davalarda yer almaktadır. Bunların dışında, konutların kiraya verilmesi, satış işlemleri, mülkiyet değişimi, mülkiyet hakkı konusundaki anlaşmazlıklar, vakfedilme ve vakıf malı olan yapılar ile ilgili kadı kayıtlarında konutlar hakkında bilgi bulunmaktadır.

İncelenen şer'iyeye sicillerinde konut türleri, oda sayıları, kat adedi, avlu varlığı, avluda yer alan yapılar, kısıtlı da olsa malzeme ve yapım süreci, mülkiyet hakları, konut dokusu, sokak tanımları ve mahalle isimleriyle ilgili bilgi elde edilmiştir. Elde edilen bilgiler konutların biçimlenmesi ve konutların oluşturduğu kentsel doku biçimlenmesi başlıkları altında sunulmaktadır. İncelenen şer'iyeye sicillerindeki bilgilerden konutların biçimlenmesinde fiziksel yapı kadar mülkiyet haklarının da etkili olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle konut biçimlenmesi başlığı altında mülkiyet haklarının konutun biçimlenmesine etkileri de açıklanmaktadır. Konut dokusuyla ilgili bilgiler, sicillerde karara konu olan konutların yer aldığı parsel tariflerinin analiziyle elde edilmiştir. Kayıtlarda yer alan, davaya konu olan parseli çevreleyen yol ve komşu parselde yer alan yapı tanımı, kentsel doku ve sokak türleri hakkında değerlendirmelerin dayanağını oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen şer'iyeye sicili transkripsiyonlarında yer isimleri günümüzdeki adlandırmalardan farklılıklar gösterebilmektedir. Böyle durumlarda yer isimleri transkripsiyonlarda belirtildiği hali ile kullanılmıştır.

KONUTLARIN BİÇİMLENMESİ

Tarsus'ta mevcut geleneksel konut yapıları çoğunlukla 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başına tarihlenen ve Sedat Hakkı Eldem'in yapmış olduğu sofayı temel alan tipolojik sınıflandırma içinde dış sofalı ve iç sofalı plan tiplerine uyan yapılardır. Genellikle iki katlı olmakla birlikte tek katlı ve üç katlı konutlar da bulunmaktadır. İki ve üç katlı yapılarda sofalı plan şeması yapıların üst katında uygulanmıştır. Dış sofalı plan tipinin genel özelliği avluya bakan dikdörtgen sofanın bir veya iki yanında yer alan odalardan oluşmasıdır (Bilgen, 1986, 44; Uçar, 2000, 156). İç sofalı plan tipinde, dikdörtgen sofanın iki uzun kenarında odalar yer almaktadır. Dört oda ve bir sofadan oluşan plan çözümleri iç sofalı plan şemasında yaygın uygulamadır (Bilgen, 1986, 44). İç sofa ile dış sofanın birlikte kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır. İki sofa tipinin birlikte uygulandığı yapılarda dış sofa iç sofanın avlu tarafındaki kısa kenarına, iç sofaya dik olacak

1. Şer'iyeye sicilleri ve vakfiyelerde yer alan konut tanımlarını inceleyen çalışmalarda kat sayısı tanımlarıyla ilgili bilgi bulunmaktadır; tek katlı konutlar *tahtâni*, *süfli* veya yer evi; iki katlı konutlar *fevkani-tahtâni*, *fevkani* veya *ulvi*; üç katlı yapılarda katlar *tabaka-i ulyâ* (üst), *tabaka-i vustâ* (orta) ve *tabaka-i süfli* (alt) olarak açıklanmıştır (Çevrimli, 2014, 320; Yeşilkaya 2018,40).

2. Zira: Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan uzunluk ölçüsü; 75-90 cm arasında değişebilmektedir (Osmanlıca Türkçe Sözlük, 2021).

biçimde eklenmiştir. Tek katlı konut örneği az sayıda bulunmaktadır. Tarsus geleneksel konutlarında avlu yaygın bir uygulamadır. Konutların inşasında taş yığma sistem ve zemin katın taş yığma üst katın ahşap karkas arası dolgulu olduğu karma sistem kullanılmıştır. Günümüze ulaşan tek katlı yapılar taş yığma sistemde inşa edilmiştir. Organik sokak dokusuna sahip tarihi konut alanlarında yer yer kentin Roma Dönemi'ne ait ızgara sokak yapısı izlenebilmektedir (Aykaç, 2008, 94-6).

İncelenen şer'iyeye sicilleri, günümüze ulaşan konutlardan önceki döneme ait konut yapıları hakkında bilgi içermektedir. Şer'iyeye sicillerinde *menzil*, *bab*, *beyt*, hane, konak, *huğ* tanımları konutu ifade etmekte kullanılmıştır. Bu tanımlar içinde *bab* kelimesi bazı kayıtlarda oda, bazı kayıtlarda hane/ev anlamına gelmektedir. Kat sayılarını ifade etmek için *tahtani* ve *fevkani* tanımları kullanılmıştır. *Tahtani* konutun zemin katını tariflemektedir. *Tahtani menzil* denildiğinde ise tek katlı konut anlaşılmalıdır. *Fevkani* konutun üst katını ifade etmektedir. İki katlı konutu ifade etmek için *fevkani menzil* veya *tahtani ve fevkani menzil* tanımı kullanılmıştır. İncelenen şer'iyeye sicillerinde üç katlı konut tanımına rastlanmamıştır (1).

Konut Tipleri ve Planimetrik Özellikleri

Tarsus şer'iyeye sicillerinde bahsi geçen konutlar farklı nitelikler taşımaktadır. Bir kayıta huğ yapılardan bahsedilmektedir. Huğ yapı dışında tespit edilen diğer konutlar kat sayısına göre tek katlı ve iki katlı olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, kullanım biçimine göre bir yapı veya avlu içinde, birden fazla kişinin veya ailenin kullanımına açık tek oda evlerin olduğu anlaşılmaktadır. Niteliklerine göre farklılaşan evler ve planimetrik biçimlenmeleri aşağıda açıklanmaktadır.

Huğ Evler

1894 yılına tarihlenen arsa mülkiyeti anlaşmazlığıyla ilgili davada, İnce Hark Mahallesi'nde Süleyman Safer'in hayattayken 450 *zira* (2) arsaya 600 *guruşa* sattığı ve satın alan kişinin arsaya "...üzeri on puşideli huğ tabir olunur bir göz menzil inşa..." ettiği iddiası bulunmaktadır (Gündaş, 2004, 118-9). Bu tanımdan Tarsus'ta huğ evlerin varlığı anlaşılmaktadır. Aynı dava kaydında söz konusu huğ evin bulunduğu parselin üç tarafında komşu ev ve bir tarafında yol olduğu belirtilmektedir. Huğ evin komşu parsellerinin yapılaşmış olması huğ yapının kentsel alan içinde olduğunu göstermektedir.

Tek Katlı Konutlar

Kayıtlarda birden yediye kadar değişen oda sayısına sahip tek katlı konutlar yer almaktadır. Tek katlı konutlar tarif edilirken bazı kayıtlarda konut sadece oda sayısı ile tanımlanmıştır. 1831, 1849, 1906 ve 1907 tarihli şer'iyeye sicillerinde tek katlı ve odalardan oluşan konutlardan bahsedilmektedir (Açgöz, 2014, 224-5; Kimya, 2017, 257-8; Gök, 2016, 37-8; 222-3; 225-6; 228-9). Kayıtlarda avlunun ve sofanın varlığı ayrıca belirtilmiştir. 1828, 1831, 1848-1850, 1850 ve 1906 tarihli şer'iyeye sicillerinde tek katlı konutlar tarif edilirken oda sayısı ile birlikte avlunun varlığı da kayıt altına alınmıştır (Yaman Şahin, 2006, 223; Açgöz, 2014, 219; Kimya, 2017, 143-4; 335-6; Gök, 2016, 106-8; 317). 1837 yılına tarihlenen bir kayıta oda ve sofadan oluşan konut (Açgöz, 2014, 218) 1848, 1849 ve 1850 yıllarına tarihlenen kayıtlarda oda, sofa ve avludan oluşan konutlardan bahsedilmektedir (Kimya, 2017,127; 134-5; 233-4; 269; 245-6; 300-2). 1848 yılına ait bir davada tek katlı bir ev ve kemerli sofası kayıt altına alınmıştır (Kimya, 2017, 336-7).

3. Mahzen: Mahzen bodrum kat anlamındadır. Tarsus'ta geleneksel konutlarda bodrum kat olmaması nedeniyle bu kelime depolama alanı anlamında kullanılmış olmalıdır.

Aynı yıllara ait şer'iyeye sicillerinde avlu ve sofanın belirtildiği ve belirtilmediği kayıtların varlığı her evde avlu ve sofanın olmadığını düşündürmektedir. İncelenen şer'iyeye sicillerinden elde edilen verilere göre varlığı anlaşılan tek katlı konut tipleri aşağıda verilmektedir:

- 1- Sofasız tek katlı konutlar
 - 1.a- Avlusuz: Odalardan oluşan konut
 - 1.b- Avlulu: Oda ve avludan oluşan konut
- 2- Sofalı tek katlı konutlar
 - 2.a- Avlusuz: Oda ve sofadan oluşan konut
 - 2.b- Avlulu: Oda, sofa ve avludan oluşan konut

Yukarıda belirtilen tek katlı konut tipleri konutun sahip olduğu oda sayısına göre alt gruplara ayrılabilir. Tarsus'a ait eski fotoğraflarda tek katlı konut yapıları görülebilmektedir. Fotoğraflarda yer alan tek katlı konutların düz damlı yapılar olduğu anlaşılmaktadır (**Resim 1**) (**Resim 2**).

İki Katlı Konutlar

İki katlı ev tariflerinde bazı davalarda yapıdaki toplam oda sayısı verilirken bazı davalarda üst kat ve alt kat oda sayıları ve işlevleri açıklanmıştır.

1907 tarihli kayıta iki katlı sekiz odalı ve aynı tarihli başka bir kayıta iki katlı beş odalı konutlardan bahsedilmektedir (Gök, 2016, 191; 262). 1848-1850 yılları arasına tarihlenen bir davada zemin katta iki odası ve üst katta iki odası olan iki katlı konut tarifi bulunmaktadır (Kimya, 2017, 233). Sadece odaların varlığı ile tanımlanan konutlarla ilgili bazı kayıtlarda zemin kat işlevi de açıklanmıştır. 1819 tarihli bir davada dört odalı ve mahzeni (3) olan konut (Yaman Şahin, 2006, 98); 1907 tarihli şer'iyeye sicilinde üç oda ve tek hacim dükkândan oluşan konut (Gök, 2016, 187) tarifi yer almaktadır. Bu tarifler sadece odalardan oluşan konut ile bazı durumlarda zemin katının ticari veya depolama amaçlı kullanıldığı konut tipinin varlığını göstermektedir.

Şer'iyeye sicillerinde tanımı yapılan bir diğer konut tipi de avlulu konutlardır. 1848 tarihli kayıta zemin katta bir odalı, üst katta iki odalı (Kimya, 2017, 324); 1866-1873 yılları arasına tarihlenen kayıta üst katta iki odalı ve sofalı (Şen, 2011, 167); 1906 tarihli kayıta üst katta iki odalı

Resim 1. Donuktaş'tan bakışı gösteren eski bir fotoğrafta yer alan tek katlı yapılar ve fotoğrafın ortasında görünen ahşap çatkı yapı (yazar arşivi)

Resim 2. Cumhuriyet Meydanı'ndan doğu yönüne bakışı gösteren eski bir fotoğrafta yer alan tek katlı yapılar (Rezzan Ünlüdoğan arşivi)

(Gök, 2016, 106-08); 1907 tarihli kayıta dört odalı (Gök, 2016, 208-10) olan avlulu evlerden bahsedilmektedir. İki katlı ev tarifleri içinde en kapsamlı olan 1906 yılına tarihlenen ve diğerlerinden farklı biçimde konak olarak adlandırılan yapıdır. İncelenen şer'iyye sicillerinde konak olarak adlandırılan tek yapıya rastlanmıştır. Avlusu olan bu yapının üst katında dokuz oda, zemin katında ise iki oda, bir yazıhane ve üç mağaza olduğu belirtilmektedir (Gök, 2016, 157). Avlusu olan konutlarda zemin katın oda, ticari işlevli birim veya depo olarak kullanıldığı örneklerin olduğu görülmektedir.

Şer'iyye sicillerinde sofanın varlığı belirtilmiştir. 1848-1850 yılları arasına tarihlenen bir kayıta üst katta iki oda ve sofası olan avlulu bir ev (Kimya, 2017, 265) tanımı bulunmaktadır. 1850 tarihli kayıta ise avlusu olan ve zemin katı kiler olarak kullanılan iki katlı bir yapının üst kat plan şeması; karşılıklı iki oda ortası sofa denilerek tarif edilmiştir (Kimya, 2017, 155-6). Bu tariften üst katı iç sofalı plan özelliği gösteren, alt katı kiler olarak kullanılan ve avlusu olan, günümüzde de örneklerini görebildiğimiz bir plan şemasından bahsedildiği anlaşılmaktadır.

İncelenen iki katlı konutlar içinde bir tanesi bahçe içinde olarak belirtilmiştir. 1848-1850 yılına tarihlenen kayıta bir kıta (4) bahçe içinde beş odalı, iki katlı evden bahsedilmektedir (Kimya, 2017, 270). Bahçe içi evin yaygın bir uygulama olmadığı ve benzer örneklerin varlığının araştırılması gerektiği düşünülerek bu tarif çalışma kapsamında bir tip olarak değerlendirilmemiştir. İncelenen şer'iyye sicillerinden elde edilen verilere göre iki katlı konut tipleri aşağıda verilmektedir:

1. Sofasız iki katlı konutlar

1.a- Avlusuz: Odalardan oluşan konut

1.b- Avlulu: Oda ve avludan oluşan konut

2. Sofalı ve avlulu iki katlı konut: Oda, sofa ve avludan oluşan iki katlı konut

Yukarıda belirtilen iki katlı konut tipleri, sofa tipi, oda sayısı ve zemin kat işlevine göre alt gruplara ayrılabilir.

Her Odanın Bağımsız Kullanıldığı Oda Evler

Tarsus şer'iyye sicillerinde *menziller* yani evler olarak tanımlanan yapılar bulunmaktadır. Aynı tarihli şer'iyye sicillerinde bazı evlerin tekil (*menzil*, *beyt*) bazı evlerin ise çoğul (*menziller*, *buyût*) olarak adlandırılması ifade edilen iki konutun farklı olduğunu düşündürmektedir.

1820 tarihli, Çopur Şeyh Ahmed Hindî'nin vefatı sonrası mal paylaşımı ile ilgili bir davada vakıf arazisi üzerinde yer alan "iki bab müştemel tahtaniler menziller" ve vakıf malı olan bir *bab menzilden* ve bu *menzilin galle* (5) gelirinden bahsedilmektedir (Yaman Şahin, 2006, 119-20). Bu kayıttaki ilk tanımlamada *menzil* kelimesinin çoğul kullanılması tek katlı iki odadan oluşan ama her odasının ayrı bir *menzil* olarak kullanıldığı konut tipinin varlığını; ikinci tanımlama ise tek odadan oluşan ve kiraya verilen konutun olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede tek bir yapı bütünü içinde olsa da ayrı birer ev olarak kullanılan, bir odadan oluşan evlerin (6) olduğu ve bir vakfın akarı (7) olarak kiraya verilebildiği anlaşılmaktadır.

1834 tarihli bir kayıta Debbağhane Mahallesi'nde "iki bab fevkani ve üç bab tahtâni menziller" in varlığından bahsedilmektedir. Bu kayıttan oda evlerin tek katlı ve iki katlı uygulamalarının olduğu anlaşılmaktadır. Yine

4. Kıta: Parça, cüz, bölüm (Osmanlıca Türkçe Sözlük, 2021). 1908 tarihli bir davada İnce Hark Mahallesi'nde "fevkani tahtani beş oda ve iki bab dükkan ve bir bab mağaza dört kıta" (Gök, 2016, 262) tanımı bulunmaktadır. Bu açıklamaya dayalı olarak şer'iyye sicillerde kıta kelimesinin parsel anlamında kullanıldığı düşünülmektedir.

5. Galle: Akarat kirası

6. Vakfiyelerde *mütehhilin* (bekâr) odaları, *mütezevicin* (evli) odaları, *meremmetçi* (tamirci) odaları, hademe odaları, vakıf odaları, yeni odalar, çiftçi odaları veya şahıs veya vakfa ait odalar olarak tanımlanan ve genellikle birbirine bitişik konumlanan mekânlardan bahsedilmektedir (Çevrimli, 2014, 320, 327). Bekârlar için oluşturulan barınaklar kaynaklarda erki odaları, bekâr odaları ve erkek odaları olarak geçmektedir ve han, cami, mescit odalarının uzun süreli kalma imkânı sunmaması sonucu oluşan ihtiyaca yönelik bir çözüm oluşturmaktadır (Yağcı Güneş ve Akkaya, 2015, 68).

7. İstanbul amme vakıflarında kiraya verilerek akar olarak gelir sağlayan 4000'in üzerinde ev olduğu bilgisi bulunmaktadır (aktaran Çevrimli, 2014, 317). Bu çalışma kapsamında Tarsus'ta da vakıf malı olan konutların bulunduğu tespit edilmiştir.

aynı kayıta söz konusu iki katlı evler ile Tekke Mahallesi'nde "üç bab muttasıl tahtâni menziller" in Abdülkayyum Tekyesine vakfedilmesi kararı bulunmaktadır (Açgöz, 2014, 144). *Muttasıl* olarak belirtilmesinden yana odalardan oluşan bir plan şemasının olduğu anlaşılmaktadır.

1893-1895 yılları arasına tarihli bir kayıta da "tahtanisi dekâkin ve fevkânisi büyt-ı adideyi şâmil bir bab hâne" tanımı ile alt katı dükkânlar ve üst katı birçok evden oluşan bir haneden bahsedilmektedir (Gündaş, 2004, 102-3). Söz konusu kayıta yapının dört tarafında yol olduğu belirtilmektedir. Yapının dört tarafının yol olması ve zemin katının dükkânlardan oluşması yapının ticari doku içinde olduğunu göstermektedir.

Yukarıda verilen örneklerin hepsi avlusuz yapılarıdır. 1850 yılına ait iki ayrı dava kaydında avlulu evlerden bahsedilmektedir. Kayıtlardan birinde vakıf malı olan avlulu, beş odalı tek katlı evlerden bahsedilmektedir (Kimya, 2017, 155-6). İkinci kayıttaki tarifte yapı avlulu, üç odalı tek katlı evler olarak tanımlanmış ve beraberinde sofası, avlusu, *hefkeresi* olduğu belirtilmiştir (Kimya, 2017, 125). Dava kaydında, evlerin Hacı Ahmed'in mülkünde olduğu ve hane ağası Mehmed Ağa'ya bir miktar bedel karşılığı rehin verildiği iddiasına karşı Mehmed Ağa'nın evleri satın aldığı kanıtlanmaktadır. Davada Mehmed Ağa hâne ağası olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışma kapsamında incelenen diğer şer'iyeye sicillerinde hâne ağası tanımıyla karşılaşılmamış olmakla birlikte bu evin avlusu, sofası ve *hefkeresi* olması ve odaların kiracılar tarafından kullanılması durumu, evlerin hanlarda olduğu gibi bir ağa denetiminde olması ihtimalini düşündürmektedir. Bu varsayımın geçerliliği başka araştırmalarla desteklenmelidir.

Yukarıda örnekleri verilen kayıtlar incelenen tarihi kesit içinde her dönemde tek katlı veya iki katlı olan; vakıf veya özel mülkiyette olabilecek her biri bağımsız ev olarak kullanılan ve kiraya verilebilen odalardan oluşan bir konut yapısının olduğunu düşündürmektedir.

Avluda Yer Alan Mimari Elemanlar, Yapılar ve Bitkiler

Şer'iyeye sicillerinde evlerle birlikte kenif, taht, çardak, sayfiye, hayme, avlu kapısı ve kuyunun varlığının da konut tanımı içinde kayıt altına alındığı görülmektedir. Kenifle ilgili bilgiye dört şer'iyeye sicilinde rastlanmıştır. 1831 tarihli kayıta aynı kişinin mülkiyetinde olan ve birinin avlusundan diğerine geçilebilen iki tane avlulu ev tarif edilirken, ikisinde de kenif olduğu belirtilmektedir (Açgöz, 2014, 116). Benzer şekilde 1849 ve 1850 yıllarına ait iki ayrı kayıta ev tarif edilirken kenifin varlığı kayıt altına alınmıştır (Kimya, 2017, 155-6; 300-2). Kenifin ayrıca belirtilmesi evden ayrı bir mekân olduğunu göstermektedir. 1848 tarihli bir davada ise avluda bulunan kenif denilerek kenifin yeri tarif edilmektedir (Kimya, 2017, 336-7). Günümüzde Tarsus geleneksel konut yapılarında özgün örneği kalmamış olan ve bu nedenle yeri ve biçimi hakkında kesin bilgilerin olmadığı tuvaletin varlığı ve avluda yer aldığı bilgisi şer'iyeye sicillerinde ortaya çıkmaktadır.

Konut tarifi içinde taht, çardak, sayfiye ve haymenin varlığını belirten kayıtlar bulunmaktadır (Açgöz, 2014, 173; Kimya, 2017, 269; 300-2; 339; Namaz, 2019, 37; Gök, 2016, 222-3). Çardak ağaç dallarından çatılmış gölgelik olarak tanımlanmaktadır (Hasol, 2010, 114). 1887-1890 yılları arasına tarihlenen bir kayıta tahtadan yapılmış bir göz çardaktan bahsedilmektedir (Orhankazi, 2011, 121). Taht, özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde kullanılan üstü açık ve zeminden birkaç basamak

yükseklikte yapılmış geceleri açık alanda uyumak gündüz de oturmak için kullanılan mimari elemandır. Sayfiye yazın yaşanacak yer, yazlık anlamına gelmektedir (Hasol, 2010, 409). Hayme ise çardakta olduğu gibi üstüne asma sardırılabilen ahşap çatıklı gölgeliktir. Adı geçen dört mimari elemanın/yapının biçimi hakkında incelenen şer'iyeye sicillerinde kesin bir bilgi yoktur. Bununla birlikte Tarsus'un yazın sıcak geçen iklimi düşünüldüğünde bu elemanların avluda veya damda yer alan gölgelikli yaşama mekânları olduğu düşünülebilir. Resim 1'de yer alan Tarsus'a ait eski bir fotoğrafta ikinci kat seviyesinde, ahşap çatıklı bir strüktür görülebilmektedir. Bunun adı geçen mimari eleman/yapılardan biri olabileceği düşünülebilir.

1848 tarihli bir kayıta avlu kapısından bahsedilmektedir. Bu kayıttan sokağa açılan avlu kapılarının olabildiği anlaşılmaktadır (Kimya, 2017, 336-7).

İki kayıta avlu içindeki ağaçlardan bahsedilmektedir. 1831-1832 yılına tarihlenen davada tanımlanan konutun, avlusunda bulunan zeytin ağacı nedeni ile zeytinli ev olarak adlandırılması (Açgöz, 2014, 114-5) avluda zeytin ağacı bulunmasının yaygın olmadığını göstermektedir. Avludaki ağacın kayıt altına alındığı diğer dava 1831 yılına aittir. Burada da avludaki iki dut ağacı konut tanımı içinde yer almıştır (Açgöz, 2014, 116). Bu iki örnek avluda ağaç olması durumunda konut tanımı içinde türüyle birlikte açıklandığını göstermektedir.

Biri 1819-1820 diğeri 1906 yılına ait iki kayıta su kuyusunun varlığı belirtilmektedir (Yaman Şahin, 2006, 125; Gök, 2016, 106-08).

Konutların İnşası Hakkında Bilgiler

Konutların inşa süreci hakkında bilgi içeren az sayıdaki kayıttan iki katlı evlerin oluşum biçimi, komşuluk haklarının etkisi, tamirat işleri ve devşirme malzeme kullanımı konularında bilgi elde edilmiştir. 1849 tarihli, vefat eden Tüccar Yusuf bin Tüccar İsa'nın kassam defterinde Zimmiyân Mahallesi'nde bir avlu içinde "müceddeden binâ olunmuş üzeri açık teknil olmamış buyût fevkâni bab 2" ile "köhne tahtâni bab 1" in varlığından bahsedilmektedir (Kimya, 2017, 230-1. Yine aynı tarihli bir başka davada, Zimmiyân Mahallesi'nden Kumaşoğlu Agop'un kendi evine ikinci kat inşa etmek istemesi sonucunda, Timurcu Bağdasar kızı Mane isimli gayrimüslimin rüzgârımı kesiyor diye şikâyet etmesi üzerine görülen davada, mahkemenin *naib* tayin ettiği ve yerinde inceleme yapılarak Kumaşoğlu'na izin verildiği belirtilmektedir (Kimya, 2017, 253). Kayıtlarda iki katlı evlerin oluşumunda farklı yöntemlerin uygulandığı görülmektedir. Birincisinde eskiyen tek katlı ev yanına aynı avlu içinde iki katlı ev inşa edilirken, ikinci örnekte var olan tek katlı evin üstüne kat çıkıldığı anlaşılmaktadır. İkinci kayıttan anlaşılan diğer nokta ise komşu itirazlarının mahkemede değerlendirildiği ve komşu onayının ev inşasında önemli olduğudur.

İncelenen dava kayıtlarından evlerin eskiyen bölümlerine yapılan müdahale biçimi de anlaşılabilir. 1850 tarihli kayıta, davadan 23 sene önce satış işlemine konu olduğu iddia edilen beş odalı bir evin harap olan iki odasının birkaç sene önce yeniden yaptırıldığı belirtilmektedir (Kimya, 2017,155-6). Aynı tarihli başka bir davada ise Mimar Usta Abdullah şark tarafındaki duvarda tamirat yaparken "sakfının (8) salları altına vaz etmiş olduğu mancınık zaif olduğundan kırılıp dam-ı mezkr çöküp..." olarak açıklanan çökme sonucu ev sahibinin eşi ve çocukları ile ustaların öldüğü bilgisi verilmektedir (Kimya, 2017, 181-2). Birinci örnekte

9. Tarsus'un antik dönemde surla çevrili olduğu bilinmektedir. Belge ve Aydınoglu (2017) kentsel dokuyla topoğrafyaya ve arkeolojik verilere dayanarak; surların batı kapısı olan Cleopatra Kapısı, kuzey doğu kapısı olan Demir Kapı, güney kapısı olan Gözlükule Höyüğü'nün batısında olduğu düşünülen Liman Kapısı'nı dikkate alarak kent surları sınırı önerisi geliştirmişlerdir. Cami-i Atik Mahallesi'nin kuzey doğu sınırı Belge ve Aydınoglu'nun önerdiği sur duvarının sınırında yer almaktadır. Bu nedenle bahsedilen surun kent suru olması olasılığı olmakla birlikte Cami-i Atik Mahallesi sınırları içinde olan Roma Hamamı kalıntısı veya başka bir kalıntı olma ihtimali de bulunmaktadır. Mencek Baba Vakfı kayıtları ve Ekse Bahçenin yeri araştırılarak bu durum netleştirilebilir.

eskiyen bölümlerin yıkılıp yeniden yapıldığı, ikinci örnekten ise bölgesel yenilemelerin yapılabildiği anlaşılmaktadır. İkinci örnekte Mimar Usta Abdullah'ın dava edilmesi ve kazada ölen ustaların olduğunun belirtilmesi ustaların bir grup olarak çalıştığını ve Mimar Usta Abdullah olarak adlandırılan ustanın sorumlu kişi olduğunu düşündürmektedir.

Çok katmanlı bir yerleşim olduğunu bildiğimiz Tarsus'ta eski dönemlere ait yapı malzemelerinin Osmanlı Dönemi'nde inşaat malzemesi olarak kullanıldığını gösteren bir kayıt bulunmaktadır. 1897 tarihli kayıta, Hakkı ve Vasıf Efendilerin, Cami-i Atik Mahallesi'nde Mencek Baba Vakfı malı olan ekse bahçe olarak adlandırılan bahçenin "zir-i zemininden ve surdan" (9) taş çıkarması ile ilgili davada çıkarılan taşlarla ilgili açıklama yapılmıştır. Taşlar açıklanırken; 8000 kuruş değerinde "kıymetli köşe ve sandıklı ve yarma taş" çıkarılarak köşe taştan 600 adedinin başkasının mülkünde, kalanının da davalının kendi mülklerinde kullanıldığı belirtilmiştir (Namaz, 2019, 73-4). Kayıta bahçeden çıkartılan taşların dökümü aşağıdaki gibi verilmiştir:

Köşeli şerit 660-2=1200

Hanelerine sarf itdikleri köşe 1000=2000

Sandıklı taşlı 500- 5= 2500

Parça kazâtaş araba 200=2300

Bu dökümden taşların adları ve bedelleri de anlaşılabilir. Köşeli şerit olarak adlandırılan taşın kesme taş olabileceği düşünülmektedir ve tanesi iki kuruş olarak değer biçilmiştir. Sandıklı taş parça başına beş kuruş değer biçilmiştir. Bu nedenle sandıklı taşın işçiliği daha çok olan taş olabileceği düşünülmektedir. Parça kazâtaş veya yarma taş olarak adlandırılan taşların dolgu/ kırılmış taş olacağı düşünülmektedir ve bu taşlara araba ölçüsü ile değer biçilmiştir.

Mülkiyet ve Kullanım Hakları

Evler tek kişinin mülkiyetinde olabildiği gibi birden çok kişinin mülkiyetinde de olabilmektedir. Evin tek kişinin mülkiyetinde olması durumunda kişinin *mülk menzili* veya *müstakil menzili* olarak ifade edilmektedir (Yaman Şahin, 2006, 223; Açıgöz, 2014, 114; Gök, 2016, 106-8).

1848-1850 yıllarına ait kayıta Köseoğlu Ali bin Mehmed'in Şamlı Mahallesi'nde yarı hissesine sahip olduğu müşterek evinin bulunduğu görülmektedir (Kimya, 2017, 298). Aynı yıllara ait başka bir kayıttan Şamlı Mahallesi'nde Semerci Ali bin Abdullah'ın bir evin yarı hissesine sahip olduğu anlaşılmaktadır (Kimya, 2017, 303). 1906 tarihli bir kayıta müşterek haneden hisse satışı konu edilmektedir (Gök, 2016, 106-8). 1906 tarihli aynı kayıta Süleyman Efendi'nin Cami-i Cedid Mahallesi'ndeki müstakil olan başka bir evinin yeri tarif edilirken komşu parsel "şarken Tayyibzade kerimesiyle müşterek hane" olarak tanımlanmaktadır. Bu örnekler bir konutta farklı kişilerin hisselerinin olabileceğini göstermektedir. Birden çok kişinin mülkiyetinde olan konutlar müşterek ev olarak adlandırılmaktadır.

Bir konutun birden fazla kişinin mülkiyetinde olması durumunun iki şekilde oluştuğu tespit edilmiştir: 1. Satışla bir ev birden çok kişinin mülkiyetine geçebilmektedir. Örneğin; 1850 yılına ait bir kayıta Câmîi'n-nur Mahallesi'nde tek katlı ve sofalı bir evin, aslen Kayserili olup ticaret nedeniyle Tarsus'a yerleşen İstefan oğlu İbrahim ve Kışoğlu Nikola'ya satılması belgelenmektedir (Kimya, 2017, 127). 2. Miras hakkı ile hisseler bölünerek ev farklı kişilerin mülkiyetine geçebilmektedir. Şer'iyye

sicillerindeki tereke kayıtlarından anlaşıldığı üzere ev sahibinin vefatı sonrası ev, kişinin diğer tüm mal varlıkları ile birlikte varislerine şer-i kanunlarına göre taksim edilmektedir. 1907 tarihli bir davada Süleyman Tekruri bin Ahmed'in vefatı sonrası iki evin miras paylaşımında toplam yirmi dört hisseden üç hissenin eşine, on dört hissenin erkek çocuğa ve yedi hissenin kız çocuğa kaldığı belirtilmektedir (Gök, 2016, 228-9). Bu durumdan eşit bir hisse dağılımı olmadığı, erkek çocuğa kız çocuğundan iki kat fazla hisse kaldığı anlaşılmaktadır.

Miras kalan evlerde mirasçıların hakkına düşen hisseler bazen mirasçılar arasında satışa konu olabilmektedir. 1849 yılına tarihlenen bir kayıta Lüleci Memiş bin Hasan'ın vefatı sonrası mal varlığının iki karısı ve altı çocuğuna paylaştırıldığı, eşlerden birinin mirasın bütününden kendi payına düşen para ile "avlu derununda bir göz ev" aldığı, reşit olmayan üç çocuğun da hisselerine düşen parayı birleştirerek "avlu-yı mezkûr derûnunda vâkı iki bâb beyt-i tahtâni ma'a sofa ve bir taht" aldıkları belirtilmektedir. Böylece diğer varislerin ev üzerinde hakkı kalmadığı kayıt altına alınmıştır (Kimya, 2017, 300-2). Bu örnekte iki eşten biri ile reşit olmayan çocukların kendilerine düşen miras payıyla evin bölümlerini satın aldıkları anlaşılmaktadır. Söz konusu kayıt, aynı aile içinde de olsa evde bir odanın annenin mülkiyetine, diğer iki oda, avlu, sofa ve tahtın üç çocuğun ortak mülkiyetine geçtiğini göstermektedir.

Bir evde farklı mülkiyet durumuna bir örnek de 1848 yılındaki bir dava kaydında görülmektedir. Bu dava kaydına göre Züleyha binti Hüseyin Hüsnü, bir bab menzil içinde kendi mülkü olan, zemin katta yer alan bir oda, kemerli sofanın yarısı ve diğer ev sahipleri ile ortak kullanma hakkı olan avludaki kenifle sokak kapısını 1840 yılında vakfetmiştir. Söz konusu kayıta Züleyha binti Hüseyin Hüsnü'nün yeğenlerinin vakfedilen oda ve eklerini vakıftan satın aldıkları belirtilmektedir (Kimya, 2017, 336-7). Bu davada sekiz yıl boyunca evin bahsedilen bölümlerinin vakfın mülkiyetinde ve kullanım hakkında kaldığı görülmektedir.

1907 yılına ait başka bir örnekte reşit olmayan bir çocuğun vasisi (10) olan Ayişe Hatun'un, babasının 1/3 hissesi olan evden çocuğa miras kalan otuz dört hisseyi sattığı (11) görülmektedir (Gök, 2016, 251-2). Bu kayıttan nesiller içinde evin çok sayıda hisseye bölünebildiği ve farklı kişilerin mülkiyetine geçebildiği anlaşılmaktadır.

Mülkiyet hakkına bağlı olarak bir yapı içindeki odaların başka kullanıcılarda olması, ortak kullanım alanları olan avlu ve kenifte kullanım hakkı tanımını getirmiştir. Örneğin, Sakızlı Mahallesi sakinlerinden vefat eden Lüleci Memiş bin Hasan'ın mal varlığı dökümünde "def'a menzil bâb 3, avlu ve kenif müşterek" tanımı bulunmaktadır (Kimya, 2017, 300-2). Bu açıklamadan tuvalette ortak kullanım hakkının olduğu anlaşılmaktadır. Benzer şekilde yukarıda bahsedilen Züleyha binti Hüseyin Hüsnü'nün vakfettiği mülk ile ilgili davada da avludaki kenif ve sokak kapısı için ortak kullanma hakkı tanımlandığı görülmektedir (Kimya, 2017, 336-7).

Bir evdeki mülkiyet bölünmesi mekânlar bazında olabildiği gibi katların farklı kişilerin mülkiyetinde olması şeklinde de olabilmektedir. 1850 tarihli bir kayıta iki katlı bir evin alt katının ve üst katının farklı kişilerin mülkiyetinde olduğu belirtilmektedir (Kimya, 2017, 107).

Konut parsellerinin bitişik olması parselleri ayıran duvarlar üzerinde hak tanımını da beraberinde getirmiştir. Konuyu yansıtan davada bir kişinin, yan evin avlu duvarına ahşabını koymak için komşusundan izin istediği ve yılda 40 para karşılığı izin verildiği belirtilmektedir (12) (Kimya,

10. Kayıtlardan reşit olmayan kız ve erkek çocukların haklarının korunduğu; reşit yaşa gelene kadar mal varlıklarını kontrol etmek üzere vasi atandığı ve reşit olmayan çocuklara kalan mirasla ilgili satışları vasinin kadı kararı ile yapabildiği anlaşılmaktadır.

11. Vasilerin onayıyla yapılan ev satışlarında satışın çarşıda ve açık alanlarda halka duyurulması ve bedelince bir değere satıldığı her zaman belirtilmiştir.

12. İslam kurallarına göre yapılaşma kurallarını inceleyen Hakim (2008, 28), İslam ülkelerinde bitişik yapılarda şartsız olarak komşu duvarın kullanım hakkının olduğunu belirtmektedir. Tarsus şer'iyye sicillerinde bedel karşılığı komşu duvarın kullanılması durumu, İslam ülkelerinde görülen komşu parsellerde ortak kullanım yaklaşımının Tarsus'ta da görüldüğünü ama bu hakkın koşullara bağlanabildiğini göstermektedir.

2017, 137). Bu durum bitişik parsellerde yapılaşma sırasında komşu parselde ait bir mimari elemanın, iki tarafın anlaşmasıyla kullanılabilirdiğini göstermektedir.

Evin kiraya verildiği örneklerin bulunması ve yukarıda belirtilen miras hakları göz önüne alındığında, evin sadece bir barınak olmadığı aynı zamanda bir ekonomik değer de taşıdığı anlaşılmaktadır. Ekonomik değerine bağlı olarak evin bir teminat olarak kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, 1877 tarihli kayıta bir evin 3000 kuruşa rehin verildiği (Şen, 2011, 150) belgelenmiştir. Başka bir kayıta da Kızılmurad Mahallesi'nde bir evin, 300 Osmanlı lirası borca karşılık; 181 gün sonra 150 lirası, 542 gün sonra kalan 150 lirası ödenmek üzere rehin verildiği belirtilmektedir (Orhankazi, 2011, 113).

Mülkiyet değişiminde miras, satış/ alış ve vakfetme dışında vakıf mali ile değiştirme yönteminin de uygulandığı görülmektedir. 1906 yılına ait bir kayıta, Kenisa Câmii-i Şerîfi Vakfı'na ait Çataklı Mahallesi'nde "kırk altı zirâ arsa üzerine bir göz hâne"nin, Neccârzâde Hasan Efendi ibni Mustafa'nın Sakızlı Mahallesi'nde *müstakilen* yetmiş beş zirâ arsa üzerinde bulunan evi ile değiştirildiği belirtilmektedir (Gök, 2016, 37-8). Benzer şekilde, 1907 tarihli bir kayıta da Tahtalı Mescid-i Şerif Vakfı'na ait Kızıl Murad Mahallesi'nde "30 zira arsa üzerine mebnî bir bab atik tahtani hane"nin, Mehmed Tahir Efendi'nin Sofiler Mahallesi'nde bulunan "130 zira arsa üzerine fevkani iki ve tahtani bir odalı ve sayfiye ve müstemilat-ı saireyi havi bir bab mülk menzili" ile değiştirilmesi onaylanmıştır (Gök, 2016, 222-3). İki kayıta da vakıf mali olan evin harap durumda olduğu ve değiştirilmesi talep edilen evin daha iyi durumda olduğu belirtilmiştir.

Vakıf mülkü- özel mülkiyet arasındaki bir diğer ilişkilendirme biçimi de vakıf arazisi üzerine özel mülkiyette konut inşa edilmesidir. 1898 tarihli bir dava kaydında Zorbaz Harkı Mahallesi'nde, Ruha Vakfı arazisi üzerinde özel mülkiyette bir ev olduğu belirtilmektedir (13) (Namaz, 2019, 118).

Yukarıda açıklanan kadı kayıtları, konut mülkiyetinin önemli bir hak olduğunu, kayıt altına alındığını ve bir evin bölümlerinin farklı kişilerin mülkü olabileceğini göstermektedir.

KONUT DOKUSU BİÇİMLENMESİ

Şer'iyeye sicillerindeki ev konumu tarifleri komşu parsel ve yol bilgisi içermesi nedeniyle kent içindeki yapılanma durumuna dair değerlendirmeler yapma imkânı sunmaktadır. İncelenen kayıtlara konu olan ev parsellerinin bitişğinde genellikle yol veya komşu ev parseli yer almaktadır. Bu durum, çalışma kapsamında bilgi edinilebilen 1820'li yıllardan itibaren Tarsus'ta yapılaşmış bitişik parsellerden ve tanımlanmış yollardan oluşan bir kent dokusunun olduğunu göstermektedir (Tablo 2).

Tablo 2'de görüldüğü gibi incelenen evlerden ikisi dışında (No.4, No.22) köşe parsel olmadığı sürece bütün parsellerin sadece bir cephesinde sokak yer almaktadır. Bu kuralın dışında olan No.22'deki örnek alt katı dükkânlar, üst katı odalar olan bir evdir ve bu biçimlenmesi ile ticaret alanı içinde yer alan bir yapı olduğu düşünülmektedir. No.4'teki örnekte ise iki parseli çevreleyen iki yoldan biri *tarik-i hass* yani çıkmaz sokaktır. Dört tarafında komşu parsel olan iki örneğe rastlanmıştır. Ulaşılabilen bir evin varlığı olası olmadığı için bu iki örneğin özel bir durumu yansıttığı düşünülmektedir. Bu çerçevede genel yapılanmanın, bir yönde sokağa cephe veren, diğer yönlerde komşu parsellerin yer aldığı ev parseli

13. Vakıf bünyesinde vakıf görevlilerinin oturması için evler olabileceği gibi vâkıfın belirttiği kişilerin yaşaması için şart koşulan evler de bulunmaktadır. Bu evler mülk olarak satın alınabildiği gibi, zemini başka vakıftan kiralanarak inşa da edilebilmektedir (Çevrimli, 2014, 317).

oluşturma kararı doğrultusunda biçimlendiği söylenebilir. Parsel içindeki yapılanmada avlulu ve avlusuz evlerin olduğu tespiti doğrultusunda, bir veya iki katlı; avlulu veya avlusuz konutların sadece bir cephesi sokağa bakan parseller içinde yapılaşması ile oluşan bir konut dokusu ortaya çıkmaktadır.

Konut dokusu içinde *hefkere* adı verilen küçük sebzelikler de bulunmaktadır. 1850 tarihli bir kayıta Şamlı Mahallesi'nde *hefkeresi* olan, üç odalı tek katlı evlerden bahsedilmektedir (Kimya, 2017,125). 1907 tarihli bir belgede de Musalla Mahallesi'nde bir evin konumu tarif edilirken "... uğrunda vâki iki dönüm mikdarı hefkereyi..." denmektedir (Gök, 2016, 187). Farklı mahallelerde varlığından bahsedilen *hefkerelerin* kent içinde evlerle birlikte yer alabildiği anlaşılmaktadır.

Kent içinde bahçeler de bulunmaktadır. 1848-1850 tarihli bir kayıta Câmîü'n-nur Mahallesi'nde bir kıta bahçe içinde beş odalı iki katlı bir evin olduğu bilgisi verilmektedir (Kimya, 2017, 270). 1906 tarihli bir kayıta Cami-i Cedid Mahallesi'nde güneyde ve doğuda sokak, kuzeyde bahçe, batıda bahçe olan 50 dönüm meyveli ve meyvesiz ağaçlı bir kıta bahçe ve bahçe içinde iki katlı kahvehaneden bahsedilmektedir (Gök, 2016, 106-8). Bu tanımdan Cami-i Cedid Mahallesi'nde bahçelerin olduğu bir alanın olduğu ve bu bahçelerden birinde de kahve olduğu anlaşılmaktadır. 1907 tarihli bir kayıta da Zurbaz Harkı Mahallesi'nde doğu ve güneyde bahçe, batıda Marimati fabrikası ve Savak harkı kuzeyde yine Savak harkı ile sınırlı meyveli ve meyvesiz ağaçlı bir kıtada elli sekiz dönüm bahçeden bahsedilmektedir (Gök, 2016, 177-8). Bu bilgilerden Zurbaz Harkı Mahallesi'nde bahçelerin yer aldığı geniş bir alanın olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir kayıta ise Tekye Mahallesi'nde Abdo Çavuş Bahçesi diye adlandırılan bir kıta bahçeden bahsedilmektedir (Gündaş, 2004, 94). Bu çerçevede kent dokusu içinde ve çeperinde bahçelerin olduğu söylenebilir.

Parsel büyüklükleriyle ilgili aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır:

- 68 *zira* arsa içinde çardaklı, avlulu bir bab menzil (Orhankazi, 2011, 121).
- 46 *zira* arsa üzerinde bir göz hane (Gök, 2016, 37-8).
- 30 *zira* arsa üzerine bir bab tahtani hane (Gök, 2016, 222-3)
- 130 *zira* arsa üzerinde iki katlı ve sayfiyeli bir bab menzil (Gök, 2016, 222-3)
- 50 *zira* arsa üzerinde bir bab tahtani hane (Gök, 2016, 228-9)
- 200 *zira* arsa üzerine bir bab tahtani hane (Gök, 2016, 228-9)
- 400 *zira* arsa üzerinde tahtani bir bab hane (Gök, 2016, 225-6)
- 450 *zira* arsa üzerinde bir göz menzil (Gündaş, 2004, 118-9)

Yukarıdaki veriler değerlendirildiğinde 30 *ziradan* 450 *ziraya* kadar değişen büyüklüklerde parseller görülmektedir. Parsel büyüklüklerindeki farklılıklar ve incelenen kayıtlarda parsel büyüklüğü hakkında bilgi veren örneklerin azlığı nedeniyle elde edilen bilgilerle parsel boyutları konusunda bir yorum yapmak mümkün değildir. Bu konuda daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir.

Osmanlı Dönemi yerleşimi içinde kentin tarihi katmanlarından gelen yapı ve kalıntıların varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. 1877 yılına ait bir kayıta bir evin komşu parselleri hakkında bilgi verirken; *şimalen* surların

içinde kaldığı tanımı yapılmaktadır (Şen, 2011, 150). Bu açıklamadan 19. yüzyılın son çeyreğinde Tarsus kent surlarının, en azından bazı bölgelerde, varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

Tablo 2. Parsel ve yol biçimlenmeleri (14)

1800-1850				
1851-1900				

1901 - 1908																											
	ÇATAKLI MAHALLESİ	CAMİİ CEDİD MAHALLESİ	CAMİİ CEDİD MAHALLESİ	KUÇUK MINARE MAHALLESİ																							
	MUSALLA MAHALLESİ	ERMENİ MAHALLESİ	CAMİİ ATIK MAHALLESİ	KIZIL MURAD MAHALLESİ																							
SOFİLER MAHALLESİ	YENİ ÖMERLİ MAHALLESİ	DEBBAGHANE MAHALLESİ	İNÇEHARK MAHALLESİ																								
	<table border="0"> <tr> <td> TEK KATLI EV</td> <td> TARİK-İ AMM</td> <td> DÜKKAN</td> <td> ŞİRAHANE</td> </tr> <tr> <td> İKİ KATLI EV</td> <td> TARİK-İ HASS</td> <td> AVLU</td> <td> KABRİSTAN</td> </tr> <tr> <td> HUĞ EV</td> <td> ÇIKMAZ SOKAK</td> <td> BAKKAL</td> <td> MAĞAZA</td> </tr> <tr> <td></td> <td> EV</td> <td> HEFKERE</td> <td> ARSA</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td> VAKIFHANE</td> <td> DENK</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td> NALBAND</td> <td> KİLİSE</td> </tr> </table>			TEK KATLI EV	TARİK-İ AMM	DÜKKAN	ŞİRAHANE	İKİ KATLI EV	TARİK-İ HASS	AVLU	KABRİSTAN	HUĞ EV	ÇIKMAZ SOKAK	BAKKAL	MAĞAZA		EV	HEFKERE	ARSA			VAKIFHANE	DENK			NALBAND	KİLİSE
TEK KATLI EV	TARİK-İ AMM	DÜKKAN	ŞİRAHANE																								
İKİ KATLI EV	TARİK-İ HASS	AVLU	KABRİSTAN																								
HUĞ EV	ÇIKMAZ SOKAK	BAKKAL	MAĞAZA																								
	EV	HEFKERE	ARSA																								
		VAKIFHANE	DENK																								
		NALBAND	KİLİSE																								
SAKIZLI MAHALLESİ																											

Tablo 2 (devamı). Parsel ve yol biçimlenmeleri (14)

14. Tabloda yer alan plan şemalarına ait bilgilerin kaynakları: No.1 (Yaman Şahin, 2006, 125-6); No.2 (Açgöz, 2014, 115); No.3 (Açgöz, 2014, 116-7); No.4 (Açgöz, 2014, 143-4); No.5 (Açgöz, 2014, 143-4); No.6 (Açgöz, 2014, 172-73); No.7 (Açgöz, 2014, 219-20); No.8 (Açgöz, 2014, 224-25); No.9 (Kimya, 2017,107); No.10 (Kimya, 2017,125); No.11 (Kimya, 2017,127); No.12 (Kimya, 2017,143-4); No.13 (Kimya, 2017,154-55); No.14 (Kimya, 2017,155-7); No.15 (Kimya, 2017, 324-5); No.16 (Kimya, 2017, 335-6); No.17 (Gündaş, 2004, 118-9); No.18 (Şen, 2011,150); No.19 (Şen, 2011,167); No.19 (Orhankazi, 2011,113); No.20 (Orhankazi, 2011,113-4); No.21 (Orhankazi, 2011,121); No.22 (Gündaş, 2004, 102-3); No.23 (Namaz, 2019, 37); No.24 (Gök, 2016, 37-8); No.25 (Gök, 2016, 106-8); No.26 (Gök, 2016, 106-8); No.27 (Gök, 2016, 157-8); No.28 (Gök, 2016, 187); No.29 (Gök, 2016, 191); No.30 (Gök, 2016, 208-10); No.31 (Gök, 2016, 222-3); No.32 (Gök, 2016, 222-3); No.33 (Gök, 2016, 228-9); No.34 (Gök, 2016, 228-9); No.35 (Gök, 2016, 251-2); No.36 (Gök, 2016, 262); No.37 (Gök, 2016, 317).

Bununla birlikte Aralık 1897 yılına ait bir kayıta Câmî-i Atik Mahallesi'nde Mencek Baba Vakfına ait Ekse Bahçe olarak adlandırılan bahçede bulunan surdan ve bahçede yer altından çıkartılan taşların devşirme malzeme olarak kullanıldığı belirtilmektedir (Namaz, 2019, 73-4). Belirtilen dönemde kentin tarihi katmanlarına ait yapıların tahribatının da devam ettiği anlaşılmaktadır.

1907 yılındaki bir davada Cami-i Atik Mahallesi'nde Kenisa Cami civarında Tecellizade Veliyyüddin Efendi ibni Musa Efendi ibni Mehmed Vakfı'na ait bir evin yeri tarif edilirken, kuzeyde "asar-ı atikadan dökme sur" ile çevrili olarak tanımlanmaktadır (Gök, 2016, 208-10). Cami-i Atik Mahallesi'nde Kenisa Cami civarında sur olarak adlandırılan kalıntının günümüzde halen varlığını sürdürmekte olan hamam kalıntısı olma ihtimali yüksektir.

Sokak Tanımlamaları

Şer'iyye sicillerinde davaya konu olan konutların yer tarifinde sokaklar tanımlanırken sokak adı verilmemiştir. Onun yerine sokağın niteliğini ifade eden *tarik-i amm* ve *tarik-i hass* kelimeleri kullanılmıştır. İncelenen kayıtlarda sokaklar genellikle *tarik-i amm* olarak adlandırılırken altı davada *tarik-i hass* tanımına rastlanmıştır. Ayrıca iki ayrı dava kaydında sokaklar detaylı olarak tanımlanmıştır.

15. Yerasimos (1996) Ortadoğu kentlerinde sokakları İslam hukuku açısından "Bütün cemaatin ortak malı sayılan iki tarafı açık yol" ve "yalnız sokak sakinlerinin (komşularının) ortak mülkü sayılan çıkmaz sokak" olarak gruplamaktadır. Rifaioğlu (2015), Antakya tarihi kent dokusundaki çıkmaz sokakların mülkiyet hakları ile ilişkisini inceleyen makalesinde sokakları; kamusal, yarı kamusal/ yarı özel ve özel sokaklar olarak üç gruba ayırmaktadır; Kamusal sokalar; mülkiyeti kamuya ait, çevresindeki hane halkı mülkiyetinde olmayan çıkmaz sokaklar; Yarı-kamusal/ yarı-özel çıkmaz sokaklar; hem kamu mülkiyeti hem de şahıs mülkiyeti olan sokaklar; Özel çıkmaz sokak; ortak şahıs mülkiyetindeki sokak. Bu çerçevede çıkmaz sokakların mülkiyet açısından özel mülkiyette olma veya kamuya ait olma durumlarının olabildiği anlaşılmaktadır.

Sokakların detaylı tarif edildiği birinci örnekte; 1831 tarihli şer'iyee sicilinde "...poyrazen başı çıkmaz zokak..." tanımı bulunmaktadır (Açgöz, 2014, 116). Bu tanımla çıkmaz sokak net olarak açıklanmıştır. İkinci örnekte ise; 1848-1850 tarihli kayıta evin yeri tanımlanırken "... ve mümtâz sokak kapısına gidecek tarik Said Ağa ile müşterek olarak..." açıklaması yapılmaktadır (Kimya, 2017, 335-6). Mümtâz kelimesi ile söz konusu evin diğerlerinden farklı ve seçkin olduğu ifade edilirken, bu seçkin eve giden yolun Said Ağa ile müşterek olduğu belirtilmektedir. Bu durum söz konusu sokağın iki evin mülkiyeti içinde tanımlandığını düşündürmektedir.

Tarik-i amm herkesin geçmesine mahsus yol, *tarik-i hass* ise bir veya birkaç eve mahsus çıkmaz sokak olarak açıklanmaktadır (Halaç, 2002, 1442; Yeşilkaya, 2018, 68). Çıkmaz sokaklarda mülkiyet durumu sokakların niteliğini tanımlamakta önemli bir veridir (15). Yukarıda da belirtildiği gibi çıkmaz sokağı işaret ettiği düşünülen üç ayrı tanım bulunmaktadır; *tarik-i hass*, başı çıkmaz sokak ve müşterek *tarik*. Bu tanımların çıkmaz sokağı ifade etmekte kullanılan farklı tanımlar mı olduğu, yoksa kamusal/ özel yolu ifade etmede kullanılan terminolojik bir çeşitlenme mi olduğu dava kayıtlarından net olarak anlaşılamamaktadır. Konu, mülkiyet kayıtlarına yönelik bir araştırma ile netleştirilebilir.

DEĞERLENDİRMELER

İncelenen 1819-1907 yılları arasına tarihlenen şer'iyee sicillerindeki konut tanımları değerlendirildiğinde, 19. yüzyıl sonuna tarihlenen davada tespit edilen huğ ev dışında, tek katlı ve iki katlı konutların varlığı anlaşılmaktadır. Tek katlı konutlar sofasız (avlulu, avlusuz) ve sofalı (avlulu, avlusuz) olarak çeşitlenirken, iki katlı konutların sofasız (avlulu, avlusuz) ve sofalı+avlulu tipleri bulunmaktadır. Tarsus'taki mevcut geleneksel konutların çoğunlukla sofalı ve avlulu yapılar olduğu göz önüne alındığında, sofalı plan şeması yaygınlaşmadan önce sofasız uygulamaların da olduğu görülmektedir. Tek katlı konutlarda oda sayısının birden yediye kadar değiştiği örnekler tespit edilmiştir. İki katlı konutlarda ise 20. yüzyıl başında oda sayıları fazla olan örneklerin çoğaldığı görülmektedir. Örneğin bir kayıta üst katta dokuz odası olan bir konuttan bahsedilmektedir. İki katlı konutlarda zemin katın oda, depo, dükkân ve yazıhane olarak kullanıldığı örnekler vardır. Konutların iç mekânları isimlendirilirken zemin kat kullanımındaki farklılaşma dışında, sadece oda tanımı kullanılmıştır. Bu durum konut yapılarında mutfak, banyo olarak adlandırılan odaların olmadığını göstermektedir. Günümüze ulaşan geleneksel konut yapılarında da genel özellik olarak banyo ve mutfak bulunmamaktadır. İncelenen kayıtlarda oda içi mimari elemanlar ve düzenlemelerle ilgili bilgiye rastlanmamıştır. Bununla birlikte konutun açık alanını oluşturan avluyla ilgili bilgiler elde edilmiştir. Kayıtlarda avluda taht, çardak, sayfiye, hayme, kenif, kuyu ve avlu kapısının olduğu örneklerle rastlanmıştır. Taht, çardak, sayfiye ve haymenin avluda oturma alanları olduğu düşünülmektedir. Kenifin avluda olduğunun belirtilmesi, kayıtlarda yapı içinde tuvalet mekânından bahsedilmemesiyle uyusmaktadır. Günümüze ulaşan konut yapılarında özgün tuvalet mekânının bulunmaması, avluda yer almış olan kenifin zaman içinde yok olduğunu düşündürmektedir. Kayıtlarda kuyudan bahsedilmesi, avlusunda su kuyusu olan evlerin olduğunu göstermektedir. Avlu kapısının varlığını belirten kayıtlar da bulunmaktadır. Bu durumlarda sokak-avlu bağlantısı olan konutların varlığı anlaşılmaktadır. Günümüzde de sokak-avlu bağlantısı olan konutlar bulunmaktadır. İki katlı evlerin

oluşumunda iki farklı durum tespit edilmiştir. İki katlı yapıların bir seferde inşa edildiği uygulamaların yanı sıra mevcut tek katlı yapının üstüne ikinci katın çıkıldığı uygulamalar da bulunmaktadır.

Konutların biçimlenmesinde mülkiyet ve kullanım haklarının da önemli bir girdi olduğu anlaşılmaktadır. Bir ev üzerinde birden çok kişinin hissesinin olması ve birden çok mülk sahibinin kullanımında olması durumları tespit edilmiştir. Bu durumlar, evin bölümler halinde farklı kullanıcılarca kullanılmasına ve avlu, kenif, sokak kapısı gibi mekân ve elemanların ortak kullanımda tanımlanmasına neden olmuştur. Geleneksel Osmanlı evinde odanın bir ailenin bütün ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde tasarlanması yaklaşımı, ev içinde odaların farklı kişilerin mülkiyetine geçmesi durumu düşünüldüğünde daha anlamlı hale gelmektedir. Belgelerde bab kelimesinin hem oda hem de ev anlamında kullanımı da bu çerçevede anlam kazanmaktadır; evin bir odası mülkiyet bölünmesi ile her zaman ayrı bir ev haline gelebilmektedir. Mülkiyet ve kullanım hakları ile bölünmüş konutların olabileceği bilgisi, günümüzde bütünü üzerinden değerlendirdiğimiz bu yapıların onarımında anlamlandırılmayan durumların anlaşılır hale gelmesi için de bir veri sağlayabilir. Kayıtlarda evler olarak çoğul tanımlanması nedeniyle bir avlu veya yapı içinde bağımsız kullanılan odalardan oluştuğu düşünülen konut tipi, çalışma kapsamında ek araştırmaların yapılması gereken bir konu olarak tanımlanmaktadır.

İncelenen şer'iyeye sicillerinden vakıf malı konutların bulunduğu, konutlardan kira geliri elde edilebildiği, satılabildiği ve teminat olarak gösterilebildiği tespit edilmiştir. Bu durum konutların sadece barınma amaçlı kullanılmadığını aynı zaman ekonomik anlamı olduğunu da göstermektedir.

Konutların bir araya gelerek oluşturduğu doku değerlendirildiğinde bitişik parsellerde tek veya iki katlı, avlulu ve avlusuz evlerden oluşan bir konut dokusu ortaya çıkmaktadır. Bu doku içinde evlerin yanında dükkânlar olabildiği gibi iki katlı evlerin zemin katının ticari amaçlı kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır. Konut dokusu içinde hefkere adı verilen sebzelikler ve bahçeler de olabilmektedir. Ayrıca, Osmanlı Dönemi'ne ait yapıların yanında kentin tarihi geçmişinden gelen yapı ve kalıntıların bulunduğu anlaşılmaktadır.

Birinci dereceden güvenilir kaynaklar olan Osmanlı belgeleri sivil mimarlık örneği olan konutlarla ilgili doğrudan veya dolaylı bilgiler sunmaktadır. Bu belgelerdeki konut yapılarını konu edinmiş kayıtların farklı kentler ve farklı dönemler için değerlendirilmesi, günümüze ulaşamamış Osmanlı Dönemi konutlarının sosyo-kültürel ve fiziksel biçimlenmelerini daha iyi anlamamızı ve değerlendirmemizi sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AÇĞÖZ, F. (2014) *285 Numaralı Tarsus Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1247/1253 /M. 1831/1837)*, yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, T.C. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- ALSAÇ, Ü. (1976) *Türkiye'deki Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Dönemindeki Evrimi*, KTÜ Baskı Atölyesi, Trabzon.
- AYKAÇ, P. (2008) *Determination of Presentation Principles for Multi-Layered Historical Towns based on Cultural Significance Case Study:*

Tarsus, yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Programı, ODTÜ, Ankara.

- BAKIRER, Ö.,(1984) Onarım ve Koruma Konusunda Tarihsel Kaynakların Kullanımı, *Mimarlık* 84 (3-4), 22-5.
- BELGE, B. AYDINOĞLU, Ü. (2017) Bir Planlama Altlığı Olarak; Roma Dönemi Tarsus Kenti Mekansal Yapısına İlişkin Değerlendirme *MEGARON* 12(3) 460-74.
- BERTRAM, C. (1998) *The Turkish House an Effort of Memory*, unpublished Ph.D. Dissertation, University of California, Berkeley.
- BİLGİN, M.A.P. (1986) *Problems and Potentialities of Traditional Houses in Contemporary Use; A Case Study in Tarsus*, Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü , Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- ÇEVİRİMLİ, N. (2014) Vakfiyelere Göre 15.-19. Yüzyıllarda İstanbul'da Ev Tanımlarına İlişkin Bir Değerlendirme, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(10) 315-33.
- ELDEM, S. H. (1968) *Türk Evi Plan Tipleri*, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.
- GÖK, U. (2016) 370 - 389 - 404 Numaralı *Tarsus Şer'iyeye Sicillerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (H. 1324/1325 / M. 1906/1908), yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, T.C. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- GÜNAY, R. (1998) *Türk ev Geleneği ve Safranbolu Evleri*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- GÜNDAŞ, M.S. (2004) *Tarsus'un 338 Numaralı Şer'iyeye Sicili H.25 Şa'ban 1311-6 Şevval 1312/ M. 6 Eylül 1893-1 Şubat 1895*, yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- HALAÇ, H. H. (2010) *Kütahya Şeriyeye Sicil Defterlerine Göre Domestik Kültür, Barınma Koşulları ve Ev İç Mekânı Bileşenleri* (1695-1902), yayınlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- HALAÇ, H. H. (2012) 45 Numaralı Konya Şeriyeye Sicil Defterindeki Menzil Satışları Işığında Yol Ağları ve Kat Sayısına Göre Konut Tipolojisi (1714-1715), *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(3) 1437-48.
- HAKİM, B.S. (2008) Mediterranean Urban and Building Codes: Origins, Content, Impact, and Lessons, *Urban Design International* (13) 21-40.
- HASOL, D. (1998) *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, YEM Yayınları, İstanbul.
- KİMYA, O. (2017) 293 Numaralı *Tarsus Şeriyeye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* (H. 1264/1266 / M. 1848/1850), yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, T.C. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- KUBAN, D. (2007) *Osmanlı Mimarisi*, YEM Yayınları, İstanbul.

- KUBAN, D. (2018) *Türk Ahşap Konut Mimarisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- KÜÇÜKERMEN, Ö., GÜNER, Ş. (1995) *Anadolu Mirasında Türk Evleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- NAMAZ, Ü. (2019) *348 Numaralı Tarsus Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H. 1315-1316/ M. 1897-1898. 1898-1899)*, yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- ORHANKAZI, S. (2011) *330 Numaralı Tarsus Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi (H.1305-1308/M.1887-1890)*, yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Kafkas Üniversitesi, Kars.
- Osmanlıca Türkçe Sözlük, Zira. [<http://www.osmanlicaturkce.com/?k=zira&t=%40>] Access Date (1.12.2020).
- Osmanlıca Türkçe Sözlük, Kıta, [<http://www.osmanlicaturkce.com/?k=k%C4%B1ta&t=%40>] Access Date (1.12.2020).
- ÖZKAYA, H.G. (2018) Osmanlı Evleri Üzerine Yeniden Düşünmek: 18. Yüzyıldan Dahiliyeli-Hariciyeli Beş İstanbul Evi Örneği, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi* 35(1) 243-66.
- RİFAİOĞLU, M. N. (2015) Antakya Tarihi Kent Dokusu Çıkmaz Sokaklarının Mekansal-Kültürel Değerleri ve Koruma Sorunsalı, *Mimarlık* (381) 53-8.
- Sözce, Hefkere, [<https://sozce.com/nedir/152135-hefkere#:~:text=hefkere%20anlam%C4%B1,%C3%87evrilmi%C5%9F%20avlu.>] Access Date (1.12.2020).
- ŞEN, H. (2011) *310 No'lu Şer'iyye Sicil Defteri'ne Göre Tarsus Mahkemesi'nde Görülen Davalar (H. 1283-1290/M. 1866-1873)*, yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Niğde Üniversitesi, Niğde.
- UÇAR, M. (2000) *Tarsus'ta Korunması Gerekli Bölgesel Kent Dokusunun Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma*, yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- YAĞCI GÜNEŞ, Z., AKKAYA, M. (2015) Üsküdar Bekar Odaları Ve, Türk İslam Medeniyetleri, *Akademik Araştırma Dergisi*, 10(20) 66-87.
- YAMAN ŞAHİN, A. (2006) *287 Numaralı Tarsus Şer'iyye Sicili H. 1240-1244/ M.1824-1828*, yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- YERASİMOS, S. (1996) Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine, *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri* eds P. Dupont, F. Georgeon, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul; 1-18.
- YEŞİLKAYA, R. (2018) *16. - 17. Yüzyıl İstanbul Kadı Sicilleri'nde Ev ve Kentsel Konumu*, yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.

Received: 07.02.2021; Final Text: 24.12.2021

Keywords: Traditional housing; *şer'iyye* registers; property rights; construction rules; Tarsus

EVALUATION OF HOUSING DESCRIPTIONS IN TARSUS ŞER'İYYE REGISTERS

Ottoman Period traditional houses that survived until today mostly date back to the end of the nineteenth century and the beginning of the twentieth century. Research and evaluations on traditional houses mostly depend on physical formation of houses dating back to the last period of the Ottoman Empire. However, first-degree reliable sources such as *şer'iyye* registers, endowments and documents directly and/or indirectly provide information on houses. This information is important in that it provides data on the houses that were built earlier than current ones and helps understand the changes that occurred over time in relation with social structure and rules.

This study aims to evaluate the traditional houses and residential areas of Tarsus by analysing the housing definitions in Tarsus *şer'iyye* registers. There are 140 *şer'iyye* registers of Tarsus. 10 *şer'iyye* registers that present data from 89 years' period dating from the beginning of the nineteenth century to the beginning of the twentieth century were examined within the scope of the study. In this context, first part includes general information on traditional houses of Ottoman Period and main approaches of the study. Based on the information obtained from Tarsus *şer'iyye* registers; second part of the paper explains housing formation in the sense of housing types, construction rules and property rights. Third part presents the assessments on residential tissue. Finally, conclusion includes evaluations on formation and changes of traditional houses in Tarsus.

TARSUS ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE YER ALAN KONUT TANIMLARI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRMELER

Osmanlı Dönemi'nden günümüze ulaşan geleneksel konut yapıları çoğunlukla 19. yy sonu ve 20. yy başına tarihlenmektedir. Mevcut geleneksel konut araştırmaları çoğunlukla Osmanlı'nın son dönemine tarihlenen ve günümüze ulaşabilen tarihi konut yapılarının fiziksel biçimlenmesinden elde edilen bilgilere ve bu bilgilere dayalı değerlendirmelere dayalıdır. Bununla birlikte *şer'iyye* sicilleri, vakfiyeler, defterler ve belgeler gibi birinci dereceden güvenilir kaynaklar bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak ait oldukları dönemlerin konut yapıları hakkında bilgi vermektedir. Bu bilgiler, günümüze ulaşan geleneksel konut yapılarından önce inşa edilmiş olan konutların fiziksel biçimlenmesi hakkında bilgi vermesinin yanı sıra, yapıların oluşumu ve zaman içinde geçirdiği değişimleri sosyal yapı ve kurullarla ilişkili olarak anlamamıza yardımcı olmasıyla da önemlidir.

Bu çalışma, Tarsus *şer'iyye* sicillerinde yer alan konut tanımlarını analiz ederek, Tarsus geleneksel konut yapılarını ve konut alanlarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Tarsus'a ait 140 adet *şer'iyye* sicili bulunmaktadır. Çalışma kapsamında 19. yüzyıl başından 20. yüzyıl başına kadar yaklaşık 89 yıllık bir süreçten kesitler sunan 10 adet *şer'iyye* sicili incelenmiştir. Yazının birinci bölümde Osmanlı Dönemi geleneksel konutları hakkında genel bilgiler ve çalışmanın temel yaklaşımları yer almaktadır. *Şer'iyye* sicillerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda; ikinci bölümde konutların biçimlenmesi başlığı altında konut tipleri, yapı kuralları ve mülkiyet hakları açıklanırken; üçüncü bölümde konut dokusu ölçeğinde tespitler sunulmaktadır. Sonuç bölümünde, Tarsus geleneksel konutlarının tarihi süreçteki biçimlenmesi ve değişimi üzerine değerlendirmeler yapılmaktadır.

MELTEM UÇAR; B.Arch, M.Arch. PhD.

Received her B.Arch from Mimar Sinan University (1997); M.Arch from Yıldız Technical University (2001). Earned her PhD. degree in restoration from Middle East Technical University (2007). Major research interests include traditional houses, raising public awareness and historical water structures. mucar@mersin.edu.tr

NEW OR TRANSFORMED: DESIGN APPROACHES OF ANTAKYA HOUSES IN THE FRENCH MANDATE PERIOD

Mert Nezh RİFAİOĞLU*

Received: 21.08.2021; Final Text: 21.11.2021

Keywords: Antakya; urban form; housing design; transformation; French Mandate Period.

INTRODUCTION

Antakya, which has been a main settlement for many civilizations from the Hellenistic Period to the present, is a multi-layered city. Studies involving the historical stratification of Antakya include physical determinations related to the ancient period of the city, the development of the urban form during historical periods, the history of settlements and city monographs. The city monographs of Sauvaget (1935) and Weullersse (1934), prepared during the French Mandate Period, provide information regarding the revelation of the ancient physical structure of the city and understanding its relations with the city of the period. On the other hand, studies conducted within the scope of urban morphology and urban conservation research focused on issues such as the analysis of the urban structure of the multi-layered city, the investigation of the relationship between physical traces and urban form (Rifaioğlu, 2018; Rifaioğlu, 2012; Demir, 2016; Demir, 2004; Pinon, 2004).

In this study, the change and transformation of the historic urban form of Antakya is evaluated as a multidimensional phenomenon that is ongoing in the historical continuity of the city. In order to understand the transformations of the multi-layered urban architecture of Antakya, a diachronic analysis with a holistic perspective is required. During the twenty years French Mandate Period of Antakya, which began in November 1918, structural, spatial, functional, and cultural changes and transformations took place within the urban architecture and traditional residences. The housing tradition of the city, which remained from the Ottoman period, reveals a new or transformed housing understanding with the design approaches and building technologies of the French Mandate Period. In this respect, the housing formations of the French Mandate Period, which have not yet been evaluated comprehensively and adequately on an urban scale, constitute the focus of this research. In this context, the study attempts to reveal the historical, urban, structural,

* Department of Architecture, Faculty of Architecture, Iskenderun Technical University, İskenderun-Hatay, TURKEY.

Figure 1. The locations of the houses examined in detail within the scope of the study in the historical urban form of Antakya (Prepared by the author, 2021).

spatial, and cultural reflections of the formation and transformation of the traditional Antakya houses during the French Mandate Period.

In this research, field survey, diachronic and historical-interpretive research methods, which include detailed comparative analyses and evaluations specific to houses (**Figure 1**), were applied holistically. In this context, written and cartographic documents (old cadastral plans), old drawings, photographs, measured drawings of houses, restitution analyses and scientific research and publications related to the study area have been used.

Following the introduction and methodology part of the study, the architectural features of the traditional Antakya houses of the Ottoman Period have been explained, the factors behind the transformation of urban architecture and traditional Antakya houses during the French Mandate Period have been investigated, and the transformed and newly formed houses were examined in detail in a holistic way from an urban scale down to a single building scale. As a result of this study, evaluations were made about the design concepts of the houses that have been transformed and newly formed during the French Mandate Period.

ARCHITECTURAL FEATURES OF TRADITIONAL ANTAKYA HOUSES

At the end of the Ottoman Period, traditional houses in the historical city of Antakya were introverted, had courtyards, with ground floors consisted of stone masonry and their upper floors consisting mostly of timber

framed construction systems. The houses, which can be entered through a passageway called *aralık* opening to the courtyard from the organic street pattern formed by culs-de-sac, generally have a single-storey annex building and a two-storey main building that contained the living spaces.

Accordingly, traditional Antakya houses, consisting of a courtyard, main building and annex, are oriented according to the direction of the dominant wind (south-west) and reflect the architectural culture of the geography they are located in with their spatial, structural, architectural elements and decorations. In one corner of the stone-paved courtyard of the traditional Antakya houses there can be an open platform with stone seating called *seki* that is used for daily activities and/or a covered semi-open platform with one side open to the courtyard called an *eyvan* (iwān). Also, a well, a pool, flower beds, trees and a stone cantilever staircase can be found in the courtyard (Figure 2). In rare cases, a turning cupboard may be found placed within the passageway at the main entrances of the houses (Demir, 2016).

There are rooms on the ground floor of the main building and the upper floors of the living units of the late period buildings had a roof where the provisions were dried and stored in early period buildings. The rooms on the ground floor are directly accessible from the courtyard. The entrances of the rooms have a stone doorstep called as *eşik*. On the courtyard façade of the rooms, which are one step higher than the *eşik*, there is a row of arched windows. On the upper level of the windows, there are small openings called *kuş takası*. In the rooms, there are cupboards called *mahmel*, which have been placed within the stone masonry walls. Most of the residences have a wooden partition between the two rooms and there is a hidden wooden staircase called the *mabeyn* within leading to the attic. The floors of the rooms are mostly covered in stone and the ceiling is timber. The main room, which is larger than the other rooms, is more ornate than the other rooms. Generally, at the entrance of the main room there is a niche reserved for religious inscriptions called the *kitabelik* (Figure 2).

Figure 2. Typical spatial organization and architectural elements of a traditional Ottoman Period Antakya house which is located in 4th circumscription plot number 1250 (Prepared by the author, 2021).

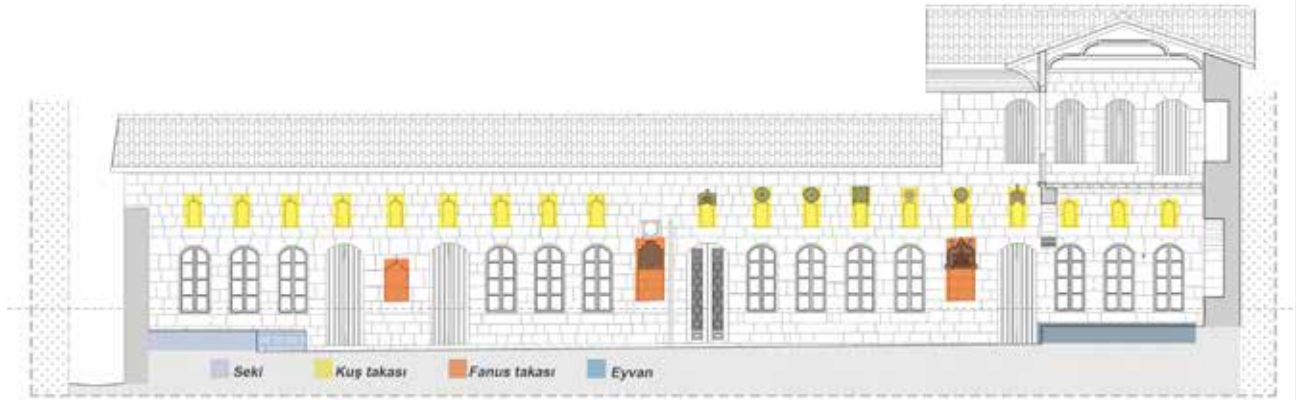

Figure 3. Typical courtyard façade of the main mass and architectural elements of a traditional Ottoman Period Antakya house which is located in 4th circumscription plot number 1250 (Prepared by the author, 2021).

The courtyard façade of the main building is the most decorated façade of the house. On the courtyard façade, which is adorned with stone carvings, there are façade niches called the *fanus takası* and *kuş takası*. The wooden doors and window wings commonly made with the *kündekari* technique (**Figure 3**). Generally, service units such as a kitchen, a warehouse and a toilet can be found in the annex, which is located opposite the main building. The houses are built entirely from local materials procured from the region. Limestone, pine and oak, which are abundant in the region, stand out as the main building materials.

Overall, courtyard niches called as *fanus takası* and *kuş takası*, elevated open-air seating places called *seki* and *eyvan*, wells, wooden lids, arched windows and door openings, built-in decorated cupboards in the main living spaces and decorated timber ceilings, hidden wooden staircases, stone doorsteps, stone cantilever staircase in the courtyards constitute the original features of traditional Ottoman Period Antakya houses.

Traditional Antakya houses have been under the influenced of change and transformation, especially during the French Mandate Period, which lasted until twenty years after World War I (Rifaioğlu, 2014). With the Westernization Movement, as well as local traditional forms that existed throughout all Ottoman territories, an architectural style began to form that was influenced by European architectural styles (Uçar, 2019) such as Neo-classical, Romanesque, Baroque and Rococo. As an important trade centre, Antakya has been open to western influences since the second half of the 19th century, and with the French Mandate Period, changes began to occur in the spatial, structural and stylistic features of traditional houses.

From the introverted, proximately organized, two storey traditional houses with courtyards that differed from one another in their scale and style, houses began to appear in which new and/or mixed construction techniques were used. These changes were brought about by the Neo-Classical, Baroque and Gothic styles that are reflected in their stone ornamentation, their out-facing architectural composition, their pointed arches and ribbed window openings and balconies.

TRANSFORMATIVE DEVELOPMENTS AFFECTING THE NEW OR TRANSFORMED ARCHITECTURAL STYLE

The transformative developments affecting the new or transformed architectural style experienced in residential architecture during the French

Mandate Period, undoubtedly, rely on the developments that occurred regarding the economic, administrative, cultural, and infrastructural facilities in the city. In other words, during this period; the Antakya Municipal Mandate was established in March 1920 and Halefzade Süreyya Bey became Mayor (Tekin, 1993), cadastral surveys were made and 1:500 scale cadastral plans were prepared between 1926-1929 (Rifaioğlu, 2012), with major changes and interventions on traditional houses, the infrastructure and urban architecture, the Antakya historical urban fabric has been under an intense influence of construction of the new and transformation.

As an example of infrastructure work, the electricity infrastructure of the city was established in accordance with the agreement between the Antakya Municipal Administration and *La Société Antioche Electrique* (Açıkgöz, 2008), the construction of the power plant in the Armutlu district started and was completed on 3rd November 1931 within the scope of the urban development activities that started on the west bank of the Asi River. After that, the illumination of the Saray Avenue, the Tourism Hotel, the Governorship, the Banks of Syria and Lebanon, was provided with the power plant, and electricity was provided to privately owned buildings and residential areas immediately afterwards (Tekin, 1993). On the other hand, waterways were established from Harbiye to the city and the use of the water network began in August 1931 with the banning of the use of the wells within the historical urban fabric. The expansion of the *Rue Jadid and Herod Road* (currently Kurtuluş Avenue), which is located within the historical urban fabric, was carried out and the avenue attained its current width in 1935 (Figure 4).

Works on the development plan began with the establishment of the *Service d'Urbanism* during the French Mandate Period in 1925. *Réne Danger*, the French Mandate's city planner, prepared city plans for Antakya in a scale of 1: 10.000 in 1932. The plan is based on Réne Danger's "formalist understanding of composition in line with the teachings of the French Beaux-Arts School" (Bilsel, 2009, 12-7), which he also implemented in his plan of İzmir. In the plans that include road networks and functional zoning, Danger proposes an urban structure that is solved with city squares in new residential areas and wide road networks that pass through the historical urban fabric. The plan was approved by the Antakya Municipal Administration and implemented in the west of the Asi River as well as being partially implemented within the historical urban fabric (Rifaioğlu, 2014).

In addition to the infrastructure work being carried out in the city, Antakya Municipal Administration Building (1932), the Slaughterhouse (1928), the Hospital (1931-1932) and Antakya High School (1925) were built during the early years of the Mandate Period. The large, empty lands to the west of the Asi River have been considered as a *tabula rasa*, to where the French urban and architectural style could be transferred, and it has been determined as a priority settlement area. In this context, on the periphery of the new roads leading out radially from Republic Square towards İskenderun, Samandağ and Kiseçik, buildings differing from the traditional buildings in the historical urban fabric of Antakya in terms of scale, architectural program, construction technique and architectural style have been designed and built. On the other hand, buildings in different places and times that can be classified as the different "moderns" (Bozdoğan, 2001, 35) that make up the New Architecture of Antakya of the Modern Movement, have the

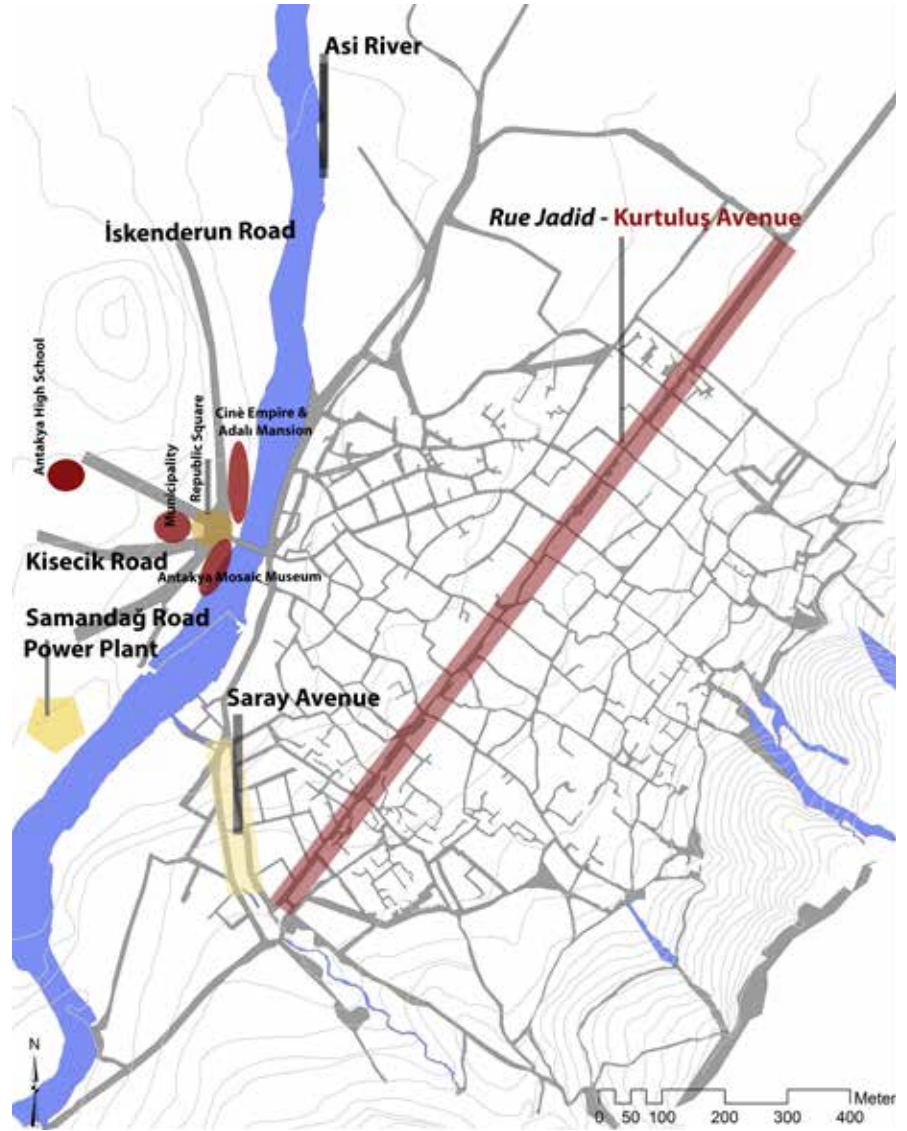

Figure 4. The historical city of Antakya, with its organic culs-de-sac pattern located to the east of the Asi River and the locations of the buildings which were constructed during the French Mandate Period to the west of the Asi River (Prepared by the author, 2020).

signatures of architects and construction companies that operated during the Mandate Period. Antakya High School, which was designed by M. Kowalski and the Georges Moussalem company acted as a contractor, the Antakya Mosaic Museum designed by Architect Michel Ecochard, the Cinè Empire designed by Architect Leon Benjuda and the Adalı Mansion designed by Architect Jacques De La Boucherie can be given as examples of buildings of the period located on the west of the Asi River that have survived up to the present (**Figure 4**).

As a result of the development activities carried out throughout Antakya during the French Mandate Period, new and various urban interfaces, and architectural forms -that did not take place during Antakya's Ottoman Period- emerged. The "National Architectural Renaissance", which was prevalent until 1930 in the Republic of Turkey (Batur, 2005), referred to as "eclectic Ottoman revitalization" and "the revitalization of nineteenth-century classical and Gothic styles in Europe" (Bozdoğan, 2001, 31), found its partial equivalent in the residential buildings in Antakya. Despite the application of new construction techniques (reinforced concrete and iron)

in the buildings of the period and the design of modernist-style public buildings, the stylistic designs, symmetry and axuality in plans stand out, especially in residential buildings.

THE TRANSFORMATION OF HOUSES IN ANTAKYA DURING THE FRENCH MANDATE PERIOD

During the period of the French Mandate, the activities carried out at the scale of urban and individual buildings caused the formation and spread of new cultural codes in the traditional urban form. The new cultural codes that were instilled in the traditional urban form of the Ottoman period caused the spatial, stylistic and structural architectural features that were transformed by feeding off of traditional architecture to take place throughout the city. In the historical urban fabric, the activities that took place during the period of the French Mandate, especially for houses, can be discussed under two headings. These are;

1. Houses transformed as a result of the development activities that took place within the historical urban fabric.
2. Houses transformed in lots within the historical urban fabric.

The houses categorized under the first heading are mostly located on Kurtuluş Avenue. Traditional residential buildings transformed within the historical urban fabric have emerged as a result of abandonment and expropriation interventions made within the scope of the expansion works of Kurtuluş Avenue between 1928-35. The newly emerged neo-classical style residential buildings on both sides of the avenue were appropriated from traditional Antakya houses. Due to the fact that the traditional Antakya houses facing the expanding street lost their mass on the street façades, the traditional houses mostly transformed into neo-classical style residential buildings along the avenue (Mihçioğlu Bilgi and Uluca Tümer, 2020). Behind the new faces/masses of the houses formed on the avenue façades, the buildings maintain their original traditional architectural formations, so the effort to integrate the diachronic architecture that is formed in the houses becomes apparent. In this context, the courtyard in traditional Antakya houses continued to exist in some of the buildings, and in most of them, houses with interior-central *sofa* (halls) formed with the transformation of a new spatial arrangement consisting of symmetry and axuality. In this context, the change and transformation taking place on Kurtuluş Avenue can be considered under two main sub-headings as the houses that have changed by moving away from the traditional and those that have changed by maintaining the traditional. In the comparative analysis made on the houses located in the neighbouring's of 5th circumscription plot numbers 1222-1223 (**Figure 1**), the architectural change of those that have moved away from the traditional is clearly perceived.

The cadastral plan dating from 1929, prepared during the period of the French Mandate, shows the original plot-courtyard-mass relations of the houses in 5th circumscription plot numbers 1222 and 1223. It is understood that the house, located on 1223 in the plan showing the original layout prior to the expansion of Kurtuluş Avenue, is a traditional structure with a courtyard, that is introverted organized with a staircase, a *seki* and a well in the courtyard (**Figure 5**). In the neighbouring plot, numbered 1222, there is a traditional house with original plot-courtyard-mass relations similar to that in plot 1223 (**Figure 5**).

Figure 5. The original plot-courtyard-mass relations of the houses in plots 1222 and 1223 in the cadastral plan dating from 1929 (Produced by the author, 2021).

With the widening of Rue Jadid that became Kurtuluş Avenue, parts of the houses on the Rue Jadid corresponding to the broader part of the road were demolished and abandoned and the remaining parts of the houses underwent change and transformation in parallel with the architectural understanding of the period. In this context, it is clear that the original plot-courtyard-mass relations seen in 1929 in the house located on plot 1223 on the street changed, but the original plot-courtyard-mass relations in the house on plot 1222 remained (**Figure 6**). In plot 1223 the spatial equivalent of the street-courtyard-mass relationship attained from the entrance, passageway, courtyard that could be seen in traditional Antakya houses disappeared. Based on the change in the building, three entrances located on Kurtuluş Avenue were designed and it was determined that the ground floor and the first floor of the building were to be directly accessed from these three entrances. The courtyard on the ground floor of the traditional house has been replaced by the *sofa* (hall). The rooms can be accessed from the *sofa* (hall). The annex mass of the traditional house, which is independent from the main building, has been integrated within the new house layout. The traditional use of the *mahmel* is continued in the rooms. However, other traditional architecture features such as *eşik*, *kitabelik*, and the *mabeyn* which can be found in the rooms of the house on plot 1222 are not used in the new house on plot 1223. The building was built with a masonry system and the floors were made with timber beams and covering. As the height of the building had increased the height of the rooms also increased. The courtyard façade, which is the most ornate façade of the introverted traditional Antakya houses, cannot be observed in plot 1223. Instead of the courtyard façade, the building was designed with an outward-facing, neo-classical style, ornate exterior. Commercial units opening to the street were formed on the ground floors of the houses that were built on Kurtuluş Avenue during the French period. In plot 1223, there are four commercial units that open onto the street. In the new houses, buildings are generally divided into units in a vertical manner. The staircases of houses that have been divided into separate households on their upper and lower floors can be entered from the street. Thus, it

Figure 6. Transformed spatial characteristics and architectural elements of housing in plot 1223 and continued traditional spatial characteristics and architectural elements of housing in plot 1222 (Prepared by the author, 2021).

is clear that the architectural composition and spatial codes, functional organization that have been ongoing for centuries in traditional houses have begun to change, and a new architectural composition, spatial codes and functional organization that contain traditional elements are being produced. This can be considered as a sign that a new way of life has begun to take place within the houses.

The level and character of transformation differs from building to building. Again, another example that is different from the transformations seen in the example in plot 1223 on Kurtuluş Avenue is the house in 3rd circumscription plot number 553 (**Figure 1**) which is the solution in the new adaptation maintaining the traditional architectural features. Even though, the original street-courtyard relationship of the house is maintained on the ground floor so that the original courtyard layout is preserved with its original architectural elements such as stone cantilever staircase, but a new space organization was evolved with spacious and deep *sofa* halls on the first floor (**Figure 7**).

In this house, the *sofas* (halls) on the first floor were created by making projections over the courtyard. Therefore, the courtyard area that is large on the ground floor reduces in its original volume as you go up to the first floor. The rooms reached from the *sofas* (halls) contain traditional cupboards, *mahmels*. However, there are no other traditional elements such as the *eşik*, the *mabeyn*, or the *kitabelik*. There are windows opening

Figure 7. A view of the spacious and deep *sofa* halls of the house at the 3rd circumscription, plot 553 (Taken by the author, 2020).

from the rooms to the *sofa* (hall). Two French balconies project from the *sofas* (halls) towards the courtyard. On the first floor, there are many neo-classical architectural elements. The kitchen, being a service unit, have been designed within the first floor of the building. A domed small Turkish bath, which is a unique example, can be found within the building (Figure 8). In addition to the use of local building materials and construction techniques, the use of profiled cast iron industrial structural elements, coloured marble, iron railings and fences stand out. A hybrid construction system has been implemented as cast iron I profile beams have been used in the slabs.

This transformation was not only specific to the buildings, but also caused the formation of a new urban use and spatial organisation within the city. The trade, that was localized in the Long Bazaar [during the Ottoman Period], having settled along the strong axis within the historical urban fabric [during the French Mandate Period] as a result of the formation of commercial units on the ground floors of the transformed houses on the avenue developed a new urban interface of use. In addition, the closed-introverted, single-unit traditional houses on the *Rue Jadid* were divided into two units, being the ground floor and the upper floor, with the widening of the avenue; shops and houses with small courtyards were formed on the ground floor, and on the upper floors units with *sofas* and balconies opening to the outside were formed (Figure 9).

Regarding the residences transformed in the plots within the historical urban fabric, the Mutasarrıf House and the Bereket Family House are among the examples of the buildings of that period. Stone has been used as the main building material in both. It is known that the stone masons of the Bereket family house, built in 1934-1937, came from Aleppo and the engineer came from Paris (Aslanoğlu, 2000). The building has muqarnas-like cornices, horseshoe arches and column heads. The Mutasarrıf Hacı Müminzade İbrahim Edhem Bey house was built during the 1930s in the 3rd circumscription plot number 502 (Figure 1), so that he had a place to stay in Antakya while he worked there during the summer months (Nakib,

Figure 8. First-floor spatial organisation and architectural elements of traditional housing in plot 553 during the French Mandate Period (Prepared by the author, 2021).

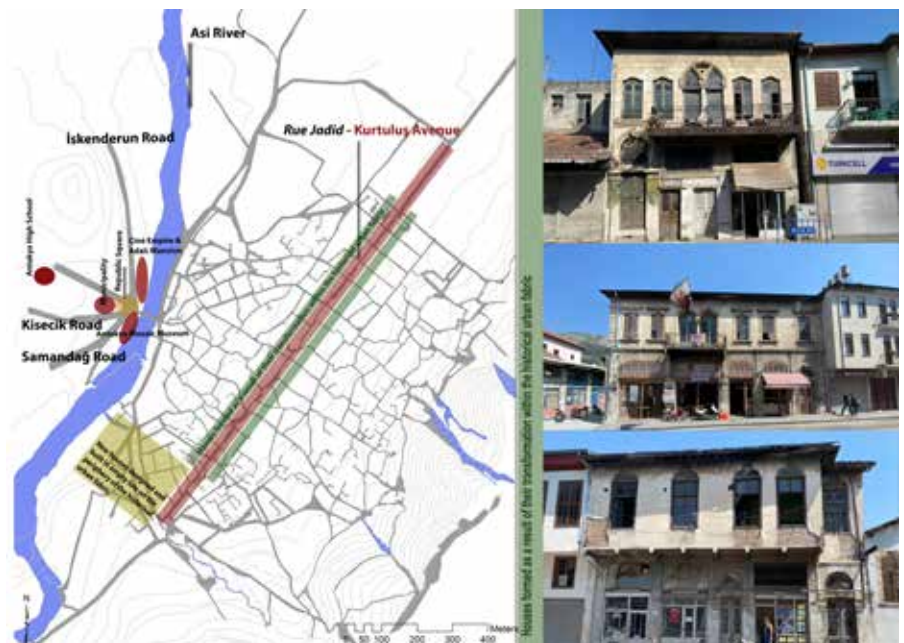

Figure 9. Examples of formed and transformed houses on the Kurtuluş Avenue (Prepared by the author, 2020).

2012). This house with a courtyard, which is located in a cul-de-sac next to the Nakip Mosque. When the plan of the house is examined, it can be seen that the original street-courtyard-main building relation is conserved like as the passageway and courtyard are existed, and main building and the annex are located around the courtyard. On the other hand, the main building does not have any of the architectural elements found in

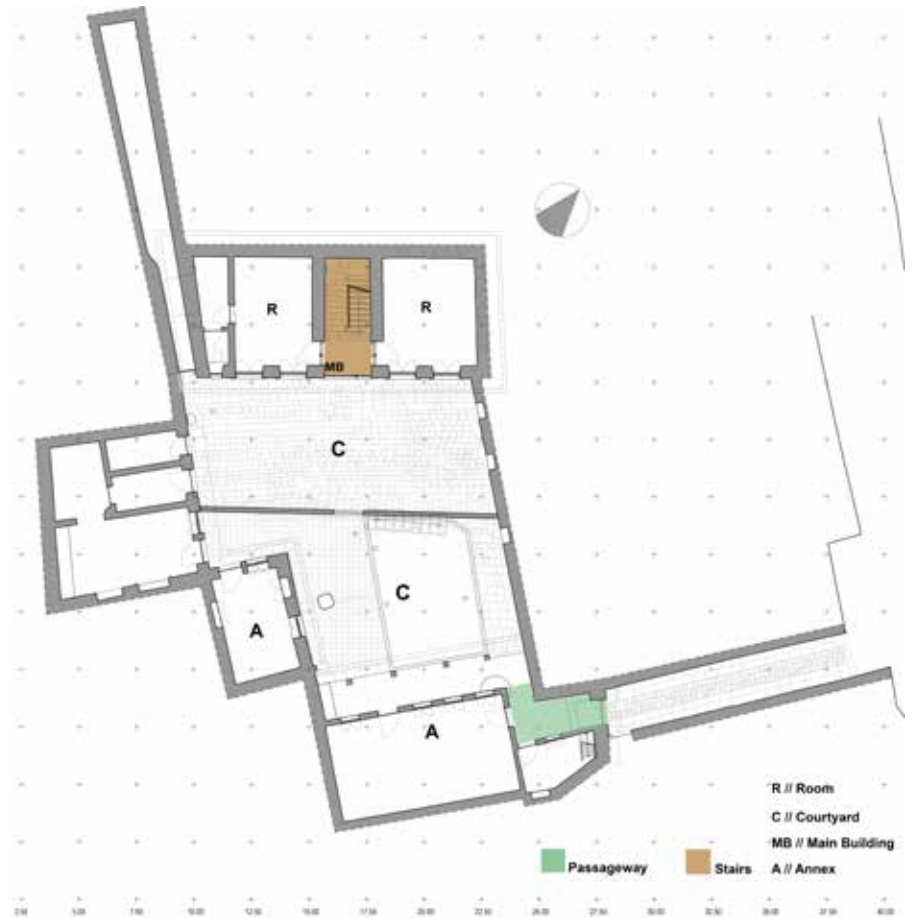

Figure 10. The Mutasarrıf Hacı Müminzade İbrahim Edhem Bey house ground floor plan scheme (Prepared by the author, 2021).

traditional houses (**Figure 10**). There is a staircase at the entrance of the symmetrically arranged main building that has rooms on either side of it. There is a balcony on the first floor that extends towards the courtyard that can be accessed from the staircase.

Architectural elements seen in the courtyard façades of traditional houses have not been included in the design of the courtyard façade of the main mass. Thus, the building reflects the western neo-classical style of the period with its high rectangular shuttered windows, central hall with a staircase, symmetrical spatial organisation, and monumental façade design (**Figure 11**).

In the historic urban fabric of Antakya, an understanding of the qualities found in traditional residential architecture was implemented in the transformations that occurred in residential architecture during the French Mandate. In this adaptation that takes place within the historical urban fabric, it is clear that a residential architecture that is synthesized by interpreting the construction techniques, spatial organization, building materials, architectural elements, mass characteristics and façade typologies of traditional houses with new construction techniques, building materials and spatial-functional organizations have formed.

Figure 11. Mutasarrıf Hacı Müminzade İbrahim Edhem Bey's house constructed around 1930's (Taken by the author, 2016).

THE FORMATION OF NEW HOUSES IN ANTAKYA DURING THE FRENCH MANDATE PERIOD

Closely related to the transformations in the traditional Antakya houses, the new houses designed and built on empty plots on the periphery of the historical urban fabric and in areas opened to new development in the French Mandate needed to be investigated to achieve a holistic understanding and evaluation. The new houses built on Saray Avenue, which is located on the periphery of the historic urban fabric, new housing proposals and the new development area, which was designated as *tabula rasa* during the French Mandate Period to the west of the Asi River, will be examined.

In this sense, the residential buildings designed and built with western influences on the plots on the periphery of the historical urban fabric and in the new development areas differ from the introverted, proximately located, two-storey traditional houses with courtyards, especially in terms of height and style, seen in the traditional urban fabric of Antakya. In the new houses, the high floor stands out in the apartment type, which is made up of stone carved decorations reflecting the baroque and gothic style, an outward facing architectural composition with pointed arched and ribbed window openings and balconies, new construction techniques and technologies such as cast iron I beams with reinforced concrete slabs have been implemented and used together with traditional construction techniques. On the façades of the houses on the Saray Avenue, "the application of stylized plant motifs with rough lines on the lintels and arch keystones of the entrance doors, and on the openings where pointed arch types reminiscent of the gothic style, or on the column heads similar to those seen in Romanesque art" (Aslanoğlu, 2000, 94) is common (**Figure 12**).

When we examine the residential building in 3rd circumscription plot number 1206 (**Figure 1**) on Saray Avenue, we can see that there is access to

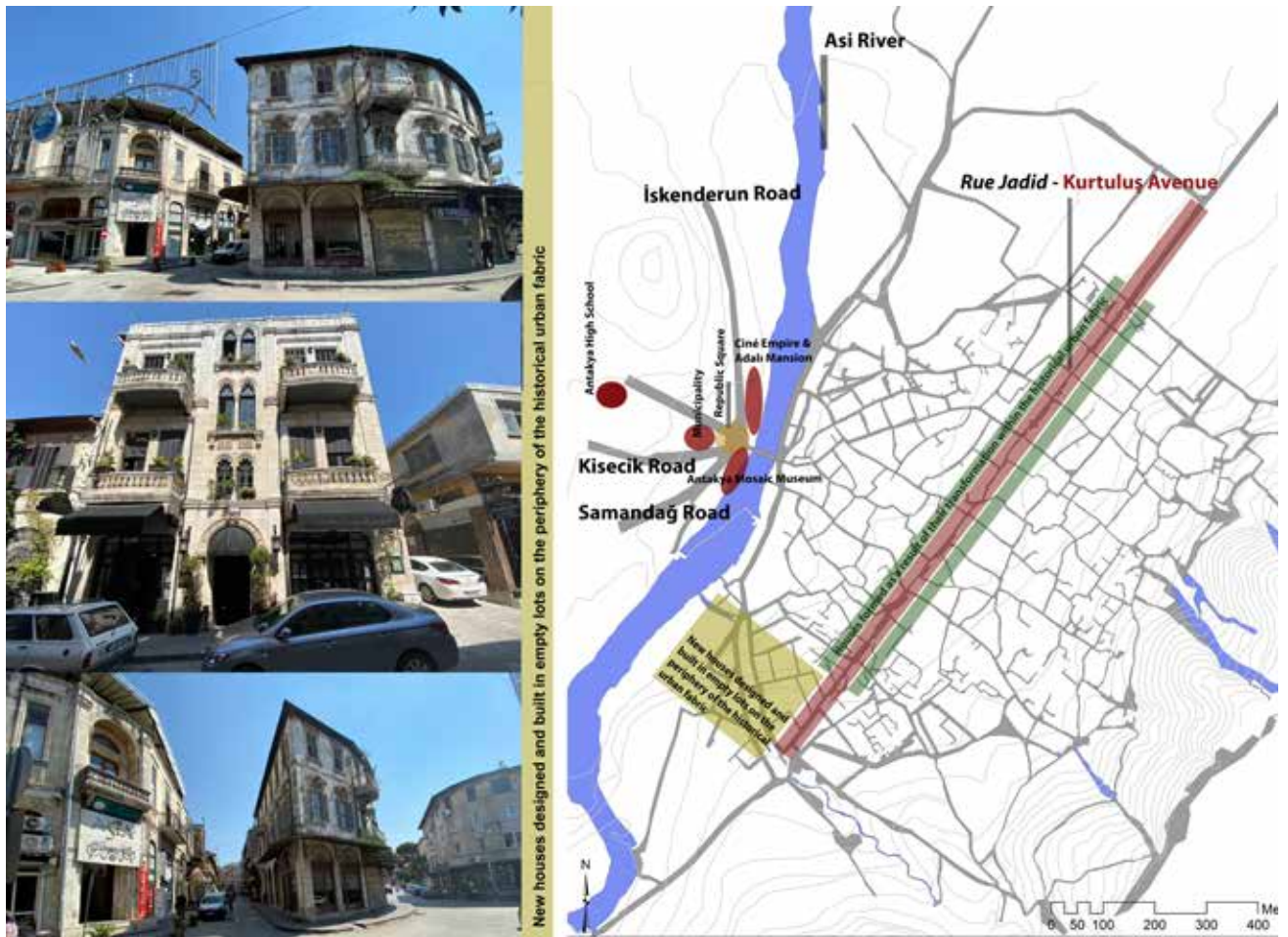

Figure 12. New houses designed and built on the empty plots located on the periphery of historic urban form of Antakya (Prepared by the author, 2020).

the ground floor from the ornamented, arched, retracted main entrance of the building, and to the first floor from another neo-classical style entrance. Monolithic terrazzo steps have been used on the staircase. On the façades dominated by the neo-classical style, there are high rectangular window openings, wooden shutters, iron railings, floral motif ornaments, stained glass decorated top windows and stone frame on the entrance doors (Figure 13).

Figure 13. The entrance façade of the building located on Saray Avenue, plot 1206 (Prepared by the author, 2021).

Figure 14. The ground and the first floor plans of the house located on Saray Avenue, 1206 plot (Prepared by the author, 2021).

The ground and basement floors of the building were used as one dwelling, and the first floor used as a separate dwelling. The dwellings are designed according to the central *sofa* plan type. The building was constructed with the combination of masonry stone and reinforced concrete slabs. The service spaces of the ground floor dwelling located in the basement. There are geometric patterned cement tiles covering the spaces of all floors. The building does not have spaces such as balconies or terraces and traditional architectural elements found in Antakya houses (**Figure 14**).

In line with the activities taking place in the historical urban fabric of Antakya and its periphery, the residences in the west area of the Asi River, which are newly built, provide important information for us to understand the residential culture of the period and provide us with the reflections of the synthesis between the traditional and the new. In this sense, the Adalı mansion known to have been designed and built as a house during the 1930s by the architect Jacques De La Boucherie, stands out as an important example. The house, built adjacent to the han, which is an Ottoman Period building, as seen in old photographs, is located between the Asi River and Atatürk Avenue. According to the archival sources, the mansion was the second building built after the Antakya High School, which was built to the west of the Asi River in 1925 during the French Mandate Period (**Figure 15**).

Later, the building became the neighbour of the Antakya Town Administration building, the Ciné Empire (Hatay, Parliament Building) and the Old Archaeology Museum which were built during the French Mandate Period around the Republic Square in the city centre. Although, the building's historical context is not related to residential functions and was built relatively far from the historical urban fabric in terms of its location, it was actually designed with an architectural synthesis that establishes strong ties with the residential buildings that were formed/transformed during the French Mandate Period in and around the historical urban fabric. The building is designed with a symmetrical plan and has two storeys, rectangular high window, and a central *sofa* hall. The façades of the building are similar to the symmetrical, narrow rectangular, arched and ribbed aperture layout seen in the houses of the period located on the Saray Avenue. Stone was used in the façade of the building, which was constructed with a reinforced concrete construction system (Aslanoglu, 2000, 94). There are two main entrances on the east and west façades of the main building, which consist of the ground floor, the first floor and the attic. Of the entrances which are spatially similar in their design -a recessed

Figure 15. The han, Antakya high school and the Adalı mansion are seen on the west bank of the Asi River (Author's archive, Reproduced from the author, 2021).

Figure 16. The entrance of the west façade (Photograph taken by the author, 2019).

terrace designed above the ground level and three doors opening onto it- at the entrance to the west façade there are two stone columns adorned with decorative capitals and on the east façade there are two chamfered columns (**Figure 16**).

A cut-stone handrail carried by decorative cut-stone pillars on both sides of the columns on the west façade constitutes the banister of the terrace. The crown of the door frame at the upper level of the entrance terrace is made of decorated cut-stones. Just below this part, the keystones of the openings are decorated with motifs and the stones forming the frame are decorated with vertical relief stripes. In the part where the frames formed by these vertical stripes touch the ground, the frames are shaped like a pedestal. Three doors open into the main mass from the entrance terrace. The door

Figure 17. The east façade of the building after restoration (Photograph taken by the author, 2021)

Figure 18. The central *sofa* of the building (Photograph taken by the author, 2021)

on the axis of the stairs opens to the central *sofa* (hall) of the building, the others to the living rooms located on either side of the building. All three of the doors are timber double winged doors. Curved window wings are placed on the upper part of the doors with iron bars in front of them. The central *sofa* (hall) of the building is accessed through the entrance door with neo-classical decorations. Similarly, from the entrance terrace on the east façade of the building, there are three doors opening to the central *sofa* (hall) of the main mass and to the spaces located at both corners of the building (**Figure 17**) (**Figure 18**).

From the central *sofa* (hall), access is provided on the ground floor to the kitchen, wet spaces, the rooms and to the stairs. The entrance terrace on the east façade, from which one enters the central *sofa* (hall), has

Figure 19. The west façade of the building. Showing domed towers with octagonal plans on the terrace (Photograph taken by the author, 2021)

similarities to the entrance on the west façade in terms of the number of openings. However, the cut stone decorations on the west façade are not present on the east façade. Additionally, the chamfered columns on the entrance terrace of the east façade are rectangular in shape and support the projection above it.

The staircase, which can be accessed through two door openings from the *sofa*, provides access with four steps to the garden at the lower level, and to the upper floors. The staircase with monolithic terrazzo steps leads to the central *sofa* on the upper floor. It can be said that there are two *sofas* on this floor. The two rectangular *sofas*, one of which is longer than the other, slide along the axis to come together. The rooms, kitchen and toilet spaces on the first floor are located at the edges of the *sofas*. Unlike the ground floor, the *sofas* do not open to the exterior façades of the building.

The main walls of the attic, which can be reached via the main staircase, were formed by recessing them in the north and west. Due to the west façade of the building recessing a terrace space has been designed on the roof. There are two domed towers with octagonal plans on the terrace (**Figure 19**).

When we examine the construction technique of the building, reinforced concrete beams and slabs are used together with the masonry construction technique. The building where the traditional construction system is used together with the modern construction system, not only have local materials been used but also building materials brought from foreign countries have also been used in the building. For example, the tiles with the Guichard Carvin&Co Marseille St. Andre-France stamp used in the roof covering of the building were brought from Marseille (for further information Eldem, 2017) (**Figure 20**), the marble plates with the W TF Beyrouth stamp under them that were used in the covering of the first-floor slabs were brought from Beirut (**Figure 21**).

Figure 20. Guichard Carvin&Co. Marseille St. Andre-France stamped tiles with a bee logo that were used in the building (Photograph taken by the author, 2020).

Figure 21. Stamp showing the production location of the marble plates covering of the first-floor slabs (Photograph taken by the author, 2021).

The oval swimming pool in the garden of the building gives an idea about the living standards and cultural structure of the period. Around the swimming pool, there were grape vines locally called *hayme*, citrus trees and flower beds, which are commonly found in the courtyards of traditional Antakya houses (**Figure 22**).

While there are traditional and neo-classical style elements on the exterior façade of the building, it is clear that the modernist understanding of the period is dominant in the interior features. A spatial layout related to socio-cultural references such as service areas being located inside the bedrooms, spaces reserved for servants, guest reception rooms, a tearoom, and recreation room have been designed. The interior decoration includes

Figure 22. The swimming pool in the Adalı mansion and its surroundings (Archive of the author).

Figure 23. The *sofa* (hall) on the first floor of the Adalı mansion (Archive of the author).

plasterboard, stained glass, wallpaper, and wooden decorations (**Figure 23**).

The swimming pool, service spaces in the rooms, guest reception halls, recreation rooms, the library hall and servant spaces provide information about the new living conditions and residential uses of the period. There are more monumental and flamboyant, spatially and functionally reflecting the modernist understanding houses built in the areas that have been opened to new development, compared to the ones built in the historical urban fabric. It can be understood that spatial solutions

are created for new functions that are not present in traditional Antakya houses and the horizontal and vertical spatial organizations have been designed for new life practices. Social-status indicators such as exquisite craftsmanship, decorations, and spatial quality in the architectural elements up to that point in time were not reflected onto the exterior façades and were only noticed when entering the main room of traditional Antakya houses. During the period of the French Mandate, these qualities began to be reflected onto the exteriors and mass features of the houses. In the traditional Antakya houses, which have spatial reflections of traditional cultural practices, the formation of a residential architecture shaped by new socio-cultural norms has been realized. In this formation, a residential organization that feeds off of the traditional but relates to new living conditions and is mostly free from the spatial reflections of traditional cultural practices stands out.

CONCLUSION

The evolutionary transformation of the traditional houses of Antakya created the architecture that was formed by the modern lifestyle feeding off of tradition, integrating it into the physical structure. The architecture created has attempted to realize the construction of the new within a reformist framework, remaining faithful to the connection it establishes with its essence.

In this context, new traditions have been formed by partially adhering to the spatial and functional solutions of traditional residences in houses undergoing transformation in the city. In the new traditions, it is clear that houses with I beams, that are extroverted, with *sofa* halls, and generally consisting of mixed trade-residential functions were formed. On the other hand, on the periphery of the city and in the locations opened to new development, high-rise, extroverted, decorated multi-storey houses of a monumental scale despite to the conditions of the period were created in the empty plots in the city.

With the change and transformation experienced, the architectural programs of the residences also organize new living conditions. These conditions emerged with the development of the building technology of the period, the change in life culture, the change in architectural style and preferences and sprouted the canonical aesthetic understanding of residences in the historical city of Antakya.

Local building materials present in the region were used in the construction techniques of traditional Antakya houses. On the other hand, construction materials were procured from foreign countries and new building materials and construction systems were used in the houses due to the increasing international relations and economic opportunities in the houses built during the French Mandate Period. In this sense, a hybrid housing construction industry formed by the integration of new industrial materials and construction technologies together with traditional construction techniques during the French Mandate Period. With the development of hybrid construction technology changes in space and mass dimensions in houses, transformations in interior forms, and flexibility in façade openings have been provided. This has been achieved with the combined use of local building materials and construction techniques, industrial building materials and construction technologies. The change in architecture leads to the change of living conditions, and the change of living conditions to

the change of cultural codes of housings. In traditional houses, multiple activities such as sleeping, sitting, eating, and washing in a single room have changed in new houses and have led to the creation of specialized spaces which are used for different functions.

As a result, the architectural formation that permeates the entire city has produced its own cultural codes and integrated a new way of life fed by tradition into the city. In the new houses formed in this way, an architectural culture that has been assimilated from tradition has emerged. In this sense, it can be evaluated that traditional housing practices are indirectly involved in the new life culture regarding the new houses in Antakya constructed during the French Mandate Period and that the new has created an architectural integrity that is unique without disregarding the past.

BIBLIOGRAPHY

- AÇIKGÖZ, Ü.F. (2008) *A Case in French Colonial Politics of Architecture and Urbanism: Antioch and Alexandretta During the Mandate*, un-published Master Thesis, Middle East Technical University, Faculty of Architecture, Graduate Program in Architectural History, Ankara.
- ASLANOĞLU, İ. (2000) Fransız İşgal ve Manda Döneminde İskenderun Sancağı: Kentsel ve Mimari Değişimleriyle İskenderun, Antakya ve Kırıkhan Kazaları, *Papers Submitted to International Symposium Ottoman Heritage in the Middle East*, vol. 1, Publication of Atatürk Culture Center, Ankara.
- BATUR, A. (2005) *A Concise History: Architecture in Turkey During the 20th Century*, Chamber of Architects of Turkey, Ankara.
- BİLSEL, C. (2009) İzmir’de Cumhuriyet Dönemi Planlaması (1923-1965): 20. Yüzyıl Kentsel Mirası, *Ege Mimarlık*, 71 12-17.
- BOZDOĞAN, S. (2001) *Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul.
- DEMİR, A. (2004) The Urban Pattern of Antakya: Streets and Houses, *Antioche de Syrie Histoire, images et traces de la ville antique*, ed. B. Cabouret – P.-L. Gatier – C. Saliou (eds.), TOPOI Supplément; 5, 221-38.
- DEMİR, A. (2016) *Çağlar İçinde Antakya*, Dafne Kitap, İstanbul.
- ELDEM, E. (2017) Of Bricks and Tiles: The History of a Local Industry in the Area of Müfette (Thrace), *Living the Good Life*, Leiden, The Netherlands: Brill.
- MIHÇIOĞLU BİLGİ, E., ULUCA TÜMER, E. (2020) Building Typologies in Between the Vernacular and the Modern: Antakya (Antioch) in the Early 20th Century, *Sage Open* 10(2) 1-18.
- NAKİB, B. (2012) *Eski Antakya’dan Görünümler: Tarihsel Yapılar ve Eski Ünlü Yerler*, Antakya Belediyesi Kültür Yayınları, Antakya.
- PİNNON, P. (2004) Survivances et transformations dans la topographie d’Antioche apres l’Antiquité, *Antioche de Syrie Histoire, images et traces de la ville antique*, Ed. B. Cabouret, P.L. Gatier, C. Saliou, TOPOI Supplément; 5 191-219.

- RİFAİOĞLU, M.N. (2012) *An Enquiry into the Definition of Property Right in Urban Conservation: Antakya (Antioch) from 1929 Title Deeds and Cadastral Plans*, un-published Ph.D. dissertation, Middle East Technical University, Faculty of Architecture, Graduate Program in Restoration, Ankara.
- RİFAİOĞLU, M.N. (2014) The Historic Urban Core Under the Influence of French Mandate and Turkish Republican Urban Conservation and Development Activities, *Megaron* 9(4) 271-88.
- RİFAİOĞLU, M.N. (2018) Geleneksel Antakya Konutunda Katmanlaşma İzlerinin Değerlendirilmesi, *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi TÜBA-KED* 17 161-75.
- SAUVAGET, J. (1935) Le Plan de Laodicée-Sur-Mer, Institut Français de Damas, *Bulletin d'Etudes Orientales*, vol 4, Cairo.
- TEKİN, M. (1993) *Antakya Tarihinden Yapraklar ve Halefzade Süreyya Bey*, Antakya.
- UÇAR, M. (2019) Tarsus'ta Geleneksel Konuttan Cumhuriyet Dönemi Konutuna: İki Örnek Yapı Özelinde Konut Mimarisinin Dönüşümü, *SKETCH* 1(1) 71-84.
- WEULERSSE, J. (1934) Antioche Essai de Geographie Urbaine, *Bulletin d'etudes orientales*, T.4, 27-79.

Alındı: 21.08.2021; Son Metin: 21.11.2021

Anahtar Sözcükler: Antakya; kentsel biçim; konut tasarımı; dönüşüm; Fransız Mandası Dönemi.

YENİ VEYA DÖNÜŞMÜŞ: FRANSIZ MANDASI DÖNEMİNDE ANTAKYA EVLERİNİN TASARIM YAKLAŞIMLARI

Antik dönemde *Antioch* olarak bilinen Antakya, eski çağlardan günümüze kadar farklı kültürler ve imparatorluklar tarafından sürekli iskân edilerek oluşmuş/yeniden oluşturulmuş ve dönüştürülmüştür. Kent, Osmanlı Dönemi sonunda çıkmaz sokaklarla örgütlenmiş organik bir kent formuna sahip olmuştur. Sahip olduğu çok katmanlı kent kimliğine yönelik yapılan araştırmalar antik dönem yapılarıyla birlikte Osmanlı dönemi sonuna kadar olan süreçte oluşan mimarinin araştırılmasına odaklanmaktadır.

Öte yandan, kentin değişim ve dönüşümünde etkisi olan Fransız Manda İdaresi Dönemi'nin (1918-1938) oluşturduğu yeni kentsel ara yüzler ve mimari tasarım yaklaşımlarıyla ilgili yeterince araştırma mevcut değildir. Fransız Mandası döneminde Antakya genelinde yürütülen imar faaliyetleri sonucunda, Osmanlı Dönemi Antakya'sında yer almayan yeni veya dönüşmüş mimari oluşumlar ortaya çıkmıştır. Bu çalışma, Fransız Manda İdaresi Dönemi'nde Antakya tarihi kent dokusundaki konutların oluşum ve dönüşümlerini kent ölçeğinden tekil konutlar özelinde varan ölçeklerde araştırmaya odaklanmaktadır.

Bu kapsamda, altyapı-kent mimarisi ve geleneksel konutlara yönelik kent ölçeğinde ve yapılar ölçeğinde gerçekleştirilecek analiz ve değerlendirmeler ışığında; Antakya'nın geleneksel konutlarının Fransız Manda İdaresi Dönemi'nde evrimci bir yoldan nasıl değişim ve dönüşüm geçirdiği, modern yaşam biçiminin gelenekten beslenerek fiziksel yapıya nasıl entegre edildiği ve oluşan mimarinin özünü kurduğu bağa sadık kalarak, reformist bir çerçeveyeyle yeninin inşasını nasıl gerçekleştirdiği sorularına yanıt aranacaktır.

NEW OR TRANSFORMED: DESIGN APPROACHES OF ANTAKYA HOUSES IN THE FRENCH MANDATE PERIOD

Antakya, known as *Antioch* during the ancient period, has been inhabited continuously and formed/re-formed and transformed from antiquity to the present by different cultures and empires. It had an organic city form organized with culs-de-sac towards the end of the Ottoman Period. Previous research particularly conducted on its multi-layered urban identity together with on certain buildings from antiquity focuses on the study of the architecture that formed throughout the Ottoman period until it ended.

On the other hand, there is not enough research on the new urban interfaces and uses created by the French Mandate Period (1918-1938), which has had an impact on the city's change and transformation. As a result of the development activities carried out throughout Antakya during the French Mandate period, new or transformed architectural forms -that did not take place during Antakya's Ottoman Period- emerged. This study focuses on researching the formation and transformation processes of the houses belonging to the historical urban fabric of Antakya from the French Mandate Period ranging from the city scale to a single residential building.

In this context, the evaluations made at the city scale and at the building scale with regard to infrastructure-urban architecture and traditional houses will seek answers to the questions of how the traditional houses of Antakya underwent change and transformation in an evolutionary manner during the French Mandate Period, how the modern life-style was integrated into the physical structure by feeding off of tradition, and how the emerging architecture realizes the construction of the new within a reformist framework while remaining faithful to its essence.

MERT NEZİH RİFAİOĞLU; B.Arch, M.Arch, Ph.D.

Received his PhD. degree in restoration from Middle East Technical University (METU) in 2012. His main academic and professional interest areas are conservation of cultural heritage sites, urban morphology, conservation management planning, interpretation and presentation of multi-layered settlements, restoration projects of historic buildings, design in historic environments. mertnezih@gmail.com

FINANCIALIZATION OF HOUSING AND MORTGAGE DEBT REPAYMENT STRATEGIES OF HOUSEHOLDS IN TURKEY (1)

Ahmet Suvar ASLAN*

Received: 21.08.2020; Final Text: 16.08.2021

Keywords: Mortgage loans; housing policy; financialization of housing; real estate; Turkey.

1. This paper is partly based on the author's Ph.D. dissertation at Yıldız Technical University and the research was supported by the Yıldız Technical University [grant number 2016-03-02-DOP01]

INTRODUCTION

Housing is a complex phenomenon with social, economic and political dimensions. Homeownership is seen as a way of coming of age and gaining independence in most modern societies (Forrest and Yip, 2012). It is also a means of money transfers in the family via which the elderly members of the family support younger members for the accumulation of wealth. The aggregate accumulation of wealth through homeownership had been substantial also as a form of special insurance against numerous risks such as unemployment or poverty in the past (Roland and Lennartz, 2019).

While there had been a period when the accumulation of wealth on urban land was a common practice in Turkey, in the past decade the chances of buying a house have become quite difficult compared to the past. It is less likely that people who have not inherited a house from their families could become a homeowner without borrowing, given the high cost of daily expenses (Harvey 2014).

In countries with strong traditional family ties, intrafamilial solidarity increases at the times of housing and property transfer (Manzo et al., 2019), whereas in modern capitalist countries, mortgages stand out as the most prevalent way of buying a house. When Turkey is concerned, there are several options to solve the housing demands of households. Living with extended families, renting a house, using mortgage loans are among these options; yet homeownership through mortgage loans mainly appeals to the middle and upper-income groups as a financial transaction tool.

Historically, the solutions to the housing problem have varied in Turkey, yet have always been accompanied by some efforts of being fully integrated into the capitalist market. In the same manner, Turkey, which is among the Global South countries, though lags behind, follows Global North countries in such processes where financial innovation coexists with the housing

* Department of Urban and Regional Planning, Hatay Mustafa Kemal University, Hatay, Antakya, TURKEY.

2. Law No. 5582 on the Amendment of Various Laws on Housing Finance System was adopted on 21.02.2007.

3. On the other hand, when the ratio of mortgage loans to GDP is calculated based on the data of the Banks Association of Turkey and International Monetary Fund, it is observed that the ratio has followed a downward trend parallel to the economic crisis experienced after 2017 in Turkey.

4. Due to the Covid-19 pandemic, BRSA first increased the follow-up period of loans from 90 days to 180 days in March 2020 for a period until December 31, 2020. Later, this period was extended until June 30, 2021. Increasing the follow-up period of loans two times longer has reduced the non-performing loan ratios of all loans.

sector, such as mortgage loans and the use of these loans in derivative transactions with mortgage-backed securities (MBS).

Mortgage loans are one of the main financial tools that financial institutions provide to individuals for the purchase of housing. The finance sector is involved to meet the capital needed to produce housing. It sells loans to actors in the housing sector including the contractors who produce housing and the individuals who purchase them. According to Eurostat (2020) data, there has been an increasing trend in the rate of mortgages in homeownership since 2007 in Turkey, when mortgage law was adopted and supported as a state policy in homeownership (2). Homeownership is also supported by the government as a solution to the housing problem and policies are set accordingly. As stated by Aalbers (2016), the growing importance of financial markets and corporations in the housing sector is among the indicators of housing financialization.

The financialization of housing is enabled by substantial modifications in the manner in which loans are supplied for housing and, more specifically, the advent of MBS (UN, 2017). With the securitization of mortgage loans, the scale and importance of the system have increased tremendously, producing global effects which led to further financialization of the housing field. The changes in housing policies, on the other hand, increased the emphasis on homeownership while bringing mortgage option to the forefront for the solution of the housing problem (Jones, 2012). In Turkey, as in other European countries, the volume of mortgage debts has increased significantly in the last ten years as a result of public policies and financial innovation (HYPOSTAT, 2020) (3).

As Erol (2019) states, the Turkish market is the most active one in housing production in Europe. According to the European Mortgage Federation (EMF) 2020 Report, in the period from 2007 – the year the mortgage law was enforced in Turkey – to the end of 2019, approximately 10 million building permits have been received, with an annual average of 750 thousand (HYPOSTAT, 2020). **Figure 1** indicates that Turkey has greater performance than other European countries in terms of issued building permits. Following the global crisis of 2007, the number of building permits started to decrease in Europe. According to **Figure 1**, Spain is the country where the impact of the global crisis is the highest on the housing market in Europe. As for Turkey, the economic crisis in 2018 has significantly affected the number of building permits issued. As can be seen from **Figure 1**, there has been a significant decrease from 2017 to 2018 and 2018 to 2019. The number of building permits decreased to the level of the year 2012, in 2018. **Figure 2** shows how home sales on the mortgage are sensitive to interest rates of loans. The economic crisis that started in 2018 brought along an increase in loan rates and a decrease in the number of houses sold with mortgages, as well as a decrease in the number of building permits. In this sense, mortgages, which form an essential part of the construction-based growth project of the state, not only affect the spatial transformations related to construction but also fuels the financialization process of the country.

The rate of non-performing mortgage loans (NPL) oscillated between 0.33% and 0.82% (Banking Regulation and Supervisory Agency (BRSA), 2013–2020) in the period between January 2013 to December 2020 (4). **Figure 3** represents the non-performing loans in mortgages for the last 4 years and as can be seen, the ratio of non-repayment does not exceed 0.80% during this entire period. For the same period, while the NPL rate of consumer

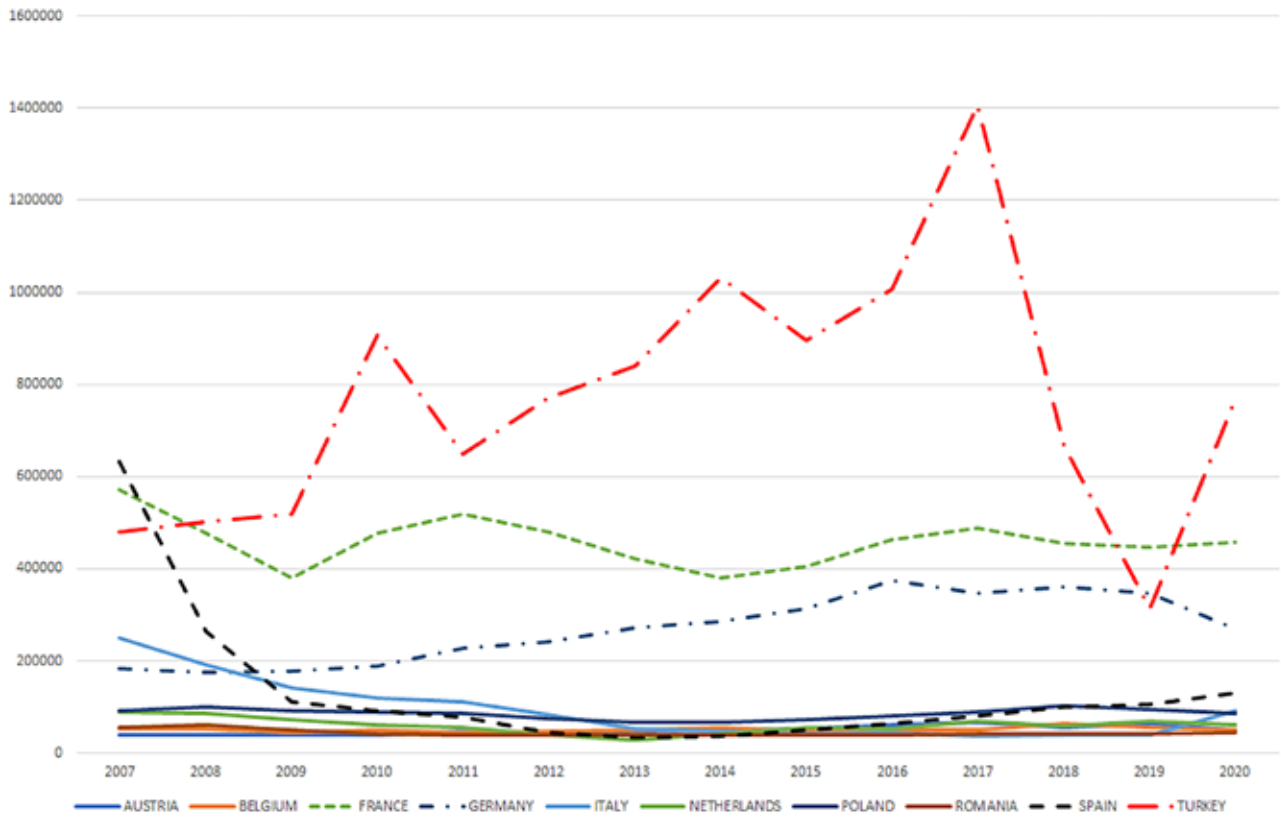

Figure 1. Building permits (HYPOSTAT, 2020)

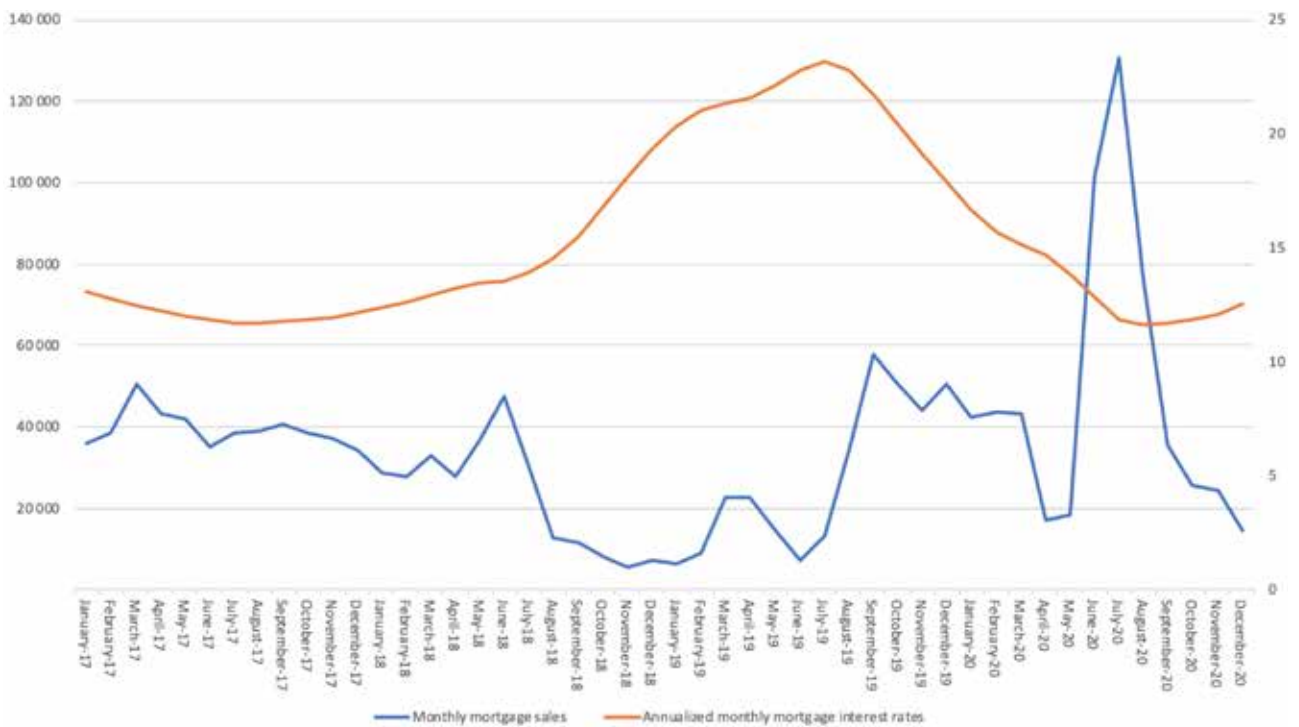

Figure 2. The relationship between the credit interest rate and the number of houses sold with mortgage (BRSA, 2021)

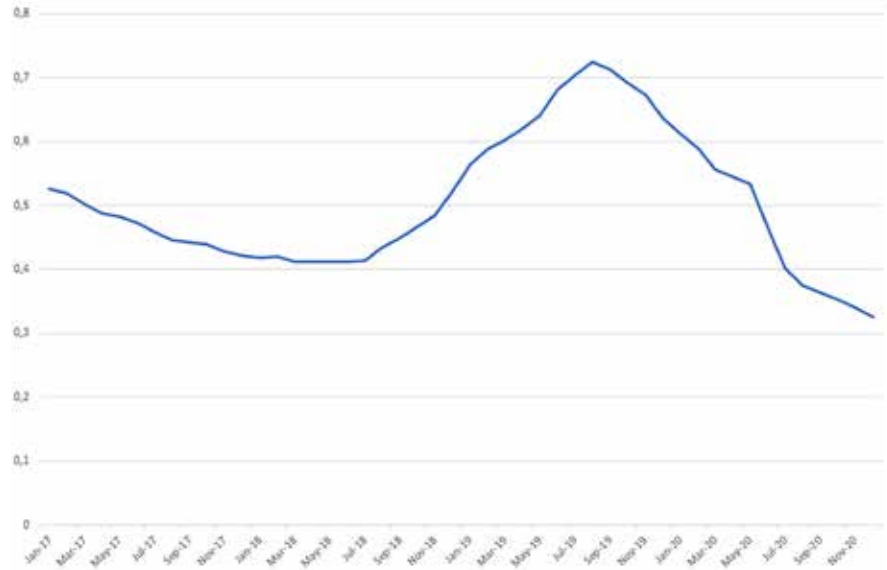

Figure 3. Ratios of non-performing mortgages in total mortgage loan repayments (BRSA, 2021)

loans used by households varied between 3.36% to 2.68%, it was between 5.06% and 3.69% for credit cards. As for the 2020 December period, NPL rates were 0.33% in mortgages, 2.68% in consumer loans, and 3.69% in credit cards. Based on this data, it can be inferred that households have a steadier attitude towards the repayments of mortgage loans than other loans.

This paper draws on a mixed methods approach to develop a better understanding of the relationship between processes of financialization, mortgage-market growth and mortgage debt repayment in the context of Istanbul, Turkey. Based on the analysis of policies and the quantitative analysis of mortgage-lending data as well as the analysis of a new qualitative data set with owner-occupiers, the paper develops an empirical basis for understanding the link between policies, macroeconomic processes of financialization and the strategies followed in the repayment of these loans in Turkey.

This paper contributes to the literature by shedding light on the relations between the financialization of housing through mortgage and the importance of familial solidarity among highly educated households. Therefore, the paper consequently addresses the vital role of family support in the process of owning a house on a mortgage. By doing so, the paper offers two key insights explained below.

Firstly, based on the historical account of Turkey's housing market, it is argued in the paper that the financialization of space in Turkey is realized through mortgage market expansion (Erol 2019, Aslan and Dincer 2018), and the state has taken an active role in the management of this process with the restructuring of some governmental institutions. In other words, this paper claims that the urbanization of Turkey has entered a new era with the structural transformation that took place following the 2001 crisis, through which the state facilitated the reproduction of capital via the financialization and liquidation of space by the introduction of various new tools. As mentioned above, MBS is one such tool that is key to the financialization of housing (Gotham, 2009). However; although the legislation is appropriate, the use of the MBS tool has been limited

in Turkey; in December 2018, securitized mortgage loans cost about 3.15 billion TL (Anadolu Agency, 2018), which is only %1,67 of total value of mortgage loans issued in December 2018. The study of internal dynamics will enrich the financialization literature given the underuse of MBS in Turkey. Besides, an increase in the use of MBS tool will deepen the financialization process with an inevitable increase in non-performing loans in Turkey.

The second point made by this paper is the strategic role of family support throughout the process from the receipt of the mortgage until its termination. Even though the non-performing loan rate of mortgages was quite low -32 per ten thousand- compared to all other credit types by December 2020 (BRSA, 2021), surveys with over 670 statistically representative households in Istanbul showed that 36.4% of households had problems in the loan repayments. As asserted by García-Lamarca and Kaika (2016), mortgage loans can structurally control the practices of everyday lives, as well as community and family relationships of their users; and similarly, the strategies to cope with this problem have fundamentally changed the daily experiences of households in Istanbul. In-depth interviews with mortgage users in Istanbul revealed that the primary strategy of the borrowers at each stage -from the receipt to the termination of mortgage debt- was based on the still-continuing traditional family structure of Turkey. The examination of the problem through everyday life experiences at the microscale by combining different sets of data presents a dynamic discussion arena for future studies.

Following this introduction, the paper is structured as follows: Firstly the context of the relationship between financialization and housing is introduced within a theoretical framework. Then, the methodological approach and data sources of the study were presented. After the evaluation of specific housing policies of Turkey and their articulation with global markets, finally, the role of family ties in buying a home on mortgage was clarified based on the analysis of household surveys and in-depth interviews.

FINANCIALIZATION OF HOUSING

Financialization has received much attention from different fields in recent years and has become a critical issue with the global financial crisis of 2007. Although the interpretations of the concept vary, financialization commonly refers to a change in the balance between production (manufacturing, construction and mining) and circulation (financial flows, securitization and investment) (Lapavitsas, 2009a). According to Sweezy (1997), financialization is the transformation of the capitalist mode of accumulation that began at the end of the nineteenth century. Looking at the discussion of financialization over a wider time span, Arrighi (2005) states that financialization is the result of recurrent over-accumulation of capital and explains this with systemic cycles of accumulation; while Orhangazi (2008), reflecting on the oil crisis and subsequent reformulation of welfare states in the 1970s, defines financialization as the engagement of non-financial companies with financial transactions after the decrease in the profitability of those non-financial firms. According to Harvey (2014), global financialization is underpinned by communication and technological innovations that dramatically increase the geographical mobility of the money-capital in particular. Financialization can also be interpreted in terms of individuals' incomes and assets (Lapavitsas, 2009a),

which is highly related to public policy and mortgage market reforms that encourage owner-occupancy in market-based economies (Smith 2008; Jacobs and Manzi 2020). If the financial properties of individuals increase, housing can become a valuable financial asset, as the housing price increases are higher than housing costs (Rolnik, 2013). Besides, the financialization of housing has also caused widespread housing precarity, underpinned by insecure income and escalating housing debt (Garcia-Lamarca and Kaika, 2016). While describing the bubble characteristics of housing, Lapavitsas (2009a, 2009b) states that mortgage loans are fixed expenses for households, which, in turn, makes the houses vulnerable to fluctuations in the housing market. Housing prices cannot rise continuously, and this produces a housing bubble as a result of the growth of financialization via mortgage loans as experienced in the 2007 crisis. Lapavitsas (2009a) states that in the process of housing production/demand boom, the net financial wealth of households increase, and this leads to an increase in consumption. However, when the housing bubble bursts, the process is reversed, and consumption is diminished.

Above all, it is possible to define the process of financialization as the increasing power of finance in economic policies and domestic life. This period has created sectors that are increasingly dependent on borrowing and indebtedness. One of the most significant characteristics of this period is increasing household debts (Aalbers 2019). The expectation of financial inclusion of households is captured in the principle of “innovative financial inclusion” (FIEG, 2010) within the framework of G20. This principle seeks to legitimize indebtedness in public policy such that the G20 describes the process of financial inclusion as a democratizing aspect of finance. With this inclusion process, households become more integrated into the financial system and financial risks spread to the base (Ergüder, 2017).

Mortgages are not just abstract, financial instruments but reshape the daily lives of households (Garcia-Lamarca and Kaika, 2016). Since mortgage loans constitute the biggest debt item that most households have, they are also a great source of stress on households. Mortgaging the future income threatens the household’s entire accumulation of money. In the case of becoming unemployed, the down payment that was delivered when buying the house and all the repaid amount would be at risk. On the other hand, increasing or decreasing mortgage usage is a determinant in shaping land use. Therefore, mortgage loans are important not only economically, but also sociologically and geographically, and the housing finance and the mortgage market generated through it have a leverage effect on other financial markets (Aalbers, 2011).

There is a growing body of literature on the financialization of housing since the global financial crisis of 2007. In the literature, the financialization of housing is often related to the incompatibilities between the national housing policies and international financial capital. Harvey’s (1985) capital circuits approach is the dominant view in the critical literature about the relationship of financialization and the built environment which emerged in the 1970s and which is conceptualized as a solution to periodical crises of capitalism (Çelik and Karaçimen, 2017). According to this approach, the over-accumulation in the production processes, which is the primary circuit of capital, is transferred to the secondary circuit as a spatial fix (Aalbers, 2008). Such a transfer is made possible by state intervention (Çelik and Karaçimen, 2017). Gotham (2009) mentions the importance of the state in regulating the mortgage and housing market, as well as

ensuring the financialization of housing and emphasizes the importance of mortgage-backed securities in housing financialization. MBS is in a crucial position for financialization as it enables the liquidation of space. In this sense, expansion of the mortgage market is critical for an increase in the liquidation of space, and financial markets have worked to achieve this (Rolnik, 2013). The financial system and the financialization process connect to the state through economic and regulatory policies by trying to increase liquidity at every stage of the housing sector. The state regulates the legal framework, makes infrastructure investments and thus plays a key role in the dialectics of spatial fix and liquidity. The rise of mortgage liquidity and handover via government policies demonstrates the active role of the state in crisis tendency in the financial and real estate sectors (Gotham, 2009).

The main body of literature on housing financialization concentrates on the increasing household indebtedness and mortgages in the global north. Among these, some of the global north-based studies are done in the USA (Aalbers, 2008; Dymski et al., 2013), the UK (Montgomerie and Büdenbender, 2015; Smyth, 2019), Ireland (Waldron, 2016) and Spain (Coq-Huelva, 2013). While there is a considerable amount of literature on the global north, there is a noteworthy increase in the number of publications on the financialization of housing in the global south including Turkey (Aslan, 2019; Aslan and Dincer, 2018), Brazil (Pereira, 2017; Rolnik, 2013), Mexico (Nascimento Neto and Salinas Arreortua, 2019; Soederberg, 2015) and China (Theurillat et al., 2016; Wu, 2015). The second group of studies in the financialization of housing concentrates on how mortgage securitization is applied and disseminated geographically (Aalbers, 2008; Gotham, 2009; Immergluck, 2011; Newman, 2009).

Among the studies on the financialization of housing in Turkey; Çelik and Karaçimen (2017) focus on the financialization of the construction sector in Turkey, as one of the emerging economies (EME); Erol (2018) demonstrates the significant shifts in the Turkish economy since the financial crisis of 2001 and how it is integrated into the worldwide capitalist system. More recent works attempt to better understand institutional, regulatory and macroeconomic variables affecting the residential financialization process. Erol (2019) examines both mortgage market trends and economic industry indicators. Aslan and Dinçer (2018) examine the structure of mortgages in Turkey and discuss their role in the financialization of space. Empirical findings of their study indicate that household indebtedness increased with the introduction of mortgage loans, which have been an important factor in the financialization of the housing market. Aslan (2019) discusses whether the mortgage loans which are facilitated by the state power in the finance and construction field—and narrated as a solution to the housing problem—fulfill their promises within the framework of housing financialization. Ergüven (2020) exposes the relationship between the financialization of housing and the accumulation model in Turkey by replacing the housing sector at the heart of the accumulation model's inconsistencies. Yeşilbağ (2020) and Çelik (2021) investigate the role of the state in the financialization of housing in Turkey. All these studies have contributed to the literature by examining the role of the state in the financialization of housing, the size of mortgages, the increasing role of the construction sector in the Turkish economy, and the contradictions in the mode of accumulation. Nevertheless, the coping strategies of mortgage users have been overlooked in these studies. Building on the literature, the novelty that the current study brings is the exhibition of the importance of

domestic solidarity in the entire process characterized by the intertwined relationship between the finance and the housing sector, which is enabled by the state.

RESEARCH METHODOLOGY AND DATA SOURCES

This study concentrates on the role of family support in homeownership for mortgage users in the context of housing policies in Turkey. For this purpose, a fieldwork was carried out in Istanbul, the city with the largest population in the country. Istanbul was selected as the case study of the research as it is the driving force of the housing market as well as the economy in Turkey. Istanbul's relatively higher share in the national mortgage market is also a factor in its selection as the case study. According to the Turkish Statistical Institute (Turkstat), 18.66% of Turkey's population is located in Istanbul as of the end of 2019; 15,87% of the issued building permits in Turkey was held in Istanbul in 2019 (Turkstat, 2020) and 21.95% of the mortgages used in Turkey between the years 2009 to 2019 were received in Istanbul.

An explanatory mixed method design was used in the study. According to Creswell and Clark (2015), the explanatory mixed method design is a process in which quantitative data is collected and analyzed in the first step followed by a qualitative stage, which is built on the information/insight obtained from the first stage. The analysis in the first stage determines the structure of the qualitative study. The purpose of this design is to use qualitative data to explain quantitative findings in more detail. Questions derived from quantitative data for the qualitative phase are open-ended questions. First, the findings of the quantitative stage and then the results in the qualitative stage are reported. Finally, with the analysis of the qualitative results, new results are reached regarding the quantitative data which were not foreseen at the beginning (Creswell and Clark, 2015). In this frame, firstly the relevant data was obtained from the Turkstat database, and based on the analysis of this data; a household survey was designed and conducted. Finally, based on the analysis of survey findings, in-depth interviews were designed and conducted.

This study is based on the historical analysis of housing policy in Turkey, highlighting the heterogeneous and informal nature of the financialized housing market. Following this desktop study, a large-scale household survey (n= 670) was conducted. The proportional stratified sampling method was used to identify the study sample for this survey. The data on the number of building permits issued in the districts of Istanbul between 2010 and 2016 were obtained from Turkstat and the number of surveys required in each district was calculated according to the proportional stratified sampling method. The survey was conducted as a telephone survey with 5% error margin and 99% reliability. In order to determine the distribution of these surveys by districts, the number of issued building permits and the number of used mortgages were requested from the Turkstat from 2010 to 2016. Surveys were conducted only with mortgage users and household respondents were asked to answer the questions grouped under three main headings. The first section covered the profile information of the mortgage users including sub-expansions such as age, gender, education, and profession. The second section was related to mortgage loans, and the amount and the maturity of mortgage loans were inquired under this heading as well as the questions including when the loan was used, where the house was located, whether there were any

problems in loan repayments, the strategies to cope with them, whether they want to use mortgages again and whether the household owes other loans. The last topic was about the current and changing situation of the neighborhood where the house subject to mortgage is located.

The survey data was supplemented with in-depth interviews undertaken with a subset of 20 households (between January and June 2019). The survey study results showed that 55.1% of those who used mortgage credit have an education background above high school level. Among those who have difficulty in paying their mortgage loans, the rate of those who have an education background above high school level was 56.1%. As stated by Aslan (2019) access to the housing loan market is mainly indexed to household income, which is partially in line with education level. This case was also proved in the household surveys. Accordingly, in-depth interviews were structured to address only university graduates and their experiences, and the lower-educated social groups who have their own business and have access to the housing loan market were excluded from the study.

Besides other data sets that provide general answers, interviews with households investigated the everyday life experiences of interviewees. All 20 households were white-collar and had a bachelor's degree. Three of these 20 people were academics, and 9 work in public institutions with higher job security compared to the private sector. 16 mortgage users were between the ages of 27-35 when they used the loan. 18 mortgage users purchased their house for living purposes. The purchased houses were located in various districts of Istanbul. 12 interviewees received support from their families at some point in their repayment process. Before setting out the results of these new data sets, the next section provides a narrative of Turkey's housing development based on previous work in the field.

HISTORICAL DEVELOPMENT OF HOUSING IN TURKEY

In this section, the historical development of the housing sector in Turkey is presented to discuss the financialization of housing in Turkey from a historical perspective. Founded in 1923 after the Ottoman Empire, the Republic moved the capital of the country from Istanbul to Ankara. After World War II, Turkey's urbanization accelerated with the Marshall Plan aid, but with serious deficiencies. It was not easy to establish an urban consumer class in an environment where three-quarters of the active population engaged in agriculture, forestry, and hunting in the 1960s (Çavuşoğlu, 2004).

“In addition to low levels of income and instability, basic infrastructure was inadequate; the electrification across the country was far from complete, and the percentage of settlements without a municipal water system was very high” (Buğra, 2000, 70).

Under such circumstances, the state condoned the plundering process of urban rent in a populist manner due to the inability to fulfill the functions of the social welfare state (Çavuşoğlu, 2004). Şengül's periodization of the urban development of Turkey is helpful to understand the changing dynamics of the housing problem in Turkey from a historical perspective. Şengül (2001) describes the period between 1950 and 1980 as an era in which the city-state relationship in Turkey was mainly motivated by the reproduction of labour whereas; in the second period after 1980, it was the reproduction of capital that mainly characterized this relationship. While

5. Law no. 5218, which was enacted in 1948, was the first law, and law no. 7143, which is still in force is the 15th.

6. For a discussion on the transformation of MHA, see Topal et al. (2019).

reproduction of capital is still the basic driving force, this paper argues that the instruments used in the reproduction of capital have changed with the transformation brought about by the economic and financial crisis in 2001, after which the urban space has been financialized and liquidated.

Access to housing has never covered all social strata in Turkey, but a local but illegal housing production strategy known as *gecekondu*, meaning “collectively built in one-night”, has met housing needs for many years. This has also left significant traces in the urban patterning of the whole country. In order to restrain the production of *gecekondu* settlements, several amnesty laws were enacted (5). Although these legal practices are aimed at hindering *gecekondus*, they have not been implemented decisively for the sake of political and economic gains. All these regulations failed to stop *gecekondu* driven urbanization and the number of illegal settlements increased. The legalization of the *gecekondus* has also failed. In the early days, about a quarter of the labour force who built *gecekondus* was composed of the unpaid labour of friends and relatives, and the construction process was based on mutual, trust-based borrowing relationships. The *gecekondus* were built for their use-value, however, over time, these built-up areas became central parts of cities with rent potential, and their exchange value came to the fore (Çavuşoğlu, 2004).

One of the post-1980 transformations that took place in Turkey was the rising role of neoliberal policies in the economy. The impact of these policies on low and middle income has been severe. “Resolution on Protection the Value of Turkish Currency No. 32”, published in the Official Gazette on 11.08.1989, was one of the milestones of this transformation. With this decision, financial capital movements were liberalized through an attempt to integrate the domestic market into the international markets. This change is best characterized as the transition to “the hegemony of financial capital” (Balaban, 2011). According to Balaban (2011), the establishment of the Mass Housing Administration (MHA), the main actor in the formation of today’s built environment in Turkey, coincides with the period when neoliberal policies began to shape the country’s politics. To increase housing production, the government provided cheap credit and financing support to certain projects, contractors and housing cooperatives in this period. Founded in 1984, MHA was established to promote the construction of large-scale housing projects financed by the state (6). In the period from the late 1980s to the early 1990s, more than 200 thousand residential units were built for middle and low-income citizens in the periphery of metropolitan cities. During this period, MHA constructed 40 thousand prestigious residential areas for middle and upper-income groups in Istanbul, Ankara and İzmir (Gündoğdu and Gough, 2008). The management style, priorities and powers of the institution were subject to change in the following period. Balaban (2011) defines the first growth period in the construction sector of Turkey as the period between 1982-1987. In this period, the number of newly produced houses increased by 257% and the share of the construction sector in the GDP increased from 5.2% to 7.3%. The growth in this period was based on the increase in mass housing production and infrastructure investments (Çelik and Karaçimen, 2017).

In the early 2000s, Turkey faced the biggest economic crisis it had ever experienced. In order to overcome the 2001 crisis, the state system had to undergo a transformation. Consequently, some new institutions were established, and the authority and responsibility were redistributed among

certain institutions (Akçay, 2009). New regulations were made to determine the monetary policy. Among the most important regulations are ensuring the independence Central Bank and redistribution of power between technocrats and BRSA's gaining of broad authority regarding the banking sector (İslamoğlu, 2002).

One of the main strategies of the Justice and Development Party, the ruling party in the government, following the crisis, had been construction sector investments. In order to achieve this, MHA's authority has been increased in different areas and scales. Gündoğdu and Gough (2008) mention four directions in which MHA is empowered:

"First, it was given powers to establish companies related to the housing sector and form partnerships with existing companies, grant credits for, or directly undertake, the transformation of squatter areas, and preserve and restore historical and regional architecture. Secondly, the MHA was empowered to undertake, directly or indirectly, profit-oriented projects in association with the private sector, known as 'revenue sharing', to give an income stream to fund its other activities. Thirdly, the MHA has been given, for the first time, urban planning powers: to make plans at all scales, and alter existing plans, in areas designated for mass housing development, and to carry out compulsory purchase of property and land within these areas. Fourthly, the government transferred all the duties and powers of the national Urban Land Office, together with its land bank of 64.5 million square meters, to the MHA, to integrate housing production with land acquisition and development (Gündoğdu and Gough 2008, 4-5)".

The legislative changes had an impact on the economy; between the years 2002 and 2007, GDP grew by an average of 7% annually. Similarly, the construction sector grew by 11.6% during the same period, more than the annual average increase in GDP (Çelik and Karaçimen, 2017). In this period, the importance of loans given by the finance sector for supply and demand creation in the housing sector started to increase. New financial instruments were introduced as the relationship between finance and the housing sector went into change (Çelik and Karaçimen, 2017). One of the differences of the post-2001 period is that the state is no longer just a regulator on finance and construction, but rather an actor through MHA in both fields, connecting these sectors. Thus, more than just a regulator, it has double duty in the production and consumption of housing (Ergüder, 2017).

Mortgage loans have a critical role in this new urbanization period of Turkey. In 2007 a new law was introduced in Turkey setting for the first time the rules of homeownership by using mortgage loans. Some of the prominent rules of acquiring a mortgage are the legal status necessity of the house, the Loan to Value (LTV) criterion for the use of mortgage loans and the assessment of the real estate value by companies licensed by the Capital Markets Board (CMB). In Turkey, government officials acknowledge that the rate of legal buildings is almost half of the existing buildings (Şenol-Balaban, 2019), and this reduces the number of houses that can be bought on mortgage and ends up with higher rates of mortgage usages in newly developing urban areas. It is also important to note that for all households in Turkey, the LTV rate in the mortgage market has changed twice since the effective date of the mortgage law. When the law was first introduced in 2007, the LTV rate was 75% and in September 2018, this rate was increased to 80%. Afterward, due to the pressure of the housing market, which was shrinking with the 2018 economic crisis, the LTV rate was increased to 90% for mortgages up to 500,000 TL in March 2020. The LTV rate of 80%,

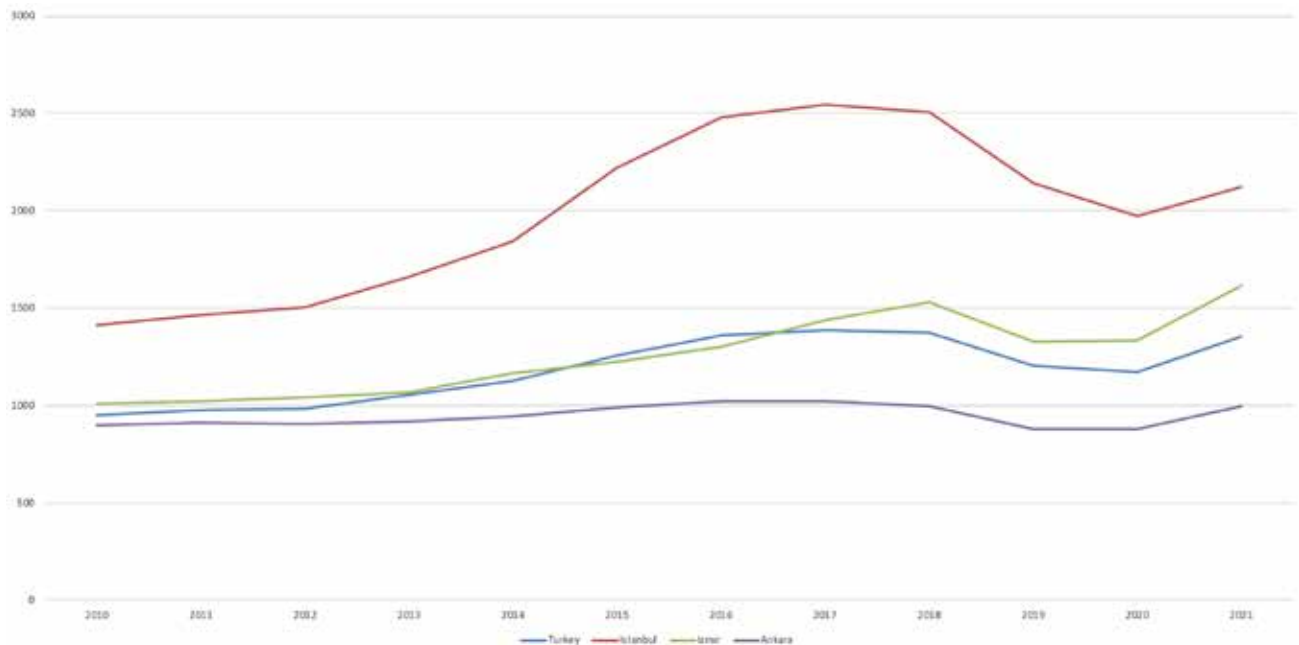
7. The inflation data of the Inflation Research Group (IRG), which is an independent organization, does not match with the inflation data of TURKSTAT. In this study, TURKSTAT data was used for the period between 2010 to 2021. It should be noted that, as the inflation rate calculated by the IRG is higher than that of TURKSTAT, the real rate of return for housing would be estimated lower based on IRG data.

for instance, denotes that those who want to use mortgages should have at least 20% of the purchase value of the house. Besides, it is necessary to consider other expenses, such as the real estate agent fees, title deed fees, and payments including moving costs if the property is purchased for use-value. The fact that the LTV ratio is not 100% adversely affects the mortgage usage in general, especially for the low-income group who cannot make 20% money accumulation. Unlike LTV, there is not a specific ratio set for the Loan to Income (LTI) in the mortgage loan market of Turkey. The facilitation of mortgage use by public institutions is directly related to the transformation in Turkey's urbanization; as part of the housing financialization policies of the government, the public banks are acting more flexibly at the determination of the LTI rate.

According to the analysis performed based on the data set of the Central Bank of Turkish Republic (CBRT) for the period between January 2010 and January 2021, and based on the real prices of housing sales per square meter, it was detected that there is an increasing trend in real housing prices until 2016. Stagnation is observed in prices between 2016 and 2019, with a decrease thereafter (7). According to **Figure 4**, real housing prices increased both in Turkey and in three big cities in the period from January 2010 to January, 2020. The rate of increase was 42.4% across Turkey, 50.1% in Istanbul, 50.9% in İzmir and 11.5% in Ankara. These figures show that the volume of household savings needed for mortgage use is higher in Istanbul compared to the rest of the country.

Aslan (2019) points that the average household income of a mortgage user is about 6 times the minimum wage that is mostly confined to middle and high income households in Turkey. Moreover, despite an increase in mortgage-based homeownership, the overall homeownership rate is decreasing. Comparing the homeownership rate of 2007, when the mortgage law came into force, with that of 2019, we see that the ratio has fallen from 60.8% to 58.8% (EUROSTAT, 2020). As can be seen in **Figure 5**, the rate of homeownership using mortgage loans increased from 1.7% to

Figure 4. Real exchange ratios of housing square meter prices (Central Bank of Turkey, 2021)

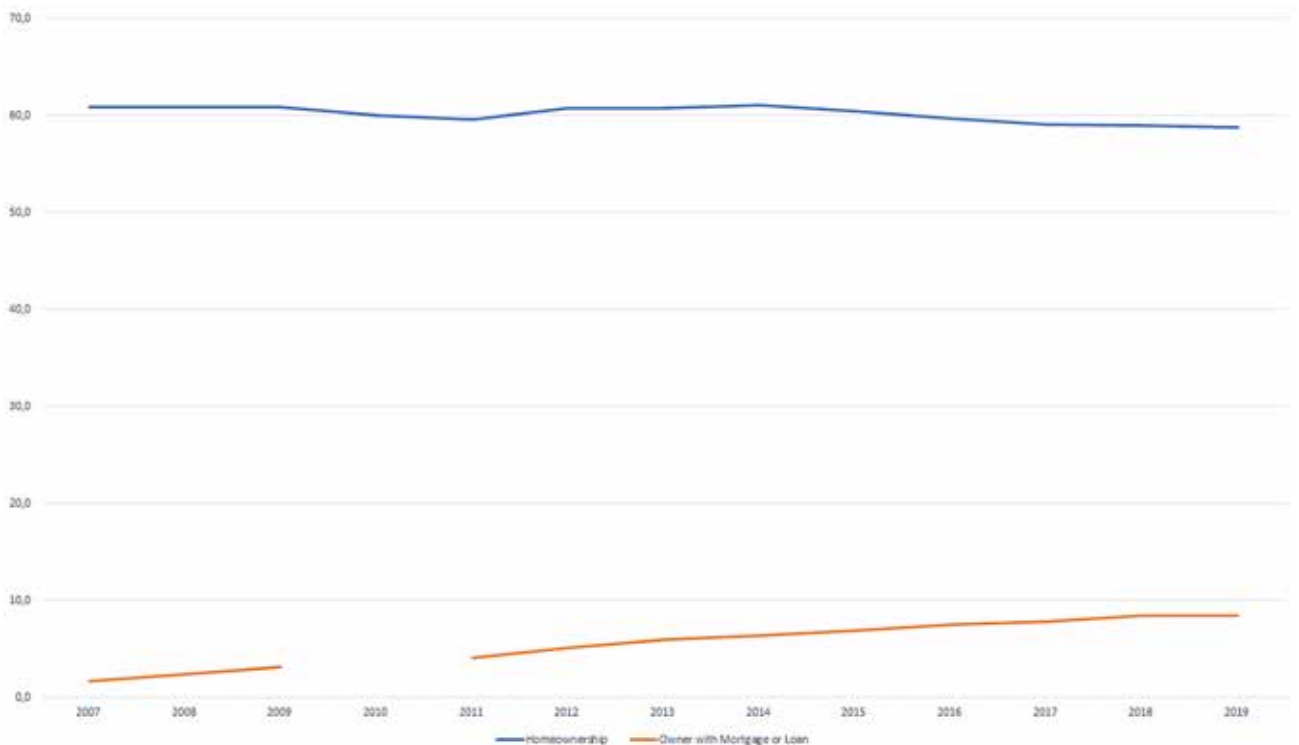

8. According to TURKSTAT data, the number of people using mortgages in Turkey increased from around 20 thousand in 2009 to over 550 thousand in 2020. Over 4 million mortgage loans were used in the past 12 years.

8.4% in the same period; that is, the rate of mortgage in homeownership has increased from 2.8% to 14.3% from 2007 to 2019. Although the mortgage system was introduced as a homeownership method, and the rate of homeowners using mortgage loans increased, contrarily the rate of homeownership declined. **Figures 6** and **Figure 7** demonstrate the ratio of homeownership for overall Turkey and Istanbul, respectively, based on TURKSTAT data for 20% quantiles income groups for the period between 2007 and 2019. In both graphs, it is seen that the homeownership rates of those who are in the middle-income group and below have decreased more than the other income groups. The homeownership rate of households in the bottom income group decreased from 43.2% to 27.33% in Istanbul. Although homeownership rates decrease in every income group, the decline in middle and lower-income groups is remarkable. In addition, while the rate of mortgage owners increased significantly from 2007 to 2019, it is observed that the rate of homeownership decreased throughout the country (8). Briefly, while homeownership rates decrease in every income group; the decrease is most significant in lower-middle and low-income groups. These income groups are affected the most by the increasing housing prices, as they have limited access to the mortgage system (due to their low wages), and thus they are excluded from the housing market.

Within this context, this paper claims that the urbanization of Turkey has entered a new era with the structural transformation that took place following the 2001 crisis. The state facilitates the reproduction of capital via the financialization and liquidation of space by the introduction of various tools. The financial capital and the power apparatus are the leading players in the mortgage field of Turkey; they jointly set the rules, and determine who can enter this system. The power apparatus has transformed MHA into a gigantic institution with dozens of legal regulations issued to

Figure 5. Changes in home ownership rate (Eurostat, 2020)

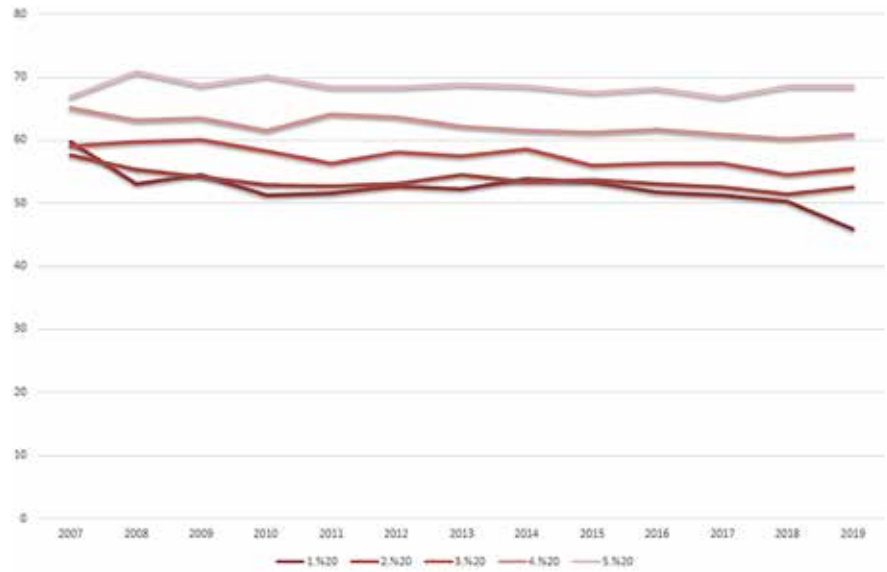

Figure 6. Homeownership of households based on 20% quantiles income groups in Turkey (TURKSTAT, 2021)

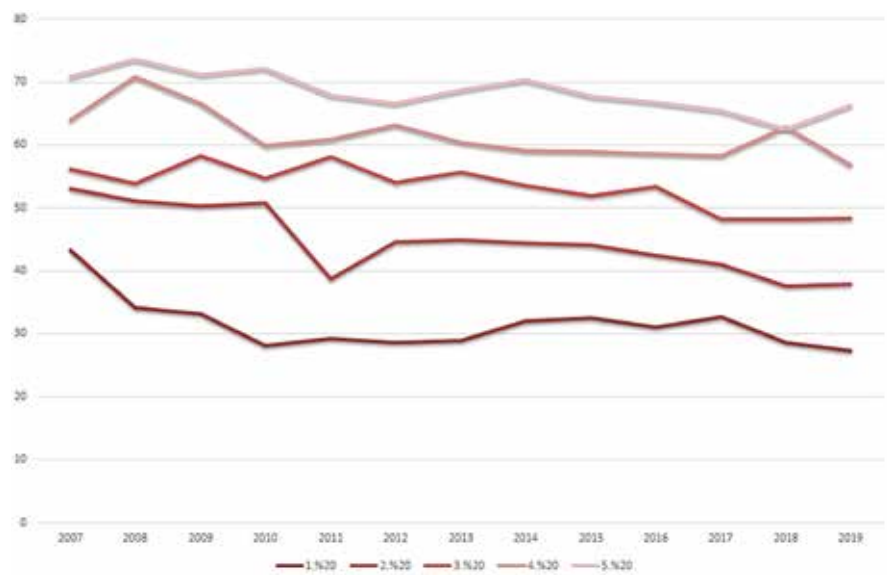

Figure 7. Homeownership of households based on 20% quantiles income groups in İstanbul (TURKSTAT, 2021)

redesign the politics of space. Thus, the power apparatus, which has a regulatory role in the field of finance, becomes more advantageous than all other players in the mortgage field via MHA (Aslan, 2019).

After having set out the housing policies and increasing role of finance in Turkey, the next section discusses the impact of housing financialization on the everyday life of mortgage users based on the findings of the surveys and in-depth interviews conducted with mortgage users.

HOUSEHOLD SURVEYS AND INTERVIEWS: THE PROBLEMS RELATED TO MORTGAGE LOAN REPAYMENTS

This section draws on data from the household surveys and in-depth interviews to better understand the experiences of households with mortgages. Both these research instruments focused on whether

households have difficulties in the repayment of housing loans, and if any, what strategies they use to overcome these problems. The results of the surveys conducted in Istanbul with 670 households revealed that 244 of the surveyed households (36.4%) had problems in repaying their mortgage loans.

In the household surveys, respondents were asked how they cope with their financial problems and they were asked to choose only one option among; 1. support from family or friends, 2. sell a house or car, 3. use new credit, 4. reduce living costs, 5. extra work, 6. just waiting and 7. others. 59.4% of those who had problems with mortgage repayments said they received support from their family or friends; 6.1% stated that they sold some other real estate or their cars. 7.4% of the respondents obtained a credit once again for the solution to their problem.

When we focus only on the households who had problems in repaying their mortgage debts, we see that 75.4% of the households with mortgage repayment problems purchased their houses for residential purposes. 77% have bought newly constructed houses. 68.9% are 44 years or younger; 56% have bachelor or graduate degrees.

As the mortgage law was enacted in 2007 in Turkey, not enough time has passed for households to use mortgage loans for a second time. However, both interviews and field surveys show that the respondents adopt the strategy of using a second mortgage loan to move to a more livable house after the sale of the first house.

In-depth interviews with households support the finding that the traditional family structure is effective in overcoming problems in the repayment of mortgage loans. Data suggests that the loan debt loyalty is much higher than other consumer loans due to family support over different time frames for the duration of the mortgage, including:

-at the time of purchase

"We bought the house for 250.000 TL, and my family gave 100.000 TL" (BP, 30, unmarried, academician, personal interview, 23 May 2019).

-in the course of the loan

"We bought the house for 240.000 TL. The families helped us by giving 140.000 TL. We planned for 120 months loan period, but my wife's father said that he would support us provided that the loan term is 60 months" (İB, 37, archaeologist, married, one child, personal interview, 20 May 2019).

-through smaller-scale support

"My mother, my father, and my wife's brothers supported us, albeit small. These little supports were vital. The two families are poor, but they are as generous as possible in sharing what they have" (SN, age 42, art historian, married, one child, personal interview, 19 May 2019).

Families try to support each other, but this support is not at the same level for all kinds of loans. When it comes to mortgage payments, families are trying to do their best for their relatives by providing extra savings in their daily lives as homeownership is seen as an important stage in life. Naturally, this support does not apply to all interviewees, yet the main point is to present the magnitude of the role of family support in mortgage repayment.

All interviewees who used mortgage loans reported that they make savings in their everyday lives. This feature, which is common to all interviewees,

differs in the duration of savings. The general pattern is that after three years, mortgage loan repayments become less problematic.

“We had almost no savings. When we received a mortgage, we were given loans up to 75% of the price of the house, and we could not get close to the total amount required for the price of the house, real estate agent, and title deed. I asked my family to take out consumer loans for me, and I paid both mortgage and consumer loans together for three years” (EA, 40, architect, married, one child personal interview February 2019).

“Since we could not afford the repayment anymore, my sister-in-law took a consumer loan in the amount of 50.000 TL for a five-year period (EŞ, 38, software developer, married, one child, personal interview May 21, 2019)”

As already stressed, the law allows for using a mortgage loan up to 80% of the price of the house in Turkey. Some people who do not have enough savings corresponding to 20% of the value of the house apply the strategy of completing this deficit with consumer loans. This strategy jeopardizes the household’s repayment of the mortgage loan. However, no interviewee implementing this strategy has reported having lost his home. Yet, among all the interviewees, the challenge of saving for a mortgage affected many facets of their daily life as households sought to cut living costs including, as reported by EA, “[going] to the library in the evening because the natural gas money was too high” (EA, personal interview 7 February 2019).

Another main strategy is to work in additional jobs.

“I work harder to pay the mortgage loan. I was working 15 hours a week before the loan repayments, but now I am working around 60 hours a week” (EK, 27, dentist, unmarried, personal interview, 17 May 2019).

“On the weekends I did extra work. At that time, there was an academic unit in the institution where I worked, and I started to teach there. I worked almost every weekend for the first year and a half (K, 33, lawyer, married, one child, personal interview, 23 May 2019).

It is a common strategy to increase household income by working in additional jobs, but it is not enough alone. Not being dismissed from the current job is also important. To make mortgage loan repayments, one of the strategies of the interviewees was to remain silent when they were exposed to mobbing in the workplace or to try to save the day with an overdraft account when the salary payment is delayed. Renting the purchased house was mentioned as another method.

Although there were no delays in mortgage loan repayments, many interviewees stressed that the repayments left deep traces in their everyday lives.

“It had a psychological effect on me since I had to worry all the time thinking “what if I lose my job and if I am not able to pay it” (OA, 37, academician, unmarried, personal interview, 15 April 2019).

“With the pressure of being dismissed, I remain silent at work where there are many negative behaviors that I would normally speak up. Moreover, I am very uncomfortable because I see this as a personality concession” (K, personal interview, 23 May 2019).

The pressure to repay mortgage loans can also be devastating for households.

“But the first years were challenging. It was so hard, and we were on the verge of divorce. I think the main reason behind divorces is the economic problems. If you could go on a blue voyage when the

stress reaches its peak, your marriage would live longer. When you cannot get out, you are projecting that stress onto the other one" (SN, personal interview, 19 May 2019).

Despite all these difficulties, mortgage loans rarely turn into non-performing loans. Only one of the interviewees had to sell his house because he delayed his repayments. In this sale, the house was reported to have sold at a value below 50.000 TL than the purchase price.

CONCLUSION

Evaluating the change of the housing market in Turkey from a historical perspective, this study conceptualizes that the reproduction of capital in the post-economic crisis period of 2001 was realized through the financialization of space. The mortgage system, which was enacted in 2007, plays a key role in ensuring the financialization of the space, and it dramatically affects the everyday lives of the borrowers in the growing mortgage market.

The current analysis conceptualizes a state-based housing market model in Turkey and highlights mortgage as a crucial pillar for urban capital accumulation under a financialized Turkish economy. At the micro-level, focusing on mortgage users, it reveals that purchasing a house is difficult even for middle-income white collars in Turkey.

The analysis of the historical development of mortgage policies marked a new phase for Turkey after the 2001 crisis, which can be characterized by the financialization and liquidation of space by the state apparatus, through the introduction of new tools such as mortgage and MBS, which are novel to the Turkish economic system. During this period, hundreds of regulations on the built environment were amended and consequently, institutions such as MHA have flourished, strengthened, and increased their authority. MHA has become a gigantic organization that makes zoning plans, provides financial loans to the construction sector, and builds various structures, thus, indispensably involving government at every stage of the construction industry. This was accompanied by the introduction of the mortgage system. In this context, mortgage loans turned into a strong tool acting on land use decisions on the one hand, and on the other, an important source of stress for households regarding their future incomes.

The first finding of the study is that; despite the enforcement of mortgage law and increasing mortgage usage, there is a decrease in the rate of housing ownership in overall figures. After the adoption of the mortgage law in 2007, mortgage loans gained importance as a method of homeownership in Turkey, and as shown in **Figure 5**, the rate of homeowners with mortgages has increased regularly every year. On the contrary, homeownership started to decline in Turkey in the same period. As shown in **Figure 4**, the real housing value increase in Turkey has been 42.4% in the period from January 2010 to January 2021. The decrease in homeownership can be associated with the increase in real housing prices, with the highest impact on lower income groups. During the 11-year period, the increase in real housing prices has reached 50% in Istanbul. Referring to **Figure 6**, which examines the homeownership ratios of bottom 20% income groups in Turkey, it is observed that the homeownership ratios of those in the bottom income group decreased dramatically by 23.1% during the 13-year period between 2007 and 2019. In this period,

housing ownership rate in Turkey decreased for every group except the top 20%.

The sensitivity of mortgage loans to interest rates makes them less preferable periodically. More than 4 million housing loans were used in the period from 2009 to 2020. The increasing amount of loans accompanies the increasing risk of non-performing loans, which has been augmented with the 2018 crisis environment and worsened by the COVID pandemic. Nevertheless, the number of non-performing loans remained low in Turkey as shown in **Figure 3**. This can be explained with the second main point made in this paper which is the role of traditional family ties as a coping strategy in mortgage loan repayments.

The findings of the analysis manifest that a significant portion of the mortgage users in Istanbul needs the social network formed by the traditional family structure. Mortgage loans constitute the largest debt item of the household and have a direct impact and pressure on the financial stability of the household. Household telephone surveys showed that 36.4% of mortgage loan users face difficulties in repayments and 59.4% of them used their social capital and received support from their families. Yet, receiving support from families is a viable strategy as long as the social capital network does not face other financial problems. All interviewees made serious concessions from their everyday lives and had to quit their old consumption habits for several years. Similarly, the survey results unsurprisingly demonstrated that when there is a decrease in household income, the probability of having problems in repayment of the mortgage loans increased.

While the social capital network, including families, is a key factor in mortgage payments, the people in the network may have financial difficulties too, in times of economic crisis. Therefore, it is likely that households trusting their social network for mortgage repayments might face problems, and the rate of non-performing mortgage loans might increase.

This paper shows that, particularly for middle and low-income households, the rate of homeownership decreased despite an increase in homeownership with mortgage. This finding raises the doubt whether mortgage loans should be the only legitimate basis for the housing demands. Although the mortgage system works efficiently per se, the decline in general housing ownership can be attributed to the increasing housing prices and the inadequate increases in the income of laborers. It would not be wrong to say that the rate of homeownership will decrease further in Turkey as long as the increases in real incomes are not at the same rate with the increases in housing prices. Another important point is the dependence on family networks in buying housing. Higher percentage of interviewees who bought home with mortgages made it clear that they needed family support at some point. The most significant finding of the study is that none of the interviewees could manage to buy a mortgaged house in Istanbul without any family support.

The importance of family support in the process of homeownership on mortgage was examined through the case of Istanbul. As a further study, a comparative study of Istanbul with some of the global southern cities that have adopted a mortgage system in the last two decades would provide further insights on the functioning of the mortgage markets as well as the survival strategies of loan owners across the world. Moreover, a

comparative study with other large-scale and middle-scale cities of Turkey might bring new insights into the role of family support in homeownership and mortgage loan repayments in Turkey.

ABBREVIATIONS

BRSA: Banking Regulation and Supervisory Agency

CMB: Capital Markets Board

CBRT: Central Bank of Turkish Republic

EME: Emerging Economies

EMF: European Mortgage Federation

IRG: Inflation Research Group

LTI: Loan to Income

LTV: Loan to Value

MBS: Mortgage-Backed Securities

MHA: Mass Housing Administration

NPL: Non-Performing Mortgage Loans

TURKSTAT: Turkish Statistical Institute

BIBLIOGRAPHY

AALBERS, M. B. (2008) The Financialization of Home and the Mortgage Market Crisis, *Competition & Change* 12(2) 148-66.

AALBERS, M. B. (2011) *Place, Exclusion and Mortgage Markets*, John Wiley & Sons, Oxford.

AALBERS, M. B. (2016) *The Financialization of Housing: A Political Economy Approach*, Routledge, London.

AALBERS, M. B. (2019) Financial Geography III: The Financialization of the City, *Progress in Human Geography* 44(3) 595-607

AKÇAY, Ü. (2009) Para, Banka, Devlet: Merkez Bankası Bağımsızlaşmasının Ekonomi Politigi, *18. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Kamu Yönetiminde Reform*, ed. N. Akyıldız, TODAİE Yayınları, Ankara; 251-64.

ANADOLU AGENCY (2018). *Türkiye'nin En Büyük VDMK İhracına Büyük Talep*. [<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyenin-en-buyuk-vdmk-ihracina-buyuk-talep/1332141>] Access Date (07.03.2021).

BANKING REGULATION AND SUPERVISORY AGENCY (BRSA) (2021). *Aylık Bankacılık Sektörü Verileri* [<https://www.bddk.org.tr/BultenAylık>] Access Date (10.02.2021).

ARRIGHI, G. (2005) Hegemony Unravelling-II, *New Left Review* 33(May-June) 83-116.

ASLAN, A. S. (2019) Barınma Problemine Çözüm Olarak Sunulan İpotekli Konut Kredilerine Erişilebilirliğin Değerlendirilmesi, *Megaron* (14) 177-91.

ASLAN, A. S., DİNÇER, I. (2018) The Impact of Mortgage Loans on the Financialization Process in Turkey, *Planlama* 28(2) 143-53.

BALABAN, O. (2011) İnşaat Sektörü Neyin Lokomotifi, *Birikim* (270) 19-26.

- BUĞRA, A. (2000) Piyasa Oluşturmanın Piyasa Dışı Mekanizmaları: Türkiye’de Dayanıklı Tüketim Malları Sektörünün Gelişimi, *Devlet-Piyasa Karşıtlığının Ötesinde*, eds. A. Buğra, İletişim Yayınları, İstanbul; 63-96.
- COQ-HUELVA, D. (2013) Urbanisation and Financialisation in the Context of a Rescaling State: The Case of Spain, *Antipode* 45(5) 1213-31.
- ÇAVUŞOĞLU, E. (2004) *Hegemonik Bir Süreç Olarak Türkiye Kentleşmesi*, unpublished Ph.D. Dissertation, Mimar Sinan Fine Art University, İstanbul.
- ÇELİK, Ö., KARAÇİMEN, E. (2017) Türkiye’de Gayrimenkul Ve Finansın Derinleşen ve Yeniden Yapılanan İlişkisi, *Finansallaşma Kıskaçında Türkiye’de Devlet, Sermaye Birikimi Ve Emek*, eds. P. Bedirhanoglu, Ö. Çelik, H. Mihci, NotaBene, Ankara; 83-102.
- ÇELİK, Ö. (2021) The Roles of the State in the Financialisation of Housing in Turkey, *Housing Studies* 1-21. [<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02673037.2021.1928003>] Access Date (01.10.2021).
- CRESWELL, J.W. VE CLARK, V.L.P., (2015). *Karma Yöntem Araştırmaları: Tasarımı ve Yürütülmesi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- DYMSKI, G., HERNANDEZ, J., MOHANTY, L. (2013) Race, Gender, Power, and the US Subprime Mortgage and Foreclosure Crisis: A Meso Analysis, *Feminist Economics* 19(3) 124-51.
- ERGÜDER, B. (2017) Türkiye’de İnşaat Sektöründe Büyüme Ve Menkulleştirme: Vergi Ve Yasal Düzenlemeler, *Institutions, National Identity, Power, and Governance in the 21st Century*, eds. E. Doğan, Ş.A. Koç, IJOPEC Publication, Belgrade; 191-208.
- EROL, I. (2018) Financial Transformation and Housing Finance in Turkey. *The Political Economy of Financial Transformation in Turkey*, eds. G.L.Yalman, T. Marois, A. R. Güngen, Routledge, London; 243-68.
- EROL, I. (2019) New Geographies of Residential Capitalism: Financialization of the Turkish Housing Market since the Early 2000s, *International Journal of Urban and Regional Research* 43(4) 724-40.
- ERGÜVEN, E. (2020) The Political Economy of Housing Financialization in Turkey: Links with and Contradictions to the Accumulation Model, *Housing Policy Debate* 30(4) 559-84.
- EUROSTAT (2020). *Housing Statistics*. [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Housing_statistics_-_Housing_affordability] Access Date (07.02.2021).
- FIEG (FINANCIAL INCLUSION EXPERTS GROUP) (2010). *Principles and Report on Innovative Financial Inclusion (Global Partnership for Financial Inclusion)*. [<http://www.gpfi.org/publications/principles-and-report-innovative-financial-inclusion>] Accessed Date (10.03.2021).
- FORREST, R., YIP, N.M., eds. (2012) *Young People and Housing: Transitions, Trajectories and Generational Fractures*, Routledge, London.
- GARCÍA-LAMARCA, M., KAIKA, M. (2016) ‘Mortgaged Lives’: The Biopolitics of Debt and Housing Financialisation, *Transactions* 41(3) 313-27.

- GOTHAM, K. F. (2009) Creating Liquidity out of Spatial Fixity: The Secondary Circuit of Capital and the Subprime Mortgage Crisis, *International Journal of Urban and Regional Research* 33(2) 355-71.
- GÜNDOĞDU, İ., GOUGH, J. (2008) Class-Cleansing in Istanbul's World-City Project. *Whose Urban Renaissance? An International Comparison of Urban Regeneration Strategies*, eds. L. Porter, K. Shaw, Routledge, London; 16-24
- HARVEY, D. (2014) *Seventeen Contradictions and the End of Capitalism*, Oxford University Press, Oxford.
- HARVEY, D. (1985) *The Urbanization of Capital: Studies in the History and Theory of Capitalist Urbanization*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- HYPOSTAT. (2020) *Emf Hypostat 2020: A Review of Europe's Mortgage and Housing Markets*, European Mortgage Federation, Bruxelles.
- IMMERGLUCK, D. (2011) *Foreclosed: High-Risk Lending, Deregulation, and the Undermining of America's Mortgage Market*, Cornell University Press, New York.
- İSLAMOĞLU, H. (2002) Yeni Düzenlemeler ve Ekonomi Politik: İmf Kaynaklı Kurumsal Reformlar ve Tütün Yasası, *Birikim* (158) 20-7.
- JACOBS, K., MANZI, T. (2019) Conceptualising 'Financialisation': Governance, Organisational Behaviour and Social Interaction in UK Housing, *International Journal of Housing Policy* 20 (2) 184-202
- JONES, B. G. (2012) 'Bankable Slums': The Global Politics of Slum Upgrading, *Third World Quarterly* 33(5) 769-89.
- LAPAVITSAS, C. (2009a) *Financialisation, or the Search for Profits in the Sphere of Circulation*. Discussion Paper 10, Research on Money and Finance (RMF), London.
- LAPAVITSAS, C. (2009b) Finansallaşmış Kapitalizm: Kriz Ve Finansal Müsadere, *Financialised Capitalism: Crisis and Financial Expropriation, Finansallaşma Ve Kapitalizmin Krizi*, trans. T. Öncel, ed. C. Lapavitsas, Yordam Kitap, İstanbul; 25-74.
- MANZO, L. K., DRUTA, O., RONALD, R. (2019) Supported Home Ownership and Adult Independence in Milan: The Gilded Cage of Family Housing Gifts and Transfers, *Sociology* 53(3) 519-37.
- MONTGOMERIE, J., BÜDENBENDER, M. (2015) Round the Houses: Homeownership and Failures of Asset-Based Welfare in the United Kingdom, *New Political Economy* 20(3) 386-405.
- NASCIMENTO NETO, P., SALINAS ARREORTUA, L. (2019) Financialization of Housing Policies in Latin America: A Comparative Perspective of Brazil and Mexico, *Housing Studies* 35(10) 1633-60.
- NEWMAN, K. (2009) Post-Industrial Widgets: Capital Flows and the Production of the Urban, *International Journal of Urban and Regional Research* 33(2) 314-31.
- ORHANGAZI, Ö. (2008) *Financialization and the Us Economy*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham.

- PEREIRA, A. L. D. S. (2017) Financialization of Housing in Brazil: New Frontiers, *International Journal of Urban and Regional Research* 41(4) 604-22.
- ROLNIK, R. (2013) Late Neoliberalism: The Financialization of Homeownership and Housing Rights, *International Journal of Urban and Regional Research* 37(3) 1058-66.
- RONALD, R., LENNARTZ, C., (2018) Housing Careers, Intergenerational Support and Family Relations, *Housing Studies* 33(2) 147-59
- SMITH, S., J. (2008) Owner-Occupation: At Home With a Hybrid of Money and Materials, *Environment and Planning A* 40(3) 520-535
- SMYTH, S. (2019) Embedding Financialization: A Policy Review of the English Affordable Homes Programme, *Housing Studies* 34(1) 142-61.
- SOEDERBERG, S. (2015) Subprime Housing Goes South: Constructing Securitized Mortgages for the Poor in Mexico, *Antipode* 47(2) 481-99.
- SWEEZY, P. (1997) More (or Less) on Globalization, *Monthly Review* 49(4) 1-5.
- ŞENGÜL, H. T. (2001) *Kentsel Çelişki Ve Siyaset*, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- ŞENOL-BALABAN, M. (2019) Hazard-Prone Cities and Recent Challenges in the Case of Urban Transformation Experience of Turkey, *Urban and Regional Planning in Turkey*, eds. Ö.B. Ö. Sarı, S. S. Özdemir, N. Uzun, Springer, Cham; 235-59.
- THEURILLAT, T., LENZER JR, J. H., ZHAN, H. (2016) The Increasing Financialization of China's Urbanization, *Issues & Studies* 52(4), 1640002.
- TOPAL, A., YALMAN, G. L., ÇELİK, Ö. (2019) Changing Modalities of Urban Redevelopment and Housing Finance in Turkey: Three Mass Housing Projects in Ankara, *Journal of Urban Affairs* 41(5) 630-53.
- TURKSTAT (2021) *House Sales in Detail of Mortgaged and Other Houses by Provinces and Years, 2013-2020*, Ankara.
- TURKSTAT (2021) *Homeownership of Households Based on 20% Quantiles Income Groups in Istanbul and in Turkey*, Ankara
- UN. (2017). *Special Rapporteur on Adequate Housing as a Component of the Right to an Adequate Standard of Living, and on the Right to Non-Discrimination in This Context*. [<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G17/009/56/PDF/G1700956.pdf?OpenElement>] Access Date (24.10.2021).
- WALDRON, R. (2016) The "Unrevealed Casualties" of the Irish Mortgage Crisis: Analysing the Broader Impacts of Mortgage Market Financialisation, *Geoforum* (69) 53-66.
- WU, F. (2015) Commodification and Housing Market Cycles in Chinese Cities, *International Journal of Housing Policy* 15(1) 6-26.
- YEŞİLBAĞ, M. (2020) The State-Orchestrated Financialization of Housing in Turkey, *Housing Policy Debate* 30(4) 533-58.

Alındı; Son Metin:

Anahtar Sözcükler: İpotekli konut kredileri; konut politikaları; konutun finansallaşması; gayrimenkul; Türkiye.

TÜRKİYE'DE KONUTUN FİNANSALLAŞMASI VE HANELERİN İPOTEKLİ KONUT KREDİSİ BORCU GERİ ÖDEME STRATEJİLERİ

Konut, sosyal, ekonomik ve politik boyutlara sahip bir olgudur. Aynı zamanda konut, yüzyıllarca süreyle kullanılabilen ve tüketilebilen pahalı ve mekâna sabit bir varlıktır. Konut projelerinin gerçekleşmesi için gerekli sermayenin büyük olması sebebiyle, finans alanı ile konut alanı arasında birbirini destekleyen bir ilişki kurulmaktadır. İpotekli konut kredileri, finans kurumlarının bireylere konut sahibi olabilmeleri için verdikleri başlıca hizmetlerden biridir. Diğer taraftan ipotekli konut kredileri bir ailenin en büyük borç kalemini oluşturur. En geniş anlamıyla, ipotekli konut kredileri bireylerin gelecekteki gelirlerine göre verilmektedir ve krediyi kullanan kişi veya ailenin günlük hayatını düzenlemede belirleyici bir rol oynamaktadır. İpotekli konut kredilerine ilişkin yasal düzenlemenin yapıldığı 2007 yılından bu yana Türkiye'de hanehalklarının ipotekli konut kredisi kullanımındaki artış eğilimi göz önüne alındığında, bu makale iki temel fikir sunmaktadır. İlk olarak Türkiye konut piyasasına tarihsel bir perspektiften bakarak mekânın finansallaşmasının ipotekli konut kredileri yoluyla gerçekleştiği tartışılmakta ve buna bağlı olarak finansallaşmanın konut piyasasına etkileri araştırılmaktadır. İkinci olarak, Türkiye'deki finansallaşmış konut piyasasının büyük ölçüde aile ilişkilerine ve onların finansal desteklerine bağlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca, ipotekli konut kredisi piyasasının büyümesine rağmen, konut sahipliğinin azaldığını ve ipotekli konut kredisini kullanabilenlerin orta sınıflar arasında yoğunlaştığını vurgulamaktadır. Çalışma, Türkiye'nin en büyük metropolü olan İstanbul'da açıklayıcı karma yöntem yaklaşımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu makale, gelecekteki çalışmalara dinamik bir tartışma alanı sunmak için farklı veri setlerini birleştirerek konut sorununun günlük yaşam deneyimini araştırmaktadır.

FINANCIALIZATION OF HOUSING AND MORTGAGE DEBT REPAYMENT STRATEGIES OF HOUSEHOLDS IN TURKEY

Housing is a complex phenomenon with social, economic and political dimensions. It is also an expensive fixed asset that can be used and consumed for centuries. Due to the considerable amount of capital required for the realization of housing projects, a mutually supportive relationship is established between the finance and the housing sectors. Mortgage loans are the major tools provided by financial institutions to households for acquisition of housing. On the other hand, mortgage loans usually constitute the largest debt item of a family and are highly effective on the organization of their everyday lives as they are given on their future incomes. Given the increasing trend in the use of mortgages by households in Turkey since 2007, when mortgage law was adopted, this paper offers two key insights. Firstly, based on the historical account of Turkey's housing market, it is argued in the paper that the financialization of space in Turkey is realized through mortgage market expansion, and accordingly the effects of financialization on the housing market is investigated. Secondly, it demonstrates that the financialised housing market in Turkey is highly dependent on family relationships and their financial supports. Research findings also indicate that despite the growth of the mortgage market, owner-occupation has declined in total and use of mortgage was concentrated within the middle income groups. The study was conducted in Istanbul, the largest metropolis of Turkey, using a mixed method approach, and investigated the daily life experiences of mortgage debt owners by combining different sets of data to present a dynamic discussion arena for future studies.

AHMET SUVAR ASLAN; B.CP, M.Sc., PhD.

Received his bachelor's and master's degrees in city planning from Mimar Sinan Fine Art University, Faculty of Architecture in 2004 and 2008 respectively. Earned his PhD degree in city planning from Yıldız Technical University in 2019. Major research interests include housing, housing financialization and gentrification asaslan@mku.edu.tr

ZORUNLU GÖÇ VE DAYANIKLILIK PLANLAMASI: TÜRKİYE'NİN SURİYE ZORUNLU GÖÇÜ DENEYİMİ

Deniz ALTAY KAYA*

Alındı: 06.11.2020; **Son Metin:** 03.07.2021

Anahtar Sözcükler: Zorunlu göç; kentsel dayanıklılık; dayanıklılık planlaması; dirençlilik; Suriye; Türkiye.

GİRİŞ

Zorunlu göç, içinde yaşaması zor veya imkansız koşullar altında, insanların bireysel veya kitlesel olarak yaşadıkları yerleri terk etmeleri ya da yerlerinden edilmeleri olarak tanımlanmaktadır (Benz ve Hasenclever, 2011). Savaşlar ve terör belki yüzyıllar boyunca insanları ülkelerini ve evlerini terk etmek zorunda bırakan en önemli etkenlerden olmuştur. İçinde bulunduğumuz krizler çağının olumsuz sonuçlarından önemli bir tanesi olan zorunlu göçe sebep veren etkenler doğal, politik, toplumsal pek çok süreci içerecek şekilde çeşitlenmiştir.

Yirmi birinci yüzyılda dünyayı ve insan topluluklarını etkileyen süreçlere baktığımızda, günümüz dünyasının ekolojik, politik, jeopolitik, ekonomik, ve toplumsal pek çok sarsıcı kriz ve stres unsuru barındırdığını görebiliriz. Küresel ısınma, iklim değişikliği, ekonomik krizler, savaş ve terör bu unsurlara örnek verilebilir. Bu etkenlerin ortaya çıkış hızını, toplum ve devletleri sarsma şiddetini ve gerçekleşme sıklığındaki artışları göz önüne aldığımızda; bu yüzyılın artan belirsizliklerin ve önüne geçemediğimiz kronik sorunların çağı olduğunu söyleyebiliriz.

Dayanıklılık (*Resilience*) kavramı, işte içinde bulunduğumuz bu kriz ve belirsizlik bağlamında gündeme gelmiş ve yaklaşık 25 yıldır teoride ve pratikte benimsenmeye başlanmış bir yaklaşımdır. Dayanıklılık veya dirençlilik olarak Türkçede kullanılan kavram, herhangi bir sistemin beklenmedik şoklara, krizlere ya da uzun süren streslere karşı bütünlüğünü kaybetmeden cevap verebilmesi ve bu etkenler sonucunda değişen koşullara, kendini geliştirerek ve yenileyerek uyum sağlayabilmesi olarak tanımlanmaktadır (Adger, 2000; Berkes vd., 2003; Gunderson, 2000; Nelson vd., 2007; Walker vd., 2006). Günümüzde toplumların ve yerleşimlerin karşılaşılabilecekleri şok ve krizler ile nasıl baş edeceği üzerine düşünmek ve bu süreçleri, söz konusu sistemlerin en az hasar ile kendilerini yenileyerek, geliştirerek ve gerekiyorsa değiştirerek atlatmaları yönünde planlamak bir gereklilik haline gelmiştir. Dayanıklılığın nasıl geliştirileceği ve nasıl

* Department of City and Regional Planning,
Faculty of Architecture, Çankaya University,
Ankara, TURKEY.

sürdürülebileceği akademisyenlerin, profesyonellerin ve farklı ölçeklerdeki yöneticilerin gündemine hızlı bir şekilde girmiş, dayanıklılık yaklaşımı planlama ve yönetim süreçlerinde hızla benimsenmiştir.

Günümüzde zorunlu göç süreçlerinin sebepleri, büyüklükleri ve etkileri çeşitlenmekte, bu doğrultuda yeni politika ve yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Güncel göç teorileri, göçü sadece iki ülke arasındaki bir insan hareketliliği olarak açıklamamakta (İçduygu vd., 2014), karmaşık bir süreç olarak kabul etmektedir. Zorunlu göç, göç veren ve göç alan ülkelerin ötesinde geniş coğrafi bölgeleri etkileyen, ulusötesi (Vertovec, 1999; Wimmer ve Glick-Schiller, 2002), çok ölçekli (Glick-Schiller vd., 1992); sadece ülke yönetimlerini değil, göçmenleri ve yerleşik toplumları da kapsayan, çok aktörlü (Şahin-Mencütek vd., 2021) karmaşık süreçler olarak tanımlanmaktadır. Bu karmaşık süreçlerin etkilerinin çok boyutlu bir anlayışla ele alınmasının gerekliliği vurgulanmaktadır (İçduygu vd., 2014).

Güncel tartışmalarda göç olgusunun sadece politik ve demografik değil, kentsel bir mesele olduğunun da altı çizilmektedir (Güngördü ve Bayırbağ, 2019). Göçmenler/mülteciler, göç ettikleri ülkelerde kentsel alanlara yerleşmekte, buralarda yerleşik nüfusla aynı kentsel koşullara tabii olmakta; kendi sosyal, kültürel ve mekânsal pratiklerini sürdürmeye çalışırken; yeni bir coğrafyada mevcut topluluklar ile bir arada yaşamaları yollarını ve yöntemlerini aramaktadırlar. Göç olgusu; kentlerde artan ekonomik bedeller, temel hizmetlere ve kaynaklara erişimde kısıtlar, sosyo-mekansal değişimler, yükselen toplum içi gerilimler ve güvenlik sorunları gibi baş edilmesi gereken yeni zorluklar yaratmaktadır (Benz ve Hasenclever, 2011; İçduygu ve Nimer, 2020; Güngördü ve Bayırbağ, 2019; Lee vd., 2017; Levent, 2019; Serrano, 2010). Bu sorunlar kentsel arayüzde birleşen farklı boyutlarda, eşzamanlı olarak kendini göstermektedir. Dolayısıyla, çözüm tek bir alanda aranmamalıdır. Kalıcı çözümler, mevcut işleyişteki gibi yalnızca siyasi, ya da yalnızca ekonomik boyutta geliştirilen politikalarından değil; planlama gibi sorunun kentsel ve toplumsal boyutlarına aynı anda eğilebilen meslek alanlarıyla beraber çalışılarak üretilebilir. Bu çalışma dayanıklılık planlaması yaklaşımının bu doğrultuda etkin bir araç olduğunu öne sürerek, bu yaklaşımın katkılarını tartışabilmek üzere, son on yılda küresel ölçekte pek çok ülkeyi ve uluslararası kuruluşu bir arada çözüm arayışına iten en büyük zorunlu göç süreçlerinden biri olan Suriye zorunlu göçünü, Türkiye bağlamında irdelemektedir.

1. Bu makalede, zorunlu göç kapsamında göç eden kişiler genel anlamda "göç edenler" ya da "göçmen" terimi ile ifade edilmektedir. Mülteci kavramı "eziyet, çatışma, saldırı veya toplum huzurunu ciddi şekilde bozan diğer durumlarda, geldikleri ülkelerin dışında bulunan ve bunun sonucu olarak da 'uluslararası koruma' talebinde bulunan kişiler" olarak tanımlanmaktadır (UNHCR, 2016). Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesini coğrafi sınırlama ile kabul etmekte olduğundan Avrupa Konseyi'ne üye ülkeler dışından göç eden kişilere "mülteci" statüsü vermemektedir. Bu sebeple Suriye'den gelen zorunlu göçmenler için makalede "sığınmacı" terimi kullanılmaktadır. Sığınmacılar, resmi olarak mülteci statüsü kazanamamış, ancak uluslararası koruma arayan kişilerdir (Özdemir, 2018). Türkiye, Suriye zorunlu göçü ile gelen sığınmacıları "geçici koruma" statüsü ile kayıt altına almış ve bu göçmenlerinin ülkede barınmalarını, ilgili ulusal mevzuat ile düzenlemiştir (6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve bu kanuna bağlı Geçici Koruma Yönetmeliği).

Suriye zorunlu göçü, Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü verilerine göre, Mart 2021 itibari ile sayıları 6,6 milyon ülke dışına göç etmiş mülteciyi (UNHCR Operational Data Portal, 2021) ve 6,7 milyon ülkesi içinde yerinden edilmiş kişiyi (UNHCR, 2021) kapsamaktadır. Bu zorunlu göç süreci sonucunda, Türkiye bugün nüfusu 3,6 milyonu aşan (UNHCR Operational Data Portal, 2021), geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yaparak dünyada en yüksek Suriyeli nüfusunu barındıran ülkedir. Suriye zorunlu göçü, 2011 – 2016 yılları arası hızla kalabalıklaşan göçmen/mülteci akımları doğurmuştur (1). Bu akımların büyük kısmı komşu ülkelere yerleşirken, bir kısmı da Avrupa ülkelerine varmayı amaçlamıştır. 2016 yılında, göç akımlarının kısa vadede sonlanmayacağı, göç edenlerin ülkelerine geri dönüşlerinin belirsiz olduğu ve göç etmek istedikleri ülkelerde kalıcı olacakları görülmüş; Suriye zorunlu göçü küresel bir "mülteci krizi" olarak tanımlanmıştır (3RP, 2020; Şahin-Mencütek vd. 2021).

Zorunlu göç gibi küresel ölçekte etkileri olan ulusötesi meseleler, küresel ölçekte karar üretebilen tekil bir yönetimin olmaması (Grigorescu, 2020) sebebiyle “küresel yönetişime” konu olmaktadır (Şahin-Mencütek vd., 2021). Küresel yönetim süreçlerinde ülkeler çeşitli uluslararası örgütler aracılığıyla ortak ilkeler belirlemekte ve kararlar almaktadırlar. Böylelikle günümüzde, göç ve göçmenlik süreçlerine dair yarım yüzyılı aşkın bir zamandır, çeşitli uluslararası sözleşmeler temelinde yapılanmış bir göç hukuku ve mevzuatı oluşmuştur. Bu mevzuat göçmenlere yönelik 1951 Cenevre Sözleşmesi, 1967 Protokolü; İnsan Hakları ve Göçmen Haklarına Yönelik Sözleşmeleri ve benzeri dokümanları içermektedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2017). Bu mevzuat temelde göçmen/mülteci haklarının korunmasını gözetmekte, göçmenlerin hukuki statülerini ve devletlerin sorumluluklarını ortaya koymaktadır. Ancak, Suriye zorunlu göçünün küresel yönetiminde, kriz söylemi üzerinden hareket edilmeye başlanması, ülkelerin zaman zaman, kendi siyasi önceliklerine göre geliştirdiği uygulamaları yürürlüğe koymalarına ve göçmen haklarını koruyan uluslararası mevzuatın delinmesine sebep olmuştur (Şahin-Mencütek vd., 2021). Öte yandan, zorunlu göçü toplumlara tehdit eden bir sorun olarak tanımlamak, çokça eleştirilen “metodolojik milliyetçilik” (Anderson, 2019) yaklaşımlarını hatırlatmakta, topluluklar arası nefret söylemini ve çatışmaları artırmaktadır. Bu eğilimler zorunlu göç süreçlerinde insan hakları temelli, kalıcı sonuçlar üreten ve tüm ülkelerin karar süreçlerine katılabildiği, daha adil bir küresel yönetim biçimini savunanlar tarafından eleştirilmektedir (Benz ve Hasenclever, 2011; Kirişçi vd., 2020; Şahin-Mencütek vd., 2021).

Suriye zorunlu göçünün kriz olarak tanımlanması, uluslararası göç yönetiminde iki temel yaklaşımı doğurmuştur. İlk olarak, sığınmacı ve mültecilerin daha iyi yaşam koşulları arayışı içerisinde Avrupa Birliği (AB) ülkelerine yönelmesi ve sınırlarda birikmesi; AB’nin sınırlarını koruyucu, güvenleştiren ve göç yönetimini dışsallaştıran bir politik yaklaşım benimsemesine sebep olmuştur (Akkerman, 2018; Şahin-Mencütek vd., 2021; Şemsit, 2010). AB’nin Suriye’ye komşu ülkelerle anlaşmalar yaparak, Suriyeli sığınmacı ve mültecilerin bu ülke sınırlarında kalmalarını güvence altına almayı, böylelikle kendi sınırlarındaki mülteci baskısını ortadan kaldırmayı hedeflediği düşünülmektedir (Şahin-Mencütek vd., 2020, Şahin-Mencütek vd. 2021). Türkiye ve AB arasında Eylül 2016’da imzalanan mutabakat buna örnek verilebilir (Kirişçi, 2021). İkinci olarak, Birleşmiş Milletler (BM), 2016 yılından itibaren yürürlüğe koyduğu “Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı (3RP)” (3RP, 2020) ile Suriyeli sığınmacı ve mültecilerin Suriye’ye komşu 5 ülkede (Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak, Mısır) uzun süreli barınmalarını destekleyecek uygulama ve fonları harekete geçirmiştir. 3RP Planı, insani yardımların sürdürülebilirliği sorununa odaklanarak; sığınmacı ve mültecilerin uzun erimde kendi ayakları üzerinde durmalarını sağlayacak koşulların oluşturulmasını amaçlamaktadır. 3RP planı, dayanıklılık yaklaşımının zorunlu göç süreçlerinde de benimsenmeye başlandığının bir göstergesi olarak önemlidir. Ancak, ülkelerin yasal mevzuatlarına ve siyasi önceliklerine dair bir belirleyiciliğe sahip olmadığından ve yerel bağlamda zorunlu göçün farklı etkilerine dair bütüncül bir ele alış sunmadığından dolayı yetersiz kalmaktadır. Özetle, zorunlu göç süreçlerine etkin çözümlerin üretilebilmesi için; hem yerel bağlamlar ile koordinasyonun sağlanabildiği daha adil bir küresel göç yönetişimine, hem de uluslararası mevzuatı gözetirken yerel bağlamda ve kentsel ölçekte toplulukların sorunlarına bir arada çözüm arayan bir yönetim modeline ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışma, etkileri özellikle kentsel alanlarda deneyimlenen zorunlu göç meselesine, planlama meslek alanından, dayanıklılık çerçevesi ile bakmayı önermektedir. Böylelikle, göçü kriz ve sorun olarak tanımlama eğilimine sahip ve devletlerin siyasi önceliklerine göre biçimlenen (Şahin-Mencütek vd., 2020) mevcut uluslararası göç politikalarının bütüncül bir ele alışıya sahip olamamak, kentsel bağlamda göçten etkilenen tüm topluluklar için kalıcı ve uzun erimli çözümler üretmemek gibi çıkmazlarını aşmak mümkün olabilecektir. Dayanıklılık planlaması evrensel insani, ekolojik ve demokratik değerleri içselleştiren ve amaç edinen bir çerçeve sunarak mevcut planlama uygulamalarından farklılaşmaktadır. Planlamanın mevcut işleyişinde, bu değerler ancak planı ve kurumlar onları benimsiyorsa hayata geçirilebilmektedir. Dayanıklılık planlaması, kendi özgün ele alışının yanı sıra; kapsamlı planlama, katılımcı planlama ve stratejik planlama gibi temel planlama paradigmasının yöntem ve ilkelerini başarılı bir şekilde harmanlayan; dolayısı ile bu yaklaşımlardan ayrılarak günümüzde geçerlilik kazanan bir yaklaşım olmuştur. Bu çerçevede, makale, Suriye zorunlu göçüne dair, süreci kriz olarak tanımlamayan, daha kapsayıcı bir söyleme sahip dayanıklılık planlarının, yerel bağlamlar ile ilişkili bir şekilde geliştirilmesi gerektiğini öne sürmektedir.

ZORUNLU GÖÇ OLGUSUNUN FARKLI BOYUTLARI VE MEVCUT YAKLAŞIMLAR

Zorunlu göç süreçleri küresel ve yerel ölçekteki güç çatışmaları sonucu ortaya çıkan savaş, terör, işkence, baskı gibi politik süreçler; iklimsel değişimler (Piguet, 2013), küresel ısınma ve doğal felaketler sonucu gerçekleşen afetler veya kentsel gelişme projeleri sonucu oluşan yerinden edilmeleri kapsamaktadır (Benz ve Hasenclever, 2011). Zorunlu göçmen tanımı; uluslararası yasalarda tanımlanan mülteci, sığınmacı, ülkesinde yerinden edilmiş kişiler, insan kaçakçılığına maruz kalan kişiler, afet veya kentleşme projeleri dolayısıyla yerinden edilmiş kişiler gibi farklı grupları kapsamaktadır (Benz ve Hasenclever, 2011). Bu makalede özellikle şiddet içeren çatışmalar dolayısı ile gerçekleşen zorunlu göç akımlarına odaklanılacak ve bu bağlamda 2011 yılından itibaren silahlı çatışmalar sonucu kitlesel olarak evlerini terk etmek durumunda kalmış ve büyük çoğunluğu başka ülkelere yerleşmiş sığınmacı ve mültecilerden oluşan Suriye zorunlu göçü örneği dayanıklılık planlaması çerçevesinde tartışılacaktır. Bu bölümde zorunlu göç olgusu farklı boyutları ile tanımlandıktan sonra; mevcut işleyişte, zorunlu göç süreçlerine farklı ölçeklerde nasıl yaklaşıldığı ve bu yaklaşımların çıkmazları özetlenecektir. Böylelikle bir sonraki bölümde dayanıklılık planlaması çerçevesinin bu sorun alanlarına nasıl katkı sağlayabileceği tartışılacaktır.

Zorunlu Göç Olgusunun Farklı Boyutları

Zorunlu göç süreçlerinin bir kısmı zorla gerçekleşmekte (kentsel yerinden edilmeler ve insan kaçakçılığındaki gibi), bir kısmı da göç edenlerin, kısıtlı seçenekler arasından da olsa, yaptıkları seçimlere dayanmaktadır. Şiddet içeren çatışmalar dolayısıyla gerçekleşen göç akımları, göç edenlerin ulaşabildikleri bilgiler kapsamında verdikleri, nereye, ne zaman göç edecekleri gibi, pek çok bilinçli karara dayanmaktadır (Turton, 2003). Turton (2003), bu sebeple, göç edenleri göç sürecinin edilgen nesnelere olarak değil; süreci biçimlendiren birer aktörü olarak kabul etmenin gerekliliğini vurgular. Bu noktada, Stark (1984) karar verme sürecinde birey olarak değil, hanehalkı veya topluluk olarak hareket edildiğini

vurgulamaktadır. Göçmenleri karar verici aktörler olarak kabul etmek, yerel bağlamda, özellikle kentsel ölçeklerde, göçün etkilerinin anlaşılabilmesi için önemlidir (Güngördü ve Bayırbağ, 2019). Ancak, zorunlu göç edenlerin kendi kararları temelinde hareket ederek yeni coğrafyalara yerleşiyor olmaları; yaptıkları seçimlerde çok sayıda, ve olumlu sonuçları olan seçeneğe sahip oldukları anlamına gelmemektedir (İçduygu vd., 2014). Günümüz koşullarında, belirli seçimleri yapmak zorunda olan bu kişiler için göç etmek ciddi “riskler, bedeller ve engeller” içermektedir (Glick-Schiller, 2015, 2279). Bu duruma sığınmacı ve mültecilerin yerleştikleri kentlerde karşılaştıkları sosyal, ekonomik, politik ve kültürel bariyerler, çoğunlukla enformel konut ve işgücü piyasalarına dahil olabilmeleri nedeniyle oluşan kırılabilirlikler, ve yetersiz temsiliyetleri örnek verilebilir (Lee vd., 2017).

Turton (2003), zorunlu göç olgusunun birden fazla tarafı içerdiğine işaret eder. Zorunlu göç olgusu, içerisinde farklı ihtiyaçları ve odakları olan çok sayıda aktörü barındırmaktadır. Bu aktörler arasında, göç veren ülkeler, göç edenlere sınırlarını açan devletler, göç edilmek istenen ülkeler, komşu ve geçiş ülkeleri, uluslararası platformlar ve insani yardım kuruluşları, göç edilen ülkelerdeki yerleşik nüfus, sivil toplum örgütleri, göçmen, sığınmacı ve mülteciler sayılabilir. Öte yandan, zorunlu göç süreçlerine dair çözüm arayışlarında farklı aktörlerin beklenti ve çıkarları arasındaki uyumsuzluklar, zorunlu göçü hem uluslararası hem ulusal ölçeklerde politik güç ilişkilerinin yönlendirdiği çatışmalı bir alan yapmaktadır. Bu sebeple zorunlu göç olgusuna yaklaşırken aktörlerin farklı odaklarını bir arada ele alabilmek ve bunlar arasındaki etkileşimlerin farkında olmak önemlidir.

Zorunlu göç süreçleri, içinde çeşitli aktörleri barındıran, kendi mevzuatını ve normlarını üreten bir küresel yönetişime konudur (Grigorescu, 2020; Şahin-Mencütek vd., 2021). Günümüzün artan krizler ve belirsizlikler ortamında, devletlerin iç/dış siyasi öncelikleri göç yönetiminde daha etkili olmaya başlamıştır (Şahin-Mencütek vd., 2021). Bu doğrultuda, devletler arası ekonomik ve politik işbirliklerinin veya çekişmelerin oluştuğu görülmektedir (Kirişçi, 2021; Şahin-Mencütek vd., 2021). Benz ve Hasenclever (2011), günümüzde göç süreçlerinin yönetilme biçimini değerlendirerek ülkelerin kendi başlarına karar almadığı, egemen ülkelerin süreci yönlendirmediği, yerel aktörlerin kendilerini daha iyi temsil edebildikleri, daha kapsayıcı ve demokratik bir küresel göç yönetişimine ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadırlar. Küresel göç yönetişiminin iyileştirilmesi önemli olmakla beraber yeterli değildir. Her ülkenin siyasi rejimi, kurumsal yapılanması, yetki kademelenmesi, benimsediği yönetim modeli; ekonomik, toplumsal ve kültürel dinamikleri birbirinden farklılık göstermektedir. Yerel işleyişte; göçün birebir etkilerini yaşayan kentler ve toplumlar için evrensel; insani, ekolojik ve demokratik değerleri benimseyen bütüncül bir ele alış da önemlidir.

Zorunlu göç süreçlerinin bir diğer boyutu birbirini etkileyen birden fazla ölçekte, eş zamanlı olarak gerçekleşen ve etkiler yaratan süreçler olmalarıdır. Suriye zorunlu göçü örneğinde göç; uluslararası ölçekte Suriye ve komşu ülkeleri içeren yerel coğrafyasından, Akdeniz’e, Avrupa’ya ve Kuzey Amerika’ya kadar uzanmaktadır. Yerel bağlamda ise, göç edilen ülke, yerleşilen şehir ve mahalleler, içinde farklı dinamikleri barındıran ölçeklerdir (Güngördü ve Bayırbağ, 2019). Çağlar ve Glick-Schiller’in (2015) önerdiği gibi göç süreçleri, küresel ilişkiler ağı içerisinde, hiyerarşik bir düzeni takip etmeyen ve aynı anda birbiri ile ilişkili pek

çok ölçekte yeni dinamikler yaratan; mekânı, toplumları ve uluslararası ilişkileri değiştirebilen çok ölçekli bir süreçtir. Bu doğrultuda zorunlu göç süreçleri ölçekler arası etkileşimleri dikkate alan çok ölçekli bir ele alışı gerektirmektedir (Güngördü ve Bayırbağ, 2019).

Son olarak, zorunlu göç olgusu, genellikle ekonomik ve kültürel boyutları üzerinden tartışılan, ancak son derece mekânsal bir süreçtir (Güngördü ve Bayırbağ, 2019). Suriye örneğinde de görüldüğü üzere, bugün zorunlu göç edenlerin büyük çoğunluğu (%98) kent mültecisidir (UNHCR Operational Data Portal, 2021). Kentler, zorunlu göçün doğurduğu pek çok sorunun kentliler tarafından gündelik hayatta tecrübe edildiği esas alandır. Türkiye’de Suriye göçü üzerine yapılan değerlendirmeler de göç meselesini bir kent planlama problemi olarak ortaya koymanın gerekliliğini vurgulamaktadırlar (Erdoğan, 2017; Güngördü ve Bayırbağ, 2019; Levent, 2019).

Zorunlu göç süreci sonucunda farklı kentlere yerleşen sığınmacı ve mülteciler kentlerde halihazırda kısıtlı olan kaynaklara erişim için, konut ve işgücü piyasaları gibi yerel işleyişlerin içinde kendilerini bulmakta, ancak yerel dile, işleyişe ve kültüre yabancı olmaları dolayısıyla engellerle karşılaşmakta ve çoğunlukla enformel kanallara yönelerek (Fawaz, 2017; Lee vd., 2017), kendi yöntemlerini geliştirmektedirler (Dorai, 2018). Onlar da diğer yoksul kentliler gibi konut, iş ve hizmetlere erişmek için çabalamakta ve rekabet etmektedirler (Güngördü ve Bayırbağ, 2019). Zorunlu göç süreçleri yer değiştirmek zorunda kalan sığınmacı ve mülteciler gibi, onların yerleştiği ülkelerin ve dahil oldukları kentlerin ve toplumların da koşullarını değiştirmektedir. Yapılan araştırmalar göçmenlerin, kent içerisinde belirli bölgelerde kümelendiklerini (Levent, 2019); ve birbirlerini destekleyebilecekleri sosyal ağlar kurduklarını veya mevcut dayanışma ağlarına dahil olduklarını (Erdoğan, 2017) göstermektedir. Böylelikle, zorunlu göç süreçleri kentin ekonomik, sosyal, fiziki, mekânsal ve yönetsel pek çok dinamiğini değiştirmekte ve zorunlu göç edenler de kentin mekân yapıcıları olmaktadır (Çağlar ve Glick-Schiller, 2015; Dorai, 2018). Bu anlamda sadece uluslararası bağlamda değil, kentli olma bağlamında da politika yapıcılarının, karar vericilerin gündemine girmektedirler. Bu doğrultuda kent planlamanın, göç meselesine yaklaşırken ihtiyaç duyulan temel araçlardan biri olduğunun altını çizmek gerekmektedir (Güngördü ve Bayırbağ, 2019; Levent, 2019).

Kentlerde göçün etkilerinin gözlemlendiği temel alanlar; barınma, istihdam, temel hizmetlere erişim, sosyal yardımlar ve sosyal uyum olarak sayılabilir. Bu alanlarda kentsel yönetimlerin iyileştirici politikalar geliştirmeleri gerekmektedir. Türkiye’nin Suriye zorunlu göçü deneyiminde, planlama alanında merkezi ve bütüncül bir yaklaşımın geliştirilmemiş olması, yerel yönetimlerin parçalı uygulamalar ile çözüm aramalarını doğurmuştur (Levent, 2019). Etkin çözümler üretilemediği durumlarda ise göçmenlerin/mültecilerin enformel yollarla kendi çözümlerini ürettikleri bilinmektedir (Fawaz, 2017; Lee vd. 2017). Bu doğrultuda hem idari hem de yönetsel yapılanmada bütünsel, tüm kentlileri kapsayan ve katılımcı bir modelin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Zorunlu Göç Politikaları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme

Günümüzde, uluslararası bağlamda zorunlu göç sürecine politika yapıcılarının ve insani yardım sağlayıcıların verdikleri cevaplar iki farklı kutup oluşturmaktadır (Chimni, 2009; Turton, 2003). Politika yapıcılar

olarak, uluslararası kurumlar ve devletler, giderek mültecilerin ülkelere girişlerini kısıtlayıcı (Akkerman, 2018; Dorai, 2018; Şemsit, 2010); göç akımlarını ve sebeplerini azaltmak adına uluslararası bağlamda daha müdahaleci (Serrano, 2010); ve kendi ekonomik ve jeopolitik çıkarları ile örtüşen politikalar üretmektedir (Şahin-Mencütek vd., 2021).

Zorunlu göç süreçlerinde, uluslararası göç mevzuatının öngördüğü ve ulaşmayı hedeflediği üç kalıcı çözüm (*durable solutions*) bulunmaktadır: kendi ülkesine isteyerek geri dönüş, ilk sığınılan ülkeye yerel entegrasyon, ve üçüncü bir ülkeye yeniden yerleştirme (UNHCR, 2003, madde 12). Uluslararası göç mevzuatı bu bağlamda, çatışmaların belirli bir zaman diliminde sona ereceğini, ve mültecilerin, yeniden güvenli bir hal alacak ülkelere geri döneceklerini öngörmektedir. Ancak, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren ev sahibi ülkelerin mülteciler ile ilgili, entegrasyon ve üçüncü ülkeye yerleştirme çözümlerine karşı isteksizleşerek, mültecilerin kendi ülkelerine geri dönüşünü teşvik ettikleri belirtilmektedir (İçduygu ve Nimer, 2020). Suriye göçü örneğine baktığımızda, göç eden nüfusun kalabalıklığı ve terk ettikleri ülkenin ne zaman güvenli bir hal alacağını kestirilememesi; Avrupa ülkelerinin süreç içerisinde sığınmacı/mülteci geçişine karşı sınırlarını güçlendirmelerine, çeşitli anlaşmalar yolu ile onları Suriye'ye komşu Orta Doğu ülkelerine yönlendirmelerine sebep olmuştur (Akkerman, 2018).

Uluslararası insani yardım kuruluşları ise; göç edenlerin yerleştikleri yerlerde yaşamlarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmelerini ve topluluklar arası uyumu amaçlayan, insan hakları temelli projeler geliştirmektedir. Bu projeler uluslararası kuruluşlar ile uluslararası veya yerel sivil toplum örgütleri (STÖ) aracılığıyla yürütülmektedir. Uluslararası çalışan pek çok kuruluş ve STÖ'nün, sığınmacıların/mültecilerin yerleştiği ülkelerde, süreç yönetimine katkı sağlamak, ayni ve maddi yardımlarda bulunmak ve psikolojik destek ve danışmanlık sağlamak üzere yerel yönetimlerle işbirliği içerisinde çalışarak önemli katkılar sağladıkları görülmektedir. Ancak bu uygulamalar, kapsamlı ve uzun erimli kurgulanmış mekânsal bir stratejik eylem planının parçası olarak değil; parçacıl, kısa erimli müdahaleler şeklinde gerçekleşmekte; bu sebeple sürekli ve yaygın bir şekilde uygulanamamaktadır.

Suriye zorunlu göçünün en yüksek değerlere ulaştığı ve göçün azalmadan devam edeceğinin anlaşıldığı 2016 yılında (Gabiam, 2016; İçduygu, 2015; İçduygu ve Nimer, 2020; İçduygu ve Şimşek, 2016), insani yardım platformlarında, mevcut uygulamalara dair bir öz eleştiri yapılmış ve bunların kısa erimli, mültecilerin anlık ihtiyaçlarına odaklı oldukları ve uzun vadede ekonomik sebeplerle sürdürülebilir olmadıkları sorunları ifade edilmiştir (Balsari vd., 2015; Gabiam, 2016; Gonzalez, 2016). Bu doğrultuda, insani yardım platformları zorunlu göç süreçlerinde, dayanıklılık yaklaşımının uzun vadede mevcut yaklaşımlardan daha etkili sonuçlar sağlayacak bir yaklaşım olduğu konusunda hem fikir olmuşlardır. 2016 yılında, BM Suriyeli mültecilerin temel hizmetlere erişimlerinin güvence altına alınması ve yaşam kaynaklarının artırılması için Suriye Mülteci Dayanıklılık Planı'nı (3RP *Regional Refugee Resilience Plan*) (3RP, 2020) hazırlamış ve Suriyeli mültecilere ev sahipliği yapan ülkeler ile birlikte yürütmeye başlamıştır. Uygulanmaya başlanan 3RP, uluslararası göç yönetimi açısından olumlu bir gelişme olmakla beraber böyle bir planın tüm yerel dinamikleri yönetebilmesi mümkün değildir. Bunun temel sebebi uluslararası olarak benimsenen karar ve ilkelerin, ülkelerin iç işleyişlerine farklı şekilde yansımadır. Sığınmacıların/mültecilerin

yerleşik nüfus ile birlikte yaşam koşullarını esasen yerel mevzuat, politikalar ve işleyişler belirlemektedir (Anderson, 2019). Bu sebeple, önceden vurgulandığı gibi, göç politikalarının yerel bağlamda, ölçekler arası etkileşimler gözetilerek geliştirilmesi önemlidir.

Kuramsal olarak ise, siyaset bilimi, ekonomi ve sosyal bilimler zorunlu göç olgusuna yönelik farklı problem tanımları ortaya koymakta, kendi amacına uygun ve kendi ölçeğinde politika ve uygulama setleri önermektedir. Güncel işleyişte bütüncül bir ele alışı eksikliğinden bahsedilebilir. Ulusal bağlamdaki aktörler sürece kendi pencerelerinden yaklaşmakta, parçacıl uygulamalarla hareket etmektedirler. Bu uygulamaları yönlendiren temel hukuki ve yönetsel çerçeve ise merkezi yönetimlerin iç ve dış politikadaki siyasi önceliklerinden etkilenmekte; farklı aktörler ancak bu çerçevenin sınırları içerisinde hareket edebilmektedir. Bu durum göç yönetiminde farklı aktörleri bir arada ele alamamak, küresel kapsayıcı bir yönetişimin parçası olamamak, yerellikler arası çok ölçekli bir ele alışa sahip olamamak, kent ve kent mekânı ile olan ilişkileri göz ardı etmek gibi zayıf noktaları doğurmaktadır (Benz ve Hasenclever, 2011; Güngördü ve Bayırbağ, 2019; Levent, 2019).

Sonuç olarak, günümüzde zorunlu göç sürecine verilen cevaplarda bütünsel, çok boyutlu ve çok ölçekli bir ele alış eksiktir. Bu noktada, yalnızca Benz ve Hasenclever'ın (2011) önerdiği gibi daha adil bir küresel göç yönetişimine sahip olmak yeterli olmayacaktır. Merkezi ve yerel yönetimlerin yerel bağlama uygun, ölçekler arası etkileşimleri göz önüne alan, tüm kademeleri kapsayan, etkin bir şekilde koordine edilen ve hayata geçirilen; kapsayıcı bir planlama ve yönetişim modeli kurgulamaları gerekmektedir. Bu makale, takip eden bölümlerde göç akımlarını karşılayan ülkeler tarafından bütüncül ve kapsayıcı bir dayanıklılık planlaması ve buna uyumlu bir yönetişim modeli geliştirmenin gerekliliğini ve katkılarını tartışacaktır.

KENTSEL VE BÖLGESEL DAYANIKLILIĞI TANIMLAMAK

Dayanıklılık kavramı, ekoloji bilim alanında, ekosistemlerin yaşamsal döngüleri içerisinde yok olmadan var olabilmelerini sağlayan bir sistem özelliği olarak tanımlanmıştır (Holling, 1973). Dayanıklılık olgusunu temelde dört bileşen üzerinden açıklamak gerekmektedir: 1. sistem; 2. sistemi sarsan iç ve dış etkenler (şok, kriz, stres); 3. sistemin krizlere cevap verebilmesini, değişen koşullara uyum sağlamasını ve kendini yenilemesini sağlayan kapasiteleri ve olası dış etkenlerden ne derece etkileneceğini belirleyen kırılgenlikleri – sistem özellikleri; 4. tüm bu dinamikleri biçimlendiren unsur olarak, içinde bulunulan bağlam ve ele alınan ölçekler. Bu dört bileşen farklı sistemler, bağlamlar ve farklı sorun odakları için geliştirilecek dayanıklılık yaklaşımlarında her seferinde yeniden tanımlanmalıdır (Cutter, 2016; Meerow vd., 2016; Vale, 2014). Her bağlama ve koşula uyabilecek tek bir dayanıklılık tanımı ortaya koymak mümkün değildir.

Ekosistem dayanıklılığı çalışmalarının en önemli vurgusu sistemlerin sürekli bir değişim içinde olacağı ve hiçbir sistemin herhangi bir kriz sonrasında bir önceki denge konumuna birebir geri dönemeyeceğidir (Adger, 2000; Gunderson, 2000; 2003; Holling, 1973; Nelson vd., 2007). Bu temelde, dayanıklılık, değişen koşullara uyum sağlayabilmek ve gerektiğinde değişebilmek üzerinden tarif edilen bir sistem özelliğidir (Berkes vd. 2003; Cretney ve Bond, 2014; Magis, 2010; Nelson vd., 2007).

Değişim vurgusu ekoloji alanında ortaya konan dayanıklılık kavramının toplum bilimlerine aktarılmasını sağlayan temel köprü olarak kabul edilebilir.

Dayanıklılık çerçevesinin insan toplumları ile ilişkili olarak ele alınmaya başlaması, ekolojik süreçler ile sosyal süreçler arasındaki karşılıklı belirleyicilik fikrine dayanmaktadır. İnsan faaliyetleri doğa üzerinde önemli etkilere sahipken, ekolojik süreçler de insan yerleşimlerini ve yaşamlarını etkilemektedir. Bu ilişkinin en belirgin örneği iklim değişikliği sürecinde görülmektedir. Bu karşılıklı etkileşimden temellenerek, dayanıklılık yazınında sistemler, bu defa toplumları da içine alacak şekilde Sosyal-Ekolojik-Sistemler (SES) olarak tanımlanmaya başlanmıştır (Adger, 2000; Berkes ve Ross, 2013; Berkes vd., 2003; Gunderson, 2003) Temelde doğal bir bağlam içerisinde yaşayan insan toplumlarını ifade eden SES'lerin; kuraklık, aşırı yağış, sel ve deprem gibi daha çok doğal kaynaklı şoklar ve krizler karşısındaki dayanıklılığı üzerine pek çok görgül araştırma yürütülmüştür (örneğin; Adger, 2000; Langridge vd. 2006; Marshall, 2007; 2010; Nelson vd., 2007; Walker vd., 2006).

SES'ler üzerine çalışmalar ile dayanıklılık yazını gelişirken, sosyal dayanıklılık alanı da kuramsal olarak zenginleşmeye başlamış; toplumlara dair hangi özelliklerin onları daha dayanıklı kıldığı kapsamlı bir şekilde tartışılmıştır (Ainuddin ve Routray, 2012; Berkes ve Ross, 2013; Magis, 2010; Maguire ve Cartwright, 2008). Son otuz yıldan bu yana gelişmekte olan dayanıklılık çerçevesinin ekolojik bir analogi üzerinden değil, insan toplumlarına ve yerleşimlerine özgü özellikler üzerinden tanımlandığını vurgulamak önemlidir. Bunlar iletişimsellik, olumsuzluk, kolektivite gibi özelliklerdir. Dolayısıyla, dayanıklılık kuramı zamanla psikoloji, sosyoloji, kamu yönetimi ve planlama gibi disiplinlerden de beslenmiş ve aynı zamanda bu bilim dallarına katkı sunmuştur. Bu nedenle, günümüzde dayanıklılık sosyal bilimlerin içinde yer alan, disiplinler arası bir çalışma alanı olarak tanımlanmaktadır.

Bu disiplinler arası alanda, ele alınan sistemler SES'lerin çok ötesinde genişleyerek, ekolojik süreçlerin yanında ekonomik, politik, sosyal ve benzeri süreçlerce de sarsılabilen insan yerleşimleri ve toplumları içermeye başlamış; sosyal dayanıklılık, topluluk dayanıklılığı, kentsel dayanıklılık ve bölgesel dayanıklılık gibi alt alanlar ortaya çıkmıştır. Böylece dayanıklılık çalışmaları kapsamında günümüzde yaşanan çoğu kentsel ve toplumsal mesele gibi, zorunlu göçü de, çok boyutluluk ve ilişkisellik içerisinde konu edinebilmek mümkün olmuştur. Özellikle kentsel ve bölgesel sistemler arası bağlılıklar ve etkileşimler düşünüldüğünde, gerçek anlamda bir dayanıklılık perspektifinin çok ölçekli bir ele alışı sağlayabilmesi gereklidir (Çağlar ve Glick-Schiller, 2015; Glick-Schiller, 2015; Robinson ve Carson, 2016; Walker vd., 2006). Çok ölçekli bir dayanıklılık yaklaşımı zorunlu göç süreçlerini ele alırken de önem taşımaktadır.

Dayanıklılık yazınının, bu çok disiplinlilik içerisinde ortaya koyduğu kuramsal ve görgül çalışmalarda, dayanıklılığı tarif eden kesin ve tek bir formül bulunmamaktadır (Taşan-Kok vd., 2013). Kendi tanımı gereği dayanıklılık esnek ve değişken olarak tarif edilmeyi gerektirir. Nitekim kuramsal çalışmalar farklı odaklara ve ölçeklere sahip, farklı zamanlarda üretilmiş dayanıklılık yaklaşımlarının birbiri ile çelişebileceğini de ortaya koymuştur (Cretney ve Bond, 2014). Bu doğrultuda dayanıklılığın kim için ve ne için tarif edildiği dayanıklılığı oluşturan bileşenlerin tanımlanmasında önemli bir belirleyicidir (Cutter, 2016; Meerow vd., 2016; Vale, 2014). Bu sebeple dayanıklılığı ölçmek literatürde geniş bir yer tutan

ve farklı yaklaşımları barındıran bir konudur (Hosseini vd., 2016). Ancak, kuramsal tartışmaların ortak paydasında, insani, ekolojik ve mesleki temelleri olan bir normatif çerçevenin var olduğu söylenebilir. Böyle bir çerçevede ön plana çıkan ilkelerin başında demokrasi ve katılımçılık temelli bir yönetim, insan haklarının gözetilmesi, eşitlik ve adillik, bilimsel bilgiyi temel almak; geçmişten öğrenmek, toplumla iletişim içinde olmak ve yerel bilgiye önem vermek sayılabilir (Altay-Kaya, 2019). Dayanıklılık çerçevesinin içselleştirdiği bu değerler seti, uluslararası göç mevzuatında ortaya konan hak temelli güncel yaklaşıma paralel olması sebebi ile bu bağlamda geçerli bir yaklaşım olarak ön plana çıkmaktadır.

Dayanıklılık çerçevesinin planlama disiplini ile de çok boyutlu bir ilişkisi bulunmaktadır. Kent ve bölgelerin gelişimi, sürdürülebilirliği, sağladığı yaşam koşulları ve tüm bunları etkileyen süreçlerle yakından ilgilenen planlama disiplini için dayanıklılık olgusu önemli bir konu haline gelmiştir. Günümüzün belirsizlik ortamı içerisinde kentleri, bölgeleri ve toplumları beklenmedik olası krizlere her yönden hazırlıklı kılmak, kırılganlıklarını azaltmak ve kapasitelerini arttırmak, kısaca dayanıklılık inşa etmek, planlamanın da yadsınamaz bir meselesi haline gelmiştir. Öte yandan, dayanıklılık çerçevesinin, planlama disiplininin temel sorunsalını, kent ve bölgelerin mekânsal, ekonomik ve sosyal gelişimini biçimlendirme meselesinden, bu gelişimi biçimlendirirken kent ve bölgeleri artan belirsizliklere karşı hazırlıklı ve dayanıklı yapma meselesine genişletmiş olması, dayanıklılığın planlama mesleği için yeni bir paradigma yada yaklaşım olarak dile getirilmesini (örneğin; Eraydın ve Taşan-Kok, 2013) doğurmuştur. Vurgulanması gereken bir diğer konu da, dayanıklılığın başlı başına planlanması gereken bir süreç olduğudur. Bu kabulün ardında, kentsel/bölgesel dayanıklılığın varılması gereken, sabit, kestirilebilir ve reçetelenebilir bir noktadan çok; dinamiklerin sürekli değiştiği, bağlam bağımlı, çok değişkenli bir süreç olduğu yatmaktadır.

Günümüzde yürütülen dayanıklılık planlaması uygulamaları dayanıklılık sürecini döngüsel olarak ele alır (Foster, 2007; Lu ve Stead, 2013). Bu yaklaşım, zaman-mekânsal bağlamda değişimin değişmezliğini kabul eder; ele alınan sistem, sorun odağı, ölçek ve bağlamda dayanıklılığın nasıl inşa edileceğinin düzenli aralıklarla gözden geçirilip, geri beslemeler ile güncellenmesi gerekir. Kentlerin/bölgelerin dayanıklılığını güçlendirmek, bu nedenle de planlanması gereken bir süreç olarak ifade edilebilir. Dayanıklılık planlaması, düzenli aralıklarla güncellenecek ve geçmiş deneyimlerden beslenecek şekilde, sorun ve riskleri analiz etmek, ele alınan zaman-mekan ve yapısal bağlamda ve çeşitli ölçeklerde toplum ve toplulukların kapasitelerini belirlemek, olası şok ve krizlere karşı kriz anında, kısa ve uzun vadede nasıl cevap verileceğini planlamak, hazırlık aşamasında gerekli tüm fiziki, teknik ve sosyal altyapıları inşa etmek, kaynakları çeşitlendirmek ve tüm aktörlerin kapasitelerini arttırmak için gereken politika, strateji, plan ve projeleri geliştirmek süreçlerini kapsamaktadır (Altay-Kaya, 2019). Zorunlu göç gibi karmaşık, çok boyutlu, çok ölçekli ve çok aktörlü süreçlere geliştirilecek politikalar, dayanıklılık planlamasının sunabileceği bu bütüncül, kapsayıcı ve çoklu düzlemlerde hareket eden kurgudan beslenecektir.

Son olarak böylesine karmaşık bir olgu olan dayanıklılığın sadece planlanması gereken bir süreç değil, aynı zamanda etkin bir biçimde; eşitlikçi, insan haklarına saygılı ve demokratik bir temelde yürütülmesi gereken bir süreç olduğu da vurgulanmalıdır. Nitekim kentler, bölgeler, toplumlar ve topluluklar için dayanıklılığın ne olduğunu belirlemek

ve buna nasıl erişileceğini planlamak kendi başına dayanıklılığı sağlamayacaktır. Planların yürürlüğe girmesi, projelerin uygulanması ve temel dayanıklılık prensipleri çerçevesinde toplumdaki her aktör/birey için hayata geçirilmesi ve tüm bu sürecin idari anlamda etkin ve eşitlikçi bir biçimde yürütülmesi gerekmektedir. Bu anlamda, dayanıklılığın sadece planlamanın değil, uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi ve siyaset bilimi gibi alanların da gündemine girdiği görülebilir.

Ana hatları çizilen dayanıklılık çerçevesini, teoride ve pratikte günümüz koşullarına uygun ve giderek daha çok benimsenen bir yaklaşım olarak ön plana çıkaran özelliklere değinilmiştir. Dayanıklılık çerçevesinin üç ekseninde belirleyici özelliklerinin olduğu öne sürülmüştür: problemleri ele alış biçimi, ana kabulleri ve üzerinde temellenilen değerler. Özetle:

- (a) Dayanıklılık çerçevesi; insan toplumlarını etkileyen farklı süreçleri ele alışındaki sorun tanımlama biçimi, ortaya koyduğu amaçlar, zaman-mekânsal ve bilimsel yaklaşımı, planlama ve uygulama boyutlarındaki yaklaşımı ile özgün ve günümüz koşulları ile baş edebilmeyi kolaylaştıran bir çerçeve çizmektedir.
- (b) Dayanıklılık çerçevesi değişimi değişmez kabul etmesi; ölçekler arası, uzun erimli ve esnek çözüm arayışı ve dayanıklılığı planlanması gereken bir süreç olarak görmesi, bunun geri beslemelerle düzenli aralıklarla güncellenmesi gerekliliğini benimsemesi ve belirli değerler temelinde yürütülmesi gerekliliği gibi kabulleri ile tanımlanabilmektedir.
- (c) Son olarak, dayanıklılık çerçevesinin, günümüz koşullarına uygun bir yaklaşım olarak kabul edilmiş olmasının sebeplerinden biri de üzerinde temellendiği insan hakları, demokrasi, katılımcılık, ortaklaşa hareket etmek, eşitlikçilik, bilimsellik, iletişimsellik ve sürdürülebilirlik ilkelerinden beslenen değerler setidir. Dayanıklılık söyleminin temellendiği bu değerler, hem problemleri ele alış biçimini, hem temel kabullerini, hem de uygulama ilkelerini etkilemektedir.

Bu makale zorunlu göç olgusuna, bu üç ekseninde özgün bir yaklaşım sunan dayanıklılık çerçevesinden yaklaşmanın, çözüm politikalarına dair ne gibi katkılar getirebileceğini tartışmayı amaçlamaktadır. Dayanıklılık planlaması yaklaşımı günümüzde giderek artan bir şekilde uygulanmaya başlamıştır. Teoride ve uygulamada, stratejik planlama ve katılımcı planlama ilke ve yöntemlerini kendine özgü özellikler çerçevesinde harmanlayan bir planlama biçimi olarak gözlemlenmektedir (Altay-Kaya, 2018). Ancak, bu çalışmada, dayanıklılık planlamasının mevcut planlama biçimlerinden ayrıştırılarak, zorunlu göç süreçlerine yönelik daha etkin bir çerçeve olarak önerilmesinin sebebi yukarıda özetlediğimiz üç eksenindeki özelliklerde yatmaktadır. Mevcut planlama kuramları ve yöntemleri söz konusu ele alış biçimi, kabuller ve değerleri bir arada sunmamaktadır. Takip eden bölümde, yukarıda ana bileşenleri ve özellikleri ortaya konan dayanıklılık yaklaşımının zorunlu göç meselesini nasıl yeniden tanımladığı irdelenecek ve Türkiye'nin Suriye zorunlu göçü deneyimi üzerinden dayanıklılık planlamasının katkıları tartışılacaktır.

BİR DAYANIKLILIK PLANLAMASI SORUNSAĞI OLARAK ZORUNLU GÖÇ VE TÜRKİYE’NİN SURİYE ZORUNLU GÖÇÜ DENEYİMİ

Zorunlu göç olgusunu, tüm ölçeklerde ve farklı mekânsal kademelerde, yerleşimleri, toplulukları ve idari birimleri etkileyen çok ölçekli, çok aktörlü ve çok boyutlu karmaşık bir mesele olarak tanımlamak gerekliliği önceki bölümde ortaya konulmuştur. Diğer yandan, mevcut göç politikalarının sorunlarına da değinilmiştir. Bunlar: kapsayıcı olmayan uygulamalara yol açmak, farklı politika alanları arası kopukluklar sebebiyle bütüncül bir ele alış eksikliği ve ölçekler arası etkileşimleri göz ardı etmek olarak özetlenebilir. Bu bölümde Türkiye’nin Suriye zorunlu göçüne yaklaşımı açıklandıktan sonra dayanıklılık yaklaşımının bu sürece dair, nasıl bu sorunları aşmaya katkı sağlayacak bir planlama çerçevesi tanımlayabileceği ortaya konulacaktır.

Türkiye’nin Suriye Zorunlu Göçüne Dair Politikalarının Gelişimi

Türkiye’nin Suriye göçü politikalarının, iç ve dış politikasındaki unsurlar arası çok boyutlu etkileşimlerin sonucunda belirlendiğini öneren Şahin-Mencütek vd. (2020), bu politikaları 4 döneme ayırmaktadır: “Açık kapı” dönemi, artan güvenikleştirme ve uluslararasılaşma arayışı, kapıların kapatılması ve AB’ye yönelim, geri dönüş söylemi. Türkiye, Suriye zorunlu göçü ile ilk karşılaştığı ve süreci kısa vadede çözülecek bir sorun olarak gördüğü (Achilli vd., 2017) 2011 yılında, aslında oldukça kararlı bir “açık kapı” politikası sergilemiştir (Erdoğan, 2017; İçduygu, 2015; İçduygu ve Nimer, 2020; Şahin-Mencütek vd., 2021). İlerleyen dönemde (2012-2015) Türkiye, göçün geçici bir süreç olmadığını anlamış ve açık kapı söylemini sürdürse bile, göçün ekonomik yükü ve Suriye sınırında yaşadığı güvenlik sorunları sebebiyle bölgesel ve uluslararası çözüm arayışlarına girmiştir; ancak başlangıçta destek bulamamıştır (Şahin-Mencütek vd., 2020).

Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi’ndeki coğrafi kısıtlamayı tutması dolayısıyla, Suriyeli sığınmacılara “mülteci” statüsü tanımadığından; 2014 yılında yürürlüğe koyduğu “Geçici Koruma (GK) Yönetmeliği” ile Suriyeli sığınmacıların hukuki konumuna netlik getirmiştir (ÇŞB, 2017). Bu yönetmelik ile Suriyeli sığınmacılar geçici kimlik kartları edinmiş ve düzenli kayıt altına alınmaya başlanmıştır. Bu süreçte Türkiye, çalışma izni edinilmesi, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim gibi politikaların yürürlüğe girmesi ile Suriyeli sığınmacıların sisteme dahil olabilmeleri için adımlar atmıştır. Ancak bu durum aynı zamanda yerleşik nüfusu geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacılar ile kısıtlı kaynaklar için bir arada yarışır duruma getirmiş ve özellikle 2017 sonrasında yerleşik nüfus ve Suriyeliler arasında gerilimlerin arttığı görülmüştür (İçduygu ve Nimer, 2020; International Crisis Group, 2018).

Bu dönemde Türkiye’nin göçün yükünü dışarıya yükleme arayışı ile AB’nin sınırlarında biriken mültecileri geri gönderme kaygısı birleşmiş, sonuç olarak Mart 2016’da AB-Türkiye arasında bir göç mutabakatı yapılmıştır. Anlaşma kapsamında Türkiye’nin Suriyeli sığınmacılara çıkış kapılarını kapatması karşılığında, AB-Türkiye ilişkilerinde hızlanma, vize serbestisi ve mültecileri kendi topraklarında yaşatmanın yüklerine yönelik proje temelli destekler alması programlanmıştır. Bu üçüncü dönemde, Şahin-Mencütek vd.’nin (2020) görüşüne göre, Türkiye Suriyeli sığınmacıları bir dış politika aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Dördüncü dönemin başlangıcı sayılabilecek olan günümüzde, hükümet Suriyelilerin oluşturulacak güvenli bölgelere geri dönebileceklerine yönelik bir söylem oluşturmaktadır.

Göç mutabakatı, üzerinden geçen beş yılın sonunda Kirişçi (2021), Suriyeliler için uzun vadeli sürdürülebilir yaşam kaynaklarının oluşturulamamış olduğunu değerlendirmektedir. AB’nin, Eylül 2020’de açıkladığı “Yeni Göç ve Sığınma Paketi” (European Commission, 2020) ile göçün uluslararası yönetiminde kısıtlayıcı tutumların artmaya devam ettiği görülmekte (Kirişçi vd., 2020), yine uluslararası göç hukukunun korumaya çalıştığı insani değerlerin arka plana itildiği gözlemlenmektedir (Şahin-Mencütek vd., 2021). Bu gelişmeler bağlamında temel haklara ve uluslararası mevzuata uyumlu, daha demokratik bir göç yönetişimine ihtiyacın devam ettiği görülmektedir.

Türkiye, Suriye zorunlu göçü süresince kurumsal yapılanmasını güçlendirmiştir. Göç akımlarına yönelik ilk cevaplar bir afet ve acil durum rejimi içerisinde, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) koordinatörlüğünde yürütülmüştür (ÇŞB, 2017). Suriye zorunlu göçünün ilk döneminde, kurulan 24 geçici barınma merkezi ile sığınmacıların kayıt altına alınması ve temel ihtiyaçlarının karşılanması planlanmıştır. Ancak, göç eden nüfusun hızlı bir şekilde artması, geçici barınma merkezlerinin ötesinde hukuki, kurumsal ve mekânsal bir örgütlenmeyi gerektirmiştir. 2013 yılında 6458 sayılı “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu” nun yürürlüğe girmesi ve İçişleri Bakanlığı’na bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün (GİGM) kurulması, ve 2014 yılında “GK Yönetmeliğinin” oluşturulmasıyla bu ihtiyaçlara cevap aranmıştır. Söz konusu mevzuat göçmenlerin hukuki statülerine, hak ve sorumluluklarına dair net tanımlar getirmiş; yardım ve hizmetlere erişimi düzenlemiş; kamu kurumlarına yönelik yetki tanımlarını ve dağılımını başarılı bir şekilde ortaya koymuştur (ÇŞB, 2017). Bu çerçeveye rağmen, göçün beklenenden kalabalık olması ve Suriyeli sığınmacıların %98’inin kentlere yerleşmesi ile yerel işleyişte sorunlar kendini göstermiş; merkezi ve yerel yönetimler, kamu ve sivil toplum gibi farklı aktörler arasında ciddi bir yetki karmaşası ve eşgüdüm eksikliği kendini göstermiştir (Levent, 2019).

Türkiye’nin Suriye zorunlu göçüne dair kentsel bağlamda kapsamlı, uzun erimli ve iyi yürütülen bir politika geliştirmemiş olması pek çok araştırmacı tarafından bir başka sorun olarak tespit edilmiştir (Achilli vd., 2017; Erdoğan, 2017; ICG, 2018; İçduygu ve Şimşek, 2016; Levent, 2019). 2016 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB) tarafından gerçekleştirilen “Şehircilik Şurası” kapsamında yürütülen çalışmalarda, dış göç meselesinin konut, ekonomi ve istihdam, eğitim, güvenlik, sağlık, dezavantajlı gruplar ve kurumsal yapı gibi farklı kentsel politika alanlarında nasıl etkilerinin olduğu değerlendirilmiş, bu alanlardaki sorunlar tespit edilmiş ve geleceğe yönelik öneriler üretilmiştir (ÇŞB, 2017). Çok boyutlu ve bütüncül ele alışa sahip bu tip çalışmaların üretilmesine rağmen, önemli bir sorun da belirlenen hedeflerin uygulamaya geçirilememesidir. Bu sebeple kentlerde halen daha barınma, istihdam, hizmetlere erişim, güvenlik gibi alanlarda sorunlar yaşanmaktadır.

Zorunlu Göçe Yönelik Bir Dayanıklılık Planlaması Çerçevesi Önerisi

Makale, zorunlu göç süreçlerinde küresel mevzuata uyumlu, ancak yerel bağlam ile ilişki kuran bir dayanıklılık planlaması yaklaşımına ihtiyaç duyulduğunu ileri sürmektedir. Yerel bağlama yapılan vurgunun birinci sebebi, dayanıklılık yaklaşımının savunduğu ölçekler arası ele alış içerisinde, yerel toplulukların deneyimlerinin ve kültürel birikimlerinin önemli bir girdi olmasıdır. İkinci sebep, uluslararası mevzuatın göç süreçlerine dair temel ilkeleri belirlemesinin etkin sonuçlar için yeterli olmayışıdır. Yerel işleyişte, en alt ölçekten daha üst ölçeklere kadar bu

ilkelerin gözetilmesi ve topluma/yere uygun uygulama biçimlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Makale bu doğrultuda zorunlu göç bağlamında iç/dış etkenlerin ve sistemin nasıl tanımlanması gerektiğini tartışacak ve bu tanımlarla ilişkili bir dayanıklılık planlaması yaklaşımı önerecektir.

Dayanıklılık Planlaması İçin Temel Sorunsalın Belirlenmesi: Etken Tanımı

İç/dış etken tanımı dayanıklılık planlamasının odaklandığı sorunu tanımlayan temel ögedir ve bir dayanıklılık planlaması yaklaşımı geliştirmek için vazgeçilmezdir. Dayanıklılık planlamasına konu olarak, bir kent ya da bölge gibi coğrafi bir bütün değil; zorunlu göç gibi sosyo-mekânsal bir olgu ele alındığı zaman; öncelikle bu karmaşık olgunun nasıl bir etken tanımı gerektirdiği irdelenmelidir. Burada söz konusu etken(ler) zorunlu göç ile ilişkilidir, ancak, bununla sınırlı değildir. Tanımı gereği dayanıklılık yaklaşımı öngörülemez süreçleri problem tanımına dahil eder (Holling, 1973; Labaka vd., 2019; Walker ve Cooper, 2011). Dolayısıyla zorunlu göç ile ilişkili ya da ondan bağımsız bir takım beklenmedik olayların gerçekleşebileceği ihtimalini benimser. Bunların hangi alanlardan kaynaklanabileceğine dair risk analizleri yolu ile tahminlerde bulunsa da, tam olarak tanımlayamadığı şokların yaşanabileceğini de kabul eder. Bu doğrultuda, zorunlu göçe yönelik bir dayanıklılık planlaması, göçün etkilediği ve etkilendiği farklı alanlarda beklenmedik kriz olasılıklarını kapsamalıdır.

Zorunlu göç, tüm kentsel ve bölgesel meseleler gibi ekonomik, toplumsal, mekânsal, çevresel, siyasi süreçlerden etkilenmekte ve aynı zamanda bu süreçleri biçimlendirmektedir. Zorunlu göç tüm bu farklı alanların kesişiminde yer almaktadır ve çok boyutludur. Böyle bakıldığında, zorunlu göç olgusu yalın bir şekilde ele alınabilecek bir süreç olmaktan çıkmaktadır. Aynı şekilde, göç sürecinin nasıl devam edeceğine dair varsayımlar da öngörüldüğü gibi gerçekleşmeyebilmekte, bu süreçte de yine beklenmedik etkenler sebebi ile sapmalar yaşanabilmektedir. Bu etkileşimleri doğrudan Suriye zorunlu göçü üzerinden örneklendirmek mümkündür:

2011 yılında Suriye iç savaşı başladığında; dünya bu savaşın takip eden on senede çözülememiş olacağını ve toplamda 5 milyonu aşkın uluslararası mülteciyi içerecek zorunlu göç akımlarına sebep vereceğini tahmin etmemekte; göç politikaları bu öngörüden yoksun bir şekilde yürütülmekteydi (İçduygu ve Nimer, 2020). Uluslararası arenada, Suriye zorunlu göçünde, göç edenlerin büyük kısmının gittikleri yerlerde, kendi istekleri ile ya da mecburen kalıcı olduklarıyla ise 2016'dan beri yüzleşilmektedir (İçduygu ve Nimer, 2020; Şahin-Mencütek vd., 2021). Ulusal ölçekte ise, Türkiye'nin, Suriye iç savaşının başlamış olduğu ilk günlerde, sınırlarından bu kadar yoğun mülteci geçişinin gerçekleşeceğini ve sonunda içine girilen uluslararası anlaşmalar ile (Akkerman, 2018; Şahin-Mencütek vd., 2021; Kirişçi, 2021) tüm dünyadaki en yüksek Suriyeli mülteci nüfusunu barındıran ülke olacağını önceden planlamış olma ihtimali düşüktür.

Tüm bunların üzerine, Türkiye ve dünya, halen daha mültecilerin entegrasyonu, topluluklar arası sosyal uyumun artırılması, yaşam güvencelerinin sağlanması, yaşam kaynaklarının artırılması; göç sürecinin politik, ekonomik, kentsel ve çevresel yükleri ile nasıl baş edileceği, mültecilerin geri dönüp dönmeyeceği konularında tartışırken, 2020 yılının Ocak ayından itibaren Covid-19 pandemisi ile karşılaşmıştır. Bugün göç çalışmalarının gündemine, beklenmedik bir şekilde, mülteciler ve pandemi

konusu oturmuş bulunmaktadır. Pandeminin çözüm aranan tüm sorunları arttırdığı görülmektedir. Görüldüğü gibi, başka krizlerin ve öngörülen gidişattan sapmaların her an yaşanabileceği olasılığı, dayanıklılık planlamasının günümüz dünyası için geçerli bir yaklaşım olduğunu işaret etmektedir.

Bu bağlamda dayanıklılık planlaması için ele alınan sorunsal, güncel yaklaşımlardaki gibi, gerçekleşmekte olan zorunlu göç sürecinin öngörülen farklı aşamalarda nasıl yönetileceği, nasıl kaynak yaratılacağı, kaynakların nasıl kullanılacağı, ekonomik, toplumsal ve mekânsal etkilere nasıl çözüm üretileceğinin ötesinde genişlemek zorundadır. Zorunlu göç bağlamında dayanıklılık sorunsalı, değişen koşullar içerisinde ve beklenmedik krizler karşısında zorunlu göç sürecinin etkin bir şekilde yönetilmesi ekseninde şekillenmektedir. Bu doğrultuda dayanıklılık planlamasının temel amacı çok boyutlu bir şekilde ele aldığı sistemi, çeşitli ölçeklerde, kestirilebilen veya öngörülemeyen etkenlere karşı hazırlıklı ve dayanıklı kılmaktır (Labaka vd., 2019; Lu ve Stead, 2013; Altay-Kaya, 2019)

Sistem Tanımı: Nerede ve Kim için dayanıklılık?

İkinci olarak, sorun tanımı ile ilişkili bir sistem tanımının yapılması dayanıklılık planlaması için vazgeçilmezdir (Carpenter vd., 2001). Dayanıklılık planlaması kapsamında ele alınacak tüm sistemlerin hem mekânsal, hem de toplumsal boyutları bulunmaktadır. Dolayısıyla, sistem tanımı nerede ve kim için dayanıklılığın planlandığı soruları ile birebir ilişkilidir (Cretney, 2014; Cretney ve Bond, 2014; Cutter, 2016; Vale, 2014).

Mevcut dayanıklılık planlaması uygulamalarında, mekânsal olarak sistemin tanımı, planı hazırlayan kurumun yetki alanı ile ilişkilidir. Örneğin, planı geliştiren kurum bir yerel yönetim ise söz konusu sistemin, bu idare ile ilişkili bir kent; merkezi bir kamu kurumu ise bölge olması düşünülebilir. Bu yaklaşımın tersine, bu makale, zorunlu göç gibi çok boyutlu ve çok ölçekli bir olguyu ele alması sebebiyle, siyasi olarak iç tutarlılığa sahip en üst birim olan ülke düzeyinden başlayan çok ölçekli bir çoklu-sistem anlayışı önermektedir. Zorunlu göç gibi, sadece tek bir coğrafi ölçekle sınırlı kalmayan süreçlerde, makro ve mikro ölçekleri, aralarındaki karşılıklı etkileşimin farkında olarak, bir arada ele almak gerekir (Robinson ve Carson, 2016). Bu doğrultuda, burada önerilen çoklu-sistem tanımı, ülke yerel bağlamında bütünleşen; bölge, kent-bölge, kent, mahalleler ve yer yer sokak ve caddeleri birer alt sistem olarak içermektedir. Her alt sistem için geliştirilecek politika, strateji, proje ve uygulama ilkeleri ölçeklerin ve bağlamlarının gerektirdiği biçimde değişiklik göstermeli; ancak bütüncül bir yaklaşımın parçası olmalıdır.

Sistem özneleri için ise bir aradalık üzerinden bir toplum tanımının yapılması gerekmektedir. Bu makalede ortaya konan yaklaşım çerçevesinde geliştirilecek bir toplum tanımı, yine bütünsel bir ele alışı önermektedir. Ancak, idari ve coğrafi ölçek anlamında çoklu olarak tanımladığımız sistemin içerdiği topluluklar sadece mekânsal bazda ayrılmamaktadır. Toplumlar; kimi zaman mekânsal ayrışma ile örtüşen; ancak, kimi zaman da mekânsal ayrışmadan bağımsız ekonomik, kültürel, etnik, yaşam tarzı gibi referanslarla tanımlanan farklı sosyal grupları ve toplulukları içermektedir. Zorunlu göç sürecini yaşayan toplumlar çeşitliliği artan (Vertovec, 2007) ve bu sebeple yeni dinamikler edinen toplumlardır. Zorunlu göç süreçlerinin göç akımlarını karşılayan ülkeler için getirdiği en büyük değişim de, bu noktada, toplum yapısının değişiyor olmasında temellenmektedir. Suriye zorunlu göçü örneğinde, özellikle zorunlu

göçmenleri/mültecileri yoğunlukla barındıran ülkelerde benzer toplumsal değişimler yaşanmaktadır.

Mevcut zorunlu göç politika ve uygulamalarında toplumlar, daha önce değinilen kutuplaşmış yaklaşımlardan dolayı, zorunlu göçmenler/mülteciler ve ev sahibi olarak adlandırılan yerleşik nüfus olarak iki ayrı grupta ele alınmaktadır (Blommaert, 2013; Hickman vd., 2008). İnsani yardım sağlayıcıları temelde zorunlu göçmenlere/mültecilere odaklanmakta, onların özel ihtiyaçlarını karşılamaya dair çalışmalar programlamaktadırlar. Bu platformlarda her ne kadar göçmenlerin/mültecilerin ev sahibi toplumlara entegrasyonunun ve sosyal uyumun tartışılması, toplumsal anlamda bütüncül bir yaklaşım ortaya koysa da; esas özne göçmenler/mülteciler olarak kalmaktadır. Politika yapımcılar ise, yine göçmenleri ayrı birer grup olarak ele almakta; göçü ve göçmenleri çözülmesi gereken bir sorun olarak tanımlama eğilimindedir.

Zorunlu göç bağlamında değişen toplumlar çeşitliliği artan, yani farklı sosyal grupların (göçmen/mülteci ve yerleşik nüfus) bir arada yaşamaya başladığı toplumlardır (Hickman vd., 2008; Vertovec, 2007). Bu grupları ayrıştırarak, farklı politika setleri geliştirmeye çalışmak, topluluklar arası gerilimleri arttırabilir ve birbiri ile çatışan sonuçlar doğurabilir. Diğer yandan, belirli bir topluluk ve yerleşim için geliştirilen dayanıklılık politikaları diğerlerinin dayanıklılığını zedeleyebilmektedir. Oysaki, zorunlu göç odağında bir dayanıklılık planlaması, sistemi bir bütün olarak olası etkenlere karşı hazırlıklı ve dayanıklı yapmayı hedeflemelidir.

Yaşanan zorunlu göç hiç bir zaman tam anlamıyla geri döndürülemeyeceğine göre, biraradalık üzerinden kurgulanan bir toplum tanımı ile yola çıkmak, politika yapımcılar için toplumsal gerilimleri arttıran çatışmacı bir söylemden uzaklaşmasını sağlayacaktır. Böylece dayanıklılık yaklaşımının sorunsalı “zorunlu göçe karşı dayanıklı olmak” olarak değil, “zorunlu göçü yaşayan toplumlar olarak dayanıklı olmak” olarak tarif edilebilir. İlk problem tanımında özne ev sahibi halk iken, ikinci tanıtımda göç edenleri ve uzun süredir söz konusu ülkede yaşayanları (Hickman vd., 2008) içeren daha bütüncül bir toplum tanımı vardır. Benzer şekilde ilk yaklaşımda göç, sorunun kendi iken, ikincisinde, içinde bulunulan bağlamdır.

Zorunlu göç süreçleri ile değişen toplumsal dinamiklerin tek boyutu toplumsal gerilimler değildir. Toplumun bütünü için istihdam, barınma, kentsel altyapı, temel hizmetler gibi pek çok alanda eşitlikçi, erişilebilir ve sürdürülebilir sunuma ulaşmak dayanıklılık çerçevesinin koyduğu amaçlar arasında olmalıdır. Bu amaç sadece göç edenler, ya da sadece yerleşik nüfus için değil; bir bütün olarak zorunlu göç gerçeğini yaşamakta olan ve farklı grupların bir arada bulunduğu tüm toplum için geçerli olmalıdır.

Dayanıklılık Planlamasının Amaçları

Zorunlu göç süreçleri odağında ortaya konan iç/dış etken ve sistem tanımlarının; bu meseleye yönelik geliştirilecek bir planlama yaklaşımının temel sorunsalını, mekânsal ve ontolojik kabullerini ve amaçlarını belirlediği görülmektedir. Dayanıklılık planlamasının temel amacı ele aldığı sistemi, çeşitli ölçeklerde, öngörülebilir ya da beklenmedik etkenlere karşı hazırlıklı ve dayanıklı kılmaktır. Akademik yazın, dayanıklı sistemleri, kendilerini sarsan etkenlere karşı başarıyla cevap verebilen, yıkılmadan işleyişini sürdürebilen, değişen koşullara uyumlanabilen, bu doğrultuda kendini yenileyebilen, ve gerekirse kendini değiştirebilen yerleşimler ve toplumlar olarak tanımlamaktadır (Adger, 2000; Baud

ve Hordijk, 2009; Carpenter vd., 2001; Meerow vd., 2016; Nelson vd., 2007). Dolayısıyla, dayanıklı kentler/bölgeler ve toplumlar inşa edebilmek öncelikle tüm bu özellikleri sağlayacak beceri ve kapasitelerin oluşturulması ve geliştirilmesini gerektirmektedir (Eraydın ve Taşan-Kok, 2013; Gunderson, 2000; Nelson vd., 2007; Altay-Kaya 2019). Türkiye’de, uluslararası kuruluşlar, farklı kamu kurumları ve STÖ’ler tarafından Suriye zorunlu göçüne yönelik geliştirilen projeler özellikle sığınmacıların/ mültecilerin istihdam edilme ve iş kurma becerilerini geliştirmeye odaklanmaktadır (ÇŞB, 2017). Bu uygulamalar dayanıklılık planlaması amaçlarına oldukça uyumludur, ancak hem ölçekler ve farklı boyutlar arası eşgüdüm zayıftır, hem de sığınmacılar ayrı bir grup olarak ele alınmaktadır.

Temelde ekonomik, ekolojik, sosyal, fiziki ve idari işleyişler; bu alanlardaki kaynak çeşitliliği; bu kaynaklara erişilebilirlik; kaynakların etkin kullanımı; bu alanlarda sahip olunan bilgi birikimi ve beceriler dayanıklılığın üst ölçekteki belirleyicileri olarak karşımıza çıkmaktadır (Eraydın, 2016; Eraydın ve Taşan-Kok, 2013; Taşan-Kok vd., 2013; Langridge vd., 2006; Lu ve Stead, 2013). Ancak, bu sistemsel beceriler tek başına dayanıklılık için yeterli olmamaktadır. Sosyal dayanıklılık yazını, bu makaledeki çok öznel sistem tanımına paralel olarak, hem birey ve hane halklarının kapasitelerinin hem de bireylerin bir arada hareket edebilmelerini ve kendi kendilerini örgütlemelerini sağlayan bazı toplumsal kapasitelerin dayanıklılık için önemli olduğunu vurgulamaktadır (Adger, 2000; Ainuddin ve Routray, 2012; Cretney ve Bond, 2014; Maguire ve Cartwright, 2008; Norris vd., 2008). Türkiye’nin Suriye zorunlu göçüne yönelik geliştirdiği politikalar içerisinde özellikle bu konu zayıf kalmaktadır. Ancak göçmen toplulukların hem kendi içinde hem de yerleşik nüfus ile organik olarak dayanışma ve destek ağları oluşturdukları gözlemlenmektedir (Erdoğan, 2017).

Söz konusu beceri ve kapasiteler bireyler için yaşam kaynakları (*livelihoods*) (Adger, 2000; Marschke ve Berkes, 2006; Scoones, 1998); toplum için ise sosyal sermaye ve ağlar, aidiyet, güven, dayanışma, sosyal uyum, ve katılımcılık, gibi kavramlar ile tanımlanmaktadır (Berkes ve Ross, 2013; Lebel vd., 2006; Magis, 2010). Yaşam kaynakları bireylerin ya da hane halklarının yaşamsal sürdürülebilirliklerini oluşturan ekonomik, beşeri, sosyal, fiziki temel sermayelerini kapsamaktadır (Adger, 2000; Marschke ve Berkes, 2006; Scoones, 1998). Ancak, literatürde dayanıklılığı geliştirmek adına bireysel yaşam kaynaklarına sık vurgu yapılması, sorunların çözülmesinde sorumluluğun bireylerin omzuna yüklenmesine sebep olabilecek neoliberal bir yaklaşımı destekliyor olması sebebiyle çokça eleştiriye konu olmaktadır (Chmutina vd., 2016; Cretney ve Bond, 2014; Neocleous, 2013). Bu sebeple, dayanıklılığın sadece bireysel ve toplumsal özellikler ile değil; üst ölçekte kurumsal, yönetsel ve sistemsel özellikler ile de belirlendiği vurgulanmalıdır.

Bir sistemin belirli bir etken karşısındaki dayanıklılığını değerlendirebilmek için, o sistemin beceri ve kapasitelerinin yanı sıra, kırılganlıkları da değerlendirilmelidir. Sistemler beklenmedik bir şok ya da krizle karşılaştıklarında, ya da stres altına girdiklerinde, en zayıf, yani kırılğan oldukları alanlarda en büyük zararı görecektir. Bu sebeple literatürde kırılğanlık ve dayanıklılık kavramları birbirinin ayrılmaz parçası olarak kullanılmaktadır (Adger, 2000; Meerow vd., 2016; Nelson vd., 2007). Kırılğanlıkları azaltmak riskleri azaltacak, krizlerin etkilerini hafifletecek ve uzun vadede sürekliliğe sahip kalıcı çözümler

sağlamaktadır. Suriye zorunlu göç sürecine yönelik 3RP dayanıklılık planının oluşturulmasındaki hedef de benzer şekilde, uzun erimde, göçmen/mültecilerin kendi ayakları üzerinde durabilecek ve göç ettikleri ülkelerde uyum içinde yaşayabilecekleri koşulları sağlamaktır. Türkiye’de Suriye zorunlu göçü kapsamında geçici koruma altındaki sığınmacıların yaşam koşullarına ve en çok karşılaştıkları sorunlara yönelik AB ve kamu kurumları destekli detaylı araştırmalar yürütülmüş ve yürütülmektedir (ÇŞB, 2017). Fakat bu araştırmaların bulgularını değerlendirip, birbiri ile ilişkilendirebilecek ve yeni politikalara girdi sağlayacak bir planlama ve karar üretme mekanizması bulunmamaktadır. Burada sunulan dayanıklılık planlaması yaklaşımı bu anlamda önemli bir katkı sağlayacaktır.

Sosyal Uyum ve Katılımcı Bir Yönetişim

Dayanıklılık planlamasının amaçlarını ortaya koymak kadar önemli bir konu bu amaçlara nasıl ulaşılacağıdır. Bu doğrultuda, dayanıklılık planlamasına yön gösterecek, evrensel insani ve çevresel değerlere koşut ilkelerin daha belirgin bir şekilde konuşulması ve vurgulanması gerekmektedir (Cote ve Nightingale, 2012; Norris vd., 2008). Bu bağlamda dayanıklılık literatürü incelendiğinde, dolaylı ya da doğrudan vurgulanan kimi değerlerin var olduğu görülebilir. Bu makale bağlamında söz konusu değerler insan hakları, demokrasi, katılımçılık, ortaklaşa hareket etmek, eşitlikçilik, bilimsellik, iletişimsellik ve sürdürülebilirlik olarak özetlenebilir.

Böyle bir değerler setine sahip olmayan plan ve uygulamalar, sistemleri çeşitli alanlarda güçlendiriyor bile olsa, kendi dışındaki sistemler veya yine kendi üyelerinin bir kısmı için olumsuz sonuçlar doğurabilir. Örneğin, bir grubun dayanıklılığının arttırılması için diğerlerinin özgürlüklerinin kısıtlanması veya temel insan ve yaşam haklarının ihlal edilmesi kabul edilemez. Benzer şekilde doğal yaşama zarar vermek, küresel iklim değişikliğine karşı ulaşılan güncel bilinç seviyesi içerisinde kabul edilemez. Dayanıklılık planlamasına yol gösteren bu değerler üzerine temellenen iki kavram hem yazında hem uygulamada ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki sosyal uyum, ikincisi kapsayıcı ve katılımcı yönetişimdir.

Biraradalık üzerinden tanımlanmış bir toplumun dayanıklılığı, bu toplumda sosyal uyumun var olması ile yakından ilişkilidir. Hickman vd. (2008, xiii), özellikle uluslararası göç akımları sonucu günümüzün yüksek çeşitlilik içeren toplumlarında sosyal uyumun “her bireyin yan yana, farklılıklarını kabul ederek ve kim ile isterlerse etkileşime geçerek yaşayabildikleri ve aralarındaki anlaşmazlıkların çözülebilmesi için üzerinde uzlaşmış yerel etkin araçların olduğu” bir toplum yapısını ifade ettiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla, farklı topluluklar arasındaki sosyal uyumun güçlendirilmesi, toplumsal dayanıklılık inşası için vazgeçilmezdir.

Jenson (2010), sosyal uyumun sosyal eşitsizlik ve sosyal sermaye olmak üzere iki temel kavram üzerinden izlenebileceğini söyler. Akademik yazında, özellikle, toplumsal eşitsizliklerin ve sosyal dışlanmanın sosyal uyuma zarar verdiği (Hickman vd., 2008; Jenson, 2010) vurgulanmaktadır. Sosyal uyumu destekleyen unsurlar ise, sosyal sermayenin göstergelerinden olan güçlü sosyal ilişkiler, etkileşim ve bağların mevcudiyeti; kaynak ve hizmetlere erişim; eşit ekonomik fırsatlar; politik katılım ve temsiliyet ve güvenilir bir hukuk sistemi olarak ifade edilmektedir (Markus, 2014). Lee vd. (2017) de, kentsel bağlamda zorunlu göç ekseninde karşılaşılan sorunların ve oluşan kırılmalıkların aşılmasında, sadece göçmen gruplara odaklanmayan, tüm grupları

kapsamayı amaçlayan, topluluk inşasını destekleyen uygulamaların başarısını vurgulamaktadır. Suriye zorunlu göçü bağlamında Türkiye’nin sosyal uyumu destekleyecek politikalara öncelik vermesi, farklı gruplar arası gerilimlerin azaltılmasına ve biraradalığın getireceği potansiyellerden faydalanılmasına yardımcı olacaktır. Geliştirilen politika ve uygulamaların gerçekleştirilebilmesinde de sosyal uyumun yüksek olması anahtardır.

Dayanıklılığa katkı sağlayan bir diğer önemli unsur da kapsayıcı ve katılımcı bir yönetim modeline sahip olmaktır (Berkes ve Ross, 2013; Eraydın, 2016; Lebel vd., 2006; Lu ve Stead, 2013; Nelson vd., 2007; Ross v.d., 2010; Taşan-Kok vd., 2013). 1990’lardan itibaren tartışılmaya başlanan yönetim kavramı, karar verme süreçlerinin yukarıdan aşağıya doğru, hiyerarşik koordinasyon ile değil; farklı devlet dışı aktörlerin etkileşimli eşgüdümü ile işlediği yönetim biçimidir (Painter, 2009). Yönetişim modeli, demokratik bir işleyişin yokluğunda kolayca güç ve çıkar odaklı bir karar verme pratiğine dönüşebilir. Dolayısıyla, şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık ve hukuki çerçeveye uygunluk iyi bir yönetim için gereklidir (Painter, 2009). Kamu ve özel sektörün işbirliğinin ötesinde, toplumsal temsiliyetin de olması demokratik bir işleyiş için gereklidir. Bu tanıma paralel olarak, eşitlikçi ve demokratik bir çerçevede işleyecek kapsayıcı ve katılımcı bir yönetim modeli dayanıklı toplumların önemli belirleyicilerindedir (Labaka vd., 2019; Lebel vd., 2006; Norris vd., 2008).

Lee vd. (2017), zorunlu göç sürecinin kentsel bağlamda yaşanan sorunlarına dair politika önerileri geliştirirken BM’nin ortaya koyduğu “2030 Sürdürülebilir Gelişme Hedefleri” ilkelerine uyumlu olacak bir çerçevede dayanıklılık inşasının önemini vurgulamaktadırlar. Bu kapsamda, hem dayanıklılık inşası için, hem de zorunlu göç odağında kentlerde yaşanan sorunlara çözüm oluşturmak üzere; farklı ülkelerde gerçekleştirilmiş uygulamalar, kentsel göçmenler/mülteciler ve yoksulların en temel problemlerinden biri olan, konut piyasalarındaki enformel işleyişler sonucunda ortaya çıkan kırılmalıkları aşmak üzere göçmenleri/mültecileri de kapsayan kurumsal düzenlemelerin yapılmasını (başarılı uygulama örnekleri; UN-Habitat (2012), The Economist, (2014), Murillo (2014)) ve bu süreçte yerel yönetimlerin göçmen/mülteci katılımını desteklemesini (başarılı uygulama örnekleri; Sall (2005), Østergaard-Nielsen (2011)) önermektedir.

Tarif edildiği gibi bir yönetim modeline sahip olmak, dayanıklılık için bir diğer önemli belirleyici olan öğrenme kültürünü de doğurmaktadır (Labaka vd., 2019; Lu ve Stead, 2013; Pizzo, 2015; Ross vd., 2010). Katılımcılık temelli bir yönetim modeli temelde farklı aktörlerin, politik ve ekonomik güçleri ne olursa olsun kendilerini temsil edebildikleri, karşılıklı iletişim, bilgi aktarımı ve öğrenme imkanının sağlandığı bir ortam yaratabilmelidir. Dayanıklılığın bir belirleyicisi olarak bilgi; kurumsal, mesleki ve bilimsel bilginin yanı sıra yerel bilgiyi içeren bir tanıma sahiptir. Aynı zamanda, katılımcı bir işleyiş, çözüm aranan süreçleri birebir tecrübe eden bireylerden ve topluluklardan geri bildirim alabilmek ve daha güçlü plan ve stratejiler geliştirebilmek için önemlidir (Lu ve Stead, 2013). Zorunlu göç gibi farklı odaklara sahip çok aktörün dahil olduğu süreçlerde katılımcılık ve kapsayıcılık özellikle önem kazanmaktadır. Ancak, Türkiye açısından, zorunlu göç süreçlerine cevap vermede en zayıf halka bu konudur. Türkiye’de tüm aktörlerin kendilerini eşit şekilde temsil edebildikleri ve aktif katılımın gerçekleşebildiği bir yönetim modelinin varlığından söz etmek mümkün değildir.

SONUÇ: ZORUNLU GÖÇE DAİR POLİTİKA İPUÇLARI

Makale dayanıklılık yaklaşımının zorunlu göç gibi karmaşık bir olguyu ele alış biçimine dair bir çerçeve geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda makale zorunlu göç süreçlerini ele alan bir dayanıklılık planlaması yaklaşımının özelliklerini ortaya koymuş; bu yaklaşımı Türkiye'nin Suriye zorunlu göçü deneyimi ile ilişkilendirerek tartışmıştır. Bu tartışmanın ortaya çıkarttığı güncel işleyişteki sorun alanları ve dayanıklılık planlaması yaklaşımının bu sorunlara yönelik katkıları **Tablo 1**'de sunulmuştur. Bu değerlendirmenin, zorunlu göç süreçleri odağında, ancak bununla kısıtlı kalmayacak şekilde, Türkiye ve başka ülkelere politika ipuçları sağlaması beklenmektedir.

Zorunlu göç süreçlerinin, dayanıklılık çerçevesi ile ele alındığında, yukarıda açıklandığı gibi mevcut ele alıştan farklılaşan bir sorunsal tanımla ile yola çıkıldığı görülebilir. Bu farklılaşmanın ilk belirleyicisi beklenmedik olayların hesaba katılmasıdır. Mevcut politika ve planlama süreçlerinde, "zorunlu göç sürecinin yönetilmesi" olarak ele alınan sorunsal, dayanıklılık çerçevesinin yaptığı vurgular dolayısıyla, "değişen koşullar içerisinde ve beklenmedik krizler karşısında sürecin etkin bir şekilde yönetilmesi" biçiminde yeniden tarif edilebilir. Planlama boyutunda, beklenmedik olayların hesaba katılması elbette detaylı risk analizlerinin yapılmasını ve farklı senaryoların geliştirilmesini gerektirecektir. Ancak, felaket senaryoları içinde kaybolmadan, kent/bölge ve toplumların kırılma noktalarını azaltacak, onları sürdürülebilir bir şekilde hazırlıklı ve dayanıklı kılan kapasiteleri geliştirmek gerekmektedir.

Dayanıklılık çerçevesinin zorunlu göç olgusunun ele alınmasında ortaya koyduğu, ikinci farklılaşma geliştirilen ontolojik kabullerde yatmaktadır. Dayanıklılık çerçevesi, üzerinde temellendiği değerler sebebiyle, farklı sosyal grupları/toplulukları bir arada ele almayı önerir. Zorunlu göçe dair mevcut yaklaşımlarda göçmen/mülteciler ve yerleşik nüfus iki ayrı grup olarak ele alınmakta ve her gruba farklı politika setleri ile yaklaşılmaktadır. Oysa bu durumun topluluklar arası çatışma ve gerilimleri arttırdığı çokça kanıtlanmıştır. Zorunlu göç sürecini belirli bir ülke sınırları içerisinde yaşamakta olan tüm grupları bir arada ele alarak toplumları bütünsel olarak dayanıklı kılmayı hedeflemek ise bu kutuplaştırmayı azaltma ve sosyal uyumu destekleme potansiyeline sahiptir.

Makalede vurgulandığı gibi sadece dayanıklılık planlarının yapılması sistemleri dayanıklı kılmaya yetmemektedir. Üretilen dayanıklılık planlarının, dayanıklılık çerçevesinin savunduğu değerler ile uyumlu şekilde hayata geçirilmesi gerçek anlamda dayanıklılığı sağlayacak temel bileşenlerden biridir. Bu çalışma dayanıklılık planlarının hayata geçirilebilmesinde faydalı olacak iki öneride bulunmaktadır. İlk olarak, uygulamada başarı sağlanabilmesi için planlama sürecinin ilk aşamasında güçlü bir değerlendirme çalışmasının yürütülmesi önemlidir (Altay-Kaya, 2019). Bu kapsamda kurumsal, bireysel ve sistemsel kırılma noktaları ve kapasitelerin belirlenmesi ve politika ve stratejilerin bu analizlere dayandırılması önemlidir. Bir diğer öneri ise, dayanıklılık planlamasına dair detaylı bir yönetim modelinin geliştirilmesi ve buna yönelik bir örgütlenme kurgulanmasının gerekliliği üzerinedir. Ulusal düzeyde bu model kurumlar arası koordinasyonu sağlamalı, yetki ve plan karmaşası yaratmamalıdır. Bu model ayrıca farklı aktörler arası (kamu-özel-sivil toplum-vatandaş) iletişim ve işbirliği kanallarını kurmalı, aktörlerin rollerini ve sorumluluklarını netleştirmeli, böylelikle etkin bir bilgi akışı

	Mevcut Göç Politikalarındaki Sorunlar	Mevcut İşleyişteki Sorunlar	Dayanıklılık Planlaması Yaklaşımının Katkıları
1	Kısmi ele alış	Zorunlu göç olgusunun kentsel ve toplumsal boyutlarından ve farklı süreçlerden soyutlanarak, daha çok siyasi veya ekonomik odakla ele alınması	- Çok boyutlu ele alış: · Zorunlu göç olgusunu kentsel arayüzde birleşen tüm boyutları ile bütüncül olarak tanımlanması · Öngörülemeyen olayların ve farklı süreçlerle etkileşimlerin (Afetler, ekonomik krizler, Covid-19 gibi) hesaba katılması
2	Ölçekler arası kopukluklar (Her ölçeğin kendi içinde çözüm araması sebebi ile bütüncül bir çözüme ulaşamaması)	Devletler, uluslararası ilişkiler bağlamında, farklı siyasi amaçlar ile göç sürecini bir politika aracı olarak kullanırken, yerel yönetimler ve STÖ'ler ancak kısmi çözümler sunabilmektedir. Kentsel gündelik hayatta ise kentliler enformel yollarla kendi çözümlerini üretmektedir.	- Çok ölçekli ve ölçekler arası ele alış: · Coğrafi olarak çoklu sistem tanımı ile her kararın farklı ölçeklerdeki yansımalarının göz önüne alınabilmesi · Farklı ölçeklerde faaliyet gösteren aktörler arası eşgüdümün kurgulanması
3	Politika alanları arası kopukluklar (Plansız Parçalı Uygulamalar veya Parçalı Planlar)	Üst ölçekte göçe yönelik politikaların, yerel ve kentli tecrübeleri yeterince göz önüne alınmadan, siyasi süreçlerde biçimlenmesi (Şahin-Mencütek vd., 2021); bu politikaların kentsel, toplumsal ve insani etkilerinin göz ardı edilmesi Kentsel sorunlara yerel yönetimlerin anlık çözümler araması, göçmen/mülteci sorunları için insani yardım ve ulus-ötesi STÖ kanallarıyla parçalı çözüm arayışları	- Kapsamlı ele alış: Üretilen plan/politikalarda mekânsal – toplumsal – politik süreçleri bir arada ele almak - Politika alanları arası eşgüdümü ve bütüncül yaklaşımı sağlayan planların oluşturulması - Dayanıklılığın süreç olarak kabul edilmesi ve bir döngü olarak planlanması, sürekli güncelleme
4	Ayrıştırmacı özne tanımı (Yerel Halk – Göçmenler/Mülteciler)	Sadece göçmenlere/mültecilere özel uygulamaların geliştirilmesi, Düşük gelirli yerleşik nüfusun eşitsizlik hissetmesi	- Kapsayıcı özne tanımı: · Biraradalık üzerinden tanımlanan yeni toplum · Topluluklar arası sosyal uyumun güçlendirilmesi Örneğin; geçici koruma altındaki Suriyeliler ile yoksul yerleşik nüfusu bir arada ele alan ve destekleyen, kapsayıcı uygulamalar geliştirmek
5	Bütünsel bir koordinasyonu olmayan kısa erimli uygulamalar	Ulus-ötesi/Uluslararası örgütler ve STÖ'ler tarafından yapılan yardımların fonlar bittikçe ve süreç uzadıkça sürdürülebilirliğini kaybetmesi	- Uzun erimde sürdürülebilirlik için birey/hane halkı ve toplumsal kapasitelerin artırılmasına yönelik politikalar geliştirilmesi. Örneğin 3RP planı
6	Yerel halk ve göçmen/mültecilerin yönetim ve yönetim süreçlerinde düşük ya da dolaylı temsiliyeti	Katılımcılığın kamu, ulus-üstü örgütler ve STÖ'lerin ötesine geçemeyişi	- Kapsayıcı ve katılımcı bir yönetim modeli: Tüm aktörlerin, bireyler dahil, kendilerini temsil edebildikleri ve aktif katılımın gerçekleştiği bir yönetim modeli
7	Ölçekler/Alanlar arası bilgi aktarımındaki eksiklikler	Göçmenlerin/mültecilerin ve yerel halkın gündelik hayatlarındaki deneyimlerinin, karşılaştıkları sorunların politika üretim süreçlerine girdi oluşturmak üzere sistemli bir şekilde değerlendirilememesi Akademik çalışmalarda göçmen çalışmaları ve uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi bilim alanlarının birbirinden yeterince beslenmemesi.	- Karşılıklı öğrenme kültürünün benimsenmesi ve yaygınlaştırılması - Alt ölçekte, sahadan toplanan veri ve bilgilerin üst ölçekte yerel ve merkezi yönetimlerin karar verme süreçlerine girdi oluşturması. Buna dair sistemin kurgulanması ve yönetilmesi, yetkilerin belirlenmesi.
8	Evrensel ilkelerin ve küresel göç mevzuatının delinmesi	Kriz söylemi ve ulusal politik öncelikler ile göç sürecinin yönetilmesi (Şahin-Mencütek vd., 2021)	- Dayanıklılık çerçevesinin hak temelli ve evrensel ilkeler ile uyumlu değerler seti

Tablo 1. Dayanıklılık Planlaması Yaklaşımının Zorunlu Göç Politikalarına Katkıları (Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir).

sağlamalıdır. Öte yandan ulus-üstü organizasyonlar, kamu, özel, sivil toplum ve yerel topluluklar arası etkileşim kanalları oluşturulmalıdır.

Son olarak, dayanıklılık planlamasının sürdürülebilirlik, insan hakları ve demokrasi temelli bir söylem üzerinde yapılıyor olması, güncel bir

planlama yaklaşımı olarak önemini artırmaktadır. Dayanıklılık söyleminin vurguladığı bu değerler, dayanıklılığı günümüz için önemli, geliştirmeye ve savunmaya değer bir yaklaşım yapmaktadır. Bu anlamda dayanıklılık yaklaşımı planlama teori ve yöntemlerine, geliştirilecek politika ve stratejilere ve de bunların uygulanma biçimlerine katkı sağlamaktadır.

KISALTMALAR

3RP - Birleşmiş Milletler Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı (3RP *Regional Refugee Resilience Plan*)

AB – Avrupa Birliği

AFAD – Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı

BM – Birleşmiş Milletler

ÇŞB – Çevre ve Şehircilik Bakanlığı

GK – Geçici Koruma

SES – Sosyal ve Ekolojik Sistemler (*Social Ecological Systems*)

STÖ – Sivil Toplum Örgütleri

KAYNAKÇA

3RP (2020) *3RP Regional Refugee Resilience Plan*. [<http://www.3rpsyriacrisis.org/>] Erişim Tarihi (27.10.2020).

ACHILLI, L., YASSIN, N., ERDOĞAN, M. (2017) Neighbouring Host-Countries' Policies for Syrian Refugees: The Cases of Jordan, Lebanon, and Turkey, *Migration Policy Centre IEMed Paper* (19) [<https://cadmus.eui.eu/handle/1814/44904>] Erişim Tarihi (04.11.2020).

ADGER, W.N. (2000). Social and Ecological Resilience: Are They Related?, *Progress In Human Geography* 24(3) 347–64.

AINUDDIN, S., ROUTHAY, J. K. (2012) Community Resilience Framework For an Earthquake Prone Area in Baluchistan, *International Journal of Disaster Risk Reduction* (2) 25-36.

AKKERMAN, M. (2018) *Expanding the Fortress: The Policies, The Profiteers and The People Shaped by EU's Border Externalisation Programme*, Transnational Institute, Amsterdam. [https://www.tni.org/files/publication-downloads/expanding_the_fortress_-_1.6_may_11.pdf] Erişim Tarihi (07.10.2020).

ALTAY-KAYA, D. (2018) Resilience Planning from Theory to Practice, *Beyond All Limits Congress 2018, Genişletilmiş Bildiri Kitabı* (17-19 Ekim 2018), Çankaya University, Università degli studi della campania Luigi Vanvitelli and University of Plymouth; 55-58.

ALTAY-KAYA, D. (2019) Integrating the Resilience Perspective into the Turkish Planning System: Issues and Challenges, *Urban and Regional Planning in Turkey*, der. Ö.B. Özdemir-Sari, S.S. Özdemir, C.N. Uzun, Springer, Dordrecht; 213-34.

ANDERSON, B. (2019) New Directions in Migration Studies: Towards Methodological De-Nationalism, *Comparative Migration Studies* 7(1) 1-13.

- BALSARI, S., ABISAAB, J., HAMILL, K., LEANING, J. (2015) Syrian Refugee Crisis: When Aid is not Enough, *The Lancet*. [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(15)60168-4/fulltext] Erişim Tarihi (07.10.2020).
- BAUD, I.S.A., HORDIJK, M. A. (2009) Dealing With Risks in Urban Governance: What Can We Learn From 'Resilience Thinking'?, *The New Urban Question – Urbanism beyond Neo-Liberalism, 4th International Conference of the International Forum on Urbanism (IFoU)*, Amsterdam and Delft University of Technology, Amsterdam/Delft; 1069-76.
- BENZ, S., HASENCLEVER, A. (2011) 'Global' Governance of Forced Migration, *Refugees in International Relations*, der. A. Betts, G. Loesche, Oxford University Press, Oxford; 185 - 211.
- BERKES, F., COLDING, J., FOLKE, C., der. (2003) *Navigating Social-Ecological Systems: Building Resilience for Complexity and Change*, Cambridge University Press, Cambridge.
- BERKES, F., ROSS, H. (2013) Community Resilience: Toward an Integrated Approach, *Society & Natural Resources*, 26(1) 5-20.
- BLOMMAERT, J. (2013) Citizenship, Language, and Superdiversity: Towards Complexity, *Journal of Language, Identity & Education* 12(3) 193-6.
- CARPENTER, S., WALKER, B., ANDERIES, J. M., ABEL, N. (2001) From Metaphor to Measurement: Resilience of What to What?, *Ecosystems* 4(8) 765-81.
- CHIMNI, B. S. (2009) The Birth of a 'Discipline': From Refugee to Forced Migration Studies, *Journal of Refugee Studies* 22(1) 11-29.
- CHMUTINA, K., LIZARRALDE, G., DAINTY, A., BOSHER, L. (2016) Unpacking Resilience Policy Discourse, *Cities* (58) 70-9.
- COTE, M., NIGHTINGALE, A. J. (2012) Resilience Thinking Meets Social Theory: Situating Social Change in Socio-Ecological Systems (SES) *Research, Progress in Human Geography* 36(4) 475-89.
- CRETNEY, R. (2014) Resilience for Whom? Emerging Critical Geographies of Socio-Ecological Resilience, *Geography Compass* 8(9) 627-40.
- CRETNEY, R. BOND, S. (2014) 'Bouncing Back' to Capitalism? Grass-Roots Autonomous Activism in Shaping Discourses of Resilience and Transformation Following Disaster, *Resilience*, 2(1) 18-31.
- CUTTER, S. L. (2016) Resilience to What? Resilience for Whom?, *The Geographical Journal* 182(2) 110-3.
- ÇAĞLAR, A., GLICK-SCHILLER, N. (2015) A Multi-scalar Perspective on Cities and Migration: A Comment on the Symposium, *Sociologica* (2) 0.
- ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI (ÇŞB) (2017) Şehircilik Şurası Komisyon Raporları Ekim 2017. [https://webdosya.csb.gov.tr/db/sehirciliksurasi/editordosya/Sura2017komisyon%20raporu.pdf.] (Erişim Tarihi: 21.04.2021)
- DORAI, K. (2018) Conflict and Migration in the Middle East: Syrian Refugees in Jordan and Lebanon, *Critical Perspectives on Migration in*

- the Twenty-First Century*, der. M. Karakoulaki, L. Southgate, J. Stein, E-International Relations Publishing, Bristol; 113–26.
- ERAYDIN, A., TAŞAN-KOK, T. (2013) Introduction: Resilience Thinking in Urban Planning, *Resilience Thinking in Urban Planning*, der. A. Eraydın, T. Taşan-Kok, Springer, Dordrecht; 1-16.
- ERAYDIN, A. (2016) Attributes and Characteristics of Regional Resilience: Defining and Measuring the Resilience of Turkish Regions, *Regional Studies* 50(4) 600-14.
- ERDOĞAN, M.M. (2017) “Kopuş”tan “Uyum”a Kent Mültecileri: Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi, *İstanbul Örneği*, Marmara Belediyeler Birliği, İstanbul.
- EUROPEAN COMMISSION (2020) New Pact on Migration and Asylum. [https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1706] Erişim Tarihi (05.05.2021).
- FAWAZ, M. (2017) Planning and the Refugee Crisis: Informality as a Framework of Analysis and Reflection, *Planning Theory* 16(1) 99-115.
- FOSTER, K.A. (2007) *A Case Study Approach to Understanding Regional Resilience*, UC Berkeley IURD working Paper Series. [<https://escholarship.org/uc/item/8tt02163>] Erişim Tarihi (07.11.2017).
- GABIAM, N. (2016) Humanitarianism, Development, and Security in the 21st Century: Lessons from the Syrian Refugee Crisis, *International Journal of Middle East Studies* 48(2) 382-6.
- GLICK-SCHILLER, N., BASCH, L. G., BLANC-SZANTON, C. (1992). *Towards a Transnational Perspective on Migration*, New York Academy of Sciences, New York.
- GLICK-SCHILLER, N. (2015) Explanatory Frameworks in Transnational Migration Studies: The Missing Multi-Scalar Global Perspective, *Ethnic and Racial Studies* 38(13) 2275-82.
- GONZALEZ, G. (2016) New Aid Architecture and Resilience Building Around the Syria Crisis, *Forced Migration Review*. [<http://www.fmreview.org/solutions/gonzalez.html>] Erişim Tarihi (07.11.2017).
- GRIGORESCU, A. (2020) *The Ebb and Flow of Global Governance: Intergovernmentalism Versus Nongovernmentalism in World Politics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- GUNDERSON, L.H., (2000) Ecological Resilience – in Theory and Application, *Annual Review of Ecology and Systematics* (31) 425-39.
- GUNDERSON, L. H. (2003) Adaptive Dancing: Interactions Between Social Resilience and Ecological Crises, *Navigating Social-Ecological Systems: Building Resilience for Complexity and Change*, der. F. Berkes, J. Colding, C. Folke, Cambridge University Press, Cambridge; 33-52.
- GÜNGÖRDÜ, F.N., BAYIRBAĞ, M.K. (2019) Policy and Planning in the Age of Mobilities: Refugees and Urban Planning in Turkey, *Urban and Regional Planning in Turkey*, der. Ö. B. Özdemir Sari, S. S. Özdemir, N. Uzun, Springer, Switzerland; 185-212.
- HICKMAN, M., CROWLEY, H., MAI, N. (2008) *Immigration and Social Cohesion in the UK*, Joseph Rowntree Foundation, York.

- HOLLING, C.S. (1973) Resilience and Stability of Ecological Systems, *Annual Review of Ecological Systems* (4) 1–23.
- HOSSEINI, S., BARKER, K., RAMIREZ-MARQUEZ, J. E. (2016) A Review of Definitions and Measures of System Resilience, *Reliability Engineering & System Safety* (145) 47-61.
- INTERNATIONAL CRISIS GROUP (2018) *Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler: Kentsel Gerilimleri Azaltmak*. [<http://www.madde14.org/images/8/86/ICGKentselGerilim2018tur.pdf>] (Erişim Tarihi: 28.09.2020).
- İÇDUYGU, A., ERDER, S., GENÇKAYA, Ö. F. (2014) *Türkiye’nin Uluslararası Göç Ve Sığınma Politikaları 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere, Tübitak Projesi Sonuç Raporu*. MiReKoc Araştırma Raporları 1/2014, Mirekoç, İstanbul.
- İÇDUYGU, A. (2015) *Syrian Refugees in Turkey: The Long Road Ahead*, Migration Policy Institute, Washington, DC.
- İÇDUYGU, A., ŞİMŞEK, D. (2016) Syrian Refugees in Turkey: Towards Integration Policies. *Turkish Policy Quarterly* 15(3) 59-69.
- İÇDUYGU, A., NİMER, M. (2020) The Politics of Return: Exploring the Future of Syrian Refugees in Jordan, Lebanon and Turkey, *Third World Quarterly* 41(3) 415-33.
- JENSON, J. (2010) *Defining and Measuring Social Cohesion*, Commonwealth Secretariat and United Nations Research Institute for Social Development, Hampshire.
- KİRİŞİCİ, K., ERDOĞAN, M.M., EMİNOĞLU, N. (2020) The EU’s “New Pact on Migration and Asylum” is Missing a True Foundation. [<https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/11/06/the-eus-new-pact-on-migration-and-asylum-is-missing-a-true-foundation/>] Erişim Tarihi (21.04.2021).
- KİRİŞİCİ, K. (2021) As EU-Turkey Migration Agreement Reaches the Five-Year Mark, Add a Job Creation Element. [<https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2021/03/17/as-eu-turkey-migration-agreement-reaches-the-five-year-mark-add-a-job-creation-element/>] Erişim Tarihi (21.04.2021).
- LABAKA, L., MARAÑA, P., GIMÉNEZ, R., HERNANTES, J. (2019) Defining the Roadmap Towards City Resilience, *Technological Forecasting and Social Change* (146) 281-96.
- LANGRIDGE, R., CHRISTIAN-SMITH, J., LOHSE K. A. (2006) Access and Resilience: Analyzing the Construction of Social Resilience to the Threat of Water Scarcity, *Ecology and Society* 11(2). [<http://www.ecologyandsociety.org/vol11/iss2/art18/>] Erişim Tarihi (04.11.2020)
- LEBEL, L., ANDERIES, J. M., CAMPBELL, B., FOLKE, C., HATFIELD-DODDS, S., HUGHES, T. P., WILSON, J. (2006) Governance and the Capacity to Manage Resilience in Regional Social-Ecological Systems, *Ecology and Society* 11(1). [<http://www.ecologyandsociety.org/vol11/iss1/art19/>] Erişim Tarihi (04.11.2020).
- LEE, J.J.H., GUADANGO, L., MURILLO, F. (2017), ‘Migrants and Cities: Challenges and Opportunities’, *Migration in the 2030 Agenda*, der. G. Appave, N. Sinha, Geneva: International Organization for Migration, 85–99.

- LEVENT, T. (2019) A New Challenge for Urban Planning in Turkey: Socio-Spatial Impacts of Forced Migration, *European Spatial Research and Policy* 26(2) 115-34.
- LU, P., STEAD, D. (2013) Understanding the Notion of Resilience in Spatial Planning: A case study of Rotterdam, The Netherlands. *Cities* 35 200-12.
- MAGIS, K. (2010) Community Resilience: An Indicator of Social Sustainability, *Society & Natural Resources*, 23(5) 401-16.
- MAGUIRE, B., CARTWRIGHT, S. (2008) *Assessing a Community's Capacity to Manage Change: A Resilience Approach to Social Assessment*, Australian Government Bureau of Rural Sciences, Canberra.
- MARKUS, A. (2014). Mapping Social Cohesion: The Scanlon Foundation Surveys 2014. [<http://monash.edu/mapping-population/>] Erişim Tarihi (07.11.2017)
- MARSCHKE, M. J., BERKES, F. (2006) Exploring Strategies That Build Livelihood Resilience: A Case From Cambodia, *Ecology and Society* 11(1). [<http://www.ecologyandsociety.org/vol11/iss1/art42/>] Erişim Tarihi (04.11.2020).
- MARSHALL, N.A. (2007) Can Policy Perception Influence Social Resilience to Policy Change?, *Fisheries Research* 86(2-3) 216-27.
- MARSHALL, N.A. (2010) Understanding Social Resilience to Climate Variability in Primary Enterprises and Industries, *Global Environmental Change* 20(1) 36-43.
- MEEROW, S., NEWELL, J. P., STULTS, M. (2016) Defining Urban Resilience: A Review, *Landscape and Urban Planning* (147) 38-49.
- MURILLO, F. (2014) Migration and Urbanization Paths: Reshaping the Human Geography of Latin America and the Caribbean, Background paper for the World Migration Report 2015. [www.iom.int/sites/default/files/our_work/ICP/MPR/WMR-2015-Background-Paper-FMurillo.pdf] Erişim Tarihi (04.05.2021).
- NELSON, D. R. ADGER, W. N., BROWN, K., (2007) Adaptation to Environmental Change: Contributions of a Resilience Framework, *Annual Review on Environment and Resources* (32) 395-419.
- NEOCLEOUS, M. (2013) Commentary: Resisting Resilience, *Radical Philosophy* (178). [<https://www.radicalphilosophy.com/commentary/resisting-resilience>] Erişim Tarihi (04.11.2020).
- NORRIS, F. H., STEVENS, S. P., PFEFFERBAUM, B., WYCHE, K. F., PFEFFERBAUM, R. L. (2008) Community Resilience as a Metaphor, Theory, Set of Capacities, and Strategy for Disaster Readiness, *American Journal Of Community Psychology* 41(1-2) 127-50.
- ØSTERGAARD-NIELSEN, E. (2011) Codevelopment and Citizenship: The Nexus Between Policies on Local Migrant Incorporation and Migrant Transnational Practices in Spain, *Ethnic and Racial Studies*, 34(1) 20-39.
- ÖZDEMİR, S. (2018) Göç ve İltica Terimleri Sözlüğü: Sık Karıştırılan Kavramlar, *Deutsche Welle*. [<https://www.dw.com/tr/g%C3%B6%C3%A7-ve-iltica-terimleri-s%C3%B6zl%C3%BC%49F%C3%BC-s%C4%B1k->

kar%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r%C4%B1lan-kavramlar/a-45638095]
Erişim Tarihi (31.05.2021)

- PAINTER, J. (2009) Governance, *The Dictionary of Human Geography*, 5th ed., der. D. Gregory, R. Johnston, G. Pratt, M.J. Watts, S. Whatmore, Wiley-Blackwell, Sussex; 312-3.
- PIGUET, E. (2013) From “Primitive Migration” to “Climate Refugees”: The Curious Fate of the Natural Environment in Migration Studies, *Annals of the Association of American Geographers* 103(1) 148-62.
- PIZZO, B. (2015) Problematizing Resilience: Implications for Planning Theory and Practice, *Cities* (43) 133-40.
- ROBINSON, G. M., CARSON, D. A. (2016) Resilient Communities: Transitions, Pathways and Resourcefulness, *The Geographical Journal* 182(2) 114-22.
- ROSS, H., CUTHILL, M., MACLEAN, K., JANSEN, D., WITT, B. (2010) *Understanding, Enhancing and Managing for Social Resilience at The Regional Scale: Opportunities in North Queensland*. [<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.668.4279>] Erişim Tarihi (04.11.2020)
- SALL, B. (2005) Migration, Remittances and Economic Initiatives in Sub-Saharan Africa, *Migration, Remittances and Development, The Development Dimension*, der. OECD, OECD Publishing, Paris; 265–79. [https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/migration-remittances-and-development_9789264013896-en] Erişim Tarihi (26.10.2021).
- SCOONES, I. (1998) *Sustainable Rural Livelihoods: A Framework for Analysis*. IDS Working Paper (72). [<http://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/handle/123456789/3390>] Erişim Tarihi (26.08.2011).
- SERRANO, I. (2010). *Bringing Actors and Conflict into Forced Migration Literature. A Proposed Model of the Decision to Return*. [https://www.diw.de/documents/dokumentenarchiv/17/diw_01.c.346944.de/serrano_conflict_gecc.pdf] Erişim Tarihi (04.11.2020).
- STARK, O. (1984) Migration Decision Making: De Jong, Gordon F. and Robert W. Gardner, eds., (Pergamon, New York, 1981), *Journal of Development Economics* 14(1) 251-9.
- ŞAHİN-MENCÜTEK, Z.; GÖKALP-ARAS, N.E.; BALAMİR-COŞKUN, B. (2020) Turkey's Response to Syrian Mass Migration: A neoclassical Realist Analysis, *Uluslararası İlişkiler* 17(68) 98-111.
- ŞAHİN-MENCÜTEK, Z., BARTHOMA, S., GÖKALP-ARAS, N. E. (2021) *Governance of Migration in and through Crisis: A Comparative Report on RESPOND Research*. RESPOND: Multilevel Governance of Mass Migration in Europe and Beyond Project (#770564, Horizon2020) Working Paper Series. [<https://www.respondmigration.com/wp-blog/>] Erişim Tarihi (21.04.2021)
- ŞEMSİT, S. (2010) *Avrupa Birliği Göç Politikasının Güvenikleştirilmesi ve Dışsallaştırılması: Türkiye'ye Yansımaları*, yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- TAŞAN-KOK, T., STEAD, D., LU, P. (2013) Conceptual Overview of Resilience: History and Context, *Resilience Thinking in Urban Planning*, der. A. Eraydın, T. Taşan-Kok, Springer, Dordrecht; 39-51.

- THE ECONOMIST (2014) "China: Building the Dream", Special report, 19 April 2014. [www.economist.com/news/special-report/21600797-2030-chinese-cities-will-be-home-about-1-billionpeople-getting-urban-china-work] Erişim Tarihi (21.04.2021).
- TURTON, D. (2003) *Conceptualising Forced Migration*, Refugee Studies Centre Working Papers Series (13). [<https://philpapers.org/rec/TURCFM>] Erişim Tarihi (04.11.2020).
- UN-HABITAT (2012) *State of Arab Cities: Challenges of Urban Transition*, UN-Habitat, Nairobi.
- UNHCR (2003) *Framework for Durable Solutions for Refugees and Persons of Concern*. [<https://www.unhcr.org/partners/partners/3f1408764/framework-durable-solutions-refugees-persons-concern.html>] Erişim Tarihi (26.10.2021)
- UNHCR (2016) *Mülteci ve Göçmen? Sözcük Seçimleri Önemlidir*. [https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/02/UNHCR_Refugee_or_Migrant_TR.pdf] Erişim Tarihi (25.05.2021).
- UNHCR (2021) *Syria Emergency*. [<https://www.unhcr.org/syria-emergency.html>] Erişim Tarihi (21.04.2021).
- UNHCR Operational Data Portal (2021) *Syria Regional Refugee Response*. [<https://data2.unhcr.org/en/situations/syria>] Erişim Tarihi (21.04.2021).
- VALE, L.J. (2014) The Politics of Resilient Cities: Whose Resilience and Whose City?, *Building Research & Information* 42(2) 191-201.
- VERTOVEC, S. (1999) Conceiving and Researching Transnationalism, *Ethnic and Racial Studies* 22(2) 447-62.
- VERTOVEC, S. (2007). Super-Diversity and its Implications, *Ethnic and Racial Studies* 30(6) 1024-54.
- WALKER, B., GUNDERSON, L., KINZIG, A., FOLKE, C., CARPENTER, S., SCHULTZ, L. (2006) A Handful of Heuristics and Some Propositions for Understanding Resilience in Social-Ecological Systems, *Ecology and Society* 11(1). [<http://www.ecologyandsociety.org/vol11/iss1/art13/>] Erişim Tarihi (04.11.2020).
- WALKER, J., COOPER, M. (2011) Genealogies of Resilience: From Systems Ecology to the Political Economy of Crisis Adaptation, *Security Dialogue* 42(2) 143-60.
- WIMMER, A., GLICK-SCHILLER, N. (2002) Methodological Nationalism and The Study of Migration. *Archives Européennes de Sociologie* 43(2) 217-40.

Received: 06.11.2020; Final Text: 03.07.2021

Keywords: Forced Migration; urban resilience; resilience planning; resilience; Syria; Turkey.

FORCED MIGRATION AND RESILIENCE PLANNING: TURKEY'S SYRIAN FORCED MIGRATION EXPERIENCE

Today conditions leading to forced migration, where people are evacuated or have no other option but to leave their homes, are increasing due to the accelerating rates and impacts of ecological, political, economic or social crises. The intensifying forced migration flows have implications on a global scale. While the effects of forced migration processes intensify globally, international institutions and governments search for more efficient ways to cope with the rising multi-dimensional and multi-scalar challenges. Within this context of crises, the resilience approach aims to identify and strengthen the set of attributes, capabilities and capacities that provide urban/regional or social systems with the ability to cope with and be prepared for expected/unexpected shocks and stresses and adapt themselves to the changing conditions while self-improving. It also stresses the necessity of grounding plans, policies and actions upon these. This article claims that approaching the complex phenomenon of forced migration from a resilience perspective provides a multi-dimensional, multi-scalar, comprehensive undertaking, which supports developing long-lasting responses, grounded on universal humanist, ecological and democratic values, in introduced plans and policies. In this respect, the article discusses Turkey's experience of Syrian forced migration. The presented evaluation aims at developing a framework to be adopted in policy-making processes beyond the issue of forced migration.

ZORUNLU GÖÇ VE DAYANIKLILIK PLANLAMASI: TÜRKİYE'NİN SURİYE ZORUNLU GÖÇÜ DENEYİMİ

İnsanların yaşadıkları yerleri terk etmeleri ya da yerlerinden edilmelerini içeren zorunlu göç süreçleri, günümüzde giderek sıklaşan ve şiddetlenen ekolojik, politik, ekonomik ve toplumsal krizler sebebiyle artmakta ve küresel ölçüğe ulaşabilen etkiler yaratmaktadır. Dayanıklılık (*Resilience*) yaklaşımı, içinde bulunduğumuz bu krizler çağında, kent/bölge ve toplumların birer sistem olarak, beklenmedik şok ve streslere karşı hazırlıklı olmaları, bunların etkileriyle baş edebilmeleri ve değişen koşullara kendilerini geliştirerek uyumlanmalarını sağlayacak özellik, beceri ve kapasitelerin önemini vurgulamakta; plan, politika ve eylemlerin bunlar üzerine temellenmesini önermektedir. Makale, zorunlu göç gibi çok boyutlu, çok ölçekli ve çok aktörlü karmaşık süreçlere dayanıklılık çerçevesinden yaklaşmanın; yerel dinamikleri ve ölçekler arası etkileşimleri hesaba katan, bütüncül bakış açısına sahip, uzun erimli ve kalıcı çözümler üretebilen, ve evrensel insani, ekolojik ve demokratik değerleri savunan kapsayıcı plan ve politikaların geliştirilmesini sağlayacağını önermektedir. Makale bu çerçevede Türkiye'nin Suriye zorunlu göçü deneyimini irdelemektedir. Bu değerlendirmenin, zorunlu göç süreçleri odağında, ancak bununla kısıtlı kalmayacak şekilde, Türkiye ve başka ülkelere politika ipuçları sağlaması beklenmektedir.

DENİZ ALTAY KAYA; B.CP, M.Sc., PhD.

Received her bachelor's degree in city and regional planning (2001), M.Sc. in urban design (2004), and PhD. in city planning (2011) from Middle East Technical University. Major research interests include resilience planning, planning theory, everyday life. denizkaya@cankaya.edu.tr

AFET RİSKİ YÖNETİMİ KAPSAMINDA KENT PLANLAMA; İSTANBUL PLANLARI VE UYGULAMALAR (1)

Ayşe ÖZYETGİN ALTUN*, Hürriyet Gülsün ÖĞDÜL**

Alındı: 30.12.2020; **Son Metin:** 20.12.2021

Anahtar Sözcükler: Afet risk azaltımı ve yönetimi; kent planlama; İstanbul; afet riskli alanlar; afet risk analizi.

1. Bu makale 2017'de MSCSÜ FBE Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Şehircilik Doktora Programında Prof. Dr. Hürriyet Gülsün Öğdül danışmanlığında tamamlanan, "Afet Risk Yönetimi Kapsamında Kent Planlama; İstanbul Planları ve Uygulamalar" başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

ARAŞTIRMA SORUSU, YÖNTEM VE MATERYAL

Doğal ve teknolojik afetlerin 21. yüzyıl itibari ile toplumları daha çok etkilediği ve etkiye dair bilginin daha çok paylaşıldığı bir döneme girilmiştir. Küreselleşme paradigması ve neoliberal politikalar ile sosyo-ekonomik yapıda ayrışma daha keskin hale gelmiş, derin yoksulluk halleri, eşitsizlikler daha da artmıştır. Aynı zamanda iklim değişikliği ile tahmin edilmeyen doğa olaylarının yaşanması hem kentsel hem de kırsal yapıyı derinden etkilemektedir. Afetler artık sadece afetin yaşandığı bölgenin konusu olmaktan çıkmıştır ve tüm küreye etki etmektedir.

Bu nedenle 21. yüzyıl ile uluslararası kuruluşlar ortak hareket edebilmek, ülkeleri bilgilendirmek ve destek olabilmek amacıyla çeşitli konferanslar düzenlemekte, bildiriler yayınlamakta, eylem planları tanımlamakta ve süreçleri izlemektedir. Balamir (2018, 171-5) bu tartışmaların 1970'li yıllardan itibaren başladığını belirterek, Yokohoma Konferansı (1994), Milenyum Zirvesi (2000), ISDR'nin (Uluslararası Afet Azaltma Stratejisi – International Strategy for Disaster Reduction) kuruluşu (2000), Afet Yönetimi Sormacası (2004), 2030 Gündemi Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (2005), Hyogo Eylem Çerçevesi (Kobe-2005), Güvenli Kentler Kampanyası (2005), Küresel Platform (2007), BM-ISDR Incheon Bildirgesi (2009), BM-ISDR Chengdu Bildirgesi (2011) ve Sendai Çerçeve Eylem Planı (2015) ile afet risk azaltımı ve yönetimi ile ilgili kavramsal çerçevedeki gelişimi, kabulleri, ilkeleri ve eylemleri açıklamaktadır.

Araştırma bu kapsamda gelişmiş uluslararası yaklaşım çerçevesinde tanımlanan kent planlama içeriği ve rolünü takip ederek, kent planlama için kavramsal ve yöntemsel açıklamaları olan bir kapsam oluşturmuştur (**Tablo 1**). Bu içeriğin ulusal ve yerel ölçekte kent planlama faaliyetlerini yönlendiren mevzuat ve stratejiler (**Tablo 2**) ile uygulamada (**Tablo 3**) ne kadar var olduğunu anlamaya çalışmıştır.

* Department of Urban and Regional Planning, Faculty of Architecture, Kırklareli University, Kırklareli, TURKEY.

** Department of Urban and Regional Planning, Faculty of Architecture, Mimar Sinan Fine Arts University, Istanbul, TURKEY.

Türkiye’de afet riski azaltımı ve yönetimi için kent planlama boyutunun rolü, işlevi gibi kavramsal çerçeve ve içeriğin olgunlaşmadığı ve risk azaltımı söylemiyle kent planlarının manipülasyon edildiği hipotezi ile tasarlanan araştırmada içerik, söylem analizleri ve karşılaştırma gibi nitel yöntemler kullanılmıştır. Belgelere yöneltilen sorular 2000 yılı sonrası gelişen, Hyogo Çerçeve Eylem Planı 2005-2015 (UNISDR, 2007), Sendai Çerçeve Eylem Planı 2015-2030 (UNISDR, 2015), UNISDR’nin terminoloji Sözlüğü (2009) ve ilgili literatür kapsamında kavramsallaştırılarak geliştirilmiştir.

Analiz 1

Analiz 1’de kent planlama yerel uygulamalarını tanımlayan ya da yönlendiren üst ölçekli belgelerde (**Tablo 2**), kavramların tanımlanması, kent planlama ile ilişkilerinin kurulması ya da kent planlama ve afet kesişiminde bu kavram ve yöntemleri nasıl tanımladıklarına ilişkin derinlemesine incelenmiştir. Yerel ölçekteki uygulamaları bu bağlam şekillendirmektedir. Bu belgelerin seçiminde 1999 Gölcük ve Düzce depremleriyle yaşanan kırılmadan sonra oluşturulmuş olmaları, afet risk yönetimi ve kent planlama ilişkisini kurmuş olmaları ya da bu anlamda kent planlamayı tanımlayıcı, bağlayıcı veya yönlendirici olmaları ayırt

Tablo 1. Analiz soruları ve içerikleri.

Analiz Tanımı	Analiz Sorusu ve Kavramsal Araçları
Analiz 1. Üst Ölçekli belgelerin analizi	<p>A. ARAY kapsamında kent planlama hangi kavramlar ile ilişkilendiriliyor?</p> <p>1.Dirençli kent ve/veya toplum</p> <p>2.Risk analizi</p> <p>3.Senaryo üretimi</p> <p>4.izleme</p> <p>B. Risk analizi kavramları var mı? Kent planlamayla bu analiz konuları arasında ilişki kuruluyor mu?</p> <p>5.Tehdit analizleri (mikro bölgeleme haritaları, deprem projeksiyonları vb.)</p> <p>6.Sosyal, fiziksel, ekonomik zarar görülebilirlikler.</p> <p>C. Afet riski azaltımı ve yönetimi odaklı kent planlama kavramı var mı?</p> <p>7.Sakinim planlaması</p> <p>8.Yeniden inşa planlaması vb.</p> <p>D. Senaryo kavramı var mı? Kent planlama ilişkisi kuruluyor mu?</p> <p>9.Alternatif plan kararları</p> <p>10.Kısa vadeli eylem programları</p>
Analiz 2. Yerel ölçekteki belgelerin analizi	<p>A. Risk analizi nasıl yapılıyor?</p> <p>B. Planlarda ne tür senaryo üretimi yapılmış?</p> <p>C. Katılımcı süreç; Planlama karar üretimlerinde katılımcı süreç işlemiş mi?</p> <p>D. İzleme Araçları; Planlar izleme araçlarını tanımlıyor mu?</p> <p>E. Planlama Sistemin İzlenmesi; Planlar kendinden önce üretilmiş bilgi, kabul ve ilkeleri tartışıyor veya tanıyorlar mı?</p>
Analiz 3. Riskli alan imar planlarının analizi	<p>A. Yapı ve nüfus yoğunluğu projeksiyonu: Yerleşim yeri risk büyüklüğü ile yapılaşma ve nüfus yoğunluğu ilişkisi kurulmuş mu?</p> <p>B. Açık alan tanımları: Açık alanlar ve geçici barınma alanı olarak kullanılabilir sosyal donatı alanları nüfusa göre yeterli tanımlanmış mı?</p> <p>C. Alternatif ulaşım bağlantıları: Ulaşım ağı alternatifleri tanımlanmış mı?</p>

Adı	Kaynak, Yıl	Tür	Etki Türü
8. Kalkınma Planı 2001-2005	Resmi Gazete, 2000	Plan	Yönlendirici
9. Kalkınma Planı (2007-2013)	Resmi Gazete, 2006	Plan	Yönlendirici
Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı (KENTGES 2010-2023)	ÇŞB, 2010	Proje	Tanımlayıcı ve Yönlendirici
Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı (UDSEP 2012-2023)	AFAD, 2011	Proje	Tanımlayıcı ve Yönlendirici
Afet Riskli Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun ve Yönetmeliği (6306)	Resmi Gazete, 2012a ve b	Yasa ve Yönetmelik	Bağlayıcı
10. Kalkınma Planı (2014-2018)	Resmi Gazete, 2013	Plan	Yönlendirici
Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği (MPYY)	Haziran 2014	Yönetmelik	Bağlayıcı

Tablo 2. Analiz 1 kapsamında ulusal ölçekteki belgeler, yılları ve türleri.

Belgeler	Kaynak, Yıl	Tür	Etki türü
İstanbul Deprem Master Planı (İDMP)	İBB, 2003 (Zemin ve Deprem İnceleme Müdürlüğü)	Proje	Yönlendirici
İstanbul'un Olası Deprem Kayıpları Tahminlerinin Güncellenmesi İşi	İBB, 2009a (Zemin ve Deprem İnceleme Müdürlüğü)	Proje	Veri temin eden, Bilgi verici, Yönlendirici
100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı (ÇDP)	İBB, 2009b (İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, Şehir Planlama Müdürlüğü)	Plan	Bağlayıcı
6306 sayılı yasa ile ilan edilen riskli alanlar ve kentsel dönüşüm planları plan raporları	Resmi Gazete, 2012 ve sonrası (Uygulamacı ilçe belediyeleri)	Plan	Bağlayıcı -Plan uygulaması

Tablo 3. Yerel ölçek analizlerinde kullanılan belgeler.

edici olmuştur. Belgeler zaman sıralaması ile incelenmiş, düşüncenin nasıl geliştiği tartışılmıştır.

Analiz 2

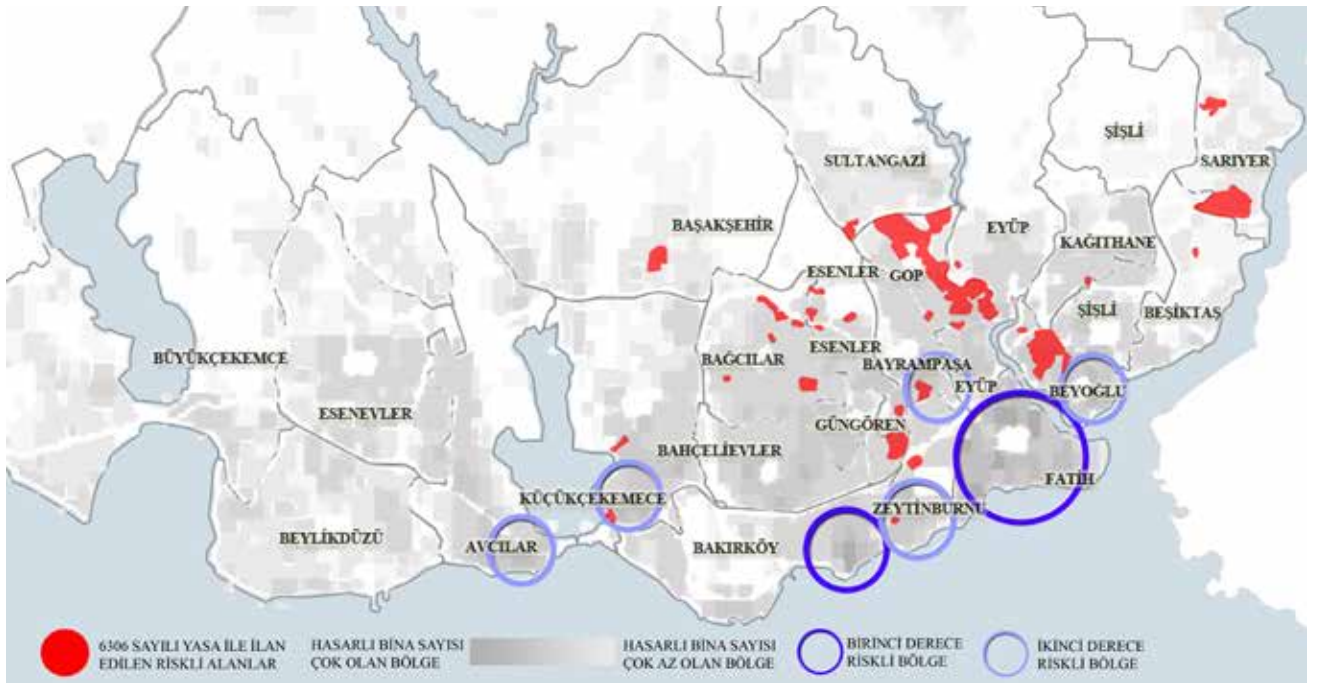
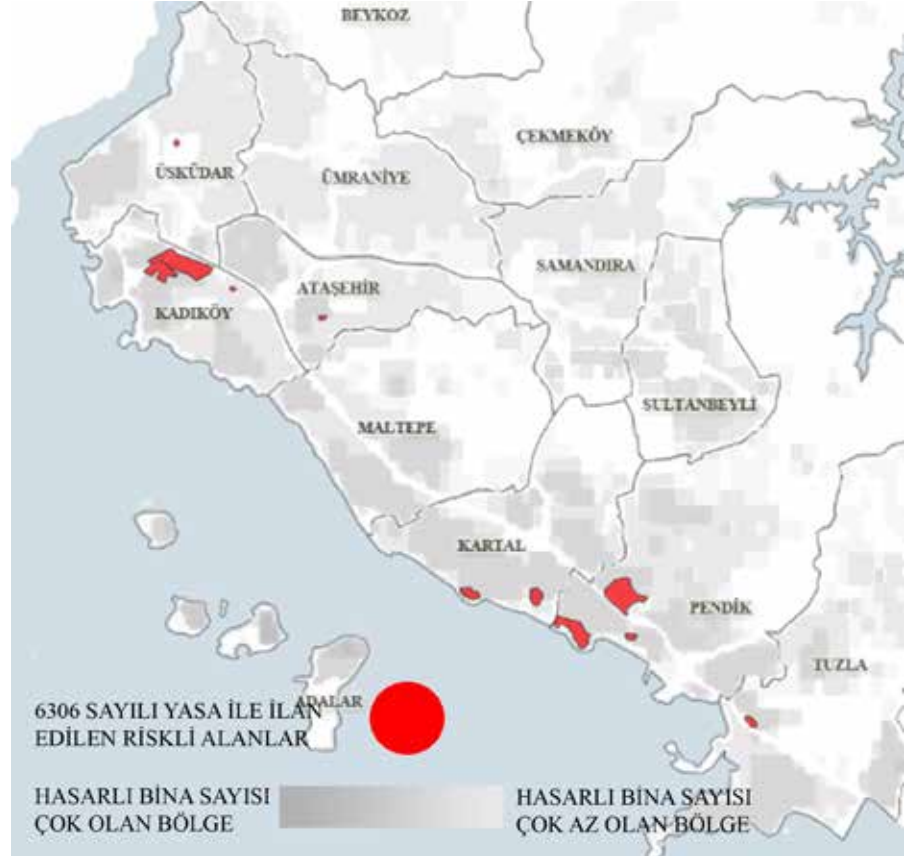
Analiz 2 kapsamında yerel ölçek İstanbul örneğinde kent bütününe dair bilgi üreten, yönlendiren ve bağlayıcı olan proje ve planlar incelenmiştir. Bu analizlerin amacı yerel ölçekte planlama hiyerarşisine göre afet risk azaltımı ve yönetimi kapsamına giren planlama çalışmaları süreci ve plan kararları içeriğinin nasıl şekillendiğinin anlaşılmasıdır. Analiz 2 kapsamında **Tablo 3'**teki belgeler incelenmiştir.

2012-2017 yılları arasında 6306 kapsamında İstanbul'da 65 riskli alan ilanı bulunmaktadır. Bu ilanlardan 15'i iptal edilmiş, iptal edilenlerin 14'ü yeniden riskli alan ilan edilmiştir. Buna göre mevcut durumda İstanbul için çeşitli büyüklüklerde ilan edilen 50 riskli alan bulunmaktadır. Bu riskli alanların sınırları Resmi Gazete 'de yayımlanan koordinatların sayısallaştırılması ile haritalanmıştır (**Resim 1**) (**Resim 2**) (**Resim 3**) (**Resim 4**).

Analiz 3

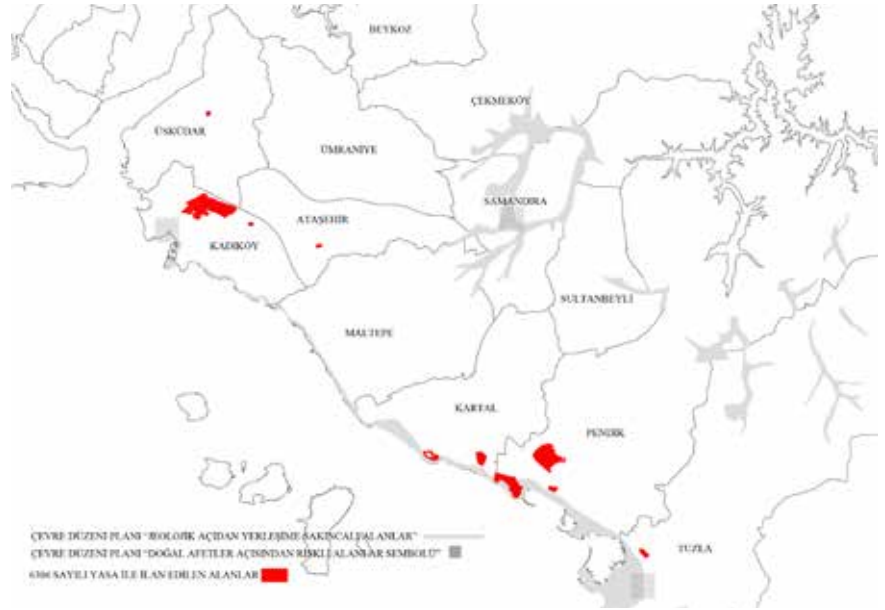
Analiz 3 kapsamında İstanbul örneğinde 6306 sayılı yasa ile ilan edilen riskli alanların imar planları incelenerek, risk azaltımı ve yönetimi kapsamında uygulamaların içeriği anlaşılacak istenmiştir. 2017 Nisan ayına

Resim 1. Anadolu Yakası için İstanbul Deprem Hasarları Güncelleme İşi Analitik Yöntemle Ağır Hasarlı Bina Sayılarının Tahmini Analizi (İBB, 2009a, 179-81) ile 6306 sayılı yasa ile ilan edilen alanlarının (2017 Nisan ayına kadar ilan edilen) durumu karşılaştırması.

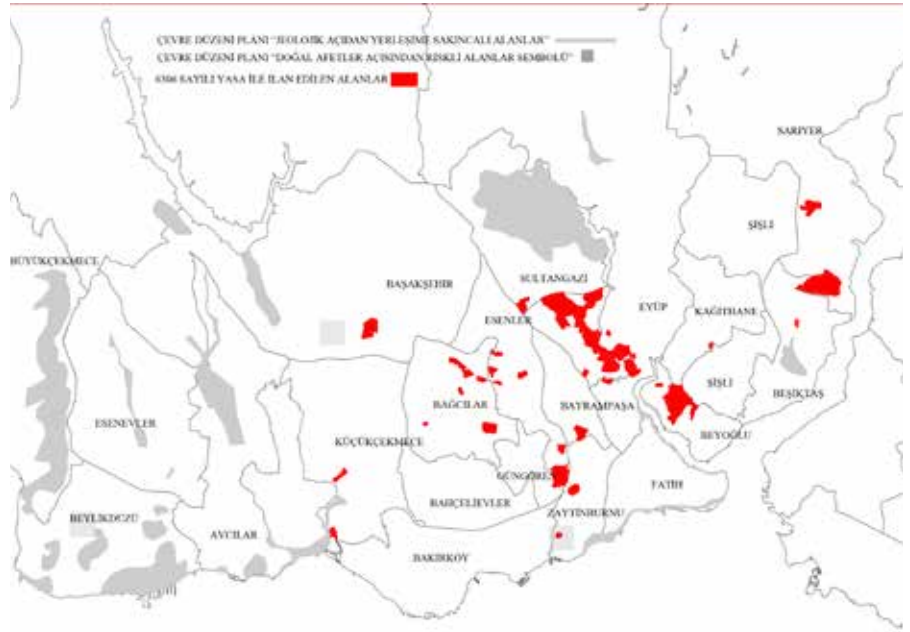

Resim 2. Avrupa Yakası için İstanbul Deprem Hasarları Güncelleme İşi Analitik Yöntemle Ağır Hasarlı Bina Sayılarının Tahmini Analizi (İBB, 2009a, 179-81) ile 6306 sayılı yasa ile ilan edilen alanların (2017 Nisan ayına kadar ilan edilen) durumu karşılaştırması.

kadar ilan edilen 50 riskli alandan 13 tanesine dair yorumlanabilir nazım imar plan çalışmasına erişilmiştir. Meri plan kararları ile riskli alan imar planlarının içerikleri Analiz 3 soruları kapsamında incelenmiştir.

Resim 3. Anadolu yakası için ÇDP (İBB, 2009b) yerleşime sakıncalı alanlar bilgisi ile 6306 sayılı yasa ile ilan edilen alanların (2017 Nisan ayına kadar ilan edilen) durumu karşılaştırması.

Resim 4. Avrupa yakası için ÇDP (İBB, 2009b) yerleşime sakıncalı alanlar bilgisi ile 6306 sayılı yasa ile ilan edilen alanların (2017 Nisan ayına kadar ilan edilen) durumu karşılaştırması.

ULUSAL KAPSAMDA TANIMLAYICI YA DA YÖNLENDİRİCİ BELGELERİN ARAY SÖYLEMİNDE KENT PLANLAMA İLE KURDUĞU İLİŞKİ VE İÇERİK

Üst ölçekli belgelerin analiz edilmesinin amacı Türkiye’de ARAY için geliştirilen kapsam ve içerikle kent planlamanın nasıl ilişkilendirildiğini anlayabilmektir. Kent planlama ile kurulan ilişkide tanımlanan araçların neler olduğu sorgulanmıştır (Tablo 1).

Analiz 1.A; ARAY Kapsamında Kent Planlama Hangi Kavramlar ile İlişkilendiriliyor?

Analiz 1-A’da belgelerin dirençli kent ve/veya toplum, risk analizi, senaryo üretimi ve izleme kavramlarını içerip içermedikleri, kavramları

nasıl açıkladıkları ve kent planlama ile kurulan ilişkinin tartışılması yöntemleriyle incelenmiştir.

Analiz 1.A-1; Dirençli Kent (Toplum) Kavramı ile Kent Planlama nasıl ilişkilendiriliyor?

Balamir (2018, 71) dirençli kent / toplum kavramını “afetler ve krizler karşısında etkinlik ve üretkenliğini kaybetmeksizin, uğranabilecek kayıpları en alt düzeye çekebilen, olağan yaşamı sürdürebilen kent ya da toplumdur” olarak açıklamaktadır. Afet kültürü ise “Afetlere ilişkin kapsamlı bilgi düzeyine, korunmasızlıklar ve tehlikelerin yaratabileceği kayıpları önleme davranış alışkanlıklarına sahip olma, eğitim süreçlerinde ve iletişim ortamında korunma yöntemlerine geniş yer verme gibi özelliklerin özümsemiş olduğu toplumsal ortamdır” olarak açıklanmaktadır (Balamir, 2018, 53). Hyogo Çerçeve Eylem Planında (UNISDR, 2007) tanımlanan birincil eylemler üçüncü maddede; her ölçekte bilgi, yenilik ve eğitimin güvenlik ve dirençlilik kültürünün inşası için kullanılması ifade edilirken, Sendei Çerçeve Eylem Planında (UNISDR, 2015) dirençlilik için afet riski azaltımına yatırım yapmak birincil eylemlerde ön plana çıkmaktadır. Dirençli kentin (toplumun) gelişmesi için temel kaynaklardan biri afet kültürü ve afet bilgisinin yaygınlaşmasıdır (Jha vd., 2013; Shaw vd., 2016).

Kent planları katılımcı planlama süreçlerini gerçekleştirmesi ve mühendislik çalışmalarına dayanan risk analizlerine bağlı üretilmesi halinde hem kültürün gelişmesi hem de bilginin üretilmesi ve paylaşılması süreçlerine katkı sağlayacak bir araçtır (Tran vd., 2009). Bu nedenle ulusal ölçekte tanımlanan belgelerde dirençli toplum kavramının varlığı ve kent planlama ile ilişki kurulup kurulmadığı araştırılmıştır.

Analiz kapsamında, kalkınma planları incelendiğinde; Sekizinci Kalkınma Planı'nın (2001-2005) deprem tarihine en yakın dönemde tam bir öz değerlendirme yapan ve çözüm üretme gayretiyle tanımlanan bir plan olduğu görülmektedir, ancak dirençli kent/toplum kavramları yer almamaktadır. Kavramın yaygınlaşma sürecine bakıldığında, Sekizinci Kalkınma Planı'nın (2001-2005) erken bir tarihte yer aldığı bununla birlikte kavramın uluslararası belgelerde henüz tam olarak olgunlaşmadığı düşünülebilir.

Ardından gelen Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda (2007-2013), bu gayret devam etmeyerek, sadece iki maddede ARAY ile ilgili karar ifade edilmiştir. Birincisi 301. maddede geçen kurumlar arası yetki ve sorumluluk karmaşasının rasyonelleştirilmesi gerektiği ile ilgili, ikincisi ise kırsal kesimde kalkınmanın sağlanması amacıyla 681. maddede geçen afet riski yüksek bölgelerin planlanmasına öncelik verileceği ile ilgilidir. Bunların dışında ARAY sürecinin nasıl gerçekleştirileceği konusunda bir açıklama, öneri yer almamaktadır. Ayrıca Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde KENTGES Projesi hazırlanmış ve 6306 sayılı yasa ilan edilmiştir.

Belgelerde “dirençli toplum” kavramı 2011 yılında ilk defa UDSEP'nında (2012-2023) tanımlanmıştır. Hyogo Çerçeve Eylem Planı (2005-2015) dönemine denk gelen bu dönemde UDSEP (2012-2023) çok sayıda kavramı içermektedir. UDSEP ve Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), kent planlama için strateji geliştiren ve yönlendirici olan planlardır. Her iki belgede de afet riski azaltımında ve yönetiminde yerleşim risklerinin azaltılması konusunda tanımlanan eylemlerde kent planlama aracı ve rolü tanımlanmaktadır.

UDSEP (2012-2023) ile dirençli toplum için depreme karşı dirençli, sağlıklı ve güvenli yerleşim yerlerinin oluşturulması amaçlanmaktadır. Özellikle deprem sorununun yoğun olduğu doğu illeri kırsal yerleşiminde pilot uygulamanın yapılacağı (AFAD, 2011, Eylem A.2.2.4.), toplumun sürece her türlü katılımının sağlanmasını hedefleyen afet gönüllü sisteminin kurulacağı (AFAD, 2011, Strateji C.1.4.) ve özel sektör ile sigortalılığın dirençli toplum için teşvik edileceği (AFAD, 2011, Eylem C.2.5.3.) belirtilmektedir. Bahsedilen bu strateji ve eylemlerin gerçekleşmesinde kent planlama da bir araç olarak kullanılmak zorundadır. Ancak belgede böyle bir ilişki kurulmamıştır.

Onuncu Kalkınma Planı'nda (2014-2018) yaşanabilir ve sürdürülebilir çevre başlığı altında kentsel gelişme ve iyileştirmelerin önemi vurgulanarak afet riski konusuna geniş bir alan ayrılmıştır. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), dirençli toplum ve güvenli yerleşimler için ARAY'da mikro bölgeleme çalışmalarından tehdit türüne göre risk ve zarar azaltma çalışmalarının yapılacağını ve imar planlama süreçleriyle bu konunun ilişkilendirileceğini belirtmektedir (Resmi Gazete, 2013, Prg. 1063, 1065, 1066). Yapılaşma kodlarının kentsel dönüşümle iyileştirilmesi, toplumsal bilincin artırılması ve deprem riski sigortasının yaygınlaştırılmasının etkin bir afet riski yönetimi ve dirençli toplumlar için önemli olduğu vurgulanmaktadır (Resmi Gazete, 2013, Prg. 1063, 1065, 1066). Bu aşamada kentsel dönüşüm ile fiziki yaşam şartları iyileşmektedir. Ancak bedel olarak yoğun yapılaşma ve nüfus artışı bedeli ödenmektedir. Bir diğer konu toplumsal bilincin artırılması, kent planlama katılım süreçlerini yaşayan topluma inerek sürdürebilirse bilincin artırılmasında rol alabilir. Bu nedenle dirençli toplumlar için kent planlarının katılım süreçlerini iyi yönetebilecek mekanizmalara ihtiyacı bulunmaktadır. Ancak kent planlamayı tanımlayan ve bağlayan 6306 sayılı yasa ve Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinde ise dirençli toplum/kent kavramları geçmemekle birlikte, toplumsal bilincin geliştirilmesini işaret eden bir katılım vurgusu da yapılmamaktadır. Dönüşüm ikna olma müzakereleri tanımlanmakla birlikte bu çok dolaylı bir yaklaşımdır.

Analiz 1.A-2; Risk Analizi Kavramı ile Kent Planlama Nasıl İlişkilendiriliyor?

Balamir (2018, 114) risk analizi kavramını "risk belirleme, tehlike konum ve olasılıklarını belirleme, korunmasızlıkları tanımlama, kayıp olasılıklarını ölçme çalışmalarını kapsayan etkinliklerdir"; afet risk değerlendirmesini ise "tehlike olasılıklarının ve korunmasız kaynak ve değerlerin çevreye, yapılara ve altyapıya, topluma ve yaşam ortamına ilişkin olası kayıp risklerinin doğası ve yaygınlığı konularında niteliksel ve niceliksel değerlendirmelerin yapılmasıdır" (Balamir, 2018, 54) olarak açıklamaktadır.

Bu durumda risk azaltma planlarına altlık oluşturacak, doğal tehlikeleri ve mekânsal, sosyal, ekonomik zarar görülebilirlikleri birlikte değerlendiren ve risk derecesini yapan analizlere/değerlendirmelere ihtiyaç duyulmaktadır. Hyogo Çerçeve Eylem Planı (2005-2015) dördüncü eylemde risk durumunun anlaşılabilir olarak, yerleşim yerlerinin risk derecesine göre planlama faaliyetlerinin önceliklendirilmesi, güvenli alanların belirlenmesi, yapılaşma şartlarının risk değerlendirilmesine göre planlama ile yönlendirilmesi ifade edilmektedir.

İncelenen ulusal belgelerden Dokuzuncu Kalkınma Planı haricinde kalan tüm belgelerde risk analizi kavramı geçmektedir. Risk analizinin nasıl

yapılacağına dair yapılan tanımlamalar, Analiz 1.B’de detaylı olarak verilmektedir.

Analiz 1.A-3; Senaryo Üretimi Kavramı ile Kent Planlama Nasıl İlişkilendiriliyor?

Senaryo üretimi ve izleme kavramları incelenen belgelerde genel olarak çok zayıf kalan kavramlardır. Sadece UDSEP’de deprem senaryolarının çalışması, geliştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Risk analizleri belirsiz durumları tartışacağı için senaryolardan bağımsız düşünülemez. Belirsizlik, alternatiflilik seçenekli olmak ve senaryo kavramları kent planlama için yeni tartışılan kavramlardır. Ancak afet riski azaltımı ve yönetimi konusunda kabul görmüştür. Hiçbir belgede kent planlama ve senaryolar bir araya gelmemiştir.

Analiz 1.A-4; İzleme Kavramı ile Kent Planlama Nasıl İlişkilendiriliyor?

İzleme, gelişme planının etaplar halinde uygulanmasını ve aynı zamanda konu olan tehditlerin izlenmesini ifade etmektedir. Bununla birlikte yönetimin izlenmesi ve sorunların revizyonu için denetlenmesi anlamına da gelmektedir (UNISDR, 2007; 2009; 2015; Cardona, 2007; Shaw vd., 2009; Ranke, 2016).

Afet riski azaltımı ve yönetiminde kent planlama boyutu için izleme araçları tanımlanıyor mu? sorusu için belgelerde kentsel sistemin izlenmesi, planlama envanterinin oluşturulması ve izlenmesi, planlama sisteminin ve senaryoların izlenmesi, toplumsal katılımın sağlanması konularını anlayabilmek için teknoloji, iletişim ve bilgi akışı gibi kavramlar taranarak tartışılmıştır. KENTGES ve UDSEP planlarında izleme kavramı geçmektedir ve tüm proje sürecinin izlenmesi ve denetlenmesi ifade edilmektedir. Afet riski ve kent planlama ilişkisini kuracak bir açıklama bulunmamaktadır. Sistemin ve planın izlenmesi için KENTGES yönetimi iyi bir örnek oluşturmaktadır. Her yıl Belediyelerden KENTGES eylemlerinin nasıl gerçekleştiği konusunda bir anket doldurmaları beklenmektedir. Bu yöntemle hem program takip edilebilme hem de geri bildirim sağlanabilmektedir.

Onuncu Kalkınma Planı tüm kent planlama süreçlerinin denetlenebilmesi için izleme sürecinin geliştirilmesi, bu konunun üzerinde durulması gerektiği belirtilmektedir (Resmi Gazete, 2013, Prg. 939). Ayrıca kentsel dönüşümde planlama araçlarının etkin kullanılması ve “önceliklendirme, hazırlama, uygulama, izleme, değerlendirme, denetim ve yönetim süreçlerini tanımlayan usul ve esaslar” konularında çalışmaların yapılacağı ifade edilmektedir (Resmi Gazete, 2013, Prg. 962). Afet risklerinin azaltılması için kurumsal kapasitenin geliştirilmesi, iletişim ve bilgi yapısının güçlendirilmesi; teknolojinin kullanılması konusunda kamu çalışanlarının ve özellikle yerelin donanımının artırılması; STK’lar ile bilgi akışı ve iletişimin güçlendirilmesi konuları ise yine 10. Kalkınma Planı’nda işlenmektedir (Resmi Gazete, 2013, Prg. 1060, 1062, 1068). Ancak kent planlama özelinde bir açıklama bulunmamaktadır.

Dolayısıyla tüm belgelere bakıldığında afet risk azaltımı için kent planlama konusunda aradığımız kurumsal, toplumsal ve mekânsal bağı kuran iletişim, bilgi akışı ve teknolojinin kullanımını tanımlayan, izleme yöntem ve araçları yer almamaktadır. Ancak ARAY konusunda ayrı, kent planlama konusunda ayrı olmak üzere bu yöntem ve araçları kapsayabilecek ifadeler bulunmaktadır.

Analiz 1.B; Afet Risk Değerlendirmesine Dair Kavramlar Kent Planlama ile İlişkilendiriliyor mu?

Analiz 1 B’de ulusal belgelerde kent planlamayı dahil eden risk analizi tanımları ve içeriği araştırılmıştır. Risk analizi tanımlarının nasıl yapıldığı, tehdit analizleri, zarar görebilirlik analizi, kapasite analizi gibi tanımlar ile desteklenip desteklenmediği, bu süreçlerde kent planlama için bir tanım geliştirilip geliştirilmediği başlıklarına odaklanılmıştır.

Sekizinci ve Dokuzuncu Kalkınma Planlarında risk analizinden bahsedilmemektedir. Tehlike analizi konusunda KENTGES Eylem 11.2.1.’de bütünlük afet tehlikelerinin belirlenmesine yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacağı belirtilmektedir. Bütünlük afet tehlikelerinin belirlenmesi tanımından doğal veya teknolojik tehlikelerden kaynaklanan zincirleme zarar görme durumlarının analiz edilmesine dair bir mevzuat geliştirileceği anlaşılmaktadır. Zincirleme oluşan afet tehditleri sosyal, ekonomik ve fiziksel zarar görebilirliklerin tanımlanmasını gerektirmektedir. Henüz böyle bir mevzuat oluşturulmamış ve kent planlama ile de zarar görebilirlik ilişkisi kurulmamıştır.

UDSEP (2012-2023) tehlike analizlerini deprem konusu altında tanımlayarak, tehlikeye maruz değerler tanımı yapmaktadır. Tehlikeye maruz değerler denildiğinde sosyal, ekonomik ve fiziksel olarak tüm değerlerin kapsandığı görülmektedir. “Tehlike analizleri ve haritalarının hazırlanması” temel adım olarak ifade edilmektedir (AFAD, 2011, Hedef A.2.). Öte yandan risk analizleri kapsamında riskli birey ve gruplardan bahsederek bu gruplara özel düzenleme yapılması gerekliliği ifade edilmektedir. Bu strateji ile sosyal zarar görebilirliklerin değerlendirmeye katılmasının önemi vurgulanmaktadır (AFAD, 2011, Strateji C.2.3., Eylem C.2.3.1.). Ayrıca fiziksel zarar görebilirliklerin iyileştirilmesi için öncelikle okul ve hastane gibi kamusal özellikli yapıların hassasiyetlerinin tespit edilerek, envanterinin oluşturulması ve iyileştirme müdahalesinin öncelikli olarak bu yapılardan başlayarak kapasitenin artırılacağı ifade edilmektedir (AFAD, 2011, Strateji B.1.2.)

Onuncu Kalkınma Planı (Resmi Gazete, 2013, Prg. 1065, 1066), 6306 sayılı Yasa ve Yönetmeliği ve Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği (Madde 29 2b) de yersel doğal tehditlerin tanımlanması gerektiğini belirtmektedir. Ancak UDSEP’de risk analizleri içinde sosyal zarar görebilirlik olgusunun da geçtiği görülmektedir. Ayrıca UDSEP haricinde hiçbir belge afet riskinin zarar görebilirlikler ile tehditlerin birlikte yorumlanması ile elde edilebilecek bir bilgi olduğu ifadesini kullanmamaktadır. Onuncu Kalkınma Planı’nda kullanılan “yüksek afet riskli alanlar” ifadesi ile de sadece bu belgede olmak üzere, risk derecelendirilerek kent planlama ile ilişkisinin kurulduğu görülmektedir (Resmi Gazete, 2013, Prg. 1065, 1066).

6306 sayılı yasayla riskli alanlar belirlenmekte ve bu alanlar için risk azaltımı hedefinde dönüşüm projelerine dair imar planları uygulanmaktadır. Yasanın Yönetmeliğinde, riskli alan tespiti için başvuruda bulunan belediyeden istenen bilgiler zemin yapısından ve/veya yapılaşmanın düzensizliğinden kaynaklanabilecek fiziksel zarar görebilirlikler ve mülkiyet verisinden oluşmaktadır. Ayrıca, risk senaryoları tahminlerinde kullanılacak daha önceki afet deneyimleri bilgisi istenmektedir. Riskli alanlar belediyesinin talebine göre, il bütününden ya da tehdidin etki edeceği bölgenin bütünden bağımsız olarak parça parça tespit edilmektedir. Bu nedenle riskli alanlar herhangi bir dereceleme önceliklendirme yapılmadan tanımlanmaktadır.

Aynı şekilde MPYY’de risk analizinin ve sakınım planlamasının ne olduğu açıklamasını yapmamakla birlikte gerekli görülmesi halinde diyerek, muğlak bir ifadeyle planlamada risk azaltımı konusunu toparlandığı görülmektedir. Dolayısıyla kentsel risklerin neler olabileceğini, nasıl analiz edileceğini, risk senaryolarını, derecelerini ve kent planlamasının bu analizleri nasıl kullanabileceğinin tanımlandığı yönetmeliğe şiddetle ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir.

Her bir belgede risk analizi kavramının tehdit kavramını içerdiği görülmektedir. UDSEP ve 6306 risk analizinde fiziksel zarar görülebilirlik konusuna değinmiştir. Sadece UDSEP sosyal zarar görülebilirlik konusunu (daraltarak da olsa) tanımlamıştır. Tarihsel sıralamanın son iki belgesi olan Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) ve MPYY’ye zarar görülebilirlik kavramlarının yansımamış olması tutarsızlık göstergesidir (**Tablo 4**).

Mikro bölgeleme haritalarına dayanan imar planlarının üretilmesi konusunda yönlendirici ve bağlayıcı belgeler arasında dil birliği olduğu görülmektedir. Tanımlanan en belirgin araç zemin özelliklerinden kaynaklanabilecek tehditlerin belirlendiği mikro bölgeleme haritalarının imar planları sürecinde önceliklendirilmesidir.

Hiçbir belgede risk analizinin nasıl yapılacağına tam bir tanımı bulunmamaktadır. “Afet veya diğer kentsel riskler”, “bütünleşik kentsel riskler” gibi kavramların kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramlarla, yerleşimlerde oluşan tetikleyici afet olgusu sonrasında oluşan, ikincil risklerin ifade edildiği düşünülmektedir. Bu kavramların geçmesi doğru bulunmaktadır, fakat belgeler arasındaki tutarsız kullanımlar kavram karmaşasının hâkim olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak (**Tablo 4**) tehdit senaryoları, afet senaryoları ve risk büyüklüğü derecelendirmesi yapılmayan; bölge, kent bağlamında ölçek değerlendirmesinden kopuk; sosyal ve ekonomik zarar görülebilirlik değerlendirmesi olmayan riskli alanlar belirlendiği görülmektedir. Bu şekilde kent planlarına altlık oluşturulan risk analizinin tamamen muğlaklaştırıldığı; yerel yönetimlerin ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın (ÇŞB) inisiyatifine bırakıldığı görülmektedir.

Analiz 1.C; Üst Ölçekli Belgelerde Afet Riski Azaltımı ve Yönetimi Odaklı Kent Planlama Kavramı Var mı?

KENTGES öncesi belgelerde sakınım planı kavramı kullanılmamaktadır. Ancak Dokuzuncu Kalkınma Planı yerleşim yerleri özel ihtisas komisyon raporunda Balamir’in tekil yapıların iyileştirilmesinden ziyade bütüncül olarak kentsel afet riskleri değerlendirilmesinin yapıldığı sakınım planlarına önem ve öncelik verilmesi gerektiğini belirttiği bilinmektedir. Ancak bu vurgu plan metnine yansımamıştır.

Dokuzuncu kalkınma planı dönemi içerisinde KENTGES ve 6306 sayılı yasa ve yönetmeliği gündeme gelmiştir. KENTGES Madde 11.3.1.’de risk sakınım planlaması ile ilgili yasal düzenlemelerin yapılacağı ve Madde 11.3.2.’de risk sakınım planlaması el kitabı hazırlanacağı belirtilmektedir. Belirtilen sakınım planlarını hazırlama ve sakınım planı el kitapçıklarını hazırlama eylem programları ÇŞB’nin 2010-2014 yılları arasında tamamlayacağı bir görev olarak tanımlanmıştır. 2011 yılında 644. No.lu Kanun Hükmünde Kararname’nin 7. Maddesi ile risk yönetimi ve sakınım planlarının yapılmasına ve onaylanmasına ilişkin süreci belirlemek ve izlemek görevi ÇŞB’ye verilmiştir. KENTGES sonrası bu görev ÇŞB’ye geçerek KENTGES’in eylemlerinin gerçekleşmesi için hukuki zemin

BELGE ADI	Analiz 1. A. Afet riski azaltımı ve yönetiminin kent planlama boyutu hangi kavramları kullanılıyor?				Analiz 1.B. Risk analizi tanımı var mı ve araçları tanımlanıyor mu?					Afet riski azaltımı ve yönetimi odaklı kent planlama kavramı kullanılıyor mu?	
	Dirençli Toplum/ Kent	Risk Analizi	Senaryo Üretimi	İzleme	Tehdit / Tehlike Analizleri	Zarar Görebilirlik Analizi			Tehditler X Zarar Görebilirlik	Sakınım Planlaması Kavramı	Afet Sonrası için iyileştirme Planlaması Kavramı
						Sosyal	Fiziksel	Ekonomik			
8. Kalkınma Planı (2001-2005)	Yok	Yok	Yok	Yok	Var	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
9. Kalkınma Planı (2007-2013)	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok
KENTGES (2010-2023)	Yok	Var	Yok	Yok	Var	Yok	Yok	Yok	Yok	Var	Yok
UDSEP (2012-2023)	Var	Var	Yok	Yok	Var	Var	Var	Yok	Var	Var	Yok
6306 sayılı Yasa ve Yönetmeliği	Yok	Var	Yok	Yok	Var	Yok	Var	Yok	Yok	Var	Yok
10. Kalkınma Planı (2014-2018)	Var	Var	Yok	Yok	Var	Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	Var
Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği	Yok	Var	Yok	Yok	Var	Yok	Yok	Yok	Yok	Var	Yok

Tablo 4. Analiz 1 özet tablosu

oluşturulmuştur. Ancak sakınım planlamasının kapsamı, sürecine ilişkin hazırlanması gereken bu kılavuz bilgiler, 2017 yılında ihale edildiği bilgisi (ÇŞB, 2019) olmasına rağmen, henüz gündeme gelememiştir.

UDSEP, sakınım planı kavramını afet risk azaltımı planlama yöntemi olarak kabul etmekte ve “yerleşik alanlar için risk azaltma” planı olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte, mikro bölgeleme haritalarının ulusal olarak çeşitli ölçeklerde hazırlanarak bu ve diğer imar plan türlerine altlık oluşturulması açıklamasını yapmaktadır (AFAD, 2011, Eylem A.2.1.6.; Eylem A.2.2.3.)

6306 Sayılı Yasada sakınım planının ne olduğu açıklaması bulunmadan, Çeşitli Hükümler Madde 8 de “Bakanlık, TOKİ ve idarenin 4734 (sayılı Kamu İhale Yasası’na) tabi olmaksızın birlikte sakınım planı çalışması yapabileceği” belirtilmektedir (Resmi Gazete, 2012a). Benzer şekilde Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği’nde ise sakınım planı bir plan türü gibi terim olarak kullanılmaktadır. Ancak diğer plan türleri (Kentsel tasarım projesi, koruma amaçlı imar planı, nazım imar planı, uzun devreli gelişme planı ve diğerleri) Tanımlamalar bölümünde açıklanmasına rağmen sakınım planı terimine dair bir açıklama bulunmamaktadır.

10. Kalkınma Planı’nda ise sakınım planı tabiri geçmemektedir. Ancak afet sonrasında iyileştirme planları kavramı, afet riski yüksek bölgeler için yapılmak üzere sadece Onuncu Kalkınma Planı’nda kullanılmaktadır (Resmi Gazete, 2013, Prg. 1066).

Üst Ölçek Belgelerin ARAY/Kent Planlama İlişkisi Bakımından Değerlendirilmesi

Sonuç olarak; afet riski azaltımı ve yönetimi üst ölçek belgelerde risk analizi bağlamında kentlerin sosyal ve ekonomik zarar görebilirliklerinin hesaba katılması konusunda zayıf kalarak, risk analizini kısmen tanımlamaktadır. Risk analizi içeriğinin MPYY’ye yansıtılmaması büyük eksiklik olarak görülmektedir. Aynı şekilde UDSEP ve KENTGES gibi projelere rağmen MPYY’de sakınım planı içeriğinin geliştirilmemesi de

eksiklidir. Bu eksikliklere rağmen 6306 ile riskli alanlar tartışılır bir şekilde seçilerek ilan edilmekte, imar planları hazırlanmakta ve uygulamaya geçmektedir.

Analiz sonucunda, afet riski azaltımı ve yönetimi konusunda kent planlarını yakından ilgilendiren kavramların ulusal ölçekteki belgelerde genel olarak ele alındığı, çoğunlukla kent planlamayla ilişkilendirilmediği görülmüştür. Kavram karışıklığı ve belgeler arası tutarsızlıklar olduğu belirlenmiştir. Kent planlamayı tanımlayan yasa ve yönetmeliklerde tutarsız ve muğlak ifadelerin yer aldığı görülmüştür.

YEREL ÖLÇEKTEKİ BELGELER VE ANALİZLERİ

Yerel ölçek çalışmaları, il bütününde geliştirilen risk analizleri, plan kararları ve uygulama örneklerini kapsamaktadır. Bu bütünlükte planlama sürecinin işlediği İstanbul ili yerel ölçek analizlerinde örnek alan olarak tespit edilmiştir. Yerel ölçekteki analizler 2 basamakta tanımlanmıştır, analiz sorusu 2 ve analiz sorusu 3, içeriği ve kavramları **Tablo 1'**den takip edilebilir. Bu analizlerde risk ve riskli alan tanımı, riskli alan sınırlarının belirlenmesi ve riskli alanlarda mekânsal uygulama kararlarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Analiz 2; Yerel Ölçekteki Belgelerin Analizi

Analiz 2 ile üç çıkarıma ulaşmak hedeflenmektedir. Birinci çıkarım, afet riski azaltımı ve yönetimi yaklaşımı sürecinin üç basamağının da -risk analizi, senaryo üretimi ve izleme- kent planlama deneyimlerinde karşılık bulup bulmadığının anlaşılmasıdır. İkincisi, deneyimlerin, üretilen bilgi, kararlar/kabuller ve ilkelerin bir alt plana aktarılıp aktarılmadığının ve bu durumun nedenlerinin anlaşılmasıdır. Üçüncüsü ise, uygulanmamış olsalar da planlama deneyimlerinin ve neden uygulanmadıklarının anlaşılması ve sorunun analizidir. Bu çıkarımlar bir yandan da planlama sisteminin izlenmesini ifade etmektedir.

Analiz 2.A; Planlarda Risk Analizi Nasıl Yapılıyor?

Bu soru ile planlama çalışmaları ya da altlık oluşturan veri tabanlarında tanımlanmış afet riskli alanlar tespit edilirken literatürde yer alan tehdit, zarar görebilirlik ve kapasite kavramlarını ne kadar içerildiği ya da değerlendirildiği sorgulanmıştır. Buna göre 6306 sayılı yasa ile ilan edilen riskli alanlar haricinde diğer tüm belgelerde deprem tehdidi analizi yapıldığı, fakat farklı yöntemler kullanıldığı görülmektedir. İstanbul Deprem Master Planı'nda 2001-2002 yıllarında çalışılan ve sonradan da geliştirilerek devam ettirilen İstanbul ili Sismik Mikro-Bölgeleme Dahil Afet Önleme/Azaltma Temel Planı Çalışması'nda (JICA) üretilen deprem senaryoları temel alınarak risk durumları analiz edilmiştir. İDMP, İstanbul olası deprem afetinin tüm risk sektörleri ile çalışıldığı bir master plandır (Balamir, 2018, 211-28). Kent planlama boyutu önerilerinde, zemin ve fiziksel durum tespitleriyle tanımlanan afet riski sosyal zarar görebilirlik durumlarıyla yorumlanarak, öncelikli müdahale edilmesi gereken alanlar tanımlanmıştır.

İstanbul İli 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı, afet riski azaltımı ve yönetimi konusunda mikro bölgeleme, sivilaşma riskli alanlar, afet yönetimi, sakınım planları ve risk sektörleri tanımları yapmaktadır (İBB, 2009b, 714). Bu açıklamalar planlama deneyimi açısından önemli bulunmaktadır. Ancak ÇDP kendi deprem (tehdit) senaryosunu üretmiştir (JICA ya da JICA'nın güncellendiği 2009 çalışmasını referans

almamaktadır). Depremsellik, yeraltı suyu bilgisi, kumullar, heyelan alanları, yüksek eğimli alanlar bilgileriyle birlikte sakıncalı alanlar tanımı yapmaktadır. Sakıncalı alanlarda yapı ve nüfus yoğunluğunun azaltılması ifade edilmektedir (İBB, 2009b, 608). Zarar azaltma planlaması konusunda JICA ve İDMP'ye referans vererek sakınım gerekli alanlarda zarar azaltma planı yöntemini önermektedir (İBB, 2009b, 597-8, 617). Ancak bu alanlar planda gösterilmemektedir. Depremsellik ve yeraltı suyu olgularının keşişmesiyle kentin gelişme yönünün TEM'in güneyine kayması öngörüsü geliştirilmiştir (İBB, 2009b, 617).

6306 sayılı yasa ile ilan edilen riskli alanlardaki risk tanımı, zemin özellikleri, yapılaşma ve yerleşim dokusuna dair zarar görebilirliklere göre yapılmaktadır. Ayrıca, yasa gereği bu bölgeler için hazırlanmış imar planları afet riski azaltımı ve yönetimi amacıyla birebir mekânsal uygulamayı tanımlayan planlardır.

İDMP, ÇDP ve 6306'ya göre tanımlanan riskli alanlar **Resim 1 Resim 2 Resim 3** ve **Resim 4**'te karşılaştırılmaktadır. Buna göre, İDMP, ÇDP ve 6306 sayılı yasayla ilan edilen farklı risk tanımları ve alanları mevcuttur. Hepsinde fiziksel zarar görebilirlikler (yere-zemine-topografyaya ait tehditler ile yapısal ve kentsel hassasiyetler) tanımlanmıştır. Ancak bu tanımların yapılmasında da yöntem çeşitliliği bulunmaktadır.

Analiz 2.B; Planlarda Ne Tür Afetlere Karşı Ne Tür Senaryolar Üretilmiş?

Literatürde belirsiz ve karmaşık bir tehdit olarak depremin büyüklüğünün mekânsal ve konumsal olarak değişebilecek etki şiddetinin tanımlanabilmesi için tehdit senaryoları üretilmektedir. Kent planlarının da bu senaryolara uyum sağlanması beklenmektedir. Kent planlamada senaryoların oluşturulması ile eylem planları, program paketleri tanımlanmaktadır. Bu eylem plan /programlarının sosyal, ekonomik, çevresel ve yönetsel bağlamları ile mekânsal kararlarının tanımlanması kent planlarının görevi olarak tanımlanmaktadır (UNISDR, 2009; Shaw vd., 2009). Kent planlama kuramsal temelinde stratejik planlama yaklaşımı, alternatifli plan kararları ve kısa vadeli eylem kararları bu tutuma en yakın planlama yöntemleridir. Stratejik planlamada senaryolara bağlı olarak gelişen alternatifler süreç içerisinde yaşanma ihtimali olan değişimleri ve planın uygulamasında geri bildirimlere göre değişebilecek durumları kapsamaktadır. Böylelikle sistem izlenerek planlan kararlarının güncellenmesi, alternatif eylemlere geçilmesi, gereken durumlara müdahale edilebilmesi amaçlanmaktadır.

Bu nedenle kent bütününe yönlendiren İDMP ve ÇDP; alternatif durumları göz önünde bulunduruyor mu? Planlarda deprem senaryoları tanımlanıyor mu? Risk büyüklüğüne göre alternatif durumlar tanımlanıyor mu? alt soruları üretilerek sorgulanmıştır.

Buna göre yine İDMP'de deprem, risk ve planlama kararlarına dair senaryolar üretildiği görülmektedir. Ancak bir sonraki planlama çalışmaları olan ÇDP ve 6306 sayılı yasa ile ilan edilen riskli alanlara bu kararlar yansımamış ve yönlendirici olmamıştır.

Analiz 2.C; Planlama Karar Üretimlerinde Katılımcı Süreç İşlemi mi?

Katılımcı süreç hem disiplinler arası bir geri plan gerektiren planlama kararları sürecini güçlendirmek hem de toplumun risk bilgisi ve bilincini güçlendirebilmek amacıyla önemlidir. Planlama karar üretimlerinde katılımcı süreç işlemi mi? Araştırma anket ve mülakatları, karar üretim

sürecinde? Toplumsal katılım toplantıları yapılmış mı? soruları ile belgeler ve plan kararları üretim süreçleri incelenmiştir.

Buna göre, 6306 sayılı yasayla ilan edilen riskli alanlar haricinde genel olarak tüm belgelerde uzmanlık katılımının varlığı tespit edilmiştir. Ancak hiçbir belgede karar alma süreçlerinde halkın katılımını sağlayan bir akış görülmemektedir. 6306 sayılı yasa ile ilan edilen alanlarda üretilen dönüşüm projelerinde mülk sahiplerinin ikna edilmesi yöntemiyle süreç ilerletilmektedir. Bu yöntemin genellikle dönüşüm projelerinde yeni üretilen yapılardan mülkiyet karşılığında kalan alan metrekaresi ve şerefiye özelliklerinin tartışıldığı bilinmektedir. Bu durumun afet riski hakkında bilgi ve bilinç kazanılması yönünde yapıcı ve etkili bir katılım yöntemi olduğu düşünülmektedir.

Analiz 2.D; Planlar İzleme Araçlarını Tanımlıyor mu?

ARAY kapsamında afet bilgisinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması gerekliliği kabul edilmektedir. Risk teorilerinde bilgi arttıkça belirsizliğin azalacağı ve belirsizlik azaldıkça riskin de azalacağı kabul edilmektedir (Roeser vd., 2012). İzleme kavramı çeşitli başlıklar içerebilir; tehdidin izlenmesi, zarar görülebilirliklerin izlenmesi, yönetim sisteminin izlenmesi, zarar azaltma programı uygulamalarının izlenmesi gibi. Burada amaç bilgi seviyesinin mümkün olduğunca artırılması, kaydedilmesi ve paylaşımının sağlanmasıdır.

Kent planlama disiplini plan kararlarının üretiminde ve kararların uygulanmasında çeşitli izleme araçlarına sahiptir. Kent planlarının izlenmesi, uzun vadede eylem paketlerine ayrılmış uygulama programının, zaman –bütçe kesiti ile takip edilmesini, geri bildirimlerin alınmasını ifade etmektedir. ARAY kapsamında kent planlama kararlarının üretiminde, örneğin risk analizinde tanımlanan bilgi sistemine dayanması ve zarar azaltma planlarının uygulama sürecinin aktif olarak izlenmesi beklenir. Bu nedenle Analiz 2.D’de incelenen planlarda ne tür izleme araçları tanımlandığı incelenmiştir.

İDMP’de, İstanbul’un olası deprem kayıpları tahminleri projesinde ve ÇDP’de genel olarak veri tabanı bilgi altyapısı kurulması, güncellenmesi, teknolojik ilerlemenin takip edilmesi tanımları yapıldığı görülmektedir. İDMP’de geliştirilmiş planlama ortaklık modelinde İlgi Grupları (STK, Özel Sektör, Yaşayanlar vb.) için tanımlanan sorumluluklar arasında çalışma gruplarının kurulması ve izlenmesi ile planlama ekibinin arasında ölçekler arası planların ilişkisinin kurulması ve planlama sürecinin izlenmesi tanımlanmaktadır (İBB, 2003, 364). Ayrıca her iki grubun etkileşimli sorumluluğu olarak; göstergeleri geliştirmek, etkileri ve değişen şartları izlemek, sonuçları analiz etmek, bulguları raporlamak konuları ifade edilmektedir (İBB, 200, 364). Eylem planlarının izleme süreçleri ile geri beslemelerinin sağlanması gerektiği ifade edilmektedir (İBB, 2003, 380). Bu izleme tanımlarının teorik çerçevede tartışılan konular ile çok yakın olduğu görülmektedir.

Afet risk yönetiminde bilgi ve deneyim aktarımı önemli veri havuzunu oluşturmaktadır. Kent planlamanın da kendinden önce gelen çalışmaları değerlendiren, değişimleri takip eden, eksiklikleri belirleyen bir yöntemle ilerlemesi beklenmektedir. İlgili belgeler incelendiğinde sadece İDMP ve Deprem Kayıpları Tahminlerinin Güncellenmesi İşi kapsamında bu değerlendirmelerin yapıldığı, sonradan gelen planlama çalışmalarına hiçbir şekilde yansımaları görülmektedir (**Resim 1**) (**Resim 2**) (**Resim 3**) (**Resim 4**).

Analiz 2.E; Planlar Kendinden Önce Üretilmiş Bilgi, Kabul ve İlkeleri Tartışıyor veya Tanıyorlar mı?

Literatür afet risk yönetiminde bilginin önemini vurgulamaktadır. Hyogo ve Sendai çerçeve eylem planları öncelikle toplumların ve idarenin afeti anlaması gerektiğini vurgulamaktadır. Afetin anlaşılması geçmiş deneyimler ile tehdidin çözümlenebilmesini, mekânsal ve sosyal zarar görübilirliklerin geliştirilen kapasitenin anlaşılmasını gerektirmekte ve gün geçtikçe derlenen veri tabanına ihtiyaç duymaktadır. Elbette bu sistematığın kent planlamasında da olması gerekir. Kent planlarının temeli veriler üzerine inşa edilen bilgi sistematığıdır. Bu nedenle afet literatüründen bağımsız olarak geliştirilen, Planlar kendinden önce üretilmiş bilgi, kabul ve ilkeleri tartışıyor veya tanıyorlar mı? sorusu planlama çalışmalarında risk analizi konusunda ülkemizde ortak bir dil gelişmediği kaygısı ile yöneltmiştir. Bu soru ile tarih sıralamasına göre önceki tarihte oluşturulmuş risk bilgisinin sonraki tarihli belgeye aktarılıp aktarılmadığı incelenmiştir.

İstanbul'un Olası Deprem Kayıpları Tahminleri'ne göre **Resim 1** ve **Resim 2**'de koyudan açık griye giden renklerin kesiştiği bölgeler birinci derece öncelikli alanlar olarak görülmektedir. Bu alanlara detaylı olarak bakıldığında, Fatih ve Bakırköy ilçelerinde tespit edilen alanlar dikkat çekmektedir (**Resim 1**). Bu bölgeler kapsamında 6306 sayılı yasa ile ilan edilmiş riskli alan bulunmamaktadır.

Orta ve açık grilerin kesişiminde ikinci derece öncelikli alanların olduğu görülmektedir (**Resim 1**) (**Resim 2**). Bu bölge içerisinde Fatih İlçesi'nin birinci derece haricinde kalan alanları, Beyoğlu, Bayrampaşa, Avcılar, Küçükçekmece, Bahçelievler ilçelerinde mavi halkalar ile tespit edilen bölgelerin yüksek riskli bölgeler olduğu dikkat çekmektedir. 6306 ile ilan edilen riskli alanlardan, Küçükçekmece Fatih Mahallesi Riskli Alanı, Zeytinburnu Seyitnizam Mahallesi Riskli Alanı, Bayrampaşa Vatan Mahallesi Riskli Alanı'nın ikinci derece olarak yorumlanan ve açık mavi halka ile tespit edilen bölgelerde kaldığı görülmektedir. **Resim 1** ve **Resim 2** incelendiğinde, riskli alanların beşte dördüne yakınının risk derecesi düşük olan alanlardan seçildiği görülmektedir.

Resim 3 ve **Resim 4**'te ise Çevre Düzeni Planı'nda tanımlanan riskli alanlar ile 2012 sonrası 6306 Sayılı Yasa'ya bağlı olarak ilan edilmiş riskli alanlar karşılaştırıldığında, sadece Zeytinburnu ve Pendik-Batı Mahallesi riskli alanlarında çakışma olduğu görülmektedir.

Analiz 3; Riskli Alan İmar Planlarının Analizi

Analiz-3 kapsamında 6306 sayılı yasayla ilan edilen riskli alanların imar planları (2012-2017 yılları arası) incelenmiştir. Bu inceleme yapılırken riskli alanların meri imar planları ile karşılaştırma yaparak, değerlerdeki değişimler tespit edilmiştir. Bu nedenle hem riskli alan imar planı bulunan hem de meri imar plan bilgisine ulaşılabilen alanlara dair karşılaştırma yapılmıştır.

Yapılaşma kararları ve nüfus yoğunluğu projeksiyonundaki değişim; açık alanlar, geçici barınma alanı olarak kullanılacak sosyal donatı yapısının nüfusa göre yeterli olup olmadığı ve açık alanlara erişimi kolaylaştıran ulaşım alternatiflerinin olup olmadığı bilgisinin tanımlanarak yorumlanabilmesi amacıyla kısaca üç konu taranarak Tablo 5 oluşturulmuştur. Her bir riskli alan planı ÇŞB askı ilanından indirilmiş ve açıklama raporları incelenmiştir. Nüfus bilgisi olmayan raporlarda

inşaat alanı kişi başı 25 m² kabul edilmiştir. Planlar incelenirken, plan kararlarında araştırma kapsamında öngörülemeyen afetler ile ilgili bir plan notu olup olmadığı da ayrıca taranmış, ARAY'a ilişkin hiçbir ibare tespit edilememiştir.

Analiz 3.A; Yapılaşma Değerleri ve Nüfus Projeksiyonları: Yerleşim Yeri Risk Büyüklüğü ile Yapılaşma ve Nüfus Yoğunluğu İlişkisi Kurulmuş mu?

Literatür riskli bölgelerin risk derecesine göre nüfus ve yapı yoğunluğunun azaltılmasını, çok riskli bölgelere yerleşmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Ancak yasada tanımlanan riskli alan ilan edilme süreci, kent bütününde risk derecelemesi yapabilecek bir içeriğe sahip değildir. Bununla birlikte risk derecesine göre ilk etapta taşınması gereken nüfusun yasada tanımlanan rezerv yapı alanlarına taşınacağı anlaşılmaktadır. Ancak risk derecelemesi yapılmadığı için bu durumun uygulamaya yansımada düşünülmemiştir. Bu çalışma ile 6306 sayılı yasa ilan edilen riskli alanlar için hazırlanmış imar planları incelenerek uygulamada nüfus yoğunluğunun nasıl değiştiği görülmek istenmiştir.

Bu analizde riskli alan ilan edilen bölgelerin meri nazım ve uygulama imar planları ile riskli alan ilanından sonra hazırlanan imar planlarındaki yapı ve nüfus yoğunluğu değerleri hesaplanarak karşılaştırılmıştır. Buna göre; Beyoğlu Sıtlüce/Örnektepe'de düştüğü (Resim 5), Kadıköy Sahrayıcedit'de aynı kaldığı ve GOP Kazımkarabekir/Fevziçakmak riskli alanında ise nüfus

Resim 5. Beyoğlu ilçesi Sıtlüce-Örnektepe Riskli Alan Bölgesi Eski Plan ve Revizyon Uygulama İmar Planı (ÇŞB 04/12/2015 tarihli ilgili alan askı ilanı plan ve raporundan düzenlenmiştir).

değerinde azalma olduğu tespit edilmiştir. Diğerlerinde artış olmakla birlikte bu artış 0.50 ile 2.00 emsal arasında değişmektedir. Ayrıca ilçelerin yine risk derecesinden bağımsız olacak şekilde emsal konusunda farklı kabuller ile plan kararlarını ürettikleri görülmektedir (**Tablo 5**). Örnek olarak;

- o Kadıköy ilçesi riskli alanlarında arsa büyüklüğüne göre 1.80'den 4.0'a çıkan emsal değeri belirlenmiş ve en çok yüksekliği 80 metre (26 kat) olarak sınırlanmıştır.

Tablo 5. 6306 sayılı Yasayla ilan edilen riskli alanların eski planları ile RA İmar Planlarının karşılaştırması.

İlçesi	Riskli Alana Özel İmar Planı <u>Sonrası</u> Yapılaşma Değişimi	Riskli Alana Özel İmar Planına Göre <u>Nüfus Değişimi</u> *1	Riskli Alana Özel İmar Planına Göre <u>Açık (Yeşil) Alan Büyüklüğü Değişimi</u>	Riskli Alana Özel İmar Planında <u>Açık Alanlara Ulaşım Durumu</u> *2
Ataşehir (İçerenköy)	Emsal: + 1.46 İnşaat Alanı: + 22,694 m ² Yençok:-	772- 267 = + 505 kişi	1107- 1300 = - 193 m ²	Taşıt Yolu: 8m
Bağcılar (Demirkapı)	Emsal: + 0.70 İnşaat Alanı: + 20,419 m ² Yençok: -	Planda nüfus bilgisi yok. 3249- 2432 = + 817 kişi	1001- 0 = + 1001 m ²	Taşıt Yolu: 10m
Bağcılar (Evren)	Emsal: + 0.80 İnşaat Alanı: + 13,750 m ² Yençok: -	Planda nüfus bilgisi yok. 1925- 1375 = + 550 kişi	2736- 0 = + 2736 m ²	Taşıt Yolu: 15m Yaya Yolu: 10m
Beyoğlu (Sütlüce/ Örnektepe)	Emsal: - 0.50 İnşaat Alanı: - 14,172 m ² Yençok: + 4/5 kat	Planda nüfus bilgisi yok. 2078- 3061 = - 983 kişi	4,852- 4,797 = + 55 m ²	Taşıt Yolu: Çoklu
Esenler (Oruçreis – Kuzey)	Emsal: - İnşaat Alanı: - Yençok: -	Plan Raporu İlan Edilmemiş	Plan Raporu İlan Edilmemiş	Taşıt Yolu: 15m
GOP (Kazımkarabekir- Fevziçakmak Hariç diğer tüm alanlar)	Emsal: + 0.51 İnşaat Alanı: 2,904,104 m ² Yençok: -	223,139- 194,438 = + 28,701 kişi	656,900- 396,400 = 260,500 m ²	Çoklu
GOP (Kazımkarabekir- Fevziçakmak)	Emsal: + 0.33 İnşaat Alanı: 91,514 m ² Yençok: -	8,746- 9,215 = - 469 kişi	78,310- 30,203 = + 48,107 m ²	Bölünmüş Taşıt Yolu: Çoklu Taşıt Yolu: Çoklu
Kadıköy (Fikirtepe- Dumlupınar-Merdivenköy- Eğitim)	Emsal: Max Artış +1.93 İnşaat Alanı: 2,904,104 m ² Yençok: -	Plan Raporunda Belirtilmemiş; Çok sayıda tadilat	Plan Raporunda Belirtilmemiş; Çok sayıda tadilat	Çoklu
Kadıköy (Sahrayıcedit- Merdivenköy)	Emsal: Değişim Yok İnşaat Alanı: - 4 m ² Yençok: Değişim Yok	841- 841 = + 0 kişi	635- 181 = - 454 m ²	Taşıt Yolu: 14 m
Küçükçekmece (Kanarya)	Emsal: + 1.15 İnşaat Alanı: + 46,337 m ² Yençok: 9 kat	4850- 3650 = + 1200 kişi	18,734- 10,357 = + 8,377 m ²	Çoklu
Pendik (Batı)	Emsal: İnşaat Alanı: + 74,688 m ² Yençok: +1 kat	29,033- 26,106 = + 2927 kişi	10,138- 20,510 = - 10,372 m ²	Çoklu
Sultangazi (Cumhuriyet)	Meri Plan Bilgisine Erişilememiştir	Meri Plan Bilgisine Erişilememiştir	Meri Plan Bilgisine Erişilememiştir	Çoklu
Tuzla (İçmeler)	Emsal: Değişken İnşaat Alanı: - Yençok: Değişken	Plan Raporunda Belirtilmemiş	4,341- 1,253 = + 3,088 m ²	Çoklu Taşıt Yolu

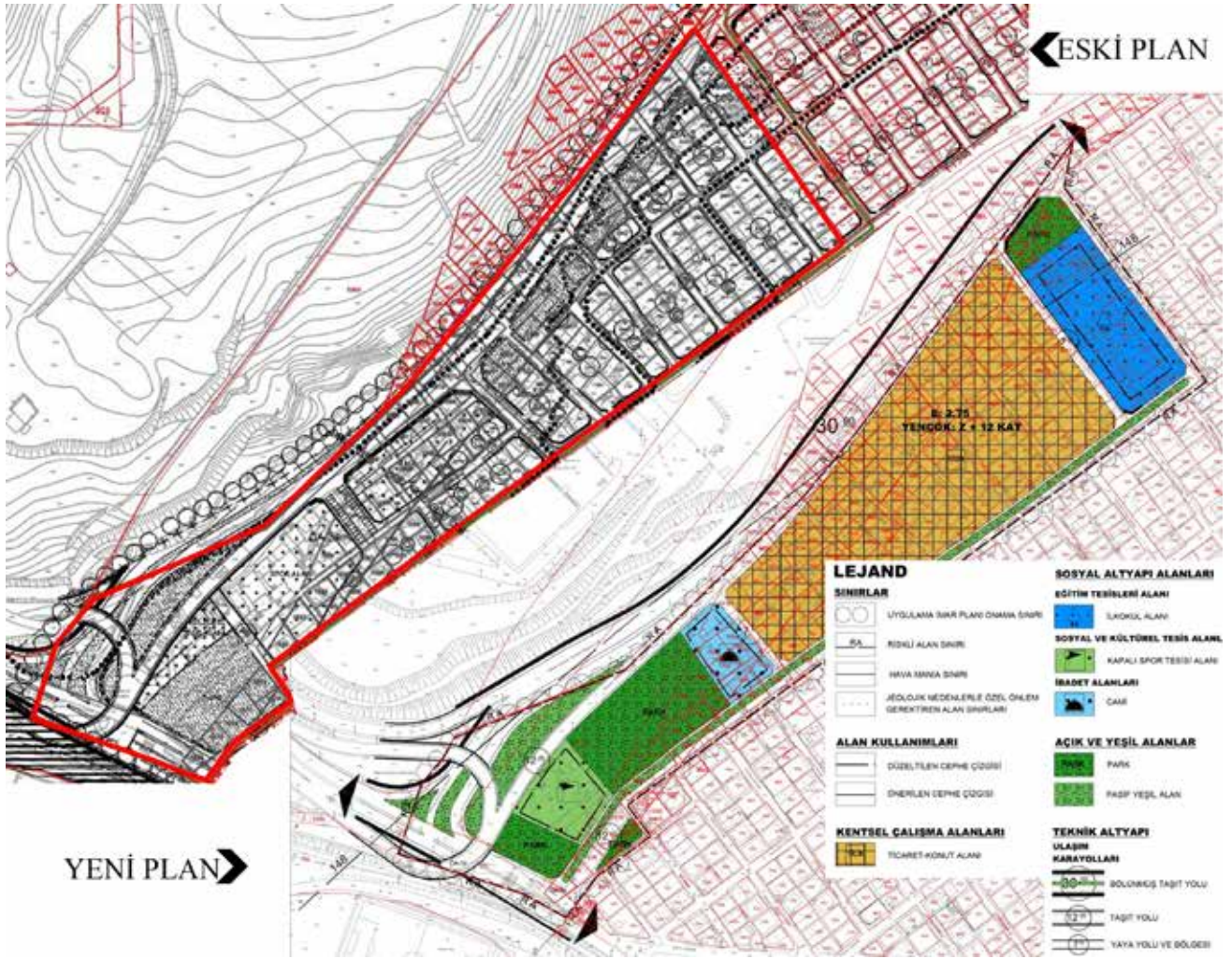
- o Sultangazi ilçesi riskli alanlarında 3 emsal olarak belirlenmiş, en çok yüksekliği 15 katta sınırlanmıştır.
- o Ataşehir ilçesi riskli alanlarında 2 emsal olarak belirlenmiş en çok yüksekliği 80 metrede sınırlanmıştır. Ataşehir/ İçerenköy riskli alanında yaklaşık 505 kişi artışı öngörülmektedir.
- o Gaziosmanpaşa ilçesi tüm riskli alanları için (Kazımkarabekir hariç) 2.21 emsali kabul etmiş, en çok yüksekliği çoklu değerler ile belirlemiştir, bölgelerinde toplam yaklaşık 28.701 kişi nüfus artışı hesaplanmaktadır.
- o Esenler ilçesi riskli alanlarında 3 ve 2.20 emsallerini uygun görerek kat yüksekliği serbest bırakılmıştır. Uygulaması tamamlanan Esenler riskli alanının son durumu **Resim 6**'da görülmektedir.
- o Küçükçekmece/ Kanarya riskli alanı emsal 2,75 olarak belirlenmiş ve en çok yüksekliği 13 kat olarak tanımlanmıştır, inşaat alanında 46,337 m² artış ve 1200 kişi nüfus artışı öngörülmektedir (**Resim 7**).

Bu değerler incelendiğinde öncelikle ilçeler arası farklı kararların il bütününde risk azaltımı ve yönetimi hedefi gütmeye çok net olarak görülmektedir. Sınır olarak belirlenen kat sayılarının ise risk azaltımı ve İstanbul için aşırı yüksek olduğu düşünülmektedir. Adı riskli alan olan bu yerlerde kat yüksekliklerinin en baştan bu şekilde belirlenmiş olmasının konu ile büyük çelişki yarattığı görülmektedir. Aynı zamanda, ÇDP'de belirtilen riskli alanlarda yapı ve nüfus yoğunluğunun düşük tutulması ilkesine de uyulmadığı görülmektedir (İBB, 2009b, 608).

İmar planlarında risk durumuna bakılmaksızın yapılaşma yoğunluğu artışlarının kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bu durum literatürde kabul

Resim 6. Esenler ilçesi riskli alan dönüşüm öncesi (2011) ve sonrası (2018)

Resim 7. Küçükçekmece İlçesi Kanarya Mahallesi Riskli Alan Uygulama İmar Planı (ÇŞB 19/01/2017 tarihli ilgili alan askı ilanı plan ve raporundan düzenlenmiştir).

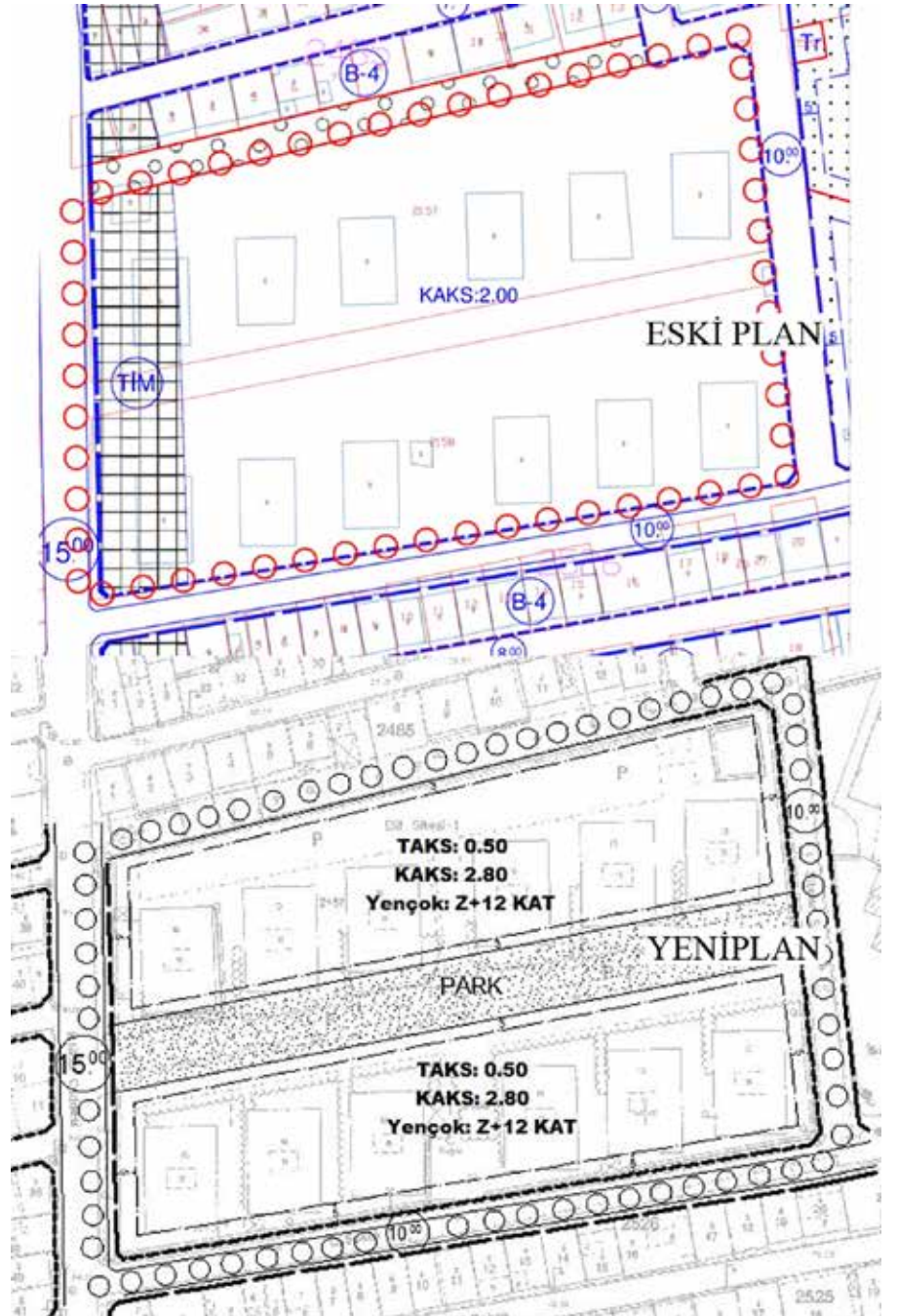
gören riskli alanların yapı ve nüfus yoğunluğunun düşürülmesi kabulüne de uymamaktadır. Böylelikle plan kararlarının alanın afet risk durumundan bağımsız üretildiği anlaşılmaktadır.

Analiz 3.B; Açık Alan Tanımları: Açık Alanlar ve Geçici Barınma Alanı Olarak Kullanılabilecek Sosyal Donatı Alanları Nüfusa Göre Yeterli Tanımlanmış mı?

Literatür deprem riski zararlarının azaltılması için ilk yetmiş iki saatin çok önemli olduğunu, bu süre zarfında dışarıdan yardım gelmesi ihtimalinin düşük olması nedeniyle toplumun kendi kendine organize olarak arama kurtarma faaliyetlerinde bulunması ve/veya yardımlaşması ve bireyin kendini koruyabilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Jha vd., 2013; Balamir, 2018). Bunun için mümkün olduğunca riskten arındırılmış açık alanların varlığının önemli olduğu, bu tür alanlarda temel yaşam destek ünitelerinin bulunması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinde (2014) ilçe sınırları içinde planlanan açık alanların kişi başı 10m² olarak düzenlenmesi standardı tanımlanmaktadır. Bu nedenlerle deprem riski taşıyan bölgelerde 6306 sayılı yasaya bağlı olarak üretilen imar planlarının açık alan kapasitesi ve nüfus ile kurulan bağıntı incelenmiştir.

Bu analize göre açık alanlarda genel olarak bir artış olduğu ancak bu artışın nüfus ve inşaat alanı artışına göre düşük kaldığı görülmektedir (Tablo 5). Örnekler aşağıda özetlenmektedir;

- o Bağcılar ilçesi Demirkapı riskli alanı için 817 kişilik nüfus artışı öngörülmüş ve bu nüfus için ise 1001 m² açık alan artışı tanımlanmıştır. Evren mahallesi riskli alanı için ise 550 kişi nüfus artışı öngörülerek bu nüfus için 2736 m² açık alan artışı tanımlanmıştır. Buna göre, Demirkapı riskli alanında kişi başına 1.2 m², Evren riskli alanında (Resim 8) ise yaklaşık 5m² açık alan düşmektedir. Her iki riskli alan öncesinde toplu konut alanı olduğu altını çizmek gerekmektedir. Buna göre Bağcılar ilçesinde

Resim 8. Bağcılar İlçesi Evren Riskli Alan Uygulama İmar Planı (ÇŞB 20/03/2015 tarihli ilgili alan askı ilanı plan ve raporundan düzenlenmiştir).

risk derecesi tanımlanmamış iki ayrı alana iki yüksek emsal verilmiş, yapılaşma alanı artırılmış, nüfus sayısı artırılmış fakat kişi başına düşecek açık alan konusunda standart tutturulamamıştır.

- o Gaziosmanpaşa ilçesi ise tüm riskli alanlarında toplam yaklaşık 28.700 kişi nüfus artışı öngörmekte ve bu nüfus artışı karşılığında 260.500 m² açık alan artışı tanımlamaktadır. Kişi başına ortalama yaklaşık 9 m² alan düşmektedir.
- o Diğer örnek durum ise açık alan değerinin düşmesidir. Bu durum Pendik ilçesi Batı mahallesinde dramatik olarak okunmaktadır; bu riskli alana 2927 kişi artı nüfus gelmesi öngörülmekte olup açık alan 10,372 m² düşmektedir. Dolayısıyla mevcut nüfus açık alanlarını kaybetmektedir.

Bu değerler ile riskli alanlarda risk azaltımı ve yönetimi hedefi ile açık alanların kullanılmadığı kesin olarak görülebilmektedir. Ayrıca risk azaltımı ile açık alan kullanımlarının ilişkisinin plan notlarında kurulmadığı görülmektedir.

Analiz 3. C; Alternatif Ulaşım Bağlantıları: Ulaşım Ağı Alternatifleri Tanımlanmış mı?

Literatür afet bölgelerine ulaşımın, yol çökmesi, kapanma, izdiham gibi sebepler nedeniyle engellenmesini önlemek amacıyla riskli bölgelerde alternatifli ulaşım bağlantılarının, açık alanların ana güzergahlara bağlanarak planlanmasını önermektedir. Bu nedenle imar planlarında ulaşım bağlantılarının bölgeden çıkışı destekleyen ya da açık alanlara erişen ana arterler için alternatifli olarak tasarlanıp tasarlanmadığı incelenmiştir.

Ulaşım ağı alternatifleri tanımlanmış mı? sorusunun incelemesi **Tablo 5'**de yer almaktadır. İncelemede MPYY'de belirlenmiş olan yol kademeleri esas alınmış olup genişliğine göre kademelenmesi şu şekildedir: Erişime Kontrollü Karayolu (Otoyol)> Bölünmüş Taşıt Yolu> Taşıt Yolu> Yaya Yolu. Bu çerçevede açık alanlara ulaşımın çoğunlukla çoklu taşıt yoluyla sağlandığı görülmüştür. Ancak açık alanlara ulaşımında alternatif yol tanımlarının yapılabileceği yorumu getirilememektedir.

SONUÇ: TÜRKİYE, İSTANBUL ÖRNEĞİNDE ARAY KONUSUNDA KENT PLANLAMA SÜRECİNİN VE İÇERİĞİNİN SORUNLARI

ARAY konusu, çağımız koşullarında küresel, ulusal ve yerel ölçeklerde örgütlenmeyi, yasal dayanağın sağlam olmasını, yönetim mekanizmalarının geliştirilmesini, teknolojinin geliştirilmesini, bilimsel çalışmaların desteklenmesini, toplum ile iletişim halinde olunmasını gerektiren bir süreci ifade etmektedir. Kent planlama ise bu sürecin ve mekanizmanın içerisinde yerleşmelerde yaşanabilecek zarar azaltma ve iyileştirme dönemlerinde etkin role sahip bir araç olarak görülmektedir.

Sonuç olarak Analiz-1 Üst ölçekli belgelerde afet risk azaltımı ve yönetimi kapsamında kent planlamanın rolü ve kapsamına dair içerik ve söylem olgunlaşmış mı? sorusunun yanıtına yönelik bulgular şunlardır.

- o ARAY için ulusal ölçekte incelenen yönlendirici ve tanımlayıcı belgelerde kavramların olgunlaşmadan işlendiği ve kent planlama ile ilişkisinin kurulmadığı görülmüştür.
- o Zarar görebilirlik olgusu ulusal olarak UDSEP belgesinde geliştirilmiş fakat diğer belgelere yansımamıştır.

- o Fiziksel zarar görebilirlik olgusu 6306 sayılı yasa ile kısmen tanımlanmaktadır. Genel olarak kısıtlı risk analizi açılımı ile kentlerde riskli alanlar tespit edilerek kentsel dönüşüm projeleri uygulanmaktadır.
- o Belgeler arasında tutarsızlıklar ve kavram karmaşası olduğu görülmüştür.
- o Senaryo ve izleme süreçlerine dair hiçbir iz bulunmamaktadır.
- o Kent planlama ile afet riski azaltımı ve yönetimi arasında kurulan ilişki sadece risk analizlerinde mikrobölgeleme haritalarının kullanılması ile kurulmuştur.
- o Sakınım planı kavramı mevcuttur fakat tanımı, içeriği ve yöntemi bulunmamaktadır. Kent planlamanın risk azaltımı konusunda yapması gerekenlere dair içerik geliştirilmemiştir. Buna rağmen risk durumunun ne olduğu belli olmayan bölgelerde «afet riskli olması nedeniyle kentsel dönüşüm» adı altında uygulama planları üretilmektedir.
- o Bunlara göre, ülkede afet riski azaltımı ve yönetiminde kent planlamanın rolü, işlevi gibi konularda söylemsel çerçeveye uygunlaşmamıştır.

Diğer bir analiz olan Analiz-2 ile Yerel ölçekte planlama hiyerarşisine göre afet risk azaltımı ve yönetimi kapsamına giren planlama çalışmaları süreci ve plan kararları içeriği nasıl şekillenmiştir? sorusunun yanıtına yönelik bulgular ise aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- o Uygulama planlarının hazırlandığı 6306 sayılı yasaya göre ilan edilen riskli alanların, risk tanımlarının içeriği, literatüre göre kısıtlı kalmaktadır.
- o İstanbul için; tehdit analizinde senaryoların üretilmesi ve bu senaryoların fiziksel zarar görebilirlik verileri ile karşılaştırılarak ağır-orta hasarlı yapıların, fiziksel alt yapı hasarlarının oluşma ihtimalleri ve büyüklükleri, can kaybı ihtimalleri, ağır-orta yaralanma ihtimalleri, hasar görecektir sanayi ve ticaret alanları ve benzerinin tespiti ilk defa JICA projesinde tespit edilmiştir. Ardından 2009 yılında İBB Zemin Deprem İnceleme Müdürlüğüne JICA senaryolarına dayanarak güncellenen veriler ile olası hasar tespitleri yapılmıştır. Bu çalışmaları İDMP’de altlık olarak kullanılmış fakat, İDMP kararları ÇDP plan kararlarına kısmen yansımıştır.
- o Bu durum planlama sürecinde bilgi ve deneyimlerin takip edilmemesi nedeniyle boşlukların doğduğunu göstermektedir.
- o Senaryo üretimi, risk derecelemesi, katılım, izleme gibi ARAY kapsamında kent planlamanın çalışması gereken konuların hiçbirinin uygulamadaki planlarda dikkate alınmadığı görülmektedir.
- o 6306 sayılı yasa ile ilan edilen riskli alanlarda risk azaltımı söylemi ile yoğun yapılaşmaya izin verilmektedir.
- o Yasanın kentsel dönüşüm ve yapı kodlarının iyileştirilmesi konusunda etkin olduğu görülmektedir.
- o Kentsel dönüşüm ve yapılaşma kodlarının iyileştirilmesi elbette deprem tehdidine karşı önemli bir güçlenme kaynağıdır ancak

kentsel dönüşüm olgusunun kendi içindeki sosyo-ekonomik handikapları, yarattığı yükseklik, yoğunluk ve değer artışları kenti farklı belirsizliklere taşımaktadır ve risk olgusu artmaktadır.

- o Buna göre; Gerçekleştirilen kent planları gereken aksine kentsel belirsizliklerin artmasına neden olmaktadır.
- o Ayrıca analiz 2-E’de afet riski azaltımı konusunda yerelde gerçekleştirilmiş planlar arasında bilgi ve deneyim aktarımı bulunmamaktadır. Dolayısıyla kent planları sistemi izleyememektedir. Bu durum Türkiye’de ARAY kapsamında teknik ve yöntemin henüz gelişmediğinin göstergesidir. Kent planlama kendinden önceki çalışmaları görmezden gelerek sistemi izleyememektedir. Bu nedenle kent planlama sisteminin bu tür manipülasyonlara karşı dirençli kalmadığı düşünülmektedir.

Analiz-3 ile araştırılan Afet riski söylemi ile nedenlenen imar planları risk azaltımı kaygısı ve içeriğine sahip mi? sorusunun yanıtına yönelik bulgular ise şunlardır:

- o 6306 sayılı yasa ile ilan edilen, kent bütünlüğünden kopuk riskli alanlara dair yapılan imar planında risk azaltımına dair toplumu, yapılaşmayı, kentsel dokuyu yönlendirici kılavuzluk edebilecek hiçbir tanım ve yönlendirme bulunmamaktadır.
- o Genel olarak yapı ve nüfus yoğunluğunda artışa neden oldukları görülmektedir.
- o Yeşil alanlarda artış görülmektedir. Yapılar dikeyde yükselmektedir. Tüm alanlar riskli alan olmasına rağmen, kent bütününde tutarlı yapılaşma kararları görülmemektedir.
- o Planlar sadece yapı kodlarını iyileştirmektedir. Riskli olarak tanımlanmış alanlara gelişme imar planı mantığı ile yaklaşmıştır. Sadece yapıların yenilenmesinin riski kaldıracığı fikrinin hâkim olduğu görülmektedir.
- o Buna göre; risk söylemi ile üretilen planlar risk azaltımı kaygısı ve içeriğinden bağımsızdır. Risk azaltımı söylemiyle imar planları manipülasyon edilmektedir.

Sonuç olarak; kentsel tehditlerin, zarar görebilirliklerin ve riskin tanımının yapıldığı; risk araştırmaları ve analizi konusunda yönlendirici, senaryo üretimi ve izlemeyi katılımcı süreçlerle tanımlayan ve dirençli toplum hedefini açıklayan ve kapsayabilen ARAY odaklı kent planlama içeriğinin üst ölçekli belgelerde olgunlaşmadığı görülmüştür. İBB Deprem ve Zemin İnceleme Müdürlüğü’nün 2000 yılından itibaren risk analizi konusunda yürüttüğü projeler bu alanda etkin çalışmalar yapıldığını göstermektedir. Sosyal Zarar görebilirlik analizi henüz sadece MEGAİST kapsamında vardır. İçinde bulunduğumuz dönemde sosyal zarar görebilirlik analizleri çalışması sürdürülmektedir. İBB tarafından yürütülen bu çalışmaların, diğer büyükşehir belediyelerine örnek teşkil ettiği düşünülmektedir.

Bu çerçevede sakinim planlaması ve iyileştirme planlaması kapsamının geliştirilerek sosyal, ekonomik, mekânsal sorunların tanımlanması ve çözümlenmesi yöntem ve araçlar konularında yönlendirici olan içeriğin tanımlanması gerektiği düşünülmektedir. Bu kapsamda belirlenen riskli alanlarla yerel kentsel yenileme ve dönüşüm uygulamaları yönlendirilebilmeli, kapasite geliştirilebilmelidir.

Ülkemizde ARAY konusunda 1999 depreminden sonra önemli adımlar atıldığı ve çeşitli yapılanmaların gerçekleştirildiği görülmüştür. Ancak bu olumlu adımlar kent planlama disiplinine henüz tam olarak yansımamıştır. İstanbul Deprem Master Planı gibi bir süreç deneyimlenmiş, birikim sağlanmış fakat bir sonraki planlara etki edememiştir. Bununla birlikte uygulamaların dayanağı olan kentsel dönüşüm yaklaşımı ile yapı kalitesi iyileştirilmekte ancak yerleşmeler altyapı, ekonomi ve sosyal yapı olarak da çeşitli belirsizliklere sürüklenmektedir. Bu durum literatürün tanımlandığı, belirsizlik arttıkça risk artar kabulü ile paralel görülmektedir.

Üst ölçekte tanımlanmış ve kabul görmüş tutarlı bir kavramsal ve yöntemsel yaklaşım oturmada için, yerel uygulamalarda kent planlama risk değerlendirmesinden bağımsız sadece yapılaşma değeri belirleyen bir araç olarak kullanıldığı görülmüştür. Ülkemizde planlama disiplini için risk analizi yöntemleri belirli hale getirilebilmeli, risk azaltma, iyileştirme ve sakınım planlarının içeriği geliştirilebilmeli ve yasal dayanak oluşturulabilmelidir.

KAYNAKLAR

- AFAD (2011) *Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı*, [<http://www.deprem.gov.tr/tr/kategori/ulusal-deprem-stratejisi-ve-eylem-planı-50009>] Erişim Tarihi (04.05.2017).
- BALAMIR, M. (2018) *Afetler, Risk Yönetimi ve Sakınım Planlaması Açıklamalı Kavram ve Terimler Dizini*, ŞPO Yayınlar, Ankara.
- CARDONA, O. (2007) *Indicators of Disaster Risk and Risk Management*, Inter-American Development Bank Sustainable Development Department, Washington D. C.
- ÇŞB (2010) *Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı*, [<http://www.csb.gov.tr/projeler/kentges/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu&Id=68311>] Erişim Tarihi (12.04.2017).
- ÇŞB (2019) *Bütçe ve Yatırım Program Birinci Dönem Gerçekleşme Raporu* [<https://webdosya.csb.gov.tr/db/strateji/haberler/1.donemgerceklesme2019-20190510144734.pdf>] Erişim Tarihi (30.11.2020).
- İBB (2003) *İstanbul Deprem Master Planı*, Büyükşehir Belediyesi Deprem ve Zemin İnceleme Müdürlüğü, İstanbul.
- İBB (2009a) *İstanbul Olası Deprem Kayıpları Tahmini*, Büyükşehir Belediyesi Deprem ve Zemin İnceleme Müdürlüğü, İstanbul.
- İBB (2009b) *İstanbul 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Raporu*, Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Şehir Planlama Müdürlüğü, İstanbul.
- JHA K. A., MINNER, T.W., STANTON-GEDDES Z. (2013) *Building Urban Resilience Principles, Tools and Practice*, The World Bank, USA.
- RANKE, U. (2016) *Natural Disaster Risk Management; Geosciences and Social Responsibility*, Springer International Publishing, Switzerland.
- RESMÎ GAZETE (2000) *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005*, sayı 24100 (mükerrer).

- RESMİ GAZETE (2006) *Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013*, sayı 26215 (mükerrer).
- RESMİ GAZETE (2013) *Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2014-2018*, sayı 28699 (mükerrer).
- RESMİ GAZETE (2012a) 6306 sayılı *Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun*, sayı 28309.
- RESMİ GAZETE (2012b) 6306 Sayılı Kanun'un Uygulama Yönetmeliği, sayı 28498.
- RESMİ GAZETE (2014) *Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği*, sayı 29030.
- ROESER, S., HILLERBRAND, R., SANDIN, P., PETERSON, M. der. (2012) *Handbook of Risk Theory*, Springer. Dordrecht, Heidelberg, New York, London.
- SHAW, R., SRINIVAS, H., SHARMA, A. (2009) *Urban Risk Reduction: an Asian Perspective*, Emerald Group Publishing Limited, United Kingdom, North America, Japan, India, Malaysia, China.
- SHAW, R., RAHMAN, A., SURJAN, S., PARVIN, ARA, G. (2016) *Urban Disasters and Resilience in Asia*, Elsevier Butterworth-Heinemann, USA.
- TRAN, P., KANEKO, F., SHAW, R., LORNA P. V., HIDETOMI, O. (2009) *Urban Disaster Risk Analysis, Action Planning, and Implementation Management*, *Urban Risk Reduction: an Asian Perspective*, der. Shaw, R., Srinivas, H., Sharma, A. Emerald Group Publishing Limited, United Kingdom, North America, Japan, India, Malaysia, China.
- UNISDR (2007) *Hyogo Framework*, Switzerland.
- UNISDR (2009) *Terminology on Disaster Risk Reduction*, Switzerland.
- UNISDR (2015) *Sendai Framework*, Switzerland.

Received: 30.12.2020; Final Text: 20.12.2021

Keywords: Disaster reduction and management; urban planning; Istanbul; areas under disaster risk; disaster risk analysis

URBAN PLANNING IN RELATION TO DISASTER RISK MANAGEMENT: THE PLANS AND THEIR IMPLEMENTATIONS IN İSTANBUL

The main question of this study is whether urban planning plays an active role in disaster risk reduction and management (DRRM) or not in Turkey. Gölcük and Düzce Earthquakes in Turkey (1999) showed the problem of unplanned urbanization has caused great suffering and economic loss in a striking way. At the same time, it was understood how administrations and society were unprepared for disasters with only the emergency response method. Then the last twenty years have attempted to maintain the process in parallel DRRM directions with international perspective and great progress has been made in Turkey. However, this research was developed with the concern that similar development was not recorded in the urban planning regulation and practice.

Urban planning is a tool to support spatial damage reduction and development of social knowledge and awareness to realize the DRRM process. Accordingly, the determination of land use decisions and

construction conditions, as well as ensuring participation in the production of planning decisions to cover various social sub-groups are directly within the scope of risk reduction. In this study, how the concepts and methods defined within the scope of DRRM are developed and applied through urban planning have been accepted as indicators in measuring how much DRRM can be achieved. Accordingly, the documents developed in the country and local scale within the scope of DRRM after the 1999 Gölcük and Düzce earthquakes were examined in depth which describe the role, content and application of urban planning in Turkey and Istanbul.

The documents examined in the study recorded the developments in the period between 2000 and 2017. Documents examined on the national scale consist of laws, regulations, development plans and strategy documents. On the local scale, risk analysis reports made after the earthquake, master and environmental plans, as well as risky areas approved by law No. 6306 and developing transformation plans for these areas were examined in the case of Istanbul.

As a result of the research, it has been determined that the conceptual and theoretical framework developed on a national scale is immature, local practices produce controversial results and cannot draw a clear framework. The results obtained due to this contradiction are urban planning has been manipulated with the discourse of risk reduction, have not focus on solving the problem yet, and the increasing in urbanization and population density in risky areas to cause increasing uncertainty in the city.

AFET RİSKİ YÖNETİMİ KAPSAMINDA KENT PLANLAMA; İSTANBUL PLANLARI VE UYGULAMALAR

Araştırmanın temel sorusu Türkiye’de kent planlamanın afet riski azaltımı ve yönetimi (ARAY) sürecinde etkin rol alıp almadığıdır. 1999 yılı Gölcük ve Düzce depremleri Türkiye’deki plansız kentleşme sorunun büyük acılara ve ekonomik kayba neden olabileceğini çarpıcı bir şekilde göstermiştir. Aynı zamanda sadece acil durum müdahalesi yöntemi ile afetlere karşı ne kadar hazırlıksız kalındığı anlaşılmıştır. Ardından geçen yaklaşık yirmi yıllık süreçte Türkiye’de ARAY kabulleri uluslararası perspektifle paralel sürdürülmeye çalışılmış ve büyük gelişme kaydedilmiştir. Ancak kent planlama ile ilgili yönetmeliklerde ve planlama pratiğinde benzer gelişmenin kaydedilmediği kaygısı ile bu araştırma geliştirilmiştir.

Kent planlama, ARAY sürecinin gerçekleştirilmesi için mekânsal zararların azaltılması ve toplumsal bilgi, bilincin geliştirilmesinde destek olan bir araçtır. Buna göre arazi kullanım kararları ve yapılaşma şartlarının belirlenmesi ile planlama kararlarının üretiminde katılımın çeşitli sosyal grupları kapsayacak şekilde sağlanması doğrudan risk azaltma kapsamına girmektedir. Bu çalışmada ARAY kapsamında tanımlanan kavramların ve yöntemlerin kent planlama sürecinde nasıl geliştirildiği ve uygulanabildiği ARAY’ın ne kadar gerçekleştirilebildiğinin ölçülmesinde gösterge olarak kabul edilmiştir. Buna göre, 1999 Gölcük ve Düzce depremlerinin ardından ARAY kapsamında Türkiye ve İstanbul’da ülke ve yerel ölçekte geliştirilen, kent planlamanın rolünü, içeriğini ve uygulamasını tanımlayan belgeler derinlemesine incelenmiştir.

Çalışmada incelenen belgeler 1999 afetinden sonra acil durum müdahalesi yönteminden, afet risk azaltımı ve yönetimi yöntemine geçen Türkiye’de 2000-2017 yılları arasında geçen süreçte yapılan düzenlemeleri

kaydetmiştir. Ulusal ölçekte incelenen belgeler yasa, yönetmelik, kalkınma planları, strateji belgelerinden oluşmaktadır. Yerel ölçekte ise İstanbul örneğinde deprem sonrası yapılan risk analizleri, master ve çevre düzeni planları ile 6306 sayılı yasa ile ilan edilen riskli alanlar ve bu alanlara dair gelişen imar planları incelenmiştir.

Araştırmanın sonucunda, ulusal ölçekte gelişen kavramsal ve teorik çerçevenin olgunlaşmamış olduğu, yerel uygulamaların da tartışmalı sonuçlar ürettiği, net bir çerçeve çizemediği tespit edilmiştir. Ancak söylemsel çerçeve risk azaltımı ile kurgulanmıştır. Bu çelişki kent planlamanın risk azaltımı söylemi ile manipülasyon edildiği, henüz tam olarak sorunu çözmeye odaklanmadığı ve riskli alanlarda yapılaşma ve nüfus yoğunluğunun artması ile kent bütününde belirsizliğin artması sorunun üretildiği sonuçları elde edilmiştir.

AYŞE ÖZYETGİN ALTUN; B.Arch, M.Sc., PhD.

Received her bachelor's degree in city and regional planning from Mimar Sinan Fine Arts University in 2007; and master's degree in urban design from Istanbul Technical University in 2011. Earned her PhD. degree in urbanism from Mimar Sinan Fine Arts University in 2017. Major research interests include planning theories, urban conservation and renewal, resilience theory and disaster risk reduction. ayseozyetginaltun@gmail.com

HÜRRİYET GÜLSÜN ÖĞDÜL; B.Arch, M.Sc., PhD.

Received her bachelor's degree in city and regional planning from Middle East Technical University (METU) in 1983 and master's degree in Regional Planning from METU in 1986. Earned her PhD. degree in urban and regional planning from Mimar Sinan Fine Arts University in 1999. Major research interests include regional planning, rural studies, housing, and geography. hurriyet.ogdul@msgsu.edu.tr

TARİHİ DOKUDA YARIŞMA YOLUYLA ÜRETİLMİŞ MODERN MİMARLIK ÜRÜNLERİ: HÜKÜMET KONAKLARI ÖRNEĞİ (1965-1985) (1) Tuba BÜLBÜL BAHTİYAR*, Esra YALDIZ**

Alındı: 01.07.2020; **Son Metin:** 15.08.2021

Anahtar Sözcükler: Hükümet konakları; mimari proje yarışması; tarihi dokuda yeni yapı; tasarım ölçütleri; modern mimarlık.

1. Bu çalışma Tuba Bülbül Bahtiyar'ın Doç. Dr. Esra Yıldız danışmanlığında Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü'nde devam etmekte olan doktora tezine dayanmaktadır.

GİRİŞ

Koruma kavramı, 18. yüzyılda şekillenmeye başlamış, 19. yüzyılın sonlarına doğru kuramsal temeller üzerinde bir gelişim göstermiş ve 20. yüzyıl başlarında tek yapı ölçeğinden çıkarak anıtların çevresi ile birlikte korunması gerektiği üzerine yoğunlaşmıştır (Jokilehto, 2002). Özellikle 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde koruma kavramı, tek tek yapıların korunması kapsamında değil, tarihsel süreç içerisinde kültürel birikimin okunabildiği ve tarihsel süreklilik içeren yerleşmelerdeki tahribatlara yönelik önlemleri de kapsayıcı şekilde genişlemiştir. Bu sebeple koruma, bozulmanın önlenmesine karşı bir eylem olmanın yanı sıra doğal ve kültürel çevrede geçmişten gelen mesajların geleceğe aktarılmasında etkin bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır (Feilden, 1982).

Uluslararası platformlarda koruma ile ilgili en erken açılımlardan biri olan 1931'de Atina'da toplanan, Tarihi Anıtların Korunması ile ilgili Mimar ve Teknisyenlerin 1. Uluslararası Konferansı'nda tarihi anıtların çevrelerine de saygı gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca bu yapıların yalnız bırakılmasının önlenmesi, kütle, renk ve üslup bakımından uygunsuz yeni yapılarla çevrelenmesine engel olunması gerektiği (ICOMOS, 1931) üzerinde durulmuştur. Ardından I. ve II. Dünya Savaşları sırasında kentsel alanlarda oluşan yıkımlar ile eskinin yakınındaki yeni yapılaşma sorunu ortaya çıkmış; II. Dünya Savaşı sonrası harap olan Avrupa kentlerinde, yıkılan yapıların yerine aynı şekilde benzerlerinin yapıldığı yaklaşımlar gündeme gelmiştir (Bilgin Altınöz, 2010). Le Corbusier gibi modern hareketin temsilcileri, bu durum karşısında geçmişin taklidinin özgün olanın değerini de azalttığını ifade ederek tarihi çevrelerde yapılan uygulamalarda eskinin taklidine karşı bir duruş sergilemişlerdir (Jokilehto, 1998). II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da yaşanan bu gelişmeler ile birlikte koruma disiplini içinde çevre ile birlikte kentsel ölçekte bir korumanın gerekliliği tekrar gündeme gelmiştir. Koruma ile ilgili düşünsel zeminlerin oturmaya başladığı 1964 Venedik Tüzüğü'nde, anıt

* Institute of Natural and Applied Sciences, Necmettin Erbakan University, Konya, TURKEY.

** Department of Architecture, Faculty of Fine Arts and Architecture, Necmettin Erbakan University, Konya, TURKEY.

kavramının kapsamı genişletilerek, anıtın içerisinde bulunduğu çevreyle birlikte korunmasını öngören bütüncül koruma anlayışı (ICOMOS, 1964) benimsenmiştir. Bu tarihten sonra alınan bütün kararlarda tarihi çevrelerin de korunması gerekliliği çağdaş koruma düşüncesinin temelini oluşturmuştur.

Tarihi çevreler süreç içerisinde edindikleri kültürel kimliklerini, farklı dönemlerin deneyimlerini ve mesajlarını bugüne aktarmakta büyük rol oynamaktadırlar (Feilden, 1982). İçerisinde bulunulan toplumun sosyal ve kültürel değerlerini, mimari oluşumlarını yansıtan tarihi çevrelerin; toplum, sosyal yaşam, kültür, doğal yapı, sokaklar, caddeler ve mimari ürünler gibi içerisinde barındırdığı her parça ile bir bütün olarak algılanıp, bütüncül şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir (Zeren, 2019). Bu alanlarda özgün kimliğin korunması ve yeni ile birlikte yaşatılmasını hedefleyen çalışmalar oldukça önemlidir. Bu bağlamda ele aldığımız tarihi dokuda yeni yapı uygulamaları yıllardır üzerinde konuşulup tartışılmış; bu alanlarda yeni yapının nasıl yapılacağı ile ilgili kesin sınırlar çizilememiş ve her zaman farklı fikirler ortaya atılmıştır. Buradaki en önemli nokta, geçmişteki ya da gelecekteki her iki yapı ya da dokunun, içerisinde bulunulan çağın olanaklarını yansıtabiliyor olmasıdır (Bloszies, 2012). Tarihi dokuda yeni yapı uygulamalarında; yeni ve farklı sözlerin söylendiği, tasarımın sorgulandığı, eleştirel ve özgün ürünlerin ortaya konduğu (Sayar, 2004), bir proje üretim süreci de mimari proje yarışmaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mimari yarışma projeleri; Türkiye tarihine ilk olarak 1930 yılında düzenlenen Bursa Belediyesi Hal Binası Yarışması ile girmiştir. Ardından bu yarışmalar çeşitlenmiş; başlangıçta önemli yapılar için uluslararası yarışmalar açılırken, ilerleyen dönemlerde ulusal yarışmalar da açılmaya başlamıştır (Özbay, 1993). Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında mimari proje yarışmaları, yalnızca mimarlık ürünü elde etmenin bir yolu olmayıp, aynı zamanda Anadolu kentlerinde modern mimarlık söyleminin ve üretiminin yaygınlaştırılmasında ve benimsenmesinde büyük rol oynamıştır. Bu yarışmalar sayesinde Anadolu kentlerinde modern mimari kimliğin oluşum sürecine katkı sağlanmış; belirli bir dönemin mimarlık kültürünü yansıtan, kente kimlik kazandıran, kentlinin belleğinde anı değerine sahip olan, yapıldığı dönem için çağdaş yapım tekniklerini içeren, tasarımda sosyal ve ekonomik stratejiler barındıran yapılar inşa edilmiştir. Bu yapılar tüm bunların yanı sıra belge değeri taşımakta olup; nitelikleriyle ve tasarım anlayışlarıyla Türkiye'nin 20. yüzyıl modern mimarlık mirasının önemli bir kısmını oluşturmaktadır (2).

Türkiye'de yarışma yolu ile inşa edilmiş yapı türlerinin başında hükümet konakları gelmektedir. Hükümet konakları 19. yüzyılda Batılılaşma hareketlerinin etkileriyle birlikte yönetim sisteminin değişmesi sonucu ortaya çıkan bir yapı türüdür (Topçubaşı ve Eyüpgiller, 2011). Genellikle bu yapılar modern kent düzenlemeleri kapsamında oluşan hükümet meydanlarında yer almaktadır (Ortaylı, 1985; Yazıcı, 2008). Cumhuriyet öncesinde ve 1930'lu yıllara kadar yapılmış hükümet konaklarında I. Ulusal Mimarlık Akımı egemen iken 1940-50 yılları arasında II. Ulusal Mimarlık Akımının egemenliği söz konusudur. 1950 sonrası kentsel nüfus artışı ile birlikte kentlerin büyümesine karşı mevcut hükümet konakları yetersiz kalmaya başlamış; arazisi uygun olan hükümet konaklarının bulunduğu yerdeki boş alanlara ek yapılar yapılmıştır (Mimarlık, 1984a). Bu yıllarda Hükümet Konaklarının yarışma yolu ile elde edilmesinin bir gelenek haline geldiğini söylemek mümkündür. Cumhuriyet döneminden günümüze

2. Mimarlık kuramı ve pratiğindeki değişimlerle ilişkili olarak devingen bir yapıya sahip olan koruma düşüncesinde; 20. yüzyılın sona ermesiyle birlikte modern mimarlık mirasının korunması da gündeme gelmiş, bu yapıların kültürel mirasın bir parçası olarak yeni bir kimlik kazanmasıyla birlikte koruma kuram ve ölçütlerinde sınırlar değişmiştir (Polat ve Can, 2008).

kadar 40 farklı hükümet konağı yarışması yapılmış ve bunlardan 31'i uygulanmıştır (Tablo 1).

Tarihi dokuda yeni yapı bakış açısı ile ele alınan bu çalışmanın; Türkiye'de mimarlık alanında modernleşme sürecinin yoğun bir şekilde yaşandığı ve tarihi dokuda yeni yapı tasarımının gündeme geldiği 1965-1985 yılları arasında Anadolu'nun farklı kentlerinde yarışma yolu ile üretilmiş, Hükümet Konakları üzerinden tartışılması hedeflenmektedir. Bu yarışmalardan Artvin, Hatay, Sinop, Sivas, Afyon ve Erzincan kentlerinde tarihi bir yapının yanında inşa edilmiş olanlar çalışma kapsamında incelenmiştir. İncelenen yapıların tamamı tarihi kent merkezinde olup, Osmanlı veya Cumhuriyet Döneminde inşa edilmiş tarihi yapıların yanında yapılmış yeni yapılarıdır. Yarışmaların değerlendirme ölçütlerinde ve jüri raporlarında tarihi yapıya vurgu yapılmış ve onun tasarımın bir parçası haline getirilmesi istenmiştir. Bu kapsamda incelenen yarışma projeleri, kültürel mirası koruma ile ilişkili ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar ile uzmanlar tarafından tanımlanan tarihi dokuya yeni yapı yaklaşım şekilleri ile uluslararası kurumlar tarafından yayınlanan bildiğe, tüzük ve yönetmeliklerden faydalanılarak hazırlanmış ölçütler üzerinden değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Türkiye'de yarışma yolu ile inşa edilmiş hükümet konakları

TARİHİ DOKUDA YENİ YAPI

Tarihi çevreler geçmiş dönemlerin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını, yaşam biçimini ve felsefesini yansıtan, çevre-yapı, yapı-insan arasındaki ilişkilerin uygunluğu açısından oldukça önemli bir birikimin ifadesidir (Arabacıoğlu ve Aydemir, 2007). Kent kültürünün ve kent kimliğinin önemli bir parçası olan tarihi çevrelerin gelecek kuşaklara aktarılması en önemli sorumluluklardan biridir. Toplumların, geçmişle bağlarını kuran tarihi çevrelerin sürekliliği, topluma kimliğini bulmada yardımcı olarak kültürel ve sosyal çevrenin oluşumuna katkıda bulunmaktadır (Kuban, 2000).

19. yüzyılın sonunda koruma düşüncesinin kuramsal temellerinin oluşumunda rol oynayan Camillo Boito ve Gustavo Giovannoni gibi (Jokilehto, 1998) korumacılar tarafından tarihi yapıların içinde buldukları kent dokuları ile birlikte korunması gerekliliği gündeme getirilmiştir. Tarihi dokuların korunması ve buralara yapılacak olan müdahaleler ise 20. yüzyıl başlarında uluslararası platformlarda ele alınmaya başlamıştır. 1931 yılında Atina Konferansı'nda uzmanlar tarafından tartışılan bu kavram 1932 yılında Carta Del Restauro'da yasallaştırılmıştır. 1964'te Venedik Tüzüğü'nün yürürlüğe girmesi ile birlikte koruma kavramının kapsamı genişletilerek, anıtın bulunduğu bağlamla birlikte korunması kavramı gündeme gelmiştir. Korumayla ilgili en erken ve geçerli açılım olan Venedik Tüzüğü, tarihsel yapıların tek tek koruma sürecinden, çevresinin, tarihi konut dokularının, tarihi kent merkezlerinin, kent bütünüünün korunması gereğinden; yapıların bulunduğu bağlamın özelliklerine ve anlamına kadar olan değerlerinden bahsetmekte; tarihi çevrelerin durağan olmayan dinamik yapısına dikkat çekmektedir (Erder 2018). ICOMOS'un 1967 yılındaki ilk toplantısında korumanın temel amaçlarından birinin tarihi dokuların korunması ve modern kentle ilişkilerinin sağlanması konusu ele alınmış (Horler, 1975); 1972'de Budapeşte'deki toplantısında ise tarihi yerleşmelerde modern mimarinin tanımlanması; 1978'de Moskova'da kentsel gelişmelerde tarihsel yerleşimler ve tarihsel mahallelerin korunması sorunları gündeme gelmiştir (Erder, 2018). 1975 yılındaki Amsterdam Bildirgesi'nde tarihi çevreler için bütünlük korumanın gerekliliği vurgulanmıştır (ICOMOS, 1975). UNESCO'nun 1976 yılındaki Nairobi Bildirgesi'nde (Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rollerini Konusunda Tavsiyeler), tarihi çevrelere yapılacak olan müdahaleler ile karakterlerinin etkin bir biçimde korunmasına özen gösterilmesi (UNESCO, 1976) konusu üzerinde durulmuştur. Bu ve bunun gibi birçok toplantıda, koruma yönetiminde disiplinler arası bir yaklaşım oluşturmak amacıyla tarihi yapılar ve yerleşimleri de kapsayan, temel ilkeleri belirleyen, yol gösterici Burra Tüzüğü (ICOMOS, 1999b), Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü (ICOMOS, 1999a), Declaraton Of Foz Do Iguaçu (ICOMOS, 2008), Valetta İlkeleri (ICOMOS, 2011a), Paris Deklarasyonu, (ICOMOS, 2011b), Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi (ICOMOS, 2013a) gibi tüzükler hazırlanmıştır.

Tarihi dokuda yeni yapı konusu ülkemizde ise 19. yüzyılın ikinci yarısında gündeme gelmiştir (Erder 2018). Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun (GEEAYK) 1951 yılında kurulması ile birlikte tarihi yapıların çevreleriyle bir bütün halinde düşünülmesi fikri önem kazanmıştır (Arslan vd., 2020). 1973'te yürürlüğe giren Eski Eserler Kanunu ile kentsel ölçekte koruma yasallaşmış ve sit kavramı gündeme gelmiştir. 1983'te ise 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile sit alanı tanımları belirginleşmiş ve koruma amaçlı imar planı kavramı ortaya

çıkıştır (Bilgin Altınöz, 2010; Erder 2018). 2005 yılında çıkan Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi, Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik ile çevreyle birlikte bütüncül koruma yasallaştır. Günümüzde tarihi dokuda yeni yapılaşma koşullarının koruma imar planı ile belirlenmesi esas olup; Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun 720 sayılı Kentsel Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları ile ilgili İlke Kararı dikkate alınmaktadır. Bu belgelerde yerleşimin doku özelliklerine bağlı olarak yoğunluk, kütle, konum, yükseklik, mimari özellikler, yapı malzemesi, yapım tekniği, renk, doku vb. koşulların tanımlanması gerekliliği genel bir ilke olarak belirtilmiştir (720 Nolu İlke Kararı, 2006), koruma esasları ve sınırları koruma kurullarının yetkisine bırakılmıştır (Bilgin Altınöz, 2010).

Tarihi Dokuda Yeni Yapıya İlişkin Tasarım Yaklaşımları

Geçmişten gelen kültürel birikimin ifadesi tarihi çevreler kente kimlik ve anlam kazandıran, kültürümüzün, geçmişimizin ve toplumsal belleğimizin en önemli unsurlarıdır. Zaman içinde değişimlere maruz kalan tarihi kent merkezlerinde bu değişimlerin kontrollü, koruma bilinci çerçevesinde olması ve doğru yönlendirilmesi tarihi dokuların zenginliğinin ve sürekliliğinin korunması açısından gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Bu noktada tarihi çevrelerde yeni yapılaşma, çevresel ve kültürel sürekliliğin korunabilmesi ve sağlanabilmesi için önemli bir girdi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihi dokuda yeni yapı tasarımı, tasarımcının tercih etmesi gereken yaklaşımları net çizgilerle belirlemek mümkün değildir ve tek bir doğrudan söz edilemeyecek kadar da zor bir tasarım sürecidir. Bu bağlam odaklı tasarım probleminde birçok farklı süreç ve yöntemler kullanılmakta olup birçok araştırmacı tarafından tasarım yaklaşımları farklı şekillerde ifade edilmiştir.

Tarihi dokuda yeninin inşasında; (i) uyum/benzer yaklaşımlar (tarihsel biçimlerin yorumu/tarihsel biçimlerin taklidi), (ii) karşıt/zıt yaklaşımlar, (iii) serbest yaklaşım (Velioglu 1992); (i) taklit, (ii) kontrast ve (iii) yorumlama (Doğrusöz, 1994) ; (i) aynısını yapmak, (ii) benzerini yapmak, (iii) referans vermek ve (iv) zıtlık yaklaşımı gibi farklılaştırılmış ancak uyumlu tasarımları (Semmes, 2007) benimseyen araştırmacılar olduğu gibi her zaman tarihi dokudaki yeni tasarımlarda zıtlık olduğunu varsayan (i) aşırı, (ii) ölçülü, (iii) göndermeli (Bloszies, 2012) tasarım yaklaşımları da bulunmaktadır. Tarihi dokuya odaklanan ve yeniyi de tasarımda bir girdi olarak kullanan (i) bağlamsal benzerlik, (ii) bağlamsal süreklilik, (iii) bağlamsal karşıtlık ve (iv) serbest stil (Rıza ve Doratlı 2015) yaklaşımlarına ilaveten yeni ile eski ilişkisini benzeşme/farklılaşma birlikteliğinde ele alan (i) üslup taklidi, (ii) geleneksele öykünme ve (iii) aykırı yaklaşım (Zeren, 2019) olarak sınıflandırmalar yapan yaklaşımlar da bulunmaktadır.

Literatürde bazı araştırmacıların tarihi dokuda yeni yapı için modernist bir bakış açısı ile tarihi yapılara zıtlık oluşturacak tasarımları, özellikle yeni ve eski yapıları ayırt etmenin bir yolu olarak benimsedikleri (Semmes, 2007); bazı araştırmacıların ise özellikle bağlama odaklanan, bağlamla uyumlu tasarım yaklaşımlarını ele aldıkları görülmektedir. Farklı bir tarihi dokuda yeni yapı yaklaşımı da tarihsel kıyasları yakından takip ederek, yeninin eskiye uyarlanması ya da yeni ile eskinin karşılaştırılmasıdır (English Heritage, 2001). Bu noktada yeni-eski ilişkisini farklılaşma-benzeşme birlikteliğini savunan, yeni olanın tarihi dokudan farklılaştırılması ve tarihi malzemelerle uyumlu olması özellikle, boyut, ölçek, oran ve çevrenin bütünlüğünün korunmasının öncelikli olduğu yaklaşımların

varlığından da söz edilebilir (Semmes, 2007). Görülüyor ki tarihi çevrelerde yeni yapılaşma için tek bir çözüm ve tasarım yaklaşımı bulunmamaktadır. Mevcut dokunun varlığının ve değerlerinin bilincinde olmak, mevcuda saygı göstermek ana ilkelerden biri olarak ele alınmalıdır. Tek başına bir yaklaşımın ise başarılı olması pek olası değildir. Tasarımcı, belirli yönlere odaklanmak yerine tüm ilkeleri göz önünde bulundurarak, bir denge içerisinde olmalıdır (The Scottish Government, 2011).

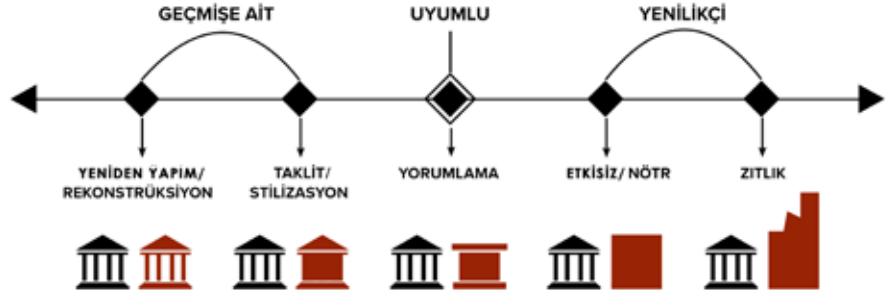
Sonuç olarak, tarihi dokunun mevcut karakterlerini iyileştiren ve güçlendiren değişiklikler ya da eklemeler olumlu iken; mevcut karakterini zayıflatan veya azaltan değişiklikler veya eklemelerin olumsuz karşılandığını söylemek mümkündür (Semmes, 2007).

Tarihi çevreyi yorumlamada ve yeni ile eskiyi birlikte değerlendirmede temel oluşturacak ölçütler ise; kütle, üslup, yapı tekniği, işlev (Doğrusöz, 1994), boyut, ölçek, renk, oran, süsleme, ritim, malzeme, dolu-boş ilişkisi (Semmes, 2007), alan içinde uyumluluk, karakter, yükseklik, kompozisyon (Stavreva, 2017), yerel özellikler, biçim ve silüet (Velioğlu, 1992) olarak sıralanabilir. Bu ölçütler ve yaklaşımlar üzerinden tarihi dokuda yeni yapı tasarımı üç ana başlık ve beş alt başlıkta değerlendirmek mümkündür.

- Geçmişe ait (Retrospektif): Yeni yapıda geleneksel formlar yoğun olarak devam eder ve yeniye özgünden ayırmak veya yapıldığı dönemi tanımlamak oldukça zordur.
 - o Yeniden Yapım/Rekonstrüksiyon: Yıkılmış veya tahrip olmuş tarihi yapıların geçmişteki verilere dayanarak yeniden yapılmasıdır. Yeni yapı, tarihi yapının kopyası ya da benzeri şeklindedir.
 - o Taklit/Stilizasyon: Çağdaş mimarlık prensiplerine neredeyse hiçbir atıfta bulunmadan kompozisyonu, formu, malzemeyi, yapı tekniğini vb. taklit eden yeni yapıdır.
- Uyumlu: Geleneksel formların bazıları korunarak yeni formlara uyarlanır. Çağdaş unsurlar yapının dönemini yansıtırken; geleneksel formlar bağlamla uyumlu olmasını sağlar.
 - o Yorumlama: Geleneksel yapıların çağdaş yorumlarına, biçimlerine, kompozisyonlarına ve malzemelerine uyarlanan yeni yapıdır.
- Yenilikçi: Geleneksel formlarla hiçbir ilişki kurulmadan yeni formların benimsenmesidir. Çağdaş malzemelerin ve formların kullanılması ile yapının döneminin kolayca tanımlanması ve bağlamdan farklılaşması sağlanır.
 - o Etkisiz/Nötr: Mevcut bağlamın niteliklerini ve karakterini göz ardı eden tarafsız ve yalın yeni yapıdır.
 - o Zıtlık/Kontrast: Hacim, kompozisyon, form, ölçek, malzeme gibi özellikler açısından mevcut mimarinin özellikleri ile tezatlık oluşturan aykırı ve bireysel yeni yapıdır (**Resim 1**).

Yukarıda özetlenen tarihi dokuda yeni yapı tasarımındaki yaklaşım şekillerine dünyada ve Türkiye’de uygulanmış tasarımlar üzerinden örnekler vermek mümkündür. Geçmişe ait tasarım yaklaşımlarından biri olan yeniden yapım/rekonstrüksiyon uygulamaları Avrupa’da II. Dünya Savaşı sonrası tahrip olan kentlerde savaşın izlerini silmek ve kenti toplumun belleğindeki haline dönüştürmek için kullanılmıştır. Almanya’nın Prinzipsalmarkt Caddesi’nde ve Brüksel Grand Palace’da yer

Resim 1. Tarihi dokuda yeni yapı tasarımı yaklaşımları (yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Resim 2. Yeniden Yapım/Rekonstrüksiyon yaklaşımına dünyadan ve Türkiye'den örnekler

alan bazı yapılar bu yaklaşımın örneği niteliğindedir. Rekonstrüksiyon kendi içinde birçok tartışmayı barındırmakta olup; tarihi dokunun bütünlüğünün korunması açısından olumlu iken tarihi yapıları sebepten dolayı olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'de ise bu yaklaşıma Eskişehir Odunpazarı'nda Kurtuluş Savaşı esnasında kaçan Yunan askerleri tarafından tamamen yakıldığı bilinen on bir adet konağın yeniden yapımı/rekonstrüksiyonu (Nuhoğlu ve Geçimli, 2019) örnek verilebilir (**Resim 2**).

Makedonya'nın Üsküp şehrinde tarihi kent dokusu içinde yer alan ve Roma mimarisine form, süsleme ve kompozisyon anlamında benzerlik gösteren Arkeoloji Müzesi, taklit (stilizasyon) yaklaşımının örneklerinden biridir. İsveç'te Göteborg Belediye Binasının ek yapısı ise taklit ve yorumlamanın bir arada yapıldığı; tarihi yapıyı cephe elemanları anlamında taklit etse de eski ve yeni yapının ayrımının yapılabildiği bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de ise bu yaklaşıma örnek; Taksim'de yer alan, kütle ve gabari anlamında birçok tartışmalara yol açan Demirören Alışveriş Merkezi; geleneksel yapıların cephe, malzeme ve biçim özelliklerini aynen kullanılması sebebi ile taklit yaklaşımını benimsemektedir (**Resim 3**).

Resim 3. Taklit (Stilizasyon) yaklaşımına dünyadan ve Türkiye'den örnekler

Resim 4. Yorumlama yaklaşımına dünyadan ve Türkiye'den örnekler

Tarihi dokuda yeni yapı tasarımları genel olarak belirli başlıklara ayrılrsa da bir tasarım, bu yaklaşımların birden fazlasını da içinde barındırabilmektedir. Yorumlama yaklaşımına verilen örnekler de bunu destekler niteliktedir. Macaristan'ın Budapeşte kentinde yer alan Balna Alışveriş Merkezi cephe formu anlamında bitişiğinde bulunan tarihi yapıların yorumlaması olsa da yapının arka tarafına doğru büyüyen kütlesi ve kullanılan çağdaş malzemeler ile zıtlık yaklaşımı olarak da ele almak mümkündür. Benzer şekilde İstanbul'da, Taksim'de Maksim Gazinosu'nun yıkılması ile yerine yapılan Sofitel Otel; giriş cephesinde Maksim Gazinosu cephesinin yeniden yapımı ile rekonstrüksiyon; üst katlarda kullanılan çelik ve cam malzeme kullanımı ile zıtlık; gabari anlamında yorumlama yaklaşımı içindedir. Hollanda'nın Amsterdam kentinde tarihi yapıların bulunduğu cadde üzerinde yer alan Hudson's Bay Alışveriş Merkezi de cephe karakteri anlamında yorumlama yaklaşımı sergilemektedir (**Resim 4**).

Nötr yaklaşıma İspanya'nın Barcelona kentinde tarihi Katalan Elektrik Santrali'nin yanına yapılan yeni yapı örnek verilebilir. Tasarımın cam cephesi ve çağdaş malzeme kullanımı tarafsız ve yalın karakterde olmasını sağlamıştır. Benzer şekilde Almanya'nın Berlin şehrinde tarihi yapıların bulunduğu caddenin köşesine inşa edilen DBB Forum Konferans Binası yalın cephesiyle hem yorumlama hem nötr yaklaşımını bir arada sergilemektedir. Türkiye'de ise İstanbul, Beşiktaş sahilinde tarihi yapı komşuluğunda inşa edilen Deniz Müzesi'nin yalın cephesi, kütle oranları, güncel malzeme kullanımı ve saygılı tavrıyla etkisiz/nötr bir tasarım yaklaşımı sergilediğini söylemek mümkündür (**Resim 5**).

Yeniden yapım/Rekonstrüksiyon gibi zıtlık yaklaşımı da iki uç noktadan birinde yer almasıyla tartışmalı yeni yapıları meydana getirmektedir. Zıtlık yaklaşımının kabul görmesi diğer yaklaşımlara göre daha zordur;

Resim 5. Etkisiz/Nötr yaklaşımına dünyadan ve Türkiye'den örnekler

Resim 6. Zıtlık yaklaşımına dünyadan ve Türkiye'den örnekler

aykırı olmak adına yapılan bazı tasarımlar tarihi dokuya zarar verme ve onun fazlasıyla önüne geçme tehlikesini beraberinde getirmektedir. Çek Cumhuriyeti'nin Prag kentinde yer alan Dancing House; formu, malzemesi ile bulunduğu dokuyla tezatlık oluşturan, dünyaca kabul görmüş ve simgesel hale gelmiş zıtlık yaklaşımına örnek bir yapıdır. Benzer şekilde Almanya'nın Berlin kentinde tarihi yapı komşuluğunda yapılan Yahudi Müzesi formu, malzemesi, hacmi ve ölçeği ile zıtlık yaklaşımına bir örnektir. Türkiye'de ise Eskişehir, Odunpazarı'nda geleneksel konutların yer aldığı alanda yapılan Odunpazarı Modern Müzesi ahşap malzeme kullanımıyla yorumlama yaklaşımı sergilerken; bulunduğu doku içerisinde kütleli olarak oldukça baskın olması sebebiyle oran ve ölçek anlamında zıtlık yaklaşımı sergilemektedir (**Resim 6**).

Tarihi çevrede yeni yapı tasarımında yukarıda açıklanan yaklaşımlardan hangisi kullanılmış olursa olsun ortaya çıkan sonuç ürünün mevcut tarihi çevrenin varlığının ve değerlerinin bilincinde olan, mevcut dokunun karakterini olumlu yönde iyileştirip geliştiren bir tasarım ürünü olması gerekmektedir. Tarihi çevrenin yeni ile birlikte sürekliliğinin sağlanabilmesi için uluslararası koruma otoritelerince tartışılmış, kabul görmüş ilkeler ve tüzükler dikkate alınarak, yapılacak olan tasarımların sınırlarının belirlenmesi önemli bir noktadır.

Koruma Bakış Açısı ile Tarihi Dokuda Yeni Yapı Ölçütlerinin Belirlenmesi

Tarihi anıt ve tarihi dokular ile ilgili tutumlar zaman ve bölgeler içinde değişkenlik göstermektedir. Ancak uluslararası koruma platformlarında kabul edilmiş tanımlar genel tutulmuş; değişkenlikler yapı ve bulunduğu yer özelinde ele alınmıştır. Tarihi dokuların geleceği için gereken müdahalelerin şekline karar vermedeki zorluk uzun süredir çağdaş koruma konusundaki uzmanların üzerinde tartıştıkları bir konudur (Erder, 2018).

Tarihi dokuda yeni yapı kavramıyla ilgili olarak en erken gelişmelerden biri 1932 yılında Carta Del Restauro'da tarihi çevrelerde yapılacak olan uygulamaların çevrenin niteliğini bozmayacak şekilde, kütlesi, rengi ve üslubu gibi birtakım sınırlarının olması gerektiği (ICOMOS, 1931) önemle vurgulanmıştır. 1933 yılında Atina Tüzüğü; Uluslararası Çağdaş Mimari Kongresi'nde, tarihi bölgelerde inşa edilen yeni yapılarda eski üslupların taklidinin kötü sonuçlar doğuracağı, bu tür uygulamaların desteklenmemesi gerektiği öngörülmüştür (Erder, 2018). Tarihi çevre koruma ile ilgili düşünsel alt yapının şekillendiği en önemli çalışma olan Venedik Tüzüğü'nden (1964) bu yana tarihi çevre kavramı çok yönlü ve çok kapsamlı bir konu olmuş ve çok başka değerler kazanmıştır. Amsterdam

Bildirgesi'nde (1975), tarihi çevre içerisindeki yeni yapıların çevreleriyle uyum içinde olmalarını sağlayacak bazı hacimsel ve boyutsal (yükseklik, arazi kullanım katsayısı vb.) kısıtlamalar (ICOMOS, 1975) getirecek bir yasa hazırlanması amaçlanmıştır. Ardından UNESCO'nun 1976 Nairobi Bildirgesi'nde, tarihi çevrenin genel karakterini, gabarisini, malzeme, renk özelliklerini, oranlarını, konumlarını, çevre ilişkilerini dikkate alan yeni uygulamaların yapılması (UNESCO, 1976) önerilmektedir. Tarihi çevrede yeni yapılacak olan uygulamalar ile ilgili koruma alanındaki etkin örgütlerden biri olan ICOMOS'un toplantıları ve toplantıların sonuç bildireleri bu alanlarda yapılan uygulamalarda yönlendirici olmaktadır. 1987 yılındaki Washington Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü'nde tarihi çevre içerisinde yeni binalar yapılması gerektiğinde özellikle ölçek ve parsel boyutlarına dikkat edilmesi ve çevre ile uyumlu yeni tasarımların yapılması gerektiği (ICOMOS, 1987) ifade edilmektedir. 1999 yılındaki Kültürel Öneme Sahip Yerlerin Korunması Amaçlı Avustralya Tüzüğü'nde (Burra Tüzüğü) kültürel öneme sahip yerlerde tarihi dokuya uyumlu bir tarzda ancak taklitten uzak tasarımların yapılması gerektiği (ICOMOS, 1999b) açık bir şekilde belirtilmiştir. Yine 1999 yılındaki Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü'nde geleneksel yerleşimlere yapılacak olan çağdaş müdahalelerin, kültürel değerlere ve geleneksel karakterlere saygılı olduğu durumlarda kabul edilebileceği (ICOMOS, 1999a) ifade edilmiştir. 2008 yılındaki Foz Do Iguaçu Deklarasyonu'nda özellikle yerin ruhunun yeni tasarımlarda göz önünde bulundurulması (ICOMOS, 2008) gündeme getirilmiştir. Tarihi alanların korunması ve canlandırılması için sokak, parsel, kütle ve gabaride dengeli bir yaklaşımın geliştirilmesi ise 2011 yılındaki Paris Deklarasyonu'nda (ICOMOS, 2011b) belirtilmiştir. 2011'de Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri'nde tarihi kentlerin ve çevrelerin bir bütün olarak ele alınması gerektiği, buralarda yapılacak olan çağdaş mimarinin bulunduğu yerin değerleri (mekânsal, görsel ve kültürel) ile uyum içerisinde olması, aşırı zıtlıklardan kaçınılarak dokunun kesintiye uğratılmasının önlenmesi, bununla birlikte ayırt edici kompozisyonların kullanılması, bütünü oluşturan dengelerin korunması (ICOMOS, 2011a) önerilmektedir. 2013 yılındaki Burra Tüzüğü'nde ise tarihi çevrede yapılacak olan uygulamaların içinde bulunduğu kültürel yapıya katkı sağlaması; parsel düzeni, sokak dokusu, formu, kütlesi, rengi ve malzemesiyle özgün çevreye duyarlı ve çağdaş yapı malzemesi ve yapım tekniklerinin kullanılarak ayırt edici özelliklere sahip olması (ICOMOS, 2013b) tavsiye edilmektedir.

Görülüyor ki tarihi çevrede yeni yapı kavramı 20. yüzyılın başından beri uluslararası koruma platformlarında tartışılmakta, komisyonlar tarafından birçok toplantıda ele alınmaktadır. Özellikle ICOMOS ve UNESCO gibi kuruluşlar tarafından hazırlanmış ve uluslararası düzeyde kabul görmüş koruma konusundaki bildireler, sözleşmeler, tüzükler detaylı olarak incelendiğinde; tarihi dokuda yeni yapı tasarımına ilişkin ölçütler; (i) Yeni Ek/Yapı Tasarımı, (ii) Çevre ile İlişki, (iii) Kütle ve Cephe, (iv)Yapım Tekniği ve Malzeme şeklinde dört başlık altında ele alınabileceği görülmektedir (**Tablo 2**). Belirlenen bu tasarım yaklaşımları üzerinden çalışma kapsamında seçilen tarihi dokuda yarışma yoluyla üretilmiş hükümet konakları incelenmiştir.

Yeni Ek/Yapı Tasarımı	<ul style="list-style-type: none"> -Yeni ek/yapı yapılmadan önce alanın kentsel çevre analizi yapılmalıdır. -Tarihi dokudaki yeni ek/yapı kurallar ve denetim sistemine tabi tutulmalı, yetkili makamlara sunulmalıdır. -Yeni ek/yapıya tarihi dokunun çevresiyle olan ilişkisine zarar gelmediği takdirde izin verilmelidir. -Yeni ek/yapı mevcut mekansal oluşuma saygı göstermeli, ölçek ve parsel boyutuna dikkat edilmelidir. -Yeni ek/yapı yalın, az ve yapısal düzeni yansıtır karakterde olmalıdır. Eklerin kesin ve net olarak özgünden farklı olduğu belli edilmelidir. -Yeni ek/yapının çağdaş mimarlığın yüksek kalitesinde olmasına özen gösterilmelidir. -Yeni ek/yapının renkleri, şekilleri, yazıları ve değişik maddeleri, tarihi dokuya uyumlu bir tarzda ve taklitten uzak olmalıdır.
Çevre ile İlişki	<ul style="list-style-type: none"> -Anıtların/tarihi alanların çevresindeki yapıların yıkılarak uygunsuz bir biçimde yalnız bırakılmasına ve çevresinin niteliksiz yapılarla sarılmasına engel olunmalıdır. -Anıtların/tarihi alanların bulunduğu çevreye saygılı olunmalı; tarihi alan ve çevresi insan etkinlikleri de dahil bir bütün olarak görülmelidir. -Anıtların/tarihi alanların çevresinde geleneksel bir doku varsa olduğu gibi bırakılmalıdır. Kütle ve renk ilişkilerini değiştirecek hiç bir yeni eklentiye, yok etmeye ya da değiştirmeye izin verilmemelidir. -Anıtların/tarihi alanları yeniden canlandırma projeleri, o alanın kültürel etkinlik merkezi yapmalı ve çevresine örnek olmalıdır.
Kütle ve Cephe	<ul style="list-style-type: none"> -Tarihi dokuda yeni ek/yapıların çevreleriyle uyum içinde olmalarını sağlayacak bazı hacimsel ve boyutsal kısıtlamalar getirilmelidir. -Yeni ek/yapı tasarımında anıtların/tarihi alanların konumu, hacmi, şekli, ölçeği, karakteri, uyumu, rengi, dokusu ve malzemesi dikkate alınmalı ve saygı gösterilmelidir. -Anıtların/tarihi alanların kopyalanması geçmişin izlerinin yanlış temsiline sebep olduğu için izin verilmemelidir. -Her mimari eser yapıldığı zamanı yansıtmalıdır. -Tarihi yapıya benzer üslupta bir ek ancak yapının mevcut çizgilerinin devam ettirildiği ve bezemeden arınmış geometrik anlatımların olduğu durumlarda kabul edilebilir.
Yapım Tekniği Malzeme	<ul style="list-style-type: none"> -Anıtlara/tarihi alanlara yeni ek/yapı bütünü genel ifadesi ile uyumlu, görünüş, doku ve biçim yönünden aykırı olmayan malzemelerle yapılmalı; yapı malzemelerinin birbiriyle uyumuna özen gösterilmelidir. -Tarihi yapılara yeni ek; yapıya olabildiğince zarar vermeden kaldırılabilir veya yenilebilir tekniklerle yapılmalı; ayırt edilebilir olmalıdır.

Tablo 2. Tarihi dokuda yeni yapı tasarımı değerlendirme ölçütleri (3)

3. Yeni Ek/Yapı Tasarımı ile ilgili ölçütler 1931-Carta Del Restauro, Madde 7-8, 1964-Venedik Tüzüğü, Madde 13, 1975-Amsterdam Bildirgesi, Madde k, 1976-Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rollerini Konusunda Tavsiyeler -UNESCO- Madde 28, 1987-Washington Tüzüğü, Madde 10, 1999-ICOMOS Kültürel Öne Sahip Yerlerin Korunması Amaçlı Avustralya Tüzüğü -Burra Tüzüğü-Madde 22.1, üzerinden çıkarılmıştır. Çevre ile ilgili ölçütler; 1931-Carta Del Restauro, Madde 6, 1964-Venedik Tüzüğü, Madde 6, 1972- Millî Düzeyde Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Tavsiye Kararı, Madde 23, 1987-Washington Tüzüğü: Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü, Madde 2, 1999-Kültürel Öne Sahip Yerlerin Korunması Amaçlı Avustralya Tüzüğü -ICOMOS, Burra Tüzüğü- Madde 8 üzerinden çıkarılmıştır. Kütle ve Cephe ile ilgili ölçütler; 1931-Carta Del Restauro, Madde 7, 1933-Atina Tüzüğü: IV. Uluslararası Çağdaş Mimari Kongresi, Madde 70, 1975-Amsterdam Bildirgesi, 1976-Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rollerini Konusunda Tavsiyeler Madde 4, 1999-Kültürel Öne Sahip Yerlerin Korunması Amaçlı Avustralya Tüzüğü, Madde 22, Ahunbay, 2019; 2000-Özgünlük ve Kültürel Mirasın Rekonstrüksiyonu Üzerine Riga Tüzüğü, Madde 5 üzerinden çıkarılmıştır. Yapım Tekniği-Malzeme ile ilgili ölçütler; 1931-Carta Del Restauro, Madde 9, 1987-Washington Tüzüğü: Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü, Madde 8, 1999-ICOMOS Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü, Madde 10, 2013-ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi, Madde 4 üzerinden çıkarılmıştır.

TARİHİ DOKUDA YARIŞMA YOLUYLA ÜRETİLMİŞ HÜKÜMET KONAKLARI

Artvin Hükümet Konağı (1968)

1968 yılında açılan 22 mimari proje yarışmasından biri Bayındırlık Bakanlığı'nın düzenlediği Artvin Hükümet Konağı yarışmasıdır. 47 proje arasından birinciliğe seçilen; Mustafa Aslan Aslaner, Erkal Güngören ve Sümer Gürel'in çizdiği proje uygulanmış, 5 Ocak 1974 yılında hizmete açılmıştır. Yapı günümüzde de özgün işleviyle kullanılmaya devam etmektedir (**Tablo 3**). Yarışmanın yapıldığı dönemde Artvin kent merkezinde çoğunlukla az katlı geleneksel yapılar bulunmaktadır. Tasarım alanında ise Cumhuriyet öncesine tarihlenen, I. Ulusal Mimarlık ve Avrupa etkisindeki mimari öğeleri içinde barındıran bir üslupla inşa edilen eski Hükümet Konağı yer almaktadır. Yarışmanın uygulandığı tarihten sonra Bayındırlık Bakanlığı'nın Trabzon Bölge Müdürü tarafından 1980'li yıllarda bu tarihi yapı yıktırılmış ve yerine günümüzde Defterdarlık olarak kullanılan ve eski yapıya kütle ve gabari anlamında benzeyen yalın çizgilerde dört katlı betonarme bir yapı inşa edilmiştir (Güler ve Bilge, 2016).

Yarışmanın jüri raporunda belirlenen değerlendirme ölçütleri; mimari değerler, fonksiyonel çözüm ve ekonomi araştırması başlıkları altında verilmiştir. Mimari değerler ölçütü olarak mimari çevreye uygunluk alt başlığında Artvin yapıları ile bağlantı (kitle, görünüş), mevcut Hükümet Konağı ile bağlantı (Kitle, görünüş) ölçütü belirtilmiştir. Buradan hareketle yarışmanın geleneksel dokuyu ve tarihi verileri tasarım ölçütü olarak ele aldığı söylenebilir. Aynı şekilde sosyal çevreye uygunluk alt başlığında çarşı bağlantısı ve izolasyonu, yakın çevre gelişlerinin bağlantıları, meydan çözümü, anıt yeri, meydan yan tesisleri (Mimarlık, 1969a) ölçütleri

belirtmiştir. Burada ise tarihi dokuda yapılacak yeni tasarımda sosyal çevre verilerinin dikkate alınması vurgulanmıştır.

Koruma ölçütleri üzerinden değerlendirme

Yeni Ek/Yapı Tasarımı:

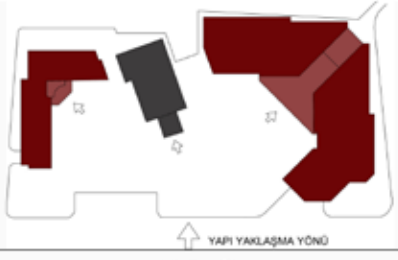

- Proje çevresindeki tarihi ve geleneksel dokuya ölçek ve gabari anlamında parçalı kütleler kullanması olumlu iken İnönü Caddesi'ne (ana cadde) yüksek kütlelerle yaklaşması olumsuz bir etki yaratmıştır.

Çevre ile İlişki:

- Yeni yapı, eski Hükümet Konağı'nın önünde yer alan meydanın niteliğini destekleyecek şekildedir.

Kütle ve Cephe:

- Projenin cephe karakteri, kütle etkisi anlamında yalın ve net çizgiler içermekte ve dönemin çağdaş mimarisini yansıtmaktadır.
- Yeni yapı eski Hükümet Konağı'nın oranları ile uyum gözetilerek tasarlanmış ve oluşturulan modülasyon tasarıma aktarılmıştır.

Yarışmanın Adı	Artvin Hükümet Konağı Mimari Proje Yarışması	
Yarışmayı Çıkaran Kurum	Bayındırlık Bakanlığı	
Yılı	1968	
Jüri Üyeleri	Ruşen Baban, Behruz Çinicı, Arman Güran, Muhittin Toköz, Muhlîş Türkmen	
1.Ödül/Tasarımcı(lar)	Mustafa Aslan Aslaner, Erkal Güngören, Sümer Gürel	
Diğer Ödüller	2. Ödül: Alpay Aşkun, Akil Göncü 3. Ödül: Nursel Onat, Muammer Onat, Erman Tulca, İsmail Tekoğlu	
Konumu	Merkez, Çarşı Mh. No:1, Merkez/Artvin	
Bugünkü Fiziksel Durumu	Proje 1974 yılında uygulanmış günümüzde de Artvin Valiliği olarak kullanılmaya devam etmektedir.	
		
		
	(Mimarlık, 1969a)	
		
Eski Hükümet Konağı (Artvin Valiliği arşivi; Güler ve Bilge, 2016)	Yeni Hükümet Konağı (Mimarlık, 1968a)	Yeni Hükümet Konağı (Mimarlık, 2007)
		
Eski (yollar)-Yeni Hükümet Konağı hava fotoğrafı (Yandex, 2020)		Vaziyet Planı
Tasarım Yaklaşımı		
Yorumlama	Görünüş	
Tarihi Yapı	Eski-yeni yapı ilişkisi	
Yeni Yapı		
Bağlantı		

Tablo 3. Artvin Hükümet Konağı yarışma projesi değerlendirme tablosu

- Yeni yapı, vaziyet planında tarihi yapıyı tasarımın merkezine almış; kütleler tarihi yapıyı iki yanından sarmış ancak temas etmeden paralel bir şekilde bitirilmiştir.
- Ofis birimlerinde yatay bant şeklinde tasarlanan pencere açıklıkları, giriş bölümünün kütle boyunca şeffaf tutulması Modernizm akımının; valilik girişinin masif kütlesi ve taşıyıcı sistemini vurgulaması ise Brütalizm akımının ilkelerini yansıtmaktadır.

Yapım Tekniği ve Malzeme:

- Yeni yapının çağdaş yapım tekniklerinden betonarme sistemde yapılması ve cephede fugalı ve düz sıva ile taş kaplama tercih etmesi hem çağdaş mimariyi yansıtmamasını hem de tarihi alanının genel ifadesiyle uyumlu olmasını sağlamıştır.

Tasarım Yaklaşımları üzerinden değerlendirme

- Yarışma sonucu uygulanan proje, tasarım yaklaşımı olarak bağlamsal bir bakış açısı içermektedir. Tasarıma tarihi çevreye ve geleneksel dokuya uygunluk olarak baktığımızda yapının tarihi dokuyu reddetmediği, onunla birlikte bütüncül bir tasarıma ulaşmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Tasarımda konferans salonunun bulunduğu kütlenin kolonlarla ve masif cephesiyle öne çıkartılması yeni olma etkisini yeterli düzeyde hissettirmektedir. Tasarımın cephede tarihi yapının oranlarını kullanarak bir modülasyon oluşturmasıyla birlikte yorumlama yaklaşımında olduğu söylenebilir (**Tablo 3**).

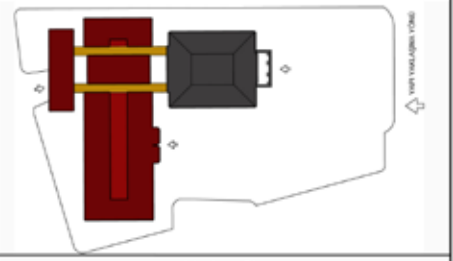

Hatay Hükümet Konağı (1972)

1972 yılında açılan 15 mimari proje yarışmasından biri Hatay Hükümet Konağı yarışmasıdır. Bayındırlık Bakanlığı'nın düzenlediği yarışmada birinci gelen projenin tasarımı Türkiye'de mimarlık mesleğine büyük katkıları olan Alpay Aşkun, Emin Necip Uzman ve Işık Aydemir'e aittir (**Tablo 4**).

Yarışma projesi için tanımlanan alanda tarihi Hatay Valilik Binası bulunmaktadır. Tescilli taşınmaz kültür varlığı olan, 1928 yapım tarihli bu yapının Halepli veya Beyrutlu bir mühendis tarafından çizildiği, yerli Hristiyan ustalar tarafından da inşa edildiği bilinmektedir (Hatay Valiliği, 2013).

Mevcut valilik binasıyla yakın ilişkide bulunacak olan yeni projenin jüri raporunda belirlenen değerlendirme ölçütleri; çevre ilişkisi, dış mekânla irtibat ve dış ulaşım, yönlendirme, topoğrafyaya uyum, cephelerde doluluk boşluk oranı, ekonomik çözüm ve kitle düzeni (Mimarlık, 1972) olarak verilmiştir. Valilik binasıyla kurulacak ilişkiden ölçütlerde bahsedilmese de ödüller ve mansiyonlarla ilgili yapılan değerlendirmelerde valilik binasına yakın temasta bulunan projeler olumsuz eleştiri almıştır. Birinci gelen proje de "...mevcut Hükümet Konağının iç taksimatının muhafaza etmek hususunda fazla gayret sarf edilerek yetersiz bir iç hacim tertibine sebebiyet verilmesi" (Mimarlık, 1972) konusunda eleştiriler almıştır.

Proje 1973-75 yıllarında uygulanmış, 1985 yılında da kültür varlığı olarak tescillenmiştir. Günümüzde Nüfus Müdürlüğü olarak kullanımı devam eden yapı, bir dönem Tapu Dairesi olarak da kullanılmıştır. Yapının koruma altına alınmış olması olumlu bir gelişme olmakla birlikte projenin müelliflerinden Işık Aydemir, 1989 yılında Mimarlık Dergisi'ne verdiği röportajda projenin tasarlandığı gibi uygulanmadığını belirtmiştir. Bahsi

Yarışmanın Adı	Hatay Hükümet Konağı Mimari Proje Yarışması	
Yarışmayı Çıkaran Kurum	Bayındırlık Bakanlığı	
Yılı	1972	
Jüri Üyeleri	Şevki Kayaman, Uğur Gündüş, Şazi Sirel, Hurşit Tamkan, Siyevuş Erdölen	
1.Ödül/Tasarımcı(lar)	Emin N. Uzman, Işık Aydemir, Alpay Aşkun	
Diğer Ödüller	2. Ödül: Tanju kaptanoğlu 3. Ödül: Affan Kınımlı, Süha Sezgin	
Konumu	Kışla Saray, Vilayet Sk. No.12, Antakya/Hatay	
Bugünkü Fiziksel Durumu	Proje 1973-75 yılları arasında uygulanmış, günümüzde de Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü olarak kullanılmaktadır.	
		
	(Mimarlık, 1972)	
		
Eski Hükümet Konağı (Hatay Valiliği, 2013)	Yeni Hükümet Konağı Maketi (Mimarlık, 1989)	Yeni Hükümet Konağı (Yazarların kişisel arşivi, 2020)
		
Eski ve Yeni Hükümet Konağı hava fotoğrafı (Yandex, 2020)	Vaziyet Planı	
Tasarım Yaklaşımı		
 Nötr	Görünüş	
 Tarihi Yapı	Eski-yeni yapı ilişkisi	
 Yeni Yapı		
 Bağlantı		

Tablo 4. Hatay Hükümet Konağı yarışma projesi değerlendirme tablosu

geçen aynı röportajda Melih Karaaslan ise Hatay Hükümet Konağı'nın plan şemasının bundan sonraki birçok kamu yapısında kullanılan yaygın bir şema haline dönüştüğünü belirtmiştir.

“Hatay Hükümet Konağı yarışmasına birlikte hazırlandık. Hatta projeyi okuldaki kürsümüzde çizdik, maketi orada hazırladık. Hiç de ümitli değildik sonuçtan, bu şartlarda hazırlanmış bir proje ile birinci olabileceğimizi hiç düşünemiyorduk. Belki Hatay'ı iyi bilenler iyi hatırlarlar, burada Fransızlardan kalan eski bir yapı var. Yarışma alanı, bu tarihi yapının gerisinde kalıyor ve yapının korunması öngörülüyordu. Valilik eski binanın içinde ele alındı ve binanın içine yeni düzenlemeler getirildi. Mesafe uzaklığı, ayrıca eğitimdeki faaliyetlerimiz, görevimiz dolayısıyla maalesef yapının mesleki kontrollüğünü alamadık. Bittikten sonra yapıyı ben de göremedim, Alpay da göremedi. Yalnız fotoğraflarını görebildik. Sonuç başarılı değildi” (Mimarlık, 1989).

Koruma ölçütleri üzerinden değerlendirme

Yeni Ek/Yapı Tasarımı:

- Yeni yapı mevcut yapıya kütle ve gabari anlamında saygılı bir yaklaşım içinde olup; tarihi yapının yaklaşık 10 metre gerisinde yer alarak arka fon oluşturmuştur.
- Yeni yapı özgün yapıdan farklı ve taklitten uzak bir şekilde çağdaş mimarlığın bir ürünü olarak tasarlanmıştır.

Çevre ile İlişki:

- Yeni tasarım tarihi yapının önünde yer alan meydanı destekleyici niteliktedir. Yoğun kullanımı olan Emniyet Müdürlüğü ayrı bir kütle olarak yapıлып girişinin arka caddeden verilmesi ile meydanın yoğunluğu kontrol altına alınmıştır.

Kütle ve Cephe:

- Valilik binasının dolaşım akslarının yeni yapıya aktarılması ile büyük kütle üç parçaya ayrılarak kütsel yoğunluk azaltılmıştır.
- Dikey pencere bantları ve giriş saçağı dışında cephede hareketli bir tasarım uygulanmamıştır. Bu hali ile yapıldığı dönemin modern mimarlık akımını temsil etse de benzerlerinden ayırt edici bir etkiye sahip olamamıştır.

Yapım Tekniği ve Malzeme:

- Yeni yapı çağdaş yapım tekniklerinden betonarme sistemle yapılmış, alanın genel ifadesine aykırı olmayan malzemeler kullanılarak uyum sağlamıştır.

Tasarım Yaklaşımları üzerinden değerlendirme

- Yarışma sonucu uygulanan proje, tarihi çevreye odaklanan ve yeniyi de tasarımda bir girdi olarak kullanan; yapıya gabari olarak saygılı, özgün yapıdan farklı ve taklitten uzak nötr bir tasarım yaklaşımı sergilemektedir. Tasarım tarihi yapının belli bir mesafe gerisinde yer almış ve parçalı kütseli ile tarihi yapının oran ve ölçeğine saygılı yaklaşmıştır (**Tablo 4**).

Sinop Hükümet Konağı (1973)

1973 yılında açılan 18 mimari proje yarışmasından biri Bayındırlık Bakanlığı'nın düzenlediği Sinop Hükümet Konağı yarışmasıdır. 38 proje arasından Yüksel Erdemir ve Edip Önder Us'un tasarladığı proje birinci olarak seçilmiş, 1986 yılında da tamamlanarak hizmete açılmıştır (**Tablo 5**).

Yarışma projesi için tanımlanan alanda eski Sinop Hükümet Konağı bulunmaktadır. Konak Mutasarrıf Tevfik Paşa ve Bekir Paşa tarafından 1903-07 tarihleri arasında yaptırılan dikdörtgen planlı, iki katlı taş yapıdır (Kültürportalı, 2013). I. Ulusal Mimarlığın izlerini taşıyan yapı 1987 yılında tescillenmiş, 2004 yılında yapılan restorasyon sonucu çatısına teras katı eklenmiş ve günümüzde Adliye Binası olarak kullanılmaktadır.

Tarihi kent dokusunun içinde yer alan yarışma alanı için hazırlanan jüri raporunda altı başlıktan oluşan ölçütler belirlenmiştir. Bu ölçütler; genel yerleşim ve genel davranış (kent dokusuna uygunluk, çevre ilişkileri ve dış mekânla uyumluluk, topografyayla ilişki, yönlendirme, kütle düzeni, araç ulaşımı, yaya ulaşımı), genel plan çözümleri, mimari şekillenme, iklim ve yöre koşullarına uygunluk, genel ekonomi anlayışı, projelendirmede

Yarışmanın Adı	Sinop Hükümet Konağı Mimari Proje Yarışması	
Yarışmayı Çıkaran Kurum	Bayındırlık Bakanlığı	
Yılı	1973	
Jüri Üyeleri	Uğur Alkım, Umut İnan, Tanju Kaptanoğlu, Tamay Sütmen, Özhan Tüz	
1.Ödül/Tasarımcı(lar)	Yüksel Erdemir, Edip Önder Us	
Diğer Ödüller	2. Ödül: Cihat Uysal, Haldun Sunal 3. Ödül: Yıldırım Parlar	
Konumu	Kefeve, Hükümet Meydanı No:1, Merkez/Sinop	
Bugünkü Fiziksel Durumu	1980 yılında yapımına başlanmış 1986 yılında tamamlanmıştır. Yapının 2019'da yıkımına karar verilmiştir.	
		
	(Bayındırlık Bakanlığı, 1975)	
		
Eski Hükümet Konağı-Sinop Adalet Sarayı (Wikimedia, 2012b)	Yeni Hükümet Konağı (Karaaslan ve Erkmen, 1995)	Yeni Hükümet Konağı (Wikimedia, 2012a)
		
Eski-Yeni Hükümet Konağı hava fotoğrafı (Yandex, 2020)	Vaziyet Planı	
Tasarım Yaklaşımı	 Nötr	
Görünüş	 	
Eski-yeni yapı ilişkisi	 	
Tasarım Yaklaşımı	 Tarihi Yapı Yeni Yapı Bağlantı	

Tablo 5. Sinop Hükümet Konağı yarışma projesi değerlendirme tablosu

uyulması öngörülen esaslarda uygulanma yeteneği şeklindedir. Yarışmanın ikinci tur elemelerine ek eleştiri ve kıyaslama olarak; yaklaşımlar, yerleşimde çevre verileri (manzara, kuzeydeki yeşil saha, mevcut Hükümet Konağı ile ilişki, topografya), yapısal (plan disiplini, mimari tanımlama) başlıklarında yeni ölçütler eklenmiştir.

Ölçütlerden de anlaşılacağı üzere tasarımda kentin dokusuna uygunluk ve Hükümet Konağı ile kurulacak ilişki tasarımdan beklenenler arasında yer almıştır. Birinci gelen projenin raporunda ise plan çözümleri ve tören meydanı düzenlemesi başarılı bulunmuştur. Bunun yanı sıra yapının tüm mimari kabulleriyle korunması düşünülen mevcut Hükümet Konağı'nı kendi yapısal ve dış mekânsal kitle bütünlüğünün bir parçası haline getirmesi (Mimarlık, 1975) olumlu bulunmuştur.

Sinop Hükümet Konağı 1986 yılından günümüze dek kullanımı devam eden bir yapıdır. Ancak yapı hakkında 2016 yılında alınmış bir yıkım kararı mevcuttur. Yapıldığı dönem ve üslubu itibarıyla Modern Mimarlık mirası kapsamında değerlendirebileceğimiz bu yapı belge değeri taşımalarının yanı sıra kent tarihi ve belleği açısından da oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra yıkımın ekonomik sonuçları da mevcuttur; mevcut yapıyı yıkıp yeni bir yapı yapmak yerine olanı korumak veya restore etmek çok daha verimli sonuçlar elde edilmesini sağlayabilir. Ayrıca yıkımla birlikte kentsel

meydana dönüştürülecek alanın tamamen kimliksiz bir alana dönüşme tehlikesi bulunmaktadır.

Koruma ölçütleri üzerinden değerlendirme

Yeni Ek/Yapı Tasarımı:

- Yeni yapı, parselin köşe noktalarını saran bir U şeklinde tasarlanmış, iç avlusunu mevcut Hükümet Konağı ve meydan yönünde açmıştır.
- Yeni yapı, tarihi yapıyı taklitten uzak ve çağdaş mimarinin olanaklarıyla yapılmıştır.

Çevre ile İlişki:

- Yeni yapı tarihi yapı ile birlikte bütünleşerek tarihi kent merkezinde tanımlı bir kentsel meydanın oluşmasını sağlamıştır.

Kütle ve Cephe:

- Yeni yapı keskin geometrik çizgiler, yatay bant pencereler, kademeli çatıları ile Modern Mimarlık üslubunu yansıtan özelliklere sahiptir.
- Yeni yapı kütle olarak tarihi yapıyı oldukça aşmış görünmektedir. U şeklindeki kütlede farklı çatı kotları kullanılmışsa da yoğunluğun azalması önlenememiştir.

Yapım Tekniği ve Malzeme:

- Yeni yapı çağdaş yapım tekniklerinden betonarme sistemle yapılmış, alanın genel ifadesine aykırı olmayan renk ve malzeme kullanılmıştır.

Tasarım Yaklaşımları üzerinden değerlendirme

- Yarışma sonucu uygulanan proje, kentsel bir meydan oluşturması ile tarihi yapıyı kucaklarken; kütle olarak tarihi yapıyı aşan oranlardadır. Tasarımda en dikkat çekici detay tarihi yapı ile birlikte tanımlı bir kentsel meydan oluşturma çabasıdır. Tarihi yapı karşısında kütle boyutları anlamında zıtlık olsa da genel tasarım itibarıyla nötr bir yaklaşım içinde olduğu söylenebilir (**Tablo 5**).

Sivas Hükümet Konağı (1973)

1973 yılında açılan 18 mimari proje yarışmasından biri Bayındırlık Bakanlığı'nın düzenlediği Sivas Hükümet Konağı yarışmasıdır. Affan Yatman, Uğur Yüksel, Nesrin Erdem ve Ahsen Mocan'ın tasarladığı proje birinci olarak seçilmiş ardından uygulanarak hizmete açılmıştır (**Tablo 6**).

Yarışma projesi için tanımlanan alan Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi eserleriyle çevrelenmiş tarihi kent merkezinde yer almaktadır. Tasarım alanının içinde cephe karakteriyle I. Ulusal Mimarlık özellikleri gösteren ve 1977 yılında tescillenen Sivas Hükümet Konağı bulunmaktadır. Konak 1884 yılında Sivas Valisi Halil Rifat Paşa tarafından iki katlı olarak yaptırılmıştır. Zaman içinde ihtiyaçları karşılayamadığı gerekçesiyle 1913'te Vali Muammer Bey döneminde üçüncü kat eklenmiştir. Eklenen bu ahşap kat 1974 yılındaki yangında tamamen yanmış, zemin ile birinci katın ise yalnızca dış cephe duvarları ayakta kalabilmiştir. 1975-81 yıllarında yapılan büyük onarımda yapı içeriden tamamen betonarme sistem ile yapılarak duvarları tuğladan örülmüştür (Bulut, 2006).

Yarışmanın jüri raporuna göre tasarım ölçütleri; simgesellik, kentsel çevre ile ilişki, mevcut Hükümet Konağı'na yaklaşım, plan çözümleri, düşey ve yatay sirkülasyonlar, topoğrafya ile uyum, ekonomik çözümler olarak

belirlenmiştir. Bu ölçütlere göre birinci seçilen proje için mevcut Hükümet Konağının bütünlüğüne sadık kalınması ve yeni kütleleri gerekli uzaklıkta tutarak mevcut Hükümet Konağına saygı duyulması (Mimarlık, 1974) olumlu bulunmuştur.

Bu yarışma projesinde öncekilerden farklı olarak tarihi dokuya ve Hükümet Konağı'na yoğun bir şekilde vurgu yapıldığını görmek mümkündür. Tarihi yapının yeni yapı ile ilişkisinin sağlanması başlıca ölçütlerden sayılmış, projelerin tamamında bu bağlantıya dair eleştirilere yer verilmiştir. Nitekim birinci olan proje de dahil olmak üzere ödül alan tüm projeler Hükümet Konağı'nı plan ve cephe anlamında tasarımına dahil etmiş ve bazıları iki yapı arasında bir geçit dahi kurgulamıştır.

Mimari üslubu ve dönemi itibarıyla Modern Mimarlık kapsamında ele alınabilecek bu yapının Sinop Hükümet Konağı ile benzerliği ise oldukça dikkat çekicidir. Ancak tarihi yapıya yaklaşım konusunda kendi dönemi için bir ilk niteliğinde olan tasarım kararları bulunmaktadır. Binanın tasarımcıları arasında bulunan Affan Yatman'ın projesi hakkında 1984 yılında verdiği bir röportajı aslında konunun özeti niteliğindedir;

"...Bizim tarihimiz çok eski değil. Yeni bir devletin mimarlar topluluğunun yaptığı yapılar içindeki örneklerden bir tanesi üzerinde görüşüyoruz. Bir şeyler konulmaya çalışılmış, mesela bizim planladığımız Sivas hükümet konağını ele alırsak, şu anda benim pek çok eleştirilerim var bu bina üzerine; bir simgeselliği olmayan, köy evi niteliğinde çatıları bulunan bir yapıdır bu. Belki de bugün böyle bir yapılaşma düşünemem. Yalnız bunlar da olmazsa neyin eleştirisi yapılacak ve bu olay nasıl gelişecek? Bunlar bizim sermayemiz aslında. İlerde bunları da görerek daha da iyi yerlere gelme imkânımız olacak. Ne olduğumuz ne yapacağımız konusunda bize ışık tutacak. Sizin de bahsettiğiniz gibi bugün artık elimizde konuşulabilecek örnekler var ve tek tek yapılar, fonksiyonlarının çözümüyle araziye uyumuyla, bütün mimari özellikleriyle eleştirilebilir" (Mimarlık, 1984a).

İşte tam da bu sebeplerden dolayı belli bir döneme tanıklık etmiş olan kentsel bellek üzerinde bir yeri olan ve belge değeri taşıyan bu yapıların tarihimizi yansıtması ve geleceğe ışık tutması açısından değerlendirilmesi ve korunması oldukça önemlidir. Ancak ne yazık ki yapı 2014 yılında belediyenin meydan düzenlemesi kararı ile kademeli olarak yıkılmıştır.

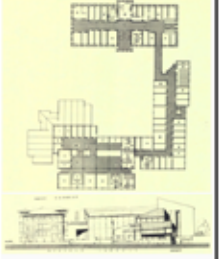

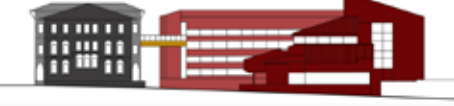

Koruma ölçütleri üzerinden değerlendirme

Yeni Ek/Yapı Tasarımı:

- Çağdaş mimarlığın eseri olarak yapılan yeni yapı tarihi yapının bütünlüğüne saygılı ve gabari olarak onu aşmayan bir yüksekliktedir.
- Tarihi yapıya yeni yapıdan verilen bağlantı koridoru kaldırılabilir bir ek şeklinde yapılmıştır ve bu ekin çağdaş bir ek olduğu ayırt edilebilir durumdadır.

Çevre ile İlişki:

- Yeni yapı tarihi çevrenin görünümüne zarar vermemiş ve çağdaş yaşamla bütünleşen bir işlevde kullanılmıştır.
- Yeni yapının, tarihi yapının devamı niteliğinde konumlanması ve tarihi yapı ile arasında kurduğu köprü ile tanımlı bir meydan oluşturulmuştur.

Yarışmanın Adı	Sivas Hükümet Konağı Mimari Proje Yarışması		 <p>(Mimarlık, 1974)</p>
Yarışmayı Çıkaran Kurum	Bayındırlık Bakanlığı		
Yılı	1973		
Jüri Üyeleri	Hilmi Beyazıt, Selami Cömertoğlu, Erkal Güngören, Sedat Gürel, Hurşit Tamkan		
1.Ödül/Tasarımcı(lar)	Affan Yatman, Uğur Yüksel, Nesrin Erdem, Ahsen Mocan		
Diğer Ödüller	2. Ödül: Sevinç Hadi, Şandor Hadi 3. Ödül: Güner Özdoğan, Taneri Alpay		
Konumu	Akdeğirmen, Şht. Ömer Halisdemir Blv No: 4, Merkez/Sivas		
Bugünkü Fiziksel Durumu	Proje uygulanmış ancak 2014 yılında meydan düzenlemesi gereğiyle yıkılmıştır.		
 <p>Eski Hükümet Konağı (yazarların kişisel arşivi, 2020)</p> <p>Yeni Hükümet Konağı (Mimarlık, 1984a)</p> <p>Yeni Hükümet Konağı maketi (Mimarlık, 1974)</p>			
 <p>Eski-Yeni Hükümet Konağı hava fotoğrafı (Google Earth, 2010)</p>			 <p>Vaziyet Planı</p>
Tasarım Yaklaşımı Yorumlama 	Görünüş Eski-yeni yapı ilişkisi 		

Tablo 6. Sivas Hükümet Konağı yarışma projesi değerlendirme tablosu

Kütle ve Cephe:

- Yeni yapı, yatay bant pencereleri, bezemeden arınmış geometrik ve kademeli kütleleri, eğik çatıları ile Modern Mimarlık üslubunun izlerini taşımaktadır.
- Tarihi yapının kat hizalarının yeni yapıda da devam ettirilmesi ve yeni yapının kademeli çatıları tarihi yapının yorumlandığını göstermektedir.

Yapım Tekniği ve Malzeme:

- Yeni yapı çağdaş yapım tekniklerinden betonarme sistemle yapılmış, alanın genel ifadesine aykırı olmayan renk ve malzeme kullanılmıştır.

Tasarım Yaklaşımları üzerinden değerlendirme

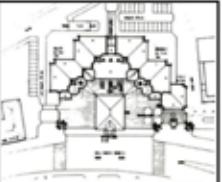

- Yarışma sonucu uygulanan projenin içinde bulunduğu bağlam ile bütünleşik bir tasarım yaklaşımı benimsediği görülmektedir. Tasarımda diğerlerinden farklı olarak ilk kez tarihi yapıya temas eden bir tasarım yapılmıştır. Günümüz tasarımlarında yaygın olarak görülen tarihi yapıya bir geçit ile bağlanması bu proje için oldukça yenilikçi bir yaklaşım olmuştur. Tasarımda cephedeki kat hizalarının

da tarihi yapıya göre belirlenmesi yorumlama yaklaşımının sergilendiğini göstermektedir (Tablo 6).

Afyon Hükümet Konağı (1980)

1980 yılı, 12 Eylül askeri müdahalesi ile birlikte Türkiye için büyük değişimlerin ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönüm noktası olmuştur. Askeri müdahale sebebiyle yıl içinde yalnızca 3 mimari proje yarışması yapılmıştır. Bu yarışmalardan biri de Bayındırlık Bakanlığı'nun düzenlediği Afyon Hükümet Konağı yarışmasıdır. 70 projenin katıldığı yarışmada Alpay Aşkun, P. İlgi Yüce, Ayhan Böyür ve Güner Oğuzberk'in tasarladığı proje birinci olarak seçilmiş, 1983 yılında inşaatına başlanan yapı, 1990'ların başında hizmete açılmıştır (Tablo 7).

Yarışma projesi için verilen alan Afyon'un tarihi kent merkezinde yer almaktadır. Tasarım alanında korunması istenen Zafer Müzesi binası, batısında ise Belediye Parkı ve Anıtpark yer almaktadır. I. Ulusal Mimarlık Dönemi mimarisinin özelliklerini taşıyan Zafer Müzesi binasının hangi tarihte ve kim tarafından inşa edildiği net olarak bilinmemekle birlikte 1913-1914 yıllarında dönemin belediye başkanı Mehmet Sait Efendi tarafından inşa ettirildiği konusunda fikir birliği vardır (İnce, 2011). Yayı 27 Ağustos 1922'de Afyon'un düşman işgalinden kurtulmasından

Yarışmanın Adı	Afyon Hükümet Konağı Mimari Proje Yarışması	 (Mimarlık, 1989)	
Yarışmayı Çıkaran Kurum	Bayındırlık Bakanlığı		
Yılı	1980		
Jüri Üyeleri	Teoman Aktüre, Ersin Ansoy, Emre Çekiç, Alhan Gedik, Merih Karaaslan		
1.Ödül/Tasarımcı(lar)	Alpay Aşkun, P. İlgi Yüce, Ayhan Böyür, Güner Oğuzberk		
Diğer Ödüller	2. Ödül: Yıldırım Parlar, Seval Özer, Muzaffer Özden 3. Ödül: Kazım İspahani, Mazhar Berke		
Konumu	Karaman, Ordu Blv. No:7, Merkez/Afyonkarahisar		
Bugünkü Fiziksel Durumu	Proje 1983 yılında uygulanmış ancak 2015 yılında yıkılmıştır		
 Eski Hükümet Konağı-Zafer Müzesi (İnce, 2011)		 Yeni Hükümet Konağı (Barsbay, 1997)	
 Eski-Yeni Hükümet Konağı hava fotoğrafı (Google Earth, 2013)		 Vaziyet Planı	
Tasarım Yaklaşımı Zatik	Görünüş 	Eski-yeni yapı ilişkisi 	
 Tarihi Yapı Yeni Yapı Bağlantı			

Tablo 7. Afyon Hükümet Konağı yarışma projesi değerlendirme tablosu

sonra Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Çakmak ve İsmet İnönü tarafından 30 Ağustos 1922'ye kadar Batı Cephesi karargâh binası olarak kullanılmıştır (Uyan vd, 2004). 1935 yılına kadar Belediye, 1940'ta Doğumevi ve PTT Baş Müdürlüğü, 1963'te Emniyet Müdürlüğü olarak hizmet veren yapı (Üyümez, 1995; İnce, 2011) 1992 yılından günümüze dek ise Zafer Müzesi olarak kullanılmaktadır.

Yarışmanın jüri raporuna göre tasarım ölçütleri konum ve çevre özelliklerine uyum, kullanım özellikleri açısından başarı ve simgesel özellikler olarak üç başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklar altında tarihi dokuya yaklaşımla ilgili; kullanılması istenen yapıya verilen önem ve onun varlığı ile çelişmeyen nitelikler, korunması istenen yapıya yüklenmek istenen işlev, yapılan müdahalenin niteliği ve önerilen yapı ile kurulan bağ, önerilen yapı formları, mevcut bina ile birlikte dış yüzeylerin, girişlerin ve iç mekânların ele alınışı ile bu simgesel kalitelere erişip erişmedikleri (Mimarlık, 1980b) gibi başlıklara yer verilmiş ve bu özellikler açısından projeler değerlendirilmiştir. Bu ölçütlere baktığımızda Sivas Hükümet Konağı yarışmasında olduğu gibi yoğun bir şekilde tarihi dokunun vurgulandığı ve onunla bütünleşen, ona yeni işlevler yükleyebilen tasarımların beklendiğini görmek mümkündür.

Afyon'un diğer kentlerden farkı Ankara'da olduğu gibi imar planı ile oluşturulan kentsel akslara sahip olmasıdır. Yarışma projesi için verilen alanda da Belediye binası, anıt ve ardından gelen Zafer Müzesi bu tarihi aks üzerinde yer almaktadır. Bu aks, birinci olan tasarımda güçlü bir veri olarak kullanılmış; aksın kesişim noktasından yapıya giriş verilerek aks vurgulanmıştır. Bu çözümle birlikte tasarımda tarihsel düzeni korumaya dair bir endişenin olduğunu söylemek mümkündür.

Bayındırlık Bakanlığı'nın bu zamana dek alışlagelmiş işlevsellik ve rasyonellik çizgisinin ön planda tutulduğu, kimliksiz tavrın genellikle kabul gördüğü projelerden farklı olarak bu yarışmada birinci gelen projede bir kimlik ve yere aidiyet arayışına gidilmiştir. Proje raporunda tarihi binanın arkasında Afyon Kalesi'nin silüetini çağrıştırır biçimsel bir anlayışın arandığından söz edilmiş ve ilk kez bu arayış bakanlık nezdinde kabul görmüştür. Nitekim bununla ilgili yarışmanın jüri üyeleri arasında yer alan Melih Karaaslan, 1989 yılında Mimarlık Dergisi'ne verdiği röportajda bu konuya değinmiştir;

“Yapının arsasında Atatürk'ün Millî Mücadele'yi idare ederken kaldığı iki katlı eski bir bina vardır. Jüri üyesi olduğum yarışmada, bu proje diğerlerine epey fark atan bir öneriydi. Hatta bana göre hükümet binalarında o dönemlerde ulaşılan en ileri projeydi. Oybirliğiyle vardığımız bu kararı, düzenlenen kolokyumda tüm yarışmacılar da paylaşmışlardı. Yapı, tarihi binanın arkasında fon oluşturuyordu ve kütlesiyle Afyon Kalesi'ni çağrıştırır bir görünümü vardı. Yapının güney-batı cephesinde daha çok halkla ilişkili koridorlar, beklemeler yer alırken, bürolar tamamen caddeden uzak, sessiz güney-doğu cephesine bakıyor ve valilik de öne fırlayarak simgeselliği vurguluyordu” (Mimarlık, 1989).

Afyon Hükümet Konağı 1990'ların başından 2015 yılına dek yaklaşık 25 yıl kullanılmış ve kentsel bellek üzerinde yer etmiş bir yapıdır. Tarihi dokuya yaklaşımı, Modern Mimarlık üslubunun bir örneği olması ve bağlamsal tasarımı ile birlikte mimarlıkta sembolizm tartışmalarını başlatması açısından da oldukça önemli bir yapıdır. 2011 yılında binanın deprem güvenliğinin incelenmesi ile ilgili yapılan bir çalışmada güçlendirmeye ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir (Ergün vd, 2011). Afyonkarahisar

Belediyesi'nin 2011 yılında düzenlediği Afyonkarahisar Cumhuriyet Meydanı ve Çevresi Ulusal Mimarlık ve Kentsel Tasarım Yarışması kapsamında meydan düzenlemesi kararı ile Hükümet Konağı 2015 yılında yıkılmıştır. Yani yarışma projesi ile yapılan yapı yine bir yarışma projesi ile ortadan kaldırılmıştır. Mevcut durumda ise birinci olan projeden oldukça farklı; kimliksiz ve tanımsız alanlardan oluşan bir meydan düzenlemesi yapılmıştır. Bu meydan, Sinop meydan düzenlemesi ile benzer sorunları ve kaygıları taşımaktadır.

Koruma ölçütleri üzerinden değerlendirme

Yeni Ek/Yapı Tasarımı:

- Yeni yapı, korunması öngörülen tarihi binanın bütünlüğüne ve çevresiyle olan ilişkisine saygılı ancak ölçek ve gabari olarak onu aşan ve ezen bir tavidir.

Çevre ile İlişki:

- Yeni yapı tarihi aksın üzerinde konumlanmış ve bu aksı destekleyerek düzeni korumuştur.

Kütle ve Cephe:

- Projenin kütle tasarımı dört adet kare bloğun birbirine diyagonal bir şekilde bağlanması ve bu bloklara valilik kütesinin asimetric bir şekilde eklenmesinden oluşmaktadır. Valilik kütesinin düşük gabariyle ve öne çıkarılmasıyla simetric yapının algılanabilirlik ve dinamiklik kazanması sağlanmıştır.
- Şeffaf cepheler arka cepheye alınmış; ön cepheye dolaşım aksı ve ıslak hacimler getirilerek masif bir kütle etkisi oluşturulmuştur. Bu sayede tasarımda tarihi yapının arkasına fon niteliğinde Afyon Kalesi silueti göndermesi yapılmıştır.
- Tasarımın kütle hareketleri 1970'ler sonrası Modern Mimarlığın tekdüzeliğine karşı kutunun parçalanması olarak adlandırılan yaklaşımı yansıtan niteliktedir.
- Yeni yapı, tarihi yapıyı kütle ve gabari özellikleri açısından ezici boyutlardadır.

Yapım Tekniği ve Malzeme:

- Yeni yapıda renk, kütle düzeni ve yapım tekniği olarak çağdaş mimarlığın imkanları kullanılmıştır.

Tasarım Yaklaşımları üzerinden değerlendirme

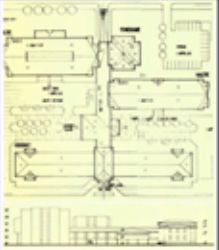

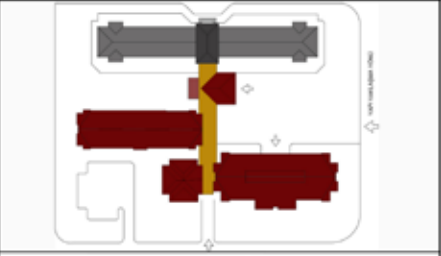

- Yarışma sonucu uygulanan proje, Afyon Kalesi'nin silüetini çağrıştıran tasarımıyla ilk kez kimlik, sembolizm ve yere aidiyet kavramlarının tartışılmasına sebep olmuştur. Ancak yapının kütesinin ve gabarisinin tarihi yapıyı oldukça aşması zıtlık yaklaşımına işaret etmektedir (**Tablo 7**).

Erzincan Hükümet Konağı (1985)

1985 yılında açılan 16 mimari proje yarışmasından biri olan Erzincan Hükümet Konağı yarışmasına 35 proje katılmış, yarışmada Orhan Genç ve Nuri Kurtuluş Konur'un tasarladığı proje birinci olarak seçilmiş ve ardından uygulanarak hizmete açılmıştır (**Tablo 8**). Projenin değerlendirilmesine geçilmeden önce Erzincan kentinin ve tasarım alanının özelliklerine değinmek daha doğru olacaktır.

Erzincan tarihsel süreç içinde büyük kayıplara yol açan depremlerle sıkça karşılaşmış bir kenttir. Özellikle 1939 depremi, büyük can kayıplarına ve kentin tamamen yıkılmasına sebep olmuş; depremin ardından demiryolundan yukarı yeni bir şehir inşaatına başlanarak modern bir anlayışla kent tekrar inşa edilmiştir. Bu süreçte yapılan ilk idari yapılardan biri de Erzincan Hükümet Konağı'dır. 1945 yılında hizmete açılan yapı, II. Ulusal Mimarlık akımının etkilerini ve özelliklerini taşımakta ve bu akımın Erzincan'daki örneği niteliğindedir. Yapı, 1991 yılında tescillenmeden önce 1983 yılında ihtiyaca cevap veremediği gerekçesiyle yıkılmak istenmiş, ancak Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun mevcut yapının her ne kadar eski eser değil ise de Cumhuriyet dönemi yapısı olarak korunması gerektiği yönündeki kararı doğrultusunda (Erzincan Valiliği, 2020) 1985 yılında ek yeni yapı için yarışma projesi açılmış ve yapının günümüze dek özgün işleviyle korunması sağlanmıştır.

Yarışmanın jüri değerlendirme ölçütlerinde tarihi dokuya yaklaşımla ilgili olarak; hükümet yapısının varlığı ve meydana göre konumu, adliye ve maliyenin mevcut yapı ile bir bütün oluşturması, yeni yapıların boyut ve cephe düzenleriyle eski yapı ile karşıtlaşmayan bir görüşle tasarlanmaları veya eski yapı ile tümenden karşıtlaşan önerilerin de iyi çözümler getirebileceği (Şartname, 1985) maddeleri yer almaktadır. Birinci

Yarışmanın Adı	Erzincan Hükümet Konağı Mimari Proje Yarışması	 (Mimarlık, 1987a)
Yarışmayı Çıkaran Kurum	Bayındırlık ve İskan Bakanlığı	
Yılı	1985	
Jüri Üyeleri	Doğan Kuban, Tanju Kaptanoğlu, Ragıp Buluç, Sadık Sümer, İhsan Onrat	
1.Ödül/Tasarımcı(lar)	Orhan Genç, Nuri Kurtuluş Konur	
Diğer Ödüller	2. Ödül: Öner Olcay, Yurdanur Sepkin, I. Seda Yılmaz 3. Ödül: Mustafa Aytöre, Hayri Anamurluoğlu	
Konumu	İnönü, Vali Recep Yazıcıoğlu Cd. No:69, Merkez/Erzincan	
Bugünkü Fiziksel Durumu	Proje uygulanmış, günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir.	
		
Eski Hükümet Konağı (Erzincan Valiliği, 2019)	Yeni Hükümet Konağı (Googlemaps, 2020)	
		
Eski-Yeni Hükümet Konağı hava fotoğrafı (Yandex, 2020)	Vaziyet Planı	
Tasarım Yaklaşımı		
 Yorumlama	Görünüş	
 Tarihi Yapı		
 Yeni Yapı	Eski-yeni yapı ilişkisi	
 Bağlantı		

Tablo 8. Erzincan Hükümet Konağı yarışma projesi değerlendirme tablosu

gelen projenin jüri raporunda ise tarihi dokuya yaklaşımla ilgili şu notlar düşülmüştür;

“Mevcut yapının girişlerinde esas olan, bir avlu üzerinde gerek işlevsel gerekse görsel ilişkileri en olumlu şekilde kuran bir değerlendirme gerçekleştirmiştir. Mevcut yapıya dik doğu batı yoluna sırasıyla konferans salonu, maliye, adliye ve yemekhane takılmakta maliye ile ilişkiler üst zemin katta kurulmakta, adliye dahi bağımsız konumda bulunmaktadır. Yapının dış mimarisinde de mevcutla zıt/aşmayan ekonomik ve tutarlı bir niteliktedir” (Mimarlık, 1987a).

Erzincan Hükümet Konağı yapıldığı dönemden günümüze dek yaklaşık 35 yıldır aktif olarak kullanılan bir yapıdır. 1945 yılında yapılan ilk hükümet konağı ile birlikte kentsel bellek üzerinde yer eden, ayrıca Erzincan’ın deprem sonrası yeniden inşasına tanıklık eden bu yapı topluluğu II. Ulusal Mimarlık ve Modern Mimarlık akımının Anadolu kentinde bir arada okunabildiği örneklerdendir.

Koruma ölçütleri üzerinden değerlendirme

Yeni Ek/Yapı Tasarımı:

- Yeni yapı kütleleri tarihi yapının gerisinde yer almış, kütle ve gabari olarak tarihi yapıya saygılı bir tutum sergilemiştir.
- Tarihi binanın gerisinde kalan kütleler ek bir geçit ile tarihi yapıya bağlanmıştır. Bu bütünleşme esnasında yapının kültürel değerine, bütünlüğüne ve karakterine zarar verilmemiştir. Ek bölüm kaldırılabilir ve ayırt edilebilir durumdadır.

Çevre ile İlişki:

- Yeni tasarımda tanımlı açık alanlar, çevre ile kurulan ilişki, binaların ölçek ve boyutları açısından tarihi kent merkezinin özgünlüğü zedelenmemiş ve alanın sosyokültürel değeri korunmuştur.

Kütle ve Cephe:

- Tasarım parçalı kütleler şeklindedir. Kütlelerden tarihi yapıya en yakın olanı az katlı, sonrasındakiler de kademeli olarak artan çok katlı yapılardır.
- Cephe karakterindeki düşey pencere bantları, kütle hareketleri ve alt katlarda vurgulanan taşıyıcı elemanlar 1980 sonrası Modern Mimarlık üslubunu yansıtmaktadır.

Yapım Tekniği ve Malzeme:

- Yeni yapılar çağdaş yapım tekniklerinden betonarme sistemle yapılmış, renk ve doku olarak alanın genel ifadesi ile uyum sağlamıştır.

Tasarım Yaklaşımları üzerinden değerlendirme

- Yarışma sonucu uygulanan projede çevre ile kurulan birliktelik ve tarihi yapı ile kuramsal bir ilişki teşkil edilmesi, tarihi yapının referans olarak kullanıldığı bir tasarım yaklaşımına dikkat çekmektedir. Projede tarihi yapıya bağlanan bir aksa takılan parçalı kütleler şeklindeki tasarım, tarihi yapı ile zıtlaşmamış ve onun gerisinde kalmıştır. Bu özellikleri açısından yorumlama yaklaşımının benimsendiği söylenebilir. Ayrıca Sivas yarışma projesinden sonra ilk kez burada tarihi yapıya temasın daha net çizgilerle yapıldığı görülmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tarihi dokuda yeni yapı tasarımı, kesin sınırları çizilemeyen, her doku özelinde farklı araştırma ve çalışmaları gerektiren zor bir tasarım problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihi doku içinde yapılacak olan tasarımlarda dokunun mevcut mimari ve kentsel kimliği ile kurulan ilişki, özgün değerlerin korunması ve sürdürülebilmesi adına önemli bir girdidir. Tarihi dokuda yeninin tasarımında farklılaşma ve uyuşma ekseninde farklı yaklaşımlar mevcuttur. Yapının bulunduğu çevre ile sürekli bir etkileşim içinde olduğu gerçeğinden yola çıkılarak özgün doku karakterleri ile olumlu yönde ilişki kuran yaklaşımlar mevcudun sürekliliğine katkı sağlamaktadır.

Tarihi dokuda yeni yapı tasarımında yarışmalar, mevcudun farklı ve yeni bakış açılarıyla yorumlanması, eleştirel ve özgün ürünlerin ortaya çıkmasını sağlayan bir ortam oluşturmuştur. Türkiye’de modern kentin ayrılmaz bir parçası olan kamusal mekânlardan biri olan hükümet konakları ise yarışma projeleri arasında önemli bir yere sahip olup; 1955’ten bu yana Türkiye’nin farklı şehirlerinde inşa edilmiş birçok örneği bulunan yapı türüdür.

Çalışma kapsamında 1965-1985 yılları arasında Anadolu’nun farklı kentlerinde tarihi doku içinde ya da tarihi yapı yanında yarışma yolu ile üretilmiş, Hükümet Konakları incelenmiştir. Tasarım alanları içindeki yapılar 19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başında inşa edilen yapılar olup, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerine, Kurtuluş Savaşı yıllarına ve Cumhuriyet ile birlikte devletin yeni yapılanma süreçlerine tanıklık eden belge niteliğindeki yapılardır. Bu sebeple bu yapıların komşuluğunda ve birlikteliğinde yeni yapı tasarlamak oldukça zor ve karmaşık bir süreç içermektedir. Bu sürecin yarışma yolu ile tecrübe edilmesi, eleştirel, farklı ve yorumlayıcı bakış açıları sergilenmesine sebep olmuştur. Tarihi dokuda birbirine eklemlenen mimari katmanların bütüncül bir yapı sergilemeleri ve var olan dokunun korunarak sürekliliğinin sağlanması sorunsalına karşı yarışma yoluyla üretilen çalışmalar; farklı paradigmlar ve farklı eleştirel bakış açıları içermektedir.

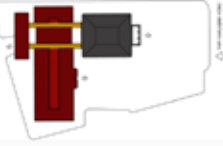

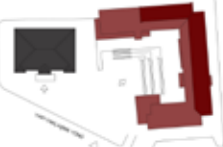

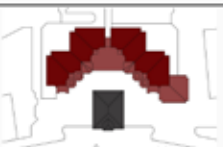

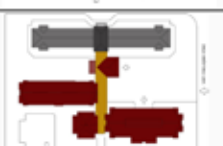
Ülkemizde koruma bilincinin oluşmaya başladığı 1970’ler ile birlikte ortaya çıkan farkındalık ve sorgulama, dönemin yapılarına da yansımış; tarihi doku içerisinde yeni yapı tasarlanırken belirli ölçütlerin olması gerektiği, mevcut doku ile kurulan ilişkilerin sorgulanması gibi konular yarışmaların değerlendirme ölçütlerinde ve jüri raporlarında yer almış ve bu durum projeler üzerinde tartışılmıştır. Bu noktada, kentsel sürekliliğin sağlanabilmesi adına yeni yapı ve tarihi yapı arasında kurulan ilişkinin türü ve derecesi üzerinde durulan en önemli konulardan biri olmuştur.

Yarışmalar farklı yaklaşımlara açık yapısı ile, özellikle kamu yapılarının üretim sürecinde en sağlıklı yöntemlerden biridir. Bu bakış açısı ile çalışmada seçilen yarışma yolu ile üretilmiş tarihi bir yapı komşuluğundaki Hükümet Konakları; buldukları tarihi çevrenin verileri doğrultusunda yönlendirilmiş, mevcut yapıyla uyuşma ve farklılaşma kavramları çerçevesinde ilişkiler kurmuştur. Zıtlık, etkisiz/nötr ve yorumlama gibi tarihi dokuda yeni yapı üretim sürecinde uygulanan birçok farklı yaklaşımı sergilemeleri açısından da önemli birer girdi oluşturmuşlardır. Sonuç olarak çalışmada incelenen bütün yapılar; tarihi dokuya yaklaşım konusunda yapıldıkları dönemin şartları itibarıyla yeni söylemler ve yaklaşımlar geliştirmeye çalışmış ve bunların yarışma ortamında konusunun uzmanları tarafından tartışılmasına sebep olmuştur. Jüri raporlarında yer alan değerlendirme

ölçütlerinde ifade edildiği üzere özgün dokuya ve tarihi çevreye duyarlı yaklaşımların tasarımda bir ölçüt olduğu ve tasarımların da bu yönde duyulan bir kaygı neticesinde geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. İncelenen çalışmalardan Artvin, Sivas ve Erzincan Hükümet Konağı, komşuluğundaki tarihi yapılara atıfta bulunurken eklemlediği dokudan farklılaşan bir yapı sergilemektedir. Hatay ve Sinop Hükümet Konaklarında ise, yeninin farklılaşarak belirginleştiği ancak mevcudun önüne geçmediği nötr bir yaklaşım görülmektedir. Burada mevcut yapı ile ilişkinin net kurulamaması durumu göze çarpmaktadır. Tarihi yapıyla benzeşme ya da zıtlama çabası gösterilmeden mevcut dokuya eklenme söz konusudur. Afyon Hükümet Konağında ise kütle ve gabari olarak farklılaşan yeni yapı, tarihi yapının önüne geçmektedir. Ancak karışıklık ilişkisi üzerinden mevcut yapıyla bütünleşmeyi sağlayan bir tavır da sergilenmektedir (Tablo 9).

Bu yapılar günümüzde modern mimarlık akımı hakkında altyapısı bulunmayan kişiler ve hatta kurumlar tarafından sıradan yapılar olarak nitelendirilmektedir. Yapımlarında büyük emek, zaman ve maddi kaynak sarf edilen bu yapılar ilk fırsatta gözden çıkarılabilecek yapılar olarak görülmekte ve yapıların yıkım kararları çok hızlı bir şekilde alınabilmektedir. Nitekim Tablo 1'de yer alan yarışma yolu ile inşa edilmiş 25 hükümet konağından 9 tanesi; çalışma kapsamında incelenen 6 hükümet

Tablo 9. Değerlendirme Tablosu

	Yeni Yapı Yaklaşımı	Yapılar Arası İlişki	Vaziyet Planı
Artvin H. K. (1968)	 YORUMLAMA Tasarımın bağlamsal bir bakış açısı içermesi Tasarımın cephede tarihi yapının oranlarını kullanarak bir modülasyon oluşturulması		
Hatay H. K. (1972)	 ETKİSİZ/NÖTR Tasarımda tarihi çevreye odaklanılması ve yeninin tasarımda bir girdi olarak kullanılması Tasarımın tarihi yapının belli bir mesafe gerisinde yer alması ve parçalı kütle kullanımı		
Sinop H. K. (1973)	 ETKİSİZ/NÖTR Tasarımda tarihi yapı ile birlikte tanımlı bir kentsel meydan oluşturulması Yeni yapının tarihi yapının yanında kütle ve ölçek anlamında baskın bir karakter sergilemesi		
Sivas H. K. (1973)	 YORUMLAMA Projenin içinde bulunduğu bağlam ile bütünleşik bir tasarım yaklaşımında olması Tarihi yapıya temas eden bir tasarımın yapılması, cephedeki kat hizalarının tarihi yapıya göre belirlenmesi		
Afyon H. K. (1980)	 ZITLIK Projede ilk kez kimlik, sembolizm ve yere aidiyet kavramlarının tartışılması Afyon Kalesi'nin silüetini çağrıştıran tasarımda yapının hacminin ve gabarisinin tarihi yapıyı oldukça aşması		
Erzincan H. K. (1985)	 YORUMLAMA Tarihi yapının referans olarak kullanılması Tasarımda tarihi yapıya bağlanan bir koridora takılan parçalı kütleler yapılması Mevcut ile zıtlamayan ve onun gerisinde kalan saygılı bir tutum sergilenmesi		

konağından da 2 tanesi günümüze kadar ulaşamayarak yıkılmıştır. Günümüzde kullanımı devam eden diğer yapıların bir kısmı ise yıkım tehdidi altında olup; yok edilecekleri günü beklemektedir. Göz ardı edilen nokta da şudur ki; bu yapılar bizlere tarihi dokuda yeni yapı tasarımında yaşanan deneyimlerin ve tartışmaların örneklerini göstermektedir. Çalışma kapsamında kronolojik sırayla incelenen tasarımlardan ilkinde ve sonuncusuna baktığımızda bile 20 yıllık süreçte tasarım girdilerinin değiştiği; tarihi dokunun varlığının bilincine varıldığı, tasarımda bir girdi olarak tarihi yapının ele alındığını görmek mümkündür. Günümüzde benimsenen yaklaşımlar için bu yapılar deneyimlenmiş örnekler niteliğindedir. Ayrıca bu yapılar yapıldıkları dönem itibariyle ve taşıdıkları mimari değer, kimlik değeri, anı değeri, teknolojik değer, sosyal değer, kanonik olma değeri “yapının veya mimarının ünlü/etkili olması, örnek teşkil etmesi”, referans olma değeri (DOCOMOMO, 2020), her şeyden öte belge değeri ile Modern Mimarlık Mirası kapsamına girmektedir. Bu yapıların kentsel bellek üzerinde yer etmesinin yanı sıra kültürümüzün bir parçasını oluşturması ve geleceğimize yön verecek örnekler olması sebebiyle koruma altına alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ALTINÖZ BİLGİN, A. G. (2010) Tarihi Dokuda Yeninin İnşası, *Ege Mimarlık* (4) 18-26.
- ARABACIOĞLU, F. P., AYDEMİR, I. (2007). Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı, *Megaron* 2(4) 204-12.
- ARKİTEKT (1956) *Elazığ Hükümet Konağı Proje Müsabakası* (285) 109-13.
- ARKİTEKT (1958) *Urfa Hükümet Konağı Proje Müsabakası* (292) 114-21.
- ARSLAN, H., ORHAN, Ş., DİŞLİ, G., (2020). Tarihi Çevrede Yeni Yapı Tasarımının Müze İşlevi Özelinde Değerlendirilmesi. *Art-e Sanat Dergisi* 13 (25) 71-101.
- Atina Tüzüğü (1933) *IV. Uluslararası Çağdaş Mimari Kongresi* [<http://www.alanbaskanligi.gov.tr/evrak/turkce/1933-Atina-tuzugu.pdf>] Erişim Tarihi (19.12.2019).
- BARSBAY, H. S. (1997) *Alpay Aşkun Monografisi*, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- BAYINDIRLIK BAKANLIĞI (1975) Sinop Hükümet Konağı: Mimari Yarışma Projeleri, Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Reisliği Yayını, Ankara.
- BİLGİN ALTINÖZ, A. G. (2010). Tarihi Dokuda'Yeni'nin İnşası. *Ege Mimarlık* 20 18-26.
- BLOSZIES, C. (2012) *Old Buildings New Designs, Architectural Transformations*, Princeton Architectural Press, New York.
- BULUT, M. (2006) *Sivas'taki Geç Dönem Osmanlı Kamu Yapıları*, yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- DİNÇ, P. (2009) *Mimarlığa Yarışanlar, Ulusal Mimarlık Yarışmalarında Gazi'li, Mimarlar Eflatun Yayınevi*, Ankara.
- DOCOMOMO (2020) *How to Evaluate Modern*. [<https://www.docomomo-us.org/explore-modern/explore-the-register/how-to-evaluate-modern>] Erişim Tarihi (15.05. 2020).

- DOĞRUSÖZ, F. (1994) *Tarihi ve Özgün Çevrelerde Yeni Yapı Sorunu ve İnfil Olgusuna Farklı Yaklaşımlar*, yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- English Heritage (2001) *Building in Context, New Development in Historic Areas*, English Heritage, Cabe. [<https://www.designcouncil.org.uk/sites/default/files/asset/document/building-in-context-new-development-in-historic-areas.pdf>] Erişim Tarihi (19.12.2019).
- ERGÜN, A., KÜRKLÜ, G., BAŞARAN, V. (2011) Afyonkarahisar Hükümet Konağının DBYBHY 07'e göre Deprem Güvenliğinin İncelenmesi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi* 12(2) 13-21.
- ERDER, C. (2018) *Tarihi Çevre Algısı*, Yem Yayınları, İstanbul.
- Erzincan Valiliği (2020) *Tarihçe*. [<http://www.erkincan.gov.tr/tarihce>] Erişim Tarihi (3.05.2020).
- FEILDEN, M. B. (1982) *Conservation of Historic Buildings: Technical Studies in the Arts. Archaeology and Architecture*, Butterword Scientific, London.
- Google Earth (2010) *Sivas Hükümet Konağı Uydu Görüntüsü* [<https://earth.google.com/web/>] Erişim Tarihi (05.12 2021).
- Google Earth (2013) *Afyon Hükümet Konağı Uydu Görüntüsü* [<https://earth.google.com/web/>] Erişim Tarihi (05.12 2021).
- Google Maps (2020) *Erzincan Hükümet Konağı* [<https://www.google.com/maps>] Erişim Tarihi (25.02.2020).
- GÜLER, K., BİLGE, A. C. (2016) Modern Mimarlık Mirası Bağlamında Artvin Hükümet Konağı'nın (1974) Değerlendirilmesi, *Megaron* 11(1) 15-34.
- HASOL, D. (2017) *20. Yüzyıl Türkiye Mimarlığı*, YEM Yayınları, İstanbul.
- Hatay Valiliği (2013) *Hatay Valilik Binası* [http://www.hatay.gov.tr/kurumlar/hatay.gov.tr/belgeler/ekitaplar/valilik_binasi.pdf] Erişim Tarihi (22.12.2019).
- HORLER, M. (1975) Modern Architecture and Ancient Monuments, *Monumentum*, 11, 7-25.
- ICOMOS (1931) *Carta Del Restauro* [http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf] Erişim Tarihi (21.12.2019).
- ICOMOS (1964) *Venedik Tüzüğü* [http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf] Erişim Tarihi (25.12.2019).
- ICOMOS (1975) *Amsterdam Bildirgesi* [http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0458320001536681780.pdf] Erişim Tarihi (19.12.2019).
- ICOMOS (1987) *Washington Tüzüğü: Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü* [http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0627604001536681570.pdf] Erişim Tarihi (25.12.2019).
- ICOMOS (1999a) *ICOMOS Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü* [http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0464062001536913566.pdf] Erişim Tarihi (22.12. 2019)
- ICOMOS (1999b) *Burra Tüzüğü: Kültürel Öneme Sahip Yerlerin Korunması Amaçlı Avustralya-ICOMOS Tüzüğü* [<http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-BurraCharter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf>] Erişim Tarihi (19.12.2019).

- ICOMOS (2008) *Declaraton Of Foz Do Iguaçu* [https://www.icomos.org/centre_documentation/declaration-igua%c3%a7u-eng.pdf] Erişim Tarihi (24.03. 2021).
- ICOMOS (2011a) *Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri* [http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf] Erişim Tarihi (19.12.2019).
- ICOMOS (2011b) *The Paris Declaration On Heritage as a Driver of Development* [https://www.icomos.org/Paris2011/GA2011_Declaration_de_Paris_EN_20120109.pdf] Erişim Tarihi (09.04.2021).
- ICOMOS (2013a) *Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi* [http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf] Erişim Tarihi (24.12.2019)
- ICOMOS (2013b) *The Australia ICOMOS Charter for the Conservation of Places of Cultural Significance - (The Burra Charter)* [http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0795934001587381516.pdf] Erişim Tarihi (24.12.2019).
- İNCE, K. (2011) Afyonkarahisar Zafer Müzesi, *Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 1(1) 254-67.
- JOKILEHTO, J. (1998) Organizations, Charters and World Movements-An Overview, *Context: New Buildings in Historic Settings*, der. J. Warren,, J.Worthington, S. Taylor, Architectural Press, Oxford, 40-50.
- JOKILEHTO, J. (2002) *A History Of Architectural Conservation*, Butterworth Heinemann, Oxford.
- KARAASLAN, M., ERKMEN, A. (1995) Profil:Yüksel Erdemir, *Mimarlık* (265) 41-52.
- KARAASLAN, M. (2001) *Yapıtlar Anılar 1*. Karaaslan Mimarlık Limited Şirketi, Ankara.
- KUBAN, D. (2000) *Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu: Kuram ve Uygulama*, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Kültürportali (2013) *Eski Hükümet Konağı (Adliye Binası)-Sinop*. [<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sinop/kulturenvanteri/eski-hukümet-konagi-adliye-binasi>] Erişim Tarihi (17.04. 2020).
- MİMARLIK (1969a) *Artvin Hükümet Konağı Mimari Proje Yarışması* (66) 16-28.
- MİMARLIK (1969b) *Kars Hükümet Konağı Mimari Proje Yarışması* (72) 33-47.
- MİMARLIK (1972) *Hatay Hükümet Konağı Mimari Proje Yarışması* (102) 26-30.
- MİMARLIK (1973) *Gümüşhane Hükümet Konağı* (115) 28-30.
- MİMARLIK (1974) *Sivas Hükümet Konağı Mimari Proje Yarışması* (125) 22-8.
- MİMARLIK (1975) *Bingöl Hükümet Konağı Proje Yarışması* (136) 28-36.
- MİMARLIK (1980a) *Erzurum Hükümet Konağı Mimari Proje Yarışması* (162) 49-52.
- MİMARLIK (1980b) *Afyon Hükümet Konağı Mimari Proje Yarışması* (162) 53-8.
- MİMARLIK (1983) *Oda'dan* (198) 38-40.

- MİMARLIK (1984a) *Söyleşi: Osmanlıdan Bugüne Hükümet Konakları* (203) 3-15.
- MİMARLIK (1984b) *Haberler Yarışmaları* (203) 35.
- MİMARLIK (1987a) *Erzincan Hükümet Konağı Mimari Proje Yarışması* (224) 63.
- MİMARLIK (1987b) *Adana Hükümet Konağı* (224) 70-1.
- MİMARLIK (1987c) *Giresun Hükümet Konağı* (224) 74-5.
- MİMARLIK (1989) *Bir Mimar, Alpay Aşkun* (233) 66-75.
- MİMARLIK (2001) *Arolatlar* (298) 18-27.
- MİMARLIK (2009) *Denizli Hükümet Konağı ve Yakın Çevresi* (350).
- NUHOĞLU, M., GEÇİMLİ, M. (2019) Kentsel Mekân Tasarımında Tematik Projelere Yeni Yaklaşımlar ve Eskişehir Örneği, *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches* 8(1) 711-34.
- ORTAYLI, İ. (2000) *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- ÖTKÜNÇ, A., EKİNCİ, S. (2021). 'Sıradan' Bir Yapı: Lapseki Hükümet Konağı. *Mimarlık* (420) 60-65.
- ÖZBAY, H. (1987) Bayındırlık ve İskân Bakanlığınca Yapılan, Yapılmakta Olan veya Yapılamayan Yapıların Öyküleri, *Mimarlık* (224) 50-62.
- ÖZBAY, H. (1993) Yarışmalar Sahip Olduğumuz Tek Sağlıklı Kurumdur, *Mimarlık* (251) 28-29.
- POLAT, E. E., CAN, C. (2008) Modern Mimarlık Mirası Kavramı: Tanım ve Kapsam, *Megaron* 3(2) 177-86.
- RIZA, M., DORATLI, N. (2015) The Critical Lacuna Between New Contextually Juxtaposed and Freestyle Buildings in Historic Settings, *Journal of Architectural and Planning Research* 234-57.
- SAYAR, Y. (2004) Türkiye'de Mimari Proje Yarışmaları 1930-2000: Bir Değerlendirme, *Mimarlık* (320) 18-23.
- SEMES, S. W. (2007) Differentiated and Compatible: Four Strategies for Additions to Historic Settings. *In Forum Journal* 21(4) 4-11.
- STAVREVA, B. (2017) *New vs Old: New Architecture of Purpose in Old Settings*, Doktora Tezi, Virginia Tech, Blacksburg.
- Şartname (1985) *1985 Erzincan Hükümet Konağı Mimari Proje Yarışması* [<https://sartname.arkitera.com/>] Erişim Tarihi (03.05.2020).
- TEKELİ, D., SİSA, S. (1974) *Doğan Tekeli-Sami Sisa: 1954-1974; Projeler-Uygulamalar, Architectural Works*. Apa Ofset, İstanbul.
- The Scottish Government (2011) *New Design in Historic Settings*, Glasgow. [www.historic-scotland.gov.uk/new-design-in-historic-settings.pdf] Erişim Tarihi (19.12.2019).
- TOPÇUBAŞI, M., EYÜPGİLLER, K. K. (2011) 19. Yüzyılda Kastamonu Eyaleti'nde Hükümet Daireleri, *İtü Dergisi/a* (2) 108-20.
- UNESCO (1972) *Milli Düzeyde Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Tavsiye Kararı* [http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_

ID=13087&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html] Erişim Tarihi (24.12.2019).

UNESCO (1976) *Nairobi Bildirgesi (Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rollerini Konusunda Tavsiyeler)* [http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13133&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html] Erişim Tarihi (24.03.2021).

UYAN, M., YÜKSEL, İ., AVŞAR, N. (2004) *Anadolu'nun Kilidi Afyon, T.C. Afyon Valiliği, Afyon.*

UZMİM (1987) *Gaziantep Hükümet Konağı Binası.* [<http://www.uzmim.net/projeler-klasor/001-gaziantep-hukümet-konagi/projeler1.html>] Erişim Tarihi (15.02.2020).

UZMİM (1990) *Mardin Hükümet Konağı ve Adliye Binası* [<http://www.uzmim.net/projeler-klasor/002-mardin-hukümet-konagi/projeler1.html>] Erişim Tarihi (15.02.2020).

ÜYÜMEZ, M. (1995) *Eski Belediye Binası Zafer Müzesi, Beldemiz, Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları* (40) 11-12.

VELİOĞLU, A. (1992) *Tarihi Çevre İçinde Mimari Tasarım ve Süreci Üzerine Bir Araştırma*, yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

Wikimedia (2011) *Gothenburg Belediye Binası* [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Radhuset_Gbg_med_tillbyggnad_crop.jpg] Erişim Tarihi (05.12. 2021).

Wikimedia (2012a) *Sinop Hükümet Konağı* [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:SINOP_HUKUMET_KONAGI_-_panoramio.jpg] Erişim Tarihi (05.12. 2021).

Wikimedia (2012b) *Sinop Adalet Sarayı* [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:SINOP.ADALET_SARAYI_-_panoramio.jpg] Erişim Tarihi (05.12. 2021).

Wikimedia (2014a) *Münster, Prinzipalmarkt* [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:M%C3%BCnster,_Prinzipalmarkt_-_2014_-_6859.jpg] Erişim Tarihi (05.12. 2021).

Wikimedia (2014b) *Deniz Müzesi* [<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:IstanbulNavalMuseum01.JPG>] Erişim Tarihi (05.12. 2021).

Wikimedia (2015) *Odunpazarı Evleri* [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Odunpazar%C4%B1..._-_panoramio.jpg] Erişim Tarihi (05.12. 2021).

Yandex (2020) *Haritalar* [<https://yandex.com.tr/harita/>] Erişim Tarihi (25.12.2020).

YAZICI, N. (2008) Trabzon Örneğinde Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Hükümet Konağı Binaları, *Journal of International Social Research* 1(5) 943-59.

ZEREN, M. T. (2019) *Tarihi Çevrede Yeni Ek ve Yeni Yapı Olgusu: Çağdaş Yaklaşım Örnekleri*, Yalın Yayıncılık, İstanbul.

720 Nolu İlke Kararı (2006) *Kentsel Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları* [<https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263781/720-nolu-ilke-karari-kentsel-sitler-koruma-ve-kullanma-.html>] Erişim Tarihi (10.04.2021).

Received: 01.07.2020; Final Text: 15.08.2021

Keywords: Architectural project competition; design criteria; government house; new design in historic settings; modern architecture.

MODERN ARCHITECTURE BUILDINGS CONSTRUCTED THROUGH COMPETITION IN THE HISTORIC SETTINGS: THE CASE OF GOVERNMENT HOUSES (1965-1985)

The settlements and buildings witnessing a civilization, development or an event at a certain period constitute the historical environments. Conservation of the buildings forming architectural identity and ensuring the sustainability of urban integrity requires the assessment of these buildings along with the newly added architectural layers. Many buildings were constructed within the historical settings of urban centers in the 20th century. Having been constructed through competitions, government houses provide significant data for developing different and authentic perspectives toward the historical urban environment. Many governmental houses were constructed within the historical settings and through the concept of historical building neighbourhood in Turkey between 1965 and 1985. Construction of new forms in old settings requires a difficult and complicated designing process that cannot be established with clear lines. Reviewing the already-existing examples is necessary for mentioning about the consistency or appropriateness of relevant approaches. Aiming to examine the concept of new building through the government houses in the historical settings, this study reviewed the Government Houses constructed as a new building next to a historical building following national architectural project competitions in the Turkish cities of Artvin, Hatay, Sinop, Sivas, Afyon and Erzincan between 1965 and 1985. Moreover, assessments were performed using the criteria that were specified in relation to the charters, codes and regulations issued along with the approaches of new building toward the historical pattern defined by the national and international bodies, institutions and experts of conserving cultural heritage.

TARİHİ DOKUDA YARIŞMA YOLUYLA ÜRETİLMİŞ MODERN MİMARLIK ÜRÜNLERİ: HÜKÜMET KONAKLARI ÖRNEĞİ (1965-1985)

Tarihsel süreç içerisinde bir uygarlığın, bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan yerleşmeler ve yapılar tarihi çevreleri oluşturmaktadır. Bu alanlarda mevcut kimliği oluşturan yapıların korunması ve süreç içerisinde kentsel bütünlüğün devamlılığının sağlanması, yeni eklenen mimari katmanlar ile birlikte ele alınmasını gerekli kılmaktadır. 20. yüzyılda özellikle kent merkezlerinde tarihi dokuda birçok yeni yapı inşa edilmiştir. Bu yapılardan yarışma yolu ile inşa edilen kamu yapıları, buldukları tarihi kent dokusuna yönelik farklı ve özgün bakış açılarının geliştirilmesi adına önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de 1965-1985 yılları arasında özellikle tarihi doku içinde ve tarihi bir yapının komşuluğunda yarışma yolu ile üretilen birçok kamu yapısı bulunmaktadır. Tarihi dokuda yeni yapı tasarımı; net çizgilerle belirlenemeyen zor ve karmaşık bir tasarım süreci içermektedir. Yaklaşımların tutarlılığından veya uygunluğundan bahsedebilmek için deneyimlenmiş örnekleri incelemek oldukça önemlidir. Çalışmada tarihi dokuda yeni yapı kavramının, yarışma yoluyla üretilen Hükümet Konakları örnekleri üzerinden tartışılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda 1965-1985 yılları arasında ulusal bir mimari proje yarışması sonucu elde edilmiş, tarihi bir yapının yanında yeni yapı olarak inşa edilen Artvin, Hatay, Sinop, Sivas, Afyon ve Erzincan Hükümet Konakları ele alınmıştır. Kültürel mirası koruma ile ilişkili ulusal ve uluslararası kurum

ve kuruluşlar ile uzmanlar tarafından tanımlanan tarihi dokuya yeni yapı yaklaşım şekilleri ile yayınlanan bildirge, tüzük ve yönetmeliklerden faydalanılarak hazırlanmış ölçütler üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

TUBA BÜLBÜL BAHTİYAR; B. Arch, M. Arch.

Received her bachelor's degree in architecture from Yıldız Technical University, Faculty of Architecture (2011-2015) and her master's degree in architecture from Necmettin Erbakan University (2016-2019). Research interests include modern architecture, cinema and architecture. tubabulbulbahtiyar@gmail.com

ESRA YALDIZ; B. Arch, M. Arch, PhD.

Received her bachelor's and master's degrees in architecture and PhD degree from Selçuk University in 2000, 2004 and 2013 respectively. Her research interests include adaptive reuse in monumental buildings, conservation of historic buildings, modern architecture, new building design in historical texture. eyaldiz@erbakan.edu.tr

TRABZON BÖLGESİ KIRSAL CAMİLERİ: YER-YAPI İLİŞKİSİ ÜZERİNE MORFOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME (1)

Emriye KAZAZ*, Ömer İskender TULUK**

Alındı: 07.01.2021; **Son Metin:** 26.10.2021

Anahtar Sözcükler: Doğu Karadeniz; Trabzon; vadiler; kırsal camiler.

1. Bu çalışma, Emriye Kazaz tarafından Prof. Dr. Ömer İskender Tuluk danışmanlığında hazırlanan "Trabzon Kırsal Cami Mimarisi" başlıklı doktora tezi (Kazaz, 2016) temel alınarak hazırlanmıştır.

GİRİŞ: BAĞLAM, KAPSAM VE KABULLER

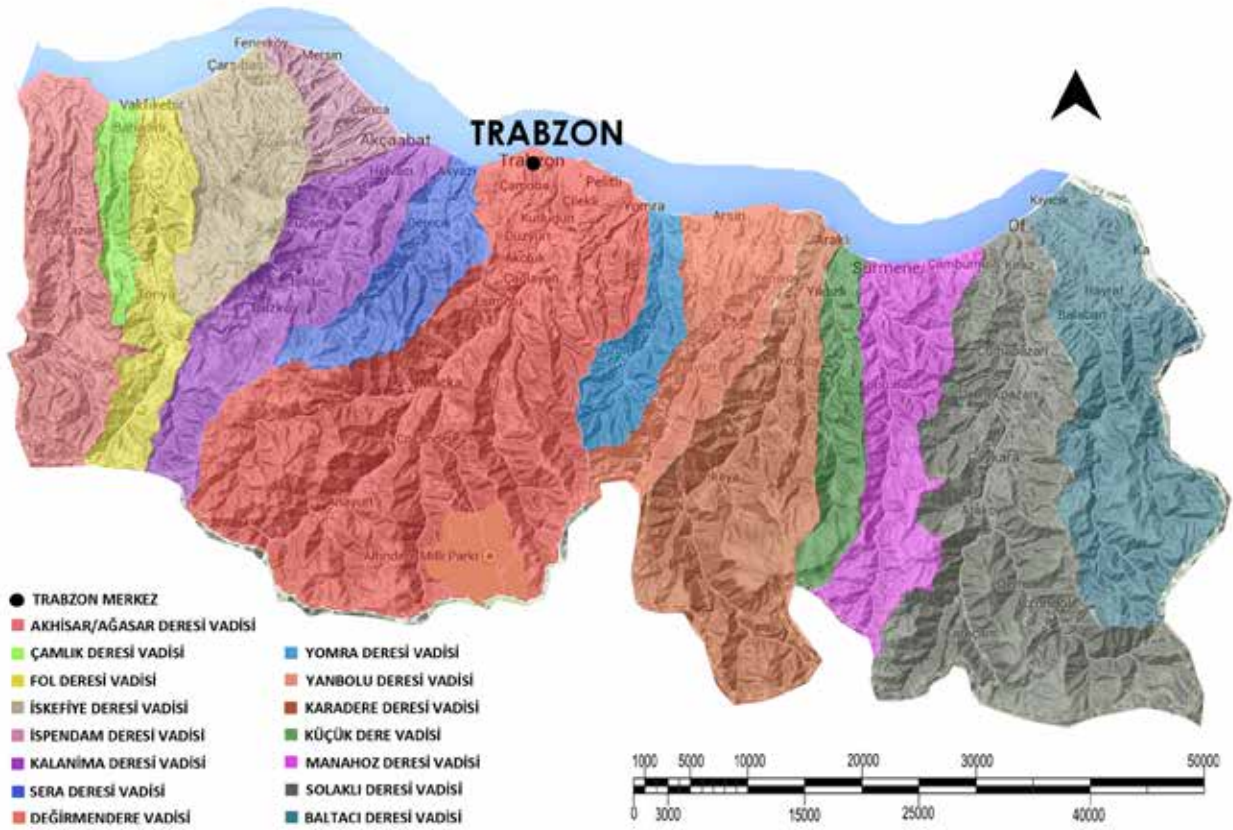
Doğu Karadeniz bölgesi, Anadolu coğrafyasında kendi şahsına münhasır topoğrafyası ve coğrafik yapısı nedeniyle diğer bölgelerden önemli farklılıklar gösterir. Kıyıya paralel uzanan sıradağlar ile kıyı arasında denize dik akan derelerin oluşturduğu derin vadiler, bölgenin yerleşim tarihi boyunca vadi halkları için sosyal yaşamın geçtiği havzalar olmuştur. Vadiler dizisinin sağlamış olduğu bu güvenli, korunaklı ve izole olmuş yerleşim alanları, farklı etnik ve dini kökenli toplulukların bölgeyi tercihlerinde başrol oynarken mimari karakterin şekillenmesinde de başat rolü üstlenmiştir. Trabzon şehrinin hemen yanı başındaki Değirmendere Vadisi içine yayılan pek çok kilise yanında, Ortodoks Hıristiyanlar için önemli merkezlerden sayılan Meryemana (Sümela), Vazelon ve Kuştu Manastırları'nın söz konusu vadi ve kollarının derinliklerindeki varlıkları da bu bağlamda anlamlıdır.

Birinden ötekine geçmenin çoğu durumda pek de kolay olmadığı bu vadilerde yapı eylemi, çoğu durumda vadi boyunca, nadir ve özel durumlarda ise komşu vadiler arasında hareket hâlinde olan yerel ustalarca gerçekleştirilmiştir (Sümerkan, 1991). Bu durumun, eğer söz konusu vadinin dış dünyayla ilişkisi kopuk ya da zayıfsa kendi içine dönük bir yapı eyleminin varlığı anlamına geldiği açıktır. Sümerkan (1990), Doğu Karadeniz bölgesinde doğu-batı eksenini boyunca her 10-15 kilometrede bir konut mimarisinde değişiklikler gözlendiğini ve bunun sebeplerinin bölgenin sosyal, kültürel ve etnik yapısındaki değişimlerde aranması gerektiğinin altını çizmiştir.

Kırsal cami mimarisi bağlamında yüzeysel bir gözlemlerle dahi Trabzon'un batı il sınırını oluşturan Ağasar Deresi Vadisi ile doğu il sınırındaki Baltacı Deresi Vadisi arasında derinlemesine bir ayrışma fark edilebilir. Ayrıca komşu vadiler arasında benzer tipolojilerin gelişmiş olması da bu yargıyı güçlü bir şekilde doğrular niteliktedir (Tuluk ve Kazaz, 2015). Öte yandan vadilerin geç dönem sakinleri Osmanlı Müslüman yerleşimciler için,

* Department of Architecture, Faculty of Architecture and Design, Atatürk University, Erzurum, TURKEY.

** Department of Architecture, Faculty of Architecture, Karadeniz Technical University, Trabzon, TURKEY.

Resim 1. Trabzon bölgesinde vadilerin dağılımı

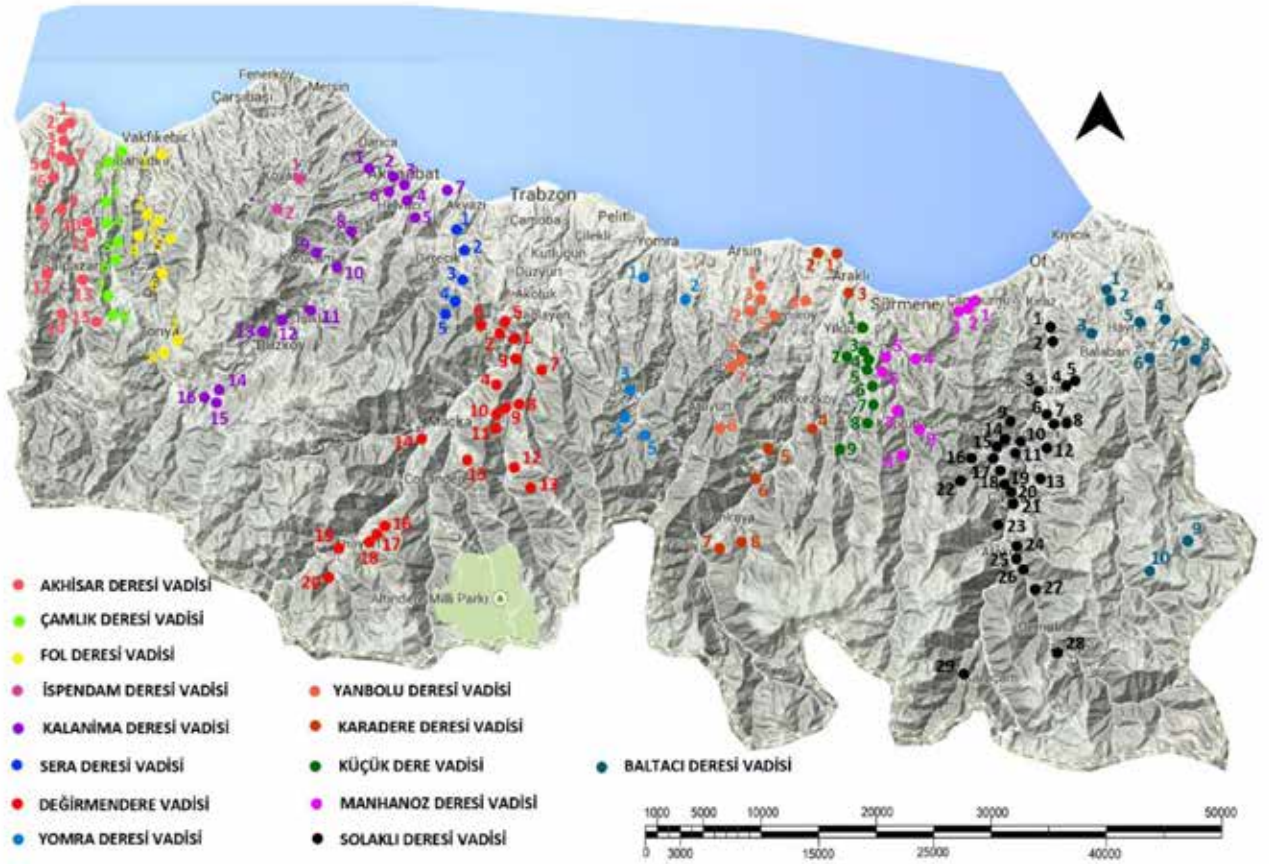
özellikle cami/mescitlerin varlığında, dağılımında, mekânsal ve yapısal özelliklerinde, yaşam alanlarını dış dünyaya bağlayan vadi içindeki kervan yollarının, geçitlerin ve bölge için karakteristik pazar yerlerinin önemli çekim noktaları olduğu da düşünülmelidir. Çoğu tarihsel perspektifte, bölgenin sosyal ve kültürel yapısına ilişkin yapılmış pek çok modern araştırma yanında kırsal konut mimarisine yönelik çalışmalar da bu durumu açıkça ortaya koymuştur (2).

Bu bağlamda çalışmanın en temel hedefinin Trabzon bölgesinde 14 vadiye yayılmış, çoğu geç Osmanlı Dönemi'ne tarihlendirilebilecek kırsal camilerin morfolojilerini yer-yapı ilişkisi bağlamında ortaya koymak olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle, vadi sınırlarıyla paralellik gösteren bugünkü idari taksimata göre Trabzon ilinin en batısındaki Ağasar Deresi Vadisi ile en doğusundaki Baltacı Deresi Vadisi arasında, vadi içlerine dağılmış kırsal camilerin mimari karakterleri arasındaki benzeşim ve ayrışmaları ortaya koyarken, bu olası değişimi, birer bariyer görevi gören vadiler bağlamında okumak, çalışmanın asıl amacını oluşturmaktadır (Resim 1).

Araştırmanın kronolojik bir alt sınırından bahsetmek anlamlı değildir. Ancak bölge kırsal camileri üzerine oluşan literatür dikkate alındığında, bugün özgün işlevini sürdüren en erken tarihli cami/mescitlerin 18. yüzyıla dek uzandığı söylenebilir. En geç yapılar için kronolojik sınır ise kırsal cami geleneğini malzeme ve teknik olarak sürdürdüğü düşünülen, yerel usta hareketliliğiyle üretilmiş camilerdir (3). Bir başka deyişle araştırmanın kronolojik aralığının 18. yüzyıl ile 1970'li yıllar arası olduğu söylenebilir.

2. Buna ilişkin birkaç önemli çalışma için bkznz. Meeker, 2005; Bilgin, 2006; Umur, 1949; Emecen, 2010; Emecen, 2006; Sümerkan, 1990.

3. Buna ilişkin bir değerlendirme için bkznz. Kocabaş, 2019.

Resim 2. Kırsal camilerin vadilere göre dağılımı

Başta Değirmendere Vadisi ve kolları olmak üzere, gayrimüslim ahalile birlikte yaşayan Müslüman yerleşimciler için bölgedeki kiliselerin zamanla cami/mescit olarak kullanılması yaygın bir uygulamadır. Dolayısıyla söz konusu araştırma bağlamında doğrudan veri sağlamayacağı aşikâr olan bu yapılar tipolojik sınıflandırmaya tabi tutulmamış, gerekli durumlarda varlıkları, devşirme malzeme potansiyelleri ve eklentileri bağlamında çalışmaya dâhil edilmişlerdir. Bu çerçevede Trabzon il sınırları içerisinde yer alan 14 vadi içerisine dağılmış 155 camii/mescitten söz etmek mümkündür (**Resim 2, Tablo 1a, Tablo 1b**). Araştırma alanının batısında yer alan İskefiye Deresi Vadisi'nde ise geleneksel yapım teknolojisi ile üretilmiş özgün herhangi bir cami/mescide rastlanmamıştır.

Yapıların tarihlendirilmesi hususunda yapı üzerindeki özgün ya da modern kitabeler, Müftülük beratları, varsa vakfiye veya diğer belgeler kullanılmış; çalışmanın amacını aşması, çok daha derinlemesine bir analiz gerektirmesi nedeniyle yapım yılı belli olmayan veya çelişkili bilgilere sahip camilere ilişkin bir tarihlendirme denemesine girilmemiştir. Aynı yerde ikinci kez inşa edildiği bilinen yapılar için, bilgiye ulaşılması halinde her iki yapı için de tarih bilgisi verilmiştir. Yapı yüzeyinde birden fazla özgün tarih bilgisi olan camiler için ise her iki bilgi de zikredilmiştir.

YER: BİÇİMLENDİRİCİ BİR UNSUR OLARAK VADİLER

Doğu Karadeniz bölgesi coğrafik olarak Karadeniz'in güney doğusunda, dar kıyı şeridi ile denize paralel uzanan sıradağlar arasındaki dağlık alan

olarak tanımlanabilir. Bu sıradağlar, bölgeyi keskin bir hatla Anadolu'nun iç kesimlerinden ayırır. Yerleşim havzalarına ev sahipliği yapan, kaynağını bu dağlardan alarak denize ulaşan derelerin oluşturduğu derin vadiler, denize dik uzanıp kıyıyla bulunduğu noktalarda deniz seviyesine inen tepelerle birbirlerinden ayrılır. İki komşu vadi arasındaki ulaşım, iç kesimlerde neredeyse imkânsızdır. Bir vadiden diğerine geçiş çoğu zaman kıyıya inip diğer vadi ağzından güneye doğru ilerlemekle mümkündür (Bryer, 1986). Bu içe dönük yapı yanında Doğu Karadeniz sıradağlarının güneyi ile kıyı kesimini birbirine bağlayan geçitler, vadi boylarınca uzanan yazlık ve kışlık kervan yolları ve bunlarla ilişkili kadim pazar yerleri de vadilerin yerleşim karakterini belirleyen en önemli unsurlar olmuştur. Özellikle vadi ve kollarının güneye bağlantısını kuran Zigana, Meryemana ve Gümüşki doğal geçitleri nedeniyle Değirmendere Vadisi, Trabzon ve Doğu Karadeniz bölgesinin giriş kapısı olarak anılmış, içerisindeki bu geçitler sayesinde tarihi İpekyolu ve kervan yollarının Trabzon limanına ulaşımına imkân sağlamıştır (Tuluk ve Kazaz, 2015).

11. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun büyük bir kısmının hızla Müslümanlaşmasına, 13. yüzyıldan itibaren ise Osmanlıların Anadolu'da hızlı biçimde yayılmasına karşın, Doğu Karadeniz bölgesi, 15. yüzyıl ortalarına kadar Pontus Rum Devleti'nin himayesinde, ağırlıklı olarak Ortodoks Hristiyan halkları barındırmıştır. Meeker, Anadolu'nun Müslümanlaşmasına karşın Doğu Karadeniz bölgesinin uzun bir süre bu durumdan etkilenmemesinin sebeplerini daha çok coğrafik yapıya bağlamaktadır. Düz Anadolu steplerinin tersine kıyı bölgesinin savunmaya uygun yapısı, izole olmuş yüksek dağ vadilerinin mükemmel bir sığınak oluşturması ve yükseklerdeki sık ormanlık yapı bu dağlardan içeri göçebe kabilelerin geniş kitleler halinde ani ve hızlı bir biçimde sızmalarına engel olmuştur (Meeker, 1971). Bu durumun bölgenin fethi ardından da sürdüğü anlaşılmaktadır. Trabzon yöresinin 1461 yılında fethedilmiş olmasına karşın bölgede Müslüman nüfus oluşumunun yüzyıllara yayılmış olması bu durumun göstergelerinden biridir. Vadi içlerine yayılan -en azından bugüne ulaşmış- kırsal camilerin 18. yüzyıldan geriye gitmemesi de bunun bir başka kanıtıdır (4).

Bu yüzyıldan sonra Osmanlı devlet yapısındaki aksamalar ve merkezi otoritenin zayıflaması yerel güçlerin iktisadi, siyasi ve idari bakımdan güçlenip ayrı bir sosyal tabaka oluşturmasına ve bölgedeki vadilerde âyanlık sisteminin etkili olmasına neden olmuştur. Adeta derebeyi haline gelen âyanlar tarım, ordu ve yönetim üzerinde etkili olmuşlardır (Karabulut, 2015). Bu yüzyıldan sonra ayrı birimler olarak idare edilen vadilerde kurulan çarşı-pazar yerleri, ticari kaynak potansiyelleri nedeniyle derebeylerin iktidar mücadelesi verdikleri sahalar olmuştur. Zamanla eklenen camilerle birlikte etkili bir toplanma ve sosyalleşme mekânı haline alan çarşı-pazar yerleri, ağaların iktidar alanlarındaki temsiliyetlerinin güçlü mekânsal parçaları durumuna gelmiştir (Emecen, 2020).

19. yüzyılda vadi ağzlarında pazar kurmaya elverişli bu yerlerde düzeni sağlamak, pazardan vergileri toplayan ağanın görevidir. Pazar kurulan yerleri kontrol altında tutmak, o pazarın etrafında yer alan köyleri ve köylüleri de kontrol etmek anlamına gelmektedir (Bilgin, 2013). Ağaların sahip olduğu bu yetki ve güçler, özellikle iki vadi sistemi olarak idare edilen Solaklı ve Baltacı Deresi Vadileri'nde büyük rekabet ve iktidar mücadelelerinin yaşanmasına neden olmuştur.

Öte yandan kıyı ile ilişkisi olmayan vadi içlerinde ise, belli noktalarda, özellikle ağa konaklarının bulunduğu bölgeler idari merkezleri temsil

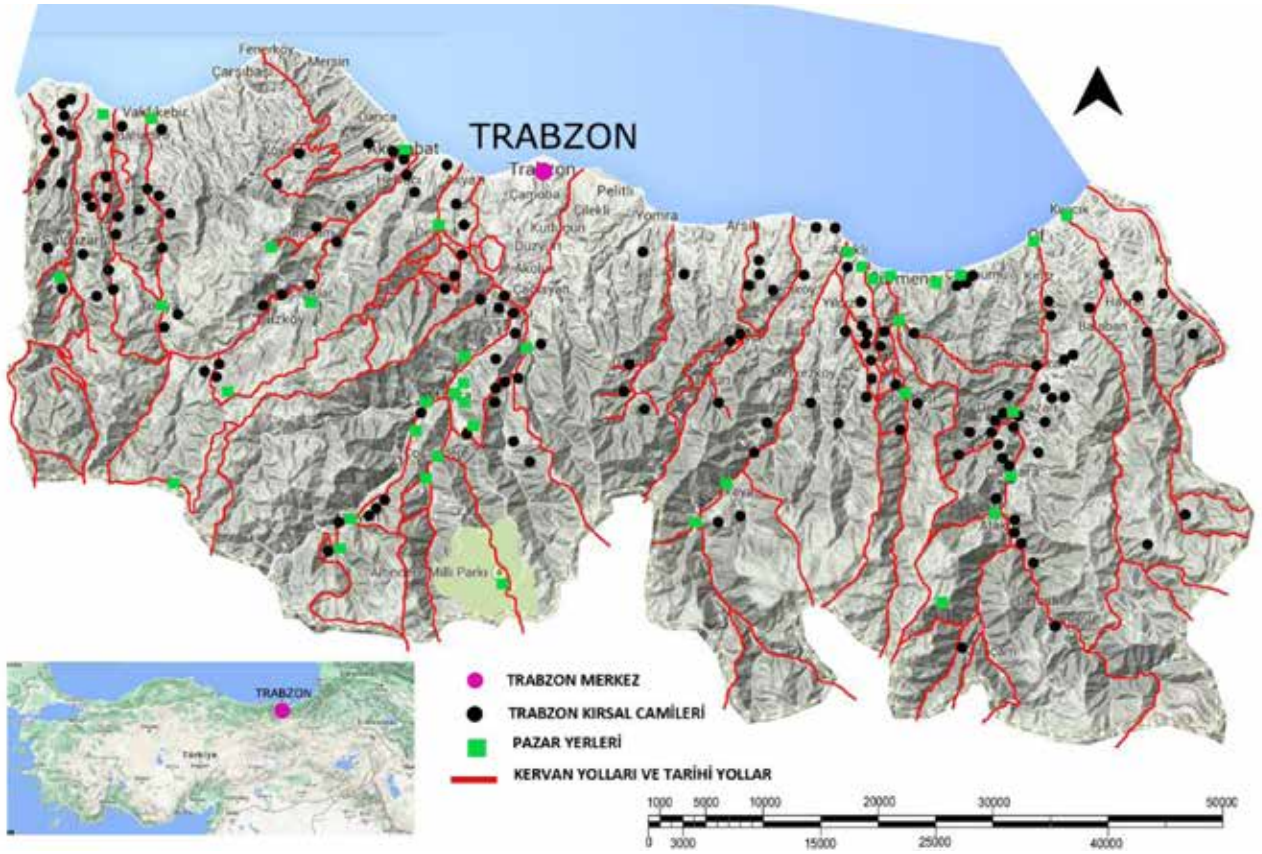
etmekte ve genellikle çarşı-pazarın kurulduğu bu alanlar kıyı örneğinde olduğu gibi bir cami ile taçlandırılmaktadır. Yazlık ve kışlık kervan yolları üzerinde yer alan, yolcuların ve kervanların durak yerleri ve yol güzergâhlarıyla ilişkili bu merkezlerde de, vadi köylerinden günübürlük gelen halk çarşı-pazar yerinde ürünlerini satıp, elde ettikleri gelire de yakın çevredeki dükkânlardan ihtiyaçlarını karşılayarak köylerine dönmektedir. (Durmuş, 2010). Özgüner (1970), bu durumun 1970'li yıllara kadar sürdüğünün tespitini yapmıştır.

Libadomos, Aya Kiraki, Zanha (Çeşmeler), Meryemana Manastırı, İlaksa (Mataracı), Kapuköy (Kapıköy), Meksila (Çatak), Yer Köprü, Atlı Kilise, Naldöken, Kospidiyos Manastırı (Temelli), Ayana Manastırı (Aya Yane) ve İstama (Başar) Değirmendere Vadisi içerisinde bulunan günübürlük pazar yerleridir (Durmuş, 2010). Bunlar arasında Mataracı ve Kapıköy yazlık ve kışlık rotaların birleştiği noktada yer alırken; Çatak, Çeşmeler, Başar ve Yer Köprü ise kışlık kervan yolu üzerinde bulunmaktadır. Meryemana Manastırı, Atlı Kilise, Naldöken, Ayana Manastırı ve Kospidiyos Manastırı ise yazlık kervan yolları üzerinde yer alması ile dikkati çeker. Bir bölümünün sadece mevki ismiyle bugüne ulaşabildiği, pazar yerleri ve yol güzergâhları ile ilişkili Atlı Kilise Hanı, Kınalı Köprü Hanı, Hoca Mezarı Hanları, Acısu Hanları ve Olasa Hanları'nın da bu güzergâhta seyahat eden yolcular için konaklama yerleri olduğu açıktır. Meksila (Çatak) ve İstama'daki (Başar) kırsal camilerin kışlık yol güzergâhı üzerinde çarşı-pazar kurulan ve aynı zamanda durak noktası niteliği kazanmış bir konumda inşa edilmeleri de bu bağlamda anlamlıdır (Tuluk ve Kazaz, 2015).

Galyan Deresi Vadisi'nde, Atasu Barajı'nın sebep olduğu kayıpları araştıran bir çalışmada Oğulağaç Köyü civarında sular altında kalan Libadomo isimli bir caminin var olduğu belirtilmiştir (Baki vd., 2016). Bu cami her ne kadar çağdaş malzeme ve teknikle inşa edilmiş olsa da bölgenin tarihi bir pazar yeri olduğu dikkate alındığında, pek çok yerde olduğu gibi bu caminin de daha eski bir başkasının yerine inşa edilmiş olduğundan bahsetmek mümkündür.

Manahos, Küçükdere, Karadere ve Yanbolu Deresi Vadileri'nin güneyinde Madur, Polut ve Ziyaret Dağları ve bu dağ silsilesi içinde yer alan Kitova-Haciveli Geçidi kervan yolları için en uygun güzergâhtır ve çevresinde de birçok han yapısı mevcuttur (Durmuş vd., 1996). Manahos ve Küçükdere Vadisi sırtlarından devam eden kervan yolu üzerinde de Bandige Hanları, Limonsuyu Hanları, Karagüllüoğlu Hanları, Sulakhani, Seslikaya Hanları, Kirazlık Hanları (Bilgin, 1990) gerek vadi içindeki yerleşimcilerin, gerekse transit yolcuların vadideki hareket güzergâhlarını gösteren en önemli mekânsal kanıtlardır (**Resim 3**).

Alanın batısındaki Fol Deresi Vadisi'nin yukarı kesiminde bulunan ve eski bir madencilik yerleşimi olarak bilinen Kalınçam (Fol) Köyü'nde 14-15. yüzyıllara tarihlendirilen bir şapel ile 16-17. yüzyıllara tarihlendirilen bir han kalıntısı mevcuttur. Ayrıca Fol madenleri civarında bir kilise, hamam ve tarihi İpekyolu'nun bir kolunun kalıntılarından da bahsedilmektedir (Atmaca, 2005). Fol Deresi Vadisi ile güneydeki iç bölgeler arasında geçişi sağlayan Erikbeli geçidine yakın konumdaki bu yerleşkenin kervanların geçiş güzergâhı ve durak noktalarından biri olduğu açıktır. 1947 yılında inşa edilen ve yakın bir tarihte yıkılarak yerine yenisi inşa edilen eski Kalınçam Köyü Camisi'nin yerinde de daha eski bir ibadet yapısının olması muhtemeldir.

Resim 3. Trabzon bölgesi kırsal camilerinin pazar yerleri ve kervan yollarıyla ilişkisi

Küçükdere Vadisi'nin doğu yamacında, kıyıya yakın bölgede yer alan Aşağı Çavuşlu Köyü'nün eski ve büyük bir yerleşim yeri olduğu kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkan büyük çaplı toprak künklerin varlığından da açıkça anlaşılmıştır. Ayrıca Aşağı Çavuşlu İlkokulu'nun güney doğusunda bulunan düzlük alanların "Çarşıbaşı" olarak isimlendirilmesinin, burada eskiden birkaç dükkân ve bir fırından oluşan çarşı-pazar yerinin varlığından kaynaklandığı da belirtilmiştir. Burada Aşağı Çavuşlu Sahil Camisi isminde bir ibadet yapısının olması da şaşırtıcı değildir (Bilgin, 1990).

Solaklı Deresi Vadisi'nin yukarı kesiminde, ne zaman kurulduğu bilinmese de 1902-03 tarihli salnamede varlığı belirtilen ve sahil ile iç kesimi birbirine bağlayan bağlantı yollarını kullanan yolcular için oldukça önemli olan Hadialtı Pazarı'nın sel senesine kadar (1929) Solaklı Deresi Vadisi'nin en büyük pazarı olduğu bilinmektedir. Kalabalık bir esnaf ve sanatkâr grubunun bulunduğu merkezi bir pazar yeri olan (Bostan, 2005) Hadialtı Pazarı'nda, dükkânların yanı sıra bir cami ve yakınlarında bir mescidin varlığından da söz edilmektedir (Çaykara ve Dernekpazarı Kültür ve Yardımlaşma Derneği, 2015).

YAPI: KIRSAL CAMİ GELENEĞİ ÜZERİNE

Envanter

Bugünkü idari taksimata göre Trabzon il sınırında kalan 14 vadi içerisine dağılmış, geleneksel yapım tekniği ve yerel usta hareketliliğiyle üretilmiş 155 kırsal nitelikli cami tespit edilmiştir. Camilerin vadi içi dağılımlarında vadi derinliğinin etkili olduğu peşinen söylenebilir. Buna göre batıdan

	AKHISAR / AĞASAR DERESİ VADİSİ	ÇAMLIK DERESİ VADİSİ	FOL DERESİ VADİSİ	İSPENDAM / ÇATALZEYİN DERESİ VADİSİ	KALANİMA DERESİ VADİSİ	SERA DERESİ VADİSİ	DEĞİRMENDERE VADİSİ
1	Dolanlı Köyü Camisi; H-1285/M-1868	Hünerli Köyü Merkez Camisi; 1279 (M. 1862-63), 1823	Yıldız Köyü Camisi; 1930	Çilekli Köyü Camisi; 1955	Kavaklı Sahil Camisi; 1922	Demirtaş Köyü Camisi; 1948	Esiroğlu Merkez Camisi; 1960
2	Türkelli Köyü Merkez Camisi; 1912	Vardalı Köyü Camisi; 1957-1958	Fevziye Köyü Yukarı Mah. Camisi; 1928, H. 1289 (1872-73), H-1291 / M-1874-75	Aydın Mah. Camisi; 1952	Dürbinar Mahallesi Camisi, H-1187 / M-1774-75, H-1182 /1769-70	Karaman, Derecik ve Demirtaş Köyleri Merkez Camisi; 1973 (onarım)	Karşıyaka (Zalha) Camisi; 1880
3	Resüllü Köyü Aşağı Mahalle Camisi; 1928	Çamlık Köyü Yukarı Mahalle Camisi; 1860, 1926, 2003 (onarım)	Ortaköy Camisi; H. 1293 (1874-75), H. 1294 (1875-76), H. 1296 (1878-79)		Nefs-i Pulathane Mah. Camisi; 1750	Dumankaya Merkez Camisi; 1902	Işıklar Köyü Camisi; H. 1290 /M-1873-74
4	Aksaklı Köyü Camisi; 1875	Duygulu Köyü Camisi; 1846	Karatepe Köyü Merkez Camisi; 1926 ve 1873		Orta Mahalle Camisi; H- 1222 / M-1807-08, 1800	Akçaköy Mer. Camisi; 1874	Akmescit Köyü C.; H. 1290 /M- 1873-74
5	Seyitahmet Köyü Camisi; H-1288/M-1871	Kozluca Köyü (Daglıca) Camisi; H. 1283 (1866-67)	Açıkalın Köyü Eski Camisi; 1947, H-1363 / M-1944-45		Söğütlü Merkez Camisi; 1870	Maden Köyü Camisi; 1960	Alaçam Köyü Camisi; H. 1300 /M- 1883-84
6	Akkeser Köyü Camisi; H-1305/M-1889	Kozluca Köyü Hala Camisi; 1372, 1960	Kayacan Köyü I. Camisi; H. 1306 (1888-89)		Demirci Köyü Merkez Camisi; 1902		Kaynarca Köyü C.; 1950 ve 1846
7	Akçirşi Köyü Camisi; 1910	İskenderli Merkez Camisi; R-1264 / M-1848, H-1362 / M-1946/, 1226, 2006	Karşular Merkez Camisi; H. 1304 (1886-87)		Kayalar Mah. Camisi; 1850		Bahçekaya Köyü C.; H. 1310 /M-1893-94, H. 1302 / M-1885-86
8	Korkuthan Köyü Camisi; 1894	Sayrac Köyü Camisi; H. 1325 (1907-08), H. 1337 (1918-19)	Büyük Mah. Tomalı Camisi; H-1377 / M-1958-59, 1965		Yeşiltepe Güneşli Mah. Camisi; 1963		Oğulağaç Köyü C.; H. 1284 /M- 1867-68
9	Akçirşi Köyü Camisi; 1910				Kuruçam Köyü Merkez Camisi; H. 1318 / 1901-02		Cinalı Köyü Camisi; 1950
10	Çarlaklı Köyü Camisi; 1954				Şinik Mah. Camisi		Çamkonak Köyü C.; H-1322 / M-1904-05, 1840
11	Dereköy Camisi; 1935				Işıklar Beldesi Orta Mahalle Camisi; 1785		Arnkaya Mah. Camisi; 1940
12	Düzköy Camisi; 1947				Gökçeler Köyü Merkez Camisi; 1899		Ormançı Köyü C.; 1948 ve H. 1268 /M-1851-52
13	Doğancı Köyü Camisi; 1935, 1288 (M. 1871-72)				Taşocağı Köyü Merkez Camisi; 1902		Çayırklar Mah. Camisi; 1963
14	Peliticik-Güdünlük Merkez Camisi; 1288 (M.1871-72), 1859				Çayırbağı Doğankaya Mah. Camisi; 1963-64		Çatak Camisi; H. 1202 /M- 1787-88
15	Adacık Camisi; 1231 (M. 1815-16)				Çayırbağı Orta Mahalle Camisi; 1893		Yazlık Köyü Camisi; 1945
16					Çayırbağı Zeliha Mah. C.; H. 1328 /1910-11		Güzence Köyü Camisi; 1948
17							Gürgenagaç Köyü C.; 1920
18							Anayurt Köyü Camisi; 1930
19							Başar Köyü Camisi
20							Hamsiköy Camisi; 1950

Tablo 1a. Trabzon bölgesi kırsal camilerinin batı vadilere göre dağılımı

doğuya doğru: Ağasar (Akhisar) Deresi Vadisi'nde 15, Çamlık Deresi Vadisi'nde 8, Fol Deresi Vadisi'nde 8, İspendama Deresi Vadisi'nde 2, Kalanima Deresi Vadisi'nde 18, Sera Deresi Vadisi'nde 5, Değirmendere Vadisi'nde 20, Yomra Deresi Vadisi'nde 4, Yanbolu Deresi Vadisi'nde 8, Karadere Vadisi'nde 9, Küçükdere Vadisi'nde 9, Manhanoz Deresi Vadisi'nde 9, Solaklı Deresi Vadisi'nde 29 ve Baltacı Deresi Vadisi'nde ise 10 cami tespit edilmiştir (**Resim 2**) (**Tablo 1a**) (**Tablo 1b**). Alanın batısında, Fol Deresi ile İspendama Deresi Vadileri arasında kalan İskefiye Deresi Vadisi'nde ise bu bağlamda herhangi bir camiye rastlanmamıştır. İhtiyatla

	YOMRA DERESİ VADİSİ	YANBOLU DERESİ VADİSİ	KARADERE VADİSİ	KÜÇÜKDERE VADİSİ	MANAHOŞ DERESİ VADİSİ	SOLAKLI DERESİ VADİSİ	BALTACI DERESİ VADİSİ
1	Sarıcak Mah. Merkez Camisi; 1910	Dilek Köyü Nuroğlu Mah. Camisi; 1945	Konakönü Camisi	Petekli Köyü Camisi; H- 1316 / M- 1899-1900	Çamburnu Kuşluca Mah. Camisi; 1920	Balıca Bel. Mer. Mah. Yıldız Camisi; H. 1310 / M-1894-95	Sarayköy Camisi; H. 1328 / M.1910-11
2	Kayabaşı Köyü Dereici Camisi; 1869	Işıklı Köyü Merkez C.; 1902, H-1317 / M-1900-01	Kalecik Mah. Camisi	Bereketli Köyü Masele Mah. Camisi; H-1283 / M- 1867-68	Yeniay Başımar Mah. Camisi; H-1281 / M- 1865-66	Balıca Beldesi Büyük Mah. Camisi; 1942 ve 1809	Sırağaç Köyü Camisi
3	Özdil Merkez Camisi; 24 Temmuz 1891	Çiçekli Mah. Merkez Camisi; H-1375 / M- 1956-57	Hacı Hasan Camisi; H- 1276 / M-1860-61	Gültepe Köyü Kefeli Mah. Camisi; H-1316 / M-1899-1900	Yeniay Kuleli Mah. Camisi; H-1311 / M- 1894-95	Cumapazarı Serindere Mah. Camisi; H. 1301 / M.1883-84	Sugeldi Köyü Camisi; H.1200 / M. 1786-87
4	Tepeköy Köyü Camisi; 1960	Ortaköy Merkez Camisi, 1957	Tırmalı Köyü Camisi; 1837	Gültepe Köyü Kefeli Mah. Camisi II	Dirlik Köyü Eski Camisi; 1893 (Kiliseden dönüşme)	Gürpınar Hacı Bayramlı Camisi; H.1303 / M.1886-87 H. 1305 / H.1887-88	Kireçli Köyü Camisi; 1952
5	Oymaltepe Düz Mahalle Camisi; H. 1372 / M-1956-57	Yolüstü Mah. Merkez Camisi; 1864, 1915	Keçikaya Köyü Camisi; H. 1246 /1831-32	Gültepe Köyü Camisi; 1900	Yokuşbaşı Köyü Camisi	Uğurlu Kas. Molla Ömerli Mah. Camisi; H. 1259 (1843) ve H. 1311 / M.1894-95, 953.	Kurtuluş Mah. Camisi; H. 1338 / M.1919-20
6		Güneyce Köyü Orta Mahalle Camisi; 1963	Köprüüstü Köyü Merkez Camisi; H-1318 / M-1901-02, 1920	Konak Köyü Camisi; 1942	Karacakaya Köyü Camisi; 1901	Bölümlü Büyük Mahalle Camisi; 1874	Dereyurt Köyü Camisi
7		Güneyce Köyü Büyük Mahalle Camisi; 1883	Çukurçayır Köyü Camisi	Aşağı Ovalı İrfanlı Mah. Camisi; H-1369 / M-1950-51, H-1367 / M-1948-49, 1845	Yağmurlu Köyü Camisi; H-1246 / M- 1831-32	Bölümlü Mithat Paşa Camisi; H. 1262 / M.1845-46, H. 1264 / M. 1848-49, H. 1318 / 1901-02	Keler Köyü (Hüseyin Hoca Köyü Sahil) Camisi, H. 1250 /M.1835-36
8		Atayurt Mah. Merkez Camisi; H- 1317 / M- 1900-01		Yukarı Ovalı Köyü Camisi; H-1282 / M- 1866-67	Beşköy Yılmazlar Mah. Camisi; H-1369 / M- 1950-51, 961.	Bölümlü Beldesi Fatih Mah. Kaban C.; 1981	Ağaçseven Köyü Camisi; H. 1209 / M. 1795-96
9				Yeşilköy Camisi; H-1346 / M-1928-29	Gündoğan Yeşil Mah. Camisi; H-1259 / M- 1843-44	Kondu Camisi; H. 1224 / M.1809-10	Sarmaşak Köyü Camisi; H. 1294 / M.1877-78
10						Zincirlitaş Köyü Mer. Camisi; H. 1336 / M. 1920	Dağönü Köyü Eski C.; 1910, H. 1291 / M.1874-75
11						Soğanlı Köyü Üçdirek Mah. Camisi; H. 1314 / M.1896-97, H. 1316 / M.1898-99	
12						Akköse Köyü Mer. C.; H.1281 / M.1865-66	
13						Kabataş Köyü Mer. C., H. 1226 / M.1811-12, 1965, H. 1229 / M.1814-15, H.1236 / M.1821-22	
14						Merkez Güney Mah. C.; H. 1235 / M.1819-1820	
15						Tüfekçi Köyü Elmalı Mah. Cumhuriyet Camisi	
16						Ormanlık Köyü Mer. C.; H. 1310 / M.1894-1895	
17						Akdogan Köyü C.; H. 1241 (1825-26), 1810, 1650 ve H. 1252 / M.1836-37	
18						Akdogan Köyü Kovacak Mah. Camisi; 1650, H. 1265 / M.1848-49, 1700	
19						Akpınar Mescidi; H.1287 / M.1870-71	
20						Taşçılar Köyü Mer. C.; H. 1219 / M.1804-05, 1803	
21						Şahinkaya Köyü Gülveren Mah. C.; H. 1293-1304 / M.1876-1887	
22						Yukarı Kumlu Köyü Camisi; 1914	
23						Cambaşı Köyü Ömerli Mah. Camisi; H. 1261 /1845-46	
24						Taşlıgedik Köyü Camisi; H. 1322 /1904-05	
25						Taşkıran Köyü Camisi; H. 1315 / M.1898-99	
26						Uzungöl Filak Mah. C.	
27						Uzuntarla Köyü Camisi	

Tablo 1b. Trabzon bölgesi kırsal camilerinin doğu vadilerine göre dağılımı

yaklaşmak koşuluyla kronolojik olarak en erken tarihli cami Kalanima Deresi Vadisi'nde Nefs-i Pulathane Mahallesi Camisi (1750), en geç tarihli olan ise, Karadere Vadisi'nde Köprüüstü Köyü Merkez Camisi'dir (1970).

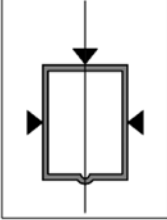
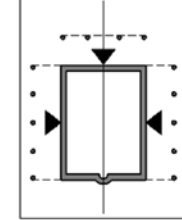
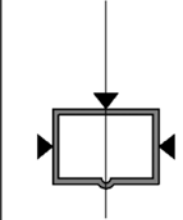
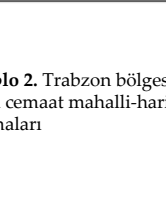

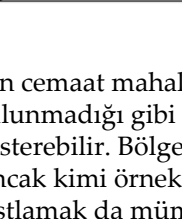
Tipoloji

Çoğunlukla bölgesel etkilerle üretilmiş sıra dışı örnekler bir kenarda tutulursa, Osmanlı Dönemi'nde merkezi mimarlık pratikleriyle inşa edilmiş çoğu cami için yaygın kalıp; -asgari ölçülerde- revaklı bir son cemaat girişi, kubbeli bir üst örtü, kuzey kanat üzerine yerleştirilmiş bir mahfil katı, kuzeybatı köşede bir minare ve yığma taş yapım sisteminden ibarettir. Örneğin Klasik Dönemle birlikte ana ibadet alanının kubbeli üst örtü şeması için zengin kombinasyonlar geliştirilmiş olsa da son cemaat mahalli, mahfil katı gibi caminin temel birimlerinde köklü değişikliklere gidilmemiştir (Tuluk, 2006). Neredeyse alternatifsiz olarak basık sivri kemerlerle birbirine bağlanan sütun dizilerinden meydana gelen son cemaat mahalli için yegâne değişkenlik, kubbeli revakın birim sayısındaki çeşitlilikten ibarettir. Ya da ana ibadet alanını tek ya da üç yönde sarma kombinasyonu, mahfil katı için yegâne farklı uygulama olmuştur.

Oysa Geç Osmanlı Dönemi camileri için durum daha farklıdır. Payitahtın hünkâr camileri gibi eyalet camilerinde de bu tür standartlardan bahsetmek olası değildir. Örneğin kimi uygulamalarda son cemaat mahalli olmadığı gibi ana mekânın örtülme biçimleri dahi camilerin kendi bölgesel dinamikleri içinde zengin bir çeşitlilik gösterirler (Katipoğlu Özmen, 2018). Bu dönemde inşa edilen Doğu Karadeniz kırsal camileri için de benzer bir durum söz konusudur. Özellikle son cemaat mahallinin ve mahfil katının biçimi ve kullanım pratiğinde dikkat çekici bir zenginlik vardır ve tam anlamıyla bölgenin sosyal ve kültürel hayatının izlerini taşır (Tuluk ve Kazaz, 2015). Bu birimlerin merkezi mimarlık pratikleriyle üretilmiş çoğu Klasik Dönem Osmanlı camisinde rastlanmayacak çeşitlilikte ve incelikte inşa edilmiş olması dikkat çekicidir. Nasıl ki yapı türü her ne olursa olsun anıtsal Osmanlı mimarisinin değişmeyen örtüsü kubbe ise, istisnasız dört omuzlu kırma çatı, vadi içlerine dağılmış geleneksel konutlarda olduğu gibi bu ilginç camiler için de değişmeyen üst örtüyü oluşturur. Ancak oldukça mütevazı yapı kitlesi ile belirgin zıtlık yaratan ilginç düzenleme, bu basit çatı altında gizlidir. Tavanlar, dışarıdan anlaşılacak ölçüde ve zenginlikte bir çeşitlilikle camilerin mekânsal algısına önemli katkılarda bulunur. Kullanılan malzeme ve yapım teknolojisi için de benzer şeyler söylemek mümkündür. Bölgenin malzeme potansiyeli, kimi vadilerde taş ile ahşabın farklı kombinasyonlarla bir arada yer almasının önünü açmış görünmektedir. Dolayısıyla bölge camilerinin tipolojisini belirleyen en temel unsurların son cemaat mahalli biçimlenmesi, mahfil kullanımı, üst örtü / tavan düzenlemesi, malzeme ve yapım tekniği ile karakterize olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Son Cemaat Mahalli / Giriş İlişkisi

Her şeyden önce tüm bölge için karakteristik yapı kitlelerinin kuzey-güney mihrap aksı boyunca uzayan dikdörtgen bir form, bu aks üzerine yerleştirilmiş bir son cemaat mahalli ve giriş kısmından oluştuğu rahatlıkla söylenebilir. Özgün işlevi cami olup doğu-batı ekseninde uzayan yatay dikdörtgen formu sınırlı sayıda örnek Manahos Vadisi'nde Beşköy Yılmazlar Mahallesi Camisi, Solaklı Deresi Vadisi'nde Akpınar Mescidi ve Yukarı Kumlu Köyü Camisi ve Baltacı Deresi Vadisi'nde Kurtuluş Mahallesi Camisi'nde görülür. Ana ibadet mekânı kare ya da kareye yakın dikdörtgen olan birkaç cami ise tüm vadiler için sıra dışı uygulamalardır (Tablo 3).

Mihrap eksenini boyunca uzayan dikdörtgen formlu harim	Mihrap eksenine göre yatay uzayan dikdörtgen formlu harim	Kare ya da kareye yakın formlu harim
		
		

Tablo 2. Trabzon bölgesi kırsal camilerinde son cemaat mahalli-harim-giriş ilişkisi şemaları

Son cemaat mahalli standart bir uygulama değildir. Bazı camilerde bulunmadığı gibi olanların konumu da mihrap aksına göre değişiklik gösterebilir. Bölge için yaygın uygulama mihrap eksenini üzerinde olmaktadır. Ancak kimi örneklerde doğu ya da batı kanadında yer alan uygulamalara rastlamak da mümkündür. Ender de olsa bu birimin camiye sonradan eklendiği örnekler de yok değildir. Kimi son cemaat mahalleri de zamanla duvar ya da camekânla kapatılarak kapalı bir mekân dönüştürülmüştür.

Plan şemasına ilişkin veriler Trabzon bölgesi kırsal camilerini karakterize eden en temel unsurlardan birisinin, bu mekânın harim girişiyle kurduğu ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Girişlerin mihrap aksına göre aldığı pozisyon da tıpkı son cemaat mahallerinde olduğu gibi tekdüze değildir. Yaygın uygulama mihrap eksenini üzerinden iken, yapının topoğrafya, yol ya da çevresel yapılarla kurduğu ilişkiye göre doğu ya da batı kanadına kaydığı uygulamalar dikkat çekicidir. Bu ilişki Trabzon'un doğu kanadında, Yomra Deresi Vadisi dışındaki tüm vadilerde, muhtelif camilerde görülür (Tablo 3).

Ancak asıl ilgi çekici uygulamalar, ana ibadet mekânına birden fazla girişin olduğu örneklerdedir. Sadece Akhisar / Ağasar Deresi, Fol Deresi ve Yanbolu Deresi Vadilerindeki birkaç camide rastlanan bu uygulamada harim kısmına hem mihrap aksı üzerinden hem de doğu ya da batı kanadından iki giriş verilmiştir. Harim kısmına açılan bu birden fazla kapının varlığı ilk bakışta yoğun cemaatin tahliyesine dayandırılrsa da, neredeyse istisnasız tüm Osmanlı Dönemi camilerinin aksine mihrap eksenini üzerindeki bu giriş, doğu kanadındaki tali girişe göre ikincil planda kalmıştır. Son cemaat revakının mihrap eksenini üzerinde yer alması dahi algısal olmasa da fonksiyonel olarak bu girişi ön plana çıkaramamıştır. Bir başka deyişle, yerel ustalar bir taraftan Osmanlı merkezi anıtsal cami kalıplarına sadık kalarak mihrap eksenini üzerindeki revaklı girişten vaz geçmezken öte yandan da yapının çevresiyle kurduğu özel duruma duyarsız kalmamış, tümüyle fonksiyonel gerekçelerle ikinci bir giriş açmakta sakınca görmemişlerdir. Akhisar Deresi Vadisi Dolanlı Köyü Camisi ve Fol Deresi Vadisi Ortaköy Camisi'nde doğu ve batı kanatlarındaki ikinci girişler topoğrafya ve yol ile ilişkililikten, Çamlık Deresi Vadisi Kozluca (Dağlıca) Köyü Camisi'nin doğu kanadındaki harim girişinin yapının kuzey-doğusunda yer alan medrese binası ve aralarındaki avlu ile ilişkili olduğu şüphesizdir (Resim 4) (5).

Ana ibadet mekânının kuzey duvarı üzerinde, giriş kapısına doğru yönlendirilmiş ahşap bir merdiven pek çok cami için yaygın uygulamadır. İki girişi bulunan kimi camilerde de, doğu ya da batı kanadındaki girişlerin bu merdivenlerle ilişkilendirildikleri dikkat çekicidir. Böyle bir düzenlemedeki temel amacın cemaatin tahliyesini rahatlatmak olduğu

Son Cemaat Mahalli / Giriş İlişkisi												
AKHISAR / AĞASAR DERESİ VADİSİ	CAMLIK DERESİ VADİSİ	FOL DERESİ VADİSİ	KALANİMA DERESİ VADİSİ	SERA DERESİ VADİSİ	DEĞİRMENDE RE VADİSİ	YOMRA DERESİ VADİSİ	YANBOLU DERESİ VADİSİ	KARADERE DERESİ VADİSİ	KÜÇÜK DERE VADİSİ	MANHANOZ DERESİ VADİSİ	SOLAKLI DERESİ VADİSİ	BALTACI DERESİ VADİSİ

Tablo 3. Trabzon bölgesi kırsal camilerinde son cemaat mahalli-giriş ilişkisi biçimlenmeleri

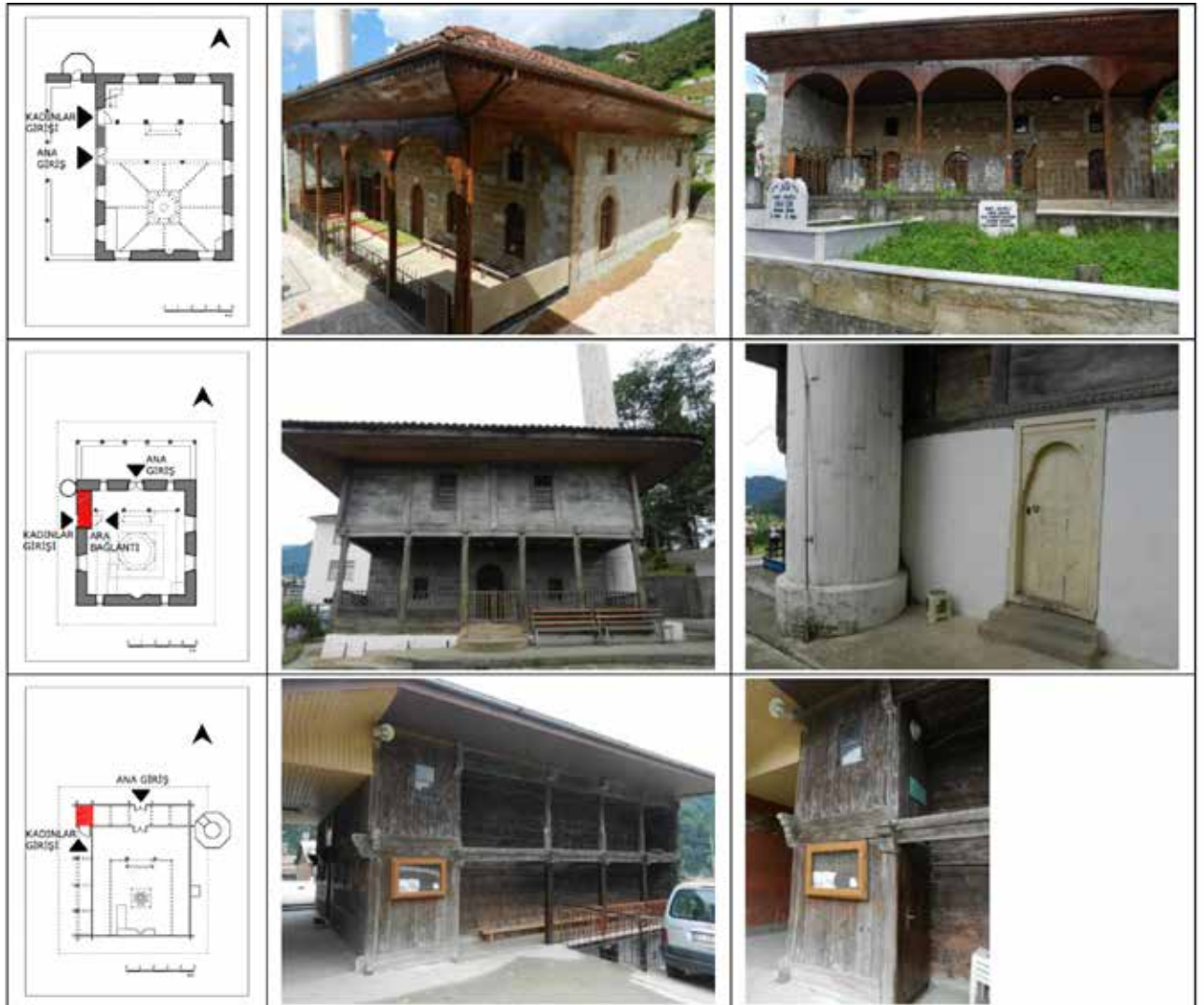
açıktır. Bununla ilgili pek çok örnek zikredilebilir. Ancak Küçükdere Vadisi Aşağı Ovalı Köyü İrfanlı Mahallesi Camisi aynı cephe üzerinde her ikisi de harime açılan yan yana iki girişinin varlığıyla bölgenin yegâne örneği olma özelliğine sahiptir (**Resim 5**). Bunlardan kuzey köşeye yakın olanın mahfil katının altına denk düşmesi ve merdivene yakınlığıyla, öncelikli olarak üst kattaki cemaatin en kısa yoldan tahliyesi için açılmış olduğu rahatlıkla düşünülebilir. Ancak Solaklı Deresi Vadisi Bölümlü Mithat Paşa Mahallesi Camisi'nin batı cephesine açılan ikinci giriş kapısının caminin kadın cemaatine yönelik, mahremiyet odaklı planlandığı şüphe götürmeyecek derecede açıktır (**Resim 5**). Giriş kapısı doğrudan, duvar boşluğuna yerleştirilmiş mahfil katına çıkan bir merdivene açılır. Bölücü ince ahşap bir duvar üst kata çıkan cemaatin harim bölümünden görünmesini engeller. Merdivenin ana ibadet alanıyla ilişkisi dolaylıdır. Zemin katta, dar merdiven boşluğuna açılan küçük bir başka kapı, gerektiği durumda ana ibadet alanına ulaşımı da olanaklı kılar. Benzer bir durum Solaklı Deresi Vadisi'ndeki Uzungöl Filak Mahallesi Camisi'nde görülür. Caminin batı kanadına açılan korunaklı bir giriş kapısı, bu kez kapalı bir son cemaat mahalli gibi kurgulanan bölümün batı ucuna yerleştirilen ve doğrudan mahfil katına ulaşan merdivenle, üst katı kullanacak cemaatin girişi, tahliyesi ve mahremiyeti mümkün hale getirilmiştir (**Resim 5**).

Resim 4. Dolanlı Köyü, Ortaköy ve Kozluca (Dağlıca) Köyü Camileri son cemaat mahalli-giriş ilişkisi, Kozluca Köyü Camisi planı, Sümerkan ve Okman'dan yeniden işlenerek, (Sümerkan ve Okman, 1999, 12), Doğu cephesi ve ana giriş kapısı (Karadeniz Kültür Envanteri, 2020).

Resim 5. Aşağı Ovalı Köyü İrfanlı Mahallesi, Bölümlü Mithat Paşa Mahallesi ve Uzungöl Filak Mahallesi Camileri son cemaat mahalli-giriş-harim ilişkisi

Fonksiyonel olarak son cemaat mahalleriyle ilgili dikkat çeken ilginç bir uygulama da, Küçükdere ve Manahos Deresi Vadilerinde birer yapıda olmak üzere Solaklı ve Baltacı Deresi Vadilerindeki bir grup camide bu mekânın “dış sofa” gibi kurgulanmış olmasıdır. Bölge ustaları kimi camilerde son cemaat mahallini tıpkı yörenin kırsal evlerinin “hayat”ları

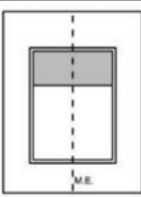
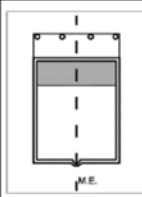
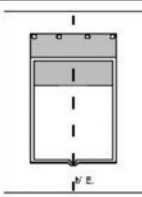
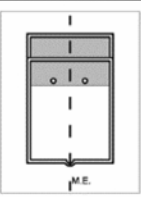
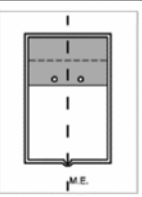
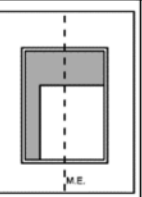
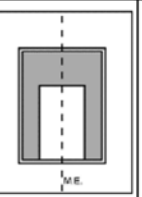
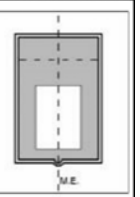
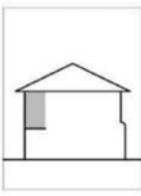

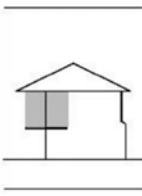
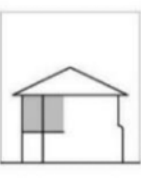
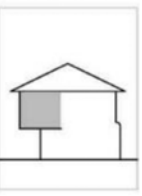
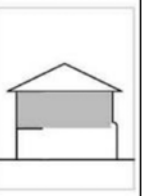
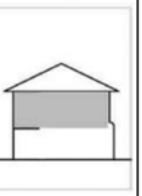
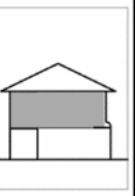
gibi manzaraya yönlendirerek, mekânı I, L ya da U biçiminde dolaşan ahşap sedirlerle cemaatin namaz öncesi ve sonrası sosyalleşme alanına dönüştürmüşlerdir. Namaz vakitlerinin beklendiği, sohbetlerin edildiği, uygun hava şartlarında derslerin yapıldığı (Karpuz, 1989; Karpuz, 1990; Karpuz 1993; Karpuz, 1995) bu mekândan artık -klasik işleviyle- bir “son cemaat mahalli” olarak bahsetmek olanaksızdır (Tuluk ve Kazaz, 2015; Tuluk ve Durmuş, 2010). Masele Mahallesi Camisi, Küçükdere Vadisi’nin; Karacakaya Köyü Camisi ise Manahos Deresi Vadisi’nin bir tür “fonksiyonel kayma”ya uğrayan bu mekânın tekil örneklerini oluşturur. Solaklı Deresi Vadisi’nde; Bölümlü Mithat Paşa, Kabataş Köyü, Günebakan Mahallesi, Güney Mahallesi ve Filak Mahallesi Camileri, Bölümlü Akpınar (Alana) Mescidi; Baltacı Deresi Vadisi’nde ise Sugeldi Köyü ve Dereyurt Köyü Merkez Camileri bu tür kullanımın diğer örnekleridir.

Mahfil Katı / Son Cemaat Mahalli / Tahliye İlişkisi

Bölgenin vadi içi kırsal camilerini Osmanlı merkezi mimarlık pratiğinin yaygın cami kalıplarının dışına taşıyan en dikkat çekici uygulamalardan biri de mahfil kullanımınıdır. Bu bağlamda şaşırtıcı zenginlikte bir çeşitlilikle karşılaşılır. Her şeyden önce tüm vadiler için yaygın uygulama, giriş (kuzey) duvarı üzerinde bir mahfil katıdır. Hem bu, hem de cami iç çeperini üç yönde saran “U” biçimli uygulama (Karpuz, 1989; Karpuz, 1993; Karpuz, 1995) bölge camilerinde olduğu gibi Osmanlı anıtsal cami mimarisini için de olağan kalıplardandır. Mahfilin asimetrik biçimde caminin iki duvarı boyunca uzaması (L) ise bölge camilerinde görülen sıra dışı bir uygulamadır, ancak sadece Kalanima ve Solaklı Deresi Vadilerinde birkaç camiyle sınırlıdır (Tablo 4) (Tablo 5).

Asıl ilginç uygulama ise mahfil katının cami iç çeperini dört yönde dolaştığı örneklerdir. Bu camilerde mahfil, üst katta sadece giriş, yani kuzey duvarı ile doğu ve batı kanatları boyunca uzanmakla kalmaz, ilginç biçimde mihrap duvarı üzerine de uzar. Ancak mahfil katının mihrap duvarı üzerine uzanan bu kısmı imam hattında kaldığından ibadet için kullanışsızdır. Bu nedenle mahfil genişliği burada namaz kılınabilecek boyutlarda tutulmamıştır. Böyle bir uygulamanın temel gerekçesi yapım sistemiyle ilgilidir. Yerel ustalar, çoğunlukla yığma taş duvarlı zemin kat ile yığma ahşap ya da ahşap karkas sistemli üst kat duvarları arasındaki belirgin kalınlık farkından kaynaklanan tuhaf görüntüyü ortadan kaldırmanın yolunu, fonksiyonel olmamasına, teknik olarak namaz kılınmaz olmasına karşın mahfil katını mihrap duvarı üzerine kadar yayarak çözmüşlerdir (Tablo 5).

Tablo 4. Mahfil katı kullanım şemaları

Plan								
Kesit								

AKHŞAR/ AĞAŞAR DERESİ VADİSİ	ÇAMLIK DERESİ VADİSİ	FOL DERESİ VADİSİ	İSPENDAM/ CAVALZENTİN DERESİ VADİSİ	KALANİMA DERESİ VADİSİ	SİRA DERESİ VADİSİ	DEĞİRMENDE Hİ VADİSİ	YOMRA DERESİ VADİSİ	YANGOLU DERESİ VADİSİ	KARADİRE DERESİ VADİSİ	KÜÇÜK DERE VADİSİ	MANAİROS DERESİ VADİSİ	SOLAKLI DERESİ VADİSİ	BALTACI DERESİ VADİSİ

Tablo 5. Trabzon bölgesi kırsal camilerinde mahfil biçimlenmeleri

Resim 6. Taşkiran Köyü ve Cumapazarı Serindere Mahallesi Camileri

Bu sadece konstrüktif bir sorunu ortadan kaldırmaz, aynı zamanda cami iç çeperinde estetik bir görüntü de sağlar. Bu akılcı uygulamaya Baltacı Deresi Vadisi ile göreceli olarak çok daha zengin bir tipolojik çeşitlilikle dikkatleri üzerinde toplayan Solaklı Deresi Vadisi'nde rastlanır. Böyle bir uygulama Baltacı Deresi Vadisi'nde Sugeldi Köyü, Dereyurt Köyü ve Keler Köyü (Hüseyin Hoca Köyü Sahil) Camileri ile Solaklı Deresi Vadisi'nde Bölümlü Mithat Paşa Mahallesi, Cumapazarı Serindere Mahallesi (**Resim 6**), Günebakan Köyü, Güney Mahallesi, Taşçılar Köyü Merkez, Çambaşı K. Orta Mahallesi Hacı Ömerli, Uzungöl Filak Mahallesi, Taşkiran Köyü (**Resim 6**) ve Yukarı Kumlu Köyü Camilerinde görülür.

Kimi camilerde mahfil katlarının son cemaat revakıyla kurduğu ilişki de ilginç ve zengin bir çeşitlilik gösterir. Standart uygulama, mahfil katının kuzey duvarına dayandığı örneklerdir. Ancak özgün durumunu koruyan bazı örneklerde bu kat son cemaat revakının üzerine kadar uzar ve kimi camilerde kapalı bir mekâna, kimilerinde ise mahfil katıyla ilişkilendirilmiş bir terasa dönüşür. Osmanlı anıtsal cami kalıplarının dışına çıkan akılcı her iki uygulamaya da neredeyse tümüyle Solaklı Vadisi'ndeki camilerde rastlanır. Bu uygulamanın diğer iki örneğine ise bu vadinin batı komşusu Manahos Deresi ile doğu komşusu Baltacı Deresi Vadilerinde görülmesi, komşu vadiler arasındaki usta hareketliliğinin kanıtı olarak değerlendirilebilir. Solaklı Deresi Vadisi Bölümlü Mithat Paşa Mahallesi, Güney Mahallesi, Günebakan Mahallesi, Akdoğan Köyü, Uzungöl Filak Mahallesi ve Yukarı Kumlu Köyü Camileri ile Baltacı Deresi Vadisi Dereyurt Köyü Camisi'nde son cemaat mahalli üzerine uzayan mahfil katı, bu mekânın devamı niteliğinde kapalı bir birime dönüşmüştür. Bu, Manahos Deresi Vadisi'nde Karacakaya Camisi; Solaklı Deresi Vadisi'nde Gürpınar Hacı Bayramlı, Kondu, Zincirlitaş Merkez ve Kabataş Köyü Merkez Camileri ile Baltacı Deresi Vadisi'nde Sugeldi Köyü ve Keler Köyü

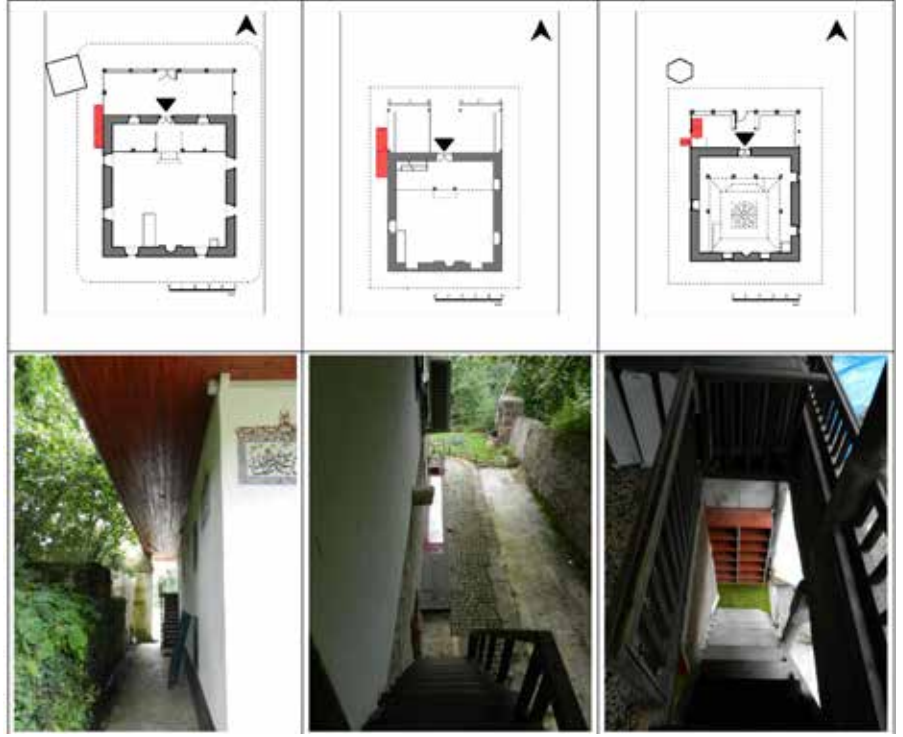
Resim 7. Mahfil teraslı Kondu, Karacakaya ve Keler Köyü Camileri ile mahfil katın son cemaat mahalli üzerine uzadığı Dereyurt Köyü, Günebakan ve Güney Mahallesi Camileri

(Hüseyin Hoca Köyü Sahil) Camilerinde ise mahfil katıyla ilişkilendirilmiş bir terasa dönüşür (**Tablo 4**) (**Tablo 5**) (**Resim 7**).

Kimi camilerde mahfil katının harim girişiyle kurduğu ilişki ise, yerel ustaların bölgenin kırsal cami mimarisine kattıkları tahliye ve mahremiyet odaklı çözümün en akılcı uygulamaları olarak dikkati çeker. Her şeyden önce bu konuda yaygın uygulama, iç mekânda çoğunlukla mihrap ekseninde yer alan harim girişinin sağında ya da solunda konumlanmış bir ahşap mahfil merdivenidir. Böyle bir düzenlemede merdiven, girişe yakın konumuyla üst kattaki cemaatin en kısa yoldan tahliyesine olanak sağlar. Bu planlama sadece bölgenin pek çok kırsal camisi için değil, anıtsal Osmanlı cami mimarisinin de genel bir kalıbı niteliğindedir.

Ancak kimi camilerde gözlenen bazı standart ötesi akılcı uygulamalar yerel ustaların bu sorunun çözümündeki becerisini ve vizyonunu açıkça ortaya koyar. Bu camilerde üst kattaki cemaati ana ibadet alanına karışmadan, caminin giriş kapısına yönlendirmeden doğrudan dışarıya alan çözümler dikkat çekicidir. Kalabalık cemaatli namazlarda, özellikle de üst katın kadın cemaate ayrıldığı durumlarda kritik öneme haiz bu gereksinim, Küçükdere Vadisi Aşağı Ovalı İrfanlı Mahallesi Camisi'nde iki giriş kapısından dar olanın doğrudan mahfil merdiveniyle ilişkilendirilmesiyle çözülmüş, üst kattaki cemaatin ana giriş kapısına yönlendirilmeden en kısa yoldan tahliyesi mümkün hale getirilmiştir (**Resim 5**).

Solaklı ve Baltacı Deresi Vadilerinde bu sorunun çözüldüğü bir grup caminin ortak özelliği ise mahfil katıyla işkili bir terasın varlığıdır. Zira bu sorun dışarıdan bu terasa bağlanan ahşap bir merdivenle çözülmüş, üst kattaki cemaat alt kattaki ana ibadet alanına indirilmeden, doğrudan bu merdivenle dışarıya alınmıştır. Bu, mahfil katının erkek cemaate ayrıldığı kalabalık namazlarda tahliyenin daha hızlı yapılmasını, kadın cemaate ayrıldığı durumda ise erkek cemaatin arasına karıştırılmadan tahliyesini, dolayısıyla kadın cemaatin mahremiyetini mümkün kılmıştır. Bölge kırsal camilerinde yakın dönemli tadilatlarla buna ilişkin çözümlerin üretildiği pek çok örnek yanında, özgün durumlarıyla ilgili tatmin edici yeterli veri olmasa da Solaklı Deresi Vadisi'ndeki Kondu ve Kabataş Köyü Merkez Camileri ile Baltacı Deresi Vadisi'nde Sugeldi Köyü Camisi'ndeki uygulama bölgenin en ilgi çekici örneklerini oluşturur. Solaklı Deresi Vadisi Cumapazarı Serindere Mahallesi Camisi'ndeki düzenlemenin özgünlüğü ise tartışmasızdır (**Resim 8**).

Resim 8. Kabaş, Kondu ve Sugeldi Köyü Camilerinde mahfil terasına ulaşan merdiven uygulaması

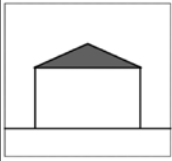
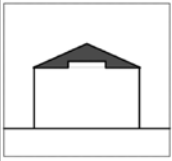
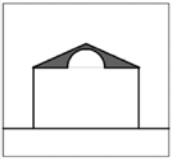
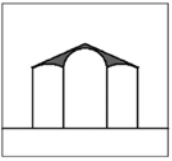
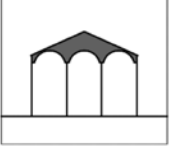
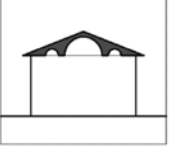
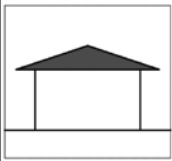
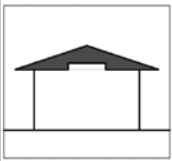
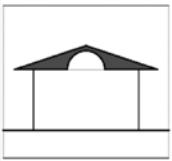
Solaklı Deresi Vadisi'ndeki Günebakan Köyü ile Güney Mahallesi Camileri ve Manahos Deresi Vadisi'nde Gündoğan Yeşil Mahallesi Camisi gibi yapının bir yamaca dayandırılmak zorunda kaldığı kimi örneklerde ise mahfil katna doğal zeminden doğrudan giriş sağlanarak cemaatin tahliyesi ve gerektiği durumda kadın kullanıcıların mahremiyeti olanaklı hale getirilmiştir (**Resim 9**). Yine bu sorunun en akılcı ve özgün çözümü daha önce de zikredildiği gibi Solaklı Deresi Vadisi'nde Bölümlü Mithat Paşa ve Uzungöl Filak Mahallesi Camileri'nde görülür (**Resim 5**).

Üst Örtü / Tavan Biçimlenmesi

Bölge kırsal camilerine ilişkin elde edilen veriler son cemaat mahalli, mahfil kullanımı ve bu birimlerin girişlerle kurdukları zengin kombinasyonların aksine, üst örtü biçimlenmesinin tekdüze olduğunu göstermiştir. Zamanla yapılan tadilatlarla kubbeye dönüştürülmüş, ya da özgün yapısı kilise olan camiler bir kenarda tutulursa bölgenin kırsal camilerinin yegâne üst örtüsünün dört omuzlu kırma çatı olduğu kesin olarak söylenebilir. Ancak özellikle Solaklı Deresi Vadisi camilerinde dikkati çeken olağanüstü

Resim 9. Mahfil katna doğrudan girişin sağlandığı Günebakan Köyü ile Güney Mahallesi ve Gündoğan Yeşil Mahallesi Camileri

	Düz Tavan	Kademeli	Gizli Kubbe / Tonoz			
Saçaksız ya da dar saçaklı uygulamalar (30-50cm)						
Saçak genişliği 2.00m'ye varan uygulamalar						

Tablo 6. Tavan-üst örtü-saçak ilişki şeması

boyutlara ulaşan geniş saçaklar, bölgenin değişmez örtü biçiminin fark yaratan en belirgin uygulaması olarak öne çıkarlar. Bu bağlamda en genel ifadeyle bölgenin batı kanadındaki neredeyse tümüyle saçaksız uygulamaların aksine, Değirmendere Vadisi ile başlayan doğu kanadında kalan tüm vadi içi camilerde belirgin ölçülere ulaşmış bir saçak dikkati çeker (Tablo 7). Bu bölgedeki pek çok örnekte ortalama ölçülerde bir saçak uygulaması için beden duvarlarının yığma taş ya da ahşap olmasının önemi de yoktur. Değirmendere Vadisi Akmesic Köyü Camisi, Yanbolu Deresi Vadisi Dilek Köyü Nuroğlu Mahallesi ve Atayurt Mahallesi Merkez Camileri, Karadere Vadisi Tunalı Köyü Camisi, Küçükdere Vadisi Bereketli Köyü Masele Mahallesi ve Aşağı Ovalı İrfanlı Mahallesi Camileri, Manahos Deresi Vadisi Çamburnu Beldesi Kuşluca Mahallesi Camisi, Solaklı Deresi Vadisi Bölümlü Mithat Paşa Mahallesi ve Cumapazarı Serindere Mahallesi

Tablo 7. Trabzon bölgesi kırsal camilerinde üst örtü / tavan biçimlenmesi

Tavan / Üstörtü												
AKHISAR / AĞASAR DERESİ VADİSİ	ÇAMLIK DERESİ VADİSİ	FOL DERESİ VADİSİ	KALANİMA DERESİ VADİSİ	SERA DERESİ VADİSİ	DEĞİRMENDE RE VADİSİ	YOMRA DERESİ VADİSİ	YANBOLU DERESİ VADİSİ	KARADERE DERESİ VADİSİ	KÜÇÜK DERE VADİSİ	MANHANOZ DERESİ VADİSİ	SOLAKLI DERESİ VADİSİ	BALTACI DERESİ VADİSİ
												
												
												
												
												

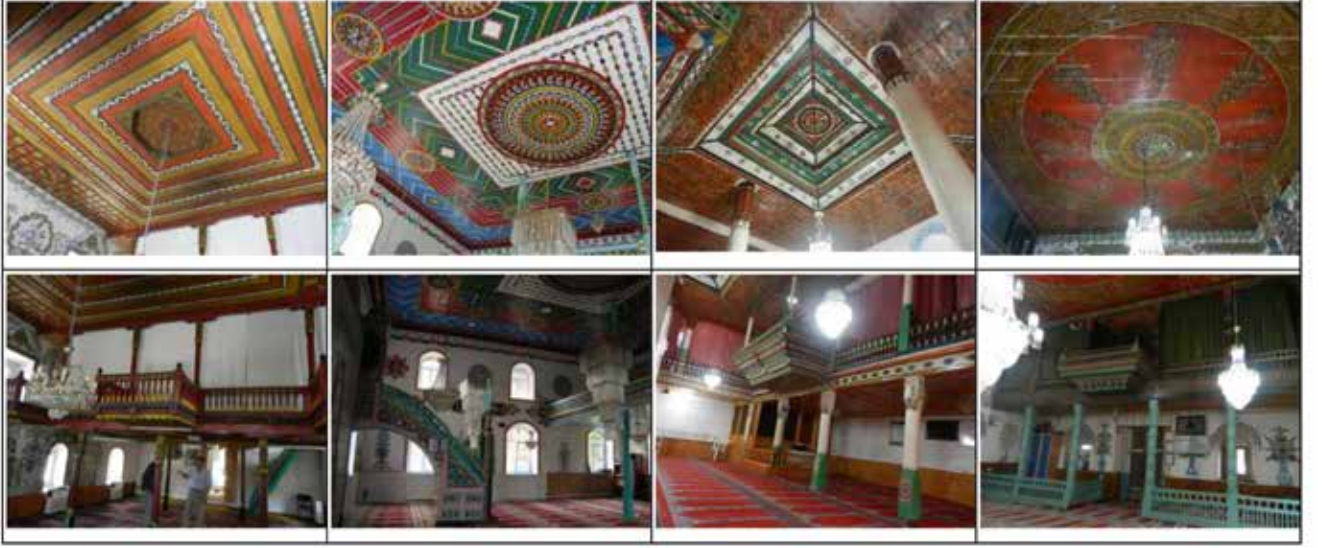
Resim 10. Sera Deresi Vadisi Dumankaya Köyü Camisi, Değirmendere Vadisi Akmesicit Köyü Camisi ve Solaklı Deresi Vadisi Kabataş Köyü Camisi

Camileri yığma taş ya da ahşap, ancak her durumda geniş sayılabilecek saçaklarıyla bölgenin dikkat çeken camileridir (**Resim 10**). Ancak Solaklı Deresi'nin iki camisi, Kondu ve Kabataş Köyü Merkez Camileri ise iki metreyi bulan olağanüstü boyutlardaki saçak uygulamalarıyla sadece vadinin değil tüm bölgenin de en dikkat çekici camileridir.

Ancak asıl belirgin çeşitlilik alternatifi olmayan bu örtü altındaki tavan düzenlemesindedir ve bunlar kimi örneklerde düz, kimilerinde kademeli, kimilerinde ise gizli kubbeli kombinasyonlarıyla ana ibadet alanının mekân etkisine farklı düzeylerde katkı sağlarlar (**Tablo 6**). Tavan biçimlenmesi bağlamında vadiler arasında belirgin bir ayrışmadan söz etmek mümkün değildir. Temelde her üç düzenlemenin de İspendama / Çatalzeytin Deresi ve Küçükdere Vadisi dışında tüm vadilerde görüldüğü söylenebilir. Bu bağlamda İspendama / Çatalzeytin Deresi Vadisi camilerinin yegâne tavan düzenlemesi düz formlu iken, Küçükdere Vadisi'nde gizli kubbeli tavan örneklerine rastlanmaz (**Tablo 7**).

Bölgenin en yalın tavan düzenlemesi için dahi ortak bir biçimlendirme kalıbından söz etmek mümkün değildir. Az ya da çok, bitkisel ya da geometrik, boyalı ya da renksiz, göbekli ya da göbeksiz çitakari düz tavanlar hemen her vadi için yaygın uygulamalar olarak dikkati çekerler. Akhisar / Ağasar Deresi Vadisi Doğancı Köyü Camisi, Yanbolu Deresi Vadisi Atayurt Mahallesi Merkez ve Güneyce Köyü Büyük Mahalle Camileri, Manahos Deresi Vadisi Beşküy Yılmazlar Mahallesi Camisi ve Solaklı Deresi Vadisi Akköse Köyü Merkez Camisi renkli çitakari tavan bezemeleriyle öne çıkan bazı camilerdir. Ancak bunlar arasında Solaklı Deresi Vadisi Kabataş Köyü Merkez Camisi'ni ayrıca zikretmek gerekir (**Resim 11**). Zira caminin muhtelif ahşap bölümleriyle birlikte çitasız tavan bezemesinde de dikkati çeken kalem işi süslemelerin üslup olarak dönemin merkezi bezeme kalıplarına olan şaşırtıcı düzeyde yakınlığı nedeniyle bölge dışı ya da dönemsel üslubu bilen yerel ustalarca işlendiği yorumu yapılmıştır (İnce, 2004). Nitekim bazı camilerin ahşap bezeme işlerinde Doğu Karadeniz'in doğu sınırını teşkil eden Artvin-Hopa'dan gelen ustaların çalıştıkları da belirtilmiştir (Karpuz, 1989). Nedenlerini bilmemekle birlikte, Kabataş Köyü Merkez Camisi'nin yerel bezeme repertuarını aşan, inşa edildiği dönemin Barok üslup özellikli kalem işleriyle bölgenin yegâne örneğini teşkil etmesi, usta hareketliliğinin kimi durumlarda vadiler arasında aşarak payitahta kadar uzanabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

Kademeli tavan göbekleri de bölge camilerinin en yaygın ve ilgi çekici uygulamaları arasındadır. Kimi örneklerde kare, kimilerinde daire, kimilerinde ise sekizgen formlu göbekler hem yatay düzlemde iç içe geçerek, hem de düşeyde çatı boşluğu ile tavan yüzeyi arasında

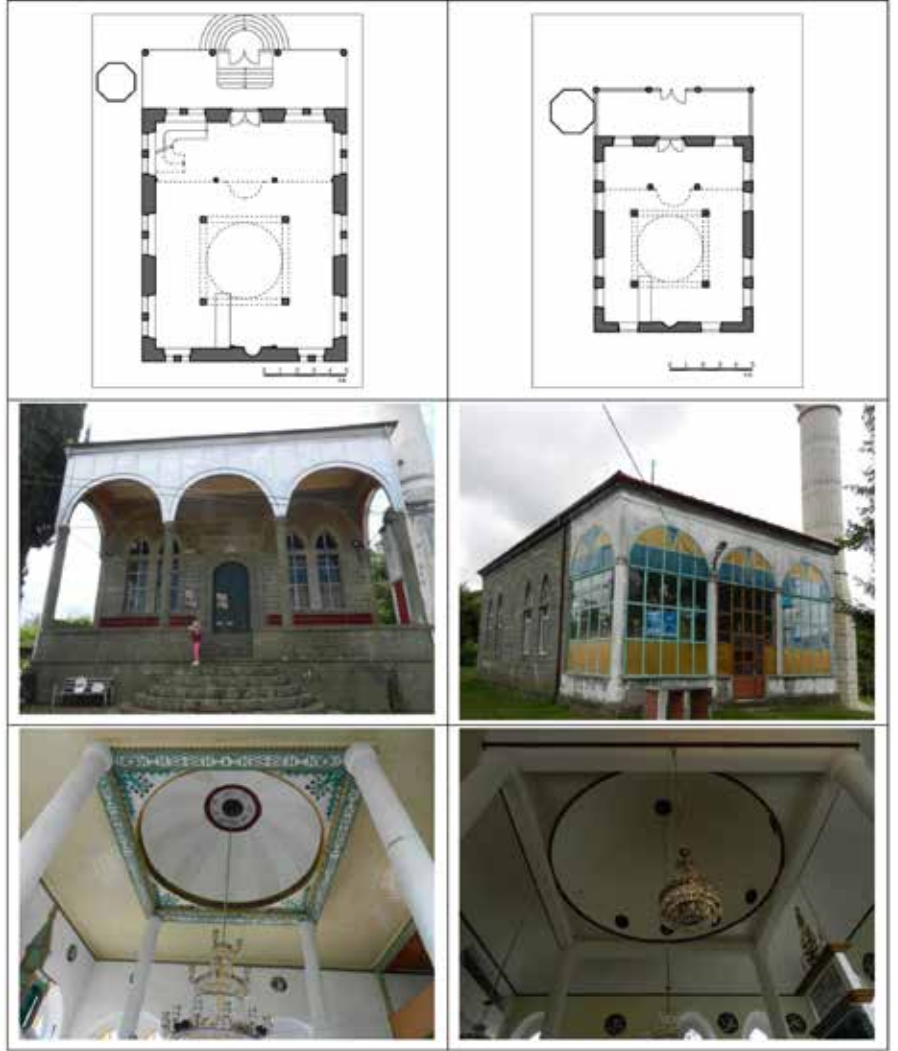
Resim 11. Ağasar Deresi Vadisi Doğançı Köyü Camisi, Yanbolu Deresi Vadisi Güneyce Köyü Büyük Mahalle Camisi, Manahos Deresi Vadisi Beşkøy Yılmazlar Mahallesi Camisi, Solaklı Deresi Vadisi Kabataş Köyü Merkez Camisi

kademelenerek mekân algısına üç boyutlu bir etki kazandırırılar. Fol Deresi Vadisi Ortaköy Camisi, Sera Deresi Vadisi Dumankaya Merkez Camisi, Değirmendere Vadisi Işıklar Köyü Camisi, Karadere Vadisi Turnalı Köyü Camisi, Küçükdere Vadisi Aşağı Ovalı İrfanlı Mahallesi Camisi, Manahos Deresi Vadisi Karacakaya Köyü ve Beşkøy Yılmazlar Mahallesi Camileri, Solaklı Deresi Vadisi Ballica Beldesi Merkez Mahallesi Yıldız, Bölümlü Mithat Paşa Mahallesi, Uğurlu Molla Ömerli Mahallesi, Kondu, Akdoğan Köyü, Çambaşı K. Orta Mahallesi Hacı Ömerli, Taşlıgedik Köyü, Uzuntarla Köyü ve Keler Köyü (Hüseyin Hoca Köyü Sahil) Camileri ile Baltacı Deresi Vadisi Sugeldi Köyü Camisi bölgenin farklı formlarda ve boyutlardaki dikkat çekici kademeli tavan örneklerini barındırırılar (**Resim 12**).

Resim 12. Karadere Vadisi Turnalı Köyü Camisi, Küçükdere Vadisi Aşağı Ovalı İrfanlı Mahallesi Camisi, Solaklı Deresi Vadisi Çambaşı Köyü Orta Mahalle Hacı Ömerli ve Kondu Köyü Camileri

Bölgenin belki de en ilgi çekici tavan uygulamaları ise gizli kubbeli olanlardır. Dört omuzlu çatı içine yerleştirilmiş küçük bağdadi bir kubbe, bu camileri diğerlerine göre anıtsal Osmanlı camilerine, özellikle tek üniteli camilere biraz daha yaklaştırır. Yerel ustaların ancak şehirde görebilecekleri

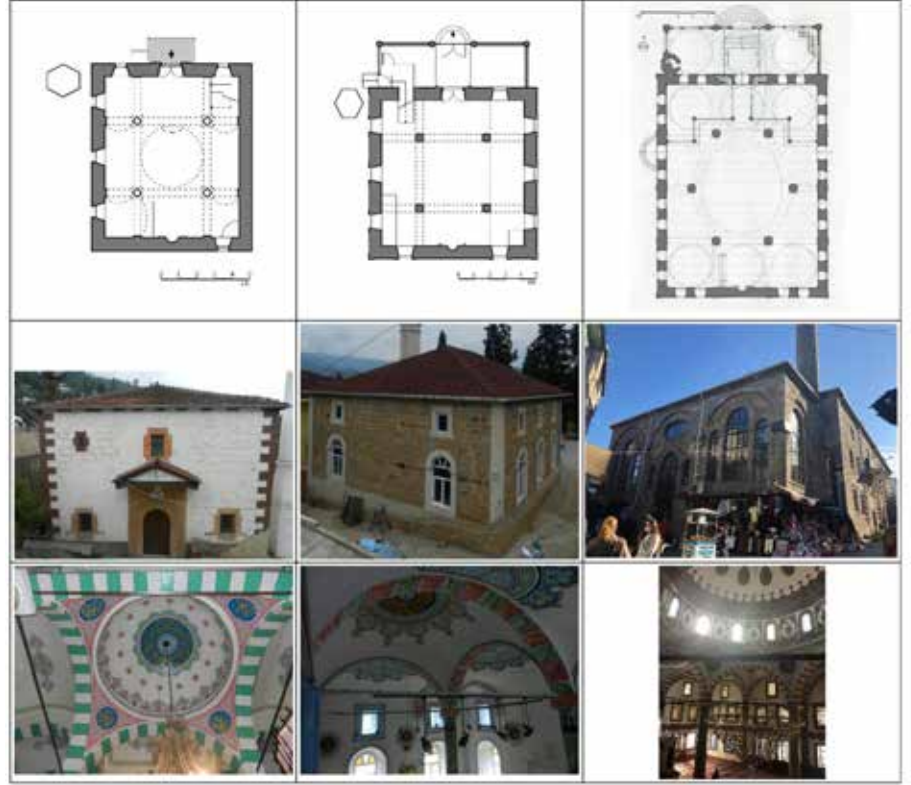

Resim 13. Akhisar Deresi Vadisi Türkelli Merkez Camisi ve Çamlık Deresi Vadisi Vardallı Merkez Camisi

temsil gücü yüksek bu camilere öykünüp öykünmedikleri bilinmemekle birlikte, bu mütevazı kubbe, muadillerinin aksine küçük boyutları itibarıyla ana ibadet alanını tümüyle örtmez, dolayısıyla dekoratif bir etki yaratmaktan öteye de geçmez. Ancak Akhisar / Ağasar Deresi Vadisi Türkelli Köyü Merkez Camisi ile Çamlık Deresi Vadisi Vardallı Merkez Camisi'nin dört sütuna oturan kubbeleri (**Resim 13**), 16. Yüzyıl Osmanlı camilerinin çardak sistemini çağırıştırır. Fakat kubbe doğrudan bir çerçeve kirşe oturduğundan ve yekpare taş sütunlar birbirlerine kemerlerle bağlanmadan doğrudan tavana dayandığından bu etki zayıftır.

Ancak Trabzon şehir merkezinin hemen yanı başında, Değirmendere Vadisi'nin iç kollarından birisi olan Galyan Deresi Vadisi'nin iki camisi, söz konusu kubbeli çardak sistemin dört omuzlu çatı altında mütevazı boyutlarda ve biçimde tekrarını ortaya koyması bakımından ilginçtir. Bahçekaya Köyü ile Oğulağaç Köyü Camilerinde kubbenin oturtulduğu dört sütun hem birbirlerine hem de tıpkı kubbeli çardak sistemde olduğu gibi duvarlara kemerlerle bağlanır ve kubbeyi çevreleyen bu birimler kemer yayını takip eden tonoz benzeri örtülerle kapatılır (**Resim 13**). Merkezi kubbeli bu ilginç uygulama hem içinde bulunduğu vadiler grubunun hem de bölgenin yegâne örneklerini teşkil eder.

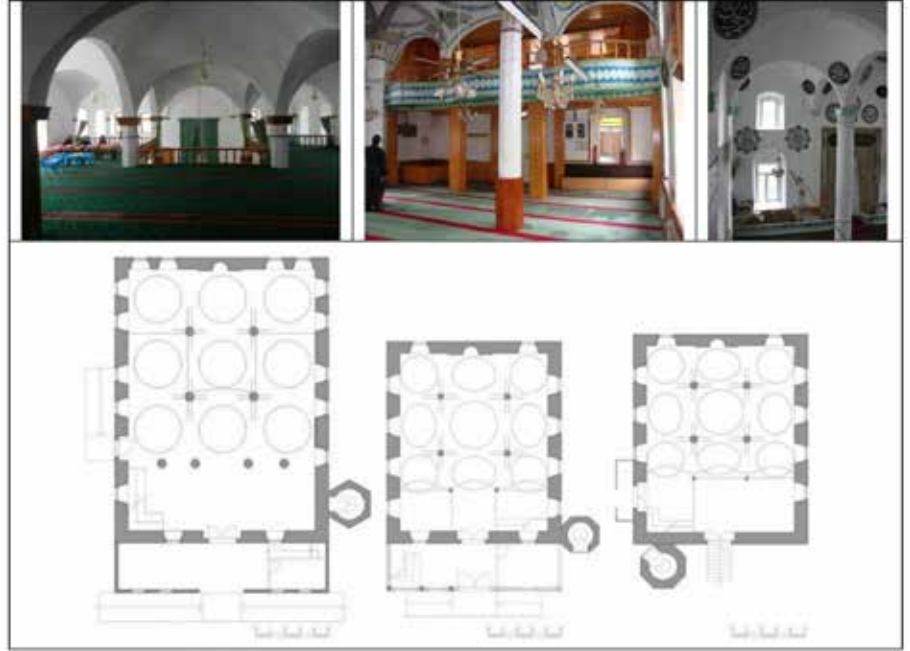

Resim 14. Değirmendere Vadisi ve kolları Oğulağaç ve Bahçekaya Köyü Camileri ile Trabzon Çarşı Camisi (Haşim, 2018, 70)

Yerel ustaların ufkunu genişleterek bu iki camide vadinin ve bölgenin yaygın cami kalıplarından sapmasının nedenleri merak konusudur ve bunda, 19. yüzyıla tarihlendirilen Trabzon'un en büyük camisinin etkisi, üzerinde düşünmeye değerdir. Şehrin kadim ticari merkezinin ortasında konumlanan Çarşı Camii'nin merkezi kubbesi her ne kadar altıgen bir çardağa otursa da yerel ustaların çardak sistemin potansiyelinin farkına bu camide varmış olabileceklerini düşündürür. Yine bu görkemli camide çardağın doğu ve batı kanatlarındaki dörtgen boşlukların örtülme prensibi de Galyan Deresi Vadisi'ndeki bu iki mütevazı cami için ufuk açıcı olmuş olabilir.

Ancak söz konusu camilerin içinde yer aldıkları vadiler grubunun bölgenin en yaygın gayrimüslim cemaatini ve dolayısıyla bölgeye yayılmış pek çok kilise, şapel ya da manastırın planlama ve özellikle devşirme malzeme potansiyelini de gözden kaçırmamak gereklidir. Zira bölgenin karakteristik kilise planlamasının ana unsurunu dört sütun üzerine oturan merkezi bir kubbe ve yan neflerde tonoz örtü sistemi oluşturur (Özdenizci, 2020) ve söz konusu camilerin yekpare taş sütunlarının devşirme olma ihtimali de göz ardı edilmemelidir.

Karadere Vadisi'nin üç camisi; Araklı Kalecik Mahallesi Camisi, Araklı Merkez Büyük Camisi ve Araklı Yeşilköy Merkez Fatih Sultan Mehmet Camisi'nde ise ilginç biçimde erken devir Osmanlı cami mimarisinin önemli bir tipolojisinin izleri görülür (**Resim 15**). En önemli örneğine Bursa Ulu Camisi'nde rastlanan bu çok üniteli cami tipolojisini karakterize eden, harimin üzerini örten birbirine eş büyüklükte kubbelerin varlığıdır. Bu camilerde de hemen hemen birbirine yakın boyutlarda 9 birimin üzeri bağdadi kubbe ve kubbemsi tonozlarla örtülmüştür. Ancak Galyan Deresi Vadisi'ndeki merkezi kubbeli iki caminin olası menşesine ilişkin yapılan

Resim 15. Araklı Merkez, Kalecik ve Yeşilköy Merkez Fatih Sultan Mehmet Camileri (Tuluk ve Durmuş, 2007) Yeşilköy Merkez Fatih Sultan Mehmet Camisi iç mekân fotoğrafı (S. Durmuş arşivinden)

değerlendirmeleri bu camiler için yapmak kolay değildir. Zira bölgede yerel ustaların öykünebileceği Osmanlı merkezi cami pratiğinin çok üniteli plan tipolojisini sürdüren herhangi bir örneğe rastlanmaz. En fazla 1902-03 tarihli Araklı Merkez Camisi'nin, daha geç tarihli Kalecik (20. Yüzyıl ilk yarısı) ve Yeşilköy Merkez Fatih Sultan Mehmet (1951-52) Camilerinin öncülü olabileceği yorumu yapılabilir (Tuluk ve Durmuş, 2007).

Yerel ustalar bölgenin batı ucunda, Akhisar / Ağasar Deresi Vadisi Düzköy Köyü Camisi'nde de ilginç biçimde, sanki 16. Yüzyıl Osmanlı camilerinin merkezi kubbeli çardak sistemini sütunsuz (Resim 18), sadece üst örtü kompozisyonu bakımından örnek almış görünürler. Örneklerine İstanbul'da Şehzade, Süleymaniye, Sultanahmet Camii gibi önemli selatin camilerinde rastlanan üst örtü şeması, bu camilerde iki boyutlu olarak düz tavan üzerine yeniden yorumlanmış izlenimi verir. Örtü bu caminin tavan düzlemi üzerine mükemmel bir geometrik düzen içerisinde merkezdeki kubbenin dört kenarına tonozlar, köşelere ise küçük bağdadi kubbeler yerleştirilerek inşa edilmiştir. Bölgenin doğu ucundaki Baltacı Deresi Vadisi Kireçli Köyü Camisi'nin merkezdeki kubbenin diyagonal olarak köşelerine yerleştirilmiş daha küçük bağdadi kubbeleri (**Resim 16**) ise ustasının herhangi bir bölgesel ya da merkezi kalıba öykünmeden, fantezi düzeyinde yalnız bir yenilik arayışı olarak yorumlanabilir.

Malzeme ve Yapım Tekniği

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin yağmurlu ve nemli iklimsel koşulları ve ormanlık bitki örtüsünün tarih öncesine dayanan bir ahşap malzeme kullanım pratiği doğurduğu açıktır (Naza Dönmez, 2008). Bölgenin en yaygın yapı tipi olan ev, ahır, samanlık, ambar, değirmen gibi yapılarda kullanılan ahşabın (Karpuz, 1987) en genel ifadeyle tüm bölge camileri için de vazgeçilmez yapı malzemesini oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir. Ancak bu, araştırma kapsamındaki vadilerde büyük oranda ahşap camilerle karşılaşılacağı anlamına gelmez. Daha açık ifadeyle, alternatifi zaten olmayan çatı konstrüksiyonu ve kimi vadi içlerindeki deyim yerindeyse tabandan tavana kadar ahşapla inşa edilmiş camiler

Malzeme / Yapım Tekniği												
AKHISAR/ AĞASAR DERESİ VADİSİ	ÇAMLIK DERESİ VADİSİ	FOL DERESİ VADİSİ	KALANİMA DERESİ VADİSİ	SERA DERESİ VADİSİ	DEĞİRMEND ERE VADİSİ	YOMRA DERESİ VADİSİ	YANBOLU DERESİ VADİSİ	KARADERE DERESİ VADİSİ	KÜÇÜK DERE VADİSİ	MANHANOZ DERESİ VADİSİ	SOLAKLI DERESİ VADİSİ	BALTACI DERESİ VADİSİ
												
												
												
												
												
												
												
												
												

Tablo 9. Trabzon bölgesi kırsal camilerinde malzeme ve yapım tekniğinin dağılımları

Malzemeyi yapım tekniğinden ayrı tutmak mümkün değildir. Zira malzeme ister taş olsun ister ahşap, kullanılan tekniğe göre yapı karakteri önemli değişikliklere uğrar. Buna göre herhangi bir vadi ayrımı yapmaksızın, bölgede taş ve ahşap malzemenin kullanıldığı bir dizi yapım tekniğiyle karşılaşılır (**Tablo 8**). Yığma taş sistemin ana yapı strüktürünü oluşturduğu camiler en yaygın olanıdır ve tüm vadilerde karşılaşılan olağan uygulama da budur.

4-5 cm. kalınlığındaki çam veya kestane tahtalarının köşelerde kurtboğaz geçme tekniğiyle birleştirilerek (Karpuz, 1990) uygulandığı, tümüyle yığma ahşap sistemle inşa edilmiş camilere sadece Manahos Deresi ve Solaklı Deresi Vadilerinde üç camide rastlanır. Çamburnu Beldesi Kuşluca Mahallesi Camisi, Manahos Deresi Vadisi'nin bu nitelikteki yegâne camisidir. Diğer ikisi ise hemen yanı başında, Solaklı Deresi Vadisi Uzungöl Filak Mahallesi ile Keler Köyü (Hüseyin Hoca Köyü Sahil) Camileridir. Ana yapı strüktürünü sadece ahşap malzemenin oluşturduğu, ancak yığma ahşap ve ahşap karkas sistemin bir arada kullanıldığı camilere ise Küçükdere Vadisi ile Solaklı ve Baltacı Deresi Vadilerinde rastlanır (**Tablo 9**).

Küçükdere Vadisi Bereketli Köyü Masele Mahallesi Camisi'nin tümüyle yığma ahşap sistemli duvarları, sadece harimin bitişiğindeki medrese odasının batı duvarında değişikliğe uğrar. Duvar burada sıvalı ahşap karkas sisteme dönüşür. Solaklı Deresi Vadisi Güney Mahallesi Camisi'nde muska dolgulu ahşap karkas duvarlar mahfil katının batı kanadındaki bir bölümle sınırlı tutulmuş, muska dolmaların içleri de ilginç biçimde boş bırakılmıştır. Ana yapı strüktürü yığma ahşap sistem olan Baltacı Deresi Vadisi Dereyurt Köyü Camisi'nde ise harim bölümüyle doğrudan ilişkisi bulunmayan, ancak caminin fonksiyonel bileşeni olarak kurgulanmış kısmın duvarları göz dolmalı ahşap karkas sistemle inşa edilmiştir.

Aynı malzemenin iki farklı sistemle aynı yapı kabuğu içerisinde kullanılması yapı ustalarının keyfi davranışlarıyla açıklanamayacağına göre, her üç camideki kullanım yerlerinden hareketle, muska ya da göz dolmalı ahşap karkas sistemin doğası gereği daha kalın bir duvar kesiti, dolayısıyla ısı yalıtımı açısından daha kontrollü bir çeper yaratması, söz konusu camilerin daha geniş zaman aralıklarında kullanılan bu birimlerde tercih edilmesini açıklayabilir. Zira Güney Mahallesi Camisi'nde her ne kadar -hiç de yaygın olmayan bir biçimde- dolgusu yapılmamış olsa da muska dolgulu duvar, mahfil katının ibadet dışında eğitim amacıyla da kullanılan bölümünde tercih edilmiştir. Bereketli Köyü Masele Mahallesi ve Dereyurt Köyü Camilerinde de durum aynıdır. Burada da göz dolmalı duvarlar, harimin bitişiğindeki medrese odasının dış duvarını ya da duvarlarını oluşturur. Uğurlu Molla Ömerli Mahallesi ve Tüfekçi Köyü Elmalı Mahallesi Cumhuriyet Camilerinde ise neredeyse yapının tümüne yayılan göz dolma ve muskalı dolgulu ahşap karkas sistem harim kısmının gerektiğinde medrese eğitimi için de kullanıldığı biçiminde açıklanabilir (**Resim 17**).

Taş ile ahşabın ana yapı strüktürünü oluşturduğu, ancak sadece yığma taş ve yığma ahşap sistemin bir arada kullanıldığı tüm camiler, biri dışında Solaklı Deresi Vadisi'ndedir. Bölümlü Mithat Paşa Mahallesi Camisi, Taşçılar Köyü Merkez Camisi ve Taşkırın Köyü Camisi Solaklı Deresi Vadisi'nin; Sugeldi Köyü Camisi ile yıkılan Ağaçalı Köyü Camisi (Karpuz, 1992; Karpuz, 1995) ise Baltacı Deresi Vadisi'nin zemin katı tümüyle yığma taş, üst katı ise ahşap yığma sistemle inşa edilmiş camileridir. Bu gruba dâhil edilebilecek Solaklı Deresi Vadisi içerisindeki kimi camilerde ise taş

Resim 17. Güney Mahallesi, Dereyurt Köyü, Tüfekçi Köyü Elmalı Mahallesi Cumhuriyet ve Uğurlu Molla Ömerli Mahallesi Camileri

duvar harimin sadece üç duvarını çevreler. Son cemaat mahalline bakan dördüncü duvar ise ahşaptandır. Cumapazarı Serindere Mahallesi Camisi, Akdoğan Köyü Camisi ve Akpınar Köyü Mescidi bu camilerdendir. Solaklı Vadisi'nin az sayıda tek katlı, bir başka ifadeyle mahfil katı olmayan camilerinden birisi olan Bölümlü Beldesi Fatih Mahallesi Kaban Camisi'ni ise bu gruba dâhil etmekle birlikte, bu camide taş duvar, bitişiğindeki medrese odasının sadece güney duvarı boyunca uzanması bakımından sıra dışı bir örnektir. Ayrıca Zincirlitaş Köyü Merkez Camisi de yığma taş ve bu kez ahşap karkas sistemin bir arada kullanıldığı tek örnek olması nedeniyle ayrıca zikretmeyi gerektirir. Bu camide zemin katın güney ve batı duvarları yığma taş iken üst kattaki medrese odasının iki dış cephesi göz dolma, geri kalan bölümler ise sıvalı ahşap karkas sistemle inşa edilmiştir.

Zemin kat dışında neredeyse yapının tamamının göz dolma veya muskalı dolgu ahşap karkas sistemle inşa edildiği örnekler ise sadece Solaklı Deresi Vadisi'nde rastlanır. Taş yığma bir alt zemin üzerine inşa edilen Uğurlu Molla Ömerli Mahallesi Camisi'nde harim ile üst kattaki odalarda yamaca dayanan ve ocak yeri bulunan yığma taş duvar ve görevli odasının ahşap yığma batı duvarı dışında diğer cepheler muskalı dolgu duvar olarak inşa edilmiştir. Tüfekçi Köyü Elmalı Mahallesi Cumhuriyet Camisi'nde medrese ve görevli odası olarak kurgulanan zemin kat ve üst kattaki ana mekân da tümüyle göz dolmalı ahşap karkas sistemle inşa edilmiştir.

Son olarak, Solaklı Deresi Vadisi üç yapım tekniğinin bir arada kullanıldığı bir grup camiye de ev sahipliği yapar. Ancak yığma taş, yığma ahşap ve ahşap karkas sistemin bu camilerde bir arada kullanımının bir standardından bahsetmek mümkün değildir. Mahfil katı olmayan Uğurlu Molla Ömerli Mahallesi Camisi'nin üç harim duvarı muska dolmalı, son cemaat mahalline bakan dördüncü duvarı ise ahşap yığmadır. Burada da pek çok başka örnekte olduğu gibi, bitişiğindeki medresenin güney duvarı yığma taş olarak inşa edilmiştir. Zemin katı yığma taş, üst katı ahşap yığma olan Günebakan Köyü Camisi'nde mahfil katının batı kanadının ahşap karkas sistemli göz dolma olması da şaşırtıcı değildir. Kondu Camisi'nde de benzer biçimde zemin kat ile mihrap duvarının tümü yığma taş ile inşa edilmiş, mahfil katının yan duvarları sıvalı ahşap karkas ve önündeki terasa bakan cephede de yine kimi camilerde olduğu gibi ahşap yığma sistem uygulanmıştır.

SONUÇ: "Yemurtayı nallardı da kırmazdı. Oyle ustalar varidi eskiden"(6)

Araştırma kapsamında elde edilen ve bu metne girememiş pek çok başka veri üzerinden bölge kırsal camilerinin niteliğine ilişkin şüphesiz başka analiz, değerlendirme ve tipolojik sınıflandırmalar da yapılabilir. Örneğin elde edilen veriler kapı, pencere biçimlerinden cephe karakterlerine;

mihrap, minber, vaiz kürsüsü gibi iç mekânın değişmez fonksiyonel bileşenlerinden sütun, kemer formlarına; bezeme programından yapıların tarihlendirilmesine ve usta hareketliliğinin izlerinin sürülmesine kadar geniş bir yelpazede bu yapı grubunun aydınlatılması için önemli bir potansiyele sahiptir. Her şeyden önce bölgenin topoğrafik yapısıyla da uyumluluk gösteren bugünkü idari taksimata göre Trabzon bölgesine yayılmış 14 vadi içerisinde yer alan, en erken tarihli 18. yüzyıla kadar inen ve yerel usta hareketliliğiyle üretilmiş kırsal camilerin, yakın zamana kadar topoğrafik güçlükler nedeniyle içinde yaşayan halklara sosyal ve kültürel izolasyon sağlayan vadilerin kendi iç dinamikleri çerçevesinde var oldukları ve biçimlendikleri rahatlıkla söylenebilir. Bugüne ulaşmış kimi camilerin vadi içi kervan yollarıyla, geçitlerle ve pazar yerleriyle ilişkili olarak inşa edilmiş olması bunun en belirgin göstergesidir. Merkezi konumları ve kimilerinin hazire içinde yer aldıkları dikkate alındığında, bölgenin geneline yayılan geniş bir coğrafyada karşılaşılan ve yapıya Cuma Camii niteliği katan kullanım pratiğinin (Can, 1988; Naza-Dönmez, 2008; Bayhan, 2020) bu camilerin bir kısmı için de geçerli olduğu düşünülebilir. Son cemaat mahalli, mahfil kullanımı, örtü ve tavan biçimlenmesi, malzeme ve yapım teknikleri ve hatta bezeme gibi caminin temel bileşenlerinin vadi içi tekrarı da bu izole yaşamın kanıtı gibidir. Bu durum aynı zamanda, yerel ustaların vadi içi hareketliliğini de açıkça ortaya koyması bakımından önemlidir, ancak bu hareketliliğin kimi durumlarda vadi ile sınırlı kalmadığı, komşu veya birkaç vadi ötesine kadar uzanabildiği de anlaşılmıştır. Aynı veriler bölgenin batısı ile doğusu arasında belirgin bir tipolojik ayrımın varlığını da ortaya koymuştur.

Ancak yapılan araştırmalar bölgenin kırsal cami mimarisinin kodlarını ortaya koymanın yolunun sadece tipolojik bir tekrarı izini sürmekten geçmediğini, aksine, bölgenin en ilginç ve ufuk açıcı uygulamalarının nispeten çok daha seyrek tekrar eden endemik örneklerde aranması gerektiğini de açıkça ortaya koymuştur. Tamamına yakını vadi içinde ve gerektiği durumda komşu vadiler arasında hareket halinde olan yerel ustaların parlak zekâsının ürünü olan bu rasyonel uygulamalar, bir taraftan temelde Osmanlı merkezi anıtsal cami kalıplarına sadık kalırken, diğer taraftan da yerin gerektirdiği özel sorunlara cevap arayan bir esneklikle üretilmiştir.

Maharetli yerel ustaların elinden çıkan bu ilginç uygulamalardan birisi “mahremiyet” odaklıdır. Çağdaş cami mimarisinin de en temel sorunlarından birisi olan kadın kullanıcının özellikle tahliyesine ilişkin sorunlar, bu camilerde mahfil katlarını kullanan kadınların alt kattaki cemaate karıştırılmadan en kısa yoldan dışarı alınmasıyla çözülmüştür. Küçükdere Vadisi Aşağı Ovalı İrfanlı Mahallesi Camisi’nde olduğu gibi mahfil katı merdiveniyle doğrudan ilişkilendirilmiş ikinci bir giriş kapısı bu sorunun asgari düzeyde çözümünü göstermesi bakımından ilginçtir. Daha keskin bir zihinsel hassasiyet ise Solaklı Deresi Vadisi’ndeki Bölümlü Mithat Paşa Mahallesi ve Uzungöl Filak Mahallesi Camilerinde görülür. Bu iki camide bu sorun, yine bağımsız bir başka girişle ilişkilendirilmiş mahfil merdiveninin bu kez ana ibadet alanından duvarlarla ayrılarak kadın cemaatinin bağımsız olarak girişi ve tahliyesini olanaklı hale getirmesi yanında, görünmesini de engellemesi bakımından ilgi çekicidir. Bu sorun, yamaca dayandırılma zorunluluğu olan kimi camilerde ise, doğal zeminden mahfil katına doğrudan giriş kapısı açılarak çözülmüştür.

Bu konuda en parlak fikirlerden birisi de mahfil terası uygulamasıdır. Örneklerine sadece Solaklı ve bitişiğindeki Baltacı Deresi Vadisi’ndeki

birkaç camide (Solaklı Deresi Vadisi Kondu, Kabataş Köyü Merkez ve Cumapazarı Serindere Mahallesi Camileri ile Baltacı Deresi Vadisi Sugeldi Köyü Camisi) görülen bu uygulamada, son cemaat mahallinin üzerine yerleştirilen mahfil katıyla ilişkilendirilmiş geniş saçaklı teras ve buna eklenen ahşap bir merdiven, bu kattaki cemaatin ana ibadet alanına indirilmeden doğrudan dışarıya alınmasını olanaklı hale getirmiştir. Öte yandan mahfil katıyla ilgili bu tür düzenlemelerin sadece kadın cemaatin mahremiyetini değil; Cuma, bayram ve cenaze gibi kalabalık namazlarda erkeklerle tahsis edildiği durumlarda cemaatin tahliyesini de kolaylaştıran önemli bir düzenleme olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

Bir diğer ilginç uygulama ve fonksiyonel kayma camilerin son cemaat mahalliyle ilgilidir. Araştırma kapsamında yapılan tespitler, yerel ustaların caminin bu önemli bileşeni konusunda bir taraftan merkezi anıtsal cami mimarisinin tipolojik kalıplarına sadık kalırken, öte yandan da yapının bulunduğu arazinin çevresel unsurlarına duyarsız kalmadıklarını hem biçimsel hem de fonksiyonel olarak söz konusu kalıpların dışına çıkma esnekliğini gösterebildiklerini ortaya koymuştur. Ancak asıl önemli değişiklik bu mekânın işleviyle ilgilidir. Zira en özgün örneklerine Solaklı Deresi ve Baltacı Deresi Vadilerinde; Bölümlü Mithat Paşa Mahallesi, Günebakan Köyü, Güney Mahallesi, Sugeldi Köyü ve Dereyurt Köyü Camileri ile Akpınar Köyü Mescidi'nde rastlanan bu uygulama, bu mekânın artık geç gelen cemaatin namaz kılması için ayrılan bir son cemaat yeri olmaktan çıkarak bir geçiş ve sosyalleşme mekânına dönüştüğünü göstermiştir. Bir başka deyişle, sabit oturma donatılarıyla bir "dış sofa" gibi kurgulanan bu mekândan -klasik işleviyle- bir "son cemaat mahalli" olarak bahsetmek artık olanaksızdır.

Yerel ustaların bölgenin kırsal cami mimarisine kazandırdığı en önemli ve akılcı uygulamalardan birisi de çok işlevli camilerdir. Şüphesiz içinde buldukları ve kendilerinin de bir parçası oldukları toplumun sosyal ve kültürel taleplerinin bir yansıması olan bu camiler, Osmanlı külliyelerinin her anlamda mütevazı muadilleri olarak düşünülebilirler. Aynı yapı kabuğu altında cami ile bir ya da birkaç odadan oluşan bu yalın ancak son derece fonksiyonel örneklere, bölgenin doğu ucundaki Solaklı Deresi ve Baltacı Deresi Vadileri dışında nadiren rastlanır. Kimi zaman harimle, kimi zaman da mahfil katıyla doğrudan ilişkili oda ya da odalar da kendi içinde birden fazla kullanıma hizmet ederler. Bu iki vadedeki kadim medrese geleneği dikkate alındığında temel işlevlerinin derslik oldukları rahatlıkla düşünülebilir (Günaydın, 2008; Tunçer, 2017; Karpuz, 1992; Karpuz, 1995). Ancak uygun zamanlarda ve durumlarda, özellikle kış aylarında cemaat için birer sosyalleşme mekânı oldukları da açıktır. Solaklı Deresi Vadisi'nde Bölümlü Beldesi Fatih Mahallesi Kaban Mahallesi, Uğurlu Molla Ömerli Mahallesi, Tüfekçi Köyü Elmalı Mahallesi, Ormancık Köyü Merkez, Zincirlitaş Köyü, Uzuntarla Köyü, Uzungöl Kasabası Filak Mahallesi, Cumapazarı Serindere Mahallesi, Dağönü Köyü Merkez, Soğanlı Köyü Üçdirek Mahallesi Camileri, ve Akpınar Köyü Mescidi; Baltacı Deresi Vadisi'nde Dereyurt Köyü ve Sarmaşık Köyü Camileri; Küçükdere Vadisi'nde Bereketli Köyü Masele Mahallesi Camisi ile Yanbolu Deresi Vadisi'nde Nuroğlu Mahallesi ve Güneyce Köyü Orta Mahalle Camileri bölgenin bu nitelikteki en özgün örnekleri olarak dikkati çekerler.

Son olarak, sadece Karadere Vadisi'nin üç camisiyle sınırlı olan, yerel konstrüktif tekniklerle üretilmiş çoklu kubbe uygulaması da bölgede faaliyet gösteren ustaların Osmanlı cami geleneğine kazandırdıkları en özgün uygulamalardandır. Bölge için olağan denebilecek dört omuzlu çatı

içerisine gizlenmiş bağdadi tek kubbe uygulaması, bu üç camide yerini dört sütunla taşınan dokuz bağdadi kubbeye bırakmıştır. Böyle bir üst örtünün belirlediği plan tipolojisi yabancı değildir. Her üç caminin temelinde sergilediği plan tipolojisinin Osmanlı cami geleneğindeki karşılığını, mimarlık terminolojisine çok üniteli camiler olarak girmiş tipolojide aramak doğru olur. Ancak bunların aksine Araklı'daki üç camide mahfil katının üzeri düz ahşap tavadır. Dolayısıyla altta yaklaşık kare bir alanı kaplayan dokuz kubbe ile harimin kuzey duvarı boyunca yayılmış mahfil katının örtüsü, iç mekânı mihrap aksı boyunca dikdörtgen bir biçime sokar. İç örtüdeki bu farklılık dışa yansımaz (Tuluk ve Durmuş, 2007).

Ancak yakın çevrede Osmanlı anıtsal mimarisinin bu çok üniteli cami tipolojisini tekrar eden örnek bir yapıya rastlanmaması böyle bir uygulamanın menşei konusunda sağlam değerlendirmeler yapmayı engeller. Ancak yine de bölgenin cami geleneğine kattıkları diğer özgün uygulamalar dikkate alındığında “yumurtayı nallayacak” kadar becerikli yerel ustaların “bağdadi kubbeli, çok üniteli sakıflı cami tipolojisi”ni son dönem halkası olarak Osmanlı cami mimarisine kazandırdıkları da rahatlıkla söylenebilir (Tuluk ve Durmuş, 2007).

KAYNAKÇA

- AYGÜN, N. AÇIK, T., ŞİMŞEK, E. (2019) *Trabzon Hurufat Defterleri-Vakıflar ve Görevlileri (1691-1835)*, Serander Tarih Yayınları, Ankara.
- ATMACA, M. (2005) *İçinde Tonya*, Tonya Belediyesi Yayınları, Topkar Matbaacılık, Trabzon.
- BAKİ, O. T., ARAS, E., YILMAZ, B. (2016) Evaluation Of Land Loss For Enviromental Facts: The Atasu Dam Example, *International Black Sea Congress on Environmental Sciences*, Full Paper Book (31 Ağustos-3 Eylül 2016) (1), Giresun; 31-42.
- BAYHAN, A. A., (2020) *Geçmişten Günümüze Ordu'nun Geleneksel Ahşap Camileri*, Ordu Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Ordu.
- BİLGİN, M. (1990) *Sürmene Tarihi*, Sürmene Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.
- BİLGİN, M. (2006) *Doğu Karadeniz'de Bir Derebeyi Ailesi Sarializâdeler (Sarallar)*, Serander Yayınları, Trabzon.
- BİLGİN, M. (2013) *Karadeniz Dünyası*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- BOSTAN, H. (2005) *Çaykara ve Dernekpazarı Tarihi, Geçmişten Geleceğe Çaykara ve Dernekpazarı*, Çaykara ve Dernekpazarı Kültür Yardımlaşma Cemiyeti Yayını, Seçil Ofset, İstanbul; 17-94.
- BRYER, A. (1986) Rural Society of Matzouka, *Cotinuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society*, Symposium Papers (May 1982) ed. A. Bryer, H. Lowry, Dumbarton Oaks, Washington; 53-95.
- Çaykara ve Dernekpazarı Kültür ve Yardımlaşma Derneği (2015) *1929-1973 Yıllarında Çaykara'da Afete Bağlı Göçler*. [<http://caykaradernek.org.tr/tarihce-afete-bagli-gocler.html>] Erişim tarihi (27.12.2020).
- CAN, Y. (1988) *Samsun Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler*, Etüt Yayınları, Samsun.
- DURMUŞ, A. (2010) *Tarih ve Kültürü ile Maçka*, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon.

- DURMUŞ, S., SUIÇMEZ, H., DİLEK, Z. (1996) *Her Yönüyle Araklı*, Araklı Anadolu Öğretmen Lisesi Kültür Yayınları, Eser Ofset, Trabzon.
- DÜZENLİ, H. İ. (2006) Temel'in Bir Yapı Ustası Olarak Portresi ya da Yumurta Nallama Sanatı, *Temel Kimdir*, ed. Ö. Asan, Heyamola Yayınları, İstanbul; 18-29.
- EMECEN, F. (2006) Of Kasabasının Ortaya Çıkışı Üzerine Notlar, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 1(1) 45-54.
- EMECEN, F. (2010) *Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi, Ağasar Vadisi: Şalpazarı-Beşikdüzü*, Serander Yayınları, Trabzon.
- EMECEN, F. (2020) *Karadeniz Kıyı Kentleri Tarihi*, Turkuvaz, İstanbul.
- GÜNAYDIN, M. (2008) Of Medreselerinin Tarihi Fonksiyonelliğine Bakış, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* (12) 101-36.
- İNCE, K. (2004) Kabataş Köyü Merkez Camii, Çaykara, Trabzon, *Vakıflar Dergisi* 28 225-36.
- Karadeniz Kültür Envanteri (2020), *Küllüye*. [<http://karadeniz.gov.tr/kulluye/#prettyPhoto>] Erişim tarihi (13.12.2020).
- KARPUZ, H. (1989) Doğu Karadeniz Bölgesinde Bazı Ahşap Camiler, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2(4) 37-45.
- KARPUZ, H. (1987) Halk Mimarisinde Ahşap Yığıma Çantı Yapılar, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları 87 (24), Ankara; 165-81.
- KARPUZ, H. (1990) Trabzon Çaykara İlçesi Köylerinde Bulunan Bazı Camiler, *Vakıflar Dergisi* XXI 281-98.
- KARPUZ, H. (1992) Of İlçesi'nde Ağaçlı Köyü Camii, *Lale* 8 20-4.
- KARPUZ, H. (1993) Rize Çayeli Ormancık Köyü Camii, *Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, Konya; 253-62.
- KARPUZ, H. (1995) Yok Olmuş Bir Sanat Eserimiz Of Ağaçlı Köyü Camii, *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi II*, Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Ankara; 341-52.
- KARPUZ, H. (2018) *Trabzon Merkez ve İlçelerindeki Önemli Tarihi Yapılar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KATIPOĞLU ÖZMEN, C. (2018) Challenging the Canon: Reading the 19th Century Ottoman Architecture Through Provincial Mosques, *Prostor: A Scholarly Journal of Architecture and Urban Planning* 26-1 (55) 116-31.
- KAZAZ, E. (2016) *Trabzon Kırsal Cami Mimarisi*, yayımlanmamış Doktora Tezi, Mimarlık Bölümü, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- KOCABAŞ, M. (2019) *Trabzon Solaklı Vadisi Çağdaş Camilerinde Gelenekten Kopuşun Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme*, yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimarlık Bölümü, Avrasya Üniversitesi, Trabzon.
- MEEKER, M. E. (2005) *İmparatorluktan Gelen Bir Ulus, Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz'de Osmanlı Mirası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- MEEKER, M. E. (1971) The Black Sea Turks; Some Aspects of Their Ethnic and Cultural Background, *International Journal of Middle East Studies* 2(4) 318-48.
- NAZA-DÖNMEZ, E. E. (2008) *Wooden Mosques of the Samsun Region, Turkey, From the Past to the Present, in the Light of Surveys Carried out in the Years 2001-2003*, BAR (British Archaeological Reports), Archaeopress, Oxfordshire.
- ÖZDENİZCİ, E. (2020) *Trabzon-Değirmendere Hamsiköy Vadisi'nde Gayrimüslim İbadet Yapıları*, yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimarlık Bölümü, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- ÖZGÜNER, O. (1970) *Köyde Mimari, Doğu Karadeniz*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara.
- SÜMERKAN, M. R. (1990) *Biçimlendiren Etkenler Açısından Doğu Karadeniz Kırsal Kesiminde Geleneksel Evlerin Yapı Özellikleri*, yayımlanmamış Doktora Tezi, Mimarlık Bölümü, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- SÜMERKAN, M. R. (1991) Doğu Karadeniz'de Kırsal Kesim Geleneksel Ev Plan Tiplerinin Yöresel Dağılımı, *Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma Dairesi Yayınları: 148, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi: 30, (5-7 Mart 1990 Konya) Ankara; 173-84.
- SÜMERKAN, M. R., OKMAN, İ. (1999) *Kültür Varlıklarıyla Trabzon I*, T. C. Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Trabzon.
- TULUK, Ö. İ. (2006) Osmanlı Camilerinde Mekân Kurgusu Açısından Kare Tabanlı Baldaken Varyasyonları (15.-17. yy), *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi* 21(2) 275-84.
- TULUK, Ö. İ. (2016) Of'un Mimarlık Mirasının Kökenleri Üzerine Yorumlar, *Başlangıçtan Günümüze Her Yönüyle Of*, ed. H. Öksüz, M. Coşar, V. Usta, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon; 429-38.
- TULUK, Ö. İ., DURMUŞ, S. (2007) Araklı'nın Çok Kubbeli Camileri, *Arredamento Mimarlık* (12) 110-6.
- TULUK, Ö. İ., KAZAZ, E. (2016) Trabzon Bölgesi Kırsal Cami Mimarisi Üzerine Tipolojik Bir Değerlendirme, *1. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu*, Bildiriler Kitabı (8-10 Ekim 2015) der. Ş. Saylan, B. Saylan, Trabzon Büyükşehir Belediyesi yayın no: 112 (2), İstanbul; 1067-84.
- TULUK Ö. İ., KAZAZ, E. (2017) Günümüz Cami Mimarisi İçin Ufuk Açıcı Bir Miras: Doğu Karadeniz Kırsal Camileri, *Çağımızda Cami Mimarisinde Arayışlar Uluslararası Sempozyumu*, Bildiriler Kitabı (18-20 Kasım 2016) ed. A. Yılmaz, F. Narmanlı, M. Fatsa, Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Yayınları; 236-45.
- TULUK, Ö. İ., KAZAZ, E. (2018) Trabzon Değirmendere Vadisi'nde Geç Dönem Osmanlı Mirası: Kırsal Cami Geleneği Üzerine Bir Tipoloji Denemesi, *Osmanlı'da Mimari Sanat ve Yemek Kültürü*, ed. M. B. Z. Aydın, R. Aydın, Mahya Yayıncılık, İstanbul; 133-48.

TUNÇER, M. (2017) Oflu Hocaların Yetiştikleri Medreseler, Talebe ve Medrese Sayılarına İlişkin Bazı Rivayetlerin Analizi, *Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* (16) 25-46.

UMUR, H. (1949) *Of ve Of Muharebeleri*, Güven Basımevi, İstanbul.

UMUR, H. (1956) *Of Tarihine Ek*, İstanbul.

Received: 07.01.2021; Final Text: 26.10.2021

Keywords: Eastern Black Sea; Trabzon; valleys; rural mosques.

TRABZON REGION RURAL MOSQUES: A MORPHOLOGICAL EVALUATION ON THE LOCATION-BUILDING RELATIONSHIP

The Eastern Black Sea region has a unique geographic structure with deep valleys perpendicular to the shore lined up one after the other. Until the middle of the 20th century, the plains of the region close to the shore formed the commercial centers of the region with their seaport-market characteristics, while the settlement basins with rural life were located in the depths of these valleys. These valleys, where it is difficult to pass from one to the other, create an isolated environment for the peoples they host; they also served as barriers for architectural practices as well as social and cultural structure. Modern research on rural housing culture has shown this fact clearly.

Even a superficial observation reveals that this is also true for the mosques/masjids scattered in the valleys, between the valleys in the westernmost and easternmost parts of Trabzon, according to today's administrative division. As a matter of fact, when 155 mosques/masjids spread over 14 valleys whose existence was determined within the scope of the research were examined, it was understood that the historical caravan routes passing through the valleys, bazaars and bazaars established a close relationship with the locations of these mosques. And it is clear that some very rational architectural practices within this diversity were carried out by local masters who were roaming in the valley or between the nearby valleys.

The aim of the study is to read and reveal the similarities and divergences between the architectural characters of rural mosques scattered in the valleys, between the Ağasar Creek Valley in the westernmost part of Trabzon province and the Baltacı Creek Valley in the east, in the context of the valleys that serve as barriers, according to the administrative division paralleling the current valley borders.

TRABZON BÖLGESİ KIRSAL CAMİLERİ: YER-YAPI İLİŞKİSİ ÜZERİNE MORFOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME

Doğu Karadeniz bölgesi, birbiri ardına sıralanan kıyıya dik derin vadileriyle kendine özgü bir coğrafik yapıya sahiptir. 20. yüzyılın ortalarına dek bölgenin kıyıya yakın düzlükleri iskele-pazar nitelikleriyle bölgenin ticari merkezlerini oluştururken, kırsal yaşamın sürdüğü yerleşim havzaları ise bu vadilerin derinliklerinde yer almışlardır. Birinden diğerine geçmenin oldukça zor olduğu bu vadiler, içinde barındırdığı halklar için izole bir ortam yaratırken; sosyal, kültürel yapı yanında mimari pratikler için de birer bariyer görevi görmüşlerdir. Kırsal barınma kültürü üzerine oluşmuş modern araştırmalar bunu açıkça ortaya koymuştur.

Yüzeysel bir gözlem dahi bugünkü idari taksimata göre Trabzon'un en batısındaki ile en doğusundaki vadiler arasında, vadi içlerine dağılmış cami/mescitler için de bu durumun geçerli olduğunu ortaya koyar. Nitekim araştırma kapsamında varlıkları tespit edilen 14 vadi içine yayılmış 155 cami/mescit incelendiğinde vadi içlerinden geçen tarihi kervan yollarının, çarşı-pazar yerlerinin bu camilerin konumlarıyla sıkı bir ilişki kurduğu anlaşılmıştır. Cami/mescitlerin mimari biçimlenişinin de özellikle uzak vadiler arasında belirgin farklılıklar gösterdiği anlaşılır. Ve bu çeşitlilik içerisindeki kimi son derece akılcı uygulamaların, vadi içlerinde ya da yakın vadiler arasında dolaşımda olan yerel ustalarca gerçekleştirildiği de açıktır.

Çalışmanın temel amacı, vadi sınırlarıyla da paralellik gösteren bugünkü idari taksimata göre Trabzon ilinin en batısındaki Ağasar Deresi Vadisi ile en doğusundaki Baltacı Deresi Vadisi arasında, vadi içlerine dağılmış kırsal camilerin mimari karakterleri arasındaki benzeşim ve ayrışmaları birer bariyer görevi gören vadiler bağlamında okumak ve ortaya koymaktır.

EMRİYE KAZAZ; B.Arch, M.Sc., PhD.

Received her bachelor's (2000), master's (2003) and PhD. (2016) degrees in architecture from Karadeniz Technical University, Faculty of Architecture. Major research interests include architectural history, conservation of cultural heritage and restoration. emriyekazaz@atauni.edu.tr

ÖMER İSKENDER TULUK; B.Arch, M.Sc., PhD.

Received his bachelor's (1991), master's (1994) and PhD. (2000) degrees in architecture from Karadeniz Technical University, Faculty of Architecture (1987-2000). Major research interests include the Ottoman and local architectural history. otuluk@ktu.edu.tr

DESIGN MANAGEMENT CAPABILITY ASSESSMENT FROM THE PERSPECTIVE OF COMPANIES PURSUING DIFFERENT BUSINESS STRATEGIES IN GLOBAL VALUE CHAINS (1)

Bilgen TUNCER MANZAKOĞLU*, Özlem ER**

Received: 12.05.2021; Final Text: 31.12.2021

Keywords: Design management capability; functional upgrading; latecomer firms; global value chains; business strategy.

1. This article is based on the PhD Thesis of Bilgen Tuncer Manzakoğlu (Manzakoğlu, 2018).

INTRODUCTION

The role of design in business has long been a subject of discussion in a multitude of academic studies (Kotler and Rath, 1984; Walsh et. al., 1992; Dippolito, 2014). Since design management (DM) can be used at different levels within an organization, various forms of audits (Design Council, 1999; EFQM, 1995; Kotler and Rath, 1984), assessment tools, ladders (Danish Business Authority, 2008; Kootstra, 2009; Westcott et al., 2014), checklists, conceptual frameworks (Topalian, 1990; Cooper and Press, 1995; Chung, 1998) and models (Storvang et al., 2014) have been developed by researchers or organizations to facilitate the integration of design into business strategy and to assess the level of DM and its related aspects. These, however, do not have a particular focus on DM capability in relation to the business strategies pursued by companies operating in emerging economies to take a position in global value chains (GVCs).

Despite the existence of several studies exploring design as part of a broader capability development process and emphasizing the linkage between business and design strategies (Mutanen, 2008; Acklin, 2013), there is a general lack of focus in the DM literature on GVC-oriented industrialization. Indeed, in an earlier article, we have emphasized that the existing DM frameworks and studies do not address the particular industrial development paths and capability-building strategies followed by LCFs in GVCs (Manzakoğlu and Er, 2018).

Thus, we put forward a new framework under the title of Design Management Capability Framework in GVCs (**Figure 1**) to build linkages between OEM-ODM-OBM business strategies in GVCs and DM capability at three levels: operational, functional, and strategic.

Companies from emerging economies were defined as latecomer firms (LCFs) since they are operating outside of the world's innovation centers and lack technology and market access (Hobday, 1995). While

* Department of Industrial Design, Bahçeşehir University, Istanbul, Turkey

**Department of Industrial Design, Bilgi University, Istanbul, Turkey.

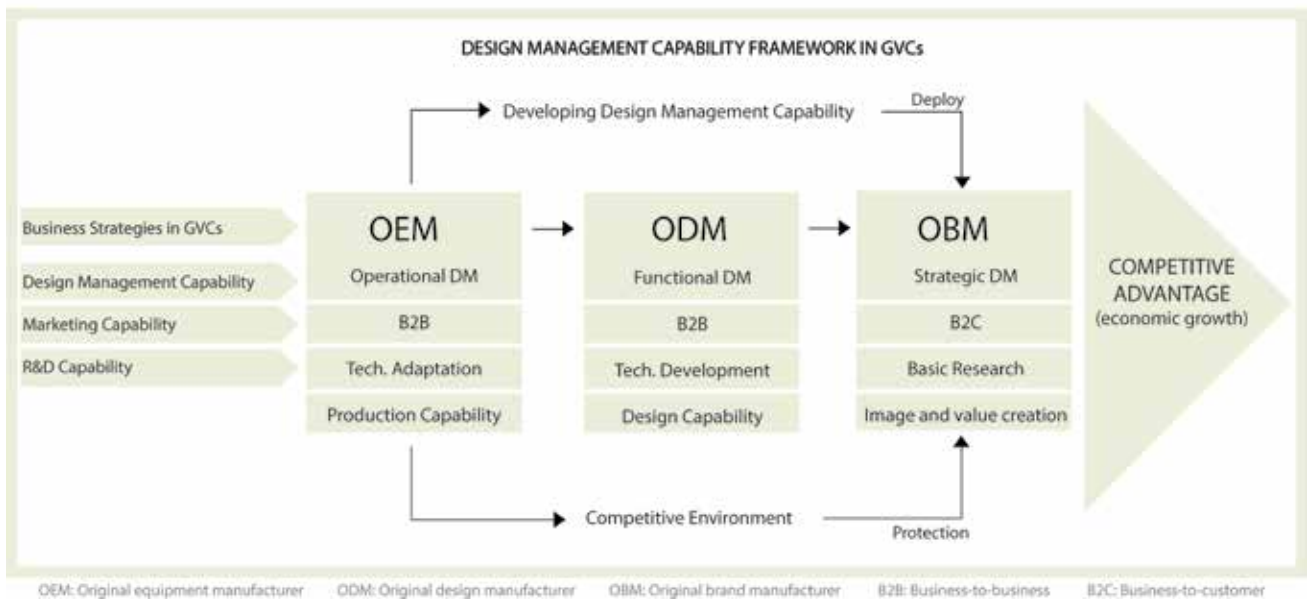

Figure 1. Design management capability framework in GVCs (Manzakoğlu, 2018).

innovation/upgrading capability of latecomers in GVCs has been affected by institutional context, geographical consideration, entire input-output process, and governance power of lead company(s) on the entire network (Gereffi and Fernandez-Stark, 2011), they can achieve four types of upgrading including process, product, functional and chain/inter-sectorial upgrading (Humphrey and Schmidt, 2002). Functional upgrading is significant and necessitates adding new functions to business beginning with Original Equipment Manufacturer (OEM) strategy which entails economies of scale manufacturing, export activities, advanced production capabilities, and assembly of standard simple goods for global brand owner companies or original brand manufacturers (OBMs), followed by adding design function to upgrade to the Original Design Manufacturer (ODM) position which embraces designers, detailed industrial design activities, etc. and finally structuring their marketing and sales function to become an OBM which stands at the top of the value chain (HKTDC, 2008; Hobday, 1995). Although this paper focuses on investigating the features of different DM capability levels in functional upgrading, it also aims to explore the types of upgrading targeted in pursuing OEM-ODM-OBM business strategies. OEM/ODM are business-to-business (B2B) models in which LCFs manufacture and design their products for globally known OBMs. In the GVCs literature, however, there is no significant reference to DM, and product design is mainly referred to, as part of technological capabilities required to upgrade in GVCs.

OEM companies use DM at the operational level for reducing product parts, aesthetics, or adaptation of products to local markets mainly to improve their manufacturing capability (Manzakoğlu and Er, 2018). In ODM business, design function has a defined role and involves industrial designers, design process, concept development, process innovation, following trends, allocating resources for design activities, managing intellectual property rights, and adequate computer systems to realize technological applications (HKTDC, 2008). Re-organization of design activities in relation to business development creates the strategic DM capability for the upgrading trajectory towards brand ownership.

Controlling the value chain, the OBM position on the other hand bears more risks while requiring brand building, strategic DM capability, sales and distribution channels, quality image, and unique value. Having explained the features of different DM capabilities in OEM-ODM-OBM strategies based on literature review (Manzakoğlu and Er, 2018), in this paper, we aim to provide case-based evidence of their nature at different DM capability levels in LCFs following OEM, ODM, and OBM business strategies, respectively.

In fact, DM is a critical capability building and organizational learning process for LCFs. Though limited in numbers, several studies were conducted on DM recognized it as an organizational capability (Acklin, 2013; Fernandez Mesa et al., 2013; Santos et al., 2018). According to Acklin, (2013, 149) "DM capabilities are the capacity to deploy design resources in an adequate (and dynamic) way" and "to qualify DM as a capability, the capacity to execute a specific task needs to have a patterned element, a company needs to be able to repeatedly perform a certain task". Santos et al. (2018) identify that DM can be a dynamic capability if the following are integrated; design learning corresponding to the skills of acquiring knowledge and practices and spreading them throughout the organization, design coordination corresponding to the capability to coordinate the activities and practices across different functions within the organization, and design skills harbouring a set of techniques and knowledge that generate synergy, creativity, and innovation. Based on these definitions, it can be concluded that managing design skills, processes, and resources in coordination with other functions repetitively and systematically make DM a capability in an organization to achieve innovation.

Considering the fields of inquiry under the DM capability, the categories of the Design Capacity Model (Storvang et al., 2014) were found useful for constituting a protocol for testing the features of DM capability in companies as the model covers most of its identified aspects such as design awareness, design capability, innovation drivers, the importance of design in internal processes, and user's involvement.

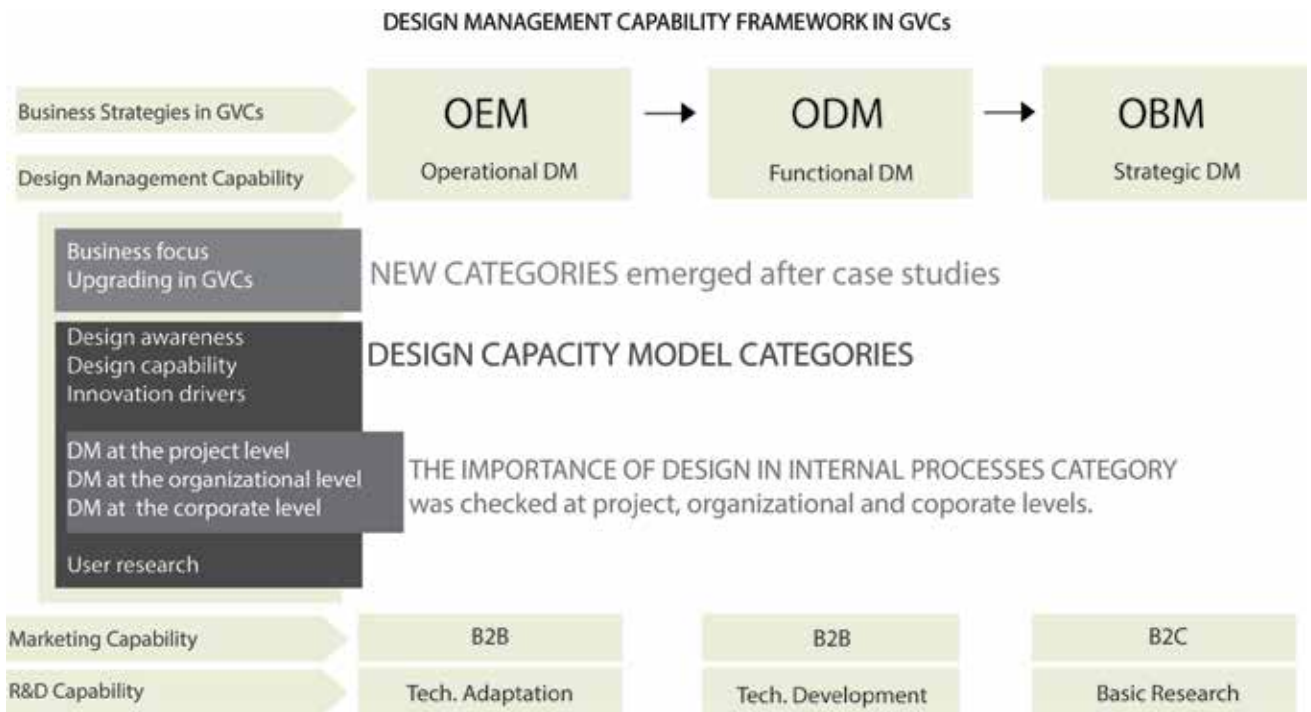
In the Design Capacity Model, design awareness indicates the level of openness towards design and acquiring new knowledge. Since design thinking is a collective phenomenon, deploying design in the organization is related to the distribution of design awareness among members of management and staff of the company. In the model, design awareness is explained from bottom to high level as follows: design can be seen as a possibility, design is in top management's agenda, design is present in specific departments, all employees see design as an important factor (Storvang et al., 2014). On the other hand, Design Atlas (Design Council, 1999) put forward a structured audit tool to investigate the design capabilities of companies under five categories. Planning and culture for design categories reflect the *design awareness* of a company and include seven questions that can be used to search the effectiveness of the business at planning all its activities, the level of communication between staff, the position of design in the overall business plans, and the structured thinking in developing design plans. Each question has a structured answer with several options to choose from that are graded from Level 1 to 4. Hence, we used the Design Atlas questions to get more detail about design thinkers and how design is planned within the selected companies, and then depending on the answers we determined their levels in *planning for design* and *culture for design* categories.

In the Design Capacity Model, the design capability category corresponds to the design skills whether there are in-house designers or external designers, or both in an organization; innovation drivers address the triggers of the design process in terms of technology, suppliers, market, or design; and user involvement addresses the existence of user research methods comprising surveys and feedbacks, focus groups and observations, co-creations with lead users, and management of user research across functions in an organization (Storvang et al. 2014). User research is a significant phase of the design process through which products, services, or experiences can successfully meet user needs in the target markets.

The importance of design in the internal processes category aims to identify where design is most important in an organization such as at operational (product development, styling), organizational (marketing, production), or corporate levels (innovation, strategy, and management). However, DM capability can be better understood by investigating the management of change, design, and cross-functional teams (organizational level) and how corporate values and project value is aligned to create a coherent customer experience in detail (corporate level) (Acklin 2013). Hence, we extended the importance of design in the internal processes category to the three-level DM assessment, checking DM at the project (operational), organizational (tactical), and corporate levels (strategic) based on Chung’s categorization (1998).

Design Management Capability Framework in GVCs also encompasses marketing and technological capability as required capacity building fields in addition to DM capability. Marketing capability is critical for companies in reaching target customers with value-added products and services by applying collective knowledge and skills in the integrative processes, especially at the product development stage where consumer needs and competition must be assessed (Weerawardena, 2003). Additionally,

Figure 2. DM capability categories used in the design protocol.

technological capability is significant for product innovation by investing in R&D capability for the accumulation of technological knowledge (Afuah, 2002).

The framework was used as a basis of inquiry and revised through the empirical data obtained via three case studies undertaken in companies pursuing OEM-ODM-OBM strategies in Turkey as an emerging economy. As the literature on DM does not focus on the gradual development patterns of latecomers in GVCs and does not differentiate DM as a separate capability within the range of technological and marketing capabilities required by LCFs to upgrade in the global trade, this article explores how DM capability differs across OEM-ODM-OBM business strategies.

RESEARCH DESIGN AND METHODS

The case study method is particularly useful in gaining insight into the holistic characteristic of real-life contexts such as organizational and managerial processes (Yin, 2014) and in understanding the theoretical linkages in more detail (Easton, 2010). Following the theoretical conception of the Design Management Capability Framework in GVCs, explanatory and descriptive case studies were conducted to explore the nature of DM capability in relation to OEM-ODM-OBM business strategies and, also testing and adding flesh to the theoretical framework. According to the literature, latecomer firms begin to use design under OEM business strategy to achieve export activities, develop production capabilities, and assembly of standard simple goods for global brand owner companies (Hobday, 1995; Ernst, 2008). In the selection of the sector and particular companies to focus on, we identified the main criteria as to be following OEM-ODM-OBM strategies, large-scale exporting for global brands, and manufacturing final goods rather than components. Although the key sectors for conducting case studies on GVCs were defined as consumer durable goods, electronics, automotive, textile, and apparel (Gereffi and Sturgeon, 2013); in Turkey, the most convenient sector for this research was identified as the electrical and electronics industry According to OECD (2012), electronics is the industry where GVCs are the most pervasive. In Turkey, the electrical and electronics industry, with its subsectors of electronics, white goods and small appliances, electrical machinery and equipment, has played an important role in competing with global companies in international markets (Taymaz and Yilmaz 2008) with the export rate of 8.6% (\$10.5 million in \$121 million) of the manufacturing industry (Turkish Exporters Assembly 2016). The export data indicate that Vestel, Arçelik (which merged with Beko in 2008), and Termikel are the leading producers in the electronics and white goods sector with the export rates of \$2.00 million, \$1.77 million, and \$0.31 million, respectively (TIM, 2016).

These three firms operating in the electrical and electronics industry, documented in their annual reports, websites, and research articles as pursuing OEM-ODM-OBM strategies in the local and global markets were specifically selected. The selection criteria focused on the business strategies adopted by these companies to position themselves in GVCs, not on the ones pursued in the Turkish domestic market. The cases representing ODM (Vestel) and OBM (Arçelik) business strategy implementation in our sample are in fact unique cases in the sense that there are no comparable companies in the Turkish electronics industry in terms of their sizes, scope of manufacturing, and large-scale exporting.

Category	Content of each category	Questions
Design awareness	Design awareness questions aim to reveal the design thinkers within an organization (no one, top management, a department, all the employees). We used Design Atlas' themes to get more detail: the effectiveness of the business at planning all its activities, the level of communication between staff, the position of design in the overall business plans, the structured thinking in developing design plans.	The planning and culture for design audit questions of the Design Atlas (Design Council, 1999) were asked. Structured questions have Likert scale answers: 1- 4.
Design capability	Numbers and backgrounds of designers (internal, external, or both), developmental phases/history of design in line with the development of business strategy in GVCs were questioned.	Open-ended questions were asked.
Innovation drivers	The main driver of innovation was searched in terms of technology, suppliers, market, or design	Open-ended questions were asked.
DM at the project level	Triggers of a design project, the role designers in new product development (NPD), the difference between design projects across OEM-ODM-OBM strategies were searched.	Open-ended questions were asked.
DM at the organizational level	Organizational scheme and processes, integration of design into organizational processes, coordination, and scope of design processes were investigated.	Open-ended questions were asked.
DM at the corporate level	DM responsibility at the top management level, design strategy, the role of design in the brand building were investigated.	Open-ended questions were asked.
User research	The management of user research in the organization, methods used in user research, and the difference of user research between OEM-ODM-OBM strategies and were investigated.	Open-ended questions were asked.

Table 1. Case study protocol contained questions to inquire about the issues as indicated in **Figure 2**.

Thus, we based our selection of companies on theoretical sampling. By adopting similar selection criteria, this study can be repeated across different sectors and in other emerging countries.

Looking closely at the companies in the sample, it is noted that the main focus of Vestel is the electronics sector, whereas Arçelik (Beko) and Termikel mainly focus on white goods. While Arçelik has been following OBM strategy in the global and local market, Vestel has adopted a dual strategy - OBM in the local and ODM in the global market - and Termikel has been pursuing a predominantly OEM strategy both locally and globally.

The process of inquiry and systematic data collection were organized through a case study protocol (Yin, 2014), designed to collect data under the guidance of the conceptual framework as mentioned indicated in **Figure 2** and explained in **Table 1**.

Using a case study protocol and case study database as suggested by Yin (2014) contributed to maintaining reliability and enabled the triangulation of data obtained from a variety of resources such as interviews, business reports, company documents (e-mailed to the researcher), scientific and newspaper articles, magazines, books, and official company websites.

The primary data were gathered from semi-structured interviews with key informants, employees of ID, marketing, and R&D departments of each company (**Table 2**). Considering DM capability as an organizational capability necessitated questioning the R&D and marketing managers to explore how innovation, user research, and coordination between functions and cross-functional teams were managed.

All of the interviews were conducted face-to-face, recorded, and transcribed fully. Data collected from primary and secondary sources

Termikel Interviews	Duration	Date
GM Assistant	60 min.	3.05.2016
Marketing Manager	90 min.	3.05.2016
Hood R&D Manager	60 min.	3.05.2016
Oven R&D Manager	45 min.	3.05.2016
Vestel Interviews		
Marketing, GM (General Manager) Assistant	70 min.	15.01.2016
Marketing, TV Brand Manager		
Vestel Electronics, ID (Industrial Design) Manager	130 min.	7.03.2016
Vestel Electronics, Senior Industrial Designer	50 min.	
Vestel Electronics R&D GM Assistant	50 min.	7.03.2016
Vestel White Goods, ID Manager		
Vestel White Goods, Industrial Designer	120 min.	7.03.2016
Arçelik Interviews		
ID Director	120 min.	31.03.2016
Senior Industrial Designer	80 min.	28.04.2016
Product Sourcing R&D Manager	90 min.	28.04.2016
Small Appliances Marketing Manager	110 min.	9.05.2016
Phone-call interviews with previous Arçelik employees		
ID Manager, 1988-2002	25 min.	16.06.2016
Industrial Designer, 1991-2002	15 min.	15.06.2016
Industrial Designer, 1993-2007	20 min.	15.06.2016
Beko, ID Manager, 2002-2008	25 min.	16.06.2016
Beko, Industrial Designer, 2002-2006	15 min.	15.06.2016

Table 2. Interviewee details of Termikel, Vestel and Arçelik.

were classified according to the categories in the case study protocol and individual case study reports were written through an iterative process. In addition to the categories in the protocol, barriers to DM capability were explained at the end of the discussion section, but this category was not involved in the guideline table since it is not considered as a field of inquiry for DM capability.

Following the analysis of data from each case one by one, a cross-case analysis was undertaken (Yin, 2014) to describe the similarities and differences between the levels of DM capabilities in pursuing OEM-ODM-OBM strategies. The synthesis process focused on describing the specifications of each DM capability level in detail. A list of interviewees with dates is given in **Table 2**.

FINDINGS ON DESIGN MANAGEMENT CAPABILITY LEVELS CORRESPONDING WITH OEM-ODM-OBM BUSINESS STRATEGIES

This section summarises the main findings of each case study.

Termikel Case – Focus on OEM Strategy

Termikel is established in 1950 as a subsidiary of a business group. The company has been manufacturing solo ovens, built-in ovens, microwave ovens, mini ovens, hoods, hobs, built-in hobs, and dishwashers. It pursues OEM strategy in GVCs and OBM strategy in the local market. It has been an OEM to 111 brands such as Franke, Silverline, Bosch, Siemens, Ariston, and Argos (75% of its production), and OBM with its own brands (25% of its production) (Oven R&D Manager 2016; GM Assisstant, 2016).

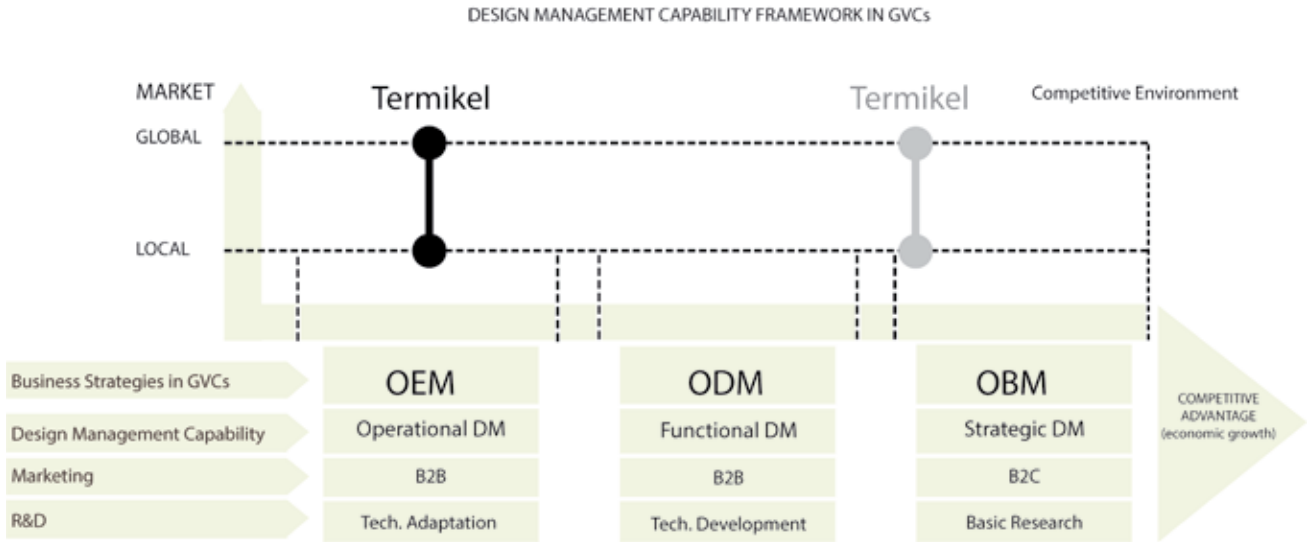

Figure 3. DM capability level of Termikel.

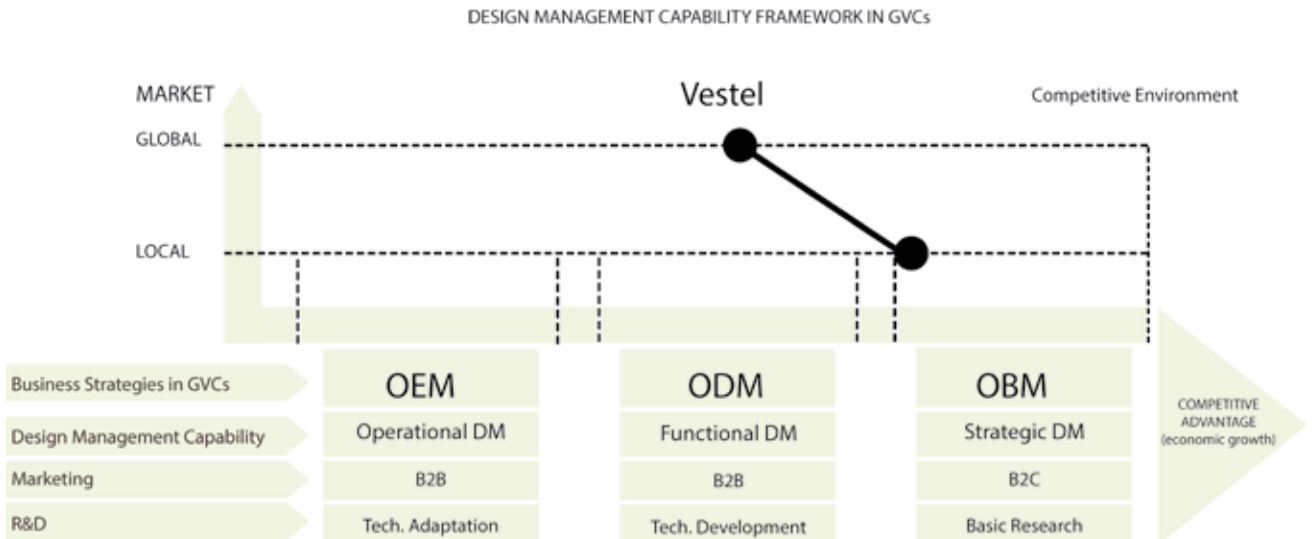
The operational DM capability of Termikel as an OEM is shown in the framework (Figure 3).

Vestel Case – Focus on ODM Strategy

Vestel is established in 1983 as a subsidiary of a business group. While Vestel Electronics (VE) performs 60% of its production and Vestel White Goods (VBE) performs 40% (Vestel Yatırımcı İlişkileri, 2016). The company has been manufacturing TVs and many products under the electronics and white goods categories.

Vestel pursues OEM-ODM strategies in global markets for brands such as Toshiba, Philips, Sharp, Sony, Sanyo, Hitachi, Schneider, and JVC; and OBM in local and regional markets with its own brands such as Finlux-Luxor in Scandinavia and North Europe, Sharp in the Far East, Velfrost in Europe and Russia, Telefunken in Spain, Italy and Portugal, Elektra-Servis-

Figure 4. DM capability level of Vestel.

2. CIS Countries are Azerbaijan, Armenia, Belarus, Georgia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Moldova, Russia, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan, and Ukraine.

NewPol-Atlantic in Europe, Teletech in England, and Vestel in Turkey, the Commonwealth of Independent States (CIS) (2) and the Middle East.

Vestel is shown on the framework (Figure 4).

Arçelik Case – Focus on OBM Strategy

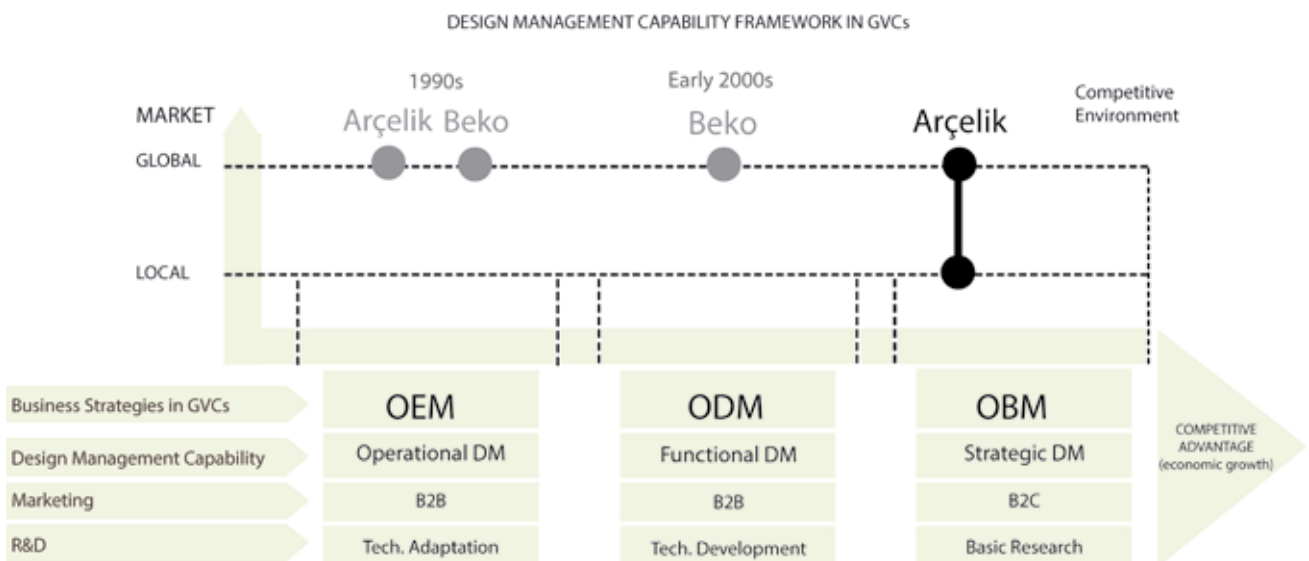
Arçelik is established in 1955 as a subsidiary of a business group. The business group established a separate company (Beko) to produce electronics products for export markets in 1963. This company was merged with Arçelik in 2008. Arçelik transferred know-how and technology between 1955-1990 and manufactured white goods under the licenses of global OBMs such as General Electric and Bosch (Sugur and Nichols, 2005). Document analysis and phone interviews (Table 2) with former employees revealed the upgrading path of Arçelik and Beko. Consequently, Beko was identified as having exploited DM in line with OEM-ODM-OBM export strategies between 1963-2007, whereas Arçelik solely pursued OEM in the 1990s and upgraded directly to OBM strategy in the global market.

Arçelik has been manufacturing white goods (73.2% of its production), consumer electronics (13.1% of its production), and other products (13.7% of its production) (Arçelik Global, 2016). The company pursues OBM strategy in local and global markets with its own brands. In the multi-brand strategy of Arçelik; Beko and Grundig are positioned as global brands whereas Arçelik, Blomberg, Elektrabregenz, Arctic, Leisure, Flavel, Defy, Altus, and Dawlance are positioned as local or regional brands. The core values of Arçelik’s corporate culture are innovation and employee engagement.

The current DM capability level of Arçelik and former strategies are shown in Figure 5.

Findings of the case studies indicate that the functional upgrading trajectory to OBM strategy in GVCs is more complicated than the linear upgrading path anticipated in the first theoretical framework (Figure 1). The ODM (Vestel) case showed that an LCF can pursue a dual business strategy simultaneously or jump directly from OEM to OBM (Arçelik), skipping the ODM strategy in GVCs. The different business strategies followed by a company in the local and global markets are shown as black

Figure 5. DM capability level of Arçelik.

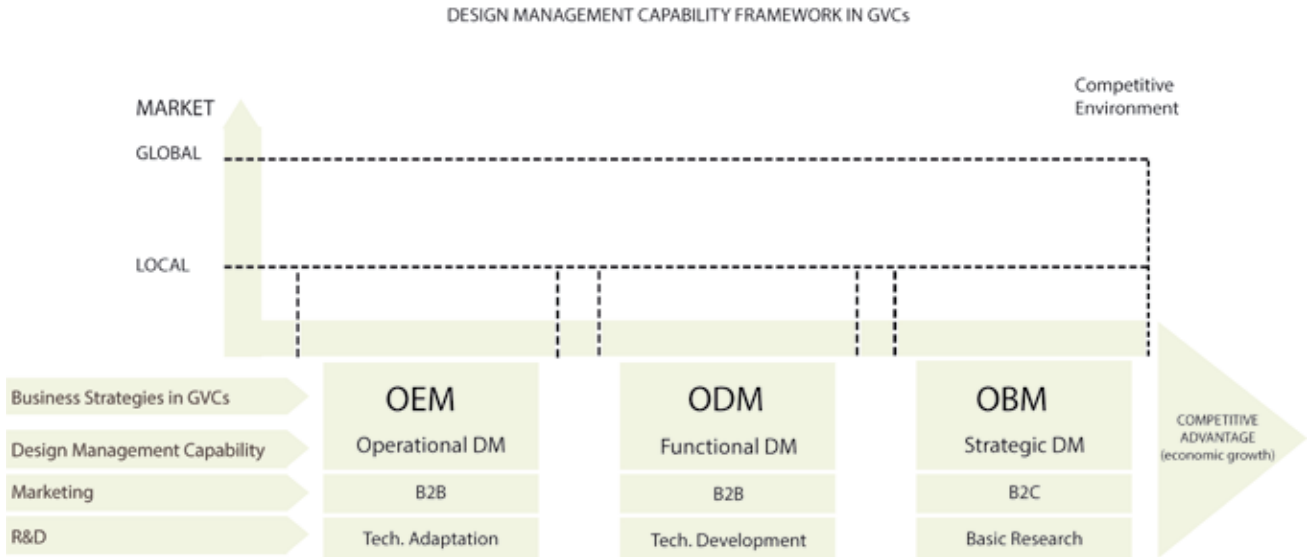

Figure 6. Updated Design Management Capability Framework in GVCs (Manzakoğlu, 2018).

circles and they are connected with lines to reflect that they are pursued by the same company. Light grey circles either represent the other but less dominant strategy (Figure 3) or indicate the previous strategies (Figure 5) pursued by the same company.

Consequently, the theoretical framework was revised to indicate different business strategies that might be implemented by the same company simultaneously (Figure 6). Case study findings were summarized in Table 3.

DISCUSSION OF THE FINDINGS

In this section, each DM capability category identified in Table 3 is discussed comparatively in terms of their changing features through OEM-ODM-OBM strategies.

a-b) Business Focus and Upgrading in GVCs

The business focus category, though, represented briefly in the initial theoretical framework (Figure 1), was moved into Table 3 as a separate category since that table was devised as a supplement of the revised framework (Figure 6). Case study findings also revealed the upgrading focus whether it is the process, product, functional, and/or chain/inter-sectorial upgrading- of each company (Humphrey and Schmidt, 2002).

Termikel case which represents a company pursuing OEM strategy in GVCs focuses on acquiring manufacturing and technological capabilities for improving its products and processes for the local market. Oven R&D Manager stated that customers bring their own technical knowledge in OEM manufacturing. Hood R&D Manager (2016) added that “if you manufacture for *Franke*, they do not directly buy products from you and sell them to the end-user, but send products to China and Germany for comprehensive tests. They then give feedback to us about choosing suppliers, improving products and processes”.

Vestel case on the other hand though selected as an ODM reveals a complex profile and uses design capability to increase its market share rather than brand building. It is globally ODM, regionally OBM, and described as “second best in the market” by Vestel Electronics R&D GM Assistant.

	OEM/Operational DM	ODM/Functional DM	OBM/Strategic DM
a) Business Focus	Focus is manufacturing capability.	Focus is design capability.	Focus is image and value creation.
b) Upgrading in GVCs	OEM performs product and process upgrading by using design capability.	ODM performs functional upgrading by adding design function into organization.	OBM performs functional upgrading by adding marketing and sales function on a global scale. OBM establishes and governs its own value chain.
c) Design Awareness	Design is in top management's agenda. Low level of design awareness. Design as styling	Design is in all employees' agendas. High-level of design awareness. In clear and well-planned business processes design has a defined role.	Design is in all employees' agendas. High-level of design awareness. In clear and well-planned business processes design has a defined role.
d) Design Capability	Employment of individual designers or engineers (silent design).	a) Selection of designers and formation of a design team under ID department. b) ID manages in-house and outsourced design projects and processes.	a) Establishing design offices on a global scale and managing them from one center; cooperating with national and international institutions and universities. b) ID manages in-house and outsourced design projects and processes.
e) Innovation Drivers	NPD process starts with a written order from a customer. (External: Market)	NPD process starts with a written order from a customer. (External: Supplier, technology, market)	NPD process starts with internal decisions. (Internal: Strategy, design, technology)
f) DM at the Project Level	Product modification and differentiation. Scope: ID develops 3D drawings, and builds prototypes for chosen designs, makes graphic designs on products, presents designs by using drawings and prototypes, followed by order from customer and test production.	Product differentiation and diversification. ID department manages its budget. Scope: ID creates design sketches, full-scale 3D drawings, prototypes, and graphic designs on products. Achieves new product time to market and standardization of quality.	Strategic product design for niche markets and design innovation. ID department manages its budget. Scope: ID uses mood boards and scenario- building techniques for describing target users across the organization. In the design process, brand guidelines, 3D drawings, prototypes, and graphics designs on products are used systematically.
g) DM at the Organizational Level	R&D is the responsibility of project management. Industrial designers (or engineers) integrate business processes with R&D. No assignment of ID responsibility to a manager, instead CEO is responsible for DM decision	R&D has the responsibility of project management. ID department integrates business processes with R&D. ID increases communication between manufacturing, R&D, and marketing. Assignment of ID responsibility to an ID manager who has a defined role in the organization. Positioning ID at the beginning of NPD.	ID has high-level of effectiveness on project management and can be the responsibility of project management depending on project. ID department integrates business processes with marketing. ID performs as catalyst between R&D and marketing. Assignment of ID responsibility to an ID manager who has a defined role in the organization. Positioning ID at the beginning of NPD.
h) DM at the Corporate Level	DM capability is effective on products. ID focus is model differentiation, product modification and diversification. OEM acquire technology and marketing data from customer. Reverse engineering, cost reduction and mould developing in R&D.	DM capability is effective on processes. ID focuses on increasing competitiveness by expanding market, performing a high-level product differentiation, and diversification. ID manager has direct communication with top management. ODM acquires key technology and marketing data from customer. ODM develops and produces new designs for its customers.	DM capability is effective on strategy. ID focuses on creating original product strategies and supporting brand value. ID manager has direct communication with top management. OBM places innovation as a core value at the center of the business strategy and organizational structure. Development of an integrated approach between DM strategy, brand strategy, corporate identity, manufacturing, and R&D. Existence of design guidelines and standards for each brand.
i) User Research	No user research B2B business	No user research B2B business	User research at the beginning and end of the NPD process (in ID, R&D, and marketing departments). Sources: Exhibitions, surveys, consultancies, suppliers, distributors, business reports, focus group research, lead user research, ethnographic research.

Table 3. DM capabilities in relation to OEM-ODM-OBM positioning in GVCs (Manzakoglu, 2018).

According to him, as a company with high production volume, their goal is "to make the best product time to market by filling production lines".

Arçelik case as an OBM company reveals that the company has been reinforcing its local and global brands since the early 2000s, and performed functional upgrading by adding marketing and sales function on a global scale. In this context, the design function has evolved the strategic aim of reflecting different brand values in all products ranges. The Product Sourcing R&D Manager explained that ID Directory and Brand Management have an intimate collaboration in forming brand guidelines: “The values represented by our brands in these books and the contribution of design in creating these values are known by all directories in the company”. As an OBM company, Arçelik, establishes and governs its own value chain, designs new products, defines its standards, and contracts its production to other OEM companies for production, and sells them to end customers with its own brands on a global scale.-

c) Design Awareness

For Storvang et al. (2014), awareness is used as a parameter to reveal the design thinkers within a company. In the OEM case, design is found to be important in top management’s agenda for specific projects to meet the needs of OBM customers and considered as styling in the organization, exemplified by a statement from the Oven R&D Manager: “If there are sufficient technical resources inside the organization, you can shape everything and this is already design”. Design awareness is found as low (scoring 2) because the institutional structure that facilitates general planning and supports design awareness and culture is under development.

In the ODM case, design is found to be important in all employees’ agenda and the Design Atlas audit responses indicate that Vestel has a high level of design awareness (scoring 4) since it shares all its plans and clearly defined objectives with employees through SPI (schedule performance index), regular meetings, and written reports published regularly. As a result of high-level communication inside the organization, R&D and marketing have high-level design awareness, summarized by Vestel Marketing, TV Brand Manager (2016) as “everything starts with design in our company... ID is involved in the NPD process before the baby is born... ID is at the beginning of the NPD process”.

In the OBM case, design is found to be important in all employees’ agenda and Design Atlas audit results indicate that Arçelik has high-level of design awareness (scoring 4). In the clear and well-planned organizational processes of Arçelik; ID, marketing, and R&D have used a common platform system/network for sharing the five-year-long planning processes, in which design has a well-defined role. The Small Appliances Marketing Manager stated that this platform system enables knowledge accumulation and is also used as a source for developing new ideas, concepts and gathering information from a variety of sources.

d) Design Capability

Finding out where design capability originates in the company and examining what design skills are available internally is significant for exploring the scope of DM capability (Storvang et al., 2014; Santos et al., 2018). In the OEM company, industrial Design (ID) activities are assigned to six of the eighteen engineers in the oven, hood, and hob R&D departments; in other words, the required design input for OEM strategy can be obtained from individuals such as industrial designers, engineers or technicians.

The ODM company has two ID departments under two divisions: Vestel Electronics has twenty employees and Vestel White-goods has fourteen employees. Both companies support in-house design by taking and managing to outsource design activities from reputed local and global design offices and also cooperate with universities. Vestel Electronics ID Manager stated; “We manage all relationships with external design consultancies and universities. Our philosophy here is mainly to feed design culture within the company”. However, although ID departments of electronics and white-goods divisions are located in the same facility, there is a communication gap between them explained by Vestel Electronics’ Senior Industrial Designer with the phrase: “No one asked us to set up an orchestra”. Although the design skills of Vestel, seem to be well-developed, it can be concluded that pursuing ODM strategy led to a lack of focus on design language coherency required for brand building.

In the OBM company, ID responsibility is assigned to an ID director who has direct communication with top management and manages thirty employees. While the focus of the company is brand image and value creation by supporting innovation in the organization, ID focuses on creating original product strategies towards new niche markets; manages all in-house design offices located in different countries (for example, China), and outsources design activities to various consultancy companies from one center. It is apparent that the aim is to align design capabilities with the brand-building strategy.

e) Innovation Drivers

Design can be a driver of innovation (Verganti, 2008) in addition to technology, market, and suppliers as innovation drivers. The main drivers of innovation through OEM-ODM-OBM strategies reveal the linkage between business strategies and DM capability levels.

In the OEM company, all interviewees emphasized external factors such as OBM customers and market as the source of innovation.

In the ODM company, Vestel Electronics R&D GM Assistant and Vestel Electronics Marketing GM Assistant identified external factors as technology & suppliers as the main driver of innovation, Vestel Electronics ID Manager opted for market and Vestel White-goods ID Manager picked technology. Since big suppliers develop new technologies for TVs and the electronics industry, they dominate and lead the market.

In the OBM company, while the ID Director and the industrial designer interviewed put design & technology first, the Small Appliances Marketing Manager added business strategy and the Product Sourcing R&D Manager chose technology and market. Ali Koç, Koç Holding’s Chairman of the Board, confirmed that: “Today, the concept of innovation in Arçelik is integrated with the corporate culture and daily life, starting from the top management of the company to all departments and even to sales units that are in direct communication with the consumer” (2015). It can be concluded that innovation is at the heart of the company’s business strategy and internal dynamics trigger innovation processes.

f) DM at the Project Level

The project level of DM focuses on how the design process is conducted in relation to business strategy by questioning design competencies, company’s goals towards design projects, selection of designers, design briefs, and design policies (Borja de Mozota, 2003). In the OEM strategy

case, the focus of design processes is found to be product differentiation. The GM Assistant described the NPD in following OEM strategy as follows; “Design starts with a written brief from the customer. If the customer demands a new product, then the designer gets involved in the process. Customers refer to similar products in the market. Then we begin the NPD process by disassembling the rival products. After defining its specifications and creating a new design, we send renders generated from 3D drawings. A prototype of the chosen design is used to develop the product before trial production”.

In the ODM company, the ID function can achieve high-level diversification between products and has a significant role in differentiating 144 brands by strengthening the ODM strategy. According to Vestel Electronics R&D GM Assistant, “All customers are differentiated by 10-20% on the production platform. When you look inside the remote controls of A-brands such as Toshiba, Panasonic, Medion, etc. you will see all of them are Vestel”. According to the Vestel Electronics ID Manager, “Design process begins with clear written briefs from product managers. Then we develop new ideas and define a product strategy. In addition to product design activities, such as design sketches, 3D drawings, prototype building, graphic designs on products, etc. we take responsibility for designing exhibition stands, packaging, product catalogues, and photographing products in our in-house studio”. In Vestel Electronics and White-goods, ID departments have their budget, manage their in-house and outsource design activities and their products regularly receive international awards.

In the OBM company (Arçelik), strategic product design activities and innovative designs have been developed for niche markets, for example, a refrigerator design with rice storage for China, a pizza oven for Italy, a solar-powered refrigerator for non-electric using regions of South Africa. The ID Director explained how they approach NPD; “We can benefit from different industries, materials or production techniques. Therefore, we are in a position to direct R&D and manufacturing teams towards different applications on existing systems. We aim to propose future products of our brands and to differentiate in the market with innovative leadership”, and added; “For in-house presentations, the design team prepares mood boards describing the target user. The whole process is transformed into designing an emotional product together with fiction, scenario building, gaining customer insight and designing a different user experience towards the target group”. The Industrial Designer interviewee emphasized the open communication channels in the design process: “At the initial stages, we share our work with the mechanical design teams to discuss technical capabilities, then we present the developed concept to marketing and top management with prototypes and renders of 3D drawings”. The use of mood boards in ID presentations and the development of brand guidelines were identified as the significant enablers of design culture within the company.

g) DM at the Organizational Level

DM at the organizational level focuses on the integration of design into organizational processes such as coordination of design strategy and process with other functions, tasks, and roles of design manager, the position of design function in the organization (Borja de Mozota, 2003). In the OEM company’s organizational structure, the R&D department is responsible for ID activities and management of the NPD processes. The Marketing Manager stated that “the lack of industrial designers or product

managers leads to a lack of communication between R&D and marketing. Product development activities have been conducted without marketing data". Top management is responsible for making design decisions.

In the ODM company, having integrated organizational processes with R&D, industrial designers can join multiple cross-functional teams in the matrix organizational structure under the leadership of product managers who directly report to the R&D General Manager. That structure enables high-level communication between business functions. "When a customer comes to Vestel, s/he doesn't see products already sold to another OBM customer, thanks to the system that we structured. This allocation system and showrooms provide a high level of dependency on us for Marketing, Product Management and Foreign Trade" (Vestel Electronics Senior Industrial Designer). This role of ID in differentiating products and reinforcing the ODM strategy occurred due to the complex allocation list on display and the big showrooms, all resulting in high-level communication between business functions.

In the OBM company, the ID Department was positioned under the Marketing General Manager in 2016 and is demonstrably effective in global brand strategy as well as project management processes. Industrial designers are integrated into the matrix organizational structure with cross-functional teams to serve multiple products and brands of Arçelik. ID provides high-level communication between R&D, marketing, and manufacturing functions.

OEM-ODM-OBM strategies bring about different organizational structures in which industrial design has different positions aligning with the business objectives. In functional upgrading from OEM to ODM, design becomes a department and in our research, it was found to be positioned under R&D.

To sum up, pursuing an ODM strategy for many years in GVCs was found to be a barrier for the transformation of an organization to a design and brand-focused company from a manufacturing one. In particular, B2B business model limits the strategic DM capability of a company as it requires production capability rather than brand building.

h) DM at the Corporate Level

Corporate level DM focuses on the DM responsibility of top management, design strategy within the context of business strategy, defining design standards in all communication channels such as product, graphic, space, communication, and information designs (Borja de Mozota, 2003).

In the OEM company case, the CEO is responsible for all kinds of decision-making. Hence, according to the Marketing Manager, completing the transition to an institutional organization must be their priority.

In the ODM company, Vestel Electronics ID Manager directly presents new designs to the Chairman of the Board, though the ID Department itself is positioned under the R&D Assistant General Manager. "If the design is not supported by top management", explained the Vestel Electronics ID Manager, "it can remain naïve in this large-scale engineering dominated organization". It is apparent that since the organizational structure mainly reinforces the ODM strategy, the design function needs to be supported by top management personally.

Additionally, interviewees explained that Vestel branded products have been chosen from the product pool in the showroom, developed for OBM customers. Therefore, it was concluded that the company has no awareness of the importance of establishing a consistent product language within its product range. The lack of brand-building orientation is found to be the reason for the shortage of a consistent product design language in companies following OEM and ODM strategies.

In the OBM company, design management is aligned with the multiple brand strategy that they have been following in GVCs. The ID Director stated that design was appropriated throughout the organisation, giving the example that sales, marketing, product sourcing, and product management were all involved in defining a two-year colour palette: "In the last four years, we have focused on designing new experiences and developing design languages on products to align product and brand values. Our new approach is supported at CEO level in our innovative organizational culture".

i) User Research

User research becomes central to product development, in relation to design and provides input to the design process. In OEM and ODM companies, the lack of user research was identified as the most neglected capability due to embracing B2B marketing. The OEM company's Oven R&D Manager stated that "since technical specifications, rules, marketing, and user data are obtained from OBM customers and dealers, we don't need to do user research in OEM... in OBM projects we obtain market data from our dealers, exhibitions, competitors and trade partners."

In the OBM company, the ID, marketing, and R&D teams conduct their own user research in the NPD process. As explained by the ID Director: "Especially, in Turkey and Europe, user scenarios are created with the information gathered from user research. During the UK home visits (2008-2009), permission was obtained to record (video) users. This research resulted in five patents... when we entered the US market, initially the ID Department received information from retailers, then we conducted comprehensive ethnographic research comprising of fourteen home visits to observe the existing products, their arrangement in the home, and usage habits of lead users. That knowledge leads the design process...". Active participation of designers in the user research was defined as the most impactful factor in the design process because of its contribution to designers' collaborative learning about users (Oygür and Thompson, 2020).

The main difference between DM capabilities of OEM-ODM-OBM strategies was identified as implementing user research methods that serve to build up design mindset across the organization and develop a collective organizational capability follow niche market strategies in international markets and establish visual coherency among all products and communication means by using brand guideline books.

Barriers to the DM Capability

This category reveals the main barriers toward using strategic level DM capability in OEM-ODM-OBM strategies. In the OEM and ODM companies, the lack of OBM orientation is found to be a significant barrier to the strategic level of DM. In the ODM company, major barriers to the strategic use of design within the ODM strategy are found as technology dependency, domination of engineering culture, and large-scale

manufacturing. According to the interviewees, the strength of strategic DM capability in the OBM company was affected by large-scale manufacturing, domination of engineering culture, and technology-oriented sector dynamics.

CONCLUSIONS

This article explores the linkage between the business strategies followed in GVCs by latecomer companies and their DM capabilities. The different industrial development paths, especially the GVC-oriented industrialization of latecomers with particular reference to functional upgrading is neglected in the DM literature (Manzakoğlu and Er, 2018). Therefore, we aimed to fulfil this gap by testing the Design Management Capability Framework in GVCs through three case studies specifically selected from an emerging market as representative companies following OEM-ODM-OBM strategies and positioning themselves as such in GVCs. With this study, we have tested the validity of the framework with data obtained from the electrical and electronics industry in Turkey. The context-specific data from three case studies is a limitation of this study. Further studies in other industries and in other countries which followed the path of latecomer industrialization can contribute to the connection of DM literature with the theory of industrial development based on technology transfer and positioning in GVCs.

The prevailing features of the operational-functional-strategic level of design management capabilities in the OEM-ODM-OBM strategies were formed as a checklist (**Table 3**) by analysing the findings in key categories of inquiry undertaken in the case studies. These features also form the basics of a potential self-assessment tool as other companies would also be able to position themselves on the framework regarding the strategies they follow in local and global markets (**Figure 6**). The outputs of this study can be used to identify deficiencies in DM capabilities and also opportunities for business strategy improvement.

Design has been accepted as a core innovation activity in Oslo Manual 2018 and defined as a business capability with an emphasis on its' three significant aspects; product design, engineering design, and design thinking (OECD/Eurostat, 2018). The Manual also suggests companies use the Danish Design Ladder to investigate the integration level of design capability into management processes (Danish Business Authority, 2008). However, the Danish Design Center's Design Ladder model does not make a connection between DM levels and business strategies in GVCs (Manzakoğlu and Er, 2018). Therefore, we put forward a new conceptual model as Design Management Capability Framework in GVCs for latecomer companies and used the Design Capacity Model created as a theoretical supplement of Danish Design Ladder in developing our categories of inquiry (Storvang et al., 2014).

Assessing the DM capability level of a company is significant in identifying and fulfilling the gap between existing and desired business performance. Hence, this study puts forward a holistic view on how DM capability, other firm capabilities, and business strategies are connected and dependent on each other. Case studies showed that the selected business strategy of a company in a specific market defines and sometimes limits the scope of DM capability despite its possession at the highest level by that company as in the case of ODM company.

Since the case studies in this article were carried out in 2016 in the Ph.D. study, we reviewed the current state of the selected companies. While the OBM and ODM company cases continue to possess their large-scale exporters status, the OEM company is found to be reduced its production volume and business capacity (Cumhuriyet, 2021). This may be an indication of the importance of achieving functional upgrading and capability building in GVCs as following an OEM strategy as a low-cost manufacturer appears to be an unstable position for latecomer companies.

REFERENCES

- ACKLIN, C. (2013) Design Management Absorption Model: A Framework to Describe and Measure the Absorption Process of Design Knowledge by SMEs with Little or no Prior Design Experience, *Creativity and Innovation Management* 22(2) 147-60.
- AFUAH, A. (2002) Mapping Technological Capabilities into Product Markets and Competitive Advantage: The Case of Cholesterol Drugs, *Strategic Management Journal* 23(2) 171-79.
- Arçelik Global (2016) Faaliyet Raporu [<https://www.arcelikglobal.com/tr/sirket/raporlar-ve-sunumlar/incele/?val=3745>] Access date (20.12.2017).
- BORJA DE MOZOTA, B. (2003) *Design Management: Using Design to Build Brand Value and Corporate Innovation*, New York: Allworth Press.
- CHUNG, K. W. (1998) The Nature of Design Management: Developing a Curriculum Model, *Design Management Journal* 9(3) 66-71.
- COOPER, R., PRESS, M. (1995) *A Guide to Successful Design Management: The Design Agenda*, John Wiley & Sons, Chichester.
- CUMHURİYET (2021) Mali Krizi Aşamadı: İhracat Devi Termikel'in Fabrikası Satılıyor (12.02.2021). [<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/mali-krizi-asamadi-ihracat-devi-termikelin-fabrikasi-satiliyor-1813326>] Access date (18.10.2021).
- DANISH BUSINESS AUTHORITY (2008) Erhvervs-og Byggestyrelsen. Design skaber værdi – udbredelse og effekter af design. København, Denmark.
- DESIGN COUNCIL (1999) *Design Atlas: A Tool for Auditing Design Capability*, British Council.
- DIPPOLITO, B. (2014) The Importance of Design for Firms Competitiveness: A Review of the Literature, *Technovation* 34(11) 716-30.
- EASTON, G. (2010) Critical Realism in Case Study Research, *Industrial Marketing Management* 39(1) 118-28.
- EFQM (1995) *Self Assessment Guidelines*. European Foundation for Quality Managements, Brussel.
- ERNST, D. (2008). Asia's 'Upgrading through Innovation' Strategies and Global Innovation Networks: An Extension of Sanjaya Lall's Research Agenda. *Transnational Corporations* 17(3) 31.
- FERNÁNDEZ-MESA, A., ALEGRE-VIDAL, J., CHIVA-GÓMEZ, R., GUTIÉRREZ-GRACIA, A. (2013) Design Management Capability and Product Innovation in SMEs, *Management Decision* 51(3) 547-65.

- GEREFFI, G., FERNANDEZ-STARK, K. (2011) *Global Value Chain Analysis: A Primer*, North Carolina: Duke University, Center on Globalization, Governance & Competitiveness.
- GEREFFI, G., STURGEON, T. (2013) Global Value Chain-Oriented Industrial Policy: The Role of Emerging Economies. In *Global Value Chains in a Changing World*, edited by D. K. Elms and P. Low, Geneva, World Trade Organization; 329-60.
- HKTDC (2008) *Study on OEM, ODM and OBM: Extending the Supply Chain with Added Value*. Hong Kong.
- HOBDAY, M. (1995) East Asian Latecomer Firms: Learning the Technology of Electronics, *World Development* 23(7) 1171-93.
- HUMPHREY, J., H. SCHMIDT. (2002) How Does Insertion in Global Value Chains Affect Upgrading in Industrial Clusters? *Regional Studies* 36(9) 1017-27.
- KOÇ, A. (2015) *Sözde Değil Özde İnovasyon (Innovation at the Core, not So-called)*, in How Family Businesses be Innovative? Swiss Turkish Economic Forum, Koç University Graduate School of Business, 6-9. [http://www.tr-ch.org/wp-content/uploads/2015/11/SwissTurkish_Matbaa.pdf] Access date (13.11.2016).
- KOTLER, P., RATH, G. A. (1984) Design: A Powerful but Neglected Strategic Tool, *Journal of Business Strategy* 5(2) 16-21.
- KOOTSTRA, G. L. (2009) *The Incorporation of Design Management in Today's Business Practices: An Analysis of Design Management Practices in Europe*, Europe: Design Management, ADMIRE Programme.
- MANZAKOĞLU, B.T. (2018) *The Relations Between Upgrading Strategies in Global Value Chains and Design Management Capabilities: An Investigation on Firms Operating in Turkish Electrical and Electronics Sector*, unpublished PhD dissertation, Graduate School of Science Engineering and Technology, Istanbul Technical University.
- MANZAKOĞLU, B. T., ER., Ö. (2018) Design management capability framework in global value chains: Integrating the functional upgrading theory from OEM to ODM and OBM, *The Design Journal* 21(1) 139-61.
- MUTANEN, U-M. (2008) Developing Organizational Design Capability in a Finland- Based Engineering Corporation: The case of Metso, *Design Studies* (29) 500-20.
- OECD (2012) *Mapping Global Value Chains. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)*. [http://www.oecd.org/dac/aft/MappingGlobalValueChains_web_usb.pdf/] Access date (20.12.2017).
- OYGÜR, I., THOMPSON, J. A. A. (2020) Intra-organizational user-centred design practices: The impact of design research departments at design consultancies, *Creativity and Innovation Management* 29(1), 112-7.
- SANTOS, R. DOS, BUENO, E. V., KATO, H. T., CORRÊA, R. O. (2018) Design Management as Dynamic Capabilities: A Historiographical Analysis, *European Business Review* 30(6) 707-19.

- STORVANG, P., JENSEN, S., CHRISTENSEN., P. R. (2014) Innovation Through Design: A Framework for Design Capacity in a Danish Context, *Design Management Journal* 9(1) 9-22.
- TAYMAZ, E., YILMAZ., K. (2008) *Integration with the Global Economy: The Case of Turkish Automobile and Consumer Electronics Industries*, Working Paper No.37, The International Bank for Reconstruction and Development, Washington.
- Turkish Exporters Assembly (2016) *2016 Export Values on a Sectoral Basis*. [https://www.tim.org.tr/tr/raporlar-ilk-1000-ihracatci-arastirmasi-dosyalar-2016] Access date (4.12.2016).
- TOPALIAN, A. (1990) Developing a Corporate Approach, in *Design Management: A Handbook of Issues and Methods*, edited by M. Oakley, Oxford, Blackwell; 117-27.
- VERGANTI, R. (2008) Design, Meanings, and Radical Innovation: A Meta-Model and a Research Agenda, *Journal of Product Innovation Management* 25 436-56.
- Vestel Yatırımcı İlişkileri (2016) Vestel Elektronik 2016 Faaliyet Raporu [http://www.vestelyatirimciiliskileri.com/_assets/pdf/faliyet/2016/faaliyet-raporu-2016.pdf] Access date (13.12.2017).
- WALSH, V., ROY, R., BRUCE, M., POTTER., S. (1992) *Winning by Design*, Blackwell Business, Oxford.
- WEERAWARDENA, J. (2003) The Role of Marketing Capability in Innovation-Based Competitive Strategy, *Journal of Strategic Marketing* 11(1) 15-35.
- WESTCOTT, M., SATO, S., MRAZEK, D., WALLANCE, R., VANKA, S., BILSON, C., HARDIN, D. (2014) The DMI Design Value Scorecard: A New Design Measurement and Management Model, *Design Management Review* 24(4) 10-6.
- YIN, R. K. (2014) *Case Study Research: Design and methods*, 5th ed., Sage Publications, California, Los Angeles.

Alındı: 12.05.2021; Son Metin: 31.12.2021

Anahtar Sözcükler: Tasarım yönetimi kabiliyeti; fonksiyonel yükselme; geriden gelen firmalar; küresel değer zincirleri; firma stratejisi.

KÜRESEL DEĞER ZİNCİRLERİNDE FARKLI FİRMA STRATEJİLERİ İZLEYEN FİRMALARIN PERSPEKTİFİNDEN TASARIM YÖNETİMİ KABİLİYETİ DEĞERLENDİRMESİ

Tasarım yönetimi, küresel pazarlarda rekabet avantajı elde etmek için gerekli olan stratejik bir firma kabiliyetidir. Bu nedenle, firmaların tasarım yönetimini organizasyonlarına entegre etmelerine rehberlik etmek için çok sayıda model ve çerçeve ortaya konmuştur. Bu çalışmalar aynı zamanda tasarımın daha iyi kullanımı, organizasyonel stratejiye ve firma işlevlerine entegrasyonu, dolayısıyla daha iyi bir tasarım yönetimi için firmalara yol haritası sağlamaktadır.

Gelişmekte olan ekonomilerde faaliyet gösteren geriden gelen firmalar (latecomer firms-LCFs), tasarım yönetimi kabiliyetlerini teknolojik ve üretim kabiliyetleriyle birlikte geliştirmektedir. Bu sebeple, tasarım yönetiminin seviyesi ve kullanımı o firmanın küresel değer zincirlerinde

(Global Value Chains-GVCs) izlediği firma stratejilerine (OEM-ODM-OBM) bağlıdır.

Odaklanmış bir literatür araştırmasına dayanarak, tasarım yönetimi kabiliyeti ve geriden gelen firmaların küresel değer zincirlerinde izledikleri belirli iş stratejileri arasında bağlantı kuran, dolayısıyla tasarım yönetimi literatüründe bir boşluğu dolduran yeni bir çerçeve geliştirildi. Küresel Değer Zincirlerinde Tasarım Yönetimi Kabiliyeti Çerçevesi kullanılarak, OEM-ODM-OBM stratejileriyle tasarım yönetimi kabiliyeti arasındaki ilişkiyi araştırmak amacıyla Türk Elektrik Elektronik Sektörü'nde faaliyet gösteren üç firma vaka çalışması için seçildi. Bu şekilde kavramsal çerçeve vaka çalışmaları yapılarak test edildi. Vaka çalışmalarının bulguları tasarım yönetimi kabiliyeti, diğer firma kabiliyetleri ve firma stratejilerinin birbirlerine ne kadar bağlı olduğunu gösterdi. Buna ek olarak, üretici firmaların tasarım yönetimi kabiliyetlerindeki eksiklikleri ve firma stratejisi geliştirmek için yaratabilecekleri fırsatları belirlemede kullanılabilecekleri bir öz değerlendirme aracının temellerini ortaya koydu.

DESIGN MANAGEMENT CAPABILITY ASSESSMENT FROM THE PERSPECTIVE OF COMPANIES PURSUING DIFFERENT BUSINESS STRATEGIES IN GLOBAL VALUE CHAINS (1)

Design management (DM) is a strategic business capability to gain competitive advantage in the global market. To guide companies to integrate DM into their organizations, a multitude of diagnostic frameworks and tools were put forward. These studies also provide pathways for better use of design and its integration into organizational strategy and functions, hence for better DM.

Operating in emerging economies, latecomer firms (LCFs) develop their DM capability along with their technological and manufacturing capabilities, and therefore its level and usage are dependent on the business strategies (OEM-ODM-OBM) that they follow in Global Value Chains (GVCs).

Based on a focused literature review, a new framework has been put forward to establish a linkage between DM capability and specific business strategies followed by LCFs to take a position in GVCs, thus fulfilling a gap in the DM literature. Three case studies selected from the Turkish electrical and electronics industry were undertaken with the aim of investigating the nature of DM capability in relation to OEM, ODM, and OBM strategies by using the Design Management Capability Framework in GVCs. Thus the conceptual framework was put to test through the case studies. Case study findings indicated how DM capability, other firm capabilities, and business strategies are dependent on each other and featured the basics of a potential self-assessment tool to be used to identify deficiencies in DM capabilities and opportunities for business strategy improvement.

BİLGİN TUNÇER MANZAKOĞLU; B. ID, M.Sc., PhD.

Received her bachelor's, master's and PhD. degrees in industrial design from Istanbul Technical University (ITU), Faculty of Architecture. Major research interests include various patterns of design management capability development in GVCs, strategic use of design and design audits and practice theory. bilgen.manzakoglu@arc.bau.edu.tr

ÖZLEM ER; B. ID, M.Sc., PhD.

Received her bachelor's and master's degrees in industrial design from Middle East Technical University (METU). Earned her PhD. degree from the Institute of Advanced Studies at Manchester Metropolitan University, UK. Major research interests include design management, strategic design, design research methods and industrial design education. ozlem.er@bilgi.edu.tr

BELGÜN TURAN ÖZKAYA, GİZEM GÜNER (eds.)
MEKÂNLAR/ZAMANLAR/İNSANLAR: CİNSİYET, CİNSELLİK VE MİMARLIK TARİHİ
 SPACES/TIMES/PEOPLES: GENDER, SEXUALITY AND ARCHITECTURAL HISTORY
 (METU Faculty of Architecture, 120 p.)
 ISBN: 978-975-429-397-5

MEKÂNLAR/ZAMANLAR/İNSANLAR: CİNSİYET, CİNSELLİK VE MİMARLIK TARİHİ SPACES/TIMES/PEOPLES: GENDER, SEXUALITY AND ARCHITECTURAL HISTORY

Is it a coincidence that when women are at issue our knowledge often remains limited and patchy? For feminists and students of gender this should come as no surprise. A very important mission of gender studies had always been to uncover those women who have been left to oblivion because of the perennial adverse conditions working against them. In 2010 when I edited another dossier on gender and architecture, I had defined this mission as finding and narrating the stories of historically obscured women and added that this early task should have already been superseded. Apparently, even now in 2019 we are not there yet. We still need to dig into these new stories and give flesh and blood to those women with precarious historical existences. That does not mean, however, to forget the necessity of structural changes. Back then I was writing about the imperative task of making structural changes in the way we think about gender, conceive and shape space, produce architecture and write architectural history. All these tasks still need to be pursued.

Kadınlar söz konusu olduğunda bilginin sınırlı ve yarım yamalak olması bir rastlantı mı? Feministler ve cinsiyet çalışanları için bu durum pek de şaşırtıcı değil aslında. Cinsiyet çalışmalarının en önemli görevlerinden biri her zaman kendileri aleyhine işleyen olumsuz koşullardan dolayı unutulmaya terk edilmiş kadınları ortaya çıkarmak olmuştur. 2010'da cinsiyet ve mimarlık üzerine başka bir dosya derlerken bu görevi tarihte unutulmuş kadınların öykülerini bulmak ve anlatmak olarak tanımlamış ve bu misyonun artık aşılması gerektiğini eklemiştim. Görünen o ki, şimdi 2019'da bile bu noktaya varmış değiliz. Hala yeni öyküler bulmak ve kırılğan tarihsel varlıklara sahip bu kadınlara "hayat" vermek zorundayız. Ancak bu, yapısal değişimlerin gerekli olduğunu unutmak anlamına gelmemeli. O zamanlar cinsiyet üzerine düşünme, mekânı anlama ve biçimlendirme, mimarlık üretme ve mimarlık tarihi yazma yollarımızda yapısal değişimleri gerçekleştirmemizin gerekliliği üzerine yazıyordum. Tüm bu görevler hala gerekliliğini sürdürüyor.

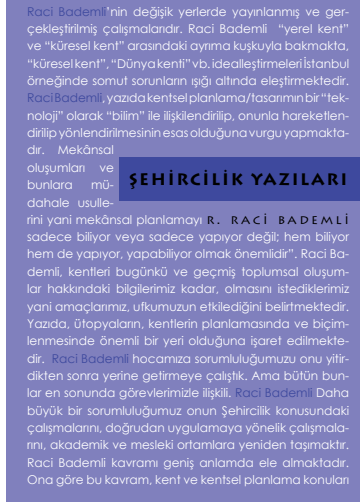
SENEM TURHAN, MEHTAP ÖZTÜRK ŞENGÜL, DALSU ÖZGEN KOÇYILDIRIM (der.)
UTAK 2020 DÖRDÜNCÜ ULUSAL TASARIM ARAŞTIRMALARI KONGRESİ: TASARIM VE ÖNGÖRÜ BİLDİRİ KİTABI 8-10 EYLÜL 2020, ANKARA
 (METU Faculty of Architecture, 522 s.)

ISBN: 978-975-429-406-4

UTAK 2020 DÖRDÜNCÜ ULUSAL TASARIM ARAŞTIRMALARI KONGRESİ: TASARIM VE ÖNGÖRÜ BİLDİRİ KİTABI 8-10 EYLÜL 2020, ANKARA

Bu yıl dördüncüsünü düzenlediğimiz Ulusal Tasarım Araştırmaları Konferansı ile, Endüstriyel Tasarım alanında eğitim ve araştırma yürüten kişi ve kurumları "Tasarım ve Öngörü" üst başlığı altında 21. yüzyılda tasarımcıları çözüme davet eden bazı problem alanlarına katkı yapmaya davet ettik. Gelişen teknolojinin üretime, yaşam pratiklerine ve doğal çevreye etkisi, bugün, endüstriyel üretim, ürün yaşam döngüsü ve ürün kullanıcı etkileşimi gibi kavramları yeniden ele almamızı gerektiriyor. Toplumun yaşam kalitesini yükseltme ve doğal çevreye verilen zararı en aza indirme

gibi tasarım hedefleri ile ilerlerken tasarımcının değişen rollerini, yeni tasarım yaklaşım ve yöntemlerini, yeni eğitim uygulamalarını ve yeni meslek politikalarını gelecek öngörülerini çerçevesinde tartışmayı hedefledik. Bildirilere konu olan araştırmaların yürütme, yazım ve kongrese kabul süreçleri sırasında ele alınan problemler, ister istemez pandemi sonucunda karşımıza çıkan "yeni normal" içinde farklı bir şekil aldı. Önümüzdeki üç gün bu bildirileri paylaşırken yeni normale yönelik öngörülerimizi de tartışmaya açmayı hedefliyoruz.

H. ÇAĞATAY KESKİNOK, (der.)
ŞEHİRCİLİK YAZILARI
 (METU Faculty of Architecture, 280 s.)

ISBN: 978-975-429-407-1

ŞEHİRCİLİK YAZILARI: RACİ BADEMLİ

Elinizdeki kitapta bir araya getirilen çalışmalar, Raci Bademli'nin değişik akademik ve mesleki ortamlarda çok önce yayınlanmış çalışmalarıdır. Bu çalışmalar bütünüyle değerlendirildiğinde, genel bir bakış olarak, bilim, sanat ve strateji-siyasa arasındaki zorunlu ilişki öne çıkarılmaktadır. Raci Bademli, şehircilik dediğimiz mesleki ve akademik etkinliğin toplumla ve toplumsal gerçeklikle zorunlu ilişkisini vurgulamış, kendi içine kapalı akademik söylemciliğin yanlışlarını dile getirmiştir. O, söylemciliği reddeden, somut sorunlardan ve gerçeklerden hareket eden, buna karşın

akademik söylemciliğe kayan akademik tartışma ortamını yeniden gerçekliğe çekmeye çalışan bir tutum sergilemektedir.

TOPLUMA ADANMIŞ BİR YAŞAM: PROF. DR. ÖMÜR BAKİNER ARMAĞANI

Bu kitap, ömrünü, sanat/mimarlık/şehir tarihi, mimari malzeme ve koruma/restorasyon gibi akademik alanlarda ortaya koyduğu değerli araştırma, yayın ve danışmanlık faaliyetlerine, ayrıca seramik ve cam sanatında verdiği kıymetli ürünlere adanmış olan, ODTÜ Mimarlık Bölümü emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Ömür Bakirer'in onuruna hazırlanmıştır. Kitapta, Ömür Bakirer'in biyografisi ile yayın/etkinlikler listesi; bilimsel ve sanatsal yaklaşım ve katkıları üzerine yazılar; ayrıca öğrencisi olmuş araştırmacılar ve iş/meslek arkadaşlarının kendisine ithaf ettiği özgün makaleler bulunmaktadır. Kitaptaki makaleler, mimarlık

ve sanat tarihi; geleneksel yerleşim ve konutlar; kentsel tarih ve katmanlaşma; koruma; kültürel miras değerlendirme ve yönetimi; arkeolojik alan yönetimi; doğal afet risk yönetimi ve geleneksel mimaride tesisat sistemleri gibi zengin bir alan çeşitliliğine sahiptir. Bu içerik, Prof. Dr. Ömür Bakirer'in çok boyutlu araştırma ilgi alanlarının ve çalışmalarındaki disiplinlerarası yaklaşımın kayda değer bir yansımasıdır.

ALİ UZAY PEKER, NERİMAN ŞAHİN GÜÇHAN (der.)

TOPLUMA ADANMIŞ BİR YAŞAM: PROF. DR. ÖMÜR BAKİNER ARMAĞANI
(METU Faculty of Architecture, 408 s.)

ISBN: 978-975-429-408-8

ISSN 0258531-6

9 770258 531007